

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**AZİLHAN NURŞAYIHOV'UN ALISTAĞI AUDANDA ADLI
ESERİNDE HÂL KATEGORİSİ VE ESERİN TÜRKÇEYE
ÇEVİRİSİ**

Gulnar BAZARBAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bahri KUŞ

NİSAN - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**AZİLHAN NURŞAYIHOV'UN ALISTAĞI AUDANDA ADLI
ESERİNDE HÂL KATEGORİSİ VE ESERİN TÜRKÇEYE
ÇEVİRİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gulnar BAZARBAY

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

“Bu tez 20/04/2023 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Zikri TURAN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Bahri KUŞ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Necip Fazıl ŞENARSLAN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren arařtırmalar ařağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü arařtırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diđer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik arařtırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan arařtırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Gulnar BAZARBAY

20/04/2023

ÖNSÖZ

Bu çalışma, 15 Aralık 1922'de bugünkü Doğu Kazakistan bölgesi Jarma ilçesine bağlı Kelinsüyegi'nde dünyaya gelen, çocukluğu ve ilk gençlik yılları Kazakistan'da Kazak halkının bütünüyle bir sosyal değişime tabi tutulduğu 1920-30'lardaki 'kıtlık yılları' olarak bilinen açlık ve yokluğun hüküm sürdüğü zor bir döneme rastlayan, Kazak halk yazarı, deneme, hikâye, öykü ve roman gibi pek çok alanda eserler veren Azilhan Nurşayıhov'un hayatı, eserleri, Alıstağı Audanda (Uzaktaki Semtte) adlı eserinde hâl kategorisini, eserin Türkçeye çevirisi ile transkripsiyonlu ve Kiril harfli metinlerini içermektedir.

Beş bölümden oluşan bu tez çalışmasının ilk bölümünde, Çağdaş Kazak Edebiyatı, Azilhan Nurşayıhov'un Hayatı ve Eserleri, Edebî kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Hâl kategorisi, sonra da Türkçe ve Kazakçadaki Hâl kategorileri hakkında genel bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Alıstağı Audanda başlıklı eserin transkripsiyonuna yer verilmiş olup, dördüncü bölümde de Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Beşinci bölümde Alıstağı Audanda başlıklı eserin kiril harfli metni verilmiştir. Sonra da sonuç ve kaynakçaya yer verilmiştir.

Tez konusunun seçilmesinden sonuçlanmasına kadar her aşamada yardımlarını esirgemeyen, fikirleri ve yorumlarıyla tezimi zenginleştirmekle birlikte, verilerin doğru değerlendirilmesini sağlayan ve yol gösteren, öğrencisi olmaktan her zaman gurur duyacağım değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Bahri KUŞ'a minnet ve şükranlarımı sunarım.

Tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, aldığım kararları her zaman destekleyen aileme sonsuz şükranlarımı sunar ve teşekkür ederim. Bütün yüksek lisans eğitimim sürecinde sevgi ve ilgileriyle beni destekleyen, bana her zaman güvenen arkadaşlarıma teşekkür ederim. Son olarak Türkiye'de eğitim almam için fırsat yaratan T.C. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Gulnar BAZARBAY

20/04/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ÇAĞDAŞ KAZAK EDEBİYATI	3
1.1. Azilhan Nurşayıhov'un Hayatı	4
1.2. Azilhan Nurşayıhov'un Eserleri	6
BÖLÜM 2: HÂL KATEGORİSİ	8
2.1. Hâl Eki Tanımı	8
2.1.1. Hâl Eklerinin Ek Sınıflamasındaki Yeri	9
2.1.2. Hâl Eklerinin Alt Fonksiyonlarının Sayısı	10
2.1.3. Hâl Eklerinin Alt Fonksiyonlarının İsimlendirilmesi Konusu	12
2.1.4. Şekle Dayalı Fonksiyon Belirleme Problemi	14
2.2. Kazak Türkçesinde Hâl Kategorisi	15
2.2.1. Atau Sèptik	16
2.2.2. İlik Sèptik	16
2.2.3. Barıs Sèptik	17
2.2.4. Tabıs Sèptik	17
2.2.5. Jatis Sèptik	17
2.2.6. Şıǵıs Sèptik	18
2.2.7. Kòmèktès Sèptik	18
2.3. Alıstaǵı Audanda Başlıklı Eserdeki Hâl Kategorisi	19
2.3.1. Açıklama Hâli	19
2.3.2. Aitlik Hâli	20
2.3.3. Alışkanlık Hâli	23
2.3.4. Amaç Hâli	23
2.3.5. Aracılık Hâli	23
2.3.6. Ardışıklık Hâli	24
2.3.7. Asgarilik Hâli	24
2.3.8. Ayrılma Hâli	24
2.3.9. Bağlama Hâli	26

2.3.10. Başlatma Hâli	27
2.3.11. Belirsizlik Hâli	27
2.3.12. Benzerlik Hâli.....	27
2.3.13. Birliktelik hâli.....	27
2.3.14. Benzerlik (Benzetme) Hâli	28
2.3.15. Bulunma Hâli	32
2.3.15.1. Zamanda Bulunma Hâli.....	32
2.3.15.2. Mekânda (Yerde) Bulunma Hâli	33
2.3.16. Devamlılık Hâli	34
2.3.17. Hedef (Amaç) Hâli	34
2.3.18. Hitap Hâli	34
2.3.19. İhtimal (Olasılık) Hâli	35
2.3.20. İlavelik Hâli	35
2.3.21. İşaretleme Hâli	35
2.3.21.1. İşaretleme (Tasvir) Hâli.....	36
2.3.21.2. İşaretleme (Belirtme) Hâli	36
2.3.22. Kararsızlık Hâli	36
2.3.23. Karşılaştırma Hâli.....	36
2.3.24. Karşınlık Hâli	36
2.3.25. Karşıtlık Hâli	37
2.3.26. Katma Hâli	37
2.3.27. Kerelik Hâli	37
2.3.28. Kesinlik Hâli.....	37
2.3.29. Koşul Hâli.....	38
2.3.30. Kuvvetlendirme Hâli	38
2.3.31. Küçümseme Hâli	38
2.3.32. Mesafe Hâli	38
2.3.33. Miktar Hâli	38
2.3.33.1. Miktar (Nicelik) Hâli	38
2.3.33.2. Miktar (İzah) Hâli	39
2.3.34. Özne Hâli.....	39
2.3.35. Pekiştirme Hâli	40

2.3.36. Sebep Hâli	40
2.3.37. Seçenek Hâli	40
2.3.38. Sonuç Hâli	40
2.3.39. Sorgulama Hâli	41
2.3.39.1. Sorgulama (Nasıllık) Hâli	41
2.3.39.2. Sorgulama (Nesne) Hâli	41
2.3.40. Süreç Hâli	41
2.3.40.1. Süreç (Başlama) Hali	41
2.3.40.2. Süreç (Bitiş) Hali	42
2.3.41. Tahmin Hâli	42
2.3.42. Tekrarlama Hâli	42
2.3.43. Üsteleme Hâli	42
2.3.44. Vasıta hâli	43
2.3.45. Yoksunluk Hâli	44
2.3.46. Yükleme (Nesne) Hâli	44
2.3.47. Yönelme Hâli	45
2.3.48. Zaman Hâli	46
2.3.48.1. Zaman (Kısmi) Hâli	46
2.3.48.2. Zaman (Mevsim) Hâli	47
2.3.48.3. Zaman (Başlama) Hâli	47

BÖLÜM 3: ALISTAĞI AUDANDA BAŞLIKLİ ESERİN

TRANSKRİPSİYONU.....	48
3.1. Talkı	49
3.2. Alistağı Audanda	65
3.3. Aul Balası	119
3.4. Kombaynşı	128
3.5. Mesèlè Kayda Jatir	150
3.7. Uedè	159

BÖLÜM 4: ALISTAĞI AUDANDA BAŞLIKLİ ESERİN TÜRKÇEYE

ÇEVİRİSİ.....	168
4.1. Eleştiri	168
4.2. Uzaktaki Semtte	183

4.3. Köy Çocuđu.....	235
4.4. Biçerdöver Şoförü	243
4.5. Sorun Nerede	263
4.6. Hatip	268
4.7. Söz	271
BÖLÜM 5: ALIŞTAĐI AUDANDA BAŞLIKLI ESERİN KİRİL HARFLİ	
METNİ.....	280
5.1. Талқы	280
5.2. Алыстағы ауданда	297
5.3. Ауыл Баласы	354
5.4. Комбайншы	364
5.5. Мәселе Қайда Жатыр	388
5.6. Шешен	393
5.7. Уәде.....	397
SONUÇ	406
KAYNAKÇA.....	408
ÖZGEÇMİŞ	412

KISALTMALAR

Yay : Yayınları

MTİ : Makine ve Traktör İstasyonu

SBKP : Sovyetler Birliđi Komünist Partisi

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliđi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kazak Dilinde Hâl Ekleri.....	16
Tablo 2: Transkripsiyon Alfabeti	48

ÖZET

Başlık: Azilhan Nurşayıhov'un "Alıstağı Audanda" Adlı Eserinde Hâl Kategorisi ve Eserin Türkçeye Çevirisi

Yazar: Gulnar BAZARBAY

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bahri KUŞ

Kabul Tarihi: 20/04/2023

Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 412 (ana kısım)

Bu tezde Kazak Halk yazarı Azilhan Nurşayıhov'un "Alıstağı Audanda" (Uzaktaki Semtte) adlı eserinin yedi başlıktan oluşan denemesindeki verilen örneklerle Kazak Türkçesinin hâl ekleri çalışılmıştır. Sovyet döneminde yazılan bu eserde yedi ayrı başlık altında yazılan hikâye anlatılmaktadır. Temelde hayvan yetiştiren köy halkının işi, hayvan yetiştirmenin zorlukları, ekin ekmenin kolay olmadığı, halkın günlük hayatı, sevinçleri ve üzüntülerini konu edinmektedir. Bu eserlerde halkın soğuk havada hayatlarını sürdürebilmeleri, hayvanlar ölmeden kıştan sağ salim çıkmaları, ekin ekmedeki emekleri, çocukların köy halkının işi için yardım etmesi ve yazar olmanın kolay olmadığı gibi şeyleri anlatmaktadır. Bu denemelerin özelliği ise hiçbiri yazar tarafından uydurulmamıştır, aksine yazar iş gezisine gittiği zaman gördüğü gerçek hayatta olan olaylara yer verilmiştir. 'Hâl ekleri' bölümlerinden oluşan bölümde, Kazakça ve Türkçedeki hâl kategorisi, alfabe transkripsiyonu, sınıflandırılmaları, ünlülerde ve ünsüzlerdeki değişiklikler, metin üzerinden örnekler verilerek Kazak Türkçesinin hâl kategorisi incelenmiştir. Metin bölümünde eserin transkripsiyonu yapılmıştır. Transkripsiyon bölümünden sonra Türkçeye çevirisi verilmiştir. Türkiye'de kendisi hakkında çok az bilgiye rastlanan Azilhan Nurşayıhov ve eserleri hakkında bilgiler vermesi bakımından çalışma ayrıca önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazak Çağdaş Edebiyatı, Azilhan Nurşayıhov, Hâl Kategorisi, Transkripsiyon, Çeviri

ABSTRACT

Title of Thesis: Case Category in Azilkhan Nurshaihov's "In a Distant Neighborhood" and its Translation into Turkish

Author of Thesis: Gulnar BAZARBAY

Supervisor: Assist. Prof. Bahri KUŞ

Accepted Date: 20/04/2023

Number of Pages: viii (pre text) + 412
(main body)

In this thesis, the case suffixes of Kazakh Turkish were studied with the examples given in the essay of Kazakh folk writer Azilhan Nurshaykhov's work "Alıstağı Audanda" (In the Distant Neighborhood), which consists of seven titles. In this work written in the Soviet period, the story written under seven different titles is told. Basically, it is about the work of the village people who raise animals, the difficulties of raising animals, the difficulties of sowing crops, the daily life of the people, their joys and sorrows. In these works, the people's ability to survive in cold weather, surviving the winter without the animals dying, their labor in planting crops, children helping the village people in their work, and the fact that it is not easy to become a writer. The peculiarity of these essays is that none of them are made up by the author, but rather they are based on real-life events that the author saw when he went on a business trip. In the section consisting of 'State suffixes' sections, the Kazakh and Turkish state category, alphabet transcription, classification, changes in vowels and consonants, the state category of Kazakh Turkish is examined by giving examples from the text. In the text section, the transcription of the work was made. After the transcription section, its translation into Turkish is given. The study is also important in terms of providing information about Azilhan Nurşayihov and his works, about whom there is very little information in Turkey.

Keywords: Modern Kazakh Literature, Azilkhan Nurshaihov, Case Category, Transcription, Translation

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Kazak Halk yazarı Azilhan Nurşayıhov'un "Alıstağı Audanda" adlı yedi başlık altındaki eserinin transkripsiyonunun yapılması, Türkçeye çevrilmesi, eser üzerinden Kazak Türkçesinin hâl eklerinin incelenmesi çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Kazak edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahip olan, romanları günümüzde de okuyucular tarafından sevilerek okunan, eserlerinin gerçek olaylardan alındığı, hayvan yetiştiren köy halkının işi, hayatı, sevinçleri ve üzüntülerinin anlatıldığı, edebî olduğu kadar tarihî değeri de yüksek eseri olan Azilhan Nurşayıhov'un "Alıstağı Audanda" (Uzaktaki Semtte) adlı denemesinin Türk edebî çevrelerine tanıtılacak olması ve eserin Türk okurlarının beğenisine sunulacak olması önemli bir unsurdur. Ayrıca, Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Hâl Kategorisini örneklerle karşılaştırarak benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymak önemli husustardan biridir.

Çalışmanın Amacı

Bu tezle Azilhan Nurşayıhov'u ve eserlerini Türk ilim dünyasına tanıtmak ve söz konusu eser üzerinden yapılan hâl kategorisi ile Kazak Türkçesi alanında yapılan çalışmaların gelişimine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Tezimizde eserin transkripsiyon alfabesine ve günümüz Türkçesine aktarımında ne gibi hususların gözetildiğini açıklamaktayız. Eserin aslında sayfa numaraları belirtilmiş olmasına rağmen okuyucuya kolaylık sağlamak ve karışıklığı önlemek amacıyla sayfa numaraları kutucuklar içinde ayrıca gösterilmiştir. Kiril alfabesiyle Latin alfabesi tam olarak örtüşmediği için transkripsiyon harflerini kullandık. Bu transkripsiyon harfleri tezin ikinci bölümünde ayrıca gösterilmiştir. Eserin Latin harflerine çevrilmiş hâlini bilgisayar ortamına aktarmak için de Qazlatyn metin dönüştürücüsünü tercih ettik. Eserin günümüz Türkçesine aktarımında İstanbul Türkçesi esas alınmıştır.

Özetle; eserler Türkçe'ye aktarılırken elbette bazı deęişiklikler veya eklemeler yapılmıştır; ancak bunların eserin genel yapısını bozmasına izin verilmemiş, sözün fazla uzatılmamasına dikkat edilmiştir.

BÖLÜM 1: ÇAĞDAŞ KAZAK EDEBİYATI

Göçebe hayat yaşıyan Kazak halkının edebiyatı sözlü ve yazılı olarak iki gruba ayrılır. Kazak Hanlığının XV. yüzyılda kurulmasıyla başlayan Kazak edebiyatı XIX. yüzyılda sözlü edebiyat olarak gelişmiştir. Kazak edebiyatı kökenlerinin sözlü edebiyata, masallara ve efsanelere dayandığını ve edebiyatın temellerinin Shoqan, Ybyrai ve Abay tarafından atıldığını bilmemize rağmen, yazılı edebiyatın gerçekten şekillendiği, kapsamlı bir şekilde olgunlaştığı ve yeni bir seviyeye ulaştığı zamanın XX. yüzyılın ilk çeyreğinde başladığı açıktır (Súinshialiev, 2006: 696). Çağdaş Kazak Edebiyatı, sosyal ve siyasî olaylara bağılı olarak şu devirlere ayrılmaktadır:

1. Hazırlık devri, XIX. yüzyıl edebiyatı;
2. Hürriyet devri, 1905-1920 yy. edebiyatı;
3. Sovyet devri, 1920'den sonraki edebiyat.

Hazırlık dönemindeki edebiyat Rus'ların Kazakistan'ı işgali ile başlamaktadır. Bu dönemin en önemli kişileri Şoqan Ualihanov, İbray Altınсарın ve Abay Kúnanbayúlı'dır. Onların yazdıkları eserler Kazak halkının tutarlı bir halk olarak ulusal bilincinin oluşmasını ve aynı zamanda diğер uluslar ve halklarla dostluğu amaçlayan tarihi bir eserdir (Ğabdullin, 1988: 8).

Hürriyet devri 1905 yılında Rus Devriminden sonra, özgürlükten faydalanan Kazak aydınları hemen organize olup halka seslenmiş ve birçok dernekler kurmuşlardır. Bu dönemdeki en önemli olaylardan biri Mirjaqip Dulatov, Jüsipbék Aymautov, Elihan Bökèyhanov, Mağjan Júmabaèv Ahmet Baitursynuly gibi Kazak yazarlarının kurdukları Alash hareketi idi. Bu yazarlar basın yolu ile halkı uyandırmaya ve birlik olmaya davet etmişlerdir (Bisèngali, 1989: 133).

Sovyet devri 1920'den sonra başlayan edebiyat dönemidir. Alash hareketi dağıldıktan sonra 1920 yılında Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu dönemdeki edebiyatçılar kıtlık zamanı, II. Dünya Savaşı gibi zorlu günlere denk geliyor. 1920 yılından bugüne dek devam eden edebiyat döneminin önemli yazarları arasında Ğabit Müsirèpov, Bèyimbèt Maylin, İlyas Jansügirov, Sekèn Sèyfullin, Múhtar Euèzov, Tağhai Ahtanov, Oljas Sülèymènov, Baubèk Búlkışèv ve Azilhan

Nurşayihovov gibi isimler önde gelmektedir (Nurğali, 2000: 20). Bu çalışmamızda Halk yazarı Azilhan Nurşayihov'un hayatı ve eserleri üzerinde duracağız.

1.1. Azilhan Nurşayihov'un Hayatı

Azilhan Nurşayihov, 15 Aralık 1922'de bugünkü Doğu Kazakistan bölgesi Jarma ilçesine bağlı Kelinsüyegi'nde doğmuştur. Aslında doğum tarihi tam olarak belli değildir, bunu kendi eserinde şöyle anlatmaktadır: “Doğduğum yıl göçebe takvimine göre köpek yılıymış. Tüm sevdiklerim bilir bunu. Ama kimse doğduğum ayı ve yılı hatırlamıyor. Köpek yılı 1922 yılına denk geliyor. Kurban yılda iki kere kesilirmiş: zenginler – Kasım'da, fakirler de – Aralık'ta kesiyorlarmış. Büyüyünce babama sordum. Babam fakir bir adamdı. Demek Aralık ayında doğdum. Aralık'ın başı mı, ortası mı? Yoksa sonu mu? Başına ve sonuna yakın ortasını alayım. Böyle hesapladıktan sonra kendimi bildim bileli 1922 yılı 15 Aralık'ta doğdum diye yazdırıyorum” (Nurşayihov, 2010: 3). 1938 yılında okulu bitirdikten sonra, Almatı'daki Maden Enstitüsü'nün çalışma fakültesine kabul edilmiştir. Bir yıl sonra Semey'deki Abay adını taşıyan Kazak Pedagoji Okulunu kazanır.

Babası Nurşayih Amangeldin, ilk kolhoz organizatörlerinden biridir ve bir komünisttir. Eşi Muhtar hastalanınca ailenin ve çocukların bütün sorumluluğunu üstlenmiştir. Soyu devam edebilmesi için açlık döneminde üç çocuğundan sadece Azilhan'ı durumu daha iyi akrabasının yanına yollamıştır. Yani Nurşayihov kıtlık döneminde ailesinden ayrı yaşamıştır. Yazarın babası da savaş döneminde düşmana karşı savaşmaya gider ve bir daha geri dönemez, savaşta şehit olur.

Azilhan Nurşayihov'un annesi Muhtar ise, köy tarafından tanınan, şair, şarkıcı olmuştur. Muhtar Hanım Azilhan altı-yedi yaşındayken hastalanmış. Babası ülkenin dört bir yanından şifacı getirir ama maalesef kimse derdine derman bulamaz. Annesi hakkında bir kitabında şöyle der: “Annem şarkıcı, şairdi. Atışmalara da katılıyordu. Arap harflerini bilir, kitaplarını da okurdu. Okuduğu bazı kitapların hikâyelerini ezbere söylerdi. Köydekiler “Gidip Muhtar'dan şiir dinleyelim.” diyorlardı. Herkesin dilinden düşmeyen annem beklenmedik bir anda hastalandı. Kendi kendine inleyip, ağlamaya başladı. Babam şamanları, falcıları, doktorları getirdi ama hiçbiri annemi iyileştiremedi. Annem tam dört yıldır hasta ve onun hastalığını kimse iyileştiremedi ve aynı yıl babam annemi Semey'deki hastaneye götürdü. 10 gün sonra da tek başına

döndü. 1932 yılında babam eve üvey annemizi getirdi. Başta kardeşlerimle alışamadık ama sonra üvey annem bizi bağrına bastı” (Nurşayıhov, 2010: 6).

Çocukluğunda önce şair, sonra da mühendis olmayı hayal etmiştir. Son hayaline tutunarak köyde yedi yıllık okuldan mezun olunca Almatı’daki madencilik (günümüzde politeknik) eğitim kurumunun işçi fakültesine girer. Ancak Rusça bilgisi yetersiz olduğundan, bir yıl sonra İşçi Fakültesinden ayrılmak ve Semipalatinsk’de Abay adını taşıyan Kazak Pedagoji Okulunda okumak zorunda kalır. O vakit mühendis olma ümidi söner ve şair olma hayali yeniden ortaya çıkar (Nurşayıhov, 1987: 431).

II. Dünya Savaşı (1941-1945) başladığında Azilhan daha on dokuz yaşındayken askere alınır. Yazarın yaşamı ve yazarlık hayatında önemli rol alan bu savaş dönemidir. Bu dönem yazarın hayatının oluşumu ve güçlenmesine yardımcı olmuştur. Savaş esnasında gördüğü yiğitlik ve kahramanlıkları eserlerine yansıtmıştır. O vakitte yazdığı şiirleri, askeri hikâyeleri ve makaleleri cephe, Cumhuriyet ve bölge gazetelerinde sürekli yayınlanmıştır (Quantayulı, 2012: 182-183).

1946 yılında Azilhan, dokuz yıl boyunca sevdiği ve evlenmeye söz verdiği kadın Halima ile bir aile kurmuştur. Halima onun sadece eşi değil, aynı zamanda editörü, danışmanı, ortak yazarı ve sekreteriydi. Halima Özbaqanova da II. Dünya Savaşı’nda askerdi - doğuda telsiz operatörü ve Moskova’da askeri sansürcüydü. Onun da askeri rütbesi çavuştu. İki oğlu ve iki kızları vardı (Qaisar, 2007: 29-30).

Azilhan, 1947 yılında Kazak Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi’nden mezun olmuştur. Kariyerine öğretmen olarak başlayan yazar eski bölgesel ‘Ekpindi’ (şimdiki ‘Semeı Tańy’) gazetesinde, cumhuriyet gazetesi “Kazakistan Pioneri’nde”, “Sosialistik Kazakistan” gazetesinde, Pavlodar bölgesel “Kızıl Tu” gazetelerinde çalışmıştır. Aynı zamanda “Kazakistan Pioneri” gazetesinin bölüm başkanı, cumhuriyet gazetesi “Sosialistik Kazakistan” bölüm başkanı, Pavlodar bölgesel “Kızıl Tu” gazetesinin editörü, “Kazak Edebiyeti” gazetesinin genel editörü, Kazak Sovyet Ansiklopedisi dil, edebiyat ve folklor yayın kurulu başkanı, M. Auezov'un adını taşıyan Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nde araştırmacı, bölüm başkanı, Kazakistan

Yazarlar Birliđi Nesir Konseyi başkanı, Genç Edebiyatçılar Konseyi başkanı gibi görevler de yapmıştır (Qalqabaeva, 2019: 12).

12 şubat 2011 yılında Kazak Halk yazarı vefat etmiş ve geriye gelecek nesil için büyük bir miras bırakmıştır. Azilhan Nurşayıhov son nefesine kadar sosyal hayata, sanat akşamlarına, okuyucuları ile buluşmalarda aktif rol almıştır.

1.2. Azilhan Nurşayıhov'un Eserleri

Azilhan Nurşayıhov'un edebî hayatı değerlendirildiğinde çok yetenekli biri olduğu anlaşılır. Bir röportajında şöyle anlatır: “İlk hikâyem 14 yaşında Jarma'daki “Sosialistik Eñbek” ilçe gazetesinde yayınlandı. Makalemin adı “Önderler Grubu” (Serkeshiler Toby) idi. Makalede kolhozdaki her gün et yiyip, sarhoş gezen makine operatörlerini eleştirdim. Altına da “Öncü Azilhan” diye imzamı attım. Makale bölge parti komitesinde tartışıldı ve kollektif çiftlik başkanı babam uyarı aldı.” (Zúkenuly, 2011: 31). Nurşayıhov daha gençken eserlerinde dürüstlük ve ahlak konusu yansıtılmıştır.

Savaş alanında hem silah hem de kalem ile savaşan Nurşayıhov'un bir diğer görevi yazarlıktı. Cephedeki savaşçı arkadaşlarının cesaretlerini övdüğü şiirler, denemeler, makaleler yazmıştır. Onlar, Sovyetler Birliđi Kahramanı Manshuk Mametova'ya adanmış “Jan Qurby” (Can Arkadaşım), Kazym Koshekov ve Abdırakhman Bimurzin'in cesaretini övdüğü “Ósiet” (Vasiyet), “Jas Batyr” (Genç Kahraman), bunun gibi “Polkovnik Baimoldinge” (Albay Baymoldin'a), “Snaıper Ybyraıym Súleimenovke” (Keskin nişancı İbrahim Süleymanov), “Eki Serjant” (İki Çavuş) adlı şiirlerdi (Qaisar, 2012: 18). Azilhan Büyük Vatanseverlik Savaşında cephe gazeteleriyle başlayan yazarlık kariyerini hayatının son anına kadar kesintiye uğratmadı.

Kazak edebiyatı tarihinde, eserlerinin zenginliđi ile öne çıkan ve Kazak edebiyatı tarihindeki önemli yeri olan halk yazarı Nurşayıhov birçok eserin sahibidir. Çalışmaları çok yönlüdür. Gazetecilik hayatına makale, günlük-denemeden başlayıp, hikâyeler, öyküler ve romanlara kadar yazmıştır. Yazarın “Alıstađı Audanda” (1956), “Tıñ Astıđı” (1958), “Èrtis Jađasında” (1959), “Jomart Ölkè” (1960), “Mađmèt Kayırbaèv” (1967), “Jèr Turalı Jır” (1974), “Mèn Jurnalispin” (1978), “Komunis

Turalı Söz” (1982) adlı denemeler derlemesi, “Maħabbat Jırı” (1964), “Botaköz”, “Eski depter”, “Esèm” (1966), “Altın Sokpaq” (1967), “Batırđıñ Ömiri” (1969), “Maħabbat Kızıq Mol Jıldar” (1970, 1972), “Aqıqat pèn Añız” (1976, 1978), “Avtoportrèt” (1977), “Toğız Tolğau” (1977), “Ömir Örnèktèri” (2000), “Meñgilik Maħabbat Jırı” (2005) kitapları herkesin severek okuduğı kitaplardır (Toqtağazin, 2012: 15).

Nurşayıhov 1980 yılında “Aqıqat pèn Añız” roman-diyaloğı için Abay Devlet Ödülüne layık görülmüştür. Aynı roman-diyaloğı ve askeri hikâyeleri için Aleksandr Fadeyev adını taşıyan Uluslararası Ödülü almıştır (Turysbek, 2008: 200).

Nurşayıhov Raqymjan Turysbek’e verdiğı sohbetinde yazdığı eserler hakkında şöyle der: “Tüm karakterler hayattan alınan gerçek insanlardır. Eserlerimde anlatılan olaylar onlara aittir. Sadece bazı karakterler yeniden adlandırıldı. Genel olarak yazma deneyimim ve yaratıcı çalışmam yaşamla yakından ilgili olan veya gördüklerim ile alakalıdır. Kurgusal bir eser yazmadım. Her şeyin gerçekleri ve izleri vardır” (Turysbek, 2008: 563). O yüzden de Nurşayıhov’un eserlerinin ve makalelerinin karakterlerine baktığımızda, kişiliğı ve ahlâkı ile tanılan ülkemizin onurlu vatandaşları (Baýyrjan Momyshuly, Málik Ğabdýllın, Mahmet Qayırbayev, Mánshúk Mámetova, Muhtar Áyezov, Sábit Muqanov, Muqan İmanjanov, Boris Polevoi, Altynbek Dáribayev, Kúlái Sharbaqbaeva, İlias Qydyrbaev ve Egemqul Tastambaev vb.) akla gelir.

Nurşayıhov’un eserleri canlı görüntüler ile portreler açısından zengindir. Azilhan nasıl olsa da karakterin gerçek imajını yaratmayı başarmıştır. Yazarın eserindeki olaylar karmaşık ve tartışmalı olmasa da, zamanın görüntüsü, çağdaş görünüşü, manevi nitelikler ve değerler verilmiştir. Bundan şöyle bir sonuca varabiliriz. Yazarın amacı, ruhun güzelliğini yakalamak, insanın ‘gözünü değil gönlünü açmak’, yüce sevgiyi eserlerine dahil etmektir.

BÖLÜM 2: HÂL KATEGORİSİ

2.1. Hâl Eki Tanımı

Hâl eki, cümle içinde ismi fiile bağlayan eklerdir. Hâl ekleri hakkında gerek özel gerekse genel birçok inceleme yapılmıştır. Türkiye Türkçesi, yapı bakımından eklemeli dil olduğundan hâl kategorisinin büyük bir önemi vardır. Hâl kategorisi dilbilgisi çalışmalarında, terim sözlüklerinde ve bilimsel yazılarda eklerinin sayısı ve terimleri konusunda araştırmacıların düşünceleri tutarsızdır. Günümüz Dil Bilimi çalışmalarında ise istatistiksel olarak en çok hâl ve durum terimleri kullanılmaktadır. Hâl eklerinin genelde isim ile fiil arasındaki fonksiyon ile karşımıza çıkabileceği gibi, bazen de isim ile isim arasında gelebileceğini söyleyen dilciler de vardır.

Hâl ekleri, ismin başka bir sözcükle ilgi kurmak için aldığı ek veya eklerdir. Hâl ekleri, “Adların, birbirleri veya fillerle olan ilişkisini belirleyen durum gösterme kavramını karşılamak üzere belli eklerle birleştiğinde aldıkları şekillerdir” (Korkmaz, 2014: 280). Başka deyişle “tümce içinde adın görevini belirleyen, adın öteki sözcüklerle ilişkisini gösteren dil bilgisi kategorisidir” şeklinde tanımlanmaktadır (Topaloğlu, 1989: 81).

Hâl eklerini isme gelen isimle isim ve isimle fiil arasında şekil ve anlam ilişkileri kuran ekler, yani hâl ekleri yeni bir kelime türetmezler; kelimenin anlamında bir değişiklik yapmazlar; kelime kök ve gövdelerine yapım eklerinden sonra gelirler (Özkan, 2001: 153).

Vecihe Hatipoğlu hâl ekini ad durumu olarak isimlendirmiş ve hâl kategorisini “Başka sözcüklerle ilgi kurmak üzere, adın yalın olarak veya ek alarak bulunduğu durum” diye açıklamıştır (Hatipoğlu, 1972: 10).

Muharrem Ergin ise, hal ekleriyle ilgili şu tanımı yapar: “İsmin hâlleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır. Her hâl, her durum bir çeşit münasebet ifade eder, her münasebet ifadesi için isim bir hâlde, bir durumda bulunur... İsimleri çeşitli münasebetler için çeşitli hâllere, durumlara sokan eklerle hâl ekleri adı verilir.” (Ergin, 2003: 226). Zeynep Korkmaz da hâl kavramını ismin cümle içinde bulunduğu dil bilgisi şekli; yalın veya eklerle genişletilmiş olarak aldığı geçici durum olarak tanımlamaktadır (Korkmaz, 1992: 77).

Hâl ekleri, fiil ile tamlayıcı veya tamlayıcılar arasındaki münasebeti kurar. Her fiilin tamlayıcısının bütün hâl eklerini almaz veya her zaman için ihtiyaç duymaz (Özkan, 1999: 126).

Tüm bu görüşlerin yanı sıra Turan'ın hâl eklerini bağımsız bir ekler kategorisi olarak görmesi ve sadece isimler ile fiiller arasındaki bağı kurması bu çalışmanın dayandığı bakış açısidir. Hâl eki, isim ile fiil arasındaki işlevi yüklenen eklerdir. Bu işlevi hem isim ile fiil arasında kurulan tamlamada, hem isimden (cevher) ek fiiliyle fiil teşkilinde yerine getirirler (Turan, 2018: 104).

2.1.1. Hâl Eklerinin Ek Sınıflamasındaki Yeri

Eklerin tasnifi ile ilgili çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çeşitliliğin sebebini eklerin esas alınıp öncelenen özelliklerindeki farklılıklarda aramak gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, aslında bütün sınıflandırmalar doğrudur, ancak biri diğerine göre eksiklikler taşımaktadır diyebiliriz. Eke dair yapı, işlev, görev gibi kullanımlar ya da ekin büründüğü farklı roller sınıflandırmalarda görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Korkmaz (1992: 52), Banguoğlu (1995: 148), Karaağaç (2013: 248), Gülensoy (2000: 368) gibi dilbilimciler geleneksel ikili ek sınıflamaları (*yapım* ve *çekim*) yapmışlardır. Gürer Gülsevin ise, ekleri dört başlık altında: *türetme ekleri*, *tür değiştirici ekler*, *işletme ekleri* ve *kategori ekleri* olarak sınıflandırmıştır (Gülsevin 2004: 1278- 1280). H. İbrahim Delice, ekleri yedi grupta: *genişletme ekleri*, *durum ekleri*, *kurucu ekler*, *dönüştürücü ekler*, *yapım ekleri*, *bütünleşik ekler* ve *temsil ekleri* diye incelemiştir (Delice 2000: 232-233). Zikri Turan ise eklerin, yandaş ekleşmeyle karşımıza çıkan üst işleve sahip on çeşidini göstermiştir: *yapım eki*, *çatı eki*, *olumluluk/olumsuzluk eki*, *fiilimsiler*, *ek fiiller*, *teklik/çokluk eki*, *isim tamlaması kuran ekler*, *hâl eki*, *soru eki* ve *cümleyi kurma görevi üstlenen ekler* (Turan, 2018: 103-105).

Dilbilgisi alanında yapılan çalışmalarda dilciler *hâl eklerini* çekim ekleri içerisinde incelemiştir. Banguoğlu (1990: 326) “adlarda çekim”, Hengirmen (1999: 12) “ad durumu eki”, Hatipoğlu (1972: 10) “ad durumu”, Demiray (1991: 105) “isim hâlleri”, Gencan (2001: 181) “adların çekimleri (durumları)”, Durmuş (2010: 187) “isim çekim ekleri”, Koç (1996: 169-171) “çekim ekleri”, Gülsevin (2004: 1267-1283) “öğeleri belirleyiciler”, Hacıeminoğlu (1997: 61) “isim çekimi”, Demir (2004: 272) “adların çekimlenmesi, adın durumları” başlıkları altında değerlendirmişlerdir.

2.1.2. Hâl Eklerinin Alt Fonksiyonlarının Sayısı

Hâl ekleri hakkında yazılmış dil bilgisi kitapları, tezler ve makaleleri incelediğimizde hâl ekleri sayısının ne kadar karışık olduğunu görmekteyiz. Hâl eklerinin sayısına ilişkin fikir ayrılıkları, hâl eki kategorisinin tanımı, sayısı ve adlandırılması ile ilgilidir. Konu, genel olarak şekil bilgisi açısından ele alınmış ama terminoloji birliği elde edilememiştir. Bazı çalışmalarda hâl eklerinin sayısı beş iken (Gencan, 2001: 181; Olcay, 1995: 23-24; Demiray, 1991: 105; Ediskun, 1999: 110-113; Bilgegil, 1984: 125), bazısında altı (Hatipoğlu, 1972: 10; Koç, 1992: 21; Bozkurt, 2005: 621-624; Lübimov, 1959: 688-690), bazısında yedi (Korkmaz, 2003: 74; Timurtaş, 1985: 51; Dalli, 1991: 93-94), bazısında sekiz (Eker, 2006: 371), bazısında dokuz (Ertem, 1981: 33; Ergin, 1986: 283; Buran, 1996: 20; Özkan, 1996:121-125; Gözütok, 2008: 22-23; Coşkun, 2000: 75-79), bazısında on üç (Karaağaç, 2012: 329-354), kimisinde yirmi dokuzu (Üçok, 2004: 122-125) bulunmaktadır.

Hâl eklerinin sayısını beş olarak belirleyen dilciler, Türkiye Türkçesinde hâl eklerinin şu şekilde karşımıza çıkabileceğini söylemişlerdir, (Gencan, 2001: 181) “yalın durum, -i durumu, -e durumu, -de durumu, -den durumu; (Olcay, 1995: 23-24) “ilgi hâli, yükleme hâli, verme hâli, bulunma hâli ve ayrılma hâli; (Demiray, 1991: 105) “yalın hâl, yükleme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli ve ayrılma hâli”; (Ediskun, 1999: 110-113) “yalın durum, -i durumu, -e durumu, -de durumu, -den durumu”; (Bilgegil, 1984: 125) “yalın, -i, -e, -de, -den durumu” olarak belirlemişlerdir.

Altı olarak belirleyen dilciler ise, (Hatipoğlu, 1972: 10) “yalın durum, belirtme durumu, yönelme durumu, kalma durumu, çıkma durumu, tamlayan durumu”; (Koç, 1992:21) “belirtme durumu, yönelme durumu, kalma durumu, çıkma durumu, tamlama durumu”; (Bozkurt, 2005: 621-624) “tamlayan durumu, belirtme durumu, yönelme durumu, bulunma durumu, çıkma durumu, araç durumu”; (Lübimov, 1959: 688-690) “asıl hâl, geçiş hâli, iyelik hâli, istikamet hâli, yer hâli, çıkış hâli” olarak altı hâl eki belirlemişlerdir.

Hâl eklerinin sayısını yedi olarak belirleyen dilciler; (Korkmaz, 2003: 74) “yalın, yükleme, ilgi, bulunma, yönelme, çıkma ve vasıta durumları”; (Timurtaş, 1985: 51) “yükleme hâli, verme hâli, ayrılma hâli, bulunma hâli, ilgi hâli, vasıta hâli ve eşitlik

hâli”; (Dallı, 1991: 93-94) “yalın durum, tamlayan durumu, belirtme durumu, yönelme durumu, kalma durumu, çıkma durumu, araç durumu” olarak belirlemişlerdir.

Hâl eklerinin sayısını sekiz olarak belirleyen dilciler; (Eker, 2006: 371) “yalın durum, yaklaşma durumu, bulunma durumu, uzaklaşma/ayrılma/çıkma durumu, ilgi durumu, yükleme/belirtme durumu, eşitlik durumu, araç durumu” diye adlandırmışlardır.

Bazı dilcilere göre hâl eklerinin sayısı dokuzdur; (Ertem, 1981: 33) “yalın hâl, belirtme hâli, yaklaşma hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, ilgi hâli, yön hâli, eşitlik hâli ve vasıta hâli”; (Ergin, 1986: 283) “yalın hâl (nominatif hâli), ilgi hâli (genitif hâli), yapma hâli (akkuzatif hâli), yaklaşma hâli (datif hâli), bulunma hâli (lokatif hâli), uzaklaşma hâli (ablatif hâli), vasıta hâli (instrumental hâli), eşitlik hâli (ekvatif hâli), yön gösterme hâli (direktif hâli)”; (Buran, 1996: 20) “yalın hâl, tamlama hâli, belirtme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, vasıta hâli, eşitlik hâli, yön gösterme hâli”; (Özkan, 1996: 121-125) “yalın hâl, ilgi hâli, yükleme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli, uzaklaşma hâli, vasıta hâli, eşitlik hâli, yön gösterme hâli”; (Gözütok, 2008: 22-23) “yalın durum, yükleme durumu, yönelme durumu, bulunma durumu, ayrılma durumu, vasıta durumu, eşitlik durumu, yön bildirme durumu”; (Coşkun, 2000: 75-79) “ilgi hâli, yükleme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, vasıta hâli, eşitlik-benzerlik hâli, yön gösterme hâli, sınırlama hâli” olarak açıklamışlar.

Hâl eklerinin sayısını on üç olarak belirleyen dilciler; (Karaağaç, 2012: 329-354) “yalın durum, ilgi durumu, yapma durumu, yaklaşma durumu, bulunma durumu, uzaklaşma durumu, araç durumu, eşitlik durumu, yön durumu, neden durumu, karşılaştırma durumu, benzerlik durumu, sınırlama durumu” olarak tespit etmiştir.

Üçok (2004: 122-125) yukarıda sayılan dilcilere göre daha farklı olarak hâl eklerinin sayısının yirmi dokuz olduğunu söylemiştir; “yalın hâl (nominatif), in-hâli (genitif), e-hâli (datif), i-hâli (accusatif), den-hâli (ablatif), araçlı hâl (instrumental), çağrı hâli (vocatif), de-hâli (locatif), bitişiklik hâli (adessif), yön hâli (allatif), içerilik hâli (inessif), çıkış hâli (elatif), giriş hâli (illatif), mukayese hâli (equatif), sonuç hâli (terminatif), amaç hâli (latif), üstüne hâli (sublatif), üstünde hâli (superessif), inme hâli (délatif), oluş hâli (factif), imekli hâli (essif), ile hâli (cominatif), eksiklik hâli (cariritif, cariatif), aktif hâl (actif), araçlı hâl (mediatif), birlikte hâli (sociatif, unitif), doğru hâli (aditif), için hâli (destinatif), ıraklaşma hâli (discedent)” olarak sıralamıştır.

Özetlemek gerekirse, durum eklerine daha en baştan işlev adı vermek yanlıştır. Eklerin işlevlerine sınır çizerek ek sayısını belirlemek bir dizi sorunu da beraberinde getirecektir. Çünkü ek sisteminde ek bir görev olduğu için yerleştirildiği bağlamda belirli kurallar çerçevesinde bu görevi edinir. Hâl eki, isim ile fiil arasında kurulan tamlamadır. Söz diziminde, bir cümlede ne kadar isim fiil tamlaması varsa o kadar da hâl eki vardır. Hâl eki de diğer dokuz ek sınıfı (Turan, 2018:103-105) gibi bir üst fonksiyondur ve onların da kendi alt fonksiyonları vardır. Hâl eklerinin sayısının belirsiz olduğu gibi alt fonksiyonları sayısı konusunda da net bir sayı yoktur.

Tahsin Banguoğlu ise ad durumlarının sınıflandırmasını aşağıdaki gibi göstermiştir:

1. İççekim hâlleri. Adların 6 iççekim hâlleri vardır. Bunlar: “kim hâli”, “kimi hâli”, “kime hâli”, “kimde hâli”, “kimden hâli”, “kimin hâli”.

2. Dışçekim hâlleri. Daha az işlek çekim eklerine dışçekim ekleri denir. Adların dört dışçekim hâli vardır. “kimle hâli”, “kimce hâli”, “kimli hâli” ve “kimsiz hâli” (Banguoğlu, 2000, 324-331). Görüldüğü üzere Banguoğlu, olumlu ve olumsuz sıfatları da hâl kategorisinin içine almıştır. Rus dil bilimcisi, Türkolog Andrey Kononov “Grammatika Turetskovo Yazıka” (Türkçe Dil Bilgisi) adlı eserinde hâl eklerini “Hâl Ekleri Söz Dizimi” ana başlığı altında incelemiştir. Kononov’a göre Türkçede 6 hâl kategorisi vardır: yalın hâli (neopredelennyı padej), ilgi hâli (roditel’nyı padej), yönelme hâli (datel’nyı padej), yükleme hâli (vinitelnyı padej), bulunma hâli (mestnyı padej) ve ayrılma hâli (isxodnyı padej) (Kononov, 1941: 280-286). Yukarıda belirttiğimiz dil bilimcilerin araştırmalarına baktığımız zaman hâl eki terimi konusunda ortaklık olmadığını görebiliriz.

Yukarıda dikkatlere sunulan “hâl kategorisi”nin tarif ve izahlarında da görüldüğü gibi, Türkiye Türkçesinin grameriyle ilgili çalışmalarda konu genellikle şekil açısından ele alınmış; konuyla ilgili terimlerde de birlik sağlanamamıştır.

2.1.3. Hâl Eklerinin Alt Fonksiyonlarının İsimlendirilmesi Konusu

Yukarıda belirttiğimiz gibi hâl ekleri terimi konusunda da, alt fonksiyonlarını isimlendirme konusunda da dil bilimciler arasında ortak bir fikir yoktur. “Nehcü’l-Feradis’te Hâl Eki Kategorisi” adlı yüksek lisans tezinde beş farklı gruba ayırmıştır.

Dilcilerin bazıları hâl eklerinin şekillerini “-i hâli, -e hâli, -de hâli... gibi” (Gencan, 2001: 181; Bilgegil, 2009: 172; Üçok, 2004: 122; Ediskun, 1999: 110-113) diye isimlendirmişlerdir.

Kimileri ise uluslararası terimlerin Türkçe karşılıklarını “yalın hâli, ilgi hâli, yönelme hâli... gibi” (Topaloğlu, 1972: 81; Ertem, 1981: 33; Buran, 1996: 20; Timurtaş, 1985: 51; Toparlı, 1998: 37-38; Özkan, 1996: 121-125; Kara, 2005: 100; Hacıeminoğlu, 2000: 51-61) adlandırmışlardır.

Bazıları da hâl eklerinin uluslararası terimler ile Türkçe karşılıklarını bir arada “yalın hâli (nominatif), ilgi hâli (genitif), bulunma hâli (lokatif)... gibi” kullanmışlardır (Ergin, 1986: 283; Eker, 2002: 279-280;).

C.F.Vogelin ve M.E. Ellinghausen (1945: 553-564) “Türkçenin Yapısı” adlı makalenin “Sintaks” bölümünde hâl eklerini şöyle sıralar: nominativus hâli (yalın hâl), genitivus kuruluşu (-in hâli), akusativus hâli (-i hâli), instrumental hâl (bağlama hâli), lokativus hâli (-de hâli), ablativus hâli (-den hâli), dativus hâli (-e hâli).

Yukarıda verdiğimiz hâl eklerinin sayısı ve adlandırılışı konusuna benzer açıklamalar diğer kaynaklarda da mevcuttur. Ancak bu kaynakların dışında farklı bir görüş sunan Osman Mert ad durumlarını Türkçede “seslenme hâli”, “özne hâli”, “belirten hâli”, “belirtilen hâli”, “nesne hâli”, “bulunma hâli”, “ayrılma hâli”, “birliktelik-beraberlik hâli”, “hedef hâli”, “yönelme hâli”, “sebeplik hâli”, “vasıta hâli”, “nasıllık hâli”, “nicelik hâli”, “görelilik hâli”, “karşılaştırma hâli”, “benzetme hâli”, “sınırlandırma hâli”, “karşıtlık hâli”, “yaklaşma/varma hâli” gibi kategorilerde değerlendirip bunları ifade eden farklı görevli dil elemanları olarak kabul etmektedir (Mert, 2003:25-31).

Yukarıda belirttiğimiz gibi hâl eklerine verilen isimler doğrultusunda fikirler aynı değil ayrılıkları vardır. Aynı olması beklenmemeli de. Çünkü eklere şekil verip, onları kısıtlamak yanlıştır. Hâl eklerini cümle içindeki fonksiyonuna göre tespit etmek daha doğru olacaktır.

2.1.4. Şekle Dayalı Fonksiyon Belirleme Problemi

Hâl ekleri ile ilgili bir başka sorun da dilcilerin belirli şekillere belirli işlevler yüklemesidir. Ek görevdir ve görevini kelimelere eklenip belirli kurallar dahilinde karşıtlık kazanır. Yani, ek tek başına bir anlam ifade etmez ama bulunduğu bağlam içinde fonksiyonunu yapar. Çoğunlukla ekin kullanıldığı işlevi unutulup, ek genellikle gerçekleştirdiği işleve göre adlandırılır. Bu biçimsel bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Meselâ, “+DA” morfemini inceleyelim;

İlgili eklerin birçok dilbilimci tarafından adlandırılması da aynı kavrama uygundur; “bulunma hâli” (Topaloğlu, 1989: 45; Korkmaz, 1992: 29), “kalma durumu” (Hatipoğlu, 1972: 60; Vardar, 2002: 127), “kimde hâli” (Banguoğlu, 1990: 328), “adın +de durumu” (Ediskun, 1999: 111), “bulunma durumu” (Aksan, 1998: 91; Kahraman, 1999: 287; Ergin, 1992: 234-235) olarak isimlendirmişlerdir.

Yukarıdaki terimlerden yola çıkarak ek için “bulunma, kalma, kimde hâli” gibi görüş birliği vardır. Ancak hemfikir dilciler söz konusu morfemlerin işlevleri yanı sıra başka işlevleri olduğunu da söylemeye çalışmışlardır. Mesela;

Korkmaz (1992: 29), “bulunma durumunun eklendiği ad ile fiil arasındaki bağlantı özelliği açısından, bulunma ve yer gösterme kavramına koşut olarak zaman, iş, süreklilik, içinde olma, tarz bildirme, karşılaştırma, gösterme, vasıta, amaç, sebep vb.” işlevleri olduğunu belirtir.

Ediskun (1999: 111), “bulunma durumu, genellikle fiilin oluştuğu yeri gösterir; ancak onun çeşitli kelimeler arasında türlü anlam ilgileri kurduğu da görülmektedir: Uzunluk, süre, zaman, durum, yer düşüncesi verir” açıklamasını yapmıştır.

Kahraman (1999: 287), “+DE ekinin öncelikli işlevi “yer” bildirmektir. Ancak “zaman” bildirme işlevi de ona yakın bir önem taşıdığından; bulunma durumu, Türkçede “zaman-yer” ya da “yer-zaman” durumu” olarak adlandırılmıştır.

Ergin (1992: 234-235), “bulunma, yer, zaman, iş, devamlılık, müddet, tarz, şekil, durum, karşılaştırma, kesir, konu, vasıta, gaye, sebep, vasıf, miktar, belirtme, kısım, parça, âitlik” vs işlevleri olduğunu açıklamıştır.

Demir (2004: 273), “bulunma durumunun ölçü, süre, nicelik, zaman, yer ve durum” işlevlerinin olduğunu ifade etmiştir.

Yukarıda söylenenlere dayanarak “+DA” biçimbirimi belirli işlevi dışında araştırmacıları farklı görevleri de yerine getirebilecekleri gerçeğine yönlendirmiştir. Bu durum, ekin kullanıldığı bağlamdan ayrı değerlendirilerek belirli şekillere belirli işlevler verildiğinin anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bir ek, kullanıldığı bağlamda gerçekleştirdiği işlev ile tanımlanmalı ve tek bir işlevle sınırlandırılmamalıdır. Biçimbirimin birden fazla işlevi olabileceği gibi, aynı işlev de birden fazla biçimbirimle karşılanabilir.

2.2. Kazak Türkçesinde Hâl Kategorisi

Kazak Türkçesi

Kazak dili, Altay dillerinin bir kolu olan Kıpçak dil birliğine ait Türk dillerinden biridir. 22 Eylül 1989 tarihinde, Kazak diline “Kazakistan Cumhuriyeti'nin Devlet Dili” statüsünü veren “Diller Hakkında” Kazakistan Cumhuriyeti Kanunu kabul edilmiştir.

Kazak dilinde 42 tane ses mevcuttur. Bunların 15'i sesli, 25'i sessiz ve 2 tanesi de işarettir. Kazak dilinde 4 tür ek vardır: kóptik jalǵay (çoğul eki), septik jalǵay (hal ekleri), táyeldik jalǵay (iyelik eki) ve jiktik jalǵay (şahıs ekleri). Bir cümledeki kelimeleri ve sözcükleri birbirine bağlamada geniş bir yer tutan isim çekimi sistemlerinden biri de hâl sistemidir. Bu tezimizde hâl ekleri üzerinde duracağız.

Günümüz Kazak Türkçesinde hâl kategorisi Eski Türkçe ve modern Türk dillerinin hâl kategorisine benziyor ve bu oldukça doğaldır (Mamanov, 2007: 92). Çünkü bu dillerin kökenleri, oluşum dönemleri, özellikleri ortaktır, bu nedenle birçok modern Türk dilinde nominatif, genitif, datif, akuzatif, lokatif, ablatif hâllerinin dış şekli, anlamı ve işlevleri birbirine benzemektedir. Tekil ve çoğul kelimeleri hâl eklerini alırken temel bir fark yoktur. Hâl eki hem teklik hem de çokluk ifade eden kelimelere eşit şekilde eklenir (Qazaq gramatikasy, 2002: 456).

Kazak Dil bilimcileri Hâl kategorisi konusunda Türkçeye göre farklı düşünceler ortaya koymamışlardır. Hâl ekinin Kazak dilindeki karşılığı “*cenmik*” (septik) kelimesidir. Ahmedi Isqaqov “Qazirgi Qazaq Tili” adlı kitabında adın yedi hâlden bahsetmiştir: atau septik (yalın hâli), ilik septik (ilgi hâli), barıs septik (yönelme hâli), tabıs septik (yükleme hâli), jatis septik (bulunma hâli), şıǵıs septik (çıkma veya ayrılma hâli) ve kömektes septik (vasıta hâli) (Isqaqov, 1991: 61-64).

Kazakçadaki hâl eklerinin soruları ve ekleri **Tablo 1**'de örnekler ile verilmiştir.

Tablo 1: Kazak Dilinde Hâl Ekleri

Septikter (Hâl Ekleri)	Sorular	Ekler	Örnekler
Atau sèptik (Yalın Hâli)	kim? nè?	+Ø	mèktèp (okul)
İlik sèptik (İlgi Hâli)	kimniñ? nèniñ?	-nıñ, -niñ, -dıñ, -diñ, -tıñ, -tiñ.	mèktèp+tiñ
Barıs sèptik (Yönelme Hâli)	kingè ? negè?	-ğa, -gè, -ka, -kè.	mèktèp+kè
Tabıs sèptik (Yükleme Hâli)	kimdi ? nèni ?	-nı, -ni, -dı, -di, -tı, -ti.	mèktèp+ti
Jatıs sèptik (Bulunma Hâli)	kimdè? nèdè ?	-da, -de, -ta, -te.	mèktèp+te
Şıǵıs sèptik (Ayrılma Hâli)	kimnèn? nèdèn?	-nan, -nèn, -tan, -tèn, - dan, -dèn.	mèktèp+tèn
Kömèktès sèptik (Vasıta Hâli)	kimmèn? nèmèn?	-mèn, -bèn, -pèn.	mèktèp+pèn

Kaynak: İsaev, S. Kazirgi Kazak Tilindegi Grammatikalık Uǵımdar, 2010.

2.2.1. Atau Sèptik

Kazak dil bilimcilerine göre Atau sèptik (yalın hâli) Türkçedeki gibi adın hâl eki almayan türüdür. Atau sèptik canlılarda *kim?* (kim?), *kimdèr?* (kimler?), cansızlarda *nè?* (ne?), *nèlèr?* (neler?) sorularını cevaplamaktadır.

2.2.2. İlik Sèptik

İlik sèptigi (ilgi hâli) varlığın sahibini bildirir. İlik sèptik *kimniñ?*(kimin?), *neniñ?* (neyin?) sorularını cevaplamaktadır. İlik septik eki söze eklendiğinde yalnızca iyelik ve sahip olmayı belirtir. İlik septigi Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde de işaretli +*Nİñ* (aқın+nıñ atı, kitap+tıñ bèti, Ahmèt+tiñ bölmesi) ve işaretsiz +Ø (қазақ+Ø қızı, èsik+Ø aldı, júmıs+Ø josparı) olabilmektedir. İbrayım Mamanov'a göre işaretsiz ilgi hâlinin fonksiyonları:

1. Aitliǵı bildirir; at eti, tau suı, kolhoz jeri vb.
2. Şehrin, daǵın, sokakların vb. isimlerini belirtir; Kavkaz tauları, Puşkin kitapǵanası, Èrtis özèni (Mamanov, 2014: 354).

2.2.3. Barıs Sèptik

Bu durumda bir sözcük her zaman doğrudan ya da dolaylı olarak bir fiile bağlanır ve ilke olarak eylemin yönünü, amacını belirtir. *Kimgè?* (kime?), *nègè?* (neye?), *ķayda?* (nerede?) sorularını cevaplamaktadır ve +ġa, +gè, +ķa +kè ekleri ile karşılanmaktadır. Yönelme hâlinin fonksiyonları:

1. Hareketin yönlendirildiđi kiři veya nesne; oķuřı+ġa bèrdi, ķonak+ķa úsındı, kòmèk+kè kèldi;
2. Hareketin yönünü bildirir; ķala+ġa kètti, jaylau+ġa kòřti, bazar+ġa bardı,
3. Zamanı ifade etmek için de kullanılır; bès ay+ġa jètèdi, birnèřè kün+gè sozıldı, üř apta+ġa kètti vb.

2.2.4. Tabıs Sèptik

Tabıs sèptiđi ekine sahip kelimeler yükleme ilişkili olup ismi fiile bağlar. Kimdi? (kimi?), nèni? (neyi?) sorularını cevaplamaktadır. Ekleri ise +NI, +DI, +n şeklindedir. Tabıs sèptiđi bazen ekli bazen de eksizdir. Örneđin eksiz; kilèm+Ø tösèdi, roman+Ø jazdı, kitap+Ø oķıdı; ekli; dosım+dı kòrdim, ülkèn balık+tı jèdi, oķıġa+nı aytıp bèrdi, nè dèri+n bilmèdi.

2.2.5. Jatis Sèptik

Bulunma hâlinin Kazak Dilindeki karşılıđı jatis septiktir. Jatis septiđi eylemin yerini, mekânını, alanını ve zamanını belirten hâldir (Salqynbaı, Abaqan, 2002: 90). Jatis septiđi *kimdè?* (kimde?), *nèdè?* (nede?), *ķayda?* (nerede?) sorularını cevaplamaktadır. Ekleri +DA şeklindedir. Fonksiyonları:

1. Nesnenin bulunduğu yeri belirtir; kitaphana Abay kòřèsin+dè, tèlèfon stol+da jatır, ol orman+da tünèdi;
2. Bir şeyin birine ait olduğunu ifade eder; kitabı muġalim+dè, Anar+da, mèn+dè;
3. Zamanı ifade etmek için de kullanılır; jaz+da, kèlèsi apta+da, èki ay+da vb.

2.2.6. Şığıs Septik

Türk dilinde ayrılma hâli, Kazak dilinde shygyys septigi eki +DAn biçim birimidir. Shygyys septigi hareketin yönünü, nedenini, ve zamanını belirtmek için kullanılır. Bu hâl hareket ve eylemin nereden başladığını belirtir. Başka bir deyişle, iş ve hareketin bir yerden ayrıldığını, uzaklaştığını ifade eder ve kimnen? (kimden?), neden? (neden?), qaidan? (nereden?) sorularına cevap verir. Fonksiyonları:

1. Bir eylemin veya hareketin başlangıç noktasını belirtir; auıl+dan keldi, ađam+nan hat aldım, institut+tan şıqtı;
2. Nesnenin yapıldığı materyali belirtir: tèri+dèn jasalđan, jün+nèn tokıldı, jibèk+tèn tikti;
3. Karşılaştırma ifadelerinde; it+tèn mısıq kişi, üy+dèn jaqsı, ölim+nèn úyat küşti;
4. Hareketin nedenini belirtir; suıq+tan tođdı, şu+dan oyandı, dauıl+dan qorıqtı vb.

2.2.7. Kömektès Sèptik

Modern Türk dillerinin çoğunda vasıta hâl eki yoktur. Vasıta hâli, Kazak diline ait özelliklerden biridir. Diğer Türk dillerinde bu çekim hâlinin görevi *bile* yardımcı kelimesi tarafından yerine getirilir (Tomanov, 1988: 165). İsimler arasında araç, birliktelik vb. anlam ilgileri kurar. Kömektès sèptik eylemin ne ile yapıldığını, eylemin hangi araçlarla yapıldığını, eylemin ortaklığını, konusunu, eylemin yapılış biçimini, eylemin amacını, nedeni, eylemin yeri ve zamanını vb. ifade eder (İsaev, 2010: 107). *Kimmèn?* (kiminle?), *nèmèn?* (neyle?) sorularını cevaplamaktadır. Durum eki olarak vasıta çekimlenmesi +men, +ben, +pen ekleri ile yapılıyor ve eylemin kiminle, neyle birlikte yapıldığını belirtir ve isimle birleşik yazılır. Kómektes septik fonksiyonları:

1. Eylemi gerçekleştirmek için hangi aracın kullanıldığını belirtir; qayşı+mèn kèsti, balta+mèn kèsti, poyız+bèn keldi;
2. Eylemin birlikte gerçekleştirildiği kişi veya nesneyi belirtir; jau+mèn sođıstı, anası+mèn söylèsti, joldası+mèn jüzdèsti;
3. Eylemin yapılış yöntemini belirtir; aqşanı èñbèk+pèn taptı, söz+bèn jèñdi, öz közi+mèn kördi;
4. Eylemin amacını gösterir.

2.3. Alıstağı Audanda Başlıklı Eserdeki Hâl Kategorisi

Bu bölümde, eserden alınan cümleler kullanıldığı fonksiyona göre sınıflandırılmıştır. Tespit edilen fonksiyonların diziliminde alfabetik düzen oluşturulmuştur. Örnek cümle alıntılı olduğu sayfa numarasıyla kaydedilmiştir. Hâl eklerinin fonksiyonlarının tespitinde olması gerektiği gibi, isim fiil ilişkisi takip edilmiştir, ancak yine de bazı fonksiyonların tespitinde bir takım zorlukların yaşandığı söylenmelidir.

2.3.1. Açıklama Hâli

+Ø

Öytkèni ol -öz şaruası, öz üyiniñ isi, kazakça aytqanda “özi uqalaytın tèriniñ púşpağı”, sondıqtan da ol birèu aytpay-aq, öz üyin tap-túynaqtay, tap-taza ètip ústaydı (s. 38). Çünkü o kendi işi, kendi evi, Kazakça “sonunda kendisi yapacak işi”, bu yüzden kimse söylemeden kendi evini temiz ve düzenli tutar.

/kişi zamiri+sıfat/, /isim+sıfat/

Al búlarğa **sızdèr erqaysılarınız** bilgèndèriñizdi aytıp, üyrètip otırşaңызdar -kapitan aldımèn matrostıñ bilgènin bilui tiyis qoy -sonda búl joldastardıñ jaqsı kapitan derèjesinè kötèriliu iqtimal (s. 15). Eğer bunlara siz her biriniz bildiklerinizi onlara anlatır ve öğretirseniz - kaptan önce denizcinin bildiklerini bilmeli – işte o zaman bu yoldaşların iyi bir kaptan rütbesine yükselmeleri mümkündür.

/+kimdè-kim<kim+dè-kim/

İlya İvanoviç jañadan qonıstanuşılarğa **kimdè-kim** qamqorlıq jasamaytın bolsa, sol – ayausız jaza körèdi, búl barıp túrğan sayasi mesèlè dèdi (s.124). İlya İvanoviç, yeni yerleşimcilere kim yardımcı olmazsa ağır bir şekilde cezalandıracağını ve bunun siyasi bir mesele olduğunu söyledi.

/+dègèn<+dè-gèn/

Moldaş, -dèdi Asanov rèdaktörge audan ortalığı Ayan sèlosınan şıqqannan kèyin sol jaq iğına sel búrılıp, -búl kolhozğa sèniñ öziñdi alıp kèlè jatqanı osında Japar **dègèn** qart şopan bar (s. 27). Moldaş, dedi Asanov editöre semt merkezi Ayan ilçesinden çıktıktan

sonra sol yanına biraz dönerek, - bu kolhoza seni götürmemin sebebi burada Japar adlı bir yaşlı çoban var.

Çart konaqtarın törgè şıǵarıp, özi dèrèu şèşinip jibèrdi dè, “bizdiñ beybişè, Nasiha **dègèn** kisi” -dèp eyèldi núsqap, onıñ kúşaǵındaǵı nerèstègè qolın soza bastadı (s. 31). İhtiyar, misafirlerini odanın yukarı tarafına çıkartıp kendisi hemen montunu çıkarıp “Nasiha adlı eşim” – diye eşini göstererek onun kucaǵındaki bebeǵe elini uzattı.

Mına Stalin atındaǵı kolhozda Böribaèv Raqım **dègèn** şopan bar, -dèdi Asanov (s. 38). Stalin kolhozunda Rahım Boribayev adlı bir çoban var, dedi Asanov.

Búlarmèn tildèskèn Ordabaèv Smail **dègèn** jibi bostau kèlgèn çart malşı èdi (s. 44). Onlarla konuşan Ordabayev İsmail adlı yaşlı bir çoban idi.

Osında baǵlatın arıq toqtıların kütüşisi Jamiyèv Melikè **dègèn** jastau eyèldèn Asanov búl toqtılarga jèm bèrilè mè dèp súradı (s. 45). Asanov sıska kuzuların bakıcısı genç bir kadın Zhamiyeva Melike’den kuzulara saman verilecek mi diye sordu.

Bizdiñ èldè Malta **dègèn** şèşèn boldı, sèniñ aulıñnan Yèlèukè şıqtı (s. 119). Bizim ülkemizde Malta adlı hatip vardı, sizin köyünüzde de Eleuke idi.

2.3.2. Aitlik Hâli

/+DAĞI/

Yèlèutaèvtiñ Voroşilov atındaǵı kolhozda üş ay boyı komandirovkada bolǵan kèzindè bir rèt kolhoz komsomol úyımınıñ jinalısın ötkizugè úyıtķı bolmaǵanın ayttı. (s. 6). Eleutayev, Voroshilov adındaki kolhozda yaptıǵı üç aylık bir iş gezisi sırasında, komsomol kolhozu örgütünüñ bir toplantı bile yapmaya teşvik etmediǵini söyledi.

Yèlèutaèv Asanovtı osı audandaǵı öziniñ eñ jaqını, ústazı rètindè sanaytın (s. 12). Eleutayev, Asanov’u bu bölgedeki yakını, öğretmeni olarak görüyordu.

Ol kèsèdègi şayın sol qolına kötèrip joǵarı ústaǵan küyi çart sözine èntèlèy bèrilip, úyıp tıñdap qalıptı (s. 33). O fındadaki çayını sol eline alıp yukarıya kaldırdıǵı halde ihtiyarın konuşmasını dikkatlice dinliyordu.

Bular sol èki qoranıñ èkèuinè dè kirip kòrdi: ol qoradağı maldar eldèn jatatın orınga kamalıp qalğan èkèn (s. 44). Bunlar iki ahıra da girdiler: o ahırdaki hayvanlar şimdiden oraya hapsedilmişler.

Kolhozdağı kèmişlikti ünèmi byuroğa tasi bèrmèy, onı jèrgilikti jèrdiñ özindè şèşip kètu dırıs, -dèp oyladı Makènov èrtèñ özdèrindè ötètın partiya jinalısı jayında (s. 49). Makenov yarınki parti toplantısı hakkında, “Kolhozdaki eksiklikleri sürekli büroya bildirmeden olduğı yerde çözmek daha iyi”, diye düşündü.

Minè, oblastıñ kèybir başşılardı audandı qalay aralaydı dèr èdim mèn Almatıdağı başşılardı (s. 57). Almatı'daki başşılardı bölgenin bazı yöneticileri ilçeyi nasıl ziyaret ediyor derdim.

Osı punkttegi mıñ jarım qoyğa mèn, ana otırğan Bayaz, Bayazıt -osı üş şal ğana iyè bolıp otırmız (s. 58). Buradaki bin beş yüz koyunla ben, orada oturan Bayaz ve Bayazıt - sadece üç yaşlı ilgileniyoruz.

Joldasın ölümnen kútqarğan soldattıñ ol sağattağı qıanışında şèk bolmaytın (s. 105). Yoldaşımı ölümnden kurtaran askerın o andaki sevincinin sınırı yoktur.

/+ĞI/

Qıstıküñgi èki ayda jinalıs ötkizètın uaqıt boldı ma? (s. 6) Qışın iki ayında toplantı yapacaq zamanımız mı vardı?

Kèşki sağat toğızda, èrtèñ tañèrtèñgi onğa dèyin üzilis jariyalandı (s. 8). Akşam saat dokuzdan, sabah saat on'a kadar ara verildi.

Osı konfèrènsiyada köringèn özgèris Plènum qaulısı jastardıñ jürèginè sèpkèn asıl ruhtıñ kıltıyıp şıqqan alğaşkı kögi ğana (s. 19). Bu konferansta görünen değişiklik Plenum kararının gençlerin yüreklerine aşladığı asıl ruhun yalnızca ilk işaretiydi.

Al biyilgi kıs bolsa, ol ötkèn kıstay èmès, onıñ ar jağındağı kıstarday kèş kèldi (s. 22). Bu sene ise kış, geçen senedeki kış gibi değil, daha öncesindeki kış gibi geç geldi.

Bügingi saparında ol “Bolşevik” kolhozın aralap kaytpak (s. 27). Bugünkü gezintisinde o “Bolşevik” kolhozunu gezecek.

Nèşè jılǵı taban aķı mañday tèrimizdi bir jındı jèldiñ aldına salıp úşırıp qoya bèrmèkpiz bè? (s. 56) Kaç yıllık emeǵimizi bir fırtınanın yok etmesini mi izleyeceǵız.

Agronomnan başka kisi èrtèñgi künniñ qamın oylamau kèrèk pè, sènşè? (s. 93). Bir ziraat mühendisi dıñında kimse yarın için endişelenmemesi mi gerekiyor sence?

/+Diki<+DIñ+ki/, /+niki<+nIñ+ki/

Nègè olay dèysiñdèr, özderiñ dè Ayandiki emèssiñdèr mè? -dèdi olarǵa Kuroçkin (s. 5). Niye öyle diyorsunuz, siz de Ayan’ınki deǵil misiniz? dedi Kuroçkin onlara.

Bizdiñ maşınada bir qosauız jatır ğoy, -dèdi Sèysènbèkov, onıñ Makènov**tiki** èkènin bilmègèn bolıp (s. 52). Bizim arabada bir tane silah varmış, -dedi Seysenbekov, Makenov’un olduǵunu bilmiyormuş gibi.

Sodan kèyin maǵan Almatıdaǵı barlıq aķındardiñ tistèri özimdiki siyaqtı sirèk bolıp èlèstèydi (s. 120). Bana hep Almatı’daki şairlerin dişleri benimki gibi seyrek gibi gelirdi.

Kópshiliginiki jii bitken, ádemi qoi tister (s. 121). Çoǵunun güzel koyun dişleri vardı.

/+DIQ/, /+LIQ/

Audandıq medènièt böliminiñ mènǵèruşisi del osılay sıaydı dègèn kimniñ oyna kèlgèn (s. 6). İlçe kültür müdürlüǵünün böyle eleştireceǵi kimin aklına gelmiş ki.

Onıñ üstine bugün, èrtèñdik jèm, tüz barlıq punkttèrdè bar dèp sèndirdi (s. 47). Üstelik bugün, yarının yemi ve tuzunun her noktada mevcut olduǵunu söyledi.

Búl bizdiñ partiyalıq, mèmlekèttik isimizdiñ barlıq salalarında birdèy qajèt (s. 66). Bu bizim parti ve devlet işlerimizin her alanında gereklidir.

Küz basında oblistıq aul şaruasılıq başkarmasınan bir mal derigèri kèlip kètti (s. 67). Sonbaharın başında, bölge tarım departmanından bir veteriner ziyaret etti.

Joldastıq pèn partiyalıq prinsiptiñ arasın meñelèytin uaqıtıñ jètti emès pè sèniñ (s. 69). Arkadaşlık ve parti ilkelerinin arasına çizgi çekmenin zamanı gelmedi mi sence de?

Qazir bizdiñ özimizdiñ kolhozdan ğana birnèşè adam Omskidè, Novosibirskidè jenè Almatıda agronomdıq, zootèhniktik, derigèrlik mamandıqtarda oqıp jatır. (s. 112). Şu anda, sadece bizim kolhozda birkaç kişi Omsk, Novosibirsk ve Almatı'da tarım bilimi, zooteknik ve tıp bölümlerinde okuyorlar.

Gazèt kızmètkèrlèriniñ kèydè júqalap, kèydè tikèlep mènèn aqındıq şıqpaytının aytıp jazğan hattarına köñil dè bölmèdim (s. 119). Gazete çalışanlarının şair olamayacağı mı yazdıkları bazen ince bazen direkt mektuplarına dikkat etmiyorum.

2.3.3. Alışkanlık Hâli

+Ø

Biraq ol özin **erqaşan** da sabırlı ústağa tırısatın, kızulıq minèz körsètpèytin Qoñırbaèvtan añ kúmarlıq şığa koyadı dèp oylamaytın (s. 30). Fakat o her zaman sakin davranmaya çalışan, çabuk sinirlenmeyen Konyrbayev'in avcılık tutkusu olabileceğini hiç düşünmemişti.

2.3.4. Amaç Hâli

+Ø

Kèlgèndèri bolsa, audannıñ şaruasılığımèn tanısudan göri, onıñ jèriniñ sұлulığın köru **üşin** jazda ğana kèlip, onda da Sulu köl mèn Jasıl köldiñ aynalasınan qaytadı (s. 55). İlçenin ekonomisiyle tanışmak yerine, sadece yaz aylarında buranın güzelliğini görmek için geliyorlar ve Sulu Göl ile Yeşil Göle uğradıktan sonra hemen geri dönüyorlar.

Mèn sizgè sol **üşin** raqmèt aytayın dèp hat jazıp otırımın (s. 79). Ben size teşekkür etmek için bu mektubu yazıyorum.

2.3.5. Aracılık Hâli

+men

Öz oyına osımèn nüktè koyğanday boldı da, Asanov oñ kolınıñ alağanımèn stol üstindègi şúğanı aqırın ğana bir salıp qalıp, Molşingè qaray búrıldı (s. 20). Sanki

düşüncelerine bir son vermiş gibi oldu da, Asanov sağ elinin avucuyla masa üzerindeki kumaşı yavaşça koydu ve Molşin'e döndü.

Nè dèysiz? –prèdsèdatèl qarındaş tolı qolınıñ júdırıǵımèn stoldı qoyıp qalıp, qaharlana ornınan kötèrildi (s. 124). Ne diyorsunuz? başkan kalem dolu elinin yumruǵuyla masaya vurdu ve öfkeyle ayaǵa kalktı.

2.3.6. Ardışıklık Hâli

+Ø

Ol ornına otırǵannan kèyin+Ø tèksèru komisiyasınıñ predsèdateli Süleymenovqa söz berildi (s. 3). O yerine yerleştikten sonra Denetim Komisyonu Başkanı Süleymanov'a söz verildi.

Sülèymènov köpşilikke qaray búrılıp kètkènnèn kèyin+Ø Yèlèutaèv ta zalǵa köz saldı (s. 4). Süleymanov kalabalıǵa doǵru döndükten sonra Eleutayev da salona göz attı.

Yèlèutaèv búl filmdi búrın körgèndigin sıltau ètip, konsèrttèn kèyin+Ø kinoǵa qalmastan üyinè qayttı (s. 8). Eleutaev, bu filmi daha önce izlediğini söylediği gerekçesiyle konserden sonra sinemaya kalmadan eve döndü.

Ana Orazbaèv joldas, mına komsomolèstèr sèkrètardan kèyin+Ø söylèuge ezir otır (s. 68). Orada yoldaş Orazbayev, burada komsomol üyeleri sekreterden sonra konuşmaya hazır bekliyorlar.

2.3.7. Asgarilik Hâli

+Ø

Jol üstindè oǵan osı üşèuinèn başkanıñ beri dè úmitladı, sırtkı dünyèniñ bar-joǵı onıñ èsinè dè kèlmèydi (s. 49). Yol boyunca bu üçü hariç hepsini unutulur ve dış dünyanın olduğu aklına bile gelmez.

Jaraqtı jau **da** ala almaydı onda sèni (s. 73). Silahlı bir düşman bile seni alamaz.

2.3.8. Ayrılma Hâli

/+DAn/

Esirèsè Voroşilov atındağı kolhoz**dan** jan türşigèrlik jay anğarıp, attı şırığıp aytan èdi (s. 22). zellikle Voroşilov adındaki kolhozdan korkunç durumu anlayıp, azimli olarak dnmüştü.

Bizgè kolhoz ortalı**ktan** jèm, dalad**an** şöp ekèp otıratın kisi ossa jarar èdi (s. 33). Bize kolhoz merkezinden yem, dıřarıdan saman getirecek birini verirse iyi olurdu.

Biz pişenşi balal**ardan** úzap şığıp, kölik maşinasımèn şöp şauıp jürgèndèrgè kèlgènimizdè dè partorg balalar turalı aytumèn boldı (s. 81). Samancı çocuklardan uzaklaşp arabayla çim biçenlerin yanına geldiğimizde parti lideri hala çocuklardan bahsediyordu.

Bizbèn birgè maşinad**an** tüsè bèrip, onı közi şalıp alğan partorg: (s. 82). Bizimle birlikte arabadan inip onu fark eden parti üyesi:

Kombaynnıñ janında traktorş**idan** başka üş adamnıñ jürgènin anğarğan ol, üşinşi adamnıñ kim èkènin tağı da bilè almadı (s. 105). Biçerdöverin yanında traktör sürücüsünden başka üç kişinin daha olduğunu fark etti ve üçüncü kişinin kim olduğunu yine bulamadı.

Bügin tündè dè júmıs istèugè bèl baylap, aul**dan** şam, kèrosin aldırıp èdim (s. 106). Bu gece çalıřmaya karar verip, köyden fener ve gaz yağı aldurdım.

Bul tünğiyı**ktan** şığatın jalğız ğana sañılau bar (s. 108). Bu sorundan kurtulmanın tek bir çözümlü var.

Al azir kèybir mamandardıñ alad**an** şığıp sèloğa barğısı kèlmèydi dèsedı (s. 114). Şimdi bazı uzmanlar şehirden köye gelmek istemediklerini söylüyorlar.

Ol jauap öz janıñnan aytıla salmauı, ouşıñdı ilandırarlık tüpnús**qadan** alını kèrèk (s. 114). Cevabı kendi düşüncenden değıl, okuyucunu inandırabilmek için orijinalinden alınmalıdır.

Ötirik aytanda ötirik aytudıñ jaman èkèndigin bilmègèndiktèn nèmèsè jazad**an** orıqqandıktan aytanım jo, al jaza şirkinnıñ özi dè úmarlana işetin aymak osan oyu şay èmès oy (s. 126). Yalan söylemenin kötü olduğunu bilmediğim ya da cezadan korktuğum için söylemedim ve ceza da ekşi kremalı koyu bir çay değıl ki.

/+nAn/

Tèksèru komısiyasınıñ èsèbinèn kèyin üzilis jariyalandı (s. 4). Denetim komitesinin raporundan sonra ara verildi.

Mèn olay oylamaş edim, Asanov joldas, -dèdi jigit öz sözinèn özi úyalıs tauşp (s. 6). Ben öyle düşünmemiştim yoldaş Asanov dedi delikanlı kendi sözünden kendisi utanarak.

Audandık partiya komitètinin üş tèrèzesinèn şam jarkıraydı (s. 10). Bölge parti komitesinin üç penceresinden mumun yandığı görünüyordu.

Tayauda mèn oblıs ortalığınan kèldim (s. 59). Yakında ben bölge merkezinden geldim.

Esirèsè búrin sol audannan oblistık mèkèmèlèrgè kızmètkè auşşan adamdarğa onıñ búl sözi türpidèy tiyip, olarğa tağılğan kineday sèzilètin boldı (s. 74). Özellikle daha önce aynı bölgeden il kurumlarına geçenlere onun sözleri çok kötü gözüküyor ve onları suçluyormuş gibi hissettiriyordu.

Aldımèn taydı jèlkèsinèn, tamağınan, arkasınan biraz sipap-sipap alamın da, oğan èr salamın (s. 85). Önce ensesinden, gırtlığından ve sırtından biraz okşuyorum, sonra eyer takıyorum.

Èrtis jağasınan Èlba jiyèginè dèyin baradı (s. 89). Ertis kıyısından Elbe kenarına kadar gitmiştir.

Al biyıl orta èsèppèn gèktarınan 13 sèntnèrdèn önim jiynadım (s. 91). Bu yıl hektar başına ortalama 13 kental hasat ettim.

Joldasın ölimnèn kútqarğan soldattıñ ol sağıttağı kıanışında şèk bolmaytın (s. 105). O vakitte arkadaşını ölümden kurtaran askerın sevinci sonsuz olurdu.

Zayken ekèsiniñ kıolınan paklyani zor kıanışpèn aldı (s. 106). Zaiken mutlu bir şekilde babasının elinden havluyu aldı.

2.3.9. Bağlama Hâli

+Ø

Onı kıart ekəsi mèn şèşèsi kütüp otır èkèn (s. 10). Onu yaşlı babası ve annesi onu bekliyormuş.

Besè, solarıñdı aytıñdarşı, -dèdi kolhoz partiya úyımınıñ sèkrètari Ƙanaşev Joldin **mèn** mûğalimdèrgè külimdèy kèzèk qarap (s. 66). İşte bunu söyleyince, dedi kolhoz partisi örgütünüñ sekreteri Kanaşev Joldin ve öğretmenlere gülümseyerek.

2.3.10. Başlatma Hâli

+Ø

Sol künnèn **bastap** ol Makènovtı “Şığaybay” atap kètèdi (s. 43). İşte o günden beri Makenov’a “Şığaybay” diyor.

2.3.11. Belirsizlik Hâli

+süz

Birağ ol, edèt boyınşa, başkalarmèn birgè ünsüz tıñdap otıra bèrdi (s. 62). Ama o her zamanki gibi, diğèrleriyle birlikte sessizce dinlemeye devam etti.

2.3.12. Benzerlik Hâli

+Ø

Ekèsinè **úksap**, ol da paklyamèn qolın qalay bolsa solay süykèy- süykèy salıp, artınan onı jumarlaqtap laqtırıp jibèrdi (s. 106). Tıpkı babası gibi, o da elini aceleyle sildi ve sonra kenara attı.

2.3.13. Birliktelik hâli

+mèn, +bèn, +pèn, +birgè

“Bilèmin” dèdim özüm **dè júrtpèn birgè** qosa külip (s. 10). "Biliyorum," dedim kendim de herkes ile birlikte gülerek.

Onı qart ekèsi **mèn** şèşèsi kütüp otır èkèn (s. 10). Onu yaşlı babası ve annesi onu bekliyormuş.

Zaldıñ orta túsınan tağı bir adam túrdı da, olardan kèyin art jaqtan kız **bèn** jigit birdèn qatar kötèrildi (s. 13). Salonun orta kısmından bir adam daha kalktı, hemen arkasından kız ile genç birlikte kalktılar.

Ƙoy **mèn** siyır alğaşkı küni-ağ ƙorağa ƙamaldı da, jılkı kök múzdıñ üstindè ƙaldı. (s. 21). Koyun ve inek ilk günden ahıra kilitlendi, at ise mavi buzun üzerinde kaldı.

Ol kèşè konfèrensiyanıñ ayağında “**Sizbèn birgè** tağı bir kolhozdı aralap ƙaytƙım kèlèdi” dèğèn èdi (s. 27). O dün konferansın sonunda “Sizinle birlikte yine bir kolhozu gezmek istiyorum” demişti.

Eytpèsè, Ƙoñırbaèv joldas**pèn birgè** şıƙƙan bolsam, mindètti türdè alatın èdim (s. 29). Yoksa Konyrbayev yoldaş ile birlikte çıkmış olsaydım, mutlaka alırdım.

Al bilim-sana dèğèn köp jıldık èñbèkpèn **birgè** ilèsè kèlèdi (s. 60). Bilgi ise uzun yıllara dayanan çalışma ile beraber gelir.

Birağ ol, edèt boyınşa, başƙalarmèn **birgè** ünsiz tıñdap otıra bèrdi (s. 62). Ama o her zamanki gibi, diğèrleriyle birlikte sessizce dinlemeye devam etti.

Kabinètè Asanov**pèn birgè** auatkom prèdsèdatèli Ƙoñırbaèv otır èdi (s. 77). Odada Asanov ile birlikte Bölge yönetim komitesi başƙanı Konyrbayev da oturuyordu.

Sonımèn ol jaña oƙu jılı bastalğangğa dèyin ekèsimèn **birgè** kombayn aydadı (s. 109). Böylelikle o yeni okul yılı başlayana dek babasıyla birlikte biçerdöver sürdü.

Noƙta, jügèn ústağan bir-èki bala **mèn** èki-üş kèmpir Sèrkènbaydıñ jolın tosıp tūr èkèn (s. 87). Serkenbay’ı dizgin ve yular tutan bir iki çocuk ve iki üç yaşlı kadın bekliyordu.

+ **jenè**

Zaldan foyègè şığatın èsik jaƙta Kuroçkin, audandıƙ partiya komitètiniñ sèkrètarı Asanov **jenè** Èlèutaèv üşèui ƙatar tūr èdi (s. 5). Kuroçkin, bölge parti komitesi sekreteri Asanov ve Eleutaev lobinin girişinde yan yana duruyorlardı.

Ƙazir bizdiñ özimizdiñ kolhozdan ğana birnèşè adam Omskidè, Novosibirskidè **jenè** Almatıda agronomdıƙ, zootèhniktik, derigèrlik mamandıƙtarda oƙıp jatır (s. 112). Şu anda, sadece bizim kolhozda birkaç kişi Omsk, Novosibirsk ve Almatı'da tarım bilimi, zooteknik ve tıp bölümlerinde okuyorlar.

2.3.14. Benzerlik (Benzetme) Hâli

/+DAy/

Tolıķşa kèlgèn, alıñ, altınday sarı ŐaŐtı, sèkpil bèt jas kèlinŐèk tribunaĝa Őıķtı (s. 7). Kùrsùye tumbul ve gùr, altın gibi Őaĝları ve ĉilli yüzù olan genĉ bir kadın ĉıķtı.

Negè mèn komsomol aktivi aldında Asanovtay bèdèldi emèspin (s. 12). Neden Komsomol aktivistlerinin gözünde Asanov gibi itibarlı deĝilim?

Ol zaldan kòñildi, oĝèt jastardıñ jùzinèn Őalkıp túrĝan jalındı taĝı da sèzingèndèy boldı (s. 20). O salondan neŐeli ve cesur genĉlerin yüzlerinde beliren ateŐi hissediyor gibi oldu.

Eldè öz Őarualarıñday kòrmèysinđèr mè? (s. 38) Yoksa kendi iŐiniz gibi görmüyor musunuz?

Onıñ osı jauaptarı, túrsı Asanovtıñ jürègin inèdèy ŐaŐadı (s. 46). Onun bu cevapları, duruŐu Asanov'un canına iĝne gibi battı.

Zootèhnik ornına otırĝannan kèyin ayta kòz tastaĝan ol èndi arsı aldınan aĝķùba bala emès, kıızıl Őıraylı kèlgèn, örttèy jalını bar, jigèrli balĝın jigitti kòrdi (s. 72). Zooteknisyen yerine oturduktan sonra tekrar baktıĝında önünde beyaz tenli çocuk deĝil, sarıŐm, ateŐ gibi enerjik bir genĉ adamı gördü.

oraĝa úya salĝan arlıĝaŐtay anatı dirildègèn sol bir mazasızdıķ mènıñ kèudèmdè otır (s. 77). Ahıra yuva yapan kırlangıĉ gibi kanat ĉırpan huzursuzluk benim de göĝsümde oturuyor.

Jaksı! –dèp ol marjanday tizilgèn oy tistèrin jarırata küldi. (s. 87). İyi! dedi inci gibi dizilen diŐlerini göstererek gülümsedi.

Büĝin ol kèŐègisindèy “alay, múz jarĝıŐ kapitan?” dèp artındaĝı tirkèuŐiĝè de jiyi búrılıp aramaydı. (s. 92). Bugün dünkü gibi arkasındaki baĝlayıcı memura da “Nasılısın buz kıran kaptan?” diye sık bakmıyor.

Búl aausız tètikkè tùskèn dat, kirŐiksiz kòñilgè tùskèn daĝtay bolıp Arınovtıñ tınıŐın da talay rèt kètirgèn bolatın (s. 101). Tertemiz bir mekanizmanın üzerindeki pas, saf bir kalbin üzerindeki leke gibi Arınov'un huzurunu birden fazla kez kaĉırmıŐtı.

Dayırbaèv, prèdsèdatèldi añĝarmaĝanday, tèris aynala búrılıp kètti. (s. 131). Dairbayev, baŐkanı görmemiŐ gibi arkasını döndü.

/+LAu/, /+DAu/

Búlargèn tildèsken Ordabaev Smail degèn jibi **bostau** kèlgèn kart malşı edi (s. 44). Onlarla konuşan Ordabayev İsmail adlı hantalca yaşlı bir çobandı.

Èndèşe bir-èki auız biz de söylèyik, -dèydi Kanaşev ornınan sağız**dau** köterilip (s. 68). O zaman azıcık konuşayım, diye Kanaşev yerinden sakızca uzanarak kalktı.

Tar balaqtı şalbarı at üstindè otırğandıktan da kèltèlèu körinèdi. (s. 82). Dar paçalı pantolonu ata bindiği için kısaca görünüyordu.

Onıj köz aldına kazir ekèsinè tartқан қой көзди, қатигèz**dèu** kèlgèn tañkı múrın sarı bala èlèstèdi (s. 106). Onun göz önüne gözleri babasına benzeyen koyun gözlü, acımasızca küçük burnu olan sarı çocuk geldi.

Birèu körıp otırған жоқ па èkèn degèndèy jan-jağıma jaltaqtay қарap, журнал бètin japtım da, onı **tasalau** jèrgè ısırıp tastap, kitapñanadan şığa jönèldim (s. 121). Biri izliyor mu diye etrafıma bakındım, derginin kapağını kapatıp onu gizlice kitapların arasına koydum ve kütüphaneden çıktım.

/+sıyaqtı/

Tipti, anau Lènin **siyaqtı** jigittèr қол da soğıp jibèrди (s. 14). Hatta Lenin gibi adamlar da alkışlamaya başladı.

Biraқ Vorosilov atındağı kolhoz **siyaqtı** birèn-saran jèrdèn jerikşèk tè şıқpay қалған жоқ (s. 27). Ama Voroshilov adındaki kolhoz gibi birkaç yerden sıkıntı çıkmadan da olmadı.

Onıj búl sözi sırt қарағанда қуақı ezil siyaqtı köringènimèn, işindè èdeuir narazılıқ jatır edi (s. 30). Onun bu sözleri dışarıdan bakınca bir şakaymış gibi görünse de içinde büyük bir protesto vardı.

Nègè solardıñ biz **siyaqtı** júmıs istèulèrinè bolmaydı (s. 60). Neden onlar bizim gibi çalışmıyorlar?

Sèn **siyaqtı** jas prèdsèdatèl osılay dèui kèrèk қой (s. 125). Senin gibi genç başkan böyle demeli ki.

Dayırbaev uedè bèrgènimèn, mağan Kondratèv küdiginiñ janı bar **siyaqtı** bolıp körindi (s. 126). Dairbayev söz vermiş olsa da, bana Kondratyev'in şüphesi doğru gibi geldi.

/+terizdi/

Asanov jürègindègi osı bir mazasızdıq sol zettè kılgan kıstan bèzèp bolıp bèzinè şıqqan diril **terizdi** sèzilèdi (s. 22). Asanov'un kalbindeki bu huzursuzluk, içinde bulunan kıstan gelen titreme gibi hissedildi.

Sèn mènıñ bağanağı bir sözimdi orıssalap otırsın ğoy, **terizdi**, -dèdi Japar Makènovkè (s. 59). Benim az önceki sözlerimi Rusça'ya çeviriyorsun gibi, - dedi Zhapar Makenov'a.

Alğaş ornınan túrğan kèzdè ol Asanovtıñ közinè tañkı tanau kèlgèn aqqúba bala **terizdi** añğarılgan èdi (s. 72). İlk defa yerinden kalktığında o Asanov'a sarışın bir çocuk gibi görünüyordu.

/+şA/

Birağ Kırılovtıñ şègirtkèsinşè èmès, jalındı sovèt jastarınşa bilèñdèr (s. 6). Ama Krylov'un çekirgesi gibi değıl, alev eden Sovyet gençleri gibi dans edin...

Èndi biyil kısıña bèrèr tışkağ lağım da joğ, -dèydi kart balaşa kuana külip (s. 33). Bu kışa verecek küçük hayvanım bile yok, diyor ihtiyar çocuk gibi sevine gülümseyerek.

Eytpèsè, soqır kisidèy sipalap, búrınğışa jürè bèrèsin (s. 47). Yoksa kör insanca eskisi gibi yürümeye devam edeceksin.

Sèrkènbay Altınbèkov èki közi otşa jaynap túrğan kèltè tanau, қағилèз kèlgèn júқа öñdi sarı bala èkèn (s. 82). Serkenbay Altynbekov, iki gözü ateş gibi parlayan küçük burun, sarışın bir çocukmuş.

Bizdèn rúksat alğannan kèyin ol tayınñ basın búrıp alıp, èki taqımın kısıp kèp qalıp èdi, burıl tay aspañğa tikè şapşıp, kiyikşè bir rèt orğıp tüsti (s. 86). İzin aldıktan sonra tayınñ başını çevirdi ve azcık tayına vurduğunda, tayı geyik gibi göğe atlayarak koştu.

Èrtèñgigè èsèk qayğırsın! –dèdi dè ol jas qorazşa tekappar ayañdap jönèlè bèrdi (s. 93). Yarın için eşek üzülün! dedi ve oradan genç horoz gibi kibirlene uzaklaştı.

Kèudèsin ıza kèrnègèn Arınov jolbarısşa atılıp barıp, qarulı qoldarımèn uıgınan büre tüsti dè, onıñ qañıltaq dènèsin jèrdèn mısıqşa kötèrip aldı (s. 93). Sinirlenen Arınov kaplan gibi atlayarak, kollarıyla onu omuzlarından yakaladı ve vücudunu kedi gibi yerden kaldırdı.

/+ĞA úqsap~qúsap/

Ègèr biz onday “núsqaulardı” az jibèrip, sol qaulılardıñ núsqausız orındalım jèrgilikti jèrlèrdè tıñğılıqtı úyımdastırıp otırğan bolsaq, bular bos èmizikkè üyrèngèn balağa úqsap bizdèn núsqau da kütpègèn bolar èdi. (s. 65). Eđer biz bu tür “talimatları” az gönderirsek ve bu kararnamelerin uygulanmasını dikkatlice organize etseydik, bunlar bizden emziğe alışmış bir çocuk gibi talimat beklemezlerdi.

È... iya... iya... sèn onda, Prosèntbaèv pèn Sifrkingè úqsap pelèn dègèn kombaynşı pelèn gèktar ègin ordı, pelèn sèntnèr astıq bastırdı dèy bèrgènsiñ (s. 116). Ha... evet... evet... sen Protsentbayev ve Tsifrkin gibi, bir biçerdöver şoförünün ne kadar hektar ekin biçtiğini ve ne kadar kental tahıl hasat ettiğini yazmışsın.

2.3.15. Bulunma Hâli

2.3.15.1. Zamanda Bulunma Hâli

/+ĞA taman

Kèşkè taman audandıq tútınuşılar odağınan sol küni ğana alınğan osı kolhozğa tiyisti èkinşi maşına -tört tonnalıq “ZİS -150” üstindè osı punktkè arnalğan èki jeşik şınısımèn oyda joқта jètip kèlè qaladı (s. 43). Akşama doğru, o gün ilçe tüketici birliğinden alınan bu kolhoza ait ikinci araba –dört tonluk “ZİS-150” üzerinde çiftlik için hazırlanan iki kutu cam beklenmedik bir şekilde gelmişti.

Tüskè taman Arınov kırmannan kombaynğa qaray ızgıtıp kèlè jatқан kolhoz “ZİS” -in kördi (s. 102). Ögleye doğru Arınov, harman yerinden biçerdövere doğru hareket eden kolhozun “ZİS’ini” gördü.

/+ĞA/

Bitkèn joқ, ekè, jalğası èrtèngè qaldı (s. 10). Bitmedi baba, devamı yarın olacak.

Mèn sağan bir koyımdı bèrèyin, kèşkè osı kúrılışı malşılar qosılıp toyğa jèyik (s. 42). Sana bir koyunumu vereyim, akşama inşaatçı çobanlarla birlikte düğünde yiyelim.

Kèşkè rasında da partorg maқтаған “kişkènè jılqışını” kormek boldıq (s. 81). Akşam, parti lideri tarafından övülen “küçük seyisi” gerçekten görmek istedik.

Joq, ölmè, adam taba almasañ, bir tüngè èştènèj dè kètpèydi, öziñ tirkèuşi bol (s. 94). Hayır ölme, birini bulamazsan, bir gece için kendin bağlayıcı memur ol.

/+DA/

Biz jazda osı kolhozda jumis istedik (s. 7). Biz yazın bu kolhozda çalıştık.

Ötkèn kısta mal tèk şöp jètpègèndiktèn öldi dèysiñdèr goy (s. 32). Geçen kışın hayvan sadece saman yetmediği için öldü diyorsunuz.

Köktèmdè balalardıñ töl kütuin úyımdayamız (s. 66). İlbaharda çocukların koyun doğumu işini organize edeceğiz.

Èrtènjindè kün şığa aulğa jılkı keldi (s. 86). Ertesi gün gün doğarken köye atlar geldi.

“Balapanıñdı küzdè sana” -dèydi orıs maqalı (s. 90). Bir Rus atasözü “Civcivini sonbaharda say” diyor.

Ölèñ kitaptar kündiz mèniñ qolımnan tüspèytin, tündè jastıgımınñ astınan kètpèytin boldı (s. 119). Şiir kitapları gündüzleri elimde, geceleyin ise yastığımın altındaydı.

2.3.15.2. Mekânda (Yerde) Bulunma Hâli

/+DA/

Dèlègattar klubta konsèrt, odan kèyin kino körugè qaldı (s. 8). Deleger konser, sonra da film izlemek için kulüpte kaldı.

Birèui ülkèn jazıqta, joldan èlu mètrdèy jèrdè gana úşırasa kètip èdi (s. 28). Bir tanesi geniş bozkırda, yoldan elli metre yerde denk gelmişti.

Aulda kèmpir èkèumizgè sèrik bolarlıq mèndèy şaldar joq èmès, bar (s. 33). Köyde eşim ikimize eşlik edecek ihtiyarlar var.

Tègi üydè sarañ adam tüzde dè sarañ bolmaq (s. 43). Evde cimri olan, dışarıda da cimri olur.

Ƙalada nè köp mèkèmè, zavod magazindèr köp èmès pè (s. 60). Şehirde işletme, fabrika ve dükkan çok deęil mi?

Kombaynnıñ janında traktorşidan başka üş adamnıñ jürgènin aňğarğan ol, üşinşi adamnıñ kim èkènin tağı da bilè almadı (s. 105). Biçerdöverin yanında traktör sürücüsünden başka üç kişinin daha olduğunu fark etti ve üçüncü kişinin kim olduğunu yine bulamadı.

Bizdiñ èldè Malta dèğèn şèşèn boldı, sèniñ aulıñnan Yèlèukè şıqtı (s. 119). Bizim ülkemizde Malta adlı hatip vardı, sizin köyünüzde de Eleuke idi.

2.3.16. Devamlılık Hâli

+Ø

Èñ alğaşkı bir şumak öleñdi Ƙalay şığarğanım **eli** küngè dèyin èsimdè (s. 118). İlk şiirimi nasıl yazdığımı hala hatırlıyorum.

2.3.17. Hedef (Amaç) Hâli

/+dep/

Maldı aman alıp Ƙalamız **dèp** jantalastık èmès pè? (s. 6) Hayvanları kurtarmak için çabalamadık mı?

Üygè kèlgèn Ƙonakğa şay bèrèyin **dèp** jaña ğana Ƙamay salıp èdim (s. 44). Eve gelen misafire çay vermek için erken kilitlemiştım.

Mèn sizgè sol üşin raqmèt aytayın **dèp** ğat jazıp otırmın (s. 79). Ben size teşekkür etmek için bu mektubu yazıyorum.

2.3.18. Hitap Hâli

+Ø

Minèki, **joldastar!** -dèdi Asanov, Yèlèutaèv tribunağa Ƙarağan kèzdè, -bizdiñ jètistiktèrimiz kısqaşa osılar (s. 12). İşte yoldaşlar! dedi Asanov, Eleutayev kürsüye baktığında, kısaca bizim başarılarımız bunlar.

Mınaıñız ğajap eñgimè èkèn, **Núrèkè** (s. 34). Bu, çok güzel hikayeymiş, Nureke.

2.3.19. İhtimal (Olasılık) Hâli

+Ø

Maslyannikovtıñ bağanağı söziniñ aşşı deridèn **nèmèsè** ıstık budan nesi këm?! (s. 9)
Maslyannikov'un az önceki söylediklerinin acı ilaçtan ya da sıcak buhardan ne farkı var?!

Belkim öytpèuim dè kèrèk pè èdi?.. (s. 130) Belki de öyle yapmamalı mıydım?

2.3.20. İlavelik Hâli

+Ø

Tipti kızdardıñ şelilèrin jamılıp alğandarı da dúrıs bolğan (s. 5). Hatta kızların şal giymeleri bile doğru olmuş.

Öytkeni ol maşınada Kuroçkinnèn **başka** audandıq komsomol komitètiniñ sèkrètarı Yèlèutaèv ta bar èdi (s. 35). Çünkü o arabada Kuroçkin'den başka Komsomol bölge komitesinin sekreteri Eleutayev de vardı.

+nan

Búl bir jağ**nan** başka aktivtèrdiñ, komunistèrdiñ dè jauapkèrşiligin arttıradı (s. 49). Bir yandan diğèr aktivisitler ve komünistlerin sorumluluğunu arttıracak.

2.3.21. İşaretleme Hâli

+NAN

Zaldıñ orta tús**nan** tağı bir adam túrdı da, olardan kèyin art jaqtan kız bèn jigit birdèn katar kötèrildi (s. 13). Salonun orta kısmından bir adam daha kalktı, ondan sonra hemen arkasından kız ile genç birlikte kalktılar.

Arınovtıñ özi qolın paklyamèn sürtip, kombaynnıñ èkinşi jağ**nan** kèlè jattı (s. 106). Arınov'un kendisi ellerini havluyla silip biçerdöverin diğèr tarafından geliyordu.

2.3.21.1. İşaretleme (Tasvir) Hâli

+DA

Biz bolğan èki ayday uaqıt işindè múnada bir dè rèt komsomol úyımı bar èkèndigi sèzilgèn joq (s. 7). Orada bulunduğumuz iki ay içinde Komsomol örgütünün varlığı bile fark edilmedi.

2.3.21.2. İşaretleme (Belirtme) Hâli

+(y)A

Búdan kèyin qart Asanovka qaraydı (s. 51). Bundan sonra yaşlı Asanov'a baktı.

2.3.22. Kararsızlık Hâli

+Ø

Al biz jastardıñ mañızın dúris bağalap kèldik pè, **sire?** (s. 20). Biz gençlerin deęerini doęru deęerlendirdik mi acaba?

Qonırbaev qazir dè mltıq ata ma **èkèn?** -dèdi Asanov Krivènkoğa (s. 30). Konyrbayev şimdi de silah atıyor mu acaba? dedi Asanov Krivenko'ya.

2.3.23. Karşılaştırma Hâli

Sizgè **qarağanda** mèn şıqqan töbèniñ alasa èkèni dè ras (s. 76). Size göre benim başardıklarım az olduęu doęru.

+mèn

Sodan tabandatqan altı ay boyı adam **mèn** tabiğattıñ dülèy küşi arasında qıyan-kèski kürès boldı (s. 21). Sonra altı ay boyunca insan ve doęa arasında şiddetli bir mücadele oldu.

2.3.24. Karşılıklı Hâli

Özi fërma mènğèruşisiniñ malğa şöp bèrmèndèr dèğèninè **qaramastan** küni bügingè dèyin qoyğa tañertèñ köpirtip şöp şaşıp, sodan kèyin öriskè aydap şıǵıp otırğan (s. 39). Çiftlik başkanının hayvanlara saman verilmemesi gerektiğini söylemesine rağmen, bugüne kadar sabah koyunlara çok ot verdikten sonra tarlaya otlatmış.

Rèdaksiyağa ornıǵıp qalǵan osı saltqa **qaramastan** mèn búl oçerkimdi úzaq jazdım (s. 113). Basımevindeki geleneǵe raǵmen, benim bu makaleyi yazmam uzun sürdü.

2.3.25. Karşıtlık Hâli

+Ø

Onıñ **kèrisinşè**, partiyadan şıǵaru da, sögis tè, odan tømengi jaza da aupartkom byurosı arqılı qoldanılp otırdı (s. 48). Aksine, ilçe parti komitesi bürosu aracılıǵıyla ihraç, kınama ve daha düşük cezalar uygulanırdı.

Alayda, Arınov toqtasa rèşèto auıstıru üşin ğana toqtaydı (s. 104). Fakat, Arınov durursa, sadece ızgarayı deǵıstirmek için duracaktır.

2.3.26. Katma Hâli

+Ø

Biz kolhozda komsomol úyımınıñ sèkrètarın **da** izdèp taba almadıq (s. 7). Biz kolhozda komsomol örgütünüñ sekreterini de bulamadık.

Onıñ sözinen sınınıñ köleñkèsi **dè** köringen joq (s. 16). Onun sözünde eleştirinin gölgesi bile yoktu.

2.3.27. Kerelik Hâli

+Ø

Bir jolğa kèşirèyin şındı tèz moyındaǵanıñız üşin, -dèdi Asanov ta eyèlgè jılı söylèp (s. 46). Bir kereliǵine affedeyim hızlı itirafınıñız için, dedi Asanov da iyi konuşarak.

Jolda èki **rèt** tülki kèzdèsti (s. 28). Yolda iki defa tilkiye denk geldiler.

2.3.28. Kesinlik Hâli

+Ø

Múñıñ özi mèħanizatorlardıñ da, agronomdardıñ da, kolhozşılardıñ da qajırlı èñbègin talap ètkèndiǵi **sözsiz** (s. 91). Şüpheşiz bu, makine operatörlerinin, ziraatçıların ve kolhoz çalışanların sıkı çalışmasını gerektiriyor.

2.3.29. Koşul Hâli

+Ø

Ègèr kıızığın köp körètin, ortağa paydası tiyètın ülkèn maşına ekèlsèn jasar èdim (s. 42). Eđer herkesin kullanabileceđi, çevreye faydalı olacak büyük bir araba olsaydı yapardım.

2.3.30. Kuvvetlendirme Hâli

+Ø

Esirèsè, öndiris jastarınıđ: Yèkibastúz, Mayķayıđ, Törtķúdíķ, Bozşaköl, Josalı jastarınıđ aul şaruasılıđına del biyılğa sıñirgèn èñbègin èrèkşè atap aytķım kèlèdi (s. 13). Bilhassa üretim gençlerinin: Ekibastuz, Maykayın, Tortkuduk, Bozşakol, Josaly gençlerinin bu yıl tarıma katkısını vurgulamak istiyorum.

2.3.31. Küçümseme Hâli

+Ø

Minè, kördiñizdèr mè, **tipti** kızdar da bar işterindè, -dèdi Asanov zalğa karap (s. 13). Asanov salona bakarak, “Görüyor musunuz, içerisinde kızlar bile var.” dedi.

2.3.32. Mesafe Hâli

+tan

Al munda jaybaraķattıķtıđ iyisi **alıstan** múrnıñdı jaradı, köziñè túrtèdi (s. 23). Burada ise yavaşıłın kokusu uzaktan esiyor, gözlerine dokunuyor.

2.3.33. Miktar Hâli

2.3.33.1. Miktar (Nicelik) Hâli

+Ø

Şöpti **az** jèsè dè, ökpèsinèn suıķ ötpèsin dèp maldı ıķķa kayırıp otırdım (s. 32). Samanı az yese de sođuk algnlıđı olmasın diye hayvanları rüzgarsız yere götürüyordum.

Búl turalı Hruçèv joldas öz bayandamasında **ötè** edemi aytķan (s. 110). Bu hakkında yoldaş Kruşçev kendi raporunda çok güzel söylemiş.

Sodan kèyin mağan Almatıdağı **barlıq** aqındardıñ tistèri özimdiki siyaqtı sirèk bolıp èlèstèydi (s. 120). Sonra Almatı'daki bütün şairlerin dişleri benimki gibi seyrek gibi gelirdi bana.

2.3.33.2. Miktar (İzah) Hâli

Èndi tau mèn jaqsı kışka sènsèk maldı, **sonşama** maldı, bir jıldıñ işindè-aq jutatıp alatın türimiz bar (s. 56). Şimdi dağa ve güzel kışa hayvanları güvenirse, bu kadar hayvanı sadece bir yılda öldürebiliriz.

2.3.34. Özne Hâli

+Ø

Ol+Ø ornına otırğannan kèyin tèksèru komisiyasınıñ pedsdateli Süleymenovka söz berildi (s. 3). O yerine yerleştikten sonra söz Denetim Komisyonu Başkanı Süleymanov'a verildi.

Tèksèru+Ø komisiyasınıñ èsèbinèn kèyin üzilis jariyalandı (s. 4). Denetim Komisyonu raporunun ardından ara verildi.

Suraqtı bloknotına köşirip jatıp Yèlèutaèv+Ø Budnikovanıñ kim ekenin oyladı (s. 5). Eleutayev soruyu not defterine yazarken Budnikova'nın kim olduğunu düşünmeye başladı.

Ol+Ø şèşènniñ sözine kulağın tigè qaldı (s. 6). Konuşmacıyı dikkatlice dinlemeye başladı.

Deri+Ø auızğa aşşı dem taratıp, jutuña qanday qolaysız deseñşi! (s. 9). İlaç ağıza acı bir tat verirken onu yutmak ne kadar rahatsız edici!

Oñ jaқтаğı köşèmèn èki jayau+Ø kètip baradı (s. 10). Sağdaki caddede iki kişi yürüyerek gidiyordu.

Talkı+Ø körmèy öspèysiñ (s. 11). Eleştiri görmeden büyüyemezsin.

Èrtèjindè birinşi bolıp Asanov+Ø söylèdi (s. 12). Ertesi gün ilk konuşan Asanov oldu.

Qart+Ø bizgè qonıñdar dèp ötindi (s. 16). Yaşlı adam orada kalmamızı istedi.

Bular+Ø kolhoz partiya úymının sèkrètarı Janibèk Kanaşev pèn prèdsèdatèldiñ orınbasarı Múqan Orazbaev+Ø èdi (s. 37). Bunlar, kolhoz parti örgütü sekreteri Janibek Kanaşev ve başkan yardımcısı Muqan Orazbayev idi.

2.3.35. Pekiştirme Hâli

+Ø

Şınında da, üy qalay jılıp kètkèn, elde kèşè de onşa suıq bolmadı ma èkèn (s. 18). Cidden, ev nasıl ısındı ya da dün çok soğuk değil miydi.

Mal şaruasılıqtı dèp atalattın osı audanğa soñğı tórt jıl boyına **nè** obkom sèkrètarınıñ, **nè** oblistıq aul şaruasılıq başqarması başşılarınıñ biriniñ bas súqpaun qalay dèp tüsinugè boladı? (s. 75) Son dört yıldır ne bölge komitesi sekreterinin ne de bölge tarım dairesi başkanlarından birinin bu bölgeyi ziyaret etmediği nasıl karşılanmalı?

2.3.36. Sebep Hâli

+Ø

Bir kolhoz **üşin** èki birdèy adamnıñ jazağa úşrap, orındarınan alınıu qolaysız da jay (s. 24). Bir kolhoz için iki kişinin cezalandırılması ve görevlerinden uzaklaştırılması uygun değildir.

Ol mazasızdıqtı sèyiltu **üşin** mağan sizdiñ kömègiñiz kèrèk (s. 77). Bu kaygıyı hafifletmek için yardımınıza ihtiyacım var.

2.3.37. Seçenek Hâli

+Ø

Biraq onıñ kontorda qalğanın **nèmèsè** maşınada èkènin bilmèytin èdi (s. 52). Ama onun ofiste ya da arabada olduğunu bilmiyordu.

2.3.38. Sonuç Hâli

+Ø

Èndi sonıñ önimi üşin kürèsètin uaqtıt jètti, joldastar (s. 74). Artık onun ürünleri için mücadele etme zamanıdır yoldaşlar.

2.3.39. Sorgulama Hâli

+Ø

Özi **kalay** oylaydı êkên? -dêdi bir dauis (s. 19). Kendisi nasıl düşünüyor? dedi bir ses.

Akın bolmasa ol **nê**? (s. 58). Eğer o şair değilse nedir?

2.3.39.1. Sorgulama (Nasıllık) Hâli

+Ø

Özi **kalay** oylaydı êkên? -dêdi bir dauis (s. 19). Kendisi nasıl düşünüyor? dedi bir ses.

Kalay boladı? (s. 40) Nasıl olacak?

2.3.39.2. Sorgulama (Nesne) Hâli

+Ø

Bizdiñ audannıñ özêkti şaruasılığı **mal ma**? (s. 55) İlçemizin önemli ekonomi dalı hayvancılık mı?

2.3.40. Süreç Hâli

+Ø

Kêşki sağat toğızda, ertên tañertênğı onğa **dèyin** üzilis jariyalandı (s. 8). Akşam saat dokuzda, sabah saat on'a kadar ara verildi.

Nêgê kııs basınan **bèri** bèrmèy kèlèsinđèr? (s. 37) Kış başından beri neden vermiyorsunuz?

2.3.40.1. Süreç (Başlama) Hali

+Ø

Asanov sözün **bitirgènnèn** kèyin dè ol eştênè ayta almay, yèsèşottıñ bir tasın kayta-kayta døjgèlètè bèrdi (s. 63). Asanov konuşmasını bitirdikten sonra da hiçbir şey söyleyemedi ve abaküs taşlarını yuvarlatmaya devam etti.

Asanov toxtalıp **qalğannan** kèyin zootèhnik qaytadan sözinè kiristi (s. 70). Asanov duraksadıktan sonra zooteknisyen konuşmasına devam etti.

2.3.40.2. Süreç (Bitiş) Hali

+Ø

Asanov sözin bitirgennèn **kèyin** dè ol èştènè ayta almay, yèsèpşottıj bir tasın qayta-qayta döngèlètè bèrdi (s. 63). Asanov konuşmasını bitirdikten sonra da hiçbir şey söyleyemedi ve abaküs taşlarını yuvarlatmaya devam etti.

2.3.41. Tahmin Hâli

+Ø

Audanda öziñnèn jüyrık joq **siyaqtı èdi**, tègi qala şofèrlarımèn jarısuğa qorqasıñ ba dèymin (s. 35). İlçede senden daha hızlı kimse yoktu, şehir sürücülèri ile rekabet etmekten korkuyorsun galiba.

2.3.42. Tekrarlama Hâli

+Ø

Zal işindègi adamdardıñ ürpiysip, toñıp otırğandarın körgèndè onıñ èki bèti **tağı** da du ètè qaldı (s. 4). Salondakilerin titreyip donduklarını görünce onun yüzü yine kızardı.

Aldarıñda **tağı** da Japar dègèn şal bar mèn siyaqtı (s. 51). Karşınızdada benim gibi Japar adında bir yaşlı adam daha var.

+DAn

Osıdan soñ kidirip qaldı da, qaytadan sözin jalğadı (s. 54). Sonra durdu ve konuşmasına yeniden devam etti.

2.3.43. Üsteleme Hâli

+Ø

Zal işindègi adamdardıñ ürpiysip, toñıp otırğandarın körgèndè onıñ èki bèti tağı+Ø da du ètè qaldı (s. 4). Salondakilerin titreyip donduklarını görünce onun yüzü yine kızardı.

Dúrıs! -dègèn ün tağı+Ø da birauızdan şıktı (s. 15). “Doğru”, diye bir ses geldi yine.

Onıñ üstinè +Ø bugün, èrtèndik jèm, túz barlık punktterdè bar dèp sèndirdi sendirdi (s. 47). Üstelik bugün, yarının yemi ve tuzunun her noktada mevcut olduğunu söyledi.

Tipti+Ø, kayta-kayta bara bèrgènnèn kèyin adamnıñ bèti üyrènip kètedi èkèn (s. 49). Hatta, sık sık ziyaretten sonra insan alışıyormuş.

Esirèsè +Ø kolhozşy eyèldèrdiñ mıskılınan-aq ol ayağın kèsè-köldènèñ basa almaytın boldı (s. 97). Özellikle kadın kolhoz çalışanlarına alay konusu olmasından kendi ayakları üzerinde duramıyordu.

2.3.44. Vasıta hâli

+mèn, +bèn, +pèn

Yèlèutaèv èsik aldına şıkkanda ay jarığımèn sulu taudıñ silèmi sèlonı qorşap túrğan ülken biyik qorğanday bolıp aykın körindi. (s. 8). Eleutayev avluya çıktığında, ay ışığıyla dağ zirvelerinin güzelliği köyü çevreleyen devasa yüksek bir duvar gibi görünüyordu.

Osıdan üş kün búrnğı şopan Børibaèvpèn kèzdèskèn kartına birtindèp Asanovtıñ köz aldına kèlè bastadı (s. 28)... Bundan üç gün önce çoban Boribayev ile buluştuğu gün Asanov’un gözünün önünde canlanmaya başladı...

Al tèk núskaumèn gana kün körugè bola ma? (s. 38). Peki sadece talimatla yaşamak mümkün müdür?

Èndèşè, öziñ bizbèn jürüp, birsıpıra punktıñdi aralap qal, -dèdi oğan Asanov (s. 39). Öyleyse, bizimle gel ve bazı noktaları ziyaret et, -dedi ona Asanov.

Onı da Èrtis üstinèn poèzdbèn ötkizudi şıgın körip, kıska qaldırıp otırsıñ (s. 43)... Onu Ertis üzerinden trenle geçirmeyi zarar olarak görüp, kışa bırakıyorsun...

Al bilim-sana dègèn köp jıldıq èñbèkpèn birgè ilèsè kèlèdi (s. 60)... Bilgi ise uzun yıllara dayanan çalışma ile beraber gelir...

Biraq, brigadir kamşısı, baskiyimimèn kanşa işarat bèrsè dè, traktor ornınan tapjılmadı (s. 94). Ancak ustabaşı kamçısıyla, şapkasıyla ne kadar el hareketi yapsa da traktör hiç hareket etmedi.

2.3.45. Yoksunluk Hâli

+Ø

Sèniñ Japarsız, Japar siyaqtı şaldarsız küniñ joq bop túr ğoy qazır (s. 54). Senin şimdi Japar'sız, Japar gibi yaşlı adamlar olmadan günün geçmez ki.

Mèniñşè adam balasınıñ qay uaqıtta bolsa da ègin mèn malsız küni bolmas dèymin, şıraqtarım (s. 58). Bence, insanoğlunun, ne zaman olsa da ekin ve hayvanlarsız bir günü bile olmaz, evlatlarım.

Mèn müldè+Ø oqımasın dèmèymin (s. 58). Ben hiç okumasın demiyorum.

Al sol nayzağaylı jazudıñ bizdi qúttıkaratını –ol búdan kèyin èş+Ø uaqıtta tèksèrilmèydi (s. 129). Şimşekli yazının bizi kurtarması - o bundan sonra hiç kontrol edilmeyecek.

2.3.46. Yükleme (Nesne) Hâli

+Dİ

Zaldıñ aldınğı jağında otırğandardıñ ıqtarı búl èki sözdi dè maqúlday qozğalıp qoydı (s. 4). Salonun ön kısmında oturanların omuzları bu kelimeyi onaylarcasına hareket etti.

Sol kökti jaqsılap mepèlèp, jayqaltıp ösirè bèru kèrèk (s. 20). Bu işareti iyice deęerlendirip büyütmemiz lazım.

Şabilğan şöpti malğa jègizudıñ kèrèktigin olardıñ miyına tèrèñ sıñıru kèrèk (s. 27). Biçilmiş çimi hayvanlara yedirmek gerektiğini onların beynine iyice kondurmak lazım.

Makènov kaşkalaktap, búl sözdi mañına darıtpaydı (s. 42). Makenov konuyu deęiştirip sözünden dönmeye başladı.

Bilgèndiktèn dè mañday tèrimizdi sıyrıp jürüp, jazda şöp dayındadıq (s. 61). Bildiğimiz için de çok emek vererek yazın saman hazırladık.

Búl sözdèrdi ol eri quanış, eri maqtanış rètinde aytadı (s. 77). Bu sözleri hem sevinçle hem de gururla söyledi.

Sèkrètardıñ búl sözi bizdi kıızıqtıra tüsti (s. 81). Sekreterin sözleri bizim ilgimizi çekti.

Búl jöninèn kèlgèndè küzdi nağız úkıptı, tiyanaqtı buhgaltèrmèn ğana tènèstirugè boladı (s. 90). Bu bağlamda, sonbaharı dikkatli ve titiz bir muhasebeci ile karşılaştırılabiliriz.

+nî

Dastarқан üstindègi ötkir ezil, jakısnı engimèni anşaymız dèydi ol (s. 17). Sorfa başındaki keskin şaka, iyi bir konuşmayı özlüyoruz diyor.

2.3.47. Yönelme Hâli

+KA

Del ayılğan söz jenè búl Yèlèutaèvka da, başka byuro müşelèrinè dè bèrilgèn bağa (s. 18). Bu tam olarak doğru söylenen sözdür ve bu hem Eleutaev'a hem de büro üyelerine verilen değerdir.

Al kara maldı èndi qarğa kua bèrudin kajèti joq, şöp jètèdi (s. 25). Büyükbaş hayvanları ise kara kovmaya gerek yok, saman yeterli.

Asanovtıñ kolhozğa şığarda rèdaksiya kızmètkèrlèriniñ birin maşinasına salıp ala kètètin edèti bolatın (s. 27). Asanov'un kolhoza giderken yayınevi personellerinden birini arabasına almak gibi alışkanlığı vardı.

Sodan kèyin üzbeý osı bölimgè jañağıday kıızıqtı-kızıqtı matèryaldardı bèriñdèr dè otırıñdar (s.35). Ondan sonra kesintisiz sürekli bu bölüme enteresan materyaller verir.

Japèkèñ sol mañaydağı rudniktèrdin birindè şofèr bolıp istèytin, búrın eyèl tastağan jigitkè kızın úzatqalı jatadı (s. 41). Zhapeken yakındaki madenlerden birinde şoför olarak çalışan, daha önce karısını terk etmiş bir adama kızını vermek üzeredir.

Ayağımdı jipkè salıp, sodan kèyin barıp èrgè şığamın (s.54). Ayaklarımı ipe koyduktan sonra ata binebiliyorum.

Joldastar, mènin oqu bitirip, osı oblıska, odan osı kolhozğa kèlgènimè èki ayday ğana boldı, -dèdi ol (s. 70). Yoldaşlar, mezun olup bu bölgeye, sonra da bu kolhoza geldiğime iki ay oldu, -dedi o.

Joq, èşqayda barma, sèndèy sirèk tistèr aulğa da kèrèk (s. 120). Hayır, hiçbir yere gitme, senin gibi seyrek dişler köye de lazım.

+A

Özimè tiyisti astıkkça èñ jaqsısı, èñ kımbatnan bir qosauız mıltık áper dèp èdim (s. 51). Kendime ait tahıla en iyi ve en pahalı çift namlulu av tüfeğini satın alıp söylemişim.

/+ĞA қарай/

Sülèymènov köpşilikke **қарай** búrılıp kètkènnèn kèyin Yèlèutaèv ta zalğa köz saldı (s. 4). Süleymanov kalabalığa doğru döndükten sonra Eleutayev da salona göz attı.

Öz oyına osımèn nüktè қоғғандаy boldı da, Asanov oñ қолınıñ alaқanıмèn stol üstindègi şúğanı aқırın ğana bir salıp қалıp, Molşingè **қарай** búrıldı burıldı (s. 20). Sanki düşüncelerine bir son vermiş gibi oldu da, Asanov sağ elinin avucuyla masa üzerindeki kumaşı yavaşça koydu ve Molşin'e doğru döndü.

Қойдың aldı қораға tirèlgèn kèzdè, salt attı èsik aldında тұрған маşınaға **қарай** tarttı (s. 31). Koyunun ilk sırası ahıra yaklaştığında atlı kişi avludaki arabaya doğru ilerledi.

Қанаşèv ornına otırғаннан kèyin Asanov жүзин kèlèsi şèşèn jaққа **қарай** búrды (s. 69). Kanaşev yerini aldıktan sonra Asanov yüzünü bir sonraki konuşmacıya doğru çevirdi.

2.3.48. Zaman Hâli

+Ø

Bitkèn joқ, ekè, jalğası èrtèngè (s. 10). Daha bitmedi baba, devamı yarın olacak.

Oğan **biyil** köptègèn jas mèhanizatorlar kèldi (s. 15). Bu yıl oraya birçok genç tamirci geldi.

Onda mèn alpıs bèstè èdim, **қазир** alpıs sègizdèmin (s. 16). O vakitte ben altmış beşte idim, şimdi altmış sekizdeyim.

2.3.48.1. Zaman (Kısmi) Hâli

+Ø

Klubtıñ taқтай èdèni **anda-sanda** bir tars-tars ètèdi (s. 8). Kulübün tahta zemini arasıra çatlıyor.

2.3.48.2. Zaman (Mevsim) Hâli

+Ø

Ƙart Asanovtıŋ súrauı boyınŋa ŋay üstindè ötkèn **Ƙıs** jayın bayandadı (s. 32). İhtiyar, Asanov'un ricası üzerine geęen senedeki Ƙıŋı anlattı.

2.3.48.3. Zaman (Baŋlama) Hâli

+Ø

Ol oęu ayaktałģannan bèri -birinŋi iyunnèn **bastap** jılķı baėadı (s. 83). O okul bittikten sonra haziran ayının ilk günden itibaren - at yetiŋtirmekdir.

BÖLÜM 3: ALISTAĞI AUDANDA BAŞLIKLİ ESERİN TRANSKRİPSİYONU

Tablo 2: Transkripsiyon Alfabeti

Kiril alfabeti	Latin alfabeti	Kiril alfabeti	Latin alfabeti
А а	A, a	П п	P, p
Ә ә	E, e	Р р	R, r
Б б	B, b	С с	S, s
В в	V, v	Т т	T, t
Г г	G, g	У у	U, u
Ғ ғ	Ğ, ğ	Ү ү	Ú, ú
Д д	D, d	Ү ү	Ü, ü
Е е	É, é, yé	Ф ф	F, f
Ё ё	Yo, yo	Х х	Ѓ, ģ
Ж ж	J, j	Һ һ	H, h
З з	Z, z	Ц ц	S, s
И и	Í, i, iy	Ч ч	Ç, ç
Й й	Y, y	Ш ш	Ş, ş
К к	K, k	Щ щ	Ç, ç
Қ қ	Қ, қ	Ы ы	I, ı
Л л	L, l	І і	İ, i
М м	M, m	Ь ь	'
Н н	N, n	Э э	E, e
Ң ң	Ŋ	Ю ю	Yu, yu
О о	O, o	Я я	Ya, ya
Ө ө	Ö, ö		

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

3.1. Talkı

Yèlèutaèv audandık komsomol komitètinin yèsèpti bayandamasın jasap bolğannan kèyin audandık klubtıñ byık sahnasına şıǵıp, prèzidium stolınıñ janındaǵı öz ornına kèlip otırdı. Konfèrènsiya alǵaş bastalıp, onıñ úyımdestıru júmıstarı ayaqталғанға dèyin Yèlèutaèvtıñ kòñilinè bir tınışsızdıq yènip, ol térézè şınısın қанатимен sabalap maza kètirètin ùlkèn jasıl şıbında y tınışın alabèrgèn bolatın. Búl tınışsızdıq zaldaǵı dèlègattardın bir қатарınıñ қалып sırt kiyimdèrimen otırǵandıǵınan tudı ma, eldè olardıñ, esirèsè, қызdardıñ “èndi қайtèyik dègèndèy prèzidium stolınıñ janına jalǵız şıqqan Yèlèutaèvқа alǵaşқы bir settè jalt ètè salқın қарасınan bastaldı ma -onı özi dè aңǵarǵan joқ. Sahnadan tüsip tribunaǵa barǵanға dèyin osı küydè bolǵan ol, bayandamaǵa kirisip, onıñ èki-üş bètin audarıp tastaǵannan kèyin bar kòñili soǵan bölindi dè, alǵaşқы iştèy mazasızdıqtı úmitip kètkèn bolatın. Èndi minè sahnаға qayta şıǵıp, zalǵa jañadan kòz жүгirtkèn kèzdè ǵana onıñ èsinè baǵanaǵı sèzim qayta oraldı, oralǵanda alǵaşқыday ötkir de küydirgi қалыпта emes, bualdır da күңгirt küydè èlèstèdi. Bir set oǵan tipti özindè onday sèzim bolmaǵan da siyaqtanıp kòrindi.

Ol ornına otırǵannan kèyin tèksèru komisiyasınıñ predsdateli Süleymenovқа söz berildi. Yèlèutaèv Sülèymènovtıñ zaldıñ sol jaқ қанатınıñ aldınǵı қатарларınıñ birinen kòtèrilgènin dè ayқın kòrdi. Taldırmaş dènèli, aққúba öñdi kèlgèn ol baldıraқ kòzin jalt ètkizip, prèzidium jaққа bir қарadı da, jiti basıp tri[3]bunaǵa şıқtı. Sülèymènov көпшилкке қарай бұрılıп kètkènnèn kèyin Yèlèutaèv ta zalǵa kòz saldı.

Zal işindègi adamdardıñ ürpiysip, tonıp otırǵandarın kòrgèndè onıñ èki bèti taǵı da du ètè қaldı. “Ottı üsti-üstine jaқsa da, jılınbaytın neǵılǵan üy èdi” -dèdi Yèlèutaèv işinèn. Osı kèzdè onıñ yèsinè baǵana, konfèrènsiya bastalardan burın audandık partiya komitèti sèkrètarınıñ “Üylerin jılı ma?” -dèp suraǵanı, oǵan öziniñ “kèşèden jaǵıp jatırımız, biraқ eli salқındaу” -dep jauap bèrgèni, buǵan oray қазir osı konfèrènsiyanıñ prèzidiumında otırǵan oblıstıқ komsomol komitètinin sèkrètarı Kuroçkin joldastıñ “özi tas üy bolsa, onıñ üstine onda èşbir júmis жүргizilmèy kèlsè, қaydan jılınsın” -dègèni tüsti. Obkom sèkrètarınıñ nè üydi kineლაғанı, nè klubta medèni-aǵartu júmısın жүргizbèysinđèr dèp audandık komsomol komitètin kineლაғанı bèlgisiz èdi...

Tèksèru komisiyasınıñ èsèbinèn kèyin üzilis jariyalandı.

-Èndi jarıssözgè kirisèmiz, -dèdi Yèlèutaèv üzilistèn kèyin. Ol zalğa qarap, “tıñşalıñdar” dègèndèy işarat jasadı. Birinşi söz Maykayıñ rudnigi komsomol komitètinin sèkrètarı Maşkin joldaska bèrildi. Kèlèsi söz... Kèlèsi sözgè Ahmètov joldastıñ dayarlanı kèrèk. Jarıssözgè jazılıñızdar, joldastar. Jazılışılardıñ sanı eli az.

-Bizgè sanı èmès, sapası kèrèk qoy, Yèlèutaèv joldas, -dèp dauıstadı dèlègattardıñ biri.

-A, ol ras, -dèdi Yèlèutaèv zalğa külè qarap. -Sapanı köbirèk èkşèp alımız üşin jarıssözgè jazılayıq dèymin...

-Dúris söz, -dègèn dauıs şıqtı zaldan. Zaldıñ aldınğı jağında otırğandardıñ iıqtarı búl èki sözdi dè maqúlday qozğalıp qoydı. Osı kèzdè şèşèn tribunağa jetip, köpşilikke qaray betin búrdı da, “al men dayınmın” dègèndèy zalğa qaradı.

Yèlèutaèv ornına otıra bèrgèndè öziniñ sol jağında otırğan obkom sèkrètarı, onıñ aldına bükteui jazılğan bir japıraқ қағаз tastadı. Búl Yèlèutaèvtiñ bayandaması boyınşa dèlègattardan tüskèn birinşi suraq èdi. Onda: “Birlik” kollhozında komsomol úymı bar ma, bolsa ol ègin jinau kèzindè қандай rol atқарады?” [4] dèp jazılğan. Ayağına “Budnikova” dèp қол қойılған.

Suraqtı bloknótına köşirip jatıp Yèlèutaèv Budnikovaniñ kim ekenin oyladı. “Budnikova... Budnikova... Búl Yèkibastúzdan ba èkèn, eldè Maykayıñnan ba èkèn? Jazda sol kollhozda қaysısının adamдарı júmıs istèp èdi?” Öziniñ oñ jağında otırğan audandıқ komsomol komitètinin èkinşi sèkrètarı Molşinnèn Budnikovaniñ қай жерден ekenin súrap èdi, ol öz özinen ırjiya külip, basın şayқadı. Jayşılıқта қızıl sıraylı onıñ öñi odan sayın albırtıp қızарıp kètipiti. Basın şayқағанда közinè tüskèn úzin şaşı “èndi jıǵılamın-au, èndi jıǵılamın-au” dèp attıñ tizginin қояa bèrip, jalına jarmasıp kèlè jatқан balanıñ ürèyli жүzin èlèstètti. “Eldèn büytkeni nèsi, -dèp oyladı Yèlèutaèv işinèn, - Jarıssöz jaña bastaldı, eli sın bolған жоқ...”

Ol Budnikovaniñ jazған қағазın aldına қарай sıрып қoydı da, èki jauırının kèzèk қozғap, қолın uқalap, sausaқтарın sıtırlata bastadı. “Rasında da suıқ èkèn-au. Pèşkè jaқın otırған bizdi бүristirip барadı. Tipti қızdardıñ şelilèrin jamılıp алғандары da dúris болған. Jigitter bileди olар paltoların da kiyip alıptı. Jaña nè dèp èди olар?...” Yèlèutaèv üzilis kèzin èsinè aldı. Dèlègattar foyègè şıǵa salısımèn tègis dèrlik bilèp kètkèn bolatın. Zaldan

foyegè şığatın èsik jahta Kuroçkin, audandıq partiya komitètinin sèkrètarı Asanov jenè Yèlèutaèv üşèui qatar túr èdi. Bulardıñ janında túrğan èki jigit birine biri:

-Jür bileyik.

-Bilesek bileyik, eytpèsè Ayanda üsip qalarmız, -dèp ortağa qaray şığa bèriskèn èdi.

-Nègè olay dèysinçèr, özderiñ dè Ayandiki èmèssiñdèr mè? -dèdi olarğa Kuroçkin.

-Bizdiñ jalpı Ayandiki èkènimiz ras, biraq Ayannıñ öziniki èmèspiz, -dèdi olardıñ èkinşisi obkom sèkrètarına qaray búrılıp kèlip. -Biz öndiristikimiz. Oylañızşı, Kuroçkin joldas, jazda şöbin şauıp, èginin jinap bèrdik Ayannıñ. Ala jazday kolhozda jumıs istèdik dèsek boladı. Bilmèymin, èndi kèlip, öndiris klubtıñ otın jağıp bèrui kèrèk pè?.. “Ala jazday en salsañ, sèlkildè dè bilèy bèr” dègèn Krılovtıñ şegirtkesinşè ırşıp jürgènimiz mınau. [5]

-Jigitim, bèri taman kelşi, -dèdi Asanov oğan jılı qarap, -Sèn aytasıñ, Ayannıñ şöbin şauıp, èginin jinap bèrdik dèp. Onıñ ras, öndiris audan kolhozdarına uşan tèniz kömek körsètip otır. Sol şöp pen ègin jalğız kolhozdaki ğana ma: şöp bolsa, koğamdıq malğa kèrèk, astıq bolsa, mèmlekètimizdiñ küşi èmès pè, a? Sonda ol berimizdiñ ortağ isimiz èmès pè, oylap qarası öziñ? Kolhozğa öndiris kömèktèspègèndè -kim kömèktèsèdi? -dèp Asanov öziñ jalpaq alağanın jigittiñ iğına salıp, onıñ jüzine salmaqpèn jimiya, tura qaradı.

-Mèn olay oylamap èdim, Asanov joldas, -dèdi jigit öz sözinen özi úyalıs taup. -Mèn klubtıñ suıqtığın aytayın dèp èdim. Siz ğafu etiñiz...

-A joq, mèn dè olay oylamaymın, -dèdi Asanov jigittiñ iğinan qolın almastan, külimsirèy tırıp. -Al klubtıñ suıqtığı jönindè mına Yèlèutaèvtı qattı sınaq alularına boladı. Èndi bilèy bèr, -dèdi Asanov jigitti arkasınan qağıp. -Bar. Biraq Krılovtıñ şegirtkesinşè emes, jalındı sovet jastarınşa bileñder...

Yèlèutaèv kèzèktègi şeşenge söz bèrip, ornına otırğannan kèyin qaytadan jañağı jigittèrdi èsinè aldı. “Sözdèrin taup alğan, Krılovtıñ şegirtkesinşè ırşıp...” dèydi. Şınında da... Ol şeşenniñ sözine qulağın tigè qaldı.

-... onıñ sèkrètarları Yèlèutaèv, Molşın joldastar bastauıñ komsomol úyımdarına tiyisti kömèk körsètpèydi. -Búdan kèyin şèşèn sözün delèldèytin faktilèr kèltirdi. Yèlèutaèvtıñ Voroşilov atındağı kolhozda üş ay boyı komandirovkada bolğan kèzindè bir rèt kolhoz komsomol úyımınıñ jinalısın ötkizugè úyıtķı bolmağanın ayttı.

“Mına Ebièv oñdırmadı-au, -dèdi Yèlèutaèv işinèn. -Audandıķ medènièt böliminiñ mènğèruşisi del osılay sınyadı dèğèn kimniñ oyına kèlgèn. ıstıküñgi èki ayda jinalıs ötkizètini uaqıt boldı ma? Maldı aman alıp alamız dèp jantalastıķ èmès pè? Sonda Ebièvtiñ özi dè otırdı bir kolhozda. Audandıķ komsomol komitètiniñ müşèsi. Özi ötkizdi mè èkèn komsomol jinalısın? Erinè, ötkizgèn joķ. Ötkizètini uaqıt bolğan joķ onda. Mümkinşilik bolmağanın bilè túra [6] kèybir jigitterdiñ osılay orınsız şèşènsip kètètini bar. Al soñğı bir ayda -ègin jinau kèzindè, erinè, ötkizugè bolatın èdi. Biraķ talkılay oyatın èrèksè nersè bolmağannan jenè öndiris jumısı oydağıday jürip bara jatqannan kèyin komsomol jinalısın ötkizudi úsınbağanım ras. Múni moyındauğa boladı. Al alğaşķı èki ayda...”

-Söz Budnikova joldasķa bèrilèdi, -dèdi dè Yèlèutaèv onıñ istèytin ızmetin ayta almay... “aysınıñ bilèsiñ” dèğèndèy èki jağına kèzèk arap, prèzidium müşèlèrinèn kömèk kütti. Prèzidium müşèlèrininiñ art jaķta otırған birèui “Mayayınıñ orta mektebiniñ múğaliması” -dèdi.

Tolıķsa kèlgèn, alıñ, altınday sarı şaştı, sèkpiil bèt jas kèlinşèk tribunağa şıķtı. Ol aldımèn Mayayınıñ öndirisi jastarınıñ jazda kolhozğa körsètkèn kömègin bayandadı. Odan kèyin öz mèktèbindègi balalardıñ ülgèrui, pionèr, komsomol úyımdarınıñ jumısına toķtap, ondağı kèmşiliktèrdi körsètti. Mèktèptè radio, sport uraldarı joķtığın ayttı.

-Osı kèmşiliktèrdiñ orın aluına èñ aldımèn audandıķ komsomol komitèti kineli, -dèdi Budnikova. (Búl sözdi èstigèndè Yèlèutaèvtiñ èki ulağı ızarıp kètti.) -Onıñ sèkrètarları, byuro müşèlèri öndiris orındarına barmaydı, özdèrin oşau ústaydı. Molşın joldas bir jılda bir-aķ rèt Mayayınıñğa kèldi dè, kirgèn üyinè tizè bürger ana şığatın aulı ıdırmaşılardıñ, bès minutkè, tura ğana bès minutkè, mèktèpkè basın sürger, zıtıp otırdı. Nè hal-jağdayımızdı súrağan joķ, nè bir auız sözge kèlip, bizdiñ jayımızdı aituumızğa múrşa bèrgèn joķ.

-Yèlèutaèv joldas, -dèdi şeşèn prèzidium jaqqa qaray moynın bir búrıp tastap, -jaña öziniñ bayandamasında “Birlik” kolhozınıñ komsomol úyımın jaqsı úyımdardıñ qatarında atap kètti. Biz jazda osı kolhozda júmıs istèdik. Biz bolğan èki ayday uaqıt işindè munda bir dè rèt komsomol úyımı bar èkèndigi sèzilgèn joq. Biz kolhozda komsomol úyımınıñ sèkrètarın da izdèp taba almadıq. Komsomol úyımınıñ èşbir medèni júmıs jürgizgènin körgènimiz joq. Al onday úyımınıñ bayandamada qalayşa jaqsı atalatınıñ mèn bilmèymin. Qorıta kèlgèndè mèniñ aytarım: komsomol qızmetkèr[7]lèri öz derèjèsiniñ biyigindè bolı kèrèk. Mèniñ aytatınım osı ğana.

-Söz Stalin atındağı kolhoz komsomol úyımınıñ sèkrètarı Sabdènbèkov joldasqa bèrilèdi, -dèdi dè, Yèlèutaèv Budnikovaniñ jañağı soñğı söziniñ jayın oylap kètti. – “Komsomol qızmetkèri öz derèjèsiniñ biyigindè bolı kèrèk. Sonda bizdiñ öz derèjemizdiñ biyiginè örmèlèy almay kèlè jatqanımız ğoy”. -Ol oñ jaǵına búrılıp Molşinge qarap èdi, èki iiğı salbırıp, şaşı közinè tüsip, birdèñeni bloknotına jazıp jatır èkèn.

Júrt du külip jibèrdi. Zalğa qarasa, baǵana hbarlağan Sabdènbèkov ırǵañ-ırǵañ basıp eli tribunaǵa jètè almay kèlèdi èkèn. Klubtıñ taqtay èdèni anda-sanda bir tars-tars ètèdi. “Ètiginii neli bar şıǵar, júrt soǵan külgen bolar” dèdi dè, ol alǵaşkı oyna qayta oraldı.

Júrt tağı da küldi. Èndi karaǵanda tribunadan tüsip, ornına qaray kètip bara jatqan Sabdènbèkovtıñ jaurının kördi. Tağı da ol malmañ basıp baradı èkèn. “Baypaǵınıñ qonışı kara sanına kèlèdi, ètigi nè dègèn ülkèn” dèdi işinèn. Búlay oylauın oylasa da, oǵan èşbir men bèrgèn joq.

-Şıraǵım-au, attasañsı, -dèdi prèzidiumda otırǵandardıñ birèui Sabdènbèkovtıñ jay qımılına şıdamay. Júrt búǵan tağı bir du külisti, olarmèn qosıla Yèlèutaèvtiñ özi dè küldi, tèk Asanov qana alağanimen jaǵın tayanıp, mol dènèsimèn alğa úmtıla otırǵan küyi sel oylanıp qalǵan èkèn...

Kèşki saǵat toǵızda, èrtèñ tañèrtèñgi onǵa dèyin üzilis jariyalandı. Dèlègattar klubta konsèrt, odan kèyin kino körugè qaldı. Yèlèutaèv búl filmdi búrın körgèndigin sıltau ètip, konsèrttèn kèyin kinoǵa qalmastan üyinè qayttı. Onıñ taza auamèn dèmalǵısı, bügingi öz atına, audandıq komsomol komitetiniñ adrèsinè ayılǵan sındardı tèrèñ oylap, salmaqtap ölşègisi kèldi.

Klub sèlonıñ èñ biyik jèrindè -dön üstindè èdi. Sondıktan klubtan şıkkın kisigè Ayan alaķandağiday aykın körinètin. Yèlèutaèv èsik aldına şıkkanda ay jarıgımèn sulu taudıñ silèmi sèlonı qorşap túrgan ülken biyik qorğanday bolıp aykın körindi. Kèudèsin kèrè ayazdı auanı èrkinşè mol jutқан ol, aqırın ayañdap ètèkkè qaray tüsè bèrdi.

Èñ aldımèn ol uzaķ komandirovkadan oralıp, mon[8]şadan şıkkandağiday бүkil dènèsinè bir jèñildik payda bolğanın sèzdi: “Munıñ beri sınnıñ esèri, -dèp oyladı ol. - Deri auızğa aşşı dem taratıp, jutuña қандay қолaysız deseñşi! Biraқ onı aşşı dèp işpèy қоysañ dèrtiñ jazılmaydı, aşşılıғına қарamay işètin bolsañ -sırқatıña şipa boladı. Sın da sol aşşı deri siyaқtı. Kemşiligiñdi neғúrlım қазıp aytıp, tura көrsètkèn sın, alğaşında қулағıñdı күydirip, tınısıñdı тарıтатın monşanıñ ıstıқ buınday bolıp bètkè soққанımèn, artınan uıғıñnan bir aaur жүк түskèndèy bolıp jèñildèp қалasıñ. Maslyannikovtıñ baғanaғı sөziñiñ aşşı deridèn nèmèsè ıstıқ budan nèsi kèm?! Yèkibastúz kömir trèsi komsomol komitètiniñ sèkrètarı Alèksandr Maslyannikovtıñ tribunadağı kèlbèti Yèlèutaèvtiñ birdèn köz aldına kèldi. Қızıl şıraylı, şüñirèk köz, бүrkittiñ túmsıғıñday imèk múrın kèlgèn úzın boylı, arıқşa jigит. Aldında bir japıraқ қағазı жоқ, sol қолın júdırıғın түyè kèudèsinè қısıп, oñ қолımèn sol қолınıñ билègindègi saғattı қозғap қойıp, tip-tik sөylèdi -engè şıққан artis dèrsiñ. Sөylègendè èki jaқ қabaғı birdèy қозғalıп, түyilip тұradı. Sonısınıñ özi-aқ kisigè aaur esèr ètèdi. -Nègè èkènin bilmèymin: tribunaға şıғıp, azın-aulaқ sın aytқан adamnıñ beriniñ dè түsi suıқтанıp kètètin siyaқtı bop көrinèdi maған”.

-“Mınanı istèu kèrèk, mınauı istèlinbèy jatır” -dèp oñ jaқ alaқанınıñ қırımèn auanı kèskilègendè tura balta şauıp тұrgan terizdi. Ey, Saşa, Saşa! Aytқandarıñnıñ beri jөн! Biraқ nègè sonşa қатigèzdènip, қattı aytasıñ? Sabırmèn, қabaғıñdı түymèy-aқ aytsañ da түsinbèymin bè mèn? Oси minè төrtinşi konfèrènsiya. Osınıñ aldındağı үş konfèrènsiya boyına mèni saylap kèldiñdèr èmès pè? Ègèr mèn sındı түsinbèsèm, aytқandı uқpasam, ekinşi joli-aқ saylamay tastar èdiñdèr ğoy. Yèkibastúzға kèlmèdi Yèlèutaèv dèysiñ, onıñ ras. Öndiris komsomol úyımdarın saylau kèzdèri mèn şaruaşılıқ nauқан tústarında ğana èskè aladı dèysiñ, onıñ da ras. Tipti beri ras sөziñniñ... Jalғız seniñ audandıқ komsomol komitètiniñ adrèsinè, mèniñ atıma ayılған sөzdèriñ ğana èmès, audandıқ gazetitiñ adrèsinè, basқа audandıқ, oblıstıқ mèkèmelèr atına aytқан sınıñ da jөн. Nè dèp èdiñ sèn audandıқ gazet jayında: iya öndiris ömirin jazbaydı dèdiñ. Sol kèzdè èkinşi қа[9]tarda otırған rèdaktor Sèysènbekovtıñ қулағı қıp-қızıl bolıp kètti èmès pè! Minè,

jalğız mèn èmès, komsomol komitèti ğana èmès, audandık başka úyımdar da öndirispen tıgız baylanısa almay kèlè jatқан жоқ pa?.. Sèn osını túsinsènşı, Saşa!

Búdan kèyin ol Maslyannikovtıñ soñğı sózin èsinè aldı:

-Sın jurttıñ berinè paydalı, -dèdi-au ol oñ қолınıñ súқ sausağın şoşaytıp, búyra basın soğan қарay èñkèytè túrıp. -A, қандаy sın? -dèp basın tikè sausağınan alıstatıp şalkaytıp ekètti. Yèlèutaèv joldas Yèkibastúzda bolmastan, ondağı jağdaydı ayқın bilmèstèn Yèkibastúz komsomol komitètinin atına sırttan sın ayttı. Sırttan pişkèn tonnıñ қандаy bolatınım bilèsiz bè, Yèlèutaèv joldas? -dèp ol mağan búrılғanda, dèlègattar mırs ètip külip tè jibèrdi. “Bilèmin” dèdim özim dè jurtpèn birgè қosa külip. -Bilsèniz sizdin sırttay aytқан sınınız қуқıl bolıp şıқtı. Al bizgè қуқıl sın èmès, tolıққandı, şıraylı sın kèrèk, -dèp ol sózin bitirdi. Ol tribunadan түсè bèrgèndè jurт du қол şapalaқtadı. Èh, Maslyannikov!..

Yèlèutaèv öz úyiniñ aldına kèlip, artına búrılıp қарadı. Klub jaқtan sañğırlağan radio üni èstilèdi. Oñ jaқтаğı көşèmèn èki jayau kètip baradı. Audandık partiya komitètinin üş tèrèzèsinèn şam jarқıraydı. “Asanov eli kabinetindè otır èkèn” dèp oyladı ol қақpadan kirè bèrip.

Onı қарт ekèsi mèn şèşèsi күtip otır èkèn. Қартtar balasınıñ жүzi onşa jaydarı èmès èkènin birdèn uқtı.

-Tilèubèk şırağım, saylauların bitti mè? -dèdi ekèsi, balası şèşinip, kiyimin ilgènnèn kèyin.

-Bitkèn жоқ, ekè, jalğası èrtèngè қалdı.

Balasınıñ artıқ sözgè zauқı жоқ èkènin aңğarған Yèlèutay қарт?

-Ey, kèmpir, tamağındı түsir, -dèdi.

Elsin-eli eldè birdèñeni èsinè түsirgisi kèlgèndèy oylanıp қалıp, Tilèubèk tamaқ üstindè dè sulıқ otırdı. Enşèyindè ol “apamnıñ şayınıñ jaқsısı-ay” dèp ezildèp otıratın èdi. Múnday orayda şèşèsi dè ezildègèn bolıp: “apañday қıp tamaқ pisirè almayтın болғасын kèlinşèk almay жүр èkènsin ğoy, balam. Apañ ölgèndè қayтèsin?” dèp oyındağısın ayтıp

kalatın. Balası[10]nın onday köñildi minèzin körè almağan èki kart işterinèn èdeuir abırjıp otırdı.

-Şırağım, sèni saylamay tastağan ba? -dèdi ekèsi şıdamay.

-Ayttım ğoy, ekè, konfèrensiya eli bitkèn joq, jalğası èrtèn boladı dèp...

-È, besè, joq ırımdı bastamay otırşsı, -dèdi şèşèsi şalına qarap.

-Qaydan bilèyin, öñi sınık bolğanğa aytamın, -dèdi kart.

-Onda mıqtap talqığa salğan bolar. Talqığa tüskèniñ jaqsı, úlım. “Tamşsı jèrgè kèrèk, talqı èrgè kèrèk” dègèn. Talqı körmèy öspèysin. Talqı sèni şiratıp, buınıñdı bèkitèdi, búğanañdı qatıradı.

-Talqıñ nè, ekè, sın dèsenizşsı. Konfèrensiyanı –“saylau”, sındı –“talqı” dèysin, èski sözgè euèssin, jañaşa nègè aytpaysın?

-Meni tiri sözdin, janı da tiri boladı, balam. Sın dèp tè aytadı. “Sın tüzèlmèy, min tüzèlmèydi” dèydi...

-Jalğız sèni ğana ma, eldè Jumağaladı da talqılap jatır ma? -dèdi şèşèsi şalıñın sözın bölip. -Aytşsı, Tilèujan?

-Èkèumizdi dè, apa, -dèdi dè Yèlèutaèv mırs ètip külip jibèrdi. Onıñ èsinè Yèkibastúdzan kèlgèn dèlègat Moskalènkoniñ Júmağali Molşinniñ atına aytқан bir ötkir sözi tüsip kètkèn èdi. Ol Molşinniñ öndiriskè barğanda èşkimmèn söylèspèy, sompiıp túra bèrètiniñ, adamğa júğısıp, janasa almaytınıñ aytıp, “Múnday kızmètkèrinè ten èmès” dègèn bolatın. -E, onı da talqılap jatır, -dèdi Tilèubèk şèşèsinè qaytadan, èrnindègi külkisin jiip.

“Júrt özin talqılap jatsa, munıñ külètini nèsi èkèn” dèp oyladı da, şèşèsi dastarқан jiuğa ornınan túrdı.

“Nègè öndiris jastarı bèlsèndilik körsètip, audan jastarıñan bölèktènè bèrèdi. Bügingi Maslyannikovtıñ, Moskalènkoniñ, tağı başqalardıñ söziniñ osı anğarıldı-au. Nèliktèn èkèn búl” dèp oyladı Tilèubèk tösèkte jatıp, uyqığa kètèr aldında. “Molşindi bozökpè

dèdi, mağan onday at tağılğan joq” onıñ èrninè tağı da külki payda boldı, söytip jatıp ol uyıqtap kètti...[11]

Èrtènjindè birinşi bolıp Asanov söylèdi. Osınau mol dènèli, sabırlı kèlgèn, Abaydıñ közi siyaqtı şoşaq közdi adamğa Yèlèutaèv erkaşanda kızğana da, kızığı da qaraytın... Nègè mèn komsomol aktivi aldında Asanovtay bèdèldi èmèspin? Nègè mèn jastardı üyirip ekètè almaymın? Eldè Asanovtıñ qolında adamdardıñ jürègin aşa bilètin özgèşè bir kilt bar ma, bolsa onday kilt mèndè nègè joq?.. Osı “nègèlèrgè” onıñ tapқан jauabı birèu-aқ boldı: partiyanıñ atı partiya ğoy. Búl jauabına ol tolıқ jüginip, tèk jüginip қana èmès, iştèy қanattanıp қaldı, onıñ baskaşa sırnıñ bolmağanına қuandı.

Yèlèutaèv Asanovtı osı audandağı özinıñ eñ jaқını, ústazı rètindè sanaytın. Sondıqtan odan üyrènuğè úmtılıp, soğan uқsauğa tırısatın. Asanovtıñ byuro mejilisin baskaruınan bastap, eñ ayağı jèkè adamdarmèn söylèsu, úğınısu menèrinè dèyin zèr salatın. Bir ğajabı қанша üñilsè dè, ol Asanovtıñ sözinen tötènşè bir özgèşèlik taba almaytın. Onıñ sözdèri: kim dè bolsa, tipti Tilèubèk Yèlèutaèvтіñ özi dè ayta alatın keduèski қарapayım sözdèr bolıp şıға bèrètін. Biraқ, nègè èkèni bèlğisiz, onıñ sol қарapayım söziniñ esèri baskalardikinèn küştirèk bolatın.

Minè, Asanov búl jolı da қalıbında. Jalpaқ alaқanıмèn tribunanıñ sol jaқ kèmèrin қısıp ústap, oñ alaқanıмèn aldınғы қатарда otırғандardıñ birinè selèmdèsuğè úsınıp túrғanday alға қaray sozıp, mol dènèsimèn tribuna üstinè asıla, sel èñkiş küydè söylèp túr. Asanov sözi, kèybir şèşèndèrdiñ sözindèy, tóbèñnèn búrşaq jauғanday tasır-túsır bolıp, üreyiñdi alıp, қútiñdi қasıра kèlmèydi; adamnıñ işki sèziminè diril қакқан jas қanat bitirgèndèy, sol қanat sizdi èndi joғarı kòtèrip, şarıқtatıp ekètètindèy bolıp kèlèdi.

-...Minèki, joldastar! -dèdi Asanov, Yèlèutaèv tribunağa қараған kèzdè, -bizdiñ jètistiktèrimiz қısқаşa osılar. Osı júmıstardıñ beri özdiginèn istèldi: ègin özdiginèn jayқalıп şıғıp, şöp özdiginèn şabilıp, mayaға üyilè қaldı dèysizder me? Joқ, Búl шарuaşılıқ tabıstarға jètuimizgè audan jastarınıñ, osı otırған sèndèrdiñ èlèuli kòmèktèriñ boldı. Bizdiñ dañqtı, sonımèn birgè, edèpti jastarımızdıñ tarapınan onday kö[12]mèk búdan bılay da bola bèrèdi dèp yèsèptèymin. Solay ma, joldastar?

-Solay, solay! -dèp zal birauızdan jauap bèrdi. Oğan da anağattanbağanday prèzidiumda otırған Maslyannikov ornınan úşıp túrıp:

-Sözsiz boladı, joldas Asanov! -dèp dauıstap jibèrdi.

Besè, aytım ғoy, -dèdi Asanov artına búrılıp bir arap alıp. -Zal da, prèzidium da birauızdan ostap otır. Dèmek, jastar tarapınan onday kòmektıń bola bèretinine kúmendanuға bolmaydı. Búl maqtanarlıq ta, uanarlıq ta is. Esirèsè, öndiris jastarınıń: Yèkibastúz, Mayayın, Törtúdıq, Bozaköl, Josalı jastarınıń aul aruaşılıғına del biyılға sinjirgèn èńbègin èrèkşè atap aytqım kèlèdi. Özdèrińizgè bèlgili, ötken ıs súrapıl attı bolıp, úş künnèn jèti küngè dèyin üdèrè soqqan borandarda mal oradan ıға almay, tilin tistèp arap aldı. Kim sonda kolhozılarға maya-maya öpti 30-40 kilometr jèrden traktormèn tasıp ekèp bèrip, maldı apattan aman alısıp alған? Ol öndiris adamdarı, öndiris jastarı bolatın. Solardıń biratarları osı konferensiyada da otırған bolar. ane, aysınıń ötken ısta kolhozdarıda bolıp, boranға arsı kùrèstińdèr? - orındarıńnan túrıńdarşı!

Aldımèn zaldıń aldınғы jaғınan orta boylı, tolıq dèneli búyra bas sarı jigit aldı-artına jaltaqtay arap ornınan kòtèrildi.

-Úyalma, úyalma! -dèdi Asanov oğan.

-anè, taғы kim bar?

Zaldıń orta túsınan taғы bir adam túrdı da, olardan kèyin art jaqtan ız bèn jigit birdèn atar kòtèrildi.

-Minè, kòrdińizdèr mè, tipti ızdar da bar iştèrindè, -dèdi Asanov zalға arap. -Al sèndèrdi, osı törtèuińdi azir kolhozға barsańdar kèz kèlgèn kolhozı özdèrińiń tuған úldarı mèn ızdarında kúsaqtap arsı alar èdi. Öytkeni sèndèr jaқınнан artıq jaқсылıq jasadıńdar, ısılған kèzdè ol úşin ғana èmès, bilèktèrińdi bèrdińdèr, sol úşin sèndèr olardıń jürèktèrinèn orın alғansıńdar. Otırıńdar joldastar, -dèdi ol türègèp túrғandarға arap, - mèn sizdèrdi orındarıńnan túrғızғанım mına dèlègat joldastar biyılғы jıldıń batırların öz kòzdèrimèn kòrsin dèp túrmın...[13]

“Batırlar” dègèn söz kèybirèulèrdiñ külkisin kèltirdi. Aldıñğı katarıdan mırs ètip kalğandar da boldı. Osını ańğarğan Asanov zal tınıştalğanşa az kidirip túrdı da:

-Onıñ külkisi joq, joldastar! -dèdi. -Jastar -sènder túrğay, partiya aktivindègi bizdiñ kèybir saqa joldastardıñ özdèri dè “batır”, “batırlıq” dègèn söz tèk èrèkşè jağdaylarda, aytayıq, Otan soğısı siyaqtı èlèuli uaqıttarda ğana tuadı dèp úğınadı. Mèn olay dèp yèsèptèmèymin. Meniñşè kay jèrdè Otan uşin, halıq uşin jan ayamay kızmèt ètu bolsa, sol jèrdè batırlıq ta, batır da bar. Kısta búlar nè uşin arpalısıp boranmèn kürèsipti? Erinè, koğamdıq maldı, -ol “koğamdıq” dègèn sözdi soza ayttı, -aman saqtap qalu uşin. Minè, sondıqtan da mèn olardı batır dèp aytuğa pravolımın ğoy dèymin. Minèki, sendèr jañağı örtèuin, solar siyaqtı tağı basqalardı osılay bağalap olardıñ búl istèrin basqalarğa önègè ètè bilulèriñ kèrèk...

-Nègè búlay naşar söylèp túr, - dèp oyladı Yèlèutaèv. -Eşèyindè jaqsı söylèytin èdi. Kazir bir jüyemèn èmès, er nersège bir soğıp túr. Batırlıq turalı aytudıñ kajèti nè èdi? Batır dèp dandaysıtıp alıp jürèmiz olardı. Onsız da öndiris jastarı osınday kèudèmèn soğıp otırğan joq pa? Asanovtıñ “batır” dègèn sözün èstigènnèn kèyin jaña sol jaq qanatta otırğan öndiris jastarınıñ ıqtarı qarsı kòtèrilip kètti. Tipti, anau Lènin siyaqtı jigittèr qol da soğıp jibèrdi.

Asanovtıñ èndigi sözi Yèlèutaèvтіñ osı oyın del tauıp, oğan bèrgèn jauap siyaqtı kòrindi.

-Mağan bir únamaytın, únamaytın bolğanda, ülkèn nersè èmès, sel ğana tüsinbèstiktèn tuğan bir jay ańğarıladı, -dèdi Asanov zalğa qarap. -Konfèrènsiyada söylègèn sözdèrinè qaraganda osındağı öndiris jastarı, esirèsè Yèkibastúz jastarı özdèrin oqşauraq, bükil audan jastarınan bölègirèk ústaytın siyaqtı. Mèniñşè sèlo jastarı öndiris jastarınan úlgi alıp, önègè üyrènip otıruı kajet. Sol jağdayda ğana bizdiñ öndiris jastarı mèn auıl jastarı tıgız baylanısatın, birinèn biri önègè alatın, biriniñ uşqını èkinşisin tútatatın, tutas komsomoldıq jalınğa iè bolatın bolamız. Al bügingè dèyin búlay bolmasa, onda, - Asanov búrılıp prèzidium jaqqa qaradı, -onda Yèlèutaèv pèn Molşin joldastardıñ köldè jaqsı jüzip, özèngè bèttèy almay[14]tın naşar kapitan, tipti kapitan èmès, kayıqşı bolıp kèlgèndigi, joldastar. -Zal tutas maqúldap, du külip jibèrdi. -Al búlarğa sizdèr erqaysılarınıñ bilgèndèriñizdi ayıp, üyrètip otırsañızdar -kapitan aldımèn matrostıñ bilgènin bilui tiyis qoy -sonda búl joldastardıñ jaqsı kapitan derèjesinè kòtèrilui ıqtimal.

Ol joldastardıń úyrèngisi kèlmèsè, onda búlarǵa “mostikti bosat, kèmèni apatqa úşıratasıń” deúimiz ğana qaladı.

-Dúris pa, joldastar?

-Dúris! -dègèn ün taǵı da birauızdan şıqtı. Molşin kıp-kızıl bolıp, zalǵa qarap ırjıya küldi de Yèlèutaèv èrnin tistègèn küyi tømèn qarap otırıp qaldı.

-Kèşè joldastardıń birsıpırası audandıq komsomol komitètinin sèkrètarları öndiriskè barmaydı dègèndi ayttı. -Asanovtıń қоңır üni Yèlèutaèvқа қайта èstildi. -Ol ras. Tipti olar -komsomol komitètinin başqa müşèlerin de aytamın, -biz Қоңırбаèv joldas èkèumizdèn aır қозǵaladı. Al mèn 45 jastamın. Қоңırбаèv joldas ta maǵan tayau. Oktyabr MTS-i audandıq komsomol komitètinèn jüz èlu mètr ğana jèrdè. Oǵan biyil köptègèn jas mèhanizatorlar kèldi. MTS kolhoz öndirisin örkèndètudègi tirèkti punktımız bolıp otır. Al sol MTS-kè қарай komsomol komitètinin birdè-bir byuro müşèsi ayaǵın қиға басқан èmès. Èndèşè olar қай jèrdè жүrip öndiriskè barmaq, kolhozdarđı aralamaқ? Kèşè bir joldas osında... -Asanov aldında jatқан bloknotına èñkèydi, -e, MTS-tin maşınisi Tomèlsèv joldas Yèlèutaèv joldastın bayandamasında bizdin MTS-tin ozat brigadası maқtalmay, maқtauǵa túrmaytın artta қалған brigadası maқtaldı dèdi. Búl nè dègèn söz, joldastar? Búl komitèt byurosının búқaramèn baylanısı naşar dègèn söz. Al, búl naǵız қаuipti, барıp тұрған қатèrli auru. Búl auru bizdin жұmısmızǵа zalal kèltiretin, қол jètkèn tabıstarımızdı joyıp jibèretin örtпèn тең. Baқıttarıна қарай sèndèr örtkè şauıp körgèn joқsınđar, al mèn èrtèrèktè örtti қалай sèndirgèndi көrdim. Bükil aul bolıp jınalıp, istèp jatқан жұmısın tastay bèrip - birèu құрім қиыз alıp, birèu aşasın, birèu tırнауışın ústap, atқа tayǵa минip, jaydaǵı jaydaқ, jayauı, jayau şúbırıp құмırsқaday қaptap örttin aldınan şıǵatın... Múnda da solay ètu[15] kèrèk, búқaradan қол úзуşilikke komsomol aktivi jaǵaǵı örtkè şapқан adamdarđay dèr kèzindè қарsı көtèrilui kèrèk. Búl jönindè kèşè Budnikova joldas jaқsı ayttı: komsomol қызmètkèri өз biyiginin derèjèsindè bolui kèrèk dèdi. Búǵan mènin қosarım joқ. Partiya mèn komsomol қызmètkèrinin өз biyiginin derèjèsi dègènimiz -èñ aldımèn búқaramèn tıǵız baylanısta bolui.

Asanov saǵatına қараdı.

-Mèniñ nègizgi aytayın dègènim osılar èdi, joldastar. Ègèr 2-3 minut sabır ètsènizdèr, jèkè èskèrtpèlèr aytpaqpın.

-Kèşè berlèriñiz dè kördiñizdèr, osı tribunağa Stalin atındağı kolhoz komsomol úyımınıñ sèkrètarı, konfèrènsiya dèlègatı Sabdènbèkov joldas şıqtı. Kigèni ùlkèn saptama, jürisi jètpistègi şaldan da şaban. Biz, 2-3 joldas, üş kün kolhozdarda bolıp kèşè tündè Ayanğa kèldik. Qaytarımızda Stalin atındağı kolhozdıñ “Şañıraқ kèmèr” dègèn uçastogindè Bõribaèv Raқım dègèn қart şopanmèn kèzdèstik. Ayta kètèyin, búl, қart ötkèn súrıpıl қısta aldındağı maldan bir dè bas mal şıgın bèrmègen, uғasıñdar ma? Sol kisi bizgè tündè jol körsètpèk boldı. Biz maşınağa otırıp, maşınanı otaldırıp úydiñ aldınan şıққанımızşa Raқañ aydalağa kètip қalıptı. Erèñ қуıp jèttik. “Maşınalarıñ naşarқod pa, қalay?” dèp küldi bizgè. Al jırma jastağı komsomolès Sabdènbèkov ornınan túrıp tribunağa jètkènşè berimizdiñ işimiz jarıla jazdadı. Nè ayttı Sabdènbèkov joldas öz sözindè! Èştègè dè! Onıñ sözinen sınınıñ kölèñkèsi dè köringèn joқ. A Bõribaèv қart Sabdènbèkovtan eldèқayda artıқ sınaydı. Қart bizgè қoñıñdar dèp ötindi. Mèn audanda tañèrtèñ komsomol konfèrènsiyası aşılatının, sondıқтан қona almaytındıғımızdı aytıp, kèyin kèlip bir қonarmin dèdim. Mèniñ búl sözimè ol “Siz mèni şaytan dèp oylaysız ba?” dèp súraқpèn jauap bèrdi. Mèn қarttı rènjitip alған èkènbiz dèp қattı sasıp қaldım da, “nègè olay dèysiz” dèdim. Қart küldi dè: şaytan ғana mıñ jıl jasaydı dèydi, Bõribaèv mıñ jıl jasamas dèymin. “Sèniñ maған birinşi rèt kèlip kètkèniñè nèşè jıl boldı? Onı sèn bilmèysiñ -minè attay üş jıl boldı. Onda mèn alpıs bèstè èdim, қазir alpıs sègizdèmin. Al sèniñ èndi aynalıp soғuıñdı күtu üşin mèniñ tağı nè[16]şè jıl күtuimè tura kèlètinin kim bilsin, mıñ jasamaspın dègènim osı ғoy!” -dèdi ol. Minèki, қart қalay sınaydı. Sèndèr maşılar arasında sirèk bolasıñdar, kolhozğa kèlsèñdèr ortalıғınan қaytasıñdar, biz siyaқtı tau işindègi, alıs uçastoktègi maşılarға at izin salmaysıñdar dèydi. Bizdiñ öñimizdè dè, түsimizdè dè көrètinimiz mal, sondıқтан üygè қonaқ kèlsè èkèn dèp күtèmin, audannan nè auldan birèulèr kèlè jatқан joқ pa èkèn dèp күndiz қoy jayıp жүrip көzimdi jol jaққа sala жүrèmin dèydi. Dastarқан üstindègi ötkir ezil, jaқsı еñgimèni aңsaymız dèydi ol...

Osı kèzdè zaldıñ tór jaқ şètindè otırған, şaşına көk lèntadan èki bantik baylaған қız ornınan atıp túrdı.

-Siz nègè қonbadıñız ol қarttıñ üyinè? -dèdi ol dauısı dirildèp.

Asanov küldi.

-Mèn rasında da konuğa bël baylap èdim, karttıñ özi rizalığpèn bosattı. Onda júmıstarıñ bolsa almañdar, búl jolı bosatayın. Biraq èsiñdè bolsın, mèn sèni jüzgè dèyin kütèmin, odan bèri ölu oyımda joq. Soğan dèyin sèn dè ülgèrèrsiñ dèdi. Minè oğan jüz èmès, osı aldağı èlu bèsinşi jıldıñ yanvarında tağı da kèlugè uedè bèrdim. Dúrıs pa, kızım? -dèdi Asanov jañağı kök lèntalı kızğa qarap. Kişkenè kız eri riza bolıp, eri úyalıp tømèn qaradı. -Böribaèv karttıñ sını jalğız mağan ğana ayılğan sın ba? Ol jalğız mèni ğana kütè mè? Joq, mènişè, ol osı otırğan berimizgè ayılğan sın. Ol osı otırğan berimizdi adamdar arasında jiyi boluğa şaқıradı. Böribaèv karttan süykènsèñ uşқın uşқalı túr, Sabdènbèkovtıñ sözi dè, özi dè su sèpkèn қolamtaday. Onıñ jürègindè nègè jalın joq, joldas Yèlèutaèv, siz nè körip otırsız, nè körip kèldiñiz, dèymin? -Asanov sol jaq iğinan bürilip prèzidiumğa qaradı.

Yèlèutaèv Asanovtıñ èki bètiniñ sel kızara bastağanın añğarıp қaldı. Búl Asanovtıñ sın jan küyzèlis jağdayda ğana tüsètin kèypi èdi. “Osını mèn özim nègè añğarmadım”, dèp oyladı ol işinèn. Saptamamèn salpandap kèlè jatқан onı tribunadan nègè қuip түspèdim. Joq, mesèlè jalğız saptamada ğana èmès -sırtında èmès, biz komsomolèstèrimizdiñ işinè üñilmèy kèldik. Bügingi konfèrensiya meniñ köp kömèski nersèmdi ayқın[17]dap bèrdi. Örem jètpègèn, oyım aspağan nersèlèrim dè köp èkènin kördim, sonıñ şèşuin dè èndi tapқан siyaқtımin. Ègèr jaña қuramğa saylansam júmıstı jañaşa қurıp, jañaşa úyımдаstıramın. Belkim, mèni saylamay da tastar. Onda da ökpèm joq...

-Mesèlè jalğız Sabdènbèkovtè, onıñ kiyimi mèn jüris-túrısında ğana èmès, -dèdi Asanov jañağıdan gøri sel tømènirèk dauıspèn. -Mesèlè odan joğarıraqta, olardı baskaruşılarda. Kèşè bir joldas Molşindè bozökpèlik küşti dèdi. Del ayılğan söz jenè búl Yèlèutaèvқа da, başka byuro müşèlèrinè dè bèrilgèn baға.

“Messağan!” dèdi Yèlèutaèv işinèn tınış otıra almay қozғalaқtap kètip.

-Osı konfèrensiyada ayılğan kèmsilikteñ birsıpirasına audandıқ partiya komitèti dè kineli dèp yèsèptèymin. Audandıқ partiya komitèti búdan tiyisti қorıntındı şıғaradı. - Búdan kèyin aldındağı papkası mèn bloknotın jinap alıp:

-Barlıq oralımsızdıktan, bozökpèliktèn arılı kèrèk, joldastar! Jalın köp bolsın, ot köp bolsın, inisiativa köp bolsın! Meniñ audandıq komitèttiñ jaña kúramınan tilèytinim osı, -dèp Asanov sözün bitirdi.

Yèlèutaèvka klub işi qattı ısıp kètkèn siyaqtı bop körindi. Zalğa qarap èdi: kızdardıñ tübit şelilèri bastarınan ıqtarına tüsipti dè, jigittèr jènil buşlattarı mèn fufaykalarınñ tüymèlerin ağıtıp, arqalarına jèlbègèy tastay salıptı. Beriniñ öndèri kızara börtip, bal-búl janadı, közdèrinèn şapaqtan şaşılğan úşkınday ot şaşırardı. Jüzdèrinèn jılı tögilip, èrindèrindè, bèttèrindè, qabaqtarında, mañdaylarındağı jinışkè sızıqtar arasında jastıq jalınnan tuğan jaydarı külki oynaydı. “Kızık, -dèp oyladı Yèlèutaèv. -Èşkim dè üydiñ suıqtığı turalı denèñe aytpadı. Al, mèn osı üşin dè dèlègattar biraz tömpèstèytin şıǵar dèp oylap èdim. Şınında da, üy qalay jılıp kètkèn, eldè kèşe dè onşa suıq bolmadı ma èkèn...”

Konfèrensiya ayaqtalıp kèlè jattı. Audandıq komitèttiñ jaña kúramına kandidattar úsınılıp, olardı konfèrensiya jèkè-jèkè talqılay bastadı.

-Yèlèutaèv joldastıñ kandidaturası turalı kimdè qanday pikir bar? -dèdi oblıstıq komsomol komitètinin sèkrètarı Kuroçkin zalda otırǵandarǵa.[18]

-Qaldırılısın tizimdè, qaldırılısın! -dèdi zaldaǵınıñ jartısınan köbi.

-Tèk júmıstı jaqsı istèsin.

-Dúris sın, -dèdi Kuroçkin. -Ol búdan tiyisti qorıtındı şıǵaradı.

-Mindètti türdè, -dèdi Yèlèutaèv ornınan túrıp. Arıqşa kèlgèn, kızıl şıraylı jüzindè ülken oydıñ izi bar. Şaǵın dènèsi şıp-şımır qalıbında. Köp talqıǵa tüsip, aaur sındar èstigènimèn onıñ salmaǵın kòtèrè almay janşılıp qalmaǵan, qayta şındala tüskèn siyaqtı. Qonır qoy közi oyılı qalıpta bolsa da, janarında úşkın ańǵarılardı. Èşkimgè dègèn ıza-kègi joq, zalğa sel külimsirèy qarardı. Sodan kèyin ol salmaqpen ornına otırdı. “Oqası joq, bastıǵıp kètèdi!” dèp oyladı Asanov ol turalı.

-Molşin joldas turalı? -dèdi Kuroçkin tizimgè qarap.

-Kalsın! -dègèn èki-üş dauis èstildi zaldan. Ol èki-üş dauıstıj özi dè şaşırandı şıqtı.

-Özi kalay oylaydı èkèn? -dèdi bir dauis.

-Öndiriskè kèlgènde bès minutkè ğana kèlè mè, eldè odan köpkè kèlè mè? -dèp súradı eyèl dauısı.

-Köpkè, köpkè... -dèydi Molşin tağı da ırjiya külip, eñkèyip otırğanda közinè tüsip tırğan şaşın basın silkip kalıp kèyin jiyip.

-Ornıñızdan túrıñız, -dèdi oğan Asanov aqırın ğana.

Molşin birdèñè şağıp alğanday ornınan saskalaqtap atıp túrdı da, kolma-kol zalğa qarap:

-Köpkè, köpkè... -dèp basın şúlğıp kaldı.

Zal du küldi.

Birinşi úyımdestıru plènumında audandıq komsomol komitètinin birinşi sèkrètarı bolıp Yèlèutaèv, èkinşi bolıp Molşin saylandı. Audandıq komitètinin kúramında biraz özgèristèr boldı. Biraq sèkrètarları búrinğı orındarında kaldı. Sırt közge èşbir özgèris bolmağan siyaqtı. Biraq Asanovtıñ jürègi barlıq komsomol aktivinin, jaña bop saylanğan èski sèkrètarlardıñ -berinin işki dünyèsindè èlèuli özgèris bolğandığın sezdi. Búl KPSS Ortalık komitèti sèntyabr Plènumınının qaulısı jüzègè asırıla bastağannan bèrgi birinşi komsomol konfèrensiyası. Osı konfèrensiyada köringèn özgèris Plènum qaulısı jastardıñ jürèginè sèpkèn[19] asıl ruhtıñ kıltıyıp şıqqan alğaşkı kögi ğana. Sol kökti jaksılap mepèlèp, jayqaltıp ösire bèru kèrèk. Al biz jastardıñ mañızın dúris bağalap kèldik pè, sire? “Komsomol dègènimiz Komsomol” dèp jürè bèrdik èmès pè? Onıñ sèkrètarı jönindè anda-sanda “komsomol aytsın”, “komsomol nè dèydi èkèn” dègènnèn baska onı èlèp èskèrippiz bè? Komsomol nè oylaydı onıñ janı nèmèn tınıstaydı, onıñ jürègi nègè soğadı -múmi súrıp bilugè uaqtı taptıq pa? Joq. Olar öz bèttèrimèn júmısın istèp, jinalıstarın ötkizip jattı. Biz sonı qanağat tútıp jürè bèrdik.

Öz oyına osımèn nüktè qoyğanday boldı da, Asanov oñ kolınıñ alağanımèn stol üstindègi şuğanı aqırın ğana bir salıp kalıp, Molşingè qarayıp búrıldı.

-Kalay, joldas, eri jaña, eri èski sèkrètar? -dèdi oğan.

-Mèn sèni saylamay tastar dèp èdim, -dèdi Molşin kürək tisi aқsiyip. -Monşağa tüsip şıққanday boldım, Núrèkè.

- E... -dèdi Asanov sol jaқ alaқanımen jağın tayanıp otırған küyi oğan tikè қарap. Onıñ búl қarasında “sèn saylanғанına mezsiñ. Al mèn búl sèniñ boyıña şaқ жүk pè, sèn onı alğa apara alasıñ ba, tiyisti jèrgè jètkizè alasıñ ba, dèp mazasızdanamın”, - dègèndèy súrau bar èdi. “Sèn jaman jigit èmèssiñ, -dèp oyladı Asanov odan eri, ırjiya külip túrған қалpıñ. Biraқ jalınıñ az, қарımıñ kısқа, bossıñ. Al, tart жүgiñdi, alıp kètsèñ “jaraysıñ”, “jigit èkèssiñ” dèrmiz. Alıp kètè almasañ...

Asanov osıdan bir saғat búrin ğana konfèrensiya dèlègattarı otırған úzın kèñ zalğa kóz jibèrdi. Ol zaldan kòñildi, öjèt jastardıñ жүzinèn şalkıp túrған jalındı tağı da sèzingèndèy boldı.[20]

3.2. Alıstağı Audanda

Dèkabr tudı.

Búl aydıñ bası da ötkèn noyabr ayınday jaylı da jılı bolıp kèlgènimèn, kıs dègen atı bolmasa, eli bir rèt tè boran soғıp, nè ayaz túrıp kòrmègènimèn -kùn asқан sayın Asanovtıñ жүrègindè tınıştıқ жоқ; sol bir tınıssızdıқ kùn búlttanar, aua rayı özgèrèr aldında maza kètirètin jauıngèrdiè èski jarasınday auıқ-auıқ sızdap, alabúrta bèrèdi. қattı şapalaқтан kèyin úзақ jılap, solığın basa almay anda-sanda öksip-öксip alatın bala jayı kóz aldına kèlèdi. Sonı oylap otırıp Asanov búl bèymazalıқта ötkèn қıstıñ öz жүrèginè, өз janına barlıқ қaharımèn қarıp basıp kètkèn таñbası da bar dèp bilèdi.

Ötkèn kıs euèldèn-aқ özgèşè bolıp kèldi: oktyabrdiñ basında-aқ kùn suitıp kètti. Al onıñ ayak jağında jılımıқ bolıp, 27 oktyabrdè kènèttèn jañbır jaudı. Artınan ilè-şala ayaz túrıp, jèr kökpèñbèk múzdaқ bolıp sirèsip қaldı. Қoy mèn siyır алғаşқы күni-aқ қораға қамaldı da, jılқы kök múzdıñ üstindè қaldı. “Búl az” dèp èrègiskèndèy jılı jauın жүrèmètè-jürèmètè üş rèt jauıp, dala múzı üsti-üstine қalıñday түsti. Sodan tabandatқан altı ay boyı adam mèn tabiğattıñ дүлèy күşi arasında қиан-kèski күрès boldı. Boran daladağı azın-aulaқ şöпти kömip tastap, er taudıñ қуısındağı jırtıқ, жүdèu, mijırayған mal қораларınıñ èsik-tèsigin birdèy bitèp, olardıñ üstine mıstan kèmpirdèy oynaқtap, otırıp aldı. Adam dala қoynın tintip, қardı қазıp uıstap, ашалap şöп jinadı, ol şöпти boran

soñınan jıp-jılmağay bolıp ƙalğın ƙar astın[21]dağı ƙoralardı arşıp, solardıñ işinde azınap, tilin tistep, tisin şıƙırlatıp túrğan maldıñ auzına tostı. Del bir adamğa èregiskendey köktem de, rezinka arƙanday sozılıp, uzalañday bèrdi. Er küngè sığıraya ƙarap, jılu kütip, jaƙsılıƙ demètkèn audan adamdarı auru balasınıñ ƙirpigin baƙƙan anaday sarğaydı. Asanov jürègindègi osı bir mazasızdıƙ sol zettè ƙılğın ƙıstan bèzèp bolıp bèzinè şıƙƙan diril terizdi sèzilèdi.

Al biyilgi ƙıs bolsa, ol ötkèn ƙıstay èmès, onıñ ar jağındağı ƙıstarday kèş kèldi. Birdèn büristirip ƙısıp ta bara jatƙan joƙ, barlıƙ mal mèn jandı èrkinsitkendey jayma-şuaƙ küydè. Osığan ƙarap kèybireulèr eldèn-aƙ “Búl nağız Súludıñ ƙısı” dep jaybaraƙattana bastağan. “Súludıñ ƙısı”, “Súlu taudıñ ƙısın ƙoysañşı -jazbèn tèn ğoy?”, “Súluda ƙısƙa şöp dayındap kèrègi nè -mal ayağımèn jayılıp-aƙ sèmiz şığadı”. -Osı bir sözdèr ƙanday ziyandı dèseñşi. Súlu taudıñ jèrin maƙtap, tauın körkèytugè kèlgendè aldarına jan salmaytın küpildèktèrdiñ sözi búl. “Jazda jennat, ƙısta küngèy ğoy búl jèr” dep bastaladı olardıñ èki söziniñ biri. “Küngèy!” Ötkèn ƙıstıñ ƙanday “küngèy” bolğanın yèsèpkè de almaydı-au olar. Joƙ, del osı piğildi tüp tamırımèn ƙurıtpay bizgè jaƙsılıƙtıñ şetin basu joƙ.

Asanov audandıƙ partiya komitètiniñ ötkèn jolgi byuro mejilisin èsinè aldı. Sonıñ aldında ğana ol bès kün jürip, “Birlik”, Voroşilov atındağı kolhozdarđı uçastoktèrin aralap kèlgèn bolatın. Esirèsè Voroşilov atındağı kolhozdan jan türşigèrlik jay añğarıp, ƙattı şırığıp ƙaytƙan èdi. Onı ƙobaljıtƙan kolhoz başşılarınıñ ƙapèrsiz jaybaraƙattığı boldı. Bir fèrmada şöp tasılmay jatır da, bir fèrmada mol üyilgèn şöp malğa bèrilmèy bosƙa túr.

Fèrmağa nègè şöp tasımaysıñdar? Nègè bar şöpti malğa bèrmèysıñdèr? dèse fèrmalardıñ mènğèruşilèri de, sèlolıƙ Sovèttiñ prèdsèdatèli de, biriniñ auzına biri tükirip ƙoyğanday, búl súraƙtan ürke, üdirèyisè jauap bèrèdi.

-Biyil ƙıs jaƙsı ğoy, mal ayağımèn jayılıp-aƙ ƙıstan şığadı, -dèydi olar.

-Èndèsè osınşama şöpti nègè şaptıñdar?

-Ötkèn ƙıstan jürèk şaylığıp ƙalıp şabilğın şöp ƙoy búl, eytpèsè múnşa şöp şabudıñ kèrègi de joƙ[22] èkèn biyil, -dèydi sèlolıƙ Sovèt prèdsèdatèli Yèrmèkbaèv.

-Ötkèn kıs ölçsè özimèn kètsin, ol Súlu taudıñ kısı bolmadı ğoy. Súlu taudıñ öz kısı biyil qayta kèldi ğoy, -dèp qutıñ qağadı qoy fèrmasınıñ mènğèruşisi Manabaèv. Búl pikirdi siyır fèrmasınıñ mènğèruşisi Tüsipov qostaydı. Olardıñ osı pikirin auzı-múrını kıysaymastan partiya úyımınıñ sèkrètarı İztileuov tè quattay bastağan kèzdè Asanov qattı kèyip, işinè sıymağan ızalı sözdèrin dè aqtarıp saldı.

-Sèndèr berin dè kommunistin dèr ğoy, -dèdi ol mol dènèsimèn İztileuovkè bir, Yèrmèkbaèvka bir şuğıl búrılıs jasap. -Partiyanıñ Ustavında nè ayılğanın bilèsin dèr mè? Bilmèsin dèr, onda komunis daurıqpalı jaybaraqtıqqa qarsı kürèsip oturuğa mindètti dèlingèn. Al munda jaybaraqtıqtıñ iyisi alıstan múrın dı jaradı, köziñè türtèdi. “Súludıñ öz kısı keldi ğoy” -búl nè dègèn söz, Súlu taudıñ kısı eski qúdañ, èjèlgi dosıñ ba èdi -qaşan jarılqap èdi ol sèni. Maldarıñ ölumnèn, kötèrmnèn şıqpaydı -osı ma “Súludıñ kısınan” jılda tauıp kèlè jatqandarın. Ötkèn kıs ta Súlu taudiki bolatın, munda baska bir atrap öz kısımèn köşip kèlgèn joq. Sonday boran soğıp kètsè, qaytèsin dèr -kırdıñdar èmès pè maldı? Qıruar şöp nèsinè şabıldı, ègèr malğa bèrilmèsè? Nègè maldı túyağan tozdırıp, èrtèñdi-kèş şubırtıp ayday bèrèsin dèr? Şöp nègè şaşpaysın dèr? Aytu jètti èmès pè osı?..

Èrtèñindè kèzèksiz byuro şaqırıldı da, Vorosilov atındağı kolhozdağı osı jay tötènşè uaqığa rètindè qaraldı. Kèşègi endèrin olardıñ kèybireulèri byuroda da qaytalamaqşı èdi, oğan byuro müşèlèri qattı toytarı bèrip, onday piğıl taratqandarı üşin kolhoz bassıların qattı jazalap tastadı.

Olardı osılay qatañ jazalaudı jaқтаuşılardıñ biri Asanovtıñ özi boldı.

-Kolhozda nè kèmşilik bolsa da, biz bas salıp prèdsèdatèldi ğana tüygiştèp, sonı ğana sögip jatamız. Küni bügingè dèyin sèloliq Sovèt prèdsèdatèldèri mèn bastauş par[23]tiya úyımdarınıñ sèkrètarları èskèrilmèy kèldi, olar byuroğa da şaqırılmastan tasada qalıp otırdı. Bizdiñ tək kolhoz prèdsèdatèldèrin tömpèştèy bèruimiz jètti. Kolhoz şaruasılıǵına bastauş partiya úyımınıñ sèkrètarı, sèloliq sovèt prèdsèdatèli, fèrma mènğèruşilèri sèndèr dè jauap bèrin dèr, sèndèr dè kommunistin dèr. Kolhoz prèdsèdatèldèrinèn qanday súralsa, èndi sèndèrdèn dè sonday suraladı: partiyada bassı komunistèr üşin bir tertip, qataradağı komunistèr üşin bir tertip joq. Berin dè sol

koğamdık şaruşılıqtı baskaruğa, örkendëtuge qoyılğan komunis èkènsiñdèr, sol júmistağı olkılıq pèn setsizdikkè birdèy jauap bèrèsiñdèr!..

Tèk kolhoz prèdsèdatèldèrin ğana jazalap, kinelay bèrmey, esirèsè sèlolıq sovèt prèdsèdatèli, fèrma mènğèruşilèri siyaqtı komunistèrdi dè byuronıñ talqısına salıp, söytip olardıñ jauapkèrşiligin arttırı Asanovtıñ ötkèn jazdan bèri jasağan iştèy bèrik baylamdarınıñ biri èdi. Jalğız búlar ğana èmès, ol öz oyınşa, tipti jèkè, qataradağı komunistèrdiñ dè byuroğa èsèbin qoymaq. Mısalı, komunis -malşı közi körgèn kèmşilikke tözip otıra bèrèdi èkèn, onı èlèmèydi èkèn -sol üşin ol audandıq partiya komitètinin byurosı aldında jauap bèrugè tiyis. Biraq onı qalay úyımdaytırudı kèñinèn oylap, sonı jüzègè asırudıñ formasın tappaq.

Osı byuro onıñ jañağı “Súlu qısı” dègèn jaybaraqattıqqa tartatın, mèt ètètin kèrtartpa pikirgè qarşı tağı bir mıqtı şabuıl jasağan jèri bolıp, ol öziniñ soñğı oyınıñ da jartılay jüzègè asıymèn uştastı. Búrın èlènip, èskèrilmèy kèlgèn qataradağı èki komunis -fèrma mènğèruşisi mèn sèlolıq sovèt prèdsèdatèli qatan jazalanıp qaldı, olardıñ èkèui dè ornınan alındı. Búl búrın sirèk kèzdèsètin jağday èdi. Èndi fèrma mènğèruşilèri dè, sèlolıq sovèt prèdsèdatèldèri mèn kolhoz partiya úyımdarınıñ sèkrètarları da, tipti qataradağı komunistèrdiñ özdèri dè öz jauapkèrşiliktèrin sèzinè bastauğa tiyis. Bir kolhoz üşin èki birdèy adamnıñ jazağa úşırıp, orındarınan alını qolaysız da jay. Biraq başka sau organizmdı saqtap qalu üşin dènèdègi qauipti jaranı sılıp ta tastamay ma? Búlay ètu qolaysız bolğanımèn başka tútas dènè sau küyindè saqtaladı. Byuro müşèlèri múnı sèzinè, tüsinè, erkim ertürli jolımèn, biraq bir nègizbèn oylay otırıp, osı baylamdı kèsti dè, bèkitti.

Byuro qaulısında qara maldı qoldan şıǵarmay kütü, al qoyğa dalağa şıǵarar aldında şöp şaşıp, jègizip alu turalı arnauı punkt alındı. Osı byuronıñ[24] qaulısı barlıq kolhoz bastauış partiya úyımдарında talqılanuğa úsınıldı.

Minè, sol byurodan bèri bès kün ötti. Asanov onıñ üş künin Stalin atındağı, “Zarya” jenè “Jaña tilèk” kolhozdarında ötkizdi dè, özi bas bolıp jürgèn jèrindè audandıq partiya komitèti byurosınıñ qararın jüzègè asırudı úyımdaytıra otırdı. Onıñ úsınısı boyınşa kolhoz-kolhozdıñ aktivi mal qıstaytın erbir uçastoktèrgè bèkitilip, olardıñ erqaysısınıñ jèkè basına öz uçastogindègi maldıñ kütimin dúris úyımdaytıru jüktèldi. Ol üşin qara

mal qorada kütülip, qoyğa tañertên dalağa şığarda şöp şaşılıu kèrèk. Eypèsè, qoydın qonıltağı küyinèn ayrılıp, küylisi arıqtap kètèdi. Eldèn küyinèn ayrılğan qoy èndi bir-èki ayda kötèrèm bolıp qaladı, sondıqtan osı èki-üş ay boyına qoydı jèm ayamay qattı kütü kèrèk. Bül aralıqta küyli şıqqan qoy arjağın èlèn dè qılmaydı -qara jèr başkannan kèyin oynaqtap şığa kèlèdi. Al qara maldı èndi qarğa qıua bèrudın qajèti joq, şöp jètèdi.

Oblıstın başqa audandarında emès bül audannın halqı maldı qısta dalada bağıp edèttènip kètkèn. Sulu taudın ıǵı, küngèyinè qıstay mal jayılp şıǵadı. Mal tèk tündè ğana qorada tünèydi dè, kündiz qoyı, èşkisi, siyırı, jılqısına dèyin dalada jayıladı. Tèk er tülıktın iriktèlgèn arıq-túrağı ğana kündiz qolda boladı. Sulu taudın ıǵına sèngèndiktèn bül audanda mal basına altı aydın qısına yèsèptèp şöp dayarlanılmay kèldi. Jazda er kolhozğa şöp şabu josparı bèrilgènimèn onın èñ ozat dègèn kolhozdarıda tèk gèktarı orındaladı da, köpşilik kolhozdarıda gèktar prosènti dè tømèn bolıp qala bèrètin. Al şöp şabu josparın tonna èsèbi mèn orındau dègèn munda ömiri bolıp körmègèn uaqıǵa. Sol azın-aulaq şabılğan şöptin özi: “Şabıldı”, “Mayalandı” dègèn atı bolmasa, ol tügèldèy mal qoralarına jètkizilmèydi: üyilgèn jinalğan jèrindè, qoralardan aulaqta qala bèrèdi. Mal ayağınan jayılatın bolǵandıqtan ol şöpti kolhozdın başşılardı da, başqalar da dünyèm bar dèp oylamaydı: su mèn jèldin iyèliginè qaldıradı. Şirimèy, köp resua bolmay saqtalıp qalğan azın-aulaq şöp èndigi jılı jaña jospardın tonna èsèbinè èngizilè saladı... Munda búdan bès jıl búrın osılay bop kèlgèn, odan on jıl búrın da solay bolğan. Bül audannın mal bağı sistèması eli küngè dèyin búrın[25]ǵı atalar edisinin derèjèsindè qalğan. Qazır şöp şabatın tèhnika köbèydi, şöpti qanşa kèrèk bolsa, sonşa dayındauğa boladı, biraq ol şöp malğa jègizilmèy bosqa qaladı. Öytkeni jurt tauğa sènèdi, sonın ètègin ıqtap: “Sulu taudın qısı jaksı” dèp jürè bèrèdi. Dayın şöpti malğa tasıp ekèp şaşıp bèrudi qiyınsınadı, artıq júmıs körèdi: “qúdaydın iyèn şöbi túrǵanda, şanalap kisi şöp tasuşı ma èdi” dèsèdi. Bül pikir aldımèn kèybir kèrtartpa aul aktivtèrinèn şıǵadı, oğan audan qızmetkèrlèri dè tiyim salmaydı. Al oblıstın kèybir başşılarnın özdèri dè bül audanda mal qıstatudı ötkizu -èñ oñay júmıs dèp yèsèptèp kèldi. Sondıqtan da bül daǵdı munda bèrik ornıǵıp, edètkè aynalıp kètkèn. Jèkè qart şopandardın qorağa şöp tasıtıp bèr dègèn sözün kolhozdarın başşılardı èlèn dè qılmaydı, “özün aljıǵalı jürmisiin, qaşan Sұлudın malı şabılma şöp jèuşi èdi. Onsız da şarua jètèdi, jayıp-bağa bèr” -dèp qoldı bir siltèp jürè bèrèdi. Şopan maldı küyli üstau üşin oğan ara-arasında şöp bèrip otırudın qajèt èkèndigin aytıp túsindirmèk bolsa, onı tıñdaǵısı da kèlmèydi, atın bir qamşılap

kètè baradı. Sonımèn, birinşidèn, kıskı jüris şıjna jètken mal kıs ayağına tayap kèlgèndè şetinèp, ölim-jitimgè uşraydı, az da bolsa, jıl sayıngı köktèm kèzindègi ölim osıdan bolıp kèlèdi. Èkinşidèn, jazda şöp şabuğa júmsalğan kırUAR èñbèk bosqa qaladı.

Osı jaydı Asanov ötkèn jazda audandıq sovèt atqaru komitètinin prèdsèdatèli Qonırbaèv pèn byuronıñ başqa müşèlèrimèn dè köp kèñèsip, köp söz ètiskèn bolatın. Ötkèn kıstıñ zardabınan ba, eytèuir, búrn osı mesèlèdè boy bèrmèytin köptègèn audan jigittèrinin búl aqıqattı iştey moyındağandıñın da añğarğan. Osını yèsèpke ala otırıp, byuro biyılğı jazda erbir kolhozda şöp şabu josparın tolıq orındaudı qamtamasız ètugè úyğarıp, búl mèmlekettik asa mañızdı júmıstı orındauğa tittèy dè bögèt kèltiruşilèrdi ayausız jazalauğa kèliskèn èdi. Byuro müşèlèri, audandıq partiya komitèti mèn audandıq atqaru komitètinin, tağı başqa mèkèmèlèrdin jauaptı kızmètkèrlèri kolhoz-kolhozda otırıp, búl qaulını jüzègè asırdı. “Jaña tilèk” siyaqtı jèkè kolhozdar biyılğı jılğı şöp dayında josparın èki èsègè dèyin asıra orındadı da, başqa kolhozlarda da jospardın tolıq orındalıtı qamtamasız[26] ètildi. Búdan kèyingi mindèt -jètkiliktè ètilip şöp üyilmègèn bir dè bir mal qorasın qaldırmau boldı. Köpşilik kolhozlarda búl da orındaldı. Biraq Vorosilov atındağı kolhoz siyaqtı birèn-saran jèrdèn jerikşèk tè şıqpay qalğan jok. Audandıq partiya komitèti mèn audandıq atqaru komitèti èndigi mindèt -sol şoptı malğa tègis jègizip şığaruda dèp bilèdi. Mindètti tüsinu -bir başqa da, onı jüzègè asıru -èkinşi mesèlè. Búl üşin qajımaytın qayrat, qatal qol, qattı dauıs kèrèk. Èñ aldımèn kısqı sènu siyaqtı müsepir, mügèdèk oydı audan, aul aktivtèrinin basınan tègis qıup şıgu qajèt. Şabilğan şoptı malğa jègizudın kèrèktigin olardıñ miyına tèrèñ sıñıru kèrèk. Nègizgi gep osında jatır. Eytpèsè, bayırğı malşılar mını tüsinbèydi, uqpaydı èmès, qayta osılay istèugè olardıñ özdèri aqıl bèrip otır. Búl üşin öziñniñ dè osı kıs boyı maşınadan tüspèuin, istèlgèndi köziñmèn körip, kèmşiligi bolsa tüzètip, istèlmègèndi istèttirip otıruıñ kèrèk.

Biyıl audanın malı 319 punktè kıstaydı. Asanovtıñ èsèbi boyınşa ol osı punktèrdin barlığın dèkabr işindè tègis bir rèt aralap ötpèkşi. Üş-tört kün bir kolhozdı aralap şıgıp, bir kün audan ortalığında bolıp otırta, ol bir ayda 13 kolhozdıñ jèrin tolıq aralap ülgirèdi.

Audandıq komsomol konfèrensiyasında èki kün bögèlip qalğan Asanov, minè, bugün tağı da kolhozğa şıqqalı otır. Bügingi saparında ol “Bolşèvik” kolhozın aralap qaytpaq.

Búl jolǵı saparında audandıq komsomol konfèrensiyasın ötkizip, èndi aytalı jürǵen oblistıq komsomol komitètinıñ sèkrètarı Kurokin Asanovpèn birgè èrè ıqtı. Ol kèşè konfèrensiyanıñ ayaǵında “Sizbèn birgè taǵı bir kolozdı aralap aytım kèlèdi” dèǵen èdi. Asanov bugin “Bolşèvik” kolozına jürètiniñ aytan. Asanov jürèrindè audandıq gazetitiñ rèdaksiyasına tèlèfon soǵıp, onıñ rèdaktoru Sèysènbèkovtı maşinasına otırǵızıp aldı. Asanovtıñ kolozǵa ıǵarda rèdaksiya ızmetkèrlèriñ birin maşinasına salıp ala kètètin edèti bolatın.

-Moldaş, -dèdi Asanov rèdaktorga audan ortalıǵı Ayan sèlosınan ıqqannan kèyin sol jaq uǵına sel búrılıp, -búl kolozǵa sèniñ öziñdi alıp kèlè jatanıñ osında Japar dèǵen art şopan bar. Jası jètpeis[27]tèn asan, tejiribèsi mol adam. Sol kisimèn eñimèlèsip, gazetkè jazıuıñ kèrèk, kèşègi mèn aytan Raım art siyaqtı.

-O, onda jazu kèrèk èkèn... Raım art turalı kèşè konfèrensiyada edèmi aytıtıñız.

-Raımınıñ özi mènèn eldèayda jaqsı aytadı, ayta mèn onıñ barlıq oyın aytıp jètkizè almadım. Aytpası ol art turalı gazetkè jazdıñdar ma, sèkrètarıñ bolıp èdi ǵoy mènimèn birgè.

-Bir kişkentay informaciya bèrildi.

-Nè aytıtıñdar onda?

-Ötkèn jılı anşa oy baǵıp, aman alıp alǵanı, odan anşa töl alǵanı, biyilǵı uedèsi aytıldı.

-Ilǵı ǵana sifr dèsenşisi. Sèndèr osı, gazet ızmetkèrlèri, sifrdı orındı-orınsız múrnınan tizè bèrudi aşan oyasıñdar? Adamnıñ janın, jürègin, işki dünyèsin nègè körsètpèysiñdèr? Sèniñ gazetiniñ adam körsèm búiyrmasın osı. Ilǵı köretinim sifr.

-Ol ras oy, Núrèkè, -dèp Sèysènbèkov kümiljip aldı. -Aldımèn adam körsètilui, sifr sol adamdı körsetu jolındaǵı osımşam matèryal bolı kèrèk oy.

-Èndèşè, nègè solay istèmèysiñdèr. Al tıñda, mèn Raım arttıñ anday adam èkènin bayandap bèrèyin.

Aytıñız, Núrèkè, jol ısqarsın.

-E, “jol kısqarsın”, -dèp kaytaladı onıñ sözün Asanov miyığınan külip. Biraq başka eşnersè demèdi. Sèysènbèkov özinin ol enğimèni jol kısqartuğa èrmek rètindè súrağanday bolğanın artınan sèzdi dè, iştey úyalıs tauıp, o da ündèmèy qaldı.

Osıdan üş kün búringı şopan Bõribaèvpèn kèzdèskèn kartına birtindèp Asanovtıñ köz aldına kèlè bastadı...

Stalin atındağı kolhozdıñ Qızıleskèr uçastoginèn şıqqanda kün batıp bara jatır èdi. Bular joldı sùrap aldı da, “Şañıraq kèmèr” punktine qaray tarttı. “Gaz -69” maşınası birèsè ıldığa qaray kùldilap, birèsè örgè qaray şapşıp, koyanşa búltaqtay zımırıp kèlèdi. Jolda èki rèt tülki kèzdèsti. Birèui ülkèn jazıqta, joldan èlu mètrdèy jèrdè ğana úşırasa kètip èdi. Onı körgèndè Qaratay rulgè èntèlèy otırıp, jaltaqtap Asanovqa qaray bèrdi dè, maşınanın art jağında otırğan tolıq dèneli, törtpaq kèlgèn kèñ iıqtı, orta jastan[28] auñqırıp bara jatқан jalpaq bètti sarı kisi audandıq soğıs komisarı Krivènko mèn audandıq gazèttiñ sèkrètarı, dürdik èrin kèlgèn qara jigit Asılbèkov “enè tülki” dèp qattı dürligisip qaldı. Tèk Asanov qana Qaratayğa “alañdama” dègèndèy ıñğay bildirdi dè, Sulu taudıñ tausılmas silèmdèrinin biri -aldağı “Şañıraq kèmèr” atalatın şoqığa oylana qarağan küyi sèlt ètpèstèn otırıp qaldı.

-Tipti jaqın kèldi-au özi, -dèdi Asılbèkov maşına tülkinin túsınan öte bèrgèn kèzdè.

-Nèsin aytasın, bastırıp-aq kètugè bolatın èdi, -dèdi Krivènko maşınanın èsigin qattı jauıp qalıp. Èsiktin qattı jabılı, Krivènkonin sözi Asanovtıñ oyın bölip jibèrdi.

-Qalay, añşılığın ústap kètti mè, İvan Sèrgèèviç? -dèdi Asanov oğan.

-Qalayşa, Nùrèkè, kızbassın, tura qarauılğa özi kèlip ilinip èdi, -dèdi Krivènko auzında konfèt demi qalğan baladay tamsanıp.

-Mıltığın joq, qalay ol qarauılğa ilinèdi? Múndayın bar, mıltığın ala şıqpaytın ba èdiñ.

-Sizdiñ mıltıqtı jèk körètiniñizdi bilèmin, sondıqtan almap èdim. Eitpèsè, Qonirbaèv joldaspèn birgè şıqqan bolsam, mindètti türdè alatın èdim. Al jañağı tülkigè mıltıqtın kèrègi joq, Qaratay onı doñğalaxpèn-aq qağa salatın èdi.

-Mèn mılıtıkı jèk körmèymin, joldas voènkóm, -dèdi Asanov aldına tura qarap otırğan küyi baysaldı qalıppèn. -A osınday komandirovkağa şıqqanda mılıtık alıp jürudi jèk körètiniñ ras.

-Onıñız jön èmès, Nùrèkè, -dèdi Krivènko kızulana söylèp. Audannıñ partiya-sovèt aktivi audandıq partiya komitètiniñ sèkrètari Nùrtay Asanovtı rèsmi èmès jağdayda osılay “Nùrèkè” dèp ataytın. Qazaq jigittèri ùlkèngè körsètètin qúrmèt rètindègi destür boyınşa atasa, orıs jigittèri dè onı sol mağınada -ağa joldaska dègèn izgilik bildiru rètindè, eri Asanovtıñ otçèstvosı joq bolğandıqtan osılay ataytın. -Bir mılıtık maşınanıñ artında jatsa bolmas pa, aaur èmès, èşbir bögèti dè joq.

-Bögèti boladı, Ívan Sèrgèèviç, -dèdi Asanov sel jımiyıp. Onıñ jımiyğanın tæk qatar otırğan Qaratay ğana añğardı, arttağılar körgèn joq èdi. Asanovtıñ[29] jımiyatını jañağı Krivènko aytқан Қоңırбаев jayınan şıqtı. Қоңırбаевtıñ маşınasınan қısı-жазі bir қосауız мılıtık pèn bir kişkenè oqtı “osoavyahim” mılıtığı üzilmèydi dègèndi Asanov bayağıdan èstitin. Biraq ol özin erqaşan da sabırlı ústauğa tırısattın, kızulıq minèz körsètpèytin Қоңırбаевтан аң қумарлық şıға қояды dèp oylamaytın. Biraq sol Tekèn Қоңırбаевtıñ аңşılığı туралı osı күздиñ basında köpkè eli jariya bolmağan, körkèmdigi tömèn bolsa da, zili küşti mınaday bir ölèñ şıǵıp қалған болатın:

Ayannıñ bastıǵımın, atım -Tekèn,

Búl jèrdiñ añdarı köp, tauı körkèm.

Zırlatıp maşınamèn kèñ jazıqta

Dalaqtap қасқır, түлki қua бèрсèm...

“Pa, şirkinniñ armanın” -dèdi Asanov tağı işinèn külè otırıp. Búdan kèyin onıñ başqa ırğaqpèn kèlètin èkinşi şımağın èsinè aldı.

Túrğan añdı қaytsè dè қúлатамın,

Timèy kètsè, tağı da bir atамın.

Şöp tasılmay kolhozda jatsa dağı

“Neşaua” dèp özimdi júbatамın...

Búl öleñ aldımèn Asanovtıñ qolına tigèn dè, ol Qoñırbaèvtıñ özinè oqıp bèrgèn bolatın. Qoñırbaèv qattı úyalıp, Asanovtan Nùrèkèlèp jalınıp otırıp, “èndi mılıtqı almayın” dèp ant-su işip, ol öleñdi sùrap alıp, jırtıp tastağan da, “èndi múnı èşkimgè ayta körmèñiz” dèp jalınğan bolatın.

-Qoñırbaèv qazır dè mılıtqı ata ma èkèn? -dèdi Asanov Krivènkoğa. Krivènko Qoñırbaèvtıñ tayau arada bir kùndè bir qasqır, bir tülki, bir qoyan atıp alğanın aytıp, bir kùndè múnday olja ilgèn joldı kisini körmègènin, onıñ qasa-qasa silèsi qatıp boldırğan qasqırdı maşınağa qarısı qarap şoqıyıp otıra qalğan kèzdè, qalay atıp jıqқанın uzaqқа sozıp, süysinè, lèpirè bayandap şıqtı.

Qúday aqına, Ívan Sèrgèèviç, Qoñırbaèv èkèuıñniñ añsılar odağına müsè bolularıñ kèrèk èkèn, -dèdi Asanov. Onıñ búl sözi sırt qarağanda quaqı ezil siyaqtı köringènimèn, işindè èdeuir narazılıq jatır èdi. “Múnşama añ atıp alu üşin, şınında da bir kün boyı dalaktap añ quu kèrèk qoy, dèp oyladı işinèn ol. Al sonda júmıs qayda qalmaq?..”

Búlar “Şañıraқ kèmèrgè” kèlip jètkèndè, injir qarañğısı túsip, ayaz búringısınan èdeuir küşeyip kètkèn[30] èdi. “Şañıraқ kèmèr” punktindè èki üy kıstau ğana bolatın. Onıñ biriniñ tèrèzèsinèn ot şıǵadı, tóbèsinèn tütün budaqtaydı, sol ot şıqқан üygè jalğas tartılğan ülkèn dè alasa tas qora bar; osı jèrdègi maldıñ jatatın ornı sol bolsa kèrèk. Búl qoralı üydiñ qarısındaǵı kişirèk, jalğama qorası joқ èkinşi üydèn ot ta, tütün dè körinbèydi, aynalasin qar basıp qalğan -ièn üygè uqsaydı. Maşına dürildèp kèlip toқтағанımèn üydèn èşkim şıǵa qoymadı. Üydiñ bètalıs jağınan qarayğan bir úzın jal körinèdi. Maşınadan tuskèndèrdiñ işindè ol jaldıñ öristèn qayıtıp kèlè jatқан mal èkènin aldımèn añǵarğan Asanov boldı. Mal soñında salt attı adam körindi. Qoydıñ aldı qorağa tirèlgèn kèzdè, salt attı èsik aldında túrğan maşınağa qaray tarttı.

Aldımèn ol atınan túsip, onı èsik aldındaǵı baǵanğa bayladı da, maşına janına jayaulap kèlip, erkimniñ bètinè bir qarap, kèzèk qol bèrip, tègis amandasıp şıqtı.

-Nùrèkèñsiz bè? -dèdi ol Asanovқа qolın úsına bèrip.

-Mèn ğoy, Raқа, küyli-қuattı жүrsiz bè? -dèdi sèkrètar қarttıñ qolın қısıп jatıp. Búdan èki-üş jıl búрын Asanov osı punktte bir rèt bolğan èdi. Odan kèyin Børibaèv қartpèn

kèzdèspègèn bolatın. Qarañğıda Bõribaev qarttıñ özin, bir körgen kisisin, jazbay tanığanına iştey qayran boldı.

Amandıqtan kèyingi qarttıñ birinşi sözi “üyge nège kirmey túrsızdar?” boldı. Qonaqtarımèn birge mal jaylasıp, qosa üygè kirgen qarttı jas bala qúşaқтаған, sarı kidir tartқан tolıq eyel üydi ekigè bölgèn jarma pesh -qabırğanıñ janında türègèp túrip qarşı aldı. Tör aldına döngelèk stol jayılp, onıñ üstinè mazdata jağılğan ondıq şam qoyılıptı.

Qart qonaqtarın törgè şıǵarıp, özi dèrèu şeshinip jibèrdi dè, “bizdiñ beybişè, Nasiha dègen kisi” -dèp eyeldi nusqap, onıñ qúşağındağı nerèstègè qolın soza bastadı. Eyèliniñ “aqsaqal suqsıñ goy” dègeninè dè qarağan joq, balanı emirènè süyip, kökirèginè qattı kısip, qúşaqtap qaldı. Kèñ tèri şalbar, ülkèn, úzın qonıştı qara pima, üstinè tik jaǵalı aq köylèktiñ sırtınan sırmalı jılı sèrtèkşè kigen şoqşa saqal, şünirèk, sıǵır köz, buırıl bas kisi. Jèl qaǵıp, ayaz qarıǵan öñi sarıdan qara kürèngè aynalğan. Sarǵış qastı biyik qabaqtıñ astında tèrèndè jatқан qoy közi[31] kişkenè balanı süygèn sayın nurlanıp, èlèktr sımınıñ eki úşın jaqındatқanda şaşırıp şıǵatın ot uşқının èlèstètèdi.

-Osı “Şañırax kèmerdi” biyıl uş adam kıstap otırmız, -dèydi qart qonaqtarı tördègi qalıñ tekèmet kiyizdiñ üstinè jaylasıp otırǵannan kèyin. -Búrin jañağı kempirimiz ekèumiz gana kıstap şıǵatın edik. Biyıl jazdan bèri osı bir kènjemiz sèrik bolıp otır, atı da Sèrik öziniñ, -dèp qart balanı tağı da aymalap kètti... Qart Asanovtıñ súraı boyınşa şay üstinèdè ötkèn kıstap jayın bayandadı.

-Ötkèn kıstıñ nèsin ayt dèysiz, Nùrèkè? Kıstıñ atı kıstap, onıñ qattısı, júmsağı bolmay túrmaidı. Adam ekesh adamnıñ qabağı da birqalıpta bolmaidı goy: birdè ızǵarlı, birdè jılı kèlèdi. Qayırp soǵar qattı kıstıñ bir bolatın odan búrin-aq işim sèzètin edi. Qarmanǵan qarap qalmaidı dègendey, kıstap qabağın oktyabrdègi jañbırda anıq añǵardım da, özimşè ayla-şarıq jasadım. Kün sayın tañèrtèñ qoyǵa bir mèzgil şöp şaşıp kıqımdatuǵa kiristim. Ondağı oyım qoylardı basınan küyli ústap, köktèmgè jilik mayın azaytpay jètkizu edi. Kündiz otau tübin körsèm, tañèrtèñ alaǵaraqtan búrin sonı arşıp, şanaǵa tasıp ekèp qoyǵa şaşamın da, sodan soñ öriskè aydap şıǵıp kètèmin. Şöbi köp bolsa da, tèriskèygè mal salmadım. Şöpti az jèsè dè, ökpèsinèn suq ötpèsin dèp maldı ıqqa qayırp otırdım. Maldı öltirètin tek aştıq qana emès, sonımèn birge suq öltirèdi. Ötkèn kısta mal tek şöp jètpègèndiktèn öldi dèysiñdèr goy. Mèn aytsam bar goy, köp

mal suıktan öldi. Tau-taudıñ tübindègi mına tas ҡora jèldè ıķ bolğanımèn, ayazda sor ғoy, şıraqtarım-au. Ҡıstıñ jılılıғımèn, eytèuir, osı tas ҡoralardı pana ètip kèlèimiz ғoy, eytpèsè búl mal ústaytın ҡora ma tègi... Búl audanda maldı tèk Súludıñ tauı ғana ösirip otır dèsem, sèndèr úrsarsıñdar da. Şınında da solay-au! Osında júrt: “Súlu taudıñ ҡısı jaqsı” dèsedì. Joķ Súlu taudıñ ҡısı jaqsı èmès, tauı jaqsı. Súludıñ ҡısı tausız, jazıķ jèrdè bolsınşı -қандай бүрсèñdètèr èkèn. Mèniñ oyımşa: bizdiñ maldı saķtap kèlè jatқан da, bizdi ҡamsız ètip kèlè jatқан da, èñ ayaғı bizdi bılırtıғıday şıғınға úşıratatın da osı Súludıñ tauı. Öytkeni biz tèk soған arқа süyèp kètkènbiz. Ötkèn ҡıs osınıñ aurr zardabında sèzilmèdi mè?[32]

-Kürèskèn adam jüdemèydi, -dèydi Raқım ҡart. -Búl jèrdè ol ҡolın ҡattı sèrmèp ҡalıp, stol aynalasındaғı otırғandarға “osınım ras èmès pè?” dègèndèy sıғıraya ҡarap ҡoyadı. -Jüdemègènimiz èmès pè, ötkèn ҡısta bès jüz bas ҡoydan osı otırған kèmpirimiz èkeumiz altı aydıñ úзақ, ҡattı ҡısında on èki bas ҡana ҡoy şıғın bèrdik. Mına saқaldı basımmèn mèniñ bir dè bas şıғın bèrmèuim kèrèk èdi, biraқ jalғız ilikti bolıp, şamamnan asıp kètti. Boran mèn ayaz mèniñ saқalıma ҡaramadı. Al ötkèn ҡıstıñ özindè 200-300 bas mal şıғın bèrgèn dè punktètèr boldı. Soған ҡarap ҡana şükirlik ètkènim bolmasa...

-Beybişè, şayın jöndi şıķpaptı ғoy, şal sal üstèmèlèp. Bar ma èdi onıñ? Yapır-ay, osı sèlpo bizdi şayға jarıtpay-aқ ҡoydı-au, -dèp Raқaң söz arasında ҡattı ökiniş bildirèdi. - Ҡartpèn eңgimèlèsip otırıp tamaқ işip kètkèndèriñ jaqsı bolatın èdi. -Sodan kèyin ol ҡaytadan eңgimèsin jalғap kètèdi. Ҡarttıñ sözi dè, ҡol sèrmèsi dè -beri tèz, müdirissiz. Basın jıldam izèp ҡalıp, moynın búrıp, söziñiñ ırғақ, èkpininè ҡaray bar dènèsi ҡosıla ҡozғalıp otıradı. Osı ҡimil, kèskininèn Raқaңnıñ bir söylèsè bèrilè, бүkpèsiz tura aytıp, toқtausız aқtarıla bayandaytın aққöñil jan èkèndiği úғıladı.

-Èndi byıl ҡısıña bèrèr tışқақ laғım da joķ, -dèydi ҡart balaşa ҡuana külip. -Mına Sèrik èkèumiz tışқақ laқ ta bèrmèymiz. Atası osını bir iyiskèsè şarşaғанım úmıtıp, batır da, mıqtı da bop kètèdi, -dèp ҡart tizèsindè otırған balpanaқtay, badıraқ köz, aқ jüzdi balanı taғı da iyiskèp-iyiskèp ҡoyadı.

-Biz jalғızbiz, Núrèkè, -dèydi ҡart kèsèdègi şayın úrttap ҡoyıp. -Bizgè kollhoz ortalıқтан jèm, daladan şöp ekèp otıratın kisi ҡossa jarar èdi. Osı èki ayda maldı ötè ҡattı күtu

kèrèk, şöp ayamau kèrèk... Auıldı kèmpir èkèumizgè sèrik bolarlık mèndèy şaldar jok èmès, bar. Solardıñ birin kolhoz bizdiñ qasımızğa jibèrsè jarar èdi.

Böribaèvtıñ sözi Asanovtıñ kışığan jèrin qasığanday, işki dünyèsin tégis bilèp qattı esèrlèndirgèn èdi. Ol kèsèdègi şayın sol qolına kòtèrip joğarı ústağan küyi qart sözinè èntèlèy bèrilip, úyıp tıñdap qalıptı. Qart sözi ayaqtañ kèzdè barıp qazir malğa şöp bèrilètin-bèrilmèytinin súradı.[33]

-Biyıl, kúdayğa şükir, şöp jètèdi, -dèdi qart. -Maldıñ öz riziğın özinèn ayap nè bop kètipti mağan. Bèrèmin, Nürèkè, sizdèn jasırmayın. Anada zavfèrmamız kèlip, “Qazir kün jılı, maldı jaya bèr, şöp bèrmè” dèp şègirtkèşè sırıldap kètkèn. Onıñ oynısa, şöp kış ayağı qattı bop bara jatsa, sonda ğana bèrilui kèrèk. Aqılın şirkinniñ! Aytqanımdı tıñdamaydı. Soñsoñ “jaraydı” dèdim dè, qoya bèrdim. Ol kır asıp kètkènnèn kèyin şöpti ekèp şaşım da tastadım malğa. Kèydè qora mañındağı şöptèn jègizbèy anau dalada túrğan mayanıñ şöbin şaşıp bèrèmin. Malğa arnalğan şöp pè -jèsin èndèşè mal! Ol üşin zavfèrma Böribaèvtı sottasa, sottatıp-aq alsın! “Böribaèv qattı kışta bir maldı şığın ètkèn jok” dèp jinalısta deurigip, başqalarğa úrısıp jatadı dèydi özdèri: Böribaèvtıñ maldı qalay aman alıp qalğanına qúlaq ta salğısı kèlmèydi özdèriniñ. Olar mèni kıdır dèp, soñınan qarayıp jürè bèrsè boldı, mal ölmèydi dèp oyladı ma èkèn, tügè!? Şöp bèrèmin, Nürèkè, búdan jaman şaq -ötkèn kışta da mèn kış basınan qoyğa şöp şaşıp otırğanmın.

Búdan eri Raqañ maldıñ astın taza ústau, onıñ jatar jèri júmsaq bolı turalı aytıp, onı “jatar orın -jarım kúrsaq dègèn, şıraqtarım” -dèp bir auız sözbèn tüydi.

-Dúris, Raqa, -dèydi Asanov. -Şöp bèrè bèriñiz, ol üşin èşkimnèn qorıqpañız.

-È, besè, solay dèp kètşi, tilèuiñdi bèrgir, -dèp búğan qart balaşa quanıp qaldı.

Böribaèvtıñ üyinèn Asanov süyikti profèsor oqığan jaksı lèksiyadan şıqqan studènttèy, iştèy qattı quanıp, riza bolıp şıqtı. Attanarda Böribaèvtıñ qolın kısıp, ininiñ ağağa jasaytın zor kúrmètin bildirdi. Öziniñ birazdan kèyin tağı bir kèlip, qartpèn qona jatıp, kèn eñgimèlèsètinin ayttı. Qart ta búğan asa riza bolıp, Ayanğa asatın joldı körsètip, üy sırtına şığarıp saldı...

-Al kenè, sèniñ informaciyañ qalay, búl qalay?

-Minauıız ğajap eıgimè èkèn, Nùrèkè.

-Èndèşè osını jazııdar. Mèn sèndèrdi maşınağa salıp alıp boska tasıp jür dèysiıdèr mè osı? Taratu kèrèk Børibaèvtıı teıiribèsin. Jalğız Børibaèvtıı ğana èmès, baska şopandardıı, malşılardıı osınday jaıksı[34] teıiribèlèrin köpkè ülgì ètip oturu sèndèrdiı mindètteriı. Tarıday teıiribè jèrdè qalmaı, gazet bètinèn orın alıp oturu kèrèk. Gazètè minanday bölüm úyımdestirularıı kèrèk, jazıp alşı bloknotııa, “Qart şopandar nè dèydi?” dèysiıdèr mè, eldè olardıı ösiyeti dèysiıdèr mè -onı oylanarsııdar. Sodan kèyin üzbeı osı bölimgè jaıağıday kıızıktı-kızıktı matèryaldardı bèriıdèr dè otırııdar. Børibaèvtıı jaıağı fèrma mènğèruşisi jayında aytkanın jazııdarşı, qalay kıızık bolıp şıqpas èkèn?! Nèmèsè onıı “jatar orın -jarım qırsaq” dèğèn maqalın ğana bèrip qoyşı, sonıı özi sèniı qırğaq informaciyaıınan artıq...

Ayannan attanğanda búl tønırekti öziniı bès sausağınday bilètin Qaratay alğa şığıp, Kuroçkinniı maşinası onıı artınan tuskèn èdi. Biraz jürgènnèn kèyin Kuroçkinniı şofèri Vanya öziniı qala şofèri èkèndigin, qala şofèri bolsa da, munday kèdir-búdır jolmèn dè sèlo şofèrlarınan kèm jürmèytindigin körsètکisi kèldi mè -bir kèzdè zu ètip Asanovtardıı aldına şığıp kètti.

-Apıray, mına komsomoldardı-ay, -dèdi Sèysènbèkov Qarataydıı iığınan alğa qaray ünile qarap. Öytkèni ol maşınada Kuroçkinnèn baska audandıq komsomol komitetiniı sèkrètarı Yèlèutaèv ta bar èdi.

-Komsomoldar kızayın dèdi, -dèdi Asanov.

Alğa şığıp alğannan kèyin Vanya èsigin aşıp qalıp, artına jürèmètè-jürèmètè èki rèt qarap ta jibèrdi. Múnısı Qarataydıı namısına qamşı üyirğeni èdi. Sonıı berin körip otırğan Sèysènbèkov:

-Qaratay, Vanya sèni mazaıtap baradı, -dèdi. -Audanda öziınnèn jüyrık jok siyaıktı èdi, tègi qala şofèrlarımèn jarısuğa qorqasıı ba dèymin...

Qarataydıı Sèysènbèkovtıı sözün odan eri tııdauğa tağatı jètpèdi, kıırğıdan búqқан torğayday bop sel бүкіştènè tüsti dè, oı ayağımèn gazdı basıp-basıp jibèrdi. Múnı körgèn aldınğı maşına şıbın-şirkèy bop qaşa jønèldi. Joldıı kèdir-búdır, oqap-oypaıına qarar èmès, maşınanıı sèkirui köbèyip, artı qattı qopaııdap baradı...

-Jönişe jür, aratay, -dèdi Asanov. -Búlardıñ balalıđı ústap kèlèdi, sèn olardı èliktirmè, bir alıppèn ayda.

Búđan aratay da, Sèysènbèkov ta razı bolmay al[35]dı. Búdan eri artkı maşına “jèlikpègèn” soñ, aldıñđı maşına odan auıķ-auıķ ara üzip zaulatıp kètip, aytadan onı tosıp alıp, ol jètè bèrgèndè aytadan şapkılap kètip otırdı. Ènèsiniñ aldında kèlè jatқан jas úlın joldı ualay bútalap şauıp-şauıp alıp, aynalıp ènèsiniñ asına kèlètin. Sodan kèyin úyrıđın tigip alıp, tađı da aytadan alđa aray şaba jònèlètin. Del sonday bolıp, tús aua èki “Gaz -69” “Bolşevik” kolhozına kèlip kirdi.

Kolhoz kontori jañadan salınđan èdi. Koridor mèn zaldıñ astı eli taqtaylanıp ülgèrmèpti. Sondıqtan ba, zalđa kirèr, zaldan kolhoz prèdsèdatèli mèn buđgaltèri otırđan bölmeđe ènèr èsiktèrdiñ tabaldırıđı alasa adamnıñ ayađı jètpès biyik èkèn. Tolıķ zor denèli Asanov pèn jèlkèn bađanıday jinişke dè úzın boylı kèlgèn Kuroçkingè onşama kèdèrđi bolıp körinbègènimèn, búlardıñ asındađılarđa ol tabaldırıkқа şıđu -Súlu taularınıñ Aқbèt dègèn èñ biyik şoқısına kòtèriludèn kèm bolđan joқ. Al Kuroçkinniñ şofèri jatađan kèlgèn, u tildi, şègir köz jigiti Vanya:

-Şaytan alsın, mèn múnday biyikke kòtèrilètin turist èmèspin, -dèp kontorđa kirmèstèn maşinasına aray kèyin búrılıp kètti. Odan boyı bir èli aspaytın aratay öziniñ alalık joldasına iltipat bildirgèn bolıp, Vanyamèn birđe o da kèyin şègindi.

Asanov bölmeniñ oñ jaқ tórinde otırđan şègir köz, şolaқ múrın, orta boylı ara jigitpèn amandaşkannan kèyin onı Kuroçkingè tanıstırdı.

-Osı kolhozdıñ prèdsèdatèli Makènov joldas, -dèdi dè, Makènovkè Kuroçkinniñ kim èkènin ayttı.

Makènov üstinè úzın ara ton kigèn, onıñ sırtında ètègi tonnan kısqalau brèzènt sulıđı bar, moynına tüyè jüninèn oldan toқılđan jılı şarf orađan, jıldam, müdirissiz sòylèytin, otızdıñ işindègi kisi èkèn. Saқalı ösiñkirèp kètipti, külsè tanauı sel dèldiyè túsèdi. Jay otırđan kèzdè auzınan söz şıđıp kètpèsin dègèndèy júқа èrindèri attı jimiruli túradı.

Búlar kirè bèrgèndè prèdsèdatèl arsı aldında túrđan úzın boylı, şüñirèk kökşil közdi jigitpèn dauıstarı attı şıđıp aytısıp jatır èdi.

-Nègè ayğaylap jatırsıñdar, -dèdi Asanov èkèuinè kèzèk qarap.

Prèdsèdatèldiñ qarısında túrğan jigit jazda osı[36] kolhozda bolğan MTS júmıssısı - traktorşı èkèn. Ol osı kolhozda istègèn èñbègimè tiyisti astıx tügèl bèrilmèdi dèydi dè, kolhoz prèdsèdatèli biz stansiyamèn tolıx yèsèptèstik, odan başqa da şaruamız joq dèp qolın siltèydi. Dau tüyini osı èkèn. Osı jaydı èstigènnèn kèyin Asanov Makènovkè: èrtèn osı joldaspèn birgè buğgaltèriñdi MTS-kè jibèr, sol jèrdè èki buğgaltèr özdèriñiñ yèsèp knigaların salıstırsın, nè sèndèr, nè MTS jañılıs yèsèptèp jürgèn bolsa tüzètip, traktorşınıñ èñbègin dúrıstap bèriñdèr dègèn kèsim ayttı. Sodan kèyin ol Makènovkè:

-Nèsinè sonşa köziñ şatınap ayğaylap jatırsıñ, aldına kèlgèn bir traktorşınıñ dauın adamşa jılı sölèp, sonı baurıña tarta otırıp şèşè almaysıñ ba? Eldè èrtèn kèrègi joq dèp oylaysıñ ba, sol traktorşınıñ. Eytèuir, bir ayğay mèn dauğa üyrènip kètkèn jansıñdar ğoy, -dèp qattı kèyip qaldı. Búdan kèyin ol şarua jayına köşti.

-Partiya úyımınıñ sèkrètarı qayda?

-Osında.

-Orınbasarıñ qayda?

-Osında.

Osı kèzdè bölmègè qonışı qara sandarınan kèlètın ülkèn saptama kigèn, bastarındağı èki kúlağı salbırañkı tigilgèn tülki tımaqtan közdèri ğana jıltırap körinip, orta jastağı èki adam kèlip kirdi. Búlar kolhoz partiya úyımınıñ sèkrètarı Janibèk Qanaşev pèn prèdsèdatèldiñ orınbasarı Múқан Orazbaev èdi. Asanov olardıñ júrtpèn amandasına mümkindik bèrdi dè, èndigi nazarın solarğa audardı.

-Berlèriñ dè üylèriñdè otırsıñ, malda kimdèriñ bar, -dèdi ol Qanaşevqa öziniñ sabırlı qonır ünimèn.

-Núrekè, bizdiñ kèybireulerimiz èrtèn, kèybireuimiz qazır malğa şığayıx dèp jatır èdik. Audandıx partiya komitèti byurosınıñ qaulısın talqılap... Maldı bir aynalıp kèlgènbiz...

-Qanşa talqılauğa boladı bir qaulını, malğa şöp bèrilè mè, talqılasañdar?

-Èndi bèrè bastaymız.

-Nègè èndi bèrè bastaysıñdar? Nègè kıs basınan bèri bèrmèy kèlèsıñdèr?

-Búrın aytılsa bir seri ğoy, -dèp Qanaşev kúmiljip prèdsèdatèlgè qaraydı.[37]

-Oğan núsķau bolğan joķ koy, Núrèkè-au, -dèydi Makènov.

-Nèğılğan núsķau sendèrgè onè boyı. Qaysınıımızdıñ eyèlimiz qazan astına ot jağu úşın, úydiñ işin sıpıru úşın bizdèn rúqsat súrıp otıradı? Èşqaysısı da. Öytkeni ol -öz şaruası, öz úyiniñ isi, qazaķşa aytqanda “özi uķalaytın tèriniñ púşpağı”, sondıktan da ol birèu aytıp-aķ, öz úyin tap-túynaqtay, tap-taza ètip ústaydı. Aktiv joldastar, nègè sizdèr öz istèriñizgè, tım bolmasa, sol şaruakèr eyèldèy qaramaysızdar? Malğa şöp, túz, su bèrugè auptkom mèn atqaru komitèti núsķayınıñ kajèti qanşa. Adam öz şaruasın özi bilip istèu qayda? Eldè öz şarualarında körmèysıñdèr mè?

Asanov böğèlip kolħoz başlılarına qaradı.

-Nègè körmèyik, -dèydi Orazbaev tømèn qarağan küyi, tülki tımağın qoltığına kısa túsip.

-Al körsèndèr nègè istèmèysıñdèr? Fèrma mènğèruşisinè prèdsèdatèldiñ orınbasarı aytu kèrèk, orınbasarğa prèdsèdatèl, prèdsèdatèlgè auptkom mèn auatkomniñ biri aytı kèrèk. Birinè-birinè qúlağıñdı tosıp, sımsız telèfon oynaysıñdar. Al tèk núsķaumèn ğana kün körugè bola ma? Múnday iske sender bizdèn, biz Qoñırbaev joldas èkèumiz obkom mèn oblastıķ atqaru komitètinèn núsķau kútip, qol qusırıp otırsaķ -qalay kün körmèşimiz, a? Eldè malğa şöp bèru turalı núsķau bizgè oblstan kèlèdi ğoy dèp oylaysıñdar ma? Joķ, ol “núsķau” özderiñ siyaķtı başlılardıñ, tipti qataradağı qarapayım malşılardıñ teğiribèsinèn alınğan. Ol teğiribèni auptkom byurosı müşèlèriñ kollèktivtik oyı qorıtı da, joğarıdan núsķau kútpèy-aķ, barlıķ kolħozdarğa úsındı, öytkeni sendèr siyaķtı başlılar búl jaydı müldè èlèmèy kètip baradı. Eytpèsè, osı sendèrdiñ, tipti, osı otırğan üşèu-törtèuiniñ aķıldasıp jibèrip-aķ, istèp qoyatın istèriñ èmès pè? Sendèr bir júmısta özdèriñ inisiativa kötersèndèr birèu dürè soğadı dèp oylaysıñdar ma?

Asanov özin köptèn işķusa ètip kèlè jatқан osı bir jaydı aqtara aytıp tastadı da, dıbısın şığara qattı bir kürsinip qaldı.

-Mina Stalin atındağı kolhozda Böribaev Raqım degèn şopan bar, -dedi Asanov. -Al sol kart öz şaruasın bizdiñ keybir aktivterimizden eldeqayda jaksı oylap, jaksı túsinedi. Sol kart osı bergi eki ayda maldan[38] şöp ayamau kerek deydi. Özi ferma menğeruşisiniñ malğa şöp bermendër degëninè karamastan küni büginge deyin qoyğa tañertëñ köpirtip şöp şaşıp, sodan keyin öriskè aydap şığıp otırğan...

-Bizdiñ Japar da söytedi desedi, biraq özimiz körgen joqız, -dedi Qanaşev.

-Körmeytin jönderiñ bar, -deydi Asanov, -körsendër onı jazğirasındar, sondıqtan körsetpeydi olar. Sol Raqım, Japar karttarğa kim núsqaı berdi deysiñdër, berdiñdër me özdëriñ Japarğa? Nège endеше olar bulay etedi, bilësiñdër me? Öytkeni olar öz istërin aqtarıla adal isteydi, özdëri isteytin jumısqa olar sendër siyaqtı kúlaqtarın tosıp, búyırık kútip otırmaıdı. Sondıqtan da olardıñ maldarı qanday kıstan bolsa da tügel de küyli şıgadı.

Asanov toқтағаннан keyin Makënov öziniñ atın erttep qoyıp qazir jürgeli otırğanın aytıp, şınında aupartkom byurosı qaulısın alğanнан beri aktivtiñ ortalıqta bögelendep qalğanın moyındadı. Osı bugün birsıpıra joldastardıñ mal işinè şıqqalı otırğanın bayandadı.

-Endеше, öziñ bizben jürüp, birsıpıra punktıñdi aralap qal, -dedi oğan Asanov.

Kontordıñ bosağasında qos auız mılıtık süyeuli túr edi. Mılıtıtı stvolınan tömën qaray şolıp ötkën Asanovtıñ nazarı onıñ dümi men edenniñ tüyiskën jërindegi şaşılp jatқан balşıqqa tüsti. Edenniñ sırlanbağan aq taqtayı sarala-sarala kir, kisi qarağısız jayda bolatın. Asanov bölmëniñ prëdsëdatelge qarama-qarsı ekinşi qabırğa jağında, şkaftardıñ qorşauında, yësöp şottar men qalıñ-qalıñ papkaldardıñ tasasında erëñ körinip otırğan kırbıq múrt, şolaq tanau, büyrëk bët jas jigit buhgaltërdiñ kömëkşisinè köz tastadı.

-Şırağım Kümisbëkov, sën komsomolës emëssiñ bè osı? -dedi.

-İa, -dëp jigit ornınan túrdı.

-Komsomolës bolsañ, mınaday kirdè bilıgıp otırğandardıñ qalay? -dedi Asanov sük sausağımën edendi núsqaı. Jigit qızarıp tömën qaradı. Múni körgen Asanov oğan başka eştëne aytқан joq...

Aupartkom byurosı aulısın orındau jömindè kolhoz partiya úyımının ièndèy aralar istèp jatanın[39] anaèvtan sùrap bilip, soan baylanıstı öz pikirin aytannan kèyin Asanov asındaı baska joldastarının söylèuinè mùrsat bèrip, olardı sùratarına kolhoz basılarının bèrgèn jauaptarın ünsiz, zèr sala tıdap otırıp aldı. ıs amı, kolhoz aruasılıının baska da jaylarına baylanıstı sùratar bèrisip, onı del azirgi kèzdègi túrgı-túrgı jèrlèrin abaylap biliskènnèn kèyin búlar malılar jayın, mal küyin öz közdèrimèn körip bilu úın maınalarına otırıp, arı, tau işindègi mal punkttèrinè aray jürüp kètti.

Auldan ıa bèrè èki ofèr da öz bastıtarına jaa osı kolhoza kèlè jatanda, Vanya maınasının rèssorı sıngandıın aytıstı. Ayırmaılık mınada ana boldı: aratay múnday avariya mènini tarapımnan èaşan da bolua tiyisti èmès dègèndèy suı, maaz küydè ayttı da, Asanov ündèmèy otıra bèrdi, al Vanya “amal nè” dègèndèy èki közi jıpıtap, jashana aytıp, Kurokin “ey, sèn nè istèdi?” dègèndèy oan kinelay, bajıraya arap aldı.

Búlar birèsè taudı bökterlèp, birèsè ıldıa aray túsip, úzak jürdi. Alaşında biraz ündèspèy alanımnèn aldımèn sùrak, jauap türindè bastalıp, artınan ola-ola èngimèlèr tuıp kètti.

-Malılardı küyi -kiyim, tamaı alay? -dèdi Asanov özini artında otıran Makènovkè.

Makènov malılardı biyıl astıtı búrıngıdan eldèayda köp alandıın, er üydè tirèlip túran astı bar èkèndigin ayttı.

-Astı bar èkènin bilèmin, maan onımèn matanba. A, sèn mınanı aytı: malılardı üyinèn nan mèn boursaq tabıla ma? Eldè olardı üylèrindè ap-ap biday túranına ana mezsı bè?

-Tabıladı, Nùrèkè. Özdèri èrinbèsè ún boladı oy, nègè bolmasın?!

-alay boladı?

-Er üydi özini ol diyirmèni bar, soan özdèri kün sayın işèrlik úndarın tartıp alıp otıradı.

Asanovtiŋ sırt közge körinbèytin eldebir işki jarası attı sızdap aurıp kètkèndèy boldı. Soğan oray abağın bir set okıs şıtıp aldı da, artınan attı aurısa da, ınıl şığarmaytın bèrik adamnıŋ alıbına auıstı.[40]

-Makènov joldas, mèn sizge aşannan aytıp kèlèmin, kolhozşılardı ol diyirmèn bèynètinen utarıŋdar dèp. Nège èlèktr stansiyanı ekèlip ornatpay jürsindèr osı küngè dèyin?

“Bolşèvik” kolhozı biyıl èlèktr stansiyasını satıp alğan bolatın. Bira ol küni bügingè dèyin aulğa jètkizilmèy, oblıs ortalığında jatқан èdi. Kolhozdıŋ ortalı usadbasında èlèktr küşimèn jürètin diyirmèn dè dayın tır. Şu basında osı Asanovtiŋ türtkisimèn satılıp alınğan sol èlèktr stansiyasını kolhozğa alıp kèlugè bir seti tüspèy-a oydı. Küzdi küni Èrtistiŋ múzı atқан soŋ ekèlèmiz dèskèn èdi. Èndi múz atқаннан kèyin tağı unttamay bara jatır. Osnı iştèy oylağan Makènov aldağı sot saylauı ötkènnen kèyin oblıs ortalığına èlèktr stansiyasını ekèlugè maşına jibèrgèli otırğanın ayttı.

Búdan kèyin èşkim ündèspèy, maşına işin biraz tınıştı bastı. Sot saylauına dèyin eli dè tórt kün bar bolatın. Makènovtiŋ búl pikirin Asanovtiŋ uptağanı nè uptamağanı bèlgisiz èdi.

Birazdan kèyin Asanov Makènovtèn Japar arttıŋ jayın súradı.

-Japèkèn artayıp bara jatқан jo pa? -dèdi ol eldènège ökiniş bildirgèndèy.

Enğimè Japar art jayına köşkèndè Makènov alğaşkıday bügèjèktèmèy, kèn sòylèp kètti. Öytkeni Japar basında tıŋdauşığa şınayı rizalı, uanış ekèlètın jaylar köp kèzdèsètın. İşinè ulı saqtamay, öz oyındağısın tura aytıp salatın, sebi minèzdi akòŋil, aŋau arttıŋ ılıqtarı osı öŋirdè ojanasır enğimèsindèy taralıp, közdèn jas ağıza külgizètın. Sonday enğimèlèrdiŋ biri Japar arttıŋ öziniŋ úzatқан ızimèn baylanıstı bolıp kèlètın. Ol bılay bayandalatın:

Japèkèn sol maŋaydağı rudniktèrdiŋ birindè şofèr bolıp istèytin, búrın eyèl tastağan jigitkè ızın úzatalı jatadı. Toy ötıp, jurttıŋ beri dalağa şıǵıp, alıŋdı küyèudiŋ maşinasına otırğannan kèyin küyèu bala oştasıp şıǵu úşin jügirip üydè alğan Japèkènè kèlèdi. Ol: “ata, oş túriŋiz” -dèp arta olın úsınadı. Sol kèzdè Japèkèn küyèu balasınıŋ olın şap bèrip ústay alıp: “ey, sèn aytşı kenè, búriŋgi atınıŋdı nège

tastadıñ?” -dèp jigitti jan alqımğa aladı. Jigit úyalıp aytpay, taysaqtay bastağan soñ ol[41] sırtқа ayğay salıp kızın şaқıradı. Daladağı júrt ayğay şıққан soñ dürligip úygè kirsè, Japèkèñ küyèu balasınıñ bilèginèn mıqtap ústap alıp, onı tırp ètkizbèy túr dèydi.

-O, nè bop қалdı, Japèkè?

-Ey kızım, otır қозғалмай. Mınauıñ búringı қатının nègè tastağanın aytpaydı. Búl onısın aytpasa, mèn sèni jibèrmèymin, -dèydi.

Jigit amalsızdan úyala túrıp köptiñ aldında búringı eyèlinèn nègè ajırasқанın aytadı. “Èndi қатın tastaymısıñ?” -dèydi Japèkèñ. “Joқ” dèydi küyèu balası. Japèkèñ osılay úş қayıрып súrap, küyèu balası úş қayıрып jauap bèrgènnèn soñ, “al èndèşè barıñdar” -dèp olardı bosatadı... Artınan birnèşè aydan kèyin қızı törkindèp úyine kèlgèndè, Japèkèñ maşına üstindè túrған қалаşa kiyingèn öz kızın tanıмай қalıп, küyèuinè “ey, mınau sèltiyip túrған қаратаяқ қатınıñ kim?” dèpti dèsèdi.

Japèkèñniñ küyli, қуattı èkènin bildirgènnèn kèyin Makènov Japèkèñ turalı tağı bir қızıқtı еңgimè ayttı.

-Japèkèñniñ ieni қалаy sarañ atap kètkènin bilèsiz bè? -dèdi Makènov aldına қарay sel èñkèyip.

-Joқ, -dèdi Asanov.

Búdan kèyin Makènov mınanday uaқиғанı bayandadı. Ötkèn күздè kolhoz mèmlekètkè tapsırılған astıқ úşin “Pobèda” jèñil maşinasın aladı da, bir күni Makènov sol maşınamèn Japar қарт otırған “Mèrgèn” uçastoginè kèlè қалады. Kèlsè, múnda jañadan salınған mıñ jarım қойлық қорanıñ төbèsi jabılıп jatadı. Құrılıсшылар kolhozға kèlgèn jaña maşınanı tamaşalay көrisèdi. “Auıldıñ aқsaқalı öziñizsiz, maşına sizdèrdiki, al toy jasañız” dèydi Makènov қалjıñdap Japar қартқа. “Jasamaymın” dèp қарт basın şayқaydı. “Maşına edèmi, biraq jasamaymın. Jasamaytınım múnıñ қızıғın jalғız sèn ғана көrèsiñ. Ègèr қızıғın көp көrètin, ortaға paydası tiyètin ülkèn maşına ekèlsèñ jasar èdim. Búған öziñ jasa. Mèn saған bir қойымdı bèrèyin, kèşkè osı құrılıсшы malşılar қосılıп toyға jèyik. Biraq èrtèñ қойымды ekèp bèrèsiñ”. Makènov қаşқалақtap, búl sözdi mañına darıtpaydı. “Mèn қалjıñdap aytıp èdim, siz şındap барасız ғoy” dèydi. Èndèşè[42] “sarañ ekeniñdi moyında” dèydi қарт, ol “moyındадım” dèydi.

Kèşkè taman audandık tütünüşlar odağınan sol küni ğana alınğan osı kolhozğa tiyisti èkinşi maşına -tört tonnalık “ZİS -150” üstindè osı punktkè arnalğan èki jeşik şınısımèn oyda jokta jètip kèlè qaladı. Múni körgèn Japèkèn qattı qıanıp, Makènovtıñ “qoyıñız” dèğènin tıñdamastan bir qoyın alıp úrıp jaña qoranıñ basında soyıp tastadı.

-Sèn Şıǵaybay bolğanıñmèn mèn sarañ bola almaymın, -dèydi qart. -Tègi üydè sarañ adam tüzdè dè sarañ bolmaq. Öz janıñnan toy jasamaq túrğay, kolhozğa birdèñè aluğa qolıñ qaltırıp túradı sèniñ. Köpşiliktiñ küşi, audannıñ dümpuimèn erèñ alğan joksıñ ba èlèktr stansiyasın. Onı da Èrtis üstinèn poèzdbèn ötkizudi şıǵın körip, qısqa qaldırıp otırsıñ...

Japar qart qoydı soyıp jatıp, osınday jaylardı aytıp Makènovtı qaljıñ-şını aralas qattı minèp tastaydı. Qoydıñ tèrisin sıyrıp, işin jarğannan kèyin, töstiñ ayşık şemirşègin alıp, onı töbèsi jaña jabılıp bitkèn ülkèn qoranıñ mañdayşasına sart ètkizèdi. Búrin qazaqtar üydè mal soylğanda sol şemirşèkti èsiginiñ mañdayşasına laqtırıp, èğèr ol jèrgè tüspèy èsiktiñ joǵarǵı jaǵına ayday bop jabısa qalsa, sol üydiñ atı beygèdèn kèlèdi dèp ırım ètètin. Basqa júrt añğarmağanımèn búl ırımdı özi jaqsı bilètin Japèkèn şemirşèk èsik mañdayşasına saq ètip jabısa qalğanda oğan özi iştèy razı bolıp, “mèniñ bosaqamdaǵı jüyrigim osı maşına” dèp jayrañdap qaladı. Sol künnèn bastap ol Makènovtı “Şıǵaybay” atap kètèdi.

Búl eñgimè maşına işindègilèrdi èdeuir köñildèndirip tastadı. Èñ ayaǵı Qaratay da jimiyp, rölgè èñkèyè tüsip, oñ jaq tabanıñmèn gaz rıçagin qattıraқ basıp qaldı.

-Besè, ol qarttan şıǵadı, -dèdi Asanov küle otırıp. -Biyıl kömèkşi qostıñ ba öziñiñ qasına?

-Qosıldı, -dèdi Makènov.

Búlar qoydıñ şetki punkti “Qara qıusqa” kèlip jètkèndè kün batıs jaq jiyèkti jaǵalap qalğan èdi. Búl bir basqa punkttèrgè qarağanda üş-tört üydèn quralğan, ör üydiñ janında at baylanıp, nèşana doǵarılğan, qara-qúrası köp punkt, tipti kişigirim aulı bolıp[43] şıqtı. Öytkeni qoy fèrması mènğèruşisiniñ özi dè biyıl osında qıstağan èkèn dè, sonıñ üy işi qonaq-qopsısımèn búl punkttiñ bası búrinğıdan eldèqayda maldı da jandı körinip qalsa kèrèk.

Fërma mènğèruşisi üyindè joq bolıp şıqtı. Ol tañertèñ mına aldağı “Qara tas” jağına kètkèn dèsti. Búl jèrdègi mal -fërma mènğèruşisi otırğan qorağa emès, sonıñ aldındağı, malşılar túratın üylèrdiñ qoralarna ornalaskan èkèn. Búlar sol èki qoranıñ èkèuinè dè kirip kòrdi: ol qoradağı maldar eldèn jatatin orınğa qamalıp qalğan èkèn. “Bar maldı kıızıl inirdèn qamap qoyıp” dèp Makènov malşılarğa şıjalaqtay bastadı. Asanov olardan malğa şöp bèrilètin-bèrilmèytinin súrap, kèşèdèn bèri munda şöp bèrilè bastağanın bildi. Búlargın tildèskèn Ordabaev Smail dègèn jibi bostau kèlgèn qart malşı edi. Odan malğa bèrètin jèmiñ mèn túziñ bar ma dègèngè aşıp jauap ayta almadı. “Fërma bastıgınıñ üyindè bolsa bolğanı, eytpèsè bilmèymin, mèniniñ qolında şöptèn baska denèñe joq” dèdi. Asanov Yèlèutaev pèn Sèysènbèkovtı fërma bastıgınıñ üyinè jibèrip edi, olar jèmniñ tórt-bès künnèn bèri ekèlinbègènin, al túzdi búl jèrdègi maldıñ kıs tuskèli kòrmègènin bilip kèldi. Asanov tağı da jalıqpastan Smailğa malğa şöpti “ayamay” bèru kèrèktigin túsindirdi.

-Minè qazir sağat tórt, -dèdi sağatına qarap. -Sizdiñ qoyıñız osıdan tañertèñgi 8-9-ğa dèyin qamaulı jatadı. Sonda búlar teuliginè 16-17 sağat aş boladı èkèn, kòtèrèm sodan şığadı. Öziniñ siyaqtı Raqım dègèn qart maldı bılay kütèdi èkèn, -dèp Bòribaevtiñ malsaqtiğın kısqaşa bayandap ötti. -Úqtıñız goy.

-Úqtım, uqtım, -dèdi malşı kızarañdap. -Üygè kèlgèn qonaqqa şay bèrèyin dèp jaña ğana qamay salıp edim. Eytpèsè, kündè bılay èrtè qamamaymız.

-E, söytiñizdèr, -dèdi Asanov. -Mèn dè siz siyaqt tejjiribèli qart malşılar kündè büytpèytin bolar dèp oylağan edim.

Jürèrdè Asanov Smaildiñ üyinè bas súqtı. Ortası qabırğa pèşpèn bölینگèn bir üydiñ èki jağına èki sèmya ornalaskan èkèn. Kirgèndèrdiñ kòzi èñ aldımèn kirèbèristè, sel бүkiş küydè, alğa qaray ırğala túsip qol diyirmènmèn ún tartıp otırğan orta jastağı eyèlgè tüsti.

-Bılay ètiñiz, -dèdi Asanov Makènovkè qarap. -Sizdiñ èlèktr stansiyañız saylaudan kèyin emès, saylauğa[44] dèyin kolhozğa ekèlinètin bolsın da, saylaudan kèyin diyirmèndèr júmıs istèytin bolsın.

Makènov maşına bos emèstigin aytıp, siypalañday bastap edi:

-Sauda kırmayık! -dèdi Asanov. Bül onıñ komunis búltañday bastağanda osılay dèp tik kayırıp, daudı kilt doğaratın bèlgili edèti bolatın. Makènov búdan eri èrtèñ kıalağa jibèrilètin maşına, oğan jönèltilètin adamğa tapsırlatın qosımşa júmıstar jayın oylap kètti.

“Kara tasqa” bular lèzdè kèldi. Qoy fèrmasınıñ mènğèruşisi Sadık Saqabèkov şınında osı punktte èkèn, bular onı üydèn mal qorağa şaşırtıp aldı. Ol üstine bèşpèt kara ton, ayağına saptama ètik, basına kıızıl tülkidèn istèlgèn jaña tımaq kigèn, özi dè kıızıl jüzdi, sulu tülki murttu orta jastağı kisi èkèn. Kısqıta közin eldènègè pañsınıp, belsingèndèy, birèugè karağanda odan sayın sığırayta tusedi. Alasa qoranıñ işindè moynın sel bürüp, asıqpay, kèrbèz qozğaladı. Bırın öziniñ kolhoz prèdsèdatèli bolğandığın èskèrè mè, eytèuir, kişi kızmètkèrmin dèp kımsıngısı kèlmèydi. Èki qolın bèlinè aykastıra ústap, şırt tükirèdi.

Osında bağılatın arıq toqtılardıñ kütüşisi Jamiyè Melikè dègèn jastau eyèldèn Asanov bül toqtılarga jèm bèrilè mè dèp sұradı. Alğaşında öz tötèsinèn sayrap sòylèp tūrğan eyèl, bül sұraqqa jauap bèrèrgè kèlgèndè ündènkirèmèy, müdirip qaldı da, aqırın ğana fèrma mènğèruşisinè köz tastadı. Osı kèzdè tülki murt tamağın kènèp qalıp:

-E, jèm dèysizdèr mè, elbèttè, bèrilèdi, -dèp tèris aynalıp bir şırt tükirip tastadı. Búdan kèyin eyèl tèz ilip ekètti:

-Jèm bèrèemiz, şöp bèrèemiz, -dèdi ol üsti-üstine şúbırtıp.

-Túz bèrèsizdèr mè?

Bül sұraqqa eyèl alğaşkıday oylanbastan jauap bèrdi.

-Bèrèemiz.

-Kenè körsètiñdèrşi jèmdèriñ mèn tūzdarıñdı.

Eyèl tağı bögèlip qaldı.

-Ötirik aytıp tursız ğoy, Melikè joldas, -dèdi Asanov eyèl közinè salmaqpen tikè qarap.

-Nèsinè ötirik[45] aytıp qinalasız. Odan da jèm dè, tūz da joq dèp turasın nègè aytpaysız?

Ötirigi şığıp, kısılıp qalğan kolhozşy eyèlgè Saqabèkov araşağa da kèlmèdi, murtın şiratқан küyi miz baqpastan túrıp qaldı. Eyèl eldè soğan ıza boldı ma, eldè ayıbın juip-şayğısı kèldi mè:

-Osında jèm dè, túz da joq èkèni ras, -dèdi dauısı besèndèp. -Ğafu ètiñiz, Núrèkè, mèn ana kisiniñ iñğayına qarap...

-Bir jolğa kèşirèyin şındı tèt moyındağanıñız üşin, -dèdi Asanov ta eyèlgè jılı söylèp. - Sayıp kèlgèndè, osı malğa Saqabèkovtèn gøri sizdiñ janıñız qattı aşıtnın bilèmin mèn. Sondıqtan èsiñizdè bolsın: siz onıñ iñğayına qaraytın, siz jèm talap ètsèñiz jèm, túz talap ètsèñiz túz jètkizip bèrip otıratın bolsın. Úqtıñız ba?

-Úqtım.

-Nègè búlay? -dèydi Asanov Saqabèkovkè qarap.

-Jèm bar ortada, jètèdi, -dèydi Saqabèkov.

-Nègè munda joq?

-Ekèlèimiz ğoy...

-Qaşan?

-Ekèlinèdi dè, mına túrğan jèr ğoy...

-Túz nègè joq?

-Onı aluğa da búyrıq bar qaltada...

Tülki murt osılay èşbir küyzèlissiz, qapèrsiz, müleyim küydè jauap bèrèdi. Onıñ osı jauaptarı, túrısı Asanovtıñ jürègin inèdèy şaşadı.

Búl kèzdè Kuroçkin Yèlèutaèv pèn Sèysènbèkovtan alğasında kolhozşy eyèldiñ fèrma mènğèruşisiniñ iñğayına qarap ötirik aytıp qalğanın bilip, fèrma mènğèruşisiniñ jaybaraqat jauaptarın èstip, sözün tüsinbèsè dè, oğan qabağın tüye qarap qalğan èdi.

-Sèn osını istèsèñ başqadan nè kütugè boladı, -dèdi dè, Asanov munda jèm, túz jètkizu turalı Makènovkè aytıp bolğannan kèyin oyly pişindè maşınağa qaray ayañdadı.

-Saķabekov, bəri taman kəlşi, -dèdi ol maşına janına barğan soñ. -Ķanaşevķa ayta bar: ertèn kèşki saġat sègizgè partiya jinalısın şaķırsın. Kün tertibi: koy fèrmasında mal kıstatudıñ barısı turalı. Bayandamaşı öziñ, qosımşa bayandamaşı... –Asanov[46] nazarın prèdsèdatèlgè audarıp túrdı da, -Makènov boladı, -dèdi. Osı bir kişkentay ġana uaqıġa Asanovtı taġı da qattı mazalap kètti. Ol kèlesi punktkè jètkènşe Ķaratayġa, artında otırġandarġa da búrılıp qaramay, tis jarıp ündèmèstèn birqalıpta otırıp qaldı...

Makènov tè özin iñġaysız qalıpta sèzinip kèlè jattı. “Asanovtıñ baġanaġı aytqan sözi ras-au, -dèp oyladı ol işinèn. -Búyriq, núsķau bolmasa, túyaġımız qimıldamaytını ras. Al núsķau bola qalġan kündè, onı “sımsız telèfon” dègèndèy, işimizdègi bir aqpa qulaġımız joqķa sayadı -özinèn kèyingi èkinşi adamġa jètkizbèydi dè, bükil isti bülüşilikkè úşıratadı. Eytpèsè, osı Saķabekov aytiludan kèndè emès. Kèşe ol ortalıqtan jèmin, túzın arttırıp biraq şıġatın kisi èdi. “Búyriq qaltamda ġoy, aldımèn punkttèrdi aralap şıġayın, sodan soñ kölik jibèrèyin” dèp qoldı-ayaqķa túrmay kètip qaldı. Onıñ üstinè bugün, ertèndik jèm, túz barlıq punkttèrdè bar dèp sèndirdi. Èndi mınau, “búyriq qaltada” dèp qıl şılırday şıratılıp túrġanı... Osı nèmènègè şıratıla bèrèdi èkèn? Eldè prèdsèdatèl bolmadım dèy mè èkèn? Aynalayın ekè-au, ondayıñ bolsa aşıp aytsañşı, audanġa özim barıp, öz rizalıġımmèn mèni bosatıñdar, Saķabekovtı saylayıq dèyin. Biraq sènèn nè prèdsèdatèl şıġadı dèysiñ mına türimèn!.. Nùrèkèñ rənqip qaldı. Rənjimèy qaytsın. Özimiz bül kisi úrısca sırt pişinimiz ürpiyè qalġanımmèn ar jaġımız quanıp otıradı. Öytkeni úrısқан sayın sèniñ körmèy, sèzbèy jürgèn kèmsiligiñdi tèrèn aşıp, ayqın körsètip bèrèdi. Eytpèsè, soķır kisidèy sipalap, búrınġışa jürè bèrèsiñ. “Súlu taudıñ kıısı dègèndi koyıñdar, kısqā qattı dayındalıñdar” dèp Nùrèkèñ aytqalı qaşan bizgè. Ègèr biz jıl sayın kısqā osı ötkèn jazdaġıday dayındalsaq, özgèni bilmèymin del osı kolħozda ötkèn kısta tørt mıñ bas mal ölmègèn bolar èdi. Sonıñ beri özimizdiñ osınday búyriq-ķumar, şıratılmalıġımızdıñ saldarı. Alġan, bèrgèn búyriqtıñ orındalun qadaġalau joq mèndè, mèn siyaqtı birsıpıra aktivtèr dè sòytèdi. Múni, tipti, iştèy bolsa da moyındaumız kèrèk koy. Eytpèsè, osı Nùrèkèñ kıısı-jazı maşınadan tüspèydi. Sonda nè obkom, nè apartkom, nè joġarı jaqtıñ qaulısı qalay orındalıp jatır -soġan zèr sala tèksèrè, kèmsiligiñdi körsètè jürèdi. Al biz öz qaulı[47]mızdıñ: nè bastauş partiya úyiminıñ, nè basqarmanıñ qaulısınıñ orındalun özimiz èşqaşan da tèksèrmèyimiz. Öytkeni onı tømèngi adamdar, fèrma mènġeruşilèri mèn brigadirlèr orındaydı, biz oġan aralaspauımız kèrèk, bizdiñ mindètimiz -qaulı şıġarıp bèru dèp oylaymız! Al bül kisi

kèşè ğana özi basqarğan auptkom byurosı qaulısınıñ orındaluın bugün bir jağınan özi qolğa alıp, úymdaştırıp kèlèdi. Tipti, sèkrètar audanda otırsa, auptkomnıñ búl isti jürgizètin, úymdaştıratın bölim mènğèruşilèri, núsqauşıları, başqa aktivtèri az ba? Soğan qaramastan sèkrètar olardıñ üstinèn qarap: olardıñ kèmşiligin dè aşı, olar tèksèrè kèlgèn tömenniñ istèlmèy jatqan istèrin dè körsètè jürèdi. Özimiz bolsaq jañağı siyaqtı kèmşilikterdiñ üstinèn onı añğarmay, bilmèy sırğanap ötip kèlèmiz...”

“...Makènov talqı körip, tèrisi kèñigèn jigit, -dèp oyladı Asanov ol turalı oyın jinaqtap kèlip. -Múnıñ nè istèu kèrèktigin işi bilmèydi, özi sèzbèydi èmès. Berin dè boljaydı. Biraq jañağı Saqabèkov siyaqtılarğa sènip, ètèk bastı bolıp otırıp qala bèrèdi. Múnıñ işindè ot bar, biraq ol kömuli qolamtaday bop alısta jatadı. Sol qolamtanıñ közin aşıp, èrinbèy ürlèy bèru kèrèk... Ras, biz bastauş partiya úyımınıñ rølin eli arttırma almay, tipti, sonı kèydè jètè bağalay almay kèlèmiz. Biz komunistèrdi tèk auptkom byurosı ğana jazalaydı dèp jaman úyrènip alğanbız. Bastauş partiya úyımınıñ öz jinalıstarında kineli komunisti qattı jazalap, onıñ qaulısı byuroda bèkitilui siyaqtı jağday nèkèn-sayaq bolıp kèldi. Onıñ kèrisinşè, partiyadan şıǵaru da, sögis tè, odan tömèngi jaza da auptkom byurosı arqılı qoldanılıp otırdı. Al partiya bizdèn komunistèrdiñ kine-kèmşiligin olardıñ öz jinalıstarında talqılaudu tıñǵılıqtı úymdaştırıp, komunistèrdiñ bèlsèndiligin arttırıp otırudı, söytip olardı kèmşilikke tözbèu ruğında terbiyelèy bèrudi üzdiqsiz talap ètip kèlè jatsa da, osı aqıqattı barlıq jèrdè, barlıq jağdayda birdèy jüzègè asıra almay kèlèmiz. Auptkom júmısındağı osı bir sırt közge körinbèytin, biraq èlèuli kèmşilikti joymay, jèñip almay jèkè aktivtèrdè kèzdèsètin jañağı Saqabèkov basındağıday kèrènaulıqtıñ tüp-tamırına tolıq balta şaba almaymız...”

“...Kolhozdağı kèmşilikti ünèmi byuroğa tasi bèr[48]mèy, onı jèrgilikti jèrdiñ özindè şèşip kètu dúris, -dèp oyladı Makènov èrtèñ özdèrindè ötètin partiya jinalısı jayında. - Búl bir jağınan başqa aktivtèrdiñ, komunistèrdiñ dè jauapkèrşiligin arttıradı. Jalğız prèdsèdatèl sorlılardı byuroğa süyrèy bèrgènnèn nè şıǵadı. Tipti, qayta-qayta bara bèrgènnèn kèyin adamnıñ bèti úyrènip kètedi èkèn. Qalaysa úyrènbèssiñ, ègèr tèk sonǵı èki jıldiñ işindè auptkom mèn audandıq atqaru komitètiniñ özinèn ğana tört sögis, on üç èskèrtu alsañ. Er nauqannıñ túsında èskèrtu mèn sögis prèdsèdatèldiñ közinè kök şıbınday üymèlèydi dè jatadı...”

“...Saķabèkov turalı mindètti türdè fèlèoton jazu kèrèk” dèp orıttı iinèn Sèysèn bèkov. Búdan kèyin ol gazètini jana jıldan bastap azaksa, orıssa bolıp èki tildè ıatındıını jayın, øzine orınbasarlıa úsınılan kandidaturanı obkomni bèkitkèn-bèkitpègènin, ègèr bèkitpèsè orınbasardı aydan izdèui kèrèktigin oylap kètti.

arataydı basalarday úzak sonar oya túsugè mùmkindii jo èdi. Ol sapara ıanda bar zèyinin ú-a nersègè: jola, tormoza, rulgè ana bölèdi. Jol üstindè oan osı úèuinen basanı beri dè úmitiladı, sırtı dünüyèni bar-jolı onı èsinè dè kèlmèydi. Sol edètinqè aratay bugün dè aldınan kèzdèsèr oap, oıs jèrlèrdi alıstan olıp, mainasın tèz tèjèp nèmèsè jıldam búríp, jolauılarına “jol azabın” èkkizbèy, olardı ünèmi biralıpta -bèsiktègi baladay ètip, júmsaq ana ayaltıp kèlè jatanına øzinèn-øzi itèy riza, köildi küydè. aratay jayılıtı özindè dè jimiya külip túratın biyazı da süykimdi jigit bolatın. Maına iindè ol øzin kürèskè túsèr baluanday ıamdı ústaydı. Esirèsè onı maınaa ala otıran aı ızık: basalar jaylasıp otıransa jiyègi sel ızarıı körinètın, èlikti közindèy oynaqı möldir ara közdèrin ala adap jibèrip èki iyıın kèzèk-kèzèk ozap-ozap aladı. Múnısı eldè bir ústı úar aldında anatın omdaanına úsaytın. Onı boyındaı osı bir ızık jaydı øzi ana bilètın Asanov kèydè øzini asa bir köildi kèzdèrindè” al ú, aratay” dèp oyatın. ofèr mèn sèkrètar arasındaqı búl kikèntay ezildi astarın attaılar túsingènsè aratay rizalı iaratınday ana sel jimiyip, mainanı ala aray lıp ètkizip ozap ta jibèrètın. Minè ol azır[49] kikèntay èrni attı jımırılıp, sa ta apan küydè, èki közi jola arıaday adalıp, øzini bastıı aytanday, “úıp” kèlèdi.

-Bizdi “Etèy” dègèn punktimiz osı boladı, -dègèn Makènovtı dausı maına iindègilèrdi oyun ørmèktèy búzıp, ıdıratıp jibèrdi. Joldı o jaında úzın tas ora, oan jalas tütini budaqtaan jalız üy, sol jaında aptay jayılp tønıp kèlgèn bir ora oy, soında alı kiyinip, arasına mıltı asınan salt attı oyı körinti. Èki maına oydı aldın janay øtip, oyıa aray búrílanda oy dürligè ürkip kèyin aray japırıldı da, azdan kèyin maınalardı øzdèrini soınan túsip uıp kèlè jatpaanına tadananday moyındarın soza arasıp, iyirilip túríp aldı.

Sèysèn bèkov prèdsèdatèldèn oyını atı-jönin súradı.

-Bürkitbaev Jekè degèn kart, -dèdi Makènov. -Beybişesimèn ekèui osı uçastoktègi jèti jüz koyğa ie.

Qaratay maşinasınıñ tormozın başkanda, onıñ sol jağınan Vanya kèlip, qala dağdısı boyınşa, maşinasın qanattastıra qatar toqtadı.

-Qala şofèrlèri östip süykènbèsè túra almaydı, -dèp mırıs ètip küldi dè, Qaratay maşinasın öşirdi.

Maşinadan tüskèndèr qoyşığa japırlay qol úsındı. Búğan qoyşı qısılğan joq, qayta oraylı ezil ayttı.

-Ekèliñdèr, ekèliñdèr qoldarıñdı, -dèdi ol at üstinèn kèlgèndèrgè qolın kèzèk úsınıp. - Qolımdı jılıtıp alayın.

Qart èñ soñında Makènovpèn amandasқан èdi.

-Oy, bizdiñ bastıqtıñ qızıuı qayda kètkèn, qolı küni boyı dalada jürgèn mèniñ qolımnan da suıq, -dèp şopan üzèngisin şirèy, şalkalap qarq-qarq küldi. Kèş tüsè ayak astınan bir tımırsıq ayaz kòtèrilgèn èdi. Sol ayaz maşinadan tüskèn jèñil kiyingèn jas jigittèrdiñ bèrèkèsin qaşıra bastağan bolatın. Olar qarttıñ osı ayazdı èlèñ qılmay, ot basında otırğanday qarqıldap küluinè süysinè dè qızığa qarasıp qaldı.

-Siz siyaqtı bir qolıma èki jèñ kiyip alsam, mèniñ dè qolım qız-qız qaynar èdi, -dèp prèdsèdatèl qartqa qarısı dau aytıp, “ústadım ba, belèm” degèndèy qulana külip jauap qattı.[50]

Şopannıñ üstindègi jılı sènsèñ işiginiñ èki jèñinè jartı jèñdèy jalğama qoyılğan èkèn. Makènov sonı mènzègèn èdi.

-Jan qızıuı az kisigè ton qızıuı nè bèrèkè taptırar dèysiñ, -dèp şopan tağı da sılq-sılq küldi. -Olay bolsa, sèn mèniñ işigimdi kiy, mèn sèniñ tonıñdı kiyip ekèumiz bir kün qoy bağığa şığıp sınısıp bayqayık...

Şopan búl úsınısına jauap kütpèstèn, tèt külkisin jiyip:

-Bizdiñ ezilimiz taúsılmas, -dèdi kèlgèndèrgè qarap. -Eziliñ jarassa, atañmèn oyna dèp, anda-sanda qolğa tüskèndè özin osılay ezilmèn türtkilèp alamız. Aldarıñda tağı da Japar

dègèn şal bar mèn siyaqtı. Ol munımèn kırdasınday ıalınıdasadı... Al joldarın bolsın, şıraqtarım.

-Maldağı öziñiz siyaqtı adamdardın ıl-jayın bilip, túrmıs küyin körip ıaytayık dèp kèlgèn èdik, -dèdi Asanov.

-E, oların jòn, şıraqtarım. Jay jaman èmès. Biraı, biyıl ıaskır köp, şıraqtarım. Jaña on ıaskır kördim. Atıp ürkitip jibèrèyin dèp èdim, mına birèudiñ tars ot almay ıoyğanı, - dèp arıasındayı mılıtığın núsıaydı. -Pèstonı dım tartıp ıalğan bolu kèrèk. Enèuküni aytıp jibèrip èdim jaña pèston, biraz oı-deri jètkizip bèrsin dèp, eli ekèlingèn jok. Bastık, küzdè sèniñ öziñè aytқанım ıayda, mèniñ alası astıgımnan layıqtap zakupkè ötkizip, bir jaıısı ıosauız epèr dèp. -Búdan kèyin ıart Asanovıa ıaraydı.

-Biyıl, kıdayğa şükir, astık mol gıoy, şırağım, -dèydi ıart oğan. -Mına tın jèrlèrin kösègimizdi kögèrtti èmès pè? Özime tiyisti astıkıa èñ jaıısı, èñ kımbatınan bir ıosauız mılıtık áper dèp èdim. Eri közge körinètin dünýè, eri mına malıma, -ol iyirilip ıalğan maldı núsıaydı, - it-kústan ıoruuş bolar èdi.

-Èndi nègè epèrmèdiñ, -dèydi Asanov prèdsèdatèlgè.

Makènov tútınuşılar odağının zakazdı orındamay otırğanın ayttı.

-Mına mılıtığınız kimdiki?

-Özimdiki, özimdiki. Jaman, èski...

-Jekè, ıayıp oralğannan kèyin mılıtığınızğa kapsul mèn oı-deri jibèrèyin, -dèdi Makènov.[51]

-Sèn jibèrkèñşè nè zaman. Oğan ıaskır ıarap túradı dèysiñ bè? Öziñniñ mılıtığın bar ma boyında?

Prèdsèdatèl búl súraqtan jılıstap, alısıraı kètugè tırısıp èdi, şopan onı èrik aldına ıoymay:

-Şırağım, osının bir ıosauızı boluşı èdi, boyında bolsa, sonı mağan epèrip kètşi, -dèdi Asanovıa.

Asanovtıñ èsinè baġana kolhoz kontorında körgèn qosauız mılıtq tüsti. Biraq onıñ kontorda qalġanın nèmèsè maşınada èkènin bilmèytin èdi.

-Bizdiñ maşınada bir qosauız jadır ġoy, -dèdi Sèysènbèkov, onıñ Makènovtıki èkènin bilmègèn bolıp.

Asanovtıñ júmsauımèn Qaratay jügirip barıp, samsıġan oqqa tolı patrontaşın salaqtatıp qosauız mılıtqtı alıp kèlip şopanġa úsındı.

-Alıp alıñız, -dèdi Asanov qart pèn Makènovkè kèzèk külè qarap. -Sèkrètar mèn şopan èkèumizdi sotqa bèrèr dèysiz bè.

-È, azar bolsa, kúnın alar, -dèdi şopan mılıtqtı kımsınbay alıp. -Raġmet, şıraġım. Bastıġım, saġan da raġmet...

Júrt du külip jibèrdi. Qolın bir sermèp qalıp, Makènovtıñ özi dè küldi...

Azdan kèyin arqasında bir mılıtq, belindè kişirèk oqsalġısı bar, ülkèn patrontaşını èrdiñ qasına ilip qoyıp, èkinşi mılıtqtı aldına köldènèñ tastay salġan şopan Bürkitbaev qoyların qoraġa qaray aydap bara jattı...

İñirdè búlar audandaġı èñ qart şopandardıñ biri Japar Qadırovtıñ üyindè şay işip otırdı.

Japar biyik qabaq, qara saqal, tøkir qonır közdi, oraq múrın kisi èdi. Jası jètpistiñ bèsèuinè kèlsè dè, eli mıqtı: sözge dè jüyrik, şaruanıñ da tübin tüsirèdi. Tègi búl öñirdiñ qart, jastarınıñ işindè sözge útımsız bolmaydı. Al Japar qart kerilèrdiñ işindègi súnġılası yèsèpti. Onıñ üstinè oyındaġısın bükpèy, taysaqtamay tura aytadı. Biraq art jaġında tıqqan zili, aramdıġı bolmaydı. Sol üşin júrt onıñ sözün Qojanasır sözindèy dèp külè tıñdaskanımèn, kèybirèulèr odan eldè bir aşılmaz sırımdı aqtarıp tastay ma dèp kıpıñdap ta otıradı. Japèkèñnèn, esirèsè, kèybir kolhoz aktivtèri saqtana da jaskaña jürèdi. “Japèkèñniñ sımına ilinip qalmayıq” dèsedì. Olar Japar ayt[52]tı dègèn söz tèk aul işinè ġana èmès, bükil audan jüzinè jayılıp kètètinin jaqsı bilèdi.

Şopandardıñ üyi erqaşan da jılı boladı. Öytkeni basqanıñ qolı jètpèytin sarı kıy olarda jal-jalımèn üyuli jatadı. Ünèmi sarı kıy jaġılatın jarmapèş-qabırġa èrtèñdi-kèş üy işinè, auız bölmè, törgi üygè kızuın mol taratıp túradı.

Búl üy dè jılı èkèn. Törgi üy -Japardıñ öz bölmèsinè èki döngèlèk stol qatar jasalıptı. Èki stolğa da tüsi-tügi birdèy köldèy èki dastarqan jayılgan, èki stolğa mazdata jağılgan èki ondıq şam qatar qoyılğan. Olardıñ taza sürtilgèn şınılarınan tarağan jarıq bölmè işin jarqırata körsètip túr. Èki dastarqanğa da tèk osı öñirdè ğana pisirilètin bir-birèui jas balanıñ qos júdirıǵınday kèlgèn ülkèn tüyè bauırsaqtar mol tögilip, üş-tört jèrdèn qarınnan kèsèk-kèsègimèn omırılıp ekèlgèn sarı mayğa tolı şunǵıl tarèlkalar qoyılğan. Şaqpak qant sırtına mayı şauıp, tüsi qaraqoşqıl tartqan sıqpa kúrtpèn aralas şaşılıp, taǵı da kişirèk üş tarèlkağa qağazğa oralğan konfèttèr salınğan. Bosağa jaqtan kèlip orın alğan eldè bir mès qarın, juan adamdı közge èlèstètètin büyirli ülkèn sarı samaur, basındaǵı jaltırağan sarı kamforkasın patşanıñ tejidèy körip, dastarqan dünyèsinè tekapparlana qaraydı. Enşeyindè mırza atalatın Japèkèñniñ dastarqanı bugün dè molşılıq tasqınınday köpirèdi.

Japèkèñ öz üyinè apartkom sèkrètarınıñ osınday bir top adammèn, esirèsè söz qulak salǵış jastarmèn kèlip qonǵanına iştey qattı riza küydè. Jastar işinèn oblıstıq komsomol komitètiniñ èkinşi sèkrètarı Kuroçkingè “iş qaraǵım, jè qaraǵım” dèp özgeşè iltipat bildirèdi. “Şıǵaybayım, sèn dè qalma” -dèp Makènovkè dè nazar salıp koyadı.

Bügin asa bir şabıttı küyge kèlgèn Japèkèñ, qonaqtarı şayğa qanǵannan kèyin iyıǵı kündègisinèn qarıs kötèrile otırıp, olarmèn öz köñilinè küydirgi bolıp jürgèn köp jaylardı aşıp, engimèlèsip kètti.

Èñ aldımèn, jolda kèzdèskèn Jekè kart jayınan şıǵarıp, sizdiñ dè jèñiñiz jalǵama úzın èmès pè, dèp Makènov bastağan kiyim jayındaǵı engimè öziniñ er-aluan qırımèn ortağa túsip, biraz söz boldı.

-Tayaq ústağan jèñniñ úzın bolǵanı abzal, -dèdi[53] búǵan Japar kart. Osıdan soñ kidirip qaldı da, qaytadan söziniñ jalǵadı.

-Osıǵan baylanıstı ortalarıña bir súraq tastaǵım kèlèdi. Osı ğoy, malşılardıǵa jılı kiyim kèrèk dèysiñdèr, iya? Al sonıñ jılı bolı mèn qolaylı bolu jaǵın nège birdèy oylastırmaysıñdar. Mısalǵa, mına mèniñ pimamdı alayıq. -Ol art jaǵında jatqan úzın qonıstı, dotbiǵan búzaubas jaña qara pimandı qolına alıp, ayaǵına olşèdi. -Qonıstı qara sannan kèlèdi, búlarıña raqmèt, tizemizge jılı. Al mına basına qarañdarşı, qoşqardıñ basında erèpèysiz èmès pè? Osı minè bizdi atqa minèrdè qınaydı. Öytkeni búl bar

bolğırınj üzəngigè sıymaydı. Ayazda jürgèn kisi ünèmi at üstindè otıra ala ma. Tipti küni boyı kayıstırıp üstinèn tüspèu -atqa da obal èmès pè?

-Sonda pimanıñ basın kişirèk ètip jasau kèrèk dèysiz bè? -dèdi Sèysènbèkov bloknotına birdèñjèlèrdi jazıp tastap.

-Olay ètudiñ jöni kèlmès dèp oylaymın. Sèbèbi qonışı mınaday kèñ, soğan oray bası bolı kèrèk qoy. Al kèñ qonıstan bizdiñ tabar ziyanımız joq. Öytkeni qoyğa şığarda júmsaq tèri şalbar kiyip alamız goy. Tipti jayau kisigè osınıñ basınıñ ülkèndiginèn kèlèr bögèt joq, şulğaudi qalın orap alıp jürè bèrèsiñ. Èğèr Ayan basındağı nèmèsè oblıs ortalığındağı üydè otırıp qasap jasaytın saudagèr şaldarday bolsam, osıdan artıq ayak kiyim kèrèk ètpès èdim. Mèn atqa minèmin, búl soğan bögèt. Èrtèñ körinçèrşi özdèriñ mèniñ atqa minèrdè qanşa bèynèttènetinimdi. Üzèngimniñ èki jaq taralğısına qıl şılıbirdiñ üziginèn mına pimanıñ bası sıyatınday kèñ ètip qosşıma üzèngi jasap qoyamın. Ayağımdı jipkè salıp, sodan kèyin barıp èrgè şığamın. Onıñ üstinè, qanşa aytqanmèn, ulğayıp qalğan kisisiñ...

-Jo-joq, Japèkè, özgèni moyındasañız da kerilikti moyınday körmèñiz, -dèp Makènov jalınğanday boladı.

-Sèniñ Japarsız, Japar siyaqtı şaldarsız küniñ joq bop tır goy qazir. Sonsoñ aytasıñ goy mını. -Búdan kèyin qart rèdaktorğa qaray búrıldı. -Mèniñ oyım pimanıñ basın kişirèytu èmès, balam. Aytayın dègènim, sol elgi bromkombinattarıña qazaqtıñ saptama[54]masın nègè tiktirip şığarmaysıñdar. Özdèriñ siyaqtı stol basında otıratın jigittèr, jastar onı kiyimè-aq qoysın, biz kiyèyik. Onıñ atqa minudèn basqa èkinşi bir qolaylı jèri bar, şıraqtarım. Mal işi bolğannan kèyin biz onıñ qıy, sun basamız. Pima tağı jaysız. Al saptama kiysèñ onı èlèñ dè qılmaysıñ: birdèn su ötpèydi, èkinşidèn bılğanış bop qalsa, onıñ túmsıgın nè tabanın qarğa üykèy sal. Kiyiz tapsañdar baypağımèn şığarıñdar. Oğan şamalarıñ kèlmèsè, baypaqtı özimiz-aq tigip alamız, kiyiz jètèdi. Osını qalay körèsiñdèr, -dèp ol otırğandarğa qaradı.

Búl súraqqa jauaptı Asanov bèrdi. Ol özdèriñ malşılarga saptama, sènsèñ işiktèr tiktiru mesèlèsin birsıpıradan bèri oylap kèlgèndiktèrin, qazir osı mesèlè jayında audandağı, oblıstağı tiyisti adamdarmèn aqıldasıp jürgèndèrin ayttı.

-Ègèr oblis qarjı bosatsa, promkombinatı ultiyayıp, oğan jañadan saptama jenè işik tigetin eki sehi qosu, soytıp aldağı kısta malşılardı osı kiyimmèn qamtamasız etu oyımızda bar, -dep toqtadı Asanov.

-È, ey, Nureke-ay, -dedi Japar qart, -oblis aqşa bosatsa deysin-au. Oblistağılardıñ keybireruleri bizdiñ jayımızdı bilmeydi. Öytkeni olar munda kelmeydi, bul audandı jerdin tübi köredı. Kelgenderi bolsa, audannıñ şaruashılıǵımèn tanısudan gori, onıñ jeriniñ sululıǵın köru üşin jazda gana kelip, onda da Sulu köl mèn Jasıl köldiñ aynalasınan qaytadı. Öytkeni Sulu köl Ayannıñ irgesinde, Jasıl köldiñ jaǵasında demalis üyleri bar. Qaşan, osı jazda ma, Almatıdan ministr me, bir bastıq kelipti dep estidim. Al sol bastıq Sulu kölge bir şomılıp, Jasıl kölge bir süngip alıp kuyındatıp öte şıǵıptı.

-Japেকে, olay demeniz, -dedi Asanov -ol kisi başka şaruamèn kelgen...

-Maldan başka şarua boluşı ma edi. Qartın dausı qattıraq şıǵıp ketti. -Nenge olay demeyin, bir malşınıñ üyinè bas suqpay ketkenen keyin. Bizdiñ audannıñ ozekti şaruashılıǵı mal ma? Endese ne şaruamèn kelseñ de mundağı bastı şaruannıñ jayın bile ket. Körgen kemşiligin bolsa, qazǵa jazıp al da, alıstağı pelen audanda minaday kemşiliktér bar ekèn dep joǵarıǵa bayandap bar. Minè, sonda bizdiñ jayımız ulken basşılardıñ esinde otıradı. Keyin olar mal[55] şaruashılıǵı jöninde qaulı alsa, bizdiñ audannıñ naqtı jaǵdayın yesepke alıp, tiyisti şaralar qoldanadı, jañǵıdayına aqşa bosatadı, basqaday kömek körsetedi. Minè, mèn sondıqtan aytamın.

Eytpese jil sayın audanda mal qaulap osip baradı. Qattı jel soqsa, solardı panalatar qora bar ma bizde? Atalardıñ beyitindey, minau sol atalar zamanınan qalǵan tas qoralar kimniñ kösegessin kögertpek?! Eytuir bir Suldıñ taun ıqtap, jil sayın, şıqpa janım, şıqpamèn kèle jatırız. Bıtırǵıday qattı borandar soqsa, barlıq maldı kırıp alıp qarap otıramız ba? Nese jilǵı taban aqı mañday terimizdi bir jındı jeldiñ aldına salıp usırıp koya bermekpiz be?

Osı meseleni erdin kúnında qattı şu kılıp nenge kötermeyşindér? Nenge samolëtkè otırıp alıp, Almatıǵa barmaysın. Barıp túrip tura Ortalıq Komitetke kirip, "mèn alısta jatқан maldı audannan keldim. Ükimet pen partiyanıñ tapsıruı boyınşa maldı köp etip osirip jatırız. Bırın Suldıñ tauna senip kelip edik. Endi tau mèn jaqsı kısqa sensék maldı, sonşama maldı, bir jıldın işinde-aq jutatıp alatın türimiz bar. Ötkèn kıs basımızǵa tayaq

bolıp tidi. Bizdiñ èndi onday küygè úşırmauımız üşin mınaday-mınaday kömèk kèrèk” dèp sèkrètarlarğa auızba-auız aytıp, kèrègiñdi, joğıñdı sausağıñmèn sanap nègè bèrmèysiñ. Ol kisilèr er kolhozda nèndèy jay bar èkènin qaydan bilsin. Osı öziñ audanıñdağı er üydè qanday jay barın, kimniñ sèmiyası qalay túratının bilèsiñ bè? Bilmèysiñ erinè. Búl da sol siyaqtı.

Şındıqtı osınday tır jalañaş qalpında bayandap bèrsèn, qúday bilèdi bar goy, sağan ondağılar alğıstan başkanı aytpas èdi.

Osı audannıñ bastıqtarı sèndèr qorqasıñdar ma dèymin. Ègèr mèn Qoñırbaèv èkèuiñniñ biriñniñ ornında bolsam, Núrèkè, audan jayın Almatınıñ qúlağına eldèqaşan jètkizgèn bolar èdim. Mèn tura mınadan, oblıstıñ búl audannıñ jayına nazar audarmay kèlè jatqandığınan bastar èdim. Aytşı öziñ, oblıs qızmetkèriñniñ osı audannıñ ègjèy-tègjèyimèn jètè tanışkanı boldı ma, sire? -Japar qart jauap kütip Asanovqa qaraydı.

-Bıltır oblatkom prèdsèdatèli Mağambètov jol[56]dastıñ özi kèlip, barlıq kolhozdarđı tégis aralap kètti goy, -dèydi Asanov.

-A iz bar ma?

Asanov ündèmèydi.

-Rasında, mèn Mağambètovtıñ qalay aralağanın körgènim joq, -dèdi qart sözini qaytadan bastap. -Sondıqtan ötirik aytıp, künehar bola almaymın. Al özim körgèn bir bastıqtıñ audandı qalay aralağanın aytıp bèrèyin mèn sèndèrgè. -Sodan kèyin ol Makènovkè qaradı.

-Elgi kıstı küñgi semölötpèn kèlètin bastıqtıñ atı-jöni kim èdi osı?

-A, ol obkom sèkrètarı Yèşkanov joldas qoy.

-Qay sèkrètarı èdi?

-Ol kèzdè èkinşisi bolatın.

-Qazir şè?

-Qazir jay sèkrètar.

-Al jay sèkrètar bolsa, bola-aq ҡoysın. Ötkèn ҡıstıı osı kolhozda mal ҡattı ölip jatқан kèzindè, bir aşık küni aul janındağı anau oypaıǵa bir semölöt kèlip ҡona ҡaldı. Mèn osı bökterdè ҡoy jayıp túrǵan bolatınmın. Semölöttèn tüskèn birèu ҡorbandap aulǵa ҡaray jòneldi dè, semölöt túsap ҡoyǵan tırnaday bolıp, ҡanatı èrbèıdèp sol jèrdè ҡalıp ҡoydı. Èndi bir ҡarasam, elgi adam ҡaytadan semölötkè minip jatır èkèn. Lèzdè atқан oqtay aspanǵa kòterildi dè, semölöt aynalıp kèlip mèniıj tóbèmnèn üıilip-üıilip èki rèt ҡaradı. Maǵan ҡaradı ma, ol arasın aıǵara almadım.

-Ey, kim dè bolsaı bèri kèlè kèt, -dèp tımaǵımdı búlǵap èdim, ҡayrılmastan oblis ortalıǵına ҡaray tartıp otırdı. Artınan súrastırsaq, ol jaıaǵı jay sèkrètarııj èkèn. Minè, oblistııj kèybir bassıları audandı ҡalay aralaydı dèr èdim mèn Almatıdağı bassılarǵa.

Asanov Yèskanovtııj sol jılı “Zarya” kolhozına soǵıp, “boran soǵıp kètèdi” dèp odan da asıǵıs ҡalaǵa uşıp kètkenin èsinè aldı.

-Ayırlık kisigè jètkizèrlik jaǵday taǵı da bar èmès pè, sire. Mesèlèn, jastardııj jayıp alayık. Bizdııj audanııj jastarı júmıs istèmeydi. Audanııj ҡay jèrinè barsandı da júmıstan tèk mèn siyaqtı keri-ķúrtandardı ǵana kòrèsiıj. Osı biyıl ǵana MTS maııda[57]rında jastardııj tóbèlèri kòbirèk kòrinè bastadı. Olardııj özdèri dè tııj kòtèrugè kèlgèn jastar. Olardııj işindè özimizdııj audanııj bayırǵı jastarıııj biri dè joq. Atamaııız. Onıışı klastı bitirip aladı da, ǵalıp bolamız, aqın bolamız dèp bèt-bètımèn tayıp otıradı. Traktorşı bolamın, ҡoyşı bolamın dègèn birèuin kòrmèysiıj.

-Sonda sizsè bizdııj Ayanııj jastarı oqımaı kèrèk pè? -dèdi Yèlèutaèv jastar turalı èıgimèniıj bir úşıǵı özinè tirèlip jatqandıktan.

-Mèn müldè oqımasın dèmeymin. Oqısın. Orta bilimdi tauıssın. Sodan kèyin altın ba, kumis pa mèdal alǵandarı, sol siyaqtı èıj ҡabilèttilèri ǵana institutqa barsın. alǵandarına sol bilim dè jètèdi, üydè otırsın, arua baqsın dèymin. Èrtèıj mına biz siyaqtı kerilèr ölgèn küni kim ègin salıp, mal baqpaq. Mèniııshè adam balasıııj ҡay uaqıtta bolsa da ègin mèn malsız küni bolmas dèymin, ıraqtarım. azir audanda mal kütugè adamııj jètpèy otırǵanııj jasırmasıııj? Osı punkttègi mııj jarım ҡoyǵa mèn, ana otırǵan Bayaz, Bayazit -osı üş al ǵana iyè bolıp otırımız. -Osı kèzdè “onısı ras” dègèndèy, opanııj kòmekisi èsik jaқта Bayazitpèn atar otırǵan Bayaz úttıbaèv basın bir izèp ҡaldı. -Jolıııda jèti jüz bas maldı Jekè dègèn al jalǵız baııp jür. Onda da

biz koy malı bolğandıktan ğana iye bolıp kèlèmiz. Al bizdiñ audan jalğız ğana koy ösire mè èkèn, siyır mèn jılkıñı kayda koyasıñdar? Sonıñ berinè jastardıñ qolı aralasıp, küşi siñbèsè bola ma, şıraqtarım-au?! Tıñ kötèrugè özgè oblistardıñ jastarı da ağılıp kèlip jatқан joқ pa osında? Olardıñ işindè orıs, ukrayn, moldavan, bèlorus balaları da bar. Solardan ardaqtı ma Ayannıñ jastarı, nègè olar öz ekèlèrinin şarualarına iye bolmaydı. Eldè kolhozda jürsè, aқın bola almaymın dèp oylay ma olar. Özimiz bilètin ataqtı İsa Bayzaқov koyşıdan-aқ aқın bolıp öskèn. Aқın bolmasa ol nè?

Қartıñ Yèlèutaèvtı bastırmalata, èkpindèy aytқан sözine Kuroçkin қattı zèyin salıp қалған èdi. Қart söziniñ mazmúnın Sèysènbekovtèn tüsingènnèn kèyin:

-Aқsaқal dúris aytadı. Bizdè kombaynşı bop jürip, jazuşı bolıp kètkèn dè adamdar bar, - dèp Japar қarttı bèrilè құptap birèr sözdi bloknotına jazıp[58] ta қoydı. -Aқsaқal bizgè paydalı eñgimè aytıp otır, Yèlèutaèv joldas.

Yèlèutaèv bögèlip қaldı. Kuroçkin bloknotına қарап alıp, Makènovtan Japar қartıñ jañağı bir saudagèr şaldar dègèn söziniñ jayın sұradı. Makènov Kuroçkininñ sұraqın audarmay-aқ, ol jayındağı Japar қartıñ pikirin өз tötèsinèn aytıp úğındıra bastadı.

-Қartıñ saudagèr şaldar dèp otırғанı oblıs ortalıǵı, Ayan sèlosı siyaqtı jèrlèrdè túratın қызмètkèrlèrdiñ ekèlèri, -dèdi Makènov, solardıñ köbiniñ sauda jasaytıндарı ras. Oğan mınanday bir misal kèltirèyin. Tayauda mèn oblıs ortalıǵınan kèldim. Bir tanıs múǵalimniñ üyinè tüstim. Múǵalimniñ osı Japèkèñnèn eldèқayda jas, del bir 15-20 jılı kèm bolar, ekèsi bar. Sol şal mèn barған күni bir tu siyırdı қасап jasap, üyindè ètin satıp jatır èkèn. Қанша şıǵardı dèsèñizşi, tura bès miñ som. Al èndi sol şındap kèlgèndè èki-aқ miñ somniñ siyırı. Kördiñiz bè, қанша payda tapқанın. Erinè ol şaldıñ sonşama paydanı siz siyaqtı қызмètkèrlèr mèn қала жұmıssıларınıñ қалтасы èsèbinèn jinap алғанında dau joқ. Ol şal күnin көрè almaғandıktan sauda istèp otırған joқ: balası pèduçiliçèdè, kèlini қazaқ orta mèktèbindè sabaқ bèrèdi, aқşanı èki jaқtap күrèp tabadı dèugè boladı. Al şal üydè жұmıssız otırıp èrikkèndiktèn saudaǵa aralasadı. Oğan balaları “қoy, mұnday aram жұmıspèn şұǵıldanба” dèmèydi.

-Au, búlarıñ nè, şıraqtarım-au, èkèuiñ dè múǵalimsiñdèr, komsomolèssiñdèr, ekèlèriñniñ sauda istègèninè jol bolsın dèsèm, olar: “şaldıñ istèp жүргèn kesibi ğoy” dèp

oğaş eşnersè bolmağanday, jaybaraqat külè qaraydı özimè. Minè, qart osı saudagèr şaldar jayın aytıp otır, -dèp ol Japar qartqa qaradı.

-Sèn mènini bağanağı bir sözimdi orıssalap otırısın ğoy, terizdi, -dèdi Japar Makènovkè. - Onda mınanı da ol balama orıssalap bèr. Mèn bılay oylaymın dèp aytadı şal dè. Mèn jètpis bès jastamın. Biraq öz ıqtıyarımmèn eli küngè dèyin èñbèk ètip kèlèmin. Mèni èşkim sèn júmıstı istèsèñ dè istèysin, istèmèsèñ dè istèysin dèp zorlap otırğan joq. èrtèn júmısqa şıqpay qoysam, mına Makènov mağan èştèñè dè istèy almaydı. A, biraq mèn júmıssız otıra almaymın. Jasınan istèp üyrènip qalğan isin bolğandıqtan ba eytèuir, özim[59] júmıssız qarap otırudı ömir dèp yèsèptèmèymin. Al èndi mènini osınım bir jağınan özimizdiñ qoğamımızğa da paydalı èmès pè, solay ğoy, sıraqtarım, e?

-Onıñız ras, Japèkè.

-Èndèşè dèymin-au, biz kolhoz şaldarı aldımız jètpis bèskè kèlgèngè dèyin èñbèk ètip kèlè jatqanda qalanıñ şaldarı nègè şaljıyıp bos jürèdi? Onıñ üstinè jañağıday aramtamaqtıq ispèn şuğıldanatındarı da köp olardıñ. Nègè solardıñ biz siyaqtı júmıs istèulèrinè bolmaydı? Qalada nè köp mèkèmè, zavod magazindèr köp èmè pè? Qala şaldarı solardıñ küzètşiliginè, sonday jèñil-jèlpi júmıstarına özdèri nègè iyè bolmaydı da, sol júmısta jürgèn jasıraq adamdardı bizgè, mal işinè nègè bosatıp bèrmèydi, a?..

-Aksaqal-au, şaldar dègèn partiyada joq halıq koy, -dèydi Sèysènbèkov qarttıñ sözini bölip. -Olardı júmıs istè dèp zorlauğa bolmaydı ğoy.

-Ey, Moldaş qarağım-ay, sèndèr mına Tilèubèk èkèuin, -dèydi qart Yèlèutaèvka bir qarap, -öz ekèlèrin ködè tübinè búqqan bødènèdèy bolıp Ayanda tıgılıp otırğannan kèyin söydèysindèr ğoy. Aytındarşı kenè, èkèuinin qaysınin ekèñ mènèn kerı. Partiyada joq dèysindèr, olar joq bolsa, sèndèr barsındar partiyada. A, mèn partiyada barım ba? Bala-şağaları partiyada bar sovèt şaldarınin özdèrinin qaltalarında partiya bilèttèri bolmağanmèn, olardıñ jürèktèri partiyalıq bolı kèrèk. Öytkeni üy-işi, bala-şağadan bötèn soğatın jürèk qaysınımızda bar, aytşı?.. Ayta almaysın ba? Èndèşè mèn aytaym: bilim joq sèndèrdin ekèlèrinde. Al bilim-sana dègèn köp jıldık èñbèkpèn birgè ilèsè kèlèdi... Osını orıssalap bèriñdèrşi, ana balama. Ey, kèmpir, tamağın pisti mè?.. Minè osı èdi, sıraqtarım, mènini sèndèrgè aytaym dègènim.

Búdan kèyingi engimè üy işi, ot basınıñ jayına auıstı...

Bizdiñ koy fèrmamızda, -dèp bastadı bayandamasın Saķabèkov ıñranğan ķonır ünmen úzınnan büktèlgèn oķuşı deptèrin oñ jaķ saptamasınıñ ķonıñınan surıp alıp, -on mıñ bas koy bar, joldastar. Búl az mal èmès. Malşılarımızdıñ ķajırlı èñbègimèn ösirilgèn, ösip kèlè jatķan mal búl. Búl mal búdan da köbèymèk, joldastar. Erinè, adam siyaķtı malģa da azıķ kèrèk.[60] Onı bilmèydi èmèspiz biz, bilèmiz. Bilgèndiktèn dè mañday tèrimizdi sıyrıp jürüp, jazda şöp dayındadıķ. Mèn aytsam bar ğoy, joldastar, eşķaşan da biz biyilģıday köp şöp dayındağan èmèspiz. Erinè, biz búl şöpti aupartkomnıñ bassılıģımèn dayındadıķ. Búl arasın atap aytımız kèrèk, joldastar. Joldastar, bizdiñ koy otarına, yaĝni jañaĝı mèn aytķan on mıñ başka dayındağan şöbimiz tonna èsèbinè şaķķanda...

“Mıljıñģa mıljıñ úķsay bèrèdi èkèn-au” dèp oyladı işinèn Asanov onı sözün tıñday otırıp. Asanovtıñ èsinè Ovèķkin oçèrktèrindè ayıtılın “siyır dègènimiz -mal, ol bizgè may mèn süt bèrèdi” dèp kökitin bir mıljıñnıñ sözi tüksèn èdi. Asanovtıñ soñĝı kèzdè köp zèr salıp, ķunttap oķıp jürgèndèrinin biri osı Ovèķkin oçèrktèri bolatın. Oçèrk gèroyı Martınov búğan ķattı únaytın da, özi onıñ oy-ķimilina ıntalana nazar audaratın. Asanovķa “osılar Ovèķkin oçèrktèrin oķısa ğoy şirkin!” dègèn oy kèldi.

-Osı şöptiñ berin özimiz şauıp, özimiz üydik, joldastar. Öñgèsin aytıp maķtanbay-aķ koyayın, del osı şöp şabuda istègèn èñbègimniñ özi-aķ mèniniñ ükimèt pèn partiyaģa adal bèrilgèndigimniñ kuesi bola aladı. -Ol ükimèt pèn partiyaģa dègèn sözdèrdi özgè sözdèrdèn ķattıraķ, dausın kötèrè ayttı. -Mèniñ júmıstı jaķsı istèytinimdi osı komunistèrdiñ beri dè bilèdi. “Saķabèkov júmıstı jaman istèydi” dèp èşkim ayta almas dèymin, joldastar. -Ol osı jèrdè aldındaĝı stol üstindè, oñ ķolınıñ túsında jatķan yèsèpşottıñ bir tasın tars ètkizip kaĝıp ķaldı. Sodan kèyin èkinşi tastı kaĝıp jibèrip, ķaytadan taĝı da maķtanıp kètti. -Tayauda malıñnıñ èsèbi dúrıs kèn dèp MTS buĝgaltèri Küzèkov tè maķtap kètti mènini, joldastar. Mèn jaman istèsèm, osınday maķtaular bolmas èdi ğoy. Ras èmès pè, joldastar?..

“Soķ, soķ kıysındırıp, -dèp oyladı işinèn stol tòrindè jinalıska prèdsèdatèldik ètip otırğan kolģoz prèdsèdatelinin orınbasarı Múķan Orazbaèv ķart, -eytpèsè, sèn su júķpas Sadıķ atanamısın...”

“Yapır-ay, sèniñ osınday kisiniñ aldın böğep tastaytınıñ-ay, -dèp oyladı onıñ sol jağında otırğan kolhoz partiya úyımınıñ sèkrètarı Elibèk Qanaşev. -Qalay èndi kıp-kızıl jigitti ötirikşi, ol jalğan aytıp tır dèy alarsıñ. Amalıñ joq...”[61]

Makènov Saqabèkovtıñ qarısında otır èdi. Saqabèkovtıñ mal kıstatudağı kèmsiliktèrdi moyındap, ol kèmsiliktèrdi, joyu üşin komunistèrdèn kòmèk súrau ornına şimirkènbèstèn özin-özi maqtap tırıp alıñ Makènov iştey únatқан joq. Biraқ ol, edèt boyınşa, başqalarmèn birgè ünsiz tıñdap otıra bèrdi. Bir mısıl bar èdi, -dèp oyladı ol işinèn Saqabèkovtıñ yèsèpşot tastarın қуалаp жүргèn sausaқtarına қарay otırıp, plugpèn күni boyı jèr jırtıp, kèşkè қayıp kèlè jatқан ögizdiñ müyizindè otırğan şıbınға jolda tanısı kèzdèsètin. Tanısınıñ “қaydan kèlèsiñ” dègèn súraғına müyizdè otırған şıbın “jèr jırtıp kèlèmiz” dèp manızdana jauap bèrdi. Sol şıbınға uқsauın múnıñ, bar şөpti özimiz şauıp, özimiz üydik dèp. Bilèmiz sèniñ қалаy şauıp, қалаy üygèniñdi. Mèhanizatorlar mèn şөpşilèrdiñ uақıtında tamaғın da jètkizdirip bèrmèy, ayılıñdı altı қарıs ètip тағıp, at üstindè bos şirènumèn ğana жүрètinsiñ...”

Saqabèkovtıñ söziniñ búdan eri tıñdaуға Asanovtıñ şıdamı jètpèdi.

-Saqabèkov joldas, múnдағı жұрт sèniñ maqtanıñdı tıñdaуға jinalğan joq, -dèdi ol. -Búl bir. Ekinşiden, adaldıqtıñ ölşeuishi tek ötken күn ğana emes, oған belgili dárejede osı saqtıñ da қатısı boladı. Üşinşiden, ötken jazda, şөp şabuda jaqsı jumıs istedim dep, özge kolhoz maqtansa da, sender maqtanbañdar. Kolhozda şөp şabudıñ bètimèn jibèrilgèndiği üşin osı otırған kolhoz prèdsèdatèli Makenov joldas қатаñ sögis алған bolatın. Kolhozdağı üş fèrmanıñ birin başқарıp otırған sèn жұmıstı jaqsı istègèn bolsañ, Makènov onday күygè uşıramas èdi ğoy. Tègi, sonda auptarkom қатè jasaған, eytpèsè sol byuroға Makènov èmès, sèndèrdi -fèрма mènğèruşilèrin şaқıru kèrèk èdi... Ol қатèmizdi қазир èskèrip жүrmiz biz. Odan da partiya jinalısında fèrmada mal kıstatudıñ jayın bayandap, kèmsiligiñdi ayt.

“Dúris, del ayttıñız” dègèndey Qanaşev қozғalıp қoydı.

Makènov sèkrètardıñ soñğı söziniñ iştey únatsa da, onısın sırtına şıғарған joq; ol sözdiñ özinè қатısı bolмағандаy, Saqabèkovtıñ aldındağı yèsèpşottıñ búrıна қараған күyi tapjılmastan otıra bèrdi.[62] Tèk ol ras, ras, ras, -dèp bas izègèn siyaқtı úzın kirpiktèrin èki-üş rèt қағıp-қағıp jibèrdi...

Bağanadan bèri búlbúlday sayrap túrğan Sağabèkov sèkrètar öz sözin bölip jibèrgènnèn kèyin bir jağına qaray sel kısaya anırıp, biraz böğèlip qaldı. Onıñ búl túrısında “mèniñ sözim dúris èdi ğoy, nèsi qatè. Eldè sèkrètar tüsinbèy qaldı ma” dègèn anıru bar èdi.

Asanov sözin bitirgènnèn kèyin dè ol èştènè ayta almay, yèsèpşottıñ bir tasın qayta-qayta döngèlètè bèrdi.

-Kèmşiligimiz bolsa, bolğan şıǵar, joldastar. Partiya aytsa, ol kèmşiliktèrimizdi dè tüzèymiz, tüzètèimiz joldastar, -dèp ol aqırı ornına otırdı.

Makènov qosımşa bayandama jasap, koy fèrmasındaǵı kèşègi jaydı, baska fèrmalardıñ jağdayın aytıp şıqqannan kèyin jinalıs prèdsèdatèli “kenè, kimdè súraq bar?” dèdi. Èşkimniñ qolı kötèrilmèdi. “Súraq joq bolsa, kim söylèydi?” dègèn prèdsèdatèldiñ odan biraz kèyingi úsınısı da köpkè dèyin jauapsız qaldı.

Kolhoz partiya úyımınıñ búl aşık jinalısına kolhozdıñ, mèktèptiñ komunistèri mèn komsomolèstèri tègis qatıstırılğan èdi. Jinalıs prèdsèdatèli èsik jaқтаǵı qabırǵanı jağalay, şoqtana otırğan komsomolèstèr mèn tör jaqqa jayǵaşkan komunistèrdiñ bèttèrinè taǵı da bir qarap ètti.

Birsıpıra aul komunistèriñiñ bèlsèndiligi eli dè tømèn èkèndigin bilètin Asanov özi qatışkan bastauış úyımardıñ jinalıstarın kızu ötkizugè bar küşin salatın. Ol talqılanıp otırğan mesèlèdèn birdè-bir komunisti tısqarı qaldırmaytın. Birinè súraq bèrip, èkinşisinè –“pelènşè joldas qalay oylaydı èkèn” dèp, üçinşisinè “mèniñşè búl mesèlè jaylı, tügènşè joldastıñ pikiri sizdèrdikinèn özgèşèrèk pè dèymin” dèp, er komunisti bir qozǵap, aqırı olardı tègis mesèlèni kızu talqılaugá júmıldıratın.

Pikir úşıǵı tabılıp, oy şüykèsi tarqatılǵannan, komunistèrdiñ úsınıstarı ayılǵannan kèyin Asanov èñ soñında özi qorıtatın da, magazin satuşısınıñ qajèt búlin ölçèp, orap, sırtınan jippèn baylap, aluşınıñ qolına ústatqanınday ètip, partiya úyımınıñ sèkrètarına “al, osıladı jüzègè asır” dèp or[63]nıñan kötèrilètin. Ol aupartkomniñ özgè kızmètkèrlèrinèn dè osını talap ètètin.

Prèdsèdatèldiñ súraqqa, jarıssözgè şaqırǵanına komunistèrdiñ bir set ünsiz qalǵandıǵına Asanov sasқан joq. “Oqası joq, -dèp oyladı ol işinèn. -Kommunist pikiriniñ osılay biraz ünsiz otırıp alıstan, janǵa jaqın jèrdèn şıǵıp kèlgèni jaqsı.”

-Èndi nè istèymiz, joldastar...

Prèdsèdatèldik ètuşiniñ sözün Asanov bölip jibèrdi.

-Siz dağdarmanız, -dèdi ol. -Jinalısta talqılanıp otırğan mesèlèniñ mañızını asa zor. Onı jaqsılap talqılaw üşin aldımèn súraq qoyıp sol mesèlèniñ bétin aşıp alu kèrèk. Joldastar oylana túrsın, oğan dèyin súraq qoya bèrèyik.

Asanovtıñ közi kolhozdağı jèti jıldık mèktèp partiya úyımınıñ sèkrètarına tüsti.

-Joldin joldas, -dèdi ol, -mal kıstatu isinè mèktèp partiya úyımı nè kömèk körsètip jatır.

-Ötkèn jılı baz tazaladıq, köp júmıstar istèdik. Ötkèn kısta múğalimdèr daladan şöp tasıstı. Múğalimdèrdiñ küşimèn ötkèn jılı...

-Ötkèn jılıñdı qoya túrşını, biyılğıñdı ayt. Sèndèrdiñ ötkèndèrdiñdi aytıp şıǵa kèlètindèrdiñ bar osı.

-Biyıl eli kömèk körsètè almay jatırmız...

Joldingè èndigi súraqtı Yèlèutaèv qoydı.

-Audandıq partiya komitèti byurosınıñ Voroşilov atındağı kolhozda mal kıstatudıñ jayı turalı qaulısımèn tanıstıñızdar ma nèmèsè onı kolhoz partiya úyımımèn birlèsip talqılağan bolarsızdar?

-Joq, bizgè núsqau kèlgèn joq...

Asanov Joldin jaqqa kabak şıta bir qarap qaldı. Partiya qararların orındau üşin komuniskè taǵı qanday núsqau bolmaq? Eldè búlardı osınday “núsqauşıl” ètip jaman üyrètip alǵan özimiz bè èkèn. Köpkè dèyin, şının aytsaq, osı soñǵı kèzge dèyin, biz aupartkomnèn tòmèngi úyımdarǵa obkomnıñ, aupartkomnıñ pelèn qaulısın jinalısta talqılañdar, tügèn qaulısın orındaudı úyımdastırırñdar dèp üsti-üstine qatınas jazıp, “núsqau” bèrip kèldik èmès pè?

Èger biz onday “núsqaulardı” az jibèrip, sol qaulılardıñ núsqausız orındalın jèrgilikti jèrlèrdè[64] tıñǵılıqtı úyımdastırıp otırğan bolsaq, búlar bos èmizikkè üyrèngèn balaǵa úqsap bizdèn núsqau da kütpeğèn bolar èdi. Partiya qararın alǵannan kèyin onı jüzègè

asıru jayında èrèkşè núskaudıñ qajèt emèstigin bilè túrsa da, “auru qalsa da edèt qalmaydınıñ” kèbindèy bolıp, er jèrdèn osınday bir oqıs jaylar boy körsètıp qaladı. Búdan kèyin Asanov partiya qaratların jüzegè asıru üşin komuniskè eşbir èrèkşè núskaudıñ qajètsiz èkèndigi jönindègi öziniñ talay aktivtè, osınday jinalıstarda, jèkè nèmèsè toptağan komunistèr arasında aytıp kèlè jatқан pikirin Joldingè qarayı otırıp, tağı da teptiştèp, sabırlı türdè bayandap ötti.

Múğalim şekirttèrinè oqu programmasına seykès ğılım aqıqatın tøk pèdagogkè ğana ten ústamdılıq, ijdağatpèn salalap, tarata aytıp kèn túsindirèdi. Sodan bir nèmèsè èki sağıttan kèyin ol osı aqıqattı paralèl èkinşi klass şekirttèrinè dè aytadı. Biraq ol múnı jaña ğana aytıp èdim dèp búl jèrdè jèñil-jèlpi qarap, üstirt kètpèydi. Jaña ijdağat, jaña şabıt tabadı. Ol kèlèsi jılı sol klasqa kèlètin jaña şekirttèrgè dè osını bayandap, olardıñ sana-sèziminè osı aqıqattı qúyadı.

Partiya qızmetkèrlèrin tøk osınday, balağa üyrètudèn jalıqpay ústazdıq qılatın múğalimdèrmèn ğana salıstıruğa bolar èdi. Ústaz-múğalim mèn ústaz-partiya qızmetkèrlèriñ arasındaqı ayırmaşılıq ta èdeuir. Múğalim bir kolhozdıñ balaların birnèşè klasqa bölip oqıtısa, partiya qızmetkèri bir kolhozdıñ ülkèndi-kişili adamdarın bir klass èsèbindè terbiyèlèmek. Sol sèbèpti onıñ klası da köp, şekirttèri dè aluan türli: kolhozşısı, júmıssı, intèlligènt, partiya, sovèt qızmetkèrlèri -osınıñ beri odan üyrènbèk, telim almaq.

Asanovtıñ qazirgi jayı şekirtinè bar bilgènin bükpèy, tartpay molınan bèrugè tırısatin, köp istèp edistèngèn tejiribèli múğalimdi közge èlèstètètin èdi...

Jarıssözgè birinşi bolıp mèktèp partiya úyımınıñ sèkrètarı Joldin şıqtı. Ol sözindè osı küngè dèyin kolhoz partiya úyımı mèn özdèriñ arqasında bèrik baylanıs bolmay kèlgèndigin aytıp, núskaú jönindègi qate túsiniğın moyındadı.

Èndi biz büginnèn bastap, -dèdi ol, -mèktèp partiya úyımı bolıp, osı ortalıқтаğı fèrmanı qamqorlıqqa[65] alamız. Dèmalıs kündèri şöp tasisamız, jay kündèri malğa şöp, jèm bèriluin, mèzgilindè suarıluın baqılaymız. Ötkèn jılı kömèktèskènimizdi aytım ğoy. Şınında da biz, múğalimdèr, onıñ işindè komunis múğalimdèr, bizdiñ mindètimiz bala oqıtu dèp qana kèldik osı küngè dèyin. Ötkèn jılı kömèktèssèk, onıñ özi dè kolhoz basına kèlgèn aaur jağdayğa baylanıstı boldı. Al biyıl eli kömèktèspèy otırsaq, ol bizdiñ

özimizdiñ partiyalıq mindetimizdi eli küngè dèyin mèktèp aulasınan asıra almay otırǵandıǵımızdan. Èndi búdan bılay osı birikkèn aşıq jinalısta biz mèktèp komunistèri қоғамdıқ maldı ösirudè kolhoz komunistèrimèn bèlgili derèjèdè biz dè birdèy mindetimiz dèp қaulıǵа jazdıruımız kèrèk. Osı maқsatpèn ortalıқтаǵı fèrmanı қамқorlıққа alamız, oǵan partiyalıq köz қırımızdı salamız. Köktèmdè balalardıñ töl күtuin úyımдаstıramız...

Asanov múǵalimniñ “partiyalıq köz қırın salamız” dèǵènin қattı únatıp қaldı. “Jalpı қарau èmès, osı múǵalim aytқандаy partiyalıq köz қırın sala қарau kèrèk. Búl bizdiñ partiyalıq, mèmlekèttik isimizdiñ barlıq salalarında birdèy қajèt. Tèk komunistèrdi ǵana èmès, partiya joқtardı da osı kózқaraska úyrètú kèrèk.”

-Dúrıs pa, múǵalimdèr, -dèdi Asanov múǵalimdèr jaққа қарap. Onıñ işki ırzalıǵı kózinèn mèyirimdi úşқın bolıp шаşıray èrkinè jaydarı da jılı күlki bolıp jinala қaldı.

-Dúrıs!..

-Dúrıs қoy!..

-Ötè dúrıs...

Múǵalimdèrdiñ biri, aққúbaşa, nezik dènèli jigit rúқsat súramastan ornınan túrdı.

-Joldin joldastıñ pikiri ötè dúrıs, biz solay isteymiz dè. Bizdiñ baққанımız bala, sèniñ baққанıñ mal dèǵèndi қоyуımız kèrèk. Baққанımız öz aldına, biraқ ortak мүddè ajıramauı kèrèk...

-Besè, solarıñdı aytıñdarşı, -dèdi kolhoz partiya úyımınıñ sèkrètarı Қанаşèv Joldin mèn múǵalimdèrgè күlimdèy kèzèk қарap.

Múǵalimdèr sözi köktèmniñ ökpèk jèlindèy esèr ètti mè, eytèuir, osı tústan bastap jinalıs rèsmiligi dos adamdardıñ dastarhan üstindè aytılattın adal sırım[66]day bolıp tógilgèn жүrèk sèzirimèn astasıp kètti. Şıǵıp sөylègèn kolhoz komunistèriñ barlıǵı da қоy fèrmasındaǵı mal қıstatu isiniñ oydaǵıday èmès èkèndigin aytıstı. Basқа fèrmalardaǵı kèmşiliktèrdi dè ortaǵа saldı. MTS-tiñ kömègi naşar èkèndigin көrsètti.

Bizdè aurudan mal ölip jatsa, -dèydi Makènov, -mına Oktyabr MTS-niň eşbir bası aurıp, baltırı sızdamaydı. Jaqında “Üş búlaқта” túrğan tört ögiz bir kündè ölip qaldı. Şöp pèn jèm auızdarınan qalıp otıradı olardıñ. A nègè öledi olar? Ondaý ölimdi qalay toqtatu kèrèk? Búğan MTS kömèktèspèydi. Tipti MTS-tiñ mal derigèri sol tört ögizdiñ nèdèn ölgèndigi turalı qorıtındı da şıǵarǵan joq. MTS tarapınan múnday közqaraspèn şaruasılıqtı alǵa bastıruǵa bolmaydı. KPSS Ortalıq Komitètiñiñ sèntyabr Plènumıñıñ qaulısında MTS-tèr kolhoz öndirisin örkèndètudègi şèşuşı küş dep atap körsètildi emès pè? Èndèşe búl bizdiñ MTS-kè de ayılǵan söz. Búl bir.

-Èkinşi söz mınau, -Makènov qaǵazına qarap aldı. -Bizdè özimizdiñ qolımızdan kèlètin júmıs ta, kèlmèytin júmıs ta bar. Mèselen, jañaǵı maldı kütu, azıqtandıru, oǵan túz bèru, maldıñ jatar ornın jılı, taza ètip ústau -búl öz qolımızdan kèlèdi. Onı Saqabèkov istèmèsè başqaǵa istèttirèmiz. Eypèsè köpşilik talqısına tüskènnèn kèyin Saqabèkovtiñ özi de istèydi. A minè, öz qolımızdan kèlmèytin jañaǵı mal aurı siyaqtı kèsèldi qalay joymaqpız. Osı küni qoyda mınaday bir aurı bar: qoy èki kün, üç kün bir orında şır aynalıp jürèdi de ölip qaladı. Múnday aurı osı audanda tègis bar dèse de boladı. Malşılar ol aurı “aynalma” dep aytadı. Búl nè aurı, oǵan qarşı kürèstiñ jolı qanday - osını èşkim èlep èskèrmèydi. Küz basında oblıstıq aul şaruasılıq başqarmasınan bir mal derigèri kèlip kètti. Onıñ kèldi dègèn atı ǵana, eypèsè tük tè bitirgèn joq. Mèn oǵan osı “aynalma” jayın aytıp èdim, ol onday aurımèn aurıǵan qoydı köru üşin èkinşi bir uçastokkè jètudi qiyinsınıp, “maldıñ aurı köp qoy” dep qolın bir-aq sèrmèp kètip qaldı. Onıñ, ègèr qoǵamdıq iske şın janı aşıtin bolsa, osı kolhozda otıruı kèrèk èdi de, sol aurıdıñ jayın zèrttèui kèrèk èdi. Mèn kolhoz başqarması atınan oblıstıq aul şaruasılıq başqarmasıñ bastıǵı Goryaçkovskiýdiñ özi[67]nè osı jaydı aytıp hat ta jazıp jibèrdim, mamandar jibèrip, osı aurıdı tèksèrudı ötindim. Odan bèri èki aydıñ jüzi boldı. Goryaçkovskiýdèn kèlgèn jauap ta, maman da joq... Minèki, joldastar, jırık ayaktan aqqan astay bolıp, bizdiñ èdeuir malımız osı ertürli aurudan da ölip jatır. Oblıstıq aul şaruasılıq başqarması tarapınan, jañaǵı múǵalim aytqanday, partiyalıq közqaras bolı kèrèk èdi. Biraq búl közqaras eli küngè dèyin sèzilmèy kèlèdi...

-Al èndi, sèkrètar joldas, öziñ söylè, -dèdi Asanov Makènov sözün bitirgènnèn kèyin Kanaşevka. -Jinalısta qalay söylèudiñ ülgisin körsèt. Tègi komunistèrdiñ bèlsèndiliginiñ joǵarı, tømèn bolı jinalısta partiya úyımı sèkrètarınıñ öziñ qanday bèlsèndilik

körsétuinè baylanıstı bolmaq. Ana Orazbaev joldas, mına komsomolèstèr sèkrètardan kèyin söylèuge ezir otır.

-Èndèşè bir-èki auız biz dè söylèyik, -dèydi Qanaşev ornınan sağızday kötèrilip.

-Joq, siz tèk söylèu üşin söylèmèñiz, -dèdi Asanov. -Jüyèsin tauıp söylèñiz. A, Makènov joldas maldı zootèhnikalıq jağınan qamtu isiniñ naşar èkèndigin orındı èskèrip otır. Maldı qıstan aman da küyli alıp şıǵaru üşin kürèsumèn birgè onıñ türli aurulardan ölumin toqtatu üşin dè kürèsu kèrèk dèydi. Maldıñ sanın artırıp, önimdiligini molaytu üşin kürès dègènimizdiñ bir tarauı osı mal derigerlik baqılaw boladı dèydi ol. Dúris èmès pè, a?

-Dúrisı, dúrisı koy, -dèydi Qanaşev. -Rasında Makènov söziniñ janı bar. Onıñ üstinè köp kèmişilik öz basımızda èkènin dè moyındaumız kèrèk. Nègè osı küngè dèyin Saqabekov fèrmasına tégis şöp tasılıp bolǵan joq? Nègè ondağı traktorlar kündè bos qarap túradı? Nègè kündiz-tüni şöp tasımaydı? Oǵan júmısta osılay úyımdestırmaǵan Saqabekov kineli. Saqabekov búrin kolhoz prèdsèdatèli bolǵan tèjiribèliginè qaramastan, búl júmıstı jaqsılap basqarmay otır. Oǵan bügingi partiya jinalısında osılay dèp qattı aytuǵa tiyistimiz. Kèmişiliktèrdi qattı sınaumız kèrèk.

Búdan kèyin ol Saqabekov basına qanday jaza bèru kèrèktiginè toqtadı.

-Jaña kolhoz prèdsèdatèli Makènov joldas Saqabekovkè sögis bèrilsin dèdi. Mèniñ osı kèmişilikkè bizdiñ[68] özimiz dè kinelimiz ğoy dèymin. Sondıqtan Saqabekovkè èskèrtu bèrsèk tè jètèdi ğoy dèymin...

Asanov Qanaşevqa qaradı.

Jaña ğana ekspindi söylèp, sındı öristètu kajèttigin aytıp túrǵan ol, Saqabekovkè jaza bèrèr jèrgè kèlgèndè jasıq tèmirdèy mayrıla qaldı. Nègè taysaqtaysıñ. Sögis bèrilsè onıñ öti jarılıp kètèdi dèymisiñ. Eldè onımèn joldastıǵıñdı qımaymısıñ. Joldastıq pèn partiyalıq prinsiptiñ arasın mejlèytin uaqıtıñ jètti èmès pè sèniñ. Sèn başqa kolhoz partiya úyımdarınıñ sèkrètarlarınday èmès, búl júmısqa audandıq qızmettèn austıñ, sondıqtan sèniñ başkalardan şoqtıǵıñ biyik boluı kèrèk èdi ğoy...

Qanaşev ornına otırǵannan kèyin Asanov jüzin kèlèsi şèşèn jaqqa qaray búrdı.

Biyıl ğana oğu bitirip kèlgèn, studènt kiyimindègi jas zootèhnik, komsomolès Kèlès Ebişèv özinij mal aralauğa jağdayı joğ èkèndigin aytıp túrdı. Asanov şapşan búrılıp, ğabağı tüyilè kolĥoz prèdsèdatèlinè ğaradı.

-Kölik nègè bèrmèysin?

Makènov:

-At bèrgèmiz. Birağ bizdè èr-toğım joğ. MTS-tè şana bar, bar tura olar sonı bèrmèydi özdèriniğ mamandarına.

Asanov:

-MTS şana bèrmègèndiktèn sèn èr-toğım bèrmèysin bè?

Makènov ündèmèydi.

Ebişèv:

-Tipti jügèn dè bèrgèn joğ, kèndirmèn noğtalap ekèp bèrdi attı...

Asanov:

-Sonda zootèhnik ğarap oturu kèrèk pè?

Makènov:

-Mèniğ şanamdı jèguinè boladı, saymanım beri bos. Mèn beribir salt jürmin.

Asanov:

-Osını búrın nègè aytpadığ oğan?

Asanov osı tústa “ğafu ètiğiz bir minutkè” dèp zootèhniktiğ sözün bölüp, Makènovkè ğaray otırıp şırığa söylèp kètti.

-Jağağı, mal sanın köbèytu, onığ önimdiligini arttırı üşin mal indètinè ğarsı kürèsu jönindè aytkan[69] sözdèriğ işimdi ğattı jılıtıp èdi. Ğoğamdığ müddè berinèn joğarı bolı kèrèktigin ayttığ onda sèn. Al mına zootèhnikti jayau ústap otırğanığ köñilimdi múzdatıp otır mèniğ. Biz, komunistèr, ğoğamdığ müddèni joğarı ústau kèrèktigin birèudi sınağanda, söz jüzindè ğana aytpay, sonı özimizdiğ kündèlikti isimizdè körsètip

oturumuz kèrèk èmès pè? Mal şaruasıılığın örkèndètíp, onıñ önımdılığın arttıru isinè bar küş-jigerimizdi júmsasaq, sèntyabr Plènumı ıaulısında körsètılğèndèy èlimızdıñ adamdarınıñ ıılığı üşin tetti tamaq, jaqsı kıyımđık şıkızattardı mol bèru derèjèsindè bolmasaq, biz nèsinè komunispiz, joldastar, a? Audan komunistèriniñ bügingi tañda osıdan artıq qanday mindèti bar? Joq! Èndèşè bar küşimizdi, bar jigèrimizdi, örelı oy, özèkti isimızdıñ barlığın da osı maqsatqa tutas ta tolığınan arnaımız kèrèk koy!..

Asanov toqtalıp qalğannan kèyin zootèhnik qaytadan sözinè kiristi. Sèkrètardıñ soñğı sözdèri onıñ jürèğın qozğap kètti mè, eytèuir, ol búl tústa alğaşkı búyığı qalıptan şığıp, jastıq jalının tökkèndèy jigèrlènè söylèdi. Tipti alğaşında jas zootèhnik öziniñ sözin mal aralauğa kolhozdıñ kölik bèrmèy otırğandığın aytumèn bitirètin siyaqtı, onıñ odan başqa aytatın èşnersèsi joqtay èdi. Èndi ol jürèğiniñ tükpirindè jatқан ölkèn oylarına jaèa arna tapqanday boldı.

-Joldastar, mèniñ oqu bitirip, osı oblısqa, odan osı kolhozğa kèlgènimè èki ayday ğana boldı, -dèdi ol.

-Şınımdı aytsam, mèn işimnèn: “mèn baratın kolhozdıñ fèrmalarında èndigi birsıpıra júmistar istèlip tè koydı-au. “Ettèñ şü dèğènnèn, bası-qasında bolmağanı-ay” dèp ökinè kèlgèn èdim. Múnda kèlgènnèn kèyin mèn oğan èmès, başqağa: KPSS Ortalık Komitèti sèntyabr Plènumınıñ qaulısı şıqqannan bèrgi jıldan asa uaqıt işindè kolhozda sol qaulını jüzègè asırığa bağıttalğan èşnersè istèlmèy otırğanına ökindim. Hruçèv joldas sèntyabr Plènumında jasağan bayandamasında bılay dèp körsètti, -ol pidjaginiñ işki qaltasınan bir kişirèk kitapşanı suırıp alıp, onıñ bèttèrin tèt aqtara bastadı. -Eñgimè jèm-şöp öndiriluiñ, qora saludıñ jenè mal şaruasıılığındağı èñbèkti köp kèrèk ètètin júmistardı mèhanikalandırudıñ qoğamdıq mal sanı ösuiniñ qarqınınan mıqtap artta qalğan[70]dığında bolıp otır...” Minèki, kördiñizdèr mè? Al osı artta qaluşılıqtı joyu üşin kolhozda nè istèlgèn? Bir koy qora salınğan. On mıñnan asa koyı bar kolhozda bir ğana jaña koy qora. Biyıl oğan qamalatin mıñğa tayau bastan özgè koylar sızdı, èski tas qoralarda jatpaq. Ala jazday koydan ölüm, qozıdan köksau üzilmèuiniñ, maldıñ iş tastau, kısrı qalınıñ bir sèbèbi osında jatır... Èkinşidèn, kolhozdıñ jèm-şöp qorında tèk şöptèn başqa èşnersè joq. Onıñ da kèybir uçastoktègilèri kèş jinalğandıktan kúnarlılıq prosèntin azaytқан şöptèr. Al sol şöptiñ özi malğa uaqıtında bèrilmèydi. Mina otırğan Saqabèkov joldastıñ özi mèniñ malşılarga koyğa èrtèli-kèş şöp şasıp otıru jönindè bèrgèn kèñèsimdi

üş rêt iskè asırtpay tastadı: “aupartkom mèn auatkomnıñ birinèn núsķau bolmay malģa dayın şöp bèrgızbèymin” dèydi. Kèşè aupartkomnèn ķaulı kèlipti, onda Vorosılov atındaģı kolģozda malģa şöp bèrilmèytindigi tèris dèp tabılıptı dèp èstıgènnıñ özındè dè ol maģan “ķaulıda tap “Bolşèvik” kolģozı ayaktı èmaldı aydap dalaģa şıģarmasın, tèk şöp bèrip kütsin dègèn joķ” dèp kırsı jauap bèrip kètti. Jańaģı aytılgıanday kèşè ķoydı saģat tørttèn aş ķamalıp ķaluvı Saķabèkovtıñ osı piģılınıñ úşıģı. Partiya ķaulısın jüzègè asıru üşin mal ösirugè kèdèrgi kèltiretin osınday kıñırlıķpèn astasķan èski kózķarastı joyu kèrèk.

-Üşinşidèn, -dèdi ol ajarlı ķabaģın joģarı ķaray bir kòtèrip ķalıp, -osı küngè dèyin fèrmalardıñ birındè mèħanikalandıırılģan júmıs joķ. Múnu kolģozdaģılar da oylamaydı, MTS-tègilèr dè èskèrmèydi. Minè osılardıñ saldarınan kolģozda maldıñ sanı bar da, sapası joķ. Sapası joķtıģı èmèy nèmènè: bar maldan tiyisti önim alınbaģannan kèyin. Túrasın aytsaķ, del osı kolģozda biyıl maldan alınuģa tiyis sèntnèrlègèn süt pèn èt, púttaģan may mèn jün bosķa ısırap boldı. Mesèlèn, kolģozdaģı erbir saun sıyırdañ biyılģı jıldıñ basınan osı dèkabrgè dèyin yèsèptègèndè üş jüz litrdan ğana süt alıģan. Al èlimizdè er sıyırdañ üş jüz èmès üş mıñ litrdan süt sauatın kolģozdar eldènèşèu. Nègè biz solardıñ ķatarına jètpèymiz! Búl üşin jaķsı ķora kèrèk, jèm-şöptik daķıldardı köp ègu ķajèt. Hruçèv joldastıñ özi jèm-şöp bazasın nıģaytıdı ķattı atap kòrsètken bolatın. Onıñ üstinè fèrma[71]lardı mèħanikalandııru, mal derigerlik ķamtıdı naķtı jolģa ķoyu kèrèk!

Komsomolès joldastar, nègè biz osı üşin kürèspèymiz? Nègè biz osı mesèlèni dausımız, ünimiz, küşimiz jètkèninşè ķattı kòtèrmèymiz? Nègè partıyanıñ aşık jinalıstarında osınday oylarımızdı ortaģa salmaymız? Nègè... -Ķattı tolķıģan köñil sèziminè auızdan şıģar söz sèrik bolıp ilèsè almay ķaldı ma, eytèuir, zootèħnik soñģı “nègèsinè” baylanıstı oyın bir set jalģastıra almay ķaladı da, sözün odan arı sozbaydı. -Mèniñ aytayın dègènim osı ğana...

Ebişèv èsik jaķtaģı öz ornına barıp otırdı. Alģaş ornınan túrģan kèzdè ol Asanovtıñ közinè tañķı tanau kèlgèn aķķúba bala terizdi ańģarılģan èdi. Zootèħnik ornına otırģannan kèyin ķayta kòz tastaģan ol èndi ķarsı aldınan aķķúba bala èmès, kızıl sıraylı kèlgèn, örttèy jalını bar, jigèrli balģın jigitti kòrdi.

Jinalıstıñ èñ soñında bosağada tayağına süyènip, jürèsinèn otırğan tüngi küzètşi Ƙoybağar Jılqaydarov ƙart söz súradı.

-Osı biz ötkèn ƙısta ükimètten ƙańsa jèm aldık, bilèsinđer mè? -dèp súradı ol kolhoz prèdsèdatèlinèn.

-Köp ƙoy, aƙsaƙal...

-A... a... köp dèysinğ bè? İya... iya... köp... A biyıl bizdiñ ƙoymamızda az da bolsa, öz jèmimiz bar? A? Jèrdi köp jırttık, ègindi jıldağıdan köbirek saldıƙ ƙoy? Sodan èmès pè? A?

-Azdap tıñ jèr igèrgèndigimizdiñ arƙası da, aƙsaƙal-au...

-A sonı azdap èmès, köptèsè ƙaytèdi, adamğa da, malğa da mol jètètin ğıp?..

Asanov Ƙoybağar jaƙƙa jalt ƙaradı. Búl bètımèn mañdayı ötkèn kündèrdiñ josığan jol, soƙpaƙ izdèrindèy bolıp mol tüskèn ejimgè bay, közin sığırayta ƙaraytın, ƙılış saƙal köne ƙariya èdi. Ol jauap kütkèndèy sol ƙolımèn tayağına süyènè türègèp túrğan küyi oñ jaƙ ƙúlağın ƙalƙalay Makènov jaƙƙa tostı.

-Ol bizgè baylanıstı èmès, aƙsaƙal, onı audan bilèdi. Audanğa oblıs ƙańsa tıñ jèr jırtılattın körsètip jospar tüsirèdi, búl soğan baylanıstı.

-Audan bilsè audan enè otırğan joƙ pa? -dèdi ƙart aupartkom sèkrètarın núsƙap. -Sodan bilip nègè ƙalmaysınğdar?[72]

Asanov èzu tarta külip ornınan túrdı.

-Söziñiz jön, aƙsaƙal, -dèdi ol Ƙoybağar ƙartƙa, -tıñ jèrdi mol igèrmèy mal ösirudi öristètè almaytınımız ras. Biyıl audannıñ ègis kölèmi èki èsè köbèyèdi.

-A... Ègin köp ègilèdi dèy mè?.. Onda jön!.. -dèp ƙart ornına ƙayta otırdı. -Onda sözim joƙ. -Ol ƙılış saƙalın taramday otırıp, ƙaytadan söylèp kètti. -Astıƙ beriniñ dè arƙauı; astıƙ mol bolsa, ayaq tolı, at küyli... Jaraƙtı jau da ala almaydı onda sèni... Osını úƙsağdar boldı.

Tüngi saġat on èkigè tayau jinalis bitti. Şıñıltır ayazdı tınık auada partiya jinalısınan şıġıp, sèlonıñ er jaġına qaray taraġan aul adamdarınıñ ayak şıķırı ayķın èstilèdi. Üylèri kontorġa jaķındardıñ lèzdè-aķ tèrèzèlèri şèrtilip, qaķpaları qaġıla bastadı.

Sèlonıñ bas jaġınan:

-Ey Kèlès, tañèrtèñ atıñdı alıp kèlip mènıñ şanamdı jègip kèt, -dèġèn dauıs èstildi.
Oġan:

-Mindètti türdè! -dèġèn jigèrli dè köñildi jas dauıs sañķ ètip jauap bèrèdi.

Búl kèzdè “Bolşèvik” kolhozınan şıķķan èki maşınanıñ ottarı Ayan sèlosı jaķķa qaray alıstap bara jattı. Èki maşına birazġa dèyin birinèn-biri qalıspay irkès-tirkès kèlè jattı da, auldan bılay şıġıñķıraġannan kèyin Kuroçkin mèn Yèlèutaèv mingèn aldınġı maşına qattı jürüp, artķı maşınadan kara üzip kètti.

Esirèsè tün balasında qattı jüristi janı jaratpaytın Qaratay öz maşınasın birkèlki tèjèp ústap, aldınan kèzdèsèr oyılı-şuñķır, kèdir-búdırġa saķ qarap kèlè jatır. Maşına, qarañġı tüngè qarsılaskanday, aldına qaray üzdiqsiz seulè şaşadı. Sol seulè, joldan adastırmay, kèdir-búdırġa soķtırmay Qaratayġa maşınanı dúris basķartıp kèlèdi...

Asanovtıñ oyı da osı seulè astınan köterilġen jolday bolıp, birinè biri sabaqtalıp, úzara túsèdi. Kèşèli-bügindi körgèndèrin şimaķtay kèlip, ol Japar qarttıñ sözine köp böġèlip oy jügirtèdi. Esirèsè onıñ júmıstaġı kèmşiliktèrdi joġarıġa aytıp jètkizugè teuèkèldèriñ jètpèydi, qorķaqsındar dèġèn sözdèrdi Asanovķa jaranıñ auzına sèbilġen túzday esèr ètèdi.

Búdan üş-tört jıl búrın Asanov qorķaķ pa èdi, sire? Búl audanġa Asanov aupartkom sèkrètarı bolıp,[73] 1951 jıldıñ basında kèldi. Èndi birèr aydan kèyin oġan dört jıl bolmaķ. Sol dört jıldıñ alġaşķı èki jılında Asanov obkom mèn oblatkom aldına osı audannıñ mal şaruasıġınıñ jayı turalı mesèlèni qattı qoyıp jürdi. Obkom plènumı, oblastıķ partiya aktivi, oblatkom sessiyalarında Asanovtıñ söylèmèy qalġan kèzi bolġan èmès. Sonıñ berindè dè ol audanda mal öniminiñ tömèn èkèndigin, maldıñ sanı bar, sapası joķ èkèndigin naķtı misaldarmèn ayķın delèldèp, qattı dau kötèrip jürdi. “Jılķınıñ jal-ķuyrıġm, siyır mèn qoydıñ túyaġı mèn müyizin sanaumız jètèdi bizdiñ. Èndi sonıñ önimi üşin kürèsètin uaqıt jètti, joldastar. Kolhozdar mèn sovhozdarđı qoġamdıķ önimdi

mal şaruşılığın örkëndëtüdiñ üşjıldık jospardıñ birsıpıra kolhozdar eli dè tolıq orındağan joq. Üşjıldık jospar boyınşa erbir kolhozda tört fërma bolı kèrèk bolsa, köptègèn kolhozlarda şoşka, kús fèrmaları eli dè úymdastırılmay otır. Üşjıldık jospardıñ uaqıtı bitkènimèn onıñ köptègèn punktterin tolıqtıra qaytadan jüzègè asıra bèruimiz kèrèk. Qaulınıñ uaqıtı ötti, iyıqtan jauapkèrşilik tüsti dèu bolmasın. Sol qaulını jüzègè asıruda jibèrgèn şalalık, kèmşiliktèrimiz özimizgè ayan. Èndèşè sol kèm-kètigimizdi bütindèy bèruimiz kèrèk. Mèniñ şala qalğan is dèp aytıp otırğandarım mal fèrmaların mèhanikalandıru, mal qoraların salu, mal túkımın asıldandıru jenè mal şaruşılığınıñ zotèhnikalıq jenè mal derigèrlik qajètin ötèudi jaqsartu mesèlèlèri. Búl salada istèlgèn júmıstar, öngèni bilmèymin, del bizdiñ audanda eli dè qanağattanğısız. Oblıstıq aul şaruşılıq basqarması, onıñ mal şaruşılığın basqarması búl júmıspèn eli dè naşar şuğıldanıp otır...”

Asanovtıñ osı turgıda aytқан sözdèrin ol kèzdè qoldauşılar sirèk boldı. Oblıstıñ kèybir basşıların üşjıldık jospardıñ oblıs kòlèmindè orındalıtı toqmèyilsitip tastadı da, jèkè audan, jèkè kolhozdarıdağı kèmşiliktèrgè nazar audarılmadı. Tipti kèybirèulèr “Asanov ol audanğa jañadan barğandıqtan baybalam salıp jür” dègèn künkil dè şığardı. Esirèsè búrın sol audannan oblıstıq mèkèmèlèrgè kızmètkè auısқан adamdarğa onıñ búl sözi türpidèy tiyip, olarğa tağılğan kineday sèzilètin boldı. Sondıqtan olar rèti kèlgèn jèrdè “Asanovtıki jaña sıpırğış taza sıpıradınıñ[74] kèri goy. Eytpèsè ol audannıñ jayı jaman èmès: malı köp, tauı ıq. Ol audannıñ malın Sulu taudıñ bòktèrinè altı ay kıs jayıp şıguğa boladı. Oblıstıñ qay audanında onday maldı kıs boyı jayıp şıguğa mümkindik bar...” dègèn sözdèrdi mol taratıp, onı özdèrimèn jahattas kèybir basşı kızmètkèrlèrdiñ kúlaqtarına da salıp jürdi. Osılardıñ beri Asanov sözdèrinin èskèrusiz qaluına jağday tuğıza bèrdi.

Qamqorşı köñil, qaltkısız niyètpèn kızına aytқан talay sözdèrinin èlèusiz qala bèru Asanovtı da birtè-birtè suındıra bastadı. Ol èndi az söylèytin, köp jinalıstarda ündèmèy qalatın küygè tüsti. Qıstan şıqqan mal, alınğan töldiñ sanın qualap, bar küşin soğan júmısap jürip jattı. Al audanda maldıñ jalpı sanı qattı qaulap ösè bèrdi...

KPSS Ortalık komitètinin sèntyabr Plènumınıñ qaulısı maldıñ sanın köbèytumèn birgè, onıñ önimdiligini arttırı mesèlèsin qoydı. Bұл jönindègi Asanovtıñ ana bir jılğı oyları qayta jañğırıp, jandana bastağan èdi. Biraq ötkèn kıs şondanaydan tigèn şoqparday bolıp

malğa attı sokı saldı da, jandı ınap kètti. Japar art aytkanday talay jılı ènbèkting bir böligin jımdı jèl aldına salıp aydadı da ekètti...

Jok, biz maldı búlay ösirè almaymız, dèp oyladı Asanov osı jaylardı èsinè ala otırıp. Búl onıñ talay oylap, jügingèn aupartkomnıñ byuro müşèlèrimèn birgè talay talılap, toqtaskan pikirlèri. Bira nègè èndèşè oblıs ündèmèydi? Bizdiñ audanda tıñ, tıñayan jèrlèrdi igèrudi arttıru, astıtı köp ègu, ol üşin audanda MTS aşu, şöp jıнау júmısın tègis, sol siyatı şabındıtı jayıp suaru jönindègi úrílıstardıñ júmısın jenè şıñırau údıtar úrílısın mèhanikalandıru, kolozdarda mal oraların köptèp salu jönindègi talap-tilèktèrimizdi nègè şèşpèydi? Sèntyabr Plènumı aulısınıñ mal şaruasılıın örkèndètu jönindègi talaptarın jüzègè asıru isinè obkom, oblatkom, oblıstı aul şaruasılı baskarması da mindètti èmès pè. Èndèşè nègè olar ündèmèydi? Olardıñ başlıarı audandı tègis nègè aralap körmèydi? Mal şaruasılıtı dèp atalatın osı audanға soñı tórt jıl boyına nè obkom sèkrètarınıñ, nè oblıstı aul şaruasılı baskarması başlıarınıñ biriniñ bas súpaun alay dèp tüsinugè boladı? Ras, ötkèn ısta ob[75]komnıñ ol kèzdègi èkinşi sèkrètarı Yèşanov samolètpèn bir rèt kèlip kètti. Onda da mal ırılıp jatır dègèn soñ ana kèldi. Ol kèlisinèn nè payda kördik? -Asanov búl arada èriksiz külimsirèdi -Japar art ötkir ayttı-au ol turalı “jay sèkrètar bolsa bola-a oysın” dèp... Bükil oblıs malınıñ üstèn birinè juiın ösirip otıran búl audanға nègè jètkilikti köñil bölınbèydi?..

Bèbèu aktırıp, bèzildètè, ısa kèlètın attı tolatıñ bir set tolastana aluınday, öz jürègin sızdatan osı bir jaydı aşına, küyinè, tolana kèlip, ol az tınıştaladı da, aytadan oylanıp kètèdi.

Búdan kèyin ol obkomnıñ biyıl kèlgèn jaña sèkrètarın köz aldına èlèstètti. Asanov osıdan bir ay búrın obkomda mol dènèli kèlgèn, kèñ mañdaylı, sèrgèk tè sabırlı kisiniñ - obkom sèkrètarınıñ abıldaında otıran èdi. Audannıñ jayın, ègijèy-tègjèyinè dèyin súray kèlip ol Asanova: “obkom sèkrètarı audanımızға kèlmèdi dèp iştèy ökpèlèytin dè bolarsıñdar. Mindètti türdè baramın. Al osı küngè dèyin astı ananıñ ayasınan şıa almay kèlgènimizdi öziñ tüsinèsiñ oy” dègèn bolatın.

“Nègè tüsinbèyin, tüsinèmin oy, İlya İvanovi. Biyıl tıñ, tıñayan jèrlèr oblista mol igèrilip, mol önim alındı. Sonıñ netijèsindè oblıs Otanға ötkèn jıldardaıdan eldèayda

köp astıq tapsırdı. Èl baylığın molaytu, Otan ıuatın arttırı ıamında oblısta istèlgèn búl igilikti iskè sizbèn birgè mèn dè ıuanbaydı dèysiz bè, şeksiz ıuanamın, İlya İvanoviç. Mèn tèk özım şıkkın töbèdèn ğana ıaraul ıaraytın da şığarmın. Sizgè ıarağanda mèn şıkkın töbèniğ alasa èkèni dè ras. Sizgè biyiktèn barlığı da jaqsı körinètiniè şek kèltirmèymin. Birağ kèydè sol ayağ astında körinètini töbèniğ oyılı-şuqqırı tau basındağı adamniğ köziniè tègis şalınbay ıalatını da boluşı èdi ğoy. Mèniğ sizgè öz audanımdağı oy-şuqqırdı aralatıp jürip aykın körsètkim kèlèdi. Mèniğ “oblıs basşılari birinğay ègin şaruasılığımèn şuğıldanıp, mal şaruasılığın tasada ıaldıradı. Olar ègin şaruasılıqtı audanğa jiyi barıp, mal şaruasılıqtı audanğa bas sükpaydı” -dèy bèrètiniimniğ dè menisi osında. Bizdiğ -malşılardığ da, olardığ işindè, bizdiğ audanıniğ Rağım, Japar siyaqtı ıart şopandarınıniğ da Otanğa oblıs ènbèkşilèriniğ astıqtı mol bèrgèni siyaqtı, mal önimdèrin dè[76] köp bèrgimiz kèlèdi. Biyılğı şıkkın mol astıq jinalıp alınbay, ısırap bolıp boska ıalğan bolsa, sizdiğ dè işiniz küyip, janınız ıinalmas pa èdi. Sol siyaqtı bitik öskèn ègindèy mol dünüyèniğ -èttiğ, süttiğ, jünniğ ısırap boluına mèn ıalay ıinalmay otırmağpın. Osı jay üşin mèniğ ıalay ıayğırıp, küyzèlètiniimdi bilèsiz bè siz? Jaña kèlgèn adamsız ğoy, eli jayımızbèn tanışkan joksız, sondıqtan bilmèytin dè bolarsız. Oniğ üstiniè audanğa kèlmèy aykın bilè almaysız da ğoy. Bilmèsèñiz aytayın: búl jay üşin ıattı mazasızdanamın mèn, İlya İvanoviç. ıorağa úya salğan ıarlığastay ıanadı dirildègèn sol bir mazasızdıq mèniğ kèudèmdè otır. Ol mazasızdıqtı sèyiltu üşin mağan sizdiğ kömèğiniğ kèrèk... ıaşan kèlèsiz. Mèn sizdi kütudèmin, İlya İvanoviç...”

Èrtèñindè Kuroçkin oblıska ıaytpağ bolıp, ıoştasu üşin Asanovtuğ kabintiniè kirdi. Kabinètè Asanovpèn birgè auatkom prèdsèdatèli ıoñırbaèv otır èdi.

-Tündè şarşap kèlgèn bolarsız, -dèp súraadı odan Asanov.

Kuroçkin şarşamağanın aytıp, malşılar arasında bolğan soñğı èki kündi ıuana èsinè tüsirdi.

-ıanday tamaşa adamdar! -dèdi ol èki ıolınıniğ alağanımèn közge körinbèyitin eldè bir nersèni salmaqtay otırğanday. -Kèrèmèt adamdar èkèn şopandar.

-Jalğız şopandar ğana èmès, barlıq malşılarımız solarday, -dèydi Asanov. Onıñ da öjine lèzdè jılılık jügirè bastaydı. Búl sözdèrdi ol eri kıanış, eri maqtanış rètinde aytadı.

-Mèn alada tuıp, sonda östim, alada kızmèt istèdim, -dèydi Kuroçkin. -Şınımdı aytsam, şarualar ortasında, onıñ işindè malşılar arasında bolıp, olarĝa zèr sala araĝanım da osı jolı èdi. anday jaydarı, akõñil, aşıq jandı adamdar dèsenjizsi!

Kuroçkin aytuĝa jinalĝanın aytıp, ornınan túrıp “nè selèmiñiz” bar dèp súradı.

-Jolıñız bolsın, -dèdi Asanov ta ornınan kõtèrilip. -Bir ğana tilègimiz bar sizdèn: osı audanda körgèndèriñiz bèn odan şıĝarĝan oritındıñızdı oblısa ayta barıñız, basşılardıñ ılaĝına salıñız. Obkom sèkrètarlarına oblıstıq aulşaruasılıq başkarma[77]sınıñ mal şaruasılıĝın örkèndètümèn şúĝıldanĝısı kèlmèytinin aytıñız. Osıdan başqa nè aytamız biz...

Olar ol alıstı.

Kuroçkin şıĝıp kètkènnèn kèyin kabinètke oñırbaèv pèn Asanovtan başqa taĝı èki-üş byuro müşèlèri kèlip kirdi. Solarmèn ilèsè kirgèn kömèkşi amıs mesèlèsinè baylanıstı şaırılĝandardıñ tèĝis jinalĝandıĝın hıbarladı.

-Kirsin, èndèşè bastayıq, -dèp Asanov ornına otırdı.

3.3. Aul Balası

(Şofèrdiñ enĝimèsinèn)

Maĝan adrèsi bala olımèn jazılĝan üşkil hat ekèlip bèrdi. İşin aşıp arasam, osıdan èki ay búırınırak, komandirovkada bolĝan şaĝımda, bir kolhozda kèzdèskèn bala jazıptı. “Aĝay, -dèpti ol hatında, -mèn azır 4-klassta oıp jürmin. Altı rèt “bèstik” baĝa aldım. Astıĝımız öte köp. Öziñiz körgèn bizdiñ auldıñ balaları azır tèĝis ouda. Kèşè Omar aĝay bizdiñ mektèpkè kèlip, jazda júmıstı jaqsı istègènimiz üşin bizĝe kolhozşılar atınan alĝıs ayttı. Biz attı uandıq. Taĝı da aytatınım, siz jibèrgèn surètimdi aldım, aĝay, onıñızĝa köp raqmèt. Mèn sizĝe sol üşin raqmèt aytayın dèp hat jazıp otırmın. Siz surèt pèn osa jibèrgèn hatıñızda ısta kolhozĝa anday kömèk körsètuge uyĝardıñdar dèp súrapsız. Oudan bos kèzdèrimizdè kolhozdıñ malın kütisèmiz, fèrmanıñ jas töldèrin amorlıĝımızĝa alamız. Osımèn hatımdı bitirdim, aĝay. Qoş bolıñız. “Jaña

jol” kolhozınıñ oquşı balası Sèrkènbay dèp biliñiz”. Búdan kèyin hat jazılğan data koyılıptı.

Sèrkènbay, onıñ auılı, onıñ qúrbıları birdèn kóz aldıma kèldi...

Ol jazdıñ bir ıstıq küni èdi. Biz “Jaña jol” kolhozınıñ şöp şauıp, jinap, mayalap jatқан pişenşilèri arasındamız. Kolhoz partiya úyımınıñ sèkrètarı[79] Omar Molşin şöbi şabilğan jèrmèn jayau jürgèn bizbèn қатарласа, at üstindè kèlè jatıp, ozat pişenşilèrdiñ қajırlı èñbègi turalı bayandap kèlèdi. Baurın talauğa jabısa қалған бүгèlèkti artқı ayağımèn sèrpip jibèru üşin sel bögèlgèn atın қамşılap қalıp, partorg bizbèn қayta қатарlastı da, jèkè malşılardıñ, şöp maşinistèriniñ күndik normaların қанша asıra orındap kèlè jatқandıғın teptiştèp túsindirè bastadı...

Köpè salıp, ögiz sırgısımèn şöp tartıp jürgèn bir top balalarға tayap kèlgènimizdè, partorg olar turalı da jılı sөylèp, jaқsı maқtau ayttı.

-Osı oқuşılarıdıñ biyilgi kömègi èrèkşè bolıp túr, -dèdi partorg. -Oқu jılı ayaқталғаннан bastap 30 шақti oқuşı taban audarmastan şөptè júmıs istèp kèlèdi. Қазir 8 kölik sırgısı otau saluşıларға şöp tasıp жүr, sonıñ berindè dè balalar. Kolhozdağı 12 kölik tırнауşıñ түгèldèy oқuşılar жүrgizèdi.

Partorg ögiz sırgısına minip janımızdan ötip bara jatқан, basına күнқағarı mijırayıp қалған èski eskèri furajka kigèn balanı núsқap:

-Mına жүргèn Tèñdiktèr júmıstı tipti ülкèn kisidèn kèm istèmèydi, -dèdi dè, onı күlè қарap, közimèn şıғarıp saldı. Sodan kèyin partorg қолımèn núsқap басқа balalardıñ attarın atap, tanıstıra bastadı.

-Anau жүргèn Қатay Yèsmaqanov, mınau жүgirip bara jatқан Müberek Қамzin, anau тұрған Қара Bökèèv, jañağı Tèñdik Tөлèpov -osılarıdıñ beri күн sayın 1,5 normadan orındap kèlèdi. Tipti búlarıdıñ işindè norma orındamaytın birèui joқ.

Osı kèzdè partorg èsinè eldè birdèñè түskèndèy, at üstinèn èñkèyip, súқ sausaғımèn mèniñ bloknotımniñ aқ jèrin түrtip túrdı da:

-Aytpakşı, tap osı jèrgè jazıp koyıñızşı: “kişkènè jılķısı” dèp. Onıñ kim èkènin soñıra aytamın. Jazıp koyıñızşı, úmitip kètip jürèrsiz, -dèp ötindi. Mèn qarındaşımdı alıp jazuğa ıñğaylana bastağanda ğana ol sausağın tartıp alıp, atқа түzèlip otırdı.

-Soñıra onımèn öziñizdi söylèstirèmin dè. Del sonımèn kèzdèskènimizgè öziñiz bar ğoy, razı bolasız eli.[80]

Sèkrètardıñ búl sözi bizdi kıızıktıra tüsti. Kèşkè rasında da partorg maқтаған “kişkènè jılķısını” körmek boldıq.

Biz pişèñşi balalardan úzap şıǵıp, kölik maşinasımèn şöp şauıp jürgèndèrgè kèlgènimizdè dè partorg balalar turalı aytumèn boldı.

-Olar qazır sırgı tartıp jürgènimèn, mına maşınağa ekèlip mingizsèñiz sonıñ qaysısı bolsa da bayırǵı maşinistèrşè júmıs istèp kètèdi, -dèdi ol balalar jaққа qarap koyıp. - Anau kùndèri jañaǵı Tèñdik dègèn bala anau aldınǵı kètip bara jatқан Akin Jemidin maşinasın, ol sıraqattanıp qalğanda, èki kùn özi aydadı. Nè maşınağa aқau tüsirgèn joқ, nè kölikti qajıtқан joқ...

Sèkrèt ar osı arada onımèn birèu daulaskaalı túrganday, öz sözün özi bölip jiberip, dau aytuğa bolmaytın euènmèn tèz söylèp kètti.

-Sizdèr onı aytasızdar-au, -dèdi ol atın tèbinè tüsip, bizgè kèzek qarap, biz denèñè aytpasaқ ta, -bularğa kölik maşinasın jürgizu dègèniñiz èstèñè dè èmès. Olardıñ özdiginèn jürètin şöp maşinasın mènğèrip alğandıqtarın aytsañızşı. Tèk biz, ülkèndèr, olardı maşına mañına köp juitpaymız. Ègèr èrkinè jibèrsèñ, olar özdiginèn jürètin bir-bir maşınağa iyè bolıp şıǵatın.

Partorgtıñ búl sözdèrinèn balalarğa dègèn asa zor razılıq ta, olardıñ osınday ülkèn iske qolқabıs jasadı, tamaşa azamat bolıp ösip kèlè jatқandıǵın şın süysinè maқтан ètuşilik tè añǵarıldı.

Biz aulğa kèlip, kolhoz kontorınıñ janına toқтағанımızda, kùn jaña ğana úyasına qonған kèz èdi. Kùn batқан, jèrdè qalğan kızıl şuǵıla eli dè bolsa alaulap, jalın ata núr tögèdi.

Bir dè-biriniñ şatırı joķ bolğandıktan alasa da jatağan körinètin balşıqtan salınğan toķal üylèr üş qatar bolıp tizilgèn. Kolhoz posèlkèsiniñ mañında bèysauat èşkim körinbèydi. Auldiñ bas jağında kirpiş kúyıp jatқан 3-4 adam bügingi júmıstarın ayaқtap, junıp, üylèrinè қарay bèттèp baradı. Kündiz salқın қорada túrıp jaña ğana ağıtılған birnèşè jas kúlin sırtқа қарay jayıla bèттèp bara jatқан önèrlèriniñ[81] mañında kişkèntay bastarın kèkjirèytè, şaşaq kúyırıqtarın tigip alıp, şırқ aynala şapқılap жүr.

Auldiñ orta túsınan қолına kúriқ ilgèn bir bala astındağı tayın alşañdata ayañdatıp, keduèski saқа jılқışılarday mañğaz қалıppèn sol jılқığa қарay şıға bèrdi. Bizbèn birgè maşınadan түsè bèrip, onı kózi şalıp қалған partorg:

-Kişkèntay jılқışı minè kètip baradı, -dèdi dè jiti basıp barıp, èkinşi bir üydiñ búrişınan basındağı bórkin қолına alıp búлғap, ayқaylap onı şaqıra bastadı.

-A... a... ay... Sèrkènbay! Sèrkènbay, a... a... ay! Bèri kèl, bèri kèl!

Sèrkènbay partorgtı köp ayқaylauğa mejbür ètkèn joķ, artınan şıққан dauıstı èstip, tayınıñ basın kilt tartıp toқtay қaldı da, tèz búrılıp bizgè қарay ayañdadı. Maşınanı kórgènnèn jenè onıñ janındağı adamdar özin kütip túrғанın sèzgènnèn kèyin bala ègilip bizgè қарay kúyındatıp şaba jönèlèr dèp oylap èdik. Sèrkènbay şappaқ түgil бүlk ètip jèlgèn dè joķ. Astındağı jal-kúyırığı күzèlgèn, sondıқтан da èrtèginiñ kişkèntay қотır tayına úқsay түsètin burıl taydı jaytañdata ayañdatıp, bizgè jaқındaй түsti. Sèrkènbaydıñ basına kigèni ülkèn artillèrist furajkası èkèn. Onıñ jiltır күnқағarı balanıñ èki kózin мүldè jauıp kètipiti. Sèrkènbay bizgè kúriқ boyındaй jèr қалғанда sol jaқ қолınıñ kişkèntay жүdirіғına қısıp ústağan tizgindi şirèy tartıp tayın toқtattı da, бүldirgèsin bilèginè ilip алған қамşılı оñ қолımèn basındağı furajkasın жүlip alıp:

-Selèmètsidèr mè, aғaylar, -dèp bizgè selèm bèrdi.

-Selèmèt pè, Sèrkènbay?

Partorg oğan keduilgi ülkèn kisidèn қолın úsındı Partorgkè қолın èркин bèrgènimèn, Sèrkènbay odan kèyin úsınған bizdiñ қолımızdı úyala aldı da, kişkèntay alaқanı bizdiñ alaқанımızға tiyèr-timèstèn қолın қaytadan tartıp ekètti.

Sèrkènbay Altınbèkov èki közi otşa jaynap túrğan kèltè tanau, қағилèз кèлгèn júқа öñdi sarı bala èkèn. Üstinè kök tüsti, özinè şaq ètip kişirèytilgèn eskèri gimnastèrka kiyipti. Tar balaqtı şalbarı at üstindè otırğandıqtan da kèltèlèu körinèdi. Bèlinè jalpaq eskèri bèlbèu bunğan da, burıl taydıñ şılıbırın bèlinè şa[82]lıp alıptı. Öziniñ kipkişkèntaylıǵına қарамay, atқа otırısı túǵırдаǵı қарşıǵaday ойнақı da nıқ. Taralǵısın özinè layıqtap kısqartıp alǵan üzèngisin sel şirènè қозǵap қoyadı.

Sèrkènbaydıñ oñ ayaǵındaǵı botinkasınıñ bauı kèndir èkèn. Sonı közi şalǵandardıñ birèui:

-Oy, batır-au, mına kèndir bauıñ nè? -dèp èdi, Sèrkènbay búl jolı oǵan қısılmay jauap bèrdi.

-Búl jumis botinkam, aǵay. Baǵana úyіqtap jatқанımda kişkèntay balalar onıñ bauın şèşip ekètip, joǵaltıp tastaptı. Jaña jılқı örip bara jatқан soñ, mına bir қолıma түskèn kèndirdi taǵa salǵanım ğoy.

-Baska da botinkañ bar ma?

-Bar, -dèdi dè ol jimiyip tömèn қарadı. Onıñ sol külimsirègèn júқа èrnindè sebilikpèn astasқан süykimdi bala maqtanışı sèzilèdi.

-Nègè joқ bolsın, -dèydi partorg, Sèrkènbay üşin jauap bèrè. -Kolhozdaǵı mol èñbekkün tabatındardıñ biri osı Sèrkènbay. Ol oқu ayaқtalǵannan bèri -birinşi iyunnèn bastap jılқı baǵadı. Kün sayın onıñ aldında 200-dèn jılқı boladı. Solay ğoy, Sèrkènbay?

-Enèu kùndèri ana brigadaǵa bölينip kètkèn sayın biyelèrimèn 210 bolıp èdi.

-Ol biraz kün ğana ğoy. Orta yèsèppèn èki жүз dèyik. Al jılқışıǵa jılқını aman baққанı üşin er jılқı basına üş sotıhtan èñbèk jazıladı. Èki жүзdi üşkè köbèytiñiz. Altı èñbèkkün bè? Sèrkènbaydıñ bir kùndè tabatını. Al onı üş aydıñ toқsan küninè köbèytiñiz. Sonda oқu jılı bastalǵanşa Sèrkènbay bir özi қанşama èñbèkkün табadı! Al, biyil astıqtıñ қандаy шıққанın özdèriñiz körіp otırsızdar. Orta yèsèppèn gèktarınan 13-14 sèntnèrdi қaytsèk tè alamız dèp túrmız. Sonda kolhozşılарǵа er èñbèkküнгè èki jarım kilogrammnan astıқ bèrsèk, Sèrkènbayǵа osı èñbègi üşin 70 púttan asa astıқ tiyèdi. Onıñ

üstünè èñbèkküngè aqşalay 5 somnan aynaladı dèp otırmız. Sonda búl èki jarım mıñ som aqşa da aladı. Múnday balanıñ jaña botinkası bolmaytın ba èdi, aǵaları-au?

-Onşama astıqtı qayda qoyasıñ? -dèymiz Sèrkènbayǵa.

-Astıqqa atam iyè boladı ğoy, -dèydi ol sènimdi dè baysaldı jauap bèrip. -Atam èndigi jılı astı-üs[83]tin taqtaylap jañadan üy salamız dèydi. Astıqtı soǵan júmsaytın şıǵar.

-Al aqşanı qaytèsıñ?

-Köp ètip kitap satıp alaman, olardı salıp qoyatın şkof jasattıramın. Nèmèsè, atam Pavlodardan satıp ekèp bèrèdi. Eytpèsè múnda taqtay tabu qiyın.

Baǵana júmıs istèp jürgèn balalardıñ beri dè osı Sèrkènbayday èñbèk taba ma? -dèp súrađık biz partortgèn.

Partorg basın şayqadı.

-Olar da küninè kün, kèydè odan asıra qaratadı. Biraq olardıñ eşqaysısı da Sèrkènbayǵa jètè almaydı.

Osı kèzdè Sèrkènbay şolaq tanaun joǵarı kòteriñkirèp qalıp, bizgè qarap sel jimiyǵanday boldı.

-Tündè jılqı baǵu, onı it-qústan qorıp, aman alıp şıǵu -onay júmıs èmès. Búrin da jigittiñ jiti-aq jılqısı bola alatın. Şöp şabu bastalıp, bayırǵı jılqısını maşınaǵa alıp qoydıq ta, jılqı baǵudı kimgè tapsırardı bilmèdik. Sol kèzdè birèulèr osındaǵı èñ atqa üyir dè, tiyanaqtı da bala, bir baqsa, osı Sèrkènbay baǵadı dègèndi ayttı. Sèrkènbaydı kontorǵa şaxırıp alıp, “tündè jılqı baǵa alasıñ ba” dèp súraǵanıımızdı, “baǵamın” dèp kúlşınıp şıǵa kèlməsi bar ma, múnıñ. Oǵan sènbèdik tè, mèktèp balası jılqı baǵa aladı dègèn kimniñ oyına kèlsin, alǵaşkı kündèri tündè barıp qaytıp, baqıláp jürdik. Joq, jılqısı bolsa, Sèrkènbay bolsın. Úyqıǵa sèrgèk, qajımaytın mıqtı, tipti aysız qarañǵıda da qorıqpaytın batır bolıp şıqtı búl. Minè, sodan Sèrkènbay jılqısı bolıp kètti.

-Al èndi baǵanaǵı balalardıñ işindè Sèrkènbaydan eldèqayda ülkèndèri tolıp jatır. Solay ğoy, Sèrkènbay?

-Tèñdik tè, Qatay da, Müberak ta -beri dè mènèn ülkèn, -dèydi Sèrkènbay.

-Enè kördiñiz bè? Al, solardıñ eşqaysısı bireuge jılkıdan at ústap bèrmek túrsın, özdèri juas attı erèñ ústap minèdi. Al, Sèrkènbay kolhozdıñ nèlèr asau tayların jalğız üyrètèdi. Biyıl qanşa tay üyrèttiñ, Sèrkènbay?

-Tört tay. Osı burılmèn bèsinşi.[84]

-Mına ağalarıña taydı qalay üyrètètiniñdi aytşı.

-Minip üyrètèm.

-Joq, sèn tolıqtap ayt. Asau taydı qalay ústaysıñ, qalay minèsiñ, -sonıñ berin dúristap aytsañşı. -Üyrètètin taydı ènèsi bolsa ènèsimèn, ènèsi bolmasa baska jılqılarmèn qosa aydap ekèlip qorağa qamaymın, -dèdi Sèrkènbay tayınıñ tizginin qozğap qoyıp. -Sodan soñ tayğa búğalıq salamın da, jügèndèymin. Aldımèn taydı jèlkèsinèn, tamağınan, arqasınan biraz sipap-sipap alamın da, oğan èr salamın.

-Èrdi qalay salasıñ?

-Aldımèn işpèkti salamın. Sodan kèyin tağı bir jèñil toxım salıp, üstinèn èrdiñ özin salamın. Sodan kèyin taydı èrimèn dalağa jètèlèp alıp şığamın da, onı biraz şaptap úrıp tulatamın.

-Nègè tulasasıñ?

-Sonda taydıñ qıtığı basıladı.

-Sodan soñ qaytèsiñ?

-Sodan soñ minip alamın. Ègèr tay möñkisè basın tartıp, joğarı qaray kötèrè bèrèmin. Basın kötèrip ústağannan kèyin tay qanşa möñkigènimèn moynın işinè ala almaydı. Sodan kèyin şauıp-şauıp kèlèmin dè, taydı suitamın, ègèr ol sèmiz tay bolsa, tañ asırıp qoya bèrèmin. Sonımèn tay bas bilip, üyrètèlip kètèdi.

-Osıdan èki-üş kün búrın tündè bolğan qattı jauın èstèriñizdè bolar, -dèdi partorg, -tüni boyı nayzağay jarqıldap, kün auıq-auıq, şatır-şútır kùrkirèdi dè túrdı. Sol tündè şöp basındağı eyèldèrdiñ köpşiligi künniñ kùrkirègèninèn qorqıp úyıqtay almay şıqtı. Sèrkènbay osı tündè dalada jılqı işindè boldı. Qanşa mıqtı bolsañ da osı tündè qorıqqan şığarsıñ dèp oylap èdik biz múnı...

-Jok, qorıqkanım jok, -dèydi Sèrkènbay bèl jèrdè tèt sözgè aralasıp. –Biraq, su jaman ötti üstimnèn. Jılqını anda-sanda kün jarq ètkèndè bir-aq körip qalamın da, oqşau jürgèndèrin künniñ jarqılımnèn qaytarıp ekèlip qalıñ jılqığa qosamın. Tañ ata ebdèn su ötkènnèn kèyin bar jılqını mayanıñ işinè ekèp iyirdim dè, atımdı qurıqıma baylap, bir mayanı üñgip, sonıñ qıusına kirip kèttim.

-Atıñdı bèliñè nègè baylamadıñ?[85]

-At birdèmèdèn ürkisè, onda özimdi jazım ètèdi qoy.

-Ondaydı bilmèsè, jılqısı bola ma, -dèydi partorg onıñ tauıp aytқан sözdèrinè razı bolıp.

-Al èndi onıñ kitap qumarlıqın aytsañızdarşı. Osı kolhozda Sèrkènbay oqımağan kitap kèmdè-kèm şıgar. Solay èmès pè, Sèrkènbay?

-Balalarğa arnalğan kitaptıñ berin dè oqıdım.

-Nèşinşi klasta oqısın?

-Üşinşi klastı otliçno bitirdim, aqay.

-Tündè, jılqı bağıp jürgèndè, qaskır kèlsè qaytèsin?

-Túra quamın. Qıup jètip qurıqpèn baska bir salamın.

-Sèniñ astıñdağı tayıñ qaskırğa jètè ala ma?

-Jok, qazır jılqığa barğan soñ ülkèn at ústap minèmin. Eytpèsè kisi taymèn jılqı bağışı ma èdi?

-Qara sözin, -dèydi partorg süysinè külip. –Söylèsip kör, bizdiñ kişkentay jılqışımèn.

Sèrkènbaydıñ bül sözdèrinè jalğız partorg qana èmès, berimiz dè mez bola külistik. Sèrkènbay osı kèzdè qamşısın ıñğaylap aldı da, partorgkè qarap:

-Mèn jürè bèrèyin bè, aqatay? –dèdi.

Bizdèn rúqsat alğannan kèyin ol tayınıñ basın bürüp alıp, èki taqımın qısıp kèp qalıp èdi, burıl tay aspañğa tikè şapşıp, kiyikşè bir rèt orğıp tüsti.

-Öy, aqırın, jıǵılıp qalma, -dègènimizşè bolǵan joq, ol burıl taydı búltañdatıp jılqıǵa qaray jèlè jòneldi. Baǵanadan bèri bizdiñ onı bögèp túrǵanımız eldè işin pıstırdı ma, eldè ülkèndèrmèn ángime onıń bala kónilin şarıqtatıp jiberdi me, áytèuir, Sèrkènbay burıl taydıñ basın auldan şıǵa qoya bèrdi dè, topıldata şauıp, lèzdè úzap kètti.

-Jigit! –dèdik onıñ artınan qarap qalǵan biz.

-Aytpadım ba, baǵana sizdèrge, onı kòrsèñizder razı bolasızdar dèp. Aytqanım kèldi èmès pe, á?

...Èrtèñindè kün şıǵa aulǵa jılqı kèldi. Búl kèlgèn aul adamdarınıñ sauın biyelèri mèn birèn-saran minis attarı èkèn. Özgè jılqı tègis júmıs basında –kolhozdıñ Aqbaz uçastogindè qaldırılса kèrèk. Aulǵa[86] kèlgèn bir top jılqınıñ şèt jaǵında úzın kúriǵınıñ bauın salbırata köldènèñ ústap Sèrkènbay kèlè jattı.

Kèşègi burıl tay kúyriǵı şoltıyıp, jılqınıñ èñ soǵında kèlè jatır èkèn. Onı aldımèn kòzi şalǵan kolhoz ustası Tèmirǵali Isqaqov:

-Enè, Sèrkènbaydıñ töl atı, -dèdi külip. –Özi osı taydı tım jaqsı kòrèdi, jüyrik boladı dèp maqtaydı. Jılqıǵa üyir bala ğoy, bilsè bilè mè dèymin.

-Joq, onısı ras, -dèydi onıñ sözün qostap, ústanıñ kòmèkşisi Qamza Omarov ta, -burıl taydıñ ayak tastasınıñ özi-aq onıñ pısıq, şımır jılqı bolmaǵın añǵartadı.

Biz ústa dükèninèn şıǵıp, jılqı bèttèp kèlè jatqan kúdik basına qaray jürdik. Noqta, jügèn ústaǵan bir-èki bala mèn èki-üş kèmpir Sèrkènbaydıñ jolın tosıp túr èkèn. Sèrkènbay jaqınday bèrè olar jılqışıǵa ötiniş ayta bastadı.

-Sèrkènbay, apam saǵan kök biyèni maǵan ústap bèrsin dèdi, -dèp Sèrkènbay şamalas, biraq odan göri bostau kèlgèn şègir kóz sarı bala èldèn búrin öz ötinişin aytıp qaldı.

Sèrkènbay oǵan at üstinèn:

-Sèn túra túr, -dèp ülkèn kisişè bir mañızdana qaradı da, basın şúlǵıp tastap, èlpèk ayañdap kèlè jatqan astındaǵı torı attıñ tizginin irikpèstèn, oñ kolına tayaq pèn noqtanı qosıa ústap, anaday jèrdè ilbi basıp kèlè jatqan bükir kèmpirdiñ qasına barıp bir-aq toqtadı.

-Ejè, üyinizgè jürè bèriñiz. Qazir biyèñizdi aydap barıp bèrèmin.

-Örkèniñ össin şırağım Sèrkènbay, -dèp kèmpir bükèñdèp qaytadan üyinè qaray jònèldi.

-Qapısız pısıq, qaltıqsız inabattı bala, -dedi ústa ala ayak torı kúlnı bar jalpaq torı biyèni kèmpirdiñ üyinè qaray aydap bara jatқан Sèrkènbayğa qarap.

Kèmpirdiñ üyinè qayta oralıp, bozökpè sarı balanıñ biyèsin ústap bèrgènnèn kèyin, Sèrkènbay bizgè qaray ayañdadı.

-Selèmèt pè, Sèrkènbay?

-Selèmètsizdèr mè, ağaylar!?

-Küzèt qalay ötti?

-Jaqsı! –dèp ol marjanday tizilgèn qoy tistèrin[87] jarqırata küldi. Osı bir külki tüni boyı at soğıp, úyqı qaljıratқан jas jılqısının süykimdi sebi jüzin onan eri núrlandıra tuskèn terizdèndi.

Mèn Sèrkènbaydı tayına mingizip, surètkè túsirip aldım. Qalağa barğannan kèyin surètin jasap, bir danasın özinè jibèrugè uedè èttim.

Kètèrimizdè Sèrkènbay mèniñ atımdı súradı.

-Núrjan Edilhanov, -dèp atı-jönimdi aytıp, adrèsimdi jazıp bèrdim.

Hat sol Sèrkènbaydan kèlgèn èdi. Mèn ol hattı barlıq tanıstarıma oqıp bèrdim. Ol turalı barlıq adamğa osınday süysinè bayandağım kèlèdi.

3.4. Kombaynşı

-Erinè siz mèn turalı qısqaşa ğana jazatın bolarsız, -dèdi ol tèmèkisin tartıp bolğannan kèyin, otın oşirip jatıp. –Mèn bir ataqtı, bèlgili adam èmèspin ğoy köp ètip jazatın. Mèn bar bolğanı orta ğana kombaynşımın. Sondıqtan öte qısqa jazıñızdı ötinèmin. Ol üşin mèn dè qısqa qayırap otırayın.

Biz sol orta kombaynşı turalı köbirèk jazu kèrèktigin, öytkeni MTS-tiñ nègizgi júmısın jèkè rèkordşı adamdar èmès, sol orta adamdar atqaratındığın aytıp, odan özi turalı

“kırska qayırmay”, tolıq ètip bayandaun ötinèmiz. Mesèlè olay bolatın bolsa, Arınov mümkindiginşè tolığırak bayandauğa tırısattındığın aytıp, eñgimègè kiristi.

-Mèniñ tuıp öskèn jèrim dè, qazirgi júmıs istèytin jèrim dè Kuybışev audanındağı özdèriñiz bilètin ataqtı “Lèniñsil” kolhozı. MTS-imiz Komintèrn dèp ataladı...

1928 jılı “Lèniñsil” kolhozı úyımdaşkanda, Arınov sonıñ alğaşkı müşèlèriñiñ biri bop artèlgè kirèdi. Ol kolhozdıñ alğaşkı müşèlèriñiñ biri ğana èmès, oğan kèlgèn alğaşkı traktorlardı jürgizuşilèrdiñ dè biri boladı. Otızınşı jıldardıñ ayaq kèzindè kombayn jürgizèdi. “Qazir “Pobèda”, “Moskviçtèriñizdi” dè zırıldatıp kètè alamız” dèp qoyadı ol. Otan soğısı kèzindè Qozıbèk aaur artilèriyada qızmet istèydi. Èrtis jağasınan Èlba jiyèginè dèyin baradı.

-Pavlodar –Bèrlin –Pavlodar –mèniñ Otan soğısı kèzindègi marşrutım osı, -dèydi Arınov maqtana külimsirèp.[89]

Armiyadan qaytqannan kèyin ol tura MTS-kè kèlip, birdèn jöndèu júmısına (armiyadan 1945 jıldıñ qısında qaytqan) kirisèdi. Soğıs kèzindè özi aqsap sağıñan maşınaların – traktorlardı, kombayndardı jöndèsèdi. Kèlesi jılı tağı da kombaynğa minèdi. Minè, sodan bèri ol, parohodın eşqaşan da qayırlatıp körmègèn Èrtis özeniniñ kart kapitandarınday, kombayn şturvalın bèrik ústap kèlè jatır.

-“Balapanıñdı küzdè sana” -dèydi orıs maqalı. Osı maqal bèynè bizdiñ mèhanizator tuşkandarğa arnap şıǵarılğan siyaqtı. Olay dèytinim: bizdiñ köktèmgı, jazǵı èñbègimizdiñ, tipti бүkil bir jıldık júmısımızdıñ qorıtındısın tək qana küz körsètèdi. Bül jöñinèn kèlgèndè küzdi nağız úkıptı, tiyanaqtı buǵaltèrmèn ğana tènèstirugè boladı. Buǵaltèr –küzgè biyıl da mèniñ ökpè-nazım joq.

Osılay dèydi dè Arınov biyıl 375 gèktardıñ ornına 586 gèktar jèrdiñ èginin jinaǵandıǵın, sol üşin bir aylıq èñbèginè 2800 som aqşa, 72 pút astıq tigèndigin, al şabılğan ègininiñ tüsiminè sıylıq rètindè tağı da 25 púttay astıq aluğa tiyis èkèndigin bayandaydı. Búdan kèyin ol ötkèn jılı 620 gèktardıñ èginin jinaǵandıǵın aytıp, biyıl bılırtıǵıǵa qaraǵanda gèktar sanınıñ nègè az bop şıqqandıǵın tüsindirèdi.

-Bül bir yèsèptèn az da èmès, -dèydi ol. –Patşalıq Rossiyanıñ şaruası osınday ègindi qanşa uaqıtta jinap ülgirgèn bolar èdi dèp oylaysız , a? Minè biz múnı MTS-tè

yèsèptèdik. Búl bir şaruanıñ eyèli mèn èkèuiniñ ömir boyına jinauına jètèdi èkèn. Kördiñiz bè? A biz múnı bir mausımda jinap kètè bèrèmiz.

-Tüsinikti, tüsinikti: tèhnika demèksiz ğoy. Erinè traktor mèn kombayn! Birağ onıñ üstinè sol tèhnikanı jürgizuşı adamdardıñ mamandıǵına da baylanıstı. Kèybir MTS-tèrdè bir mausımda 150-200 gèktar jèrdiñ astıǵın erèñ jinap ülgirètin kombaynşılar da eli dè bar èkèndigin èskèriñiz. Hruçèv joldastıñ MTS-tèrdiñ júmısın jaqsartu üşin mamam mèhanizator kadrlar kèrèk dèui tègin ayılǵan söz emès. Siz beribir tèhnikasız èştèñè önbès èdi dèytin şıǵarsız. Onıñız da dúrıs. Èki aytıp, bir aytıp mèniniñ kombayn mèn traktordı söz ètè bèrètinim dè sol ğoy. Aytқанım aytқан: şaruanıñ maşinasız kün köruı mümkün emès!

-Biyıl bılırtǵıdan ègindi az jinauımızdıñ bir[90] sèbèbi mınau, -dèydi ol. –Bılırtǵı ègin suıǵırağ bolatın. Al biyıl orta yèsèppèn gèktarınan 13 sèntnèrdèn önim jinadım. Gèktar sanı az bolǵanımen, tüsim jaǵınan biyıl bılırtǵıdan eldèqayda artıq.

Bizdiñ búl ayırmaşılıqtı añǵara almaǵanıımızǵa kombaynşı masattanıp qoyadı.

-Sizdèr sıfrǵa ğana qaraysızdar ğoy, -dèydi ol jımındap. –Biz, mèhanizatorlar sıfr mèn sapaǵa birdèy qaraymız.

Barlıq ègis kölèminiñ gèktarınan orta yèsèppèn 13 sèntnèrdèn önim alu –bizdiñ oblistiñ qazirgi jaǵdayında èlèuli tabıs bolıp yèsèptèlèdi. Múnıñ özi mèhanizatorlardıñ da, agronomdardıñ da, kolhozşılardıñ da qajırlı èñbègin talap ètkèndigi sözsiz. Kolhozda èginniñ bitik şıǵuına Arınovtıñ azdı-köpti bolsın tikèlèy qosқан ülesi bar. Öytkeni ol dayın ègindi şabuşı ğana emès, sol ègindi saluşı da özi boldı. Búl jèrdè ol sel külimsirèdi dè, mınaday bir uaqıǵanı èsinè aldı.

Kolhozda traktorşılar jètispègèndiktèn köktèmdè Arınov traktorǵa minip jèr jırttı. Alǵaşkı küni Qozıbèk “orkèstrǵè” qosılıp, ıñıldap en salumèn boldı (ol kèydè traktorın “orkèstr” dèp tè ataydı). Traktorıñ toқтаusız jürip, qara jèrdi bèlgili tèrèndiktè qayıstay tilip kèlè jatsa, èñ bastısı artında múz jargış kèmèniñ kapitanınday bop, plugtiñ tistèrin birdè sel joǵarı kòtèrip, birdè tömèn tüsirip, qoparılǵan jèr kırtısına mañızdana qarap otırǵan tirkèuişin bolsa –nèsinè en salmaska! Kèydè bir, patèfon inèsiniñ sınıq plastinkanıñ jarıqşaǵınan şıǵa almay, enniñ sol jèrindègi sözi mèn euèniñ qaytalana

bèrètini siyaqtı, traktorşınıñ da küni boyı özi süygèn bir endi qayta-qayta ıñırsıp ayta bèrètini boladı. Ol ırğaq aytuşınıñ auzına damılsız kèlip orala bèrèdi, biraq aytuşı oğan şamdanbaydı da, tañdanbaydı da. Söytip ol küni Arınov:

Bèrip kèt saqınañdı mıs ta bol-sa-a-a-au,

Jürèyik külip-oynap o-ğo-ğou, kıs ta bol-sa-a-a

dèp ıñırsımèn boladı. Kèydè ol artına búrılıp, tistèri aqsiya tirkèuşidèn:

-Qalay, múz jarğış kapitan? –dèp súrıp ta qoyadı.

Ondayda tirkèuşı:[91]

-Raqmèt!

-Ezirgè qoyatın kinemiz joq!

-Sèni dèlbèşiliktèn túsirmèymin!.. –dèp kısqa-kısqa jauap qayıradı.

“Dèlbèşi! Nèğılğanmèn dèlbèşimin. Tapқан tènèuin!” -dèp mırs ètip külèdi dè, Arınov búrınğısınşa, sol ırğaqpèn biraq basqa ölèndèrdi aytıp ıñırsıy bèrèdi.

Qara jèr ölsèm ornım sız bolmay ma-a-a-au,

Ötkir til bir úyalşaq o-oğo-ğou kız bolmay ma-a-a...

Arınovtıñ jayşılıqta núr köñildiligi úzaqqa sozılmadı. Kèşègi külimsirègèndè núr şaşatın koy közinèn, èrtènindè aşu mèn ızanıñ otı jaltıldaydı. Ol ömiri bir külmègèn adam siyaqtı, anda-sanda bolsa da aq tistèri jalt ètip tè körinbèydi: tèk sirèk bitkèn sarğış qastarı ünèmi jan-jağına suıq ızğar şaşıp túrğan terizdènèdi. Búgin ol kèşègisindèy “Qalay, múz jarğış kapitan?” dèp artındağı tirkèuşigè dè jiyi búrılıp qaramaydı. Arınovtıñ köñildiligin búzğan da sol tirkèuşı mesèlesi bolatın.

Uaqığa bılay boldı: Èrtènindè Qozıbèk kèzèk austruğa taqta basına kèlgèndè, onıñ kèzèktèsi tañkı múrın, badıraq köz qañıltaq kèlgèn jas jigít traktordan qarğıp túsip, Arınovtıñ aldına kèldi dè, oñ qolın şèkèsinè tayap:

-Joldas kapitan, “S -80-niñ” èşbir aqauı joq. Qosqa qaray kètuimè rúqsat ètiñiz! –dèdi.

Jas traktorşınıñ búl qılığımèn múnday köñildiligi alğaşında Arınovқа únap ta qalğan èdi. “Jigit, -dèp oyladı ol, -qabağın da şıtpaydı”. Búdan kèyin traktorğa, plugkè köz jügirtti dè:

-Au, tirkèuşıñ qayda? –dèdi Arınov.

-A, ol mèndè bolğan da joq! –dèp jas traktorşı búringısınday taq ètip jauap bèrdi. –Berin dè özim rèttep otırdım.

-Özim, özim!.. Qanday pravon bar öziñniñ tirkèuşisiz jèr jırtuğa, a?

-Ègèr jibèrmèsè, -mèn onı topıraqtan jasayın ba?!

Jas traktorşı tomırıqtana bastadı. Ol alğaşkıdağı sımday tüzu qalpın tastap, èki qolın artına ayqastı[92]ra ústadı da, basın oñğa qaray sel kısaytıp, tañkı múrnın köterè kökkè qaradı. Múniñ búl túrisinan Arınovtıñ janın sağıp alarlıq bir úlı söz izdèp túrğandığı añğarılğanday èdi. Biraq onıñ auzına onday söz tèzirèk kèlip tüsè qoyadı.

-Jür bèri! –dèdi Arınov oğan öktèm dauıspèn. Arınovtıñ qarş jabılıp kètkèn qabağına közi tuskèn jas traktorşı, odan jasqandı da, ündèmèstèn soñınan èrdi. Arınov qonşınan tütamday sarı “kèzdigin” (büktèmèli mètrlik ölçèuıştıñ jartısı) surıp aldı da, èñkèyip túrip jırtılğan jèrdiñ tèrèndigin ölçèdi. –Kördiñ bè, qanşa tayaz jırtqanıdı?

-Agronom!.. –dèdi jas traktorşı tèris aynala bèrip, onı kèkètè mısşıldap.

-Agronomnan başqa kisi èrtèngi künniñ qamın oylamau kèrèk pè, sènşè?

-Èrtèngigè èsèk qayğırsın! –dèdi dè ol jas qorazşa tekappar ayañdap jönèlè bèrdi.

-Ey, nè dèysiñ?

-Sañırau bolsañız, qúlaq derigèrinè barıñız!..

Kèudèsin ıza kèrnègèn Arınov jolbarısşa atılıp barıp, qarılı qoldarımèn iyıgınan büre tüsti dè, onıñ qañıltaq dènèsin jèrdèn mısşıqşa köterip aldı.

-“Èrtèngigè èsèk qayğırsın” dèysiñ bè? Múnday kèri kètkèn, ziyandı maqaldı qaydan üyrènip jürsiñ? Kim üyrètti dèymin onı sağan, e? Del osı söziñ üşin múrnıñdı bèt kılıp jibèrèyin bè? Èrtèñ üşin kürès –komunizm üşin kürès èkènin tüsinèsiñ bè sèn öziñ?

Ҷаңша тирбаңдаса да аяғын жèргè жèткизè алмай, нè истèрин бilmèй қатти сасип, көзи апалақтап кèткèn jigitti жèргè түсирди дè:

-Қол бұлғауға да тұрмaysıñ сèn, -дèп Қозибèк èнтигè басип, тракторға қарай жөнèлди. – Èртèңгигè èсèк қайғырсın –tfu, сөзиниң түрин. Сèn бар ğoy тракторşı èмèssiñ –күшиksiñ!..

Ашуға булиғип, адимдай басқан Арinov өз тиркèуsisиниң кèлип, plugти аynала күйбèндèп жүргèнин жаңа ğана аңĝарған èди. Арinov жанına taman кèлгèn кèздè тиркèуши бèлин jazıp түрèгèлди дè:

-Дèлбèшим, сèники дұрис. Üyrèту кèрèк ondayларди! Ал кèттик, -дèди.

Арinov үндèmèстèn тракторин оталдирди да, тақтанı бойлай жүрип кèтті. Көпкè дèyin onıң ашуı тарқама[93]дi. Бұл uақиға қаңша ұмитайын дèсè дè, қayта-қayта èсинè түсè бèрди, ol èсинè түскèn sayın “e, күшиктиң сөзин”, “üyrètèрmin мèn саған èртèң үшин қалай қайғырудı” дèп тистèнè күбирлèумèn boldı...

Арinovтıң тиркèуши үшин аytısıp, нèрви бұзғанı bir ğана бұл èмès. Kolхоздıң тиркèуsigè бèргèn адамдарın èки күннèn кèyin басқа жұмысқа қayтıp alıп нèmèsè түнги кèзèккè тиркèуши жибèрмèу siyaқти uаққиғалар мұнда жиы кèздèsèтин. Тиркèуши жибèрмèгèни үшин ègis бригадирин мèn ozat тракторşıлар үнèми сөзгè кèлисип, тipti кèйбир қaysar тракторşıлар “тиркèуши бèрмèsèң жèрди jirtpaymın” дèп тұрıp ta alatın.

Bir күни кèшкè Арinovтıң тиркèуsisi кèлмèй қалди. Onıң орнина anadayda торқасқа атти бülкèттèтип kolхоз бригадирин Түсип кèлè jattı. Түсип Қозибèктің тиркèуши күтип тұрғанın аңĝарди да, трактордıң бағитına қарай èки-үш рèt қамшısın siltèди. Onıң мұнısı “тиркèуши болмайди, жүрè бèр” дèгèни èди. Бирақ, бригадир қамшısı, баскийимимèn қаңша ішарат бèрсè дè, трактор орнинан tapjılmadı. Бригадир атın тèбине түсти.

-Ey, Қозибèк, жүрè бèр. Бүгин сèниң тиркèушиңди басқа жұмысқа жибèрип қoyдық, -дèди ol тракторға жèтèр-жèтпèстèn тиси ақсиya күлип.

-Jүрмèymin, -дèди Арinov, -тракторға бèкитилгèn тиркèушини басқа жұмысқа жèгугè қақıң жоқ.

-Ey, Қозибèк-ay, сèниң bir øстèтиниң бар. Берибир kolхоз жұмысı ğoy, ol мèниң üйимниң шаруасın истèугè кèткèn жоқ. Басқа адамниң рèти болмай қалıp...

-Èştèñeni dè bilmèymin, -dèdi Arınov tüsin suıķķa salıp. –Ķaŗan tirkèuŗi kèlgènŗe mèn osı orınnan ųozĳaladı dèp oylama. Bir dè. Èkinsidèn, ųanŗa saĳat bos tursam, sonı brigadir sèniĳ moynıŗa jazdıramın. Bildiĳ bè?

Tüsip saskalaĳtay bastadı. Ol ųozıbèkkè ųurdastıĳın bazına ųalıp, èndi jèti tündè adamdı ųaydan tabamın dèp, jalınıp ta kòrdi. Biraĳ oĳan Arınov sèlt ètpèdi.

-Èştèñeni dè bilmèymin? Maĳan tirkèuŗi kèrèk!

-Apır-au, èndi ųayt dèysiĳ, öl dèysiĳ bè, ųozıbèk-au?

-Jok, ölmè, adam taba almasaĳ, bir tünĳè èştèñèĳ dè kètpèydi, öziĳ tirkèuŗi bol.[94]

-Ķoy, o nè dèĳeniĳ? –dèdi Tüsip ųozıbèk ųalıĳıdap turgan ųıĳar dèp oylap.

-Tüktè ųoyatını jok. Traktordıĳ tirkèuŗi joktıĳtan bos ųarap turgandıĳı turalı ųazır baramın da MTS-kè ĳabar jibèrtèmin. Jauabın öziĳ bèr.

Osını ayttı da, Arınov ųınımèn ųosķa ųaray bèttèdi. Múniĳ oyın èmès èkènin tüsingèn. Tüsip, onsız da tınıŗ turgan torķasķa attıĳ tizginin ųattı bir tartıp, ųaujaylap ųaldı da, amalsızdan oĳ jaĳ üzèĳidèn ayaĳın bosattı.

-Ey, ųozıbèk, toktay túr, bèri kèl...

Tüsip Arınovtıĳ bir “ųisaysa” aytkanına jètpèy tınbaytının bilètin. Ol “èrtèñinè èsèk ųayĳırsın” dèĳèn bir auz söz üŗin ųanŗama “ŗu” kòtèrdi dèsèñŗi. Audandıĳ gazetitiĳ “Èĳbèkkè sosyalistik kòzķaras turalı” dèĳèn maķalasında búl jònindèĳi ųozıbèktiĳ pikiri öte dúris èkèndiĳi kòrsètildi. Osıdan èki kún búrin ĳana ol maķala kolĳoz bastauıŗ partiya úyımınıĳ aŗıķ jinalısında talkılanıp, soĳan baylanıŗı jèkè komunistèrdiĳ basındaĳı kèmŗiliktèr ųattı smaldı. Erinè, ol jinalıŗta èĳis brigadiri Tüsüptiĳ dè atı atalmay ųalĳan jok. Jenè öte orındı ataldı, onı Tüsüptiĳ özi dè moyındaĳan bolatın. Al kèŗe ĳana audandıĳ partiya komitèti sèkrètarınıĳ özi ųos basında “Komunizmniĳ kòz kòrip otırĳan bèlĳilèri” dèĳèn taķırıpta bayandama jasadı èmès pè? Sonda birinŗi sèkrètardıĳ özi komunizmniĳ bèlĳilèri bizdiĳ kolĳozda da, onıĳ adamdarında da bar èkèndiĳin ayta kèlip, Arınovtıĳ aldaĳı iskè kúni búrin ųamķorlıķ jasau jònindèĳi pikirin sol ųasiyètti bèlĳilèrdiĳ biri rètindè atap ayttı. Onıĳ üstinè ųozıbèk ųatardaĳı

mèhanizator bolğanımèn audandık partiya komitètinin müşesi. Èndèşè... Joldastık, kùrbılık öz aldına, biraq onıń úsınısımèn yèsèptèspèy bolmaydı...

Söytip, kolhozdıń ègis brigadiri bir tün amalsızdan tirkèuşi boladı. Biraq búdan kèyin ol traktor tirkèuşilèrin başqa júmısqa jibèru dègènnèn müldè tıyladı.

Sol tündè kolhoz başqarmasının kèzèksiz mejilisi boladı. Jinalıs bolsın, mejilis bolsın brigadirdiń qajèt èmès uaqıtı bola ma? Salğan jèrdèn-aq Tüsüpti izdèydi. Üyinè kisi jibèrilèdi. Joq. Fèrmadan izdèstirèdi. Joq. Qos basına kisi şauıp barıp kèlèdi. Onda da Tüsip joq. Èndi onıń üy işiniń mazası kètètindigi ayqın is koy.[95] Tañ atqansa eyèli súrau saladı, tünı boyı balaları úyıqtamaydı. Tèk kün şıǵa ğana tor qasqa attıń üstindè èki ayaǵı salaqtap, üsti basın şań başqan Tüsip kèlè jatadı. Attan túsèr-tüspèstèn-aq eyèli onı kıspaqqa aladı. “Qayda jürdiń?”, “Qayda qondıń?” -bèlgili ğoy eyèldiń osıdan bastaytını. Tüsip “qosta qonıp qaldım” dèydi. “Joq ötirik múnın”, dèydi eyèli, “tündè seni qostan taba almay kèlgèn”. Èndi ol köp bútalaqtamay tünı boyı traktorda tirkèuşi bolğanın aytadı. “E, Jemilaǵa janıń aşǵan èkèn ğoy” dèp eyèli odan sayın búlan-talan boladı. Qozıbèktiń tirkèuşisi kolhozdıń başqa júmısına jibèrilgèndiktèn, sonıń ornına tirkèuşi bolǵandıǵın, Jemilaniń traktorınıń mañayına da barmaǵandıǵın aytıp, Tüsip köşèdè túrip eyèliniń aldında ant-su işèdi. Küyèuiniń üstindègi şańdı ètiginin er jèrindègi battaşqan maydı körgènnèn kèyin ğana eyèli oǵan jılı sıray bildirèdi.

-Qaydan bilèyin, tünı boyı joǵalıp kètkèn soń...

-Odan da sènsiz jata almaymın dèsèñşi, -dèp èndi Tüsip eyèlinè ezildèmek boladı.

-Balalar izdèydi, başqarma tappaydı, eytpèsè seni qasqır jèydi dèp qorqamın ba? –dèydi dè eyèli, -sonda da bayqa, Qozıbèkpen birgè bolmaǵan bolsañ, beribir qıup şıǵamın! – dègèn qorqınıştı èskèrtumèn Tüsüpti üygè kirgizèdi. Múnı tañèrtèñ siyır sauıp jatqan körşi eyèldèrdiń beri dè èstidi.

-Búl da az, -dèydi Arınov taǵı bir mırs ètip külip. –Sol küni şıqqan “Jauıngèrlik listoktardıń” bas gèroyı taǵı da Tüsip boladı. “Tirkèuşiniń røli turalı” dègèn bas maqaladan soń “Uaqıtşa tirkèuşi” dègèn taqırıptıń astına èki baǵanaǵa birdèy surèt salınǵan. Surèttè jèr jırtıp kèlè jatqan şınjır taban traktor körsètilgèn. Traktorşı artına qaray búrılıp “È-èy” dèp ayǵaylap kèlèdi. Al plugkè attay mingèn Tüsip siyaqtı úzın

múrttı, del sonday zor dèneli birèu bası kèudèsinè salbırap, qorıldap úyıkta kèlèdi (onıñ auzınan “uğ-ğ-ğ-ğ” dègèn, qorılğanın bèynèlèytin eriptèr tütün sıyaqtı atkıp şıǵıp jatur). Şılıbırı plug üstindè úyıkta kèlè jatқан adamnıñ bèlinè baylanğan, büyiri solıñkı tartқан at jalın tikirèytip, auzın aranday aşıp oğan moynın soza úmtılıp kèlèdi. Búl surèttiñ èñ astına “Tirkèuşini başqa bir úsaq-tüyèk júmsıka[96] orınsız júmsağan Tüsip brigadir, onıñ mindètın osılay atқardı” dègèn sözdèr jazılğan.

-Tüsip bayǵús búl sınnan sıbaǵasın armansız-aқ aldı, -dèydi Arınov ol turalı eñgimèsin ayaqtay kèlip. –Esirèsè kolhozşısı eyèldèrdiñ mısқılınan-aқ ol ayaǵın kèsè-köldènèñ basa almaytın boldı. Künü bügingè dèyin kolhozşısı eyèldèr küyèulèri sel kèşiksè-aқ onı “uaқıtşa tirkèuşı bolıp kèlgèn joқpısıñ” dègèn súraumèn қarsı aladı.

-Siz jañaǵı öziñiz jaǵadan alıp silkilèytin traktorşınıñ atı-jönin aytpadıñız ğoy, -dèymiz biz Arınovқа, külkimizdi tiyip bolǵannan kèyin. –Sonı aytıñız.

-Birinşidèn, mèn onı silkilègèn joқpın, -dèydi ol ezildèn baysaldı küygè köşip. –Onı jaǵadan alıp kòtèrgènim ras, ol üşin kèyin tiyisti èskèrtpe aldım. Biraқ oğan қolım tigèn joқ. Èkinşidèn, onıñ atın edèyi atamadım. Öytкèni ol sol uaқıǵadan kèyin naǵız mèhanizator bop kètti, jıldıқ josparın bir jarım èsè asıra orındadı. Sizdèr қarsılıқ ètpèsèñizdèr, onday tuısqandı mènıñ taǵı da júrt aldında maskaralaǵım kèlmèydi. Ègèr ol sol küyindè түzèlmèy kètsè, onda is başqaşа bolar èdi. Al èski süyèldiñ orın bosқа küydirudiñ nè қajèti bar. Jenè múnıñ özi tirkèuşiniñ jètispèuinèn tuǵan kirbiñ ğoy. Búdan bılay biz tirkèuşı üşin öytip nèrvimizdi búzbaymız. Öytкèni olar –tirkèuşilèr sèntyabr Plènumınıñ қауlısınan kèyin MTS-tiñ mausımdı júmsışıları bolıp yèsèptèlèdi. –Búl jèrdè onıñ dauısı saltanattıraқ èstilèdi.

-Minè, kòrdiñiz bè, -dèydi ol sodan kèyin bas barmaǵın joǵarı kòtèrip, -èginniñ şıǵımdılıǵın arttırıu jolında múnda bizdiñ tirkèuşilèr üşin қаншалıqtı şayқasıp jatatınımızdı partiya қalay bilgèn dèсèñizşi?!

Sovèt Odaǵınıñ Komunistik partiyasınıñ мүşèsi, қатардаǵı mèhanizator Қозıbèk Arınovқа da búdan arдаqtı at, ol partiyanıñ isinèn қımbattı is joқ. Şabuılǵа şıǵар aldında soldattıñ öz ömirindègi èñ қımbattı, èñ arдаqtısın èsinè alatındıǵı sıyaqtı, ègin oraǵına kirisèr aldında Arınovtı tèk osı sèzim ğana bilèydi.

-Sizdiñ ègin orağı kèzindè kombaynnıñ üstine şıǵıp körgèn-körmègèniñizdi bilmèymin, -dèdi Arınov eldè[97]nèni oyına tüsirmèk bolıp bir nüktege kadalğan közin sıǵırayta kısqırıp. –Kombaynşı üşin şturval mostiginèn rahat jèr bar ma èkèn, sire!? Jèrdèn üş mètrge juıq biyiktikte tañèrtèngi tetti auanı simirè jútıp, taqtanı boylay siltèy jönèlesiñ. Traktordıñ èkpinimèn aldan soqqan samal jèl öz ènşiñe jalǵız tigèndèy, bir sèni ğana aymalap, ayasınan bosatpaydı. Ègèr kombaynşı jas bolsa, onıñ úypalanğan şaşın ülpidètè artına qaray tarap berip, jasöspirim kızınıñ boyın tüzèp anaday ebiger boladı ol; al biz siyaqtı moskal bolsa, onı da èbin tauıp èrkèlètè aladı samal jèl –júmsaq alaқанımèn kaska mañdayımızdan sipap, tompaq bèt balanıñ úrtınan kısqanday, murtımızdı tartıp-tartıp èdirèytiñkirèp qoyadı, búl kèzdè sèn öziñdi gèneraldan bir dè kèm sèzbèysiñ. Aldıña karasañ, sarı altınday jayqalğan boyşañ, qalıñ ègindi körip mèyiriñ kanadı. Èñkèygèn kèzdègi sұлudıñ qoza sırgasınday dirildèp oraqqā tuskèn torsıq bastı sabaqtar üsti-üstine molayıp, jazǵıtúri özèkti boylap, özèngè qaray sarqıray aqqan búlaqtı èskè túsirè, hèdèr arqılı kombaynnıñ işinè molotilkağa qaray tasqındap kúyiladı. Artıñızǵa búrılıp karasañız, elgindè jèrdè körgèn sansız sırgalarıñız şümèktèn bunkèrgè kèlip, tèniz tübinèn jaña ğana süzilip alınğan marjanday sauldap, sıbdıray tögilèdi. Alǵaşkı jaunğa alaқанın tosқан jas baladay kuanǵansız şümèktiñ astına qos qolıñızdı qatarlay ekèp jaya qoyasız. Astauşalay tosқан alaқанıñız ep settè tolıp, tolassız tögilip túrğan altın den bas barmaǵıñız bèn qolıñızdıñ qırın üsti-üstine sabalap, bunkèrdiñ tübinè kúyıla túsèdi. Osı kèzdè sèn öziñdi tèk qolıña den kúyılıp túrğanday èmès, bilègiñe kayrat, boyıña kuat ènip, jürègiñe kuanış kúyılıp jatqanday sèzèsiñ. Alaқанıñnan asa tögilgèn osı dendèy, sol bir kuanıstıñ da şègi tausılmaytın, sabası ortaymaytın terizdènèdi. Búl altın den elimizdiñ ırısı, halhımızdıñ deulèti èkèni èskè tuskèndè, köñil şoqtıǵı biyiktèp, mertèbèñ ösip joǵarılay túsèdi. Tipti osı kèzdè sèn öziñdi biyik aspanda kúlaşın kèñ jaya qalıqtap kèlè jatқан samolèt üstindè otırğanday sèzèsiñ.

İştiligi èki tèkşe mètrge tayau bunkèr taqtanıñ bir basınan èkinşi basına jètkènşe-aq, astıqqa şüpildèy tolıp şıǵa kèlèdi. Osı kèzdè sèn kün salıp qırman jaqqā köz tigèsiñ. Köz úşında, qalıñ ègin arasındaqı bor[98]pıldaq jolmèn şúlgi jèlgèn èki attıñ bası kılt ètip kèzèk körinip arbakèş kèlè jatadı. Ol kombaynğa jètip, qabırǵalaskaña sèniñ ebdèn taǵatıñ tausılıp, sabırıñ sarqıladı. Traktorşıǵa bèlgi bèrèsiñ dè, amalsızdan “yakor tastap”, toqtap qalasıñ. Öytpèsiñe bolmaydı, astıq bunkèrdèn asıp baradı.

Múnday jèrdè kèybir kombaynşılar, kölik sel kèşikse-ak, bunkèr işindègi astıktı taқтаğa aqtarıp tastap jürè bèrèdi. Erinè búl kombaynşı üşin ziyan da èmès, onıñ èsèbi tügèl, èñbègi tolıq. Öytkeni ol gèktar sanın arttırıp, kündik røkord jasauğa mümkindik aladı. Múndayğa bir denigip alğan adamğa, ol edèttèn ıutılı kıyınğa túsèdi. Onıñ şabilğan gèktar, alınğan túsimmèn başka eş nersèni bilgisi dè kèlmèydi. Sondıqtan ol 5-10 minut kölik kütüp túra almaydı.

Kombayn akausız jürip túrğanda 5-10 minut toqtap qalu dègèniñiz oñay da èmès. Búl – tanaularınan èntigè dèm alıp, èlègizè oykastap, túyaqtarımèn tıķırşı jèr tarpığan jüz seygüliktiñ ègin arasında kèlè jatқан èki attı kütüp, jürèr jolınan qalıp bos qarap túru dègèn söz. Ègèr tizginin tøjèmèy jüz seygüliktiñ basın èrkin qoya bèrsèñiz, 10 minuttıñ işindè olar talay jardan qarğıp, talay joldan ötpès pè èdi! Búl da sonday.

Múniñ menisi mınau. Traktordıñ motorındağı 60 attıñ küşinè kombayn motorınıñ 40 attıq küşin qosıñız. Minè jüz seygülik dègènimiz osı.

Toqtap túrğan kombayn mèn traktordıñ dürili, júmıstıñ èkpini boyındı kızdırğandıqtan ba, eldè arabakèştiñ motor küşinè qarıstay ğana jèr bolıp tabılatın kırman mèn èki arağa tèpèndèp sonşa úzaq jürui ızandı kèltirgèndiktèn bè, eytèuir, traktorşı traktordıñ bir jèrin maylap jatқanda, kırman jaққа ala közbèn qarap küygèlèktènè bastaysıñ. Kombaynnıñ toqtap qalğanın körgènnèn kèyin arabakèş tè attarın şapқılata aydap, қамşını üsti-üstinè üyirip saған jaқında túsèdi. Ol kanşa tırbanıp èlgèzèktik körsètkènimèn, beribir sèniñ oğan mayğa bılğanған ülkèn júdirıñıñdı bir körsètpèy köñiliñ köñşimèydi. Arabakèş ayıptı pişin körsètip, saған ün қатpastan, atın “şu-şulèp”, kombaynmèn қабırғаласа bèrèdi. Sèn onıñ “Dayın!” dègèn, ötkèn joldardağıday kötèriñki èmès, tømèñşik şıққан dauısın èstigènnèn kèyin, tèz rubilnikti basıp қалasıñ. Bunkèrdègi astıq, işinè jèm salıp, arğımaq basına[99] ilingèn atdorba terizdènip kombayn èlèvatorınıñ basında salaқtap túrğan tübi aşıқ қапşıқ arқılı, tømèndègi arba jeşiginè kèlip қуылadı.

Kölik kütüp, 10-15 minut bögèlip қалғанımèn, bar astıktı arbağa tøkпèy-şaşpay қотarıp bèrgènnèn soñ, janıñ jay, köñiliñ tiyanaq tauıp, jadıray túsèsiñ. Kèy tuısqandardıñ altın astıktı resua қılıp қалаy taқтаға tögip kètugè detteri jètètinin bilmèysiñ. Қay eyèl ıdıсқа sıymaydı dèp şaradağı қayмағın dalaға tøkпèқşi, a? Mümkin èmès қoy! Sèn dè búl da sonımèn parapar dèp yèsèptèysiñ.

Bunkèrdi bosatıp alıp, alğa qaray saulap jürip bèrgèn kèzdè, arbakèşkè dègèn jañağı aşuınnıñ qayda kètip qalğanın sèzbèy dè qalasın. Sar jèlip kelè jatқан traktor mèn mültiksiz sayrap túrğan kombayn motorınıñ ünin èstip, köziniñ sarı altınday jayqalğan ègin dalasın kèzip, köñildiñ sol èginniñ sabağın şayqap, olardı “jaraysın, jaraysın” dègendèy bas izètip túrğan samal jèldèy şarıqtaydı. Jürèk sandıǵınıñ tükpirindè oraulı jatқан asıl jihazı aqtarılǵanday, kèudèñdi kènèt en kèrnèp, kömèkèyiñnèn ağıl-tègil jur tögilèdi. Sol kèzdè Jüsipbèk tè, Roza da úmitilip, Qazaqstanda özimmèn asқан enşi joktay, sèniñ endèriñdi èşbir èrin naqasına kèltirip ayta almaytın, èşbir kömèy türlèndirè kúbiltip şırqay almaytın terizdi bop kètèdi...

Ègizdiñ sınarı terizdès, adal èñbèktèn èki èli ajıramaytın búl quanış sèzimi kombaynşılardıñ kollhoz prèdsèdatèldèrimèn nèmèsè ègis brigadirlèrimèn is üstindè şèkisip, qattı sözgè dèyin barıslarına tittèy dè bögèt bolmaydı. Qayta múnday “şèkistèn” kèyin kombaynşınıñ jürègindègi ol sèzimniñ tettiligi artıp, ıstıqtıǵı búrınǵıdan da küşèyè túsèdi. Ötkèn ègin orağı mausımında Arınovpèn dè del osılay boldı.

Úyımdastıru sèbèptèrimèn kombayndardıñ taqtada túrıp qala bèrètindigi –kombaynşılar mèn prèdsèdatèldèr arasındaqı nègizgi tartıs osı bolıp kèlèdi. Búl tartıs osı öñirgè alǵaş kombayn kèlip ègingè tüskènnèn bastap, küni bügingè dèyin, jıl sayın oraқ üstindè qaytalaydı da otıradı. Kombaynşılar búl turalı MTS dirèktorına, audandıq partiya komitètiniñ sèkrètarına talay rèt aytıp, kombayndardıñ kölik kütip, bunkèr tolı bidaymèn taqtada èñ azı ondağan minút, eytpèsè saǵattap túrıp qalatındıǵın talay rèt melimdègèn dè[100] bolatın. Olar öz tarapınan tıǵız-tayañ şaralar qoldanǵandarımèn, osı bir mesèlè jıl sayın jañarıp, bitpèytin bir bitèu jara terizdènip alǵan. Kombaynşılar qanşama küygèlèktènip, arbakèştèrgè “júdırık körsètip”, prèdsèdatèldèrmèn qızıl kènjirdèk bolıp aytısıp, “astıqtı taqtaǵa tögip kètèmin” dèp qorqıtqandarımèn öz dègendèrinè bir jètè almay-aқ kèlè jatқан bolatın. Búl aқausız tètikkè tüskèn dat, kirşiksiz köñilgè tüskèn daqtay bolıp Arınovtıñ tınışın da talay rèt kètirgèn bolatın.

Biyılǵı ègin oraǵına kirisimèn alǵaşkı künnèn bastap saǵat sayın “yakor tastauǵa” mejbür bolǵan Arınov, kèşkè kombayn toқтаǵannan kèyin, tündèlètip üyinè kèldi. Altınşı klass bitirgèn balası Zaykèndi qasına ala otırıp, ol öziniñ kün sayın kölik kütip qanşa saǵat bos túratındıǵın, onı mausımǵa şaққanda tèk osı sèbèptèn ğana nèşè kün

boska öletindigin, özi kombaynşı bolğannan bəri osınday sèbèptèrmèn pelèn júmıs künin taqtada túrıp ötkizgènin yèsèptèp şığardı. Sodan kèyin qolına Zaykènniñ şakpak joldı deptèrinèn bir qos bèt jırtıp aldı da, obkom sèkrètarınıñ öz atına barlık ègijèy-tègijèydi aytıp, tolık ètip hat jazbaqsı boldı. Sel oylanğannan kèyin ol, hat qalağa jètip, sèkrètardıñ qolına tigènşè birnèşè kün ötip kètètidigin èskèrip, osı jaydı melimdèp telègramma bèrugè úyğardı. Telègramma jazılıp bolğannan kèyin, onı qaytadan bir oqıp şıqtı da, tağı da oylana tüsti.

“Osınım obkom sèkrètarına habarlauğa túrarlıq is pè, -dèp oyladı ol. –Ègèr túrarlıq bolsa, audandıq partiya komitètin basa köktèp otırғанım joқ pa?” Osı oydıñ arğı bèrgi jağına sanalı türdè köz jügirtè otırıp, ol mınaday қорıtındıға kèldi. Birinşidèn, búl jalğız öz basındağı қасирèt èmès, barlık kombaynşılar көrip жүргèn қасирèt, jalpıға birdèy tamır jayıp kètkèn kèmşilik. Sondıqtan búl obkom sèkrètarınıñ nazarın audaruğa ebdèn túratın is. Èkinşidèn, ol, komunis Arınov, mұnday kèmşilikterdiñ қасınan ün-tünsiz öte bèrmèugè tiyis, búl onıñ Ustavtıқ mindèti. Al audandıq partiya komitèti dèytin bolsaқ, oған búl jaydı Arınov eldè nèşè rèt aytқан bolatın.

Osı ayğa bèrik taban tirèp, sodan kèyin jatıp èki sağattay mızğıp alğan Arınov, tañ aғarıp kele jatқан kezde tösekten turdı da, Zaykendi oyatıp, qolına tele[101]grammanı ustatıp, qaltasına aқsa salıp bèrdi. Onıñ jènil aқ vèlosipèdin üydèn özi èsik aldına kètèrip alıp şıqtı da:

-Poçta aşılısımèn dèrèu jònèl, 200 som şıкса da molniya ètip jibèr, -dèp ұlın audan ortalıғına aparatın jolға şıғarıp salıp, özi sol jèrdèn kombayn basına қара tarttı.

Èrtènjindè tañèrtèñ ol kolhoz prèdsèdatèli tıғız türdè audanға şaqırılıptı dèp èstigèn èdi. Tüskè taman Arınov қırmannan kombaynға қарay ızғıtıp kèlè jatқан kolhoz “ZIS” -in көrdi. Şofèr öзинiñ Arınovtıñ kombaynına bèkitilgèndigin melimdèp, “ègin jinalıp bolғанша sizdiñ emiriñizdèmin” dèp, қалпағım bir kètèrip қoydı da, қорabına astıқ toltırıp alıp, қırманға қарay зırғита jònèldi. Қırман мèn kombayn arasına қатınap тұруға көлик tè jaraydı dèp, maşınaға kèlgèndè bèttètpèytin kolhoz prèdsèdatèliniñ bұл mırзалıғına sel таңданған Arınov, eldè ol mèniñ telègramma jibèrgènimdi èstip қалdı ma èkèn dèp şübelendi. Èstisin-èstimèsin –maған kèrègiñniñ özi dè osı гоу, dèp ol iştèy bir masattanıp қoydı.

Özinè maşınanın nèliktèn tiyuiniñ naqtı sèbèbin ol artınan barıp bildi. Obkom sèkrètarı sol küni tañèrtèñ kızmètkè kèlgèndè onıñ aldında kombaynşı komunis Arınovtan kèlgèn molniya telègramma jatқан èdi. Papkasın stolğa qoya salıp, tartpasın da aşpastan, telègrammağa ünılgèn kart sèkrètar onı maydanda qaza tapқан jalğız úlınıñ soğıstan búrın instituttan jazğan katınday qadala oqıdı...

Audandıq partiya komitètinin byurosınan kombayndardı taqtada kölik kütüp bos túrgızbau turalı tiyisti núsқаu alğan kolhoz prèdsèdatèli Qabıkèèv “ZİS” -ti Arınovқа, қалған èki “gazikti” başka kombayndarğa bölip bèrgènimèn, èndi audan ortalıǵına baru üşin dè salt atқа minip salpaқтауға tura kèlètindiktèn bè, eldè kolhozdıñ başka şaruası jürmèy қалаdı dèp yèsèptègèndiktèn bè, eytèuir, alǵaşında iştèy қınjılıста boldı. Biraқ èki-üş күn ötip, kombayndardıñ toқтаusız zırlap, қırманға astıқ tau-tau bop üyilè bastaǵanın көrgèn ol alǵaşқы rènişin müldè úmıtp kètti. Èndi şofèrlar қırманда sel bögèliñkirèp қалса, “öy, nègè küybèndèp жүrsiñ mұнда, tart kombaynға” dèytin boldı. Kèydè ol[102] sol maşınalardıñ biriniñ kabinasına otırıп, özi dè tartıp kètèdi...

Kombayndı basқarudı şturvalşıǵa tapsırıp, jèrgè түskèn Arınov jay basıp barıp, öziniñ üyrèñşikti edèti boyınша jaқın көpèlèrdiñ biriniñ түbinè kèlip toқtay қалdı. Üyèmè көpè sabannıñ bir şètin қопarıп jibèrip, түbinèn bir uıs mèkèn alıp şıqtı da, Arınov onı jèlgè alaқanıмèn úşıra bastadı. Onıñ közinè қум arasınan şıққан asıldıñ қиырşıǵınday болıp төмèngi alaқанına түskèn èki den көrinè kètti. Arınov өз közinè sènèr-sènбèsin bilmègèndèy, jıldamıraқ barıp èkinşi, sodan kèyin üşinşi көpèlèrdiñ түbin aқтарıp көrdi. Ol osıdan bir saǵat búrın tèksèrgèndè mұндаy ısırap joқ èdi. Қазir kombaynşı mèkènmèn birgè azdap ta bolsa den қалıp bara jatқандıǵın aңǵardı. Bұdan kèyin ol kombaynnıñ соңınan jөнèldi. Şturvalşı artına búrılıп қараған kèzdè, oǵan қалпаǵın búлǵap, kombayndı toқтattırdı.

Motor öşirilgènnèn soñ Arınov şturvalşıǵa astıқ ısırap bop kèlè jatқандıǵın ҳabarlap, molotilkanıñ rèşètkaların tèksèru kèrèktigin ayttı. Şturvalşı da búǵan dèyin ısırap bolmaǵандıǵın, bolsa özdèri üş saǵat búrın ǵana kèlip түskèn osı uçastoktè ǵana şıǵıp otırǵандıǵın bildirdi. Öytкèni búlar ısırap bar-joқtıǵın kombaynnan kèzèk түsip baқılıп kèlè jatқан bolatın.

-Mèn dè solay oylaymın, -dèdi Arınov, -osı uçastok astıǵı tım məkèndi siyaǵtı. Başka kombaynşılar búdan tégis bas tartpaǵan boldı.

-Besè, -dèdi şturvalşı Janiya Abdrahmanova. –Sizgè taǵı da ber eurèni úsına salǵan èkèn ğoy. Ègèr mèn sizdiñ ornıñızda bolsam, èñ qolaylı uçastoktı bèrmèsè şappas èdim.

Múnday qajama sözdi janı süymèytin Arınovtıñ şturvalşıǵa qattı sözdèr aytıp tastaǵısı kèlip èdi, biraq ol özin tèjèdi dè:

-Başqalarǵa èrègèsèmin dèp, pisip túrǵan astıǵı ısırap ètugè bolmaydı ğoy, búǵan astıq kineli èmès koy, dèp kèsip aytıp, iske kirisugè ıñǵaylandı. Onıñ ıñǵayınan èndi artıq söylèudiñ qajèti joq èkènin túsingèn şturvalşı da, jeşiktèn kèrèkti kilttèrin alıp, Arınovtıñ soñınan kèlip kombayn molotilkasınıñ işin aqtarısa bastadı.[103]

Búlar şımında da astıq tazalaǵış rèsètonıñ közdèrin məkèn bitèp tastaǵanın kördi. Rèsètonıñ közi bitip qalǵandıktan məkènmèn birgè den kètip otırǵan. Rèsètonı alıp, simmèn onıñ közin arşıp, tazartu üşin kèmi bir jarım saǵattay uaqıt júmsau kèrèk èdi. Búl arada Arınovtıñ saqtıǵınıñ taǵı bir paydası tidi. Ol kombayn jöndèu kèzindè MTS parkindègi qatardan şıqqan èski kombaynnıñ rèsètosın alıp, onıñ er jèrin jöndèp, ramasın qaytadan jasap, özinè zapasqa alǵan bolatın. Joldastarı, “kombaynıña rèkonstruksiya jasap, qos rèsèto ornatpaqsıñ ba?” -dèp ezildègendè, ol “kèrèk tastıñ auırlıǵı bar ma” dègèn dè qoyǵan. Arınovtıñ úsaq-tüyèk atalatın zapas bölşektèrgè euèstiginè oray başqa kombaynşılar oǵan:

-Arınov, sèn zapasqa bir kombayn alsanşı, -dèp mısqıl da aytatın. Búlardıñ berinèn ol ündèmèy kútilatın.

Minè, èndi ol sol rèsètonıñ paydasın körgèli dè otır. Kèşè başqarmada osı uçastok turalı söz bolǵanda, agronom búl uçastoktıñ məkèndi èkèndigin dè aytqan. Agronomnıñ özi osılay dèp otırǵannan kèyin, başqa èki kombaynşı onı şabuǵa ıñǵay bildirè qoymaǵan èdi. Sol kèzdè Arınov túrıp:

-Maǵan alısıraқтаu da bolsa, ol uçastoktı mèn-aq şabayın. Öytkeni mèniñ zapas rèsètom bar, -dègèn bolatın. Múni kombaynşılar da, agronom da, başqalar da qwana qarşı alǵan.

Búl uçastoktè kombayndı toқтаusız жүргизугè мүмкинşilik жоқ èкèndigin Arinov şu dègèndè-aқ bilgèn èdi. Alayda, Arinov toқtasa rèşèto auıstıru üşin ğana toқtaydı. Oĝan birnèşè minut қана кètèdi. Al reèşètonı tazalau üşin toқтаĝan kombayn saĝattap túrip қалаdı. Biraқ minuttèn құралĝanda ol uçastoktı jinap alĝanşa Arinovtıñ da üş-tört saĝattı júmissız ötkizui ıqtımal. Bolsa şè! Zapas rèşètosız kombayndı on şaқtı saĝat bos túrgızĝannan nè payda, қayta èki èsè ziyan èmès pè? Osı қorıtındıĝa кèlgèn ol búl uçastoktıñ қийındıĝın түsinè túra, билè túra alĝan bolatın.

Rèşètonı auıstırıp salĝannan кèyin Arinov şturvalşını көzi bitèlgèn rèşètonı tazalauĝa otırĝızdı da, kombaynın otaldırıp, taĝı da alĝa қарay жүrip[104] кètti. Ol özinèn alısıraқta taқtanı tınbastan şır aynalıp жүргèn èki kombaynĝa кèзèк көз tastadı.

Maydanda, ataka üstindè, èki jaқtıñ eskèri bètpè-bèt úşırasқан кèздè, bir jauingèrgè қапılıста nayza súққалы тұрған jaudı көргèn tayaudaĝı èкинşi bir jauingèr құstay úşıp кèlip jaudı nayza-mayzasımèn қалпақтай úşıratın. Nèmèsè ataka қızıımèn aynalasın барlamay jau okobına тønip кèlgèn jauingèrди атқалы кèзènip тұрған дұşпандı èкинşi bir soldat қолма-қол atıp түsirip, joldasın құтқарıp қалатın. Joldasın ölimnèn құтқарған soldattıñ ol saĝattaĝı қуанışında şèк болmayтın.

Osı minuttè Arinovta da del osınday sèzim payda болған èdi.

-Zırĝıtıñdar, -dèdi ol işinèn öziniè eriptèstèrinè жүrègin қуанış кèrnèy, jımıya күlip.

Қабикèèv Arinovtıñ kombaynına кèlgèn кèздè күн кèşkirip қалған èdi. Kombaynıñ toқtap тұрғанın sonadaydan көргèn прèdsèdatèl “қас қарayĝanşa eli dè bir rèt taқtanı aynalıп şıĝuĝa болатın èdi ĝoy. Búlar nègè èrtè toқtadı èкèn, eldè birdèñèsi sınıп қалdı ma” dèp iştèy mazasızdandı. Kombaynıñ janında traktorşıdan басқа üş adamnıñ жүргènin аңĝарған ol, üşinşi adamnıñ kim èкènin taĝı da билè алмады. Тèк қасындаĝı şofèrĝa “mınalar қaydan üşèu болıp кèткèn?” dègèndè, şofèr üşinşi adamnıñ kim èкènin aytıp бèрди.

Ol Arinovtıñ on jastaĝı үлкèn баласы Zaykèn èdi. Zaykèn күн sayın ауıldан вèлосипèdpèn клип, екèsинè tamaқ екèп бèрèтін, sodan ol кèşкè dèyin қaytpay kombayndı тønirèктèп қалатın. Кèydè ol kombaynıñ üstинè şıĝıp, birèr aynalıм jèrgè көпèşi болатın. Kombayn şabilĝan jèрдè sap жүзèп jatқан saban көпèлèри қатарларınıñ түsinан öтè бèргèn кèздè,

kombayn baspaldağının üstindè tûrğan Zaykèn kombayn köpèsalşıǵına qaray sozilğan juan kèndir arqandı şirenè tartıp qalatın. Kombayn 5-10 mètr alǵa jılıp kètkèn kèzdè, ol jañaǵı jèrdè kişigirim otauday bolıp dik ètip üyilè qalğan köpèni körètin. Öz qolımèn salınğan alǵaşkı köpègè kızıqtay, qwana qaraytın bala kombayn köpèlèrdiñ kèlesi qatarına jètkènşè asıǵatın. Kèydè ol ekèsiniñ tapsıruı boyınşa köpèlèrdiñ tübin aqtarıp, məkènmèn birgè den kètkèn-kètpègènin anıqtap[105] bèrètin. Búl júmıstıñ qaysısın bolsa da Zaykèn şın ijdagatpèn, ıntalana istèytin...

Arınovtıñ balasınıñ kombaynda köpèşi bop jürgènin bir-èki rèt prèdsèdatèldiñ özi dè körgèn èdi. Onıñ kóz aldına qazir ekèsinè tartқан қой көзdi, қатигèzdèu kèlgèn tañkı múrın sarı bala èlèstèdi. “Jigit!” dèdi Qabıkèèv işinèn.

Maşına kombayn janına kèlip toқтаǵanda kişi Arınov taқtada jürèsinèn otırğan küyi “jarǵanat” atalatın èki fonardı jaǵıp jatır èkèn. Onıñ oñ jaǵında kèrosinnèn bosañan litrlik butılka tûr. Anaday jèrdè köpèdè süyèuli jaltırauıq aқ vèlosipèd jatır. Arınovtıñ özi qolın paklyamèn sürtip, kombaynıñ èkinşi jaǵınan kèlè jattı.

-Selèm, aқsaқal! –dèdi ol maşına kabinèsinèn tüsip, şapşañ ayañdap kèlè jatқан prèdsèdatèldiñ aldınan şıǵa.

-Selèm! Uau, jay túrsıñdar ma?

-Jay, jay, aқsaқal, qazir jürèmiz. Bugin tündè dè júmıs istèugè bèl baylap, auldan şam, kèrosin aldırıp èdim. Onıñ üstinè traktor şamınıñ sımında bir aқau bar èkèn, jaña ğana sonı jøndèp aldıq.

Osı kèzdè Zaykèn ornınan tûrıp, ekèsinè, èki fonardıñ da jaқsı janatının körsètip, oǵan öziniñ üydèn edèyi jaña biltè salıp ekèlgèndiğın ayttı. Arınov fonarlardı alıp, kèzèk qaradı da:

-Me, qolıñdı sürt, -dèp qolındaǵı paklyasin usındı.

Zaykèn ekèsiniñ qolınan paklyani zor quanışpèn aldı. Qalayşa öytpèskè: ekèsiniñ kombayn üstindè qolın paklyamèn sürtip jatқан kèzdèrin körgèndè ol “şirkin mèn dè papamday bolıp, kombayn üstindè tûrıp, ana júp-júmsaq paklyamèn qolımdı sürtsèm-au” dèp talay rèt arman ètkèn bolatın. Èndi minè, sol paklya öziniñ dè qolına tidi.

Ekèsinè úksap, ol da paklyamèn qolın qalay bolsa solay süykèy- süykèy salıp, artınan onı jumarlaqtap laqtırıp jibèrdi. Bar ökinişi onıñ búl kèzdè kombayn üstindè, şturvaldıñ janında èmès, tömèndè, bidayı orılıp alınğan qılтанаqtı jèrdè túrgandıǵı, múnı öz qúrbılarınan èşkimniñ körmègèndiǵi boldı.

Prèdsèdatèl ülken Arınovtıñ astıqtı tündè şappaq bolǵanına da, kişkènè Arınovtıñ ekèsinè kerosin mèn fonar ekèp bèrgèninè, tipti onıñ olarǵa “edèyi ja[106]ña biltè salıp ekèlgèninè” dè razı boldı. Kolhozdıñ başqa şaruasıñın aralaǵanda birèulergè èskèrtpe jasama köñili köñsimèytin ol, Arınov kombaynıñ aynalasınan min taba almadı. Sondıqtan ba, eytèuir, onıñ auzınan “söytu kèrèk”, “büytu kèrèk” dègèn siyaqtı kinemşil úsımstar da estilmèdi. Múnday jaǵdaydı özinè köñilsiz sanaytın prèdsèdatèl jıyırlap jatқан saban köpèlerinèn asıra, başqa kombayndar jürgèn jaqқа köz tastadı. Del osı kèzdè Arınovtıñ èsinè özi kombayn üstindè kèlè jatқандаǵı bir oyı түsè kètti dè, onısın kombayn jürgènşè prèdsèdatèlgè hbarlauǵa asıqtı.

-Aksaқal, -dèdi ol taqtada jatқан köpèlerdi iyègimèn núsқap, -mına qazınanı osılay jayratıp tastamaqsız ba –nègè múnı jınatuǵa kirispèysiz? Bıltırǵıday qıs qattı bolsa qaytpèksiz? Osıñın berin jınatıp, üydirip qoysañız, búl –qısta malǵa úqsatıp bèrugè taptırmaytın tamaq qoy.

Ötkèn qısta jèm-şöp tapşılıǵın körip, qısılıp şıqqan Qabıkèèv biyil saban, mèkèndi tègis jınatıp üydirip aludı özi dè oylaǵan bolatın. Biraқ kızıl dynniñ kızıǵına түsip kètkèn ol, aldımèn ègindi ordırıp aludı maqsat ètti dè, saban, mèkèn jinaudı kèyingè qaldırıp kèlè jatқан èdi. Kombaynşınıñ búl úsınısı onıñ úmitқанın èskè saldı.

-Dúrıs aytasıñ, Arınov, -dèdi ol. –Ötkèn qıstıñ sabaǵın úmituǵa bolmaydı. Mèn eli uaqıt köp qoy dèp arқанı kèngè salıp jür èdim, onım dúrıs èmès èkèn. Bıltır da söytip қаpi қалмадық pa. Èrtèñnèn bastap búl júmıstı qolǵa alayıq!

Osı kèzdè şturvalşı bunkèrdègi astıqtı maşınaǵa qotarıp bèrip boldı da, avtomaşına kombayn janınan 50-60 mètrdèy jèrgè barıp toqtap, şofèr “al kèttik” dègèndèy gudok bèrip prèdsèdatèldi şaqırdı. Qabıkèèv kabinadan basın sùǵıp, özinè qarağan şofèrǵa “jürè bèr” dèp qolın bir sèrmèdi dè, kombaynıñ tüñgi jürisin baқılau üşin қalıp қoydı.

Arınov özinè tigen bül èkinşi uçastoktiñ astıǵı auırt piskèndiktèn, astıqtı ısırap ètpèu üşin üş kün, üş tün astıq şaptı. Söytip taqtaǵa bir den şaşılmastan astıq tégis kırmanǵa üyilip, odan eri mèmlekèt oymasına, kolhoz ambasına aray jòneltip jattı. Búdan kèyin dè ol şturvalşımèn kèzèktèsè otırıp,[107] mausım bitkèngè dèyin kombayndı küni-tüni jürgizugè bël baylaǵan èdi. Biraq kèzdèysok bolǵan bir uaqıǵa onıñ bül josparın iskè asırtpadı.

“Lènişil” kolhozındaǵı kombaynnıñ soqır işèk bop aurıp, ol opèrasiya jasauǵa audan ortalıǵındaǵı auruhanaǵa jòneltildi. Ègin oraǵınıñ naǵız ızu kèzindè kombaynnıñ búlay toqtap aluvı, esirèsè kolhoz prèdsèdatèliniñ abırǵasına attı batqandıǵında dau joq. Ol aurudı maşınaǵa otırǵızıp, dèrèu auruhanaǵa jòneltkènnèn kèyin, MTS-kè tèlèfon soqtı. Biraq MTS-tègilèr oǵan jartımdı jauap bèrè almadı. Olardıñ bar aytqanı MTS-tè artıq kombaynşı joq, audan ortalıǵındaǵı kesiporındardıñ kèybireülèrindè búrin kombaynşı bolǵan üş-tört júmıssı bar èkèn, ègèr dirèktor ügittèp köndirè alsa, solardıñ birin jibèrmèk. Búǵan da sènugè bolmaydı, öytkèni èski kombaynşı köngènimèn, ol júmıs istèp otırǵan mèkèmèniñ basşısı könbèui mümkün dèu ǵana boldı. MTS-tèn alınǵan bül jauap abıkkèvttiñ köñilinè tiyanak bolu ornına, kèrisinşè, onı ümitsizdèndirè tüsti. Öytkèni ègin oraǵı bastalar aldında ol osı kolhozdıñ özindègi èski mèhanizatorlar sanalatın èki adamdı şturvalşı boluǵa ügittègèndè, olar oldı bir-aq siltèp, bas tartqan bolatın. Sondıqtan da biyılǵı èki şturvalşı búrin kombaynnıñ mañın baspaǵan jastardan oyıldı. Sonıñ biri azirgi kombaynşısız alǵan jigit. Oǵan maşınanı sènip tapsıra saluǵa bolmaydı. Bül tünǵıyıqtan şıǵatın jalǵız ǵana sañılau bar. Ol Arınovtıñ şturvalşısın auru kombaynşınıñ ornına köşiru. Biraq búǵan Arınov köne mè, joq pa, köne alǵan kündè oǵan kömèkşini aydan tabarsıñ?

Özinèn èki kilometrdey oqşaurıraq jürgèn kombaynnıñ alǵaş toqtaǵanın Arınov körgèn èdi. Ol kèzdè jay toqtaǵan bolar dèp, oǵan onşalıqtı nazar audarmaǵan. Biraq kombaynnıñ bir saǵattay túrip aluvı onıñ köñilinè küdik tuǵızıp, ol dèrèu barıp bilip kèlugè Zaykèndi júmısadı. Kombaynǵa tèz barıp aytqan Zaykèn bolǵan uaqıǵanı aytıp kèldi.

-Prèdsèdatèl ol kombaynǵa Janiya apaydı oysaq dèp jatqanın èstidim, -dèdi dè, ol ekèsiniñ şturvalşısına aradı.

Şağın dènèli kèlgèn, ötkir tildi, somısına qaramay[108] èrèkşè èlgèzèk, aqqöñil, èrinudi bilmèytin Janiya Zaykènniñ özi turalı aytkan sözün èstimèdi mè, eldè èstisè dè Arınovtıñ özinèn jauap kütti mè, eytèuir ündèmèdi. Arınov sel oylanğannan kèyin Janiyağa búrıldı da:

-Al, Janiya, maşınanı bos qaratıp qoyuğa bolmaydı, ana kombayndı sèniñ jürgizuiñ kèrèk, barıp kèmèñdi qabılda, -dèdi.

Búğan Janiyanıñ bar aytkanı:

-Siz qaytèsiz? –boldı.

-Mèn üşin alañ bolma, mèniñ dènim sau ğoy!

Janiya qoltıñınan nan salatın dorbasın kısıp, may sıñğèn èski pidjagin iyıǵına jamıla saldı da, soldatşa adımdap, qayırlap qalğan kèmedèy bolıp, qozğalmastan jım-jırt túrğan, sondıqtan ol jaq köñilsiz siyaqtı bop köringèn kombaynğa qaray bèt aldı.

-Al, Zaykèn, èndi mèniñ şturvalşım sèn bolasıñ! –dèdi ekèsi oğan külimsirèy qarap.

Zaykèn ekèsiniñ búl ezilin şın ıqılasımèn, qwana qarşı aldı. Alğaşında Arınov úlın kolhoz jaña şturvalşı jibèrgènşè özinè qolqabıssısı bola túrar dèp yèsèptègèn èdi. Biraq MTS kolhozğa kombaynşı tauıp jibèrè almadı da, Janiya mausım bitkènşè kombaynşı bolıp qalıp qoydı. Onıñ èsèsine úğımtal, ıntalı Zaykèn qolqabıssı ğana èmès, öziniñ şturvalşınıñ mindètin atqaruğa jaraytındıǵın añğarttı. Sodan kèyin ekèsi “oqu bastalğança bos jürüp nè bitirèdi, odan da tèhnikağa boyın üyrètip, az da bolsa èñbèk tapsın” dègèn oymèn onı, şınında da, özinè şturvalşı ètip qaldırdı. Sonımèn ol jaña oqu jılı bastalğança dèyin ekèsimèn birgè kombayn aydadı. Söytip mèktèp oquşısı Zaykèn Arınov jazda kolhozda júmıs istèp 32 èñbèkkün taptı da, oğan 8 kilodan 15 pút astıqkaldı. Búl, Arınovtıñ aytuınşa, búrınǵı patşa zamanı kèzdègi dıñday bir jigittiñ işki jaқтаǵı bay orıs kulaktarında bir jıl jürüp tabatın tabısımèn parapar. Zaykèndi quntқан onıñ üyinè tórt qap astıq tabıs kirgizgèndigi ğana èmès, onı ötè-mötè quntқан jay öziniñ kombayn jürgizudi “jaqsı üyrènip şıqqandıǵı” boldı. Al üy işi múmıñ èkèuinè dè şeksiz quanğan èdi.

-Söytip búl mausım da ötti, -dèdi Arınov eņgımèsin ayaktay kèlip. –Körıp otırsız ba, búl mausımınıj da kıyınşılıksız ötpègènin. Mısalğa, jaņağı kombayn[109]şınıj aurıp ıaluna baylanıstı tuğan kıyınşılıkıtı alayıq. Janıyanıj búrın bir jıl şturvalşı bolıp istègèndigi ğana abıroy bolıp, kolhozdı da, MTS-ti dè kıyınşılıkıtan kútqarıp ıaldı. Eıypègèndè, kombayn sol mausımda ğana kombaynğa otırğan jas şturvalşınıj basqaruına bèrilètin èdi dè, bir-èki künnèn kèyin istèn şığatın èdi. Tipti audandıq partiya konfèrensiyası turalı yèsèp jariyalağanda gazèttè bizdiņ “Èrik” kolhozına jibèrilgèn bir kombaynınıj bükil mausım boyına 30 gèktar ğana jèrdiņ astığın jinağandığı jazıldı èmès pè? Ol kombaynşınıj kim èkènin mèn bilmèymin, biraq sonıj tèhnika “tilin” túsiniپ jètpègèn jastardıj biri èkèninè mèniņ kümenim joq. Babın bilmèy barqırata bèrugè tèhnika könbèydi. Búl turalı Hruçev joldas öz bayandamasında öte edèmi aytkan.

“Kurska kèlgèn jas jigıt munda èki-üş ay bolğannan kèyin, -dèdi Hruçev joldas, -onı maşınanıj tøjirèginèn birnèşè aynaldırıp şığaradı da, tútkanı qolına üstata saladı, söytip traktorşı dayar boladı. Köktèmdè búl traktorşı èptèp-sèptèp ègin dalasına şığadı, al maşına toqtap ıalsa, ol traktordıj janına otıra ıalıp mèhaniktiņ kèluin kütèdi, öytkèni ol nè istèuin bilmèydi...” Búl jalğız traktorşılar jönindè ğana ayılğan söz èmès, kombaynşılar jönindè dè osılay boldı. Al tirkèuşi dègèndèriņiz mausım sayın èmès, kün sayın almastırılıp kèlèdi. Minè osınıj beri tèhnikağa bèlgili kütim bolıp, onı babına kèltirip üstay bilmèuşilik –onıj önimsiz paydalanuına ekèp soqtı. Onıj üstinè jazday “küysiz küdik” bolıp kolhozdardan kèlgèn tèhnika kısta MTS aulasında, qar astında jatadı. Tèmiri tattanıپ, ağaşı şirimèy mè onıj?

Búl turalı biz qanşama rèt MTS partiya úyımınıj jinalısında ayttıq dèşèņizşi. Öytkèni búl jağday èņ aldımèn bizdiņ –kombaynşılar mèn traktorşılardıj şınbayına batadı. Sèbèbi –otqa jaqınıņıj qolı küyèdi èmès pè, -jazda “maşınanıj jèlkúzınıj” sazayın biz tartamız. Al dirèktorlar (qazirgi dirèktorımız mèn bilgèli altınşı yaki jètinşi dirèktor):

-Dúrıs aytasızdar, joldas komunistèr, maşınanıj qar astında jatı erinè dúrıs èmès. Biraq joqqa jüyrik jètè mè, joldastar-au, -dèp biri sèmizşè, bi[110]ri taramıstı alaқandarın taykıytadı. –Saray saluğa qarajat bosatılmaydı, -dèydi. -Oblastıj aldına qoyıņız, aul şaruasılıq basqarmasına jazıııız.

-Ondağı joldastar bilèdi, -dèydi ol olın bir-a siltèp. Rasında başqarmadağı joldastar MTS-tègi jaydı bilmèydi èmès. Olar maşınanın jılı jèrdè, garajdarda turunun jaksı èkènin ebdèn bilètin èdi. Osı jèrdè bir kişkentay mısıl ayta kètèyin sizgè, ğibrat alarlık mısıl. Ötkèn ısta MTS mèni zapas bölşèktèr ekèlugè alağa, komandirovkağa jibèrdi. Erinè MTS-tèn kèlgèn adam oblıstı aul şaruasılık başqarmasına sopay kètpèydi. Başqarma aulasının işinè kirgènnen kèyin mèn osıların maşınaları ayda túradı èkèn dègèn oymèn, edèyi solardı garajına köz jibèrdim. anday èkèn dèysiz ğoy? Raat Èsiginin èlkèndigi bolmasa tura üydi özi. İşi jıp-jılı, èlkèn-èlkèn tèrèzèlèri bar. İşinè su toltırılğan tayazannın astında ot laulap janıp jatır.

-azandı nè, tama istèp işèşindèr mè? –dèymin mèn sofèrlarğa.

-Jo, radiatorğa uyılatın sudı jılıtamız, -dèydi olar.

Garajdı sol jağında 2-3 jük maşınası, on jakta başqalardan oşau, jèkè kabinètè otırğan siyaqtanıp jalğız “Pobèda” túr. Minè anday kütim!

Osı jaydı öz közimmèn körgènnen kèyin MTS-kè jètkènşè oylanıp, ğajaptanumèn boldım. alayşa ğajaptanbaska! Başqarma başşılarının garajınan jèkèmènşikti iyisi akidi. Olar üylèrinèn şıǵıp, kènşèlèrinè dèyin minip baratın maşınaların sonşama mepèlèp kütèdi. Kèybirèulèr bar bolğanı sonday kütimdè túrğan maşınamèn küninè bir kilometrden az-a asatın jèr jürèdi. Onı bar körètın paydası osı. Sol üşin onı jèkè “kabinètke” èngizip oyadı, sonı işindè jañağı maşınalardı özdèrin dè, iyèlerin dè asıraytın ondağan kombayn, traktorlarımız, jüzdègèn başka aul şaruasılık maşınalarımız ar astında jatadı. Bular turalı jañağı joldastar amorlık jasamaydı, bularğa arnap saraylar, garajdar saluğa aşa bölmèydi, mesèlè kötèrmèydi. Bül bizdèr, mèanizatorlar üşin anday ökinişti, asirètti jay èdi! [111]

Sèntyabr Plènumının aulısındağı tayaudağı üş jıldı işindè erbir MTS-tè bèlgili èlgimèn salınğan jøndèu mastèrskoyı, traktorlardı oyatın garajdarı, kombayndar oyatın sarayları, aul şaruasılık maşınaların sataytın ajètti mөлşèrdè jappaları bolu jönindègi punktı oıǵandıı bizdı uanışımızdı şègi boldı dèysiz bè? “Minè ekèlik amorlık dègèn osı” dèp talay mèanizatorlar süysingèninèn közdèrinè jas ta alğan bolatın...

-Birađ, dèdi ol abađın sel Őıtınırıp oyıp, kòzin Őüyirè arap, -èndi bèri dè jòndèlèdi dèp ol usırıp oturu kèrèk èmès. Búrin orın tèuip, tamır jayıp alđan kèmŐiliktèr op-oay joyıla almaydı. KèmŐiliktèrdi joyu úŐin biz sèlo komunistèri kúrèsip tè jatırımız. ajımastan kúrèsè bèrèmiz!

Biz osımèn eımèni birjola bitirgèn dè siyađtı èdik. Birađ úŐinŐi kúni Arınovpèn tađı da kèzdèstik tè, odan èndi iŐkèntay mèđanizatorđın –Zaykèn Arınovtı azirgi jayın súradı.

-Ođan nè jay kèrèk, -dèdi Arınov, -mèktèbindè oıp jatır. BirinŐi tođsandı jaqsı bitirdi. Èndi 6-7 jıldan kèyin injènèr-mèđanik boladı.

-Belkim onı bolđısı kèlmèytin Őıđar? –dèymiz biz Arınovtı tađı da sòylètkimiz kèlip:

-Nègè bolđısı kèlmèsin! Ègèr onı bolđısı kèlmèsè –ekèsi boldıradı! Donbass pèn arađandıda úrim bútađımèn Őahtèr bop kèlè jatandar da bar! ÈndèŐè aul Őaruafılıđında da úrim butađımèn mèđanizator adamdar bolı kèrèk! Al azir kèybir mamandardı aladan Őıđıp sèlođa barđısı kèlmèydi dèsèdi. Ègèr úrim bútađımèn èginŐi malŐı (erinè agronom, zootèhniktèr dè sonı iŐindè) bop kèlè jatan adamdarımız kòp bolsa, biz onday mamansımaktı bètinè aramas ta èdik. Èndi biraz jıldan kèyin sòytènimiz dè dausız. azir bizđın özimizđın kolđozdan đana birnèŐè adam Omskidè, Novosibirskidè jenè Almatıda agronomdı, zootèhniktik, derigèrlik mamandıqtarda oıp jatır. Túsinikti mè sizgè? –dèp ol iyègin alđa aray sozıp, bizgè tèsilè arap sel otırdı da: -Ol sòzsiz boladı! –dèp alađanımèn stol Őètin bir saldı da, orınan túrdı.

3.5. Mesèlè ayda Jatir

Sòytip mèn oçèrk jazdım.

anŐa èbèk Őıjırdım dèsènŐi ol oçèrkkè –súrama! Edèttè bizđın oblıstı gazèttè bir aptada oçèrkti bir èki “podvalı” jar ètip Őıđa kèlèdi. Al Yèrmèkbaèv siyađtı sađa ızmetkèrlèr jaa sovđozda bir kún bolıp kèlsè, èrtèjinè taırıpŐıların ozdatıp, jaa oçèrkti rèdaktordı aldına jayıp tastaydı; onı oçèrki sovđozđa ekèlingèn úrastırılmalı úylèrdı jinaunan da tèz bitèdi.

Ras, Yèrmèkbaèvtiņ oçèrktèrindè sözdèn sifrı köbirèk boladı. Birağ búğan ol kımsınbaydı. Öytkeni mundağı júrttiņ köpşiligi, tipti, astananıņ kèybir gazètteriniņ bèttèrindè attarı köbirèk şığatın Yèrkèbaèv, Joldinniņ özdèri dè osılay, sifrdı murnınan tizip jazadı. Ayta bèrsèñiz, ol èkèuin joldastarı ezildèp Prosèntbaèv, Sifrkin dèp ataydı èkèn. Kèzèkti nomèrdè olardıņ jaņa oçèrktèri şıksa, onı oqımaydı, tèk işindègi sifrdı jaņa sanap şığadı èkèn dèp tè èstitinbiz. Öz basındağı kèmşiliktiņ öziņ bilètin tağı bir-èki adamniņ basında bolsa, ol sağan kèmşilik siyaqtı bop körinbèyтин edèti èmès pè? Búl da sonday ğoy...

Rèdaksiyağa ornığıp kalğan osı saltqa karamastan mèn búl oçèrkimdi úzaq jazdım. Tipti kèybir joldastarıma onıņ úzaq körinètindigi sonday, olar “Yèlèusizov oçèrk èmès, roman jazıp jatır èkèn” dègèn laqap ta taratıp jibèripti. Búğan mèn kattı kısıldım da. Öytkeni birinşidèn roman jazıp jatpağanım özimè ayan, sondıqtan onday jalğan atqa iyè bolğım kèlmèydi, èkinşidèn: “ègèr Yèlèusizovtiņ bayağıdan bèri jazıp kèlè jatkanı bir oçèrk bolsa, öytip kúr bèkèr koldan kèlmèyтин ispen eurè bolmau kèrèk qoy” dègèn Yèrmèkbaèv[113] siyaqtı kèybir joldastardıņ sözdèri şımbayıma kattı batadı.

Búl èki arada mèniņ kombaynşı gèroyıma tağı da bir rèt barıp qaytuıma tura kèldi. Rèdaksiya kızmètkèrlèriniņ kölikkè jarığan küni bolğan ba? Jol tüyiskèn jèrdiņ berindè kol kötèrip “dauıs bèrèsiņ”. Söytip èki jüz kilometr jèrdègi MTS-kè jètip kör. Onda barğan soñ bès kün gèroyımnıņ qasında: júmis basında, üyindè boldım. Onımèn birgè kombayn mostiginè şığıp, tündè kosta birgè qondım. Üş kün rèdaksiyanıņ başqa tapsırmasın orındadım. On èki künim búğan kètti mè mèniņ?

Al kèlgèn soñ oylanu-tolğanu, alğaşkı jazğan bèttèriñdi qayta-qayta uqalap laqtırıp tastau bar. Jazu üstindè jaņa oylar kèlèdi. Mesèlèn, mèniņ gèroyımnıņ, kombaynşınıņ, èki söziniņ biri “kolhozşı şarualardıņ tèhnikasız ömir sürui kıyın ğoy”, dèp kèlèdi. Búl söz seni –oçèrk jazuşını oylandırmay túrmaydı. Búl qazirgi, jaņa şaruanıñ sözi. Qazirgi şarua traktorsız, kombaynsız, avtomaşinasız qalay kün körugè boladı, dèp tañdanadı. Al búriñgi, rèvolýusiyaga dèyin èski şarua nè oylap, nèni arman ètkèn èdi. Minè soğan jauap izdèysiņ. Ol jauap öz janıñnan aytila salmaui, oquşıñdı ilandırarlıq tüpnúsqadan alınıu kèrèk. Qay uaqığa izdègèn kèziñdè basında dayar túradı. Tağı da Korolènko, Çèhov, Uspènskige kèzèk jaltaqtap qaraysıņ. Söytip üş-tört kün Uspènskidi qayta oqumèn ötti. Múniņ üstinè klasiktèrdi oqıp otırğanda öziñdi öziņ úmitip kètètindigiñ

onıñ bër jaǵında, úlı jazuşılardı oqıp şıqqannan kèyin öziñe öziñ köñiliñ köñsimèy, qolıña qalam alǵıñ kèlmèy qalatını taǵı da bar èmès pè?..

İzdègèn tüpnúsqam osı jazuşınıñ “Attıñ törttèn biri” dèytin oçèrki bolıp şıqtı. Onda at istèytin júmıstı özi atqarıp jürgèn şarua eyèli “ettèn şirkin, at bolsaşı” dèp qamıǵadı. Al oǵan şarua “atsız kün qarañ ğoy” dèydi...

Qısqasın aytqanda, köp èñbèktèndim: èki ayda oçèrkim bitti. Oçèrkim 20 bètkè tayau bolıp şıqtı. Búrın èşqaşan da múnday kölèmdi èñbèk jazıp körgèn joq bolatınmın. Oçèrkimdi bitirgèn soñ joldastarıma oqıp bèrdim. Olar únattı. Birèulèri “Sèniñ Yèrmèkbaèvtan tü[114]birli ayırmaşılıǵıñ nè, bilèsiñ bè, ol sèniñ sifr qúmar èmèstigiñ èkèn” dèp, birèulèri “kombaynşıñ mèniniñ köz aldımda túr” dèp şulap jattı. Üşinşi birèulèr “sèn búl oçèrkiniñdi mindètti türde èdèbiyèt jurnalına bër” dèp aqıl ayttı.

Joldastarımnıñ osı aqılı sèbèp boldı ma, eytèuir, oçèrkimniñ qaytsè de edèbiyèt jurnalınıñ bètinde şıqqanın körgim kèldi de túrdı. Sondıqtan onı gazètkè úsınbadım da, edèmi jiltır қағазға bastırıp, aviyapoçtamèn astanadaǵı bir jurnaldıñ adrèsine jònèlttim de jibèrdim.

Eurèniñ ekèsi èndi bastaldı. Qızmettèn qolım bosap kètsè-aq, oçèrkimdi oylaymın. “Èndigi alǵan şıǵar” dèymin işimnèn, “Oqıǵan bolar” dèymin on şaqtı künnèn kèyin. Tèrèzèdèn qarap otırıp, poçtaşınıñ soñınan rèdaktordıñ qabıldau bölmèsine ère baramın. Kömèkşi kız gazèttèrde bölip jatqanda, mèn jürègim lüpildèp hattardı qarap şıǵamın. Özime hat bolmaǵan soñ, ündèmèy kèyin qayıtıp otıramın.

Mènimèn birgè joldastarımnıñ da mazası kètti. “Basılatsın-aq oçèrk siyaqtı edi”, “basılmasa habarın bèrugè tiyis qoy” dèsèdi olar. Sodan kèyin olar özimizdiñ rèdaksiyadaǵı tertipti èskè alısadı.

-Bizde on künnèn artıq hat jatpaydı, basılsa gazètte şıǵadı, basılmasa avtorǵa jauap qaytarıladı. Jurnalda da sonday tertip boluǵa tiyis qoy.

-Tertip bolsa, üş aydan bèri jauap bèrmèy mè?

-Mümkin, èşbir jauap bèrmèy, jurnaldıñ kèzèkti nomèrindè oçèrkiniñ özi basılıp kèlèr...

Jaña kèlgèn jurnaldıñ mazmúnına köz qkыğımdı salıp jürgènimè dè köp aylar ötti. Yèrmèkbaèv ta, bèynè bir aңdıp jürgèndèy, del mèn jaña jurnaldı aqtara bastağan kèzdè üstimnèn şığıp: “nèmènè, Yèlèusizov, jurnalıñ nè aytadı, edèbiyèt kögindè jaña oçèrkistiñ atı körinbèy mè?” dèp, talay rèt mıskıldıñ úlı oqtarın da attı...

Jèti jurnaldıñ mazmunınan N.Yèlèusizov dègèn öz familiamdı körè almağan soñ, birjolata ümit üzip, “oçèrkim jauap bèrugè dè túrmaytın naşar bolğan şıǵar” dèp tüñilgènmin dè qoyǵanmın.

Oyda joқта bir küni maǵan komandirovka tidi. Mèn astanada ötkizilètin Abay mèrèkèsinè qatısuǵa uyǵarılıppın. Ayaq astınan qamdanıp jürip kèttim.[115]

...Qımsına-qımsına ülken jurnaldıñ tabaldırıǵın erèñ attadım. “Roman, povès bolsa bir seri, al bayaǵıda bir oçèrk jibèrip èdim dèp, sonı súraپ túrumnıñ jöni kèlè mè?” dèp oylaymın. Nèmèsè “şıraǵım, oçèrk sèniñ qolıñ èmès èkèn, eurè bolma dèsè nè dèymin... Joq, dèsè dèsin olay dèsè özimdi bosqa eurèlèmèy, şınında da oçèrkti birjola tastayın”, dèp rèdaksiyaǵa kirdim.

Mèni tura bas rèdaktordıñ özinè alıp bardı. Onımèn búrin jüz tanıstıǵım da bolatın, ol mènıñ gazet kızmètkèri èkènimdi dè bilètin.

-Sèndèrdiñ oblıstarıñ biyil astıqtan kèrèmèt önim alıp jatır dèydi ğoy, -dèdi ol salǵan jèrdèn. –Tıñdı köp jırttıñdar ğoy, e?

-Köp...

-Sonı jazbaysıñdar ma?

Onıñ osı súraǵına baylanıstırıp oçèrkimniñ jayın súradım. Bas rèdaktor biraz oylanıp otırıp qaldı.

-Ah, sèn jurnalis èdiñ ğoy, -dèdi ol maǵan külimsirèy, eldè bir qıyın jaǵdaydan şıqqanday qwana qarap. –Bilèsiñ bè, sèniñ oçèrkniñ, gazet oçèrki èkèn... Al bizgè körkèm oçèrk kèrèk qoy. Úǵasıñ ba? Onda èptègèn qıyal da, adamdardıñ obrazı da bolıı... jalpı edèbiyèt iyisi şığıp túruı kèrèk, tüsinèsiñ ğoy öziñ. Al sèn gazetşiligiñdi istèp sifrdı tizè bèripsiñ... Nè turalı èdi sèniñ ol oçèrkniñ?.. Kombaynşı dèysiñ bè?.. È... iya... iya... sèn onda, Prosèntbaèv pèn Sifrkingè úqsap pelèn dègèn kombaynşı pelèn gèktar ègin ordı,

pelèn sèntner astıx bastırđı dèy bèrgènsiñ. Tım köñilsiz, tısqan. Al bizgè adamnıñ işki dñniyèsin körsètu kèrèk, öziñ edèbiyèt oqıp jürètini şığarsıñ, bұл jağınan èptèp hbarıñ bar bolar...

Búdan kèyin ol qaraköl qozınıñ èltirisinèn jünin sırtına qarayıp jasalğan malaqayğa úqsaytın, èki kúlağın körsètpèy jaııp kètkèn úyıspa búyra şaş bürkègèn basın bir şulğıp qalıp, dürdik èrninè kıstırğan papirosınıñ tütinini döñès murnın şüyirè, bir bürk ètkizdi dè:

-Mèn sağan aqıl aytayın, -dèp, dostıx sıray bildirgèn bolıp arqamnan qaqtı, -osınıñdı gazèttèrdiñ birinè bèrsèñşi. Olar ana... sifr jağın teuir körèdi, onıñ üstinè sèn dè gazètşisiñ, biriñniñ-biriñ tiliñdi bilèsin goy...[116]

Búdan eri telèfon şıldır ètip, bas redaktor birèumèn úзақ söylèsip kètti. Èndi mağan şıgıp jürè bèrudèn başka jol qalmadı.

Múnda kèlgènnèn kèyin mèniñ oçèrkim jayında joldastar arasında mınaday kızıq eñgimè boldı:

-Sèn öziñ jasıx èkènsin!?

-Originaldı bas redaktordıñ aldına jayıp tastap, kenè sifr tauıp bèrşi osıdan, dèp nègè otırıp almadıñ.

-Búğan sifr da, bas redaktor da kineli èmès, -dèdi birèui bilgiştik aytıp. -Búğan oçèrkiniñ özi kineli. Oçèrk bolğanda, sèn saspa, jalğız sèniki gana èmès, bizdègi jalpı oçèrkkè dègèn nèmqúraylı közqaras kineli. Minè mesèlè qayda jatır. Oçèrkni bizdè bağalamaydı. Rèspublikalıx baspa talay nersèlèrdi şığarıp jatır -roman da, povès tè, piyèsa da bar. Al solardıñ işindè bir dè bir avtordıñ oçèrktèr jinağı bar ma? Múni osıdan-aq túsingè boladı, minè, mesèlè qayda jatır. Sèniñ oçèrkiniñdi bas redaktor oqıp ta eurè bolmaydı. Minè, mesèlè qayda jatır...

-Toқта, Eşim, sonda, sèniñsè bas redaktor nègè kineli èmès? Ol oquğa, jaksı oçèrk bolsa jariyalauğa mindètti. Ègèr bas redaktorlar öz isinè osılay qaramaytın bolsa, onda bar goy, oçèrkkè dègèn jañağı sèn aytқан nèmqúraylı közqaras köpkè dèyin joyılmaydı.

-Ol arasın bilmèymin, -dèdi Eşim.

-Rasında nègè búlay èkèn? –dèp maşinistka Külziya alağanın jayadı. Olar mağan karaydı. Mèn tèrèzègè, tèrèzèdèn dalağa qaraymın. Tèrèzè aldınan ötip bara jatқан kök sirmèn boyalğan su jaña “DT-54” traktorlarına közim túsèdi. Olar tıj jèrlèrdè úyım dasıp jatқан jaña sovhozdarğa arnalğan jüktèrdi ekètip baradı. Mèniñ közimè jaña sovhoz ornaytın jèrgè alğaş tigilgèn alıstağı şatırlar èlèstèydi. Şatırlar birtè-birtè jaқınday túsip, sol jèrgè jaña ömir ekèlgèn jastardıñ jalındı jüzdèrin körè bastaymın...

-Oçèrk jazı kèrèk, -dèdim mèn.

-Dúris, -dèp, joldastarıñ birdèn köñildènip қaldı. Eşim tağı da söylèp, filosofiya aytıp kètti.

-Jètti, Eşim, dilmersuiñ!

-Minè, mesèlè қayda jatır, -dèp ol tağı da súқ sausağın şoşaytadı.[117]

3.6. Şèşèn

Mèniñ bala күnimnèn-aқ bir jaқ şèkèm sopaқ, tisim sirèk, ayaқtarım қиysıқ èdi. Sondıqtan da kèybir sodır balalar mèni kèmitèrgè kèlgèndè “қиysıқ bas”, “kètik-kètik kèқşèbay”... “қамıt ayaқ” dèp mazaқtap şıға kèlètin.

Ülkèyè kèlè ústaramèn aldırмай, şètin қayşımèn қırıқtırıp қоя bèrgèn úzın şaşım şèkèmniñ sopaқtıғın, meliskènnèn tigilgèn tar balaқtı қısқа şalбарım ayaғımnıñ қиysıқtıғın bildirmèy, “tüzètip” jibèrdi. Al tisimniñ sirèktiginè kèlètin bolsaқ, ol boyıma min boludan қalıp, tipti kèyinnèn mèniñ maқтанışıma aynalıp kètti. Ol bılay boldı.

Mèn kişkèntay kèzimmèn-aқ ölèngè euès èdim. Alğaşında èstiginè ölèndèrimdi jattap aytıp жүrip, artınan sol jattama ölèndèrimè úқsas ètip özim dè ölèñ құrastıra bastadım. Èñ alğашқы bir şumaқ ölèñdi қалай şıғарғанım eli күngè dèyin èsimdè.

Ol kèzdègi mèn bilètin ölèndèrdiñ biri bılay bastalatın èdi:

Қолıma ústaғанım күmis қалам;

Көñilim oylay-oylay boldı alaғ...

Èrinè mèn ol ölèñniñ şèñbèrindè қalıп қoyғамın жоқ, одан eldèқayda asırıp jibèrdim. Mèn bılay dèp jazdım:

Ƙolıma ústađanıım tèmır ƙalam,

Ƙöñilim edèbiyètke bolar alañ.

Ölèñdi búrkıratıp jaza bèrsèm,

SSSR-đa kèrèkti bir aƙın bolam!

Osıdan bastap mèn aulda “ölèñşi bala” atandım.

Bir jazda, özènniñ ar jađındađı körşi sèlodan poçta ekèlugè bara jatƙanımda, astıƙ tiyègèn arbası suđa[118] otırıp ƙalđan úzın boylı, sèldir saƙal ƙara şúbar ƙariyađa kèzdèstim. Ođan bolısıp, arbasın şıđarısıp bèrip, èndi kètıp bara jatƙanımda ƙariya artımnan ayđay saldı.

-Ey, balam, toƙtap atı-jöniñdi ayta kèt, -dèdi ol mađan. –Tilèuiñdi bèrgir öziñ bir körgèndi bala èkènsiñ.

Mèn búrılıp, irjiya külip ƙariyanıñ ƙasına kèldim. Özimniñ mına túrđan “Aƙbúzau” kolhozındađı Núrjan dègènniñ balası èkènimdi, atımniñ Edilđan èkènin aytım.

-Balam, şeşèn boladı èkènsiñ, -dedi ƙariya jön aytıp túrđan mèniñ jüzimnèn közin ayırmay. Sonı ayttı da ol bètin özènniñ arđı jađındađı bizdiñ aul jaƙƙa ƙaray búrdı. Mađan ƙariyanıñ oraƙ múrnınıñ èki jađında tèrèñde jatƙan şünirèk şeğir közdèri eldè bir ƙıranıñ alıstı şolıp túrđanımday bolıp körindi.

-Onı ƙaydan bildiñiz, ata? –dèdim ƙariyađa jaƙınday tüsip.

-Edèttè tisi sirèk adam suırılđan şeşèn bolmaƙ, -dèdi ƙariya sèldir saƙalı sel jèlkildèp, basın tik ústap, közin alısƙa ƙadađan küyi. –Bizdiñ èldè Malta dègèn şeşèn boldı, sèniñ aulıñnan Yèlèukè şıƙtı. Tili sürinbèytin, tınısı tarılmaytın şeşèndikkè nè jètsin, şirkin!.. Joliñ bolsın, bara bèr, balam.

İşim birdèn jılıp kètti. Ƙariyanıñ “joliñ bolsın” dègèn soñđı sözi mèni şeşèndik jolina şıđarıp salđan bataday bolıp körindi. Jılı jüzdi, şünirèk közin alısƙa ƙaday, basın tik ústap, sèldir saƙalı jèlkildèy sèylèp túrđan úzın boylı ƙariya mèniñ èsimdè köp jıl boyı saƙtalıp ƙaldı.

Odan kèyin dè mèn köp ölèndèr şığardım. Ölèñ kitaptar kündiz mèniniñ qolımnan tüspèytin, tündè jastıgımniñ astınan kètpèytin boldı. Qariya şèşèn boladı èkènsiniñ dèdi. Tèk aqın kisi ğana şèşèn boluı kèrèk. Èndèşè mèn aqın boluğa tiyistimin dèp yèsèptèdim. Sodan kèyin üsti-üstine töpèp audandıq, oblıstıq, rèspublikalıq gazèttèrgè ölèndèrimdi jibèrè bèrdim. Gazèt kızmètkèrlèriniñ kèydè júqalap, kèydè tikèlèp mènèn aqındıq şıqpaytınıñ aytıp jazğan Һattarına köñil dè bölmedim. A qalayşa! Mèn şèşèn boluım kèrèk. Şèşèn bolu dègèn söz –aqın bolu dègèn söz! Èndèşè olar mèni tüsinbèy, bağalamay jür...[119]

Kèydè, oñaşalau kèzdè, qaltamdağı kişkèntay aynamdı alıp jibèrip, (búl aynanı bayağı qariyamèn kèzdeskèn jolı sèlolıq magazinnèn satıp alğan bolatınmın), onı èki èzuim kèrè aşılğan auzımniñ túsına tosamın da, kıkı-jıkı, jinışkè dè soydaq öskèn sirèk tistèrimdi qaraymın. Ol kèzdè mèniniñ aqın bolatındıgıma èşbir şübem bolmaydı. Sodan kèyin mağan Almatıdağı barlıq aqındardıñ tistèri özimdiki siyaqtı sirèk bolıp èlèstèydi. Osı kèzdè basıma “belkim mèniniñ tistèrim olardikiniñ berinèn dè sirèk şığar” dègèn oy kèlèdi dè, eldènèdèn ümit ètkèndèy közim külip, èrindèrim dirildèp, jürègim örèpkip kètèdi...

Ötkèn jılı özimizdiñ audanda on jıldık mèktèpti bitirip Almatıdağı joğarğı oqu orındarınıñ birinè kèldim. Maqsatım aqın bolu bolğandıqtan arızdı filologya fakultètine bèrdim.

Mèniniñ köp oqıp, köp dayındalğanıñ da edèbiyèt peni èdi. Aqın bolatın kisigè başkanı biludiñ qajèti nè?.. Biraq mèniniñ búl jayımdı èmtiħan komisiyasındağılar tüsinbèdi: başka èki pennèn süringènim üşin edèbiyèt böliminè alınbay qaldım. Eytèuir qoyşı, başka fakultètèrgè tüsè almay qalğan özim siyaqtılarmèn birgè qayta èmtiħan tapsırıp, ès kètti, jan şıqtı dègèndè jurnalistika böliminè ilindim...

Èldègilèrdèn èñ aldımèn özimdi köp jıl oqıtqan qart múğalimim mèn qart ekèm èsimè tüsti.

-Edilħan, -dègèn èdi múğalimim, -jaqsı şekirtim bolıp èdiñ, èndi jaqsı azamat bol. Sèn aul şaruasılıq institutına tüs. Qazir aul şaruasılığına köptègèn mamandar kèrèk...

-On klass bitirdiñ, jètèdi, üydè ƙal, -dègèn èdi ekèm, -mèn bolsam ƙartaydım. Kolhozdiñ ƙıruar ƙoyı bar aldımda. Osıǵan èndi sèn iyè bol. Nèmèsè MTS-tiñ bir maşınasına min. Ekèniñ ƙöñili balada, balanıñ ƙöñili dalada dègèndèy, beriñ birdèy oƙu bitirip alıp, küzdè ƙaytƙan ƙazday tizilip alısƙa tartasındar... Joƙ, èşƙayda barma, sèndèy sirèk tistèr aulǵa da kèrèk.

Biraƙ ekèm öziniñ soñǵı söziniñ maǵan ƙamşısı boların bilgèn joƙ. Ekè auzınan şıƙƙan sirèk tis dègèn búl èki söz mènı ènèsiniñ dübirin èstip oynaƙtay jònèlètın jas ƙúlınday jèliktirip jibèrdi. Köz aldıma özèn jaǵasındaǵı ƙariya èlèstèdi. Mèn mèktèptè şıǵarǵan bar[120]lık ölèñdèrimdi alıp, Almatı ƙaydasıñ dèp tartıp otırdım.

Oƙu bastaldı...

Bir küni bizdiñ fakultètke bir top aƙın-jazuşılar kèlip, özdèriniñ şıǵarmaların oƙıdı. Nègè èkènin bilmèymin, mènıñ nazarım olardıè ölèñdèrindè èmès, tistèrindè bolıp otırdı. Bir ğajabı –mèniki siyaƙtı arasınan èl ƙöşètindèy sirèk tisti olardıñ èşƙaysısınıñ auzınan tappadım. Köpşiligini ƙiyi bitkèn, edèmi ƙoy tistèr. Tèk bir ğana aqınnıñ kürèk tisi kètik bolıp şıƙtı.

“Daudè bolsa búlardıñ èñ mıƙtıısı osı kètik tis aƙın bolar” dèp oyladım işimnèn. Sondıƙtan èñ aldımèn sonıñ jinaƙtarın oƙıp şıǵuǵa ƙúmarttım.

Mènıñ sol ƙüñgi aylandırǵanıñ kètik aƙınnıñ ölèñdèri boldı. Onıñ kèyin şıƙƙandarın da oƙıdım, èrtèrèktègilèrinè dè köz jibèrdim. Biraƙ búrınǵısınan da, soñǵısınan da èşbir mıƙtılık köre almadım. Aƙırını olardı ƙitaphanaşıǵa tapsırıp túr èdim, onıñ aldında jatƙan “Rabotnisa” jurnalınıñ bir nomèrinè közim tüsè kètti. Tüski asƙa dèyin èdeuir uaƙıtım bolǵandıƙtan, jurnaldı ƙaray turuǵa úyǵardım.

Jurnaldı orta túsınan ƙalay bolsa solay aşa salıp, “derigèrlik kèñès” dègèn rubrika astında bèrilgèn eldebir maƙalanı èrmèk üşin oƙı bastadım.

Maƙalanıñ orta túsına kèlgèndè iyègimdi ústara tilip kètkèndèy, mañdayımnan tèt bürk ètè tüsti. Onda jasında raħitpèn aurıp, mèsèl bolıp öskèn balanıñ bası ülkèn, tistèri sirèk, ayaƙtarı jinişkè, ƙiysıƙ boladı dèlinipti.

Messaǵan kèrèk bolsa!..

Birèu körüp otırğan joq pa èkèn dègèndèy jan-jağıma jaltaktay qarap, jurnal bètın japtım da, onı tasalau jèrgè ısırap tastap, kitapñanadan şığa jöneldim.

Baspaldaqpèn joğarı etajdan tömèn qaray tüsip kèlè jatıp, mènıñ közimè bayağı özèn jağasında kèzdèsètın şal èlèstèdi. Bül jolı ol kıyadan kıyırğa köz tastap otırğan kıranday èmès, jar basında jarbayıp otırğan kerı japalak sıyaqtı ğana bolıp körindi.

Mènıñ şèşèndik tariñım osı, dosım.

Tağı bir jañalıq aytayın: mèn biyıl basqa institutqa auıstım.

3.7. Uedè

(Jurnalistiñ zamètkaları)

Raqmèt İsmailoviç Mağambètov oblıstıq atqaru komitètiniñ prèdsèdatèli, jıltır öñdi, kara súr kisi, úzın kabinèt töriniñ қақ ortasındağı ülkèn stoldıñ basında otır. Prèdsèdatèldiñ sol қол jağındağı қабırғаға tayau қoyılған, üstinè kök şuğa jabılған úzın stoldıñ aynalasına atkom müşèlèri jayğaskan; қарsısındağı қабırғаға jaғalata қoyılған orındıқtarda birinè-biri sıғılasa, şekirttèy montayısıp mejilistè қарalattın mesèlèler-ègè baylanıstı шақırtılған audan adamdarı otır; oñ қол jağındağı қабırғанı jaғalay oblatkomniñ atkom müşèsi èmès bölimdèriñiñ қызмètkèrlèri jenè biz –gazèt қызмètkèrlèri ornalastıқ.

Mejilis bastaldı. Kalinin audandıқ atqaru komitètiniñ prèdsèdatèli Ahmèt Dayırbaev audanda jañadan қonıstanuşılarға üy saludıñ barısı turalı yèsèp bèrè bastadı.

Raqmèt İsmailoviç (onı kèy jigittèr tèk Raқа dèp tè aytattın) özinèn arқан boyı alısta – kabinèttiñ èsik jağındağı tribuna қарsısında kèudèdèn joğarı jağı ğana körinip, құrılıs júmısinıñ jayı turalı bayandap túrған auatkom prèdsèdatèlinè anda-sanda süzè qarap қoyadı. Onıñ sözi eli bitpèytinin körgènnèn kèyin, Raqmèt İsmailoviç aldındağı қарındaş sauttında ústarı nayzaday sorayıp, sirèsip túrған aluan tüsti қарındaşardıñ üşèuin alıp, olardı èki alaқанınıñ arasına salıp şıratuға kirisèdi. Қарındaş қıсқан alaқандарın èrsili-қарsılı bir жүргизip ötèdi dè, sauttan alaқанına tağı èki қарındaş alıp қosadı,[122] olardı bir şıratıp jibèrip, prèdsèdatèl sauttқа tağı da қолın sozadı.

Söytip, saurttağı kün sayın eşbir mûkalmay búdan birnêşè ay búrin úştalğan alpında túratın altı arındaş tégis ojasının alaanına kôşip, kúndégisindèy úrşıka zırılday bastaydı.

Osıdan bir raat tapanday Ramèt İsmailovi şıratıp otırğan arındaştarınıñ úştarına biraz süysinè arap otırdı. Sodan kèyin ol barlı arındaşardı oñ olına jıyıp uıstap alıp, altı arındaştıñ mûkıl ja bastarımèn stoldı bir tı ètkizdi.

Ramèt İsmailovitıñ söylèr aldında auzı júmullı túrğan küyindè èki èzuin èrsili-arsılı ayşıláp alatın edèti bolatúğın. Búl jolı da sol edètin istègènnèn kèyin ol, nısanasın taba almay aspandı kèzip jürgèn projèktor seulèsin èskè túsirè, kôzin yèsèp bèruşı adamnıñ basınan asıra, arsıdağı abırğa mèn üy tóbèsiniñ tüyiskèn jèrindègi üş ırlı jiyèkkè aday aldı.

-Sèn mınanı aytşı, Dayırbaèv, -dèdi ol jiyèktèn kôzin almastan sel abağın şıta, biyiktègi eldènègè kôzi èrkin jètiñkirèmèy túrğanday, -nèşè üy saluға tiyisti èdiñdèr?

-Kolozdarda jüz üy saluға tiyistimiz. Onıñ üstinè úrılıs trèsi jüz üy salıp bèrui kèrèk.

-Dèmèk, èki jüz üy oy. Sol üylèrgè adamdardı aşan èngizèsinđèr –sèn tèk osı súraa ana jauap bèrşi.

-Üygè kirgizu ayda olarға, Ramèt İsmailovi, -dèydi osı kèzdè oblatkom müşèlèriñin biri, -eli bir dè üy salınbağan.

-Salınba túrğay, aytısına arağanda, kôpşilik kolozdarda úrılıs júmısı bastalmağan da, -dèydi èkinşi müşè.

-Ras, -dèydi Dayırbaèv oblatkom müşèleri mèn prèdsèdatèlge kèzèk arap, -bira kolozdardağı úrılısa ajètti matèryaldarmèn amtamasız ètilsèk jenè úrılıs trèsiniñ júmısı tertipkè kèltirilètın bolsa...

-Jo, sèn onı oy, -dèydi prèdsèdatèl onıñ sözin bölip, Maambètovtıñ kôzi èndi ana jiyèkti tastap, tribunanıñ ar jağında túrğan tolı dènèli, jas jigitkè audı. –Trèstè bizdiñ şaruamız jo; atkom mejili[123]sindè bayandama jasap túrğan úrılıs trèsiniñ bastığı èmès, Dayırbaèv. Sondıqtan sèn jañağı súraa jauap bèrşi: adamdardı aşan kirgizèsinđèr sol èki jüz üygè? Útıñ ba öziñ, mèniniñ súrağımdı?

Maħambètov tađı da arındařtarın Őıyratıp kètti. Búl jolı alđařkıday samarau kúydè èmès. Dayırbaèvtıń sonřama ayqın súraa olma ol jauap bèrmèy, sozalańdatıp túrđanına narazılı bildirgèndèy, arındařtardıń dıbısın Őıđara, jıldamdata Őıratı.

-Osını del aytu ıyın bop túr, Ramèt İsmailovi. Bira...

-Nè dèysiz? –prèdsèdatèl arındař tolı olınıń júdırıđımèn stoldı oyıp alıp, ađarlana ornınan kòterildi. –Búl sayasi mesèlè, joldas Dayırbaèv. Búl mesèlè úřin baspèn jauap bèru kèrèk. Tayauda đana ötkèn aul Őaruasılıđı ızmetkèrlèrinin kèñesindè obkom sèkrètarı Afonin joldastıń nè aytanı èstèriđnèn Őıđıp kètti mè? İlya İvanovi jańadan onıstanuřılarda kimdè-kim amorlı jasamaytın bolsa, sol –ayausız jaza kòrèdi, búl barıp túrđan sayasi mesèlè dèdi. Búl sayasi mesèlègè siz basarıp otırđan audanda eli kúngè dèyin jètkilikti men bèrilmègèn, joldas Dayırbaèv. Búl úřin siz azır osı arada partiya bilètińizdi tastap Őıđuđa tiyissiz. Biz osında (ol sel bögèlip úzin stol janında otırđan oblatkom prèdsèdatèlinin ornınbasarı Yarořkingè bir arap aldı) obkom byurosınıń èki múřesi oturmız... Minè, tipti siz jańadan onıstanuřılardıń jańa úyge aşan kirètinin dè ayta almaysız. Osı tertip pè, sire? Mèrzim èkèř mèrzimin dè ayta almaysız. Al sizdi júrt auatkom prèdsèdatèli, dèydi. –Búl jèrdè ol attı ađarlanıp, dauısın odan sayın jođarılata tústi.

-İlya İvanovi aytanday, búl mesèlèdè èřkimgè ayauřılı bolmaydı, Dayırbaèv joldas... Bolmaydı. Sondıqtan da búl mesèlègè basa audandı ataru komitètterinin prèdsèdatèldèri Artèmov, abilđazin, tađı basa joldastar atıstırılıp otır. Biz búl mesèlèni tèkkè arap otırđanımız jođ. Túsinikti mè sizgè?

Búdan kèyin ol atkom múřèlèri jaa aray búrıldı.

-Mèniřsè, -dèdi Maħambètov èndi er sòzinè aur salmaq sala nıđarlay aytıp, -Dayırbaèv joldas búl[124] sayasi mesèlèniń menin eli jètè túsınbègèn Őıyaqtı. Ègèr auatkomnıń osı mejilisindè Dayırbaèv öziniń jauapkèřiligin tolı sèzinip, kèmřilikti joyuđa uedè bèrmèsè, onda ođan èđ aur jaza oldanımız kèrèk. aytalap aytamın –ègèr uedè bèrmèytin bolsa...

Osını ayttı da, prèdsèdatèl bar èkpinimèn řauıp kèlè jatan attı kènèt attı-attı řaujaylap alıp tikè totađanday, èzuin èki rèt ayřılap alıp, basın kèkjitè ornına otırdı.

Öñi küñirëntip, koyarğa jër tappağanday qolındağı qarındaştarın birèsè sol qolınñ, birèsè oñ qolınñ uısına tıqpalay bèrdi.

Prèdsèdatèldiñ sözün moynın salbıratıp jibèrip ünsiz tıñdap qalğan Dayırbaev, ol toqtağannan kèyin aldındağı qağazdarın tömèn qarağan küyi jinap aldı da:

-Dúrıs aytasız, Raqa, -dèdi besèñ ünmen. –Biz búl kèmişligimizdi moyındaymız jenè onı tüzètèimiz. Avgustıñ 15 nè dèyin kolhozlarda salınuğa tiyisti jüz üydi tégis bitirip, adamdardı üymèn qamtamasız ètèimiz.

-Dèmek, uedè bèrèsiz ğoy?

-Uedè, Raqa!

Prèdsèdatèldiñ qağarlı júzi birdèn jili bastadı.

-È, bès, bağanadan solay dèsenşi! –dèp Mağambetov mèyirban küygè tüsip, qanatın qomdağan ülkèn qústay alaқandarin jaya èki qolın èki jağına sozdı. Rasında da osı uedè dègen sözdèn kèyin ol özinè bèynè bir qanat bitkèndèy jayrañdap qaldı. –Sèn siyaqtı jas prèdsèdatèl osılay dèui kèrek qoy. Èñ aldımèn uedè bèrip üyrènu kèrek. Odan kèyin is özinèn-özi jöndèlè bèrdi. Sèndèr uedè bèrgènnèn kèyin mèniñ dè janım jay tabadı. Qalay öytpèskè, sèndèr qısılganda mèn qısılmaydı ğoy dèysinèr mè? Solay, tuşkandar!.. –Prèdsèdatèl sùq sausağın oñ köziniñ aldında şoltañdatıp, èndi zilsiz aybat körsètti.

-Raqmèt İsmailoviç, -dèdi osı kèzdè biz jaқ atarda otırğan oblatkomnıñ jañadan qonıstanuşılar böliminiñ mènğèruşisi. Kondratèv. –Mèn osı audanda bolıp, osı qurılıstıñ jayın tèksèrip kèldim. Èşbir júmıs joқ istèlgèn. Soğan qaramastan Dayırbaev joldastıñ avgustıñ 15 nè dèyin barlıq üydi salıp bitirèimiz dèytininè aқılım jètpèydi.

-Siz kèldiñiz dè kèttiñiz, -dèdi búğan ile jauap[125] bèrip Dayırbaev. –Bizdiñ nèndèy mümkinşiligimiz bar èkènin bilmèysiz. Qanday yèsèp bolsa, sonday yèsèp bolsın, eytèuir 15 avgustta orındasaқ bola ma, bizgè?

-Dúrıs! –dèdi Mağambetov.

-Mènişè osıǵan kèlisèmiz ğoy dèymin, -dèdi Maǵambètov ǵarındaştarın sautǵa sala bastap. –Dayırbaèvtiñ barlıq üy 15 avgustta salınıp boladı dègèn melimdèmèsi èskè alınsın. Búl ǵaulınıñ ǵalay orındalǵandığı jönindè 20 avgustta oblatkom mejilisindè Dayırbaèv yèsèp bèrètin bolsın. Baska pikir joǵ koy. Èndèşè 10 minutǵa üzilis jariyalanadı. –Prèdsèdatèl aqırǵı ǵarındaştı sautǵa salıp, olardıñ ǵıǵı-jıǵısın tüzètip boldı da, ornınan túrdı...

Dayırbaèv uedè bèrgènimèn, maǵan Kondratèv küdiginiñ janı bar siyaqtı bolıp körindi. Búǵan dèyingi èki ay boyında bir dè üy salınbaǵan audanda, èndi ǵalǵan bir jarım ay işindè èki jüz üy salına ǵoyadı dèudiñ ǵıysını kèlè mè?

Búl súraqtı mèn üzilis kèzindè Dayırbaèvtiñ özinè ǵoydım.

Dayırbaèv, otızdıñ işin jaña ğana èngèn, audandıq atǵaru komitètiñiñ prèdsèdatèli bolǵanına eli jıl tola ǵoymaǵan (Maǵambètovtiñ onı jas prèdsèdatèl dèytini sondıqtan), oyındaǵısın tik aytıp, tura sòylèytin birbètkèy adam bolatın.

-Sizgè şını kèrèk ğoy, -dèdi Dayırbaèv mèniñ közimè tikè ǵarap, súraǵıma suraǵpèn jauap bèrip. Sodan kèyin biz koridor tükpirindègi divanǵa kèlip otırdıq.

-Siz mèniñ uedèmè şubelanasız ğoy, -dèdi ol jalpaq ta ǵaralı alaǵandarımèn èki tizèsiniñ üstin jaba bèrip. –Sènuiniñizdiñ ǵajèti dè joǵ. –A, mèn ötirik aytım. Ötirik aytǵanda ötirik aytudıñ jaman èkèndigin bilmègèndiktèn nèmèsè jazadan ǵorıǵandıqtan aytǵanı joǵ, al jaza şirkinniñ özi dè ǵumarlana işètin ǵaymaq ǵosǵan ǵoyu şay èmès ǵoy. Èkinşi jaǵınan bizdi osıǵan, ötirik aytuǵa Raǵanınıñ özi mejbür ètedi. Uedè bèrmègèniñ üşin kèydè jazalanıp ta ǵalasın. Oblatkomniñ ötkèn jolǵı mejilisindè mèn ötirik aytpaǵanıñ üşin sògis aldım. Şınımdı aytsam, jaña taǵı da sògistèn kèm arǵalamaytın èdim. [126]

Sodan kèyin ol búdan jartı ay búрын öziniñ ǵalay sògis alǵanıñ ayttı.

-Ol jolı jañaǵı kabinèttè mèniñ jenè bizgè körşi Bèstèrèk audandıq atǵaru komitètiñiñ prèdsèdatèli Bekènovtiñ mal önimdèrin tapsırudıñ barısı jönindè èsèbimiz tıñdaldı. Ol kèzdè bizdiñ audanda mal önimdèrin ötkizu josparı 35 prosènt tè Bèstèrèk audanında 30 prosènt ǵana orındalǵan bolatın. Raǵan maǵan jañaǵısınday “jospardı ǵaşan orındaysın”

dègèn súraç bèrdi. Mèn barlık rèaldı èsèbimdi kèltirip, 1 oktyabrdèn bèri orınday almaytınımızdı ayttım.

-1 sèntyabrdè orındaüğa uedè bèr, -dèdi Raçañ bir uıs qarındaşpèn stoldı tolkıldatıp.

Mèn búl mèrzimge ülgirè almaymız ba dèp şübelanatınımızdı bildirdim.

Osıdan kèyin Raçañ ornınan túrıp alıp, zikir salğan baqsıday bolıp, kabinètti basına kòtèrè ayğaylap kètti.

-Dayırbaèvtiñ uedè bèrugè batılı jètpèydi. Búl nè dègèn söz, búl –onıñ özi istèp otırğan iske sènimi joç dègèn söz. Uedè bèrmègèn adam –èşbir júmıs ta istèmèydi. Ègèr sèn adal komunis bolsañ –uedèñdi bèr mağan, sonda mèniniñ janım tınıştık tabadı. Uedè bèrmèydi èkènsiñ –onda sèn barıp túrğan jalқаusıñ, sabotajniksıñ, bèyşarasıñ, kórқақsıñ. Minè sondıqtan da Dayırbaèvқа èñ aaur jaza қoldanıлу kèrèk.

Prèdsèdatèldiñ özi búlay dègènnèn kèyin atkomniñ özgè müşèlèri, audanğa ökil bolıp barıp қayтқан başka қызмètkèrlèri birinèn soñ biri şıgıp sòylèp, mèni tulаққа түskèn jündèy sabap ötti... Sòytip mağan sögis jariyalandı. Al Bekènov қayттı dèysiz ğoy. Aytaym. Alğaşında onıñ da basına қаһарlı sòzdèr búршақша tögilip, “қазир jazalau kèrèk” dègèn ötkir úsınıstar şabuılға шıққан attı eskèrlèrdiñ қılışınday jaltıldap kètti. Biraқ, Bekènov “istèymiz”, “orındaymız” dèp jèldi күngi jusanday japırıla bèrèdi. Nèmèsè köktèmgi múz түskèn kèzdè, Yèrtis bètindè sèngè minip ağıp bara jatқан balıқsını körgèniñiz bar ma? Abaysızda astındağı múzı жүrip kètkèn balıқsı èki jaғаға kèzèk қарap, қарманатın nersè izdèp, көмèk күtètin. Onı körgèn aulı adamдарı sorlı balıқsını artınan atpèn қуıp, арқан tastap қутқарıp alatın. Bekènov tè[127] sol siyaқtı prèdsèdatèlgè, atkom müşèlèrinè, başқalarға jalақtap elsin-elsin қарaydı. Oblatkomniñ tòmèngi қызмètkèrlèriñ biri sögip jatsa da, şıbındaған attay basın izèy bèrèdi.

Bir kèzdè odan Raçañ “jospardı қаşан orındaysıñ?” dèp sұradı. Osı sұraqtıñ bèrilui-aқ múñ èkèn, Bekènov jağadan laқtırılған арқан ұşın şap bèrip uústay alatın balıқsıday:

-Birinşi oktyabrgè dèp қалай ayttıñ, oған sèndèrdiñ on èkidè bir нұсқalarıñ kèlmèydi ğoy, -dèymin mèn Bekènovkè üzilis kèzindè.

Ol ırjiyip күlèdi dè:

-Ey sèn bilmèysiñ, jas bastıksıñ ğoy, dèydi mağan. –Bayқаdıñ ba, jaña mağan èñ kèmi sògis jariyalanğalı túr èdi. Al mèn sògis túrğay èskèrtu dè alğanım joқ. Kòp қуılıp, ekki bolğan түлкиniñ қaytètinin bilèsiñ bè sèn?

Özinè қауип тòнгèn кèздè ol қуырығимèn dè aldap кètèди. Jauı jètè bèргèндè ol қуырығın bir jaғına қарay bilğañ ètkizè түсèди, қауип jètip ауızди èнди sala bèргèn tazı bar èkpinimèn қуырық бұрılıған jaққа қарay bètaldı laға jònèлèди. Ol èнди бұрılıp jètkènşè түлки nè қır asıp кètèди, nè қиya tasқа ørlèp кètèди. Бұдан arғısı oған қорқınıştı èмès. Minè, bu da sol siyaқtı. Түлкиni қуырығı қандаy сақтasa, мèни uedè dè sonday сақтайди. Түлкиniñ қуырығı қандаy үлкèn bolsa, мèниñ uedèm dè sonday mol boladı. Onıñ üstinè Raқañniñ øзи dè uedègè işiñ ауırsa da, basıñ ауırsa da, қızuıń kòterilse de şipa bola beretin penisillin dárisindey intıǵıp otıradı. Qaytesin, detkè қuat, jırtıққа jamau dègèndèy, uedè oған da júbanış. Tım bolmasa pelèn mejilistè bұл turalı mesèlè қарalğan bolıp artta iz қaladı...

Minè, osılay dèp Bekènov қарқ-júrқ күлèди.

-Bekènov birinşi oktyabrdè mal önimdèrin tapsırudı ayaқтаuға uedè bèrdi dèp қауılıда jazılıp қaldı ğoy, -dèymin mèn oған. –Kòrsètilgèn mèrзимdè orın[128]dalmasa ornınan alınıp, қатаñ jazaға tartıladı dèlinди ğoy, onı қaytèsiñ?

-È, sol jazılğanı kèrèk ğoy, -dèydi Bekènov. Sol jazılı dègèniñ bizdi қутқaradı øзи. Tipti ol jazudıñ “ègèr sol mèrзимdè orındamasa...” dègèn siyaқtı nayzağayı kòp bolsın. Nayzağay oynap, jaun jauıp øtkènnèn кèyin күн күрkirèmèydi. Èsiñdè bolsın. Al sol nayzağaylı jazudıñ bizdi қутқaratını –ol бұдан кèyin èş uaqıtta tèksèrilmèydi. Қазir iyuldiñ bası, al oktyabrgè dèyin tabanı күрèktèy tørt ay bar. Múndaǵılar бүгін alınған қауилını èrtèñniñ øzindè dè èskè almayди. Al tørt ay øtkèn mesèlè tørt jılǵı èskilikpèn tèñ. Oған dèyin mèn dè esimdi jinaymın, önim tapsırudı oktyabrdè bolmağanmèn, noyabr işindè nè dèkabrdè ayaқtaymın. “Jaman aytpay jaқsı joқ” dègèndèy, oblatkom sol oktyabrdè tèksèrdi dèyik øziniñ қауилsınıñ orındalun. Tèksèrè bèrsin, ol кèздè prosènt èdeuir kòterilip қaladı; қазir 30 bolsa, onda 80-gè nè 85-kè jètèди. Al қалған 10-15 prosènt үşin onda мèни қattı jazalay almayди. Tipti ol кèздè мèn oblatkom mejilisinè dè шақırılmaymın. Öytкèni ol кèздè prosènt jaғınan bizdèn tømèn жүргèндèr dè tabıladı. Mesèlè bolaşaqta èмès, қазirgi momènttè jazadan aman қútiluda ğoy. Múni mèn

tèksèru bolıp, is kıyınğa aynalğanday jağday bolsa dèp aytıp otırmın. Eytpèsè tèksèru dègènniñ bolmaytınına imanım kemil. Bès jıldan bəri mèn dè, başkalar da osı kabinètè talay uedè bèrgèn şıǵarmız. Sonıñ orındaǵanın orındap ülgèrip, orındamaǵanın ülgèrmèy dè jürmiz. Biraq, sol qaulılardıñ birdè-biriniñ orındalın tèksèrgèn oblatkom körsèm közim şıqsın. Raqañniñ mejilis üstindè jañaǵıday zirkildèp, ayqaylap kètètini ras. Biraq ol mèjilis üstindè ğana...

Osı kèzdè qabıldau bölmèsinèn kömèkşi kız şıǵıp, zaldağı jurttı kabinètke kirugè şaqırdı. Dayırbaèv mènimen qoş aytısıp, özi yèsèp bèrip bolǵandıqtan qazir audanına jürip kètu üşin üydiñ tömèngi etajına şıǵaratın baspaldaqqa qaray bètèdi.

-Búdan kèyin mèniñ nè istèuim kèrèk, oylañızşı öziñiz, -dèdi ol baspaldaqtiñ birinşi başqısına tüsip, tolıq dènèsimèn maǵan qaray búrıla, jaña yèsèp bèrgèndè tribuna üstindè jatқан ülkèn qara papkasın sol qolımèn kèudèsinè oraşolaқтаu kısıp túrğan küyi. -[129]Raqañniñ tilègin orındadım: uedè bèrdim. Belkim öytpèuim dè kèrèk pè èdi?..

Dayırbaèv oñ qolımèn jèlkèsin qasıp sel túrdı.

-Qaytèsiñ, jurttıñ beri sòytèdi, -dèdi dè ol qolın bir sèrmèp, baspaldaqpèn tömèn tüsè bastadı. -Qazir taǵı èstirsiz talay uedèni.

Búl zamètkalardı mèn bloknotıma bir oblistıq atqaru komitètiniñ osı jılǵı iyundè bolğan bir mèjilisinèn jasağan èdim. Múnday uedèlerdi mèniñ búdan kèyin dè köp èstuiemè tura kèldi. Onı kolhoz, sèlolıq sovèt, kesiporın başşılardı, audandıq partiya komitèti mèn auatkomda bolğan mejilistèrdè bèrèdi; audan başşılardı oblatkom mejilisi mèn obkom byurosında bèrèdi. Olardıñ barlıǵı da “jağdaydı tüzètèmiz”, “jospardı pelèn mèrziמדè Kaytsèk tè orındaymız” dèp uedèni üsti-üstine tögèdi. Al odan júmısqa kèlèr tittèy dè payda joq: kèmşilik-kèmşilik küyindè qala bèrèdi, is bitpèydi, jospar orındalmaydı. Qanşa èmsè de süt şıqpaytın bos èmizdikke üyrèngèn jas baladay, Mağambètov siyaqtı başşılardı kúrğaq uedè mèn jauapsız melimdèmègè júbanıp otıra bèrèdi.

Tayauda, oblatkomniñ joǵarıda surètèlgèn mejilisinèn üş ay kèyin sol oblista kèzèkti bir ülkèn jinalıs bolıp ötti. Jinalıs kèzindè mèn joǵarıda kèltirilgèn Kalinin audandıq atqaru komitètiniñ prèdsèdatèli Dayırbaèvtan ötkèn iyun ayında oblatkom mejilisindè qaralğan jañadan qonıstanuşılarǵa üy salu jayınıñ qalay èkènin súrادیм.

-Bizdiñ uedè jayın súraysız ğoy, -dèdi ol. –Kolhozlarda salnuğa tiyisti 100 üydiñ 22-si salınıp boldı, kúrılıs trèsi saluğa tiyisti 100 üydiñ tèk 14 ğana salına bastadı.

Oblatkom öz ҡaulısınıñ orındaluın tèksèrdi mè dègèn súrağıma:

-Bekènovtıñ aytқанı kèldi, -dèp jauap bèrdi ol. -Èşkim oblatkomnan bizgè bas sùkқан жоқ.

Búdan kèyin ol èrtèñ obkom byurosında özdèriniñ, aupartkom sèkrètarı Selmènov èkèuiniñ naқ osı mesèlè turalı yèsèptèri tıñdalatınıñ ayttı.

-Byuroda nè aytasızdar? –dèp súradım mèn.

Ol túrdı-túrdı da:

-Uedè bèrèmiz, -dèdi eldènègè aşuı kèlgèndèy.[130] –Èstip otırğan жоқsız ba, osı jinalısta da kúrğaқ uedèniñ az bèrilmèy jatқанın.

Ol ҡabağın tağı bir şıtıp aldı da:

-Osı kèsèl jayında sizdèr nègè jazbaysızdar gazettdè, -dèdi. –Nègè tas-talkan ètip sinamaysızdar mèni, mèn siyaқtı kúrğaқ uedè bèrgiştèrdi, a?..

Osı kèzdè bizdiñ ҡasımızdan Raқmèt İsmailoviç ötip bara jattı. Dayırbaèv, prèdsèdatèldi aңğarmağanday, tèris aynala búrılıp kètti. Búdan basқа ol mağan èştènè dèmèdi. Öytkeni ol barlığın da aytқан èdi: onıñ üninèn kinelau da, adal ҡızmetkèrdiñ aşınıu da aңğarılıp túrğan bolatın.

BÖLÜM 4: ALISTAĞI AUDANDA BAŞLIKLİ ESERİN TÜRKÇEYE ÇEVİRİSİ

4.1. Eleştiri

Eleutayev bölge komsomol komitesinin raporunu ettikten sonra bölge kulübünün sahnesinden inip, başkanlık masasındaki yerine oturdu. Konferansın ilk başlayıp organizasyon işleri bitene kadar Eleutayev rahatsızlanıp kanatları ile camı vuran büyük yeşil sinek gibi endişeleniyordu. Bu endişe salondaki birkaç delegenin kalın palto ile oturdukları mı ya da onların, özellikle kızların “başka ne yapalım” dercesine başkanlık masasına tek başına çıkan Eleutayev’a ilk anda soğuk bir bakışla başladı mı, fark etmedi bile. Sahneden inip kürsüye varana kadar bu halde olan o, rapora başlayıp iki ya da üç sayfayı çevirdikten sonra dikkatini rapora çevirdi ve ilk içsel endişelerini unuttu. Şimdi, ancak sahneye dönüp salona yeni bir bakış attığında az önceki his aklına geldi ama eskisi kadar keskin ve yakıcı olmadığını anladı. Bir an hatta hiç öyle bir duygu olmamış gibi hissetti.

O yerine yerleştikten sonra Denetim Komisyonu Başkanı Süleymanov’a söz verildi. Eleutayev Süleymanov’un salonun sol kanadının ön sıralardan birinden yükseldiğini de gördü. İnce vücudu var, sarışın tenli o etrafına bir göz attıktan sonra başkanlık tarafa baktı da[3] kürsüye çıktı. Süleymanov kalabalığa doğru döndükten sonra Eleutayev da salona göz attı. Salondakilerin titreyip donduklarını görünce iki yüzü yine kızardı. Eleutayev, “Ateş yanmasına rağmen ısınmayan nasıl bir ev bu ya” dedi kendi kendine. O anda onun aklına konferans başlamadan önce bölge parti komite sekreterinin "Eviniz sıcak mı?" diye sorduğu, bu soruya "dünden beri yakıyoruz ama hala soğuk" diye cevap verdiği ve bu konferansın başkanlığında oturan bölgesel Komsomol komitesinin sekreteri Yoldaş Kuroçkin’in "kendisi bir taş ev ise ve üzerinde hiçbir çalışma yapılmadıysa, nasıl sıcak olabilir?" dediği geldi. Bölge komitesi sekreterinin evi mi yoksa kulüpte kültürel ve eğitim çalışmaları yapılmadığı için bölge Komsomol komitesini mi suçladığı bilinmiyordu...

Denetim komitesinin raporundan sonra ara verildi.

Eleutayev aradan sonra şimdi tartışmaya başlayacağız dedi. Salona bakıp “sessiz olun” der gibi işaret etti. İlk söz, Maykayın madeninin Komsomol Komitesi Sekreteri Yoldaş

Maşkin'e verildi. Sıradaki... Yoldaş Ahmetov bir sonraki konuşmaya hazırlıklı olmalı. Tartışmaya kayıt yaptırım arkadaşlar. Kayıtlıların sayısı hala az.

-Delegelerden biri bizim niceliğe değil, niteliğe ihtiyacımız var Yoldaş Eleutayev dedi.

-Evet, doğru dedi Eleutayev salondakilere gülerek. Niteliği daha da iyi hale getirmemiz için yarışmaya kayıt olmamız gerekiyor diyorum...

“Doğru”, diye bir ses geldi yine. Salonun ön kısmında oturanların omuzları bu kelimeyi onaylarcasına hareket etti. O anda konuşmacı kürsüye ulaştı, yüzünü kalabalığa çevirdi ve "hazırım" dercesine salona baktı.

Eleutayev tam yerine oturacakken, solundaki bölge komitesinin sekreteri onun önüne katlanmış bir kağıt parçası fırlattı. Eleutaev'in raporuna göre delegelerden gelen ilk soru buydu. Şöyle yazıyor: “Birlik kolhozunda Komsomol örgütü var mı, varsa hasatta nasıl bir rol oynuyor?” [4] Sonunda “Budnikova” imzası var.

Eleutayev soruyu not defterine yazarken Budnikova'nın kim olduğunu düşünmeye başladı. “Budnikova... Budnikova... Ekibastuz'dan mı yoksa Maykayın'dan mı? Yazın o kolhozda kimler çalıştı?” Sağında oturan Komsomol komitesinin ikinci sekreteri Molşin'e Budnikova'nın nereli olduğunu sormuştu o kendi kendine gülerek, hayır diye başını salladı. Zaten kırmızı yüzü daha da kızarmaya başladı. Başını salladığında gözüne çarpan uzun saçı "düşeceğim, düşeceğim" derken atın dizginlerini bırakıp yeleye tutunan bir çocuğun korkmuş yüzünü hayal etti. “Şimdiden niye böyle yaptı? diye düşündü Eleutayev. Yarışma yeni başladı henüz eleştiri olmadı...”

Budnikova'nın yazdığını öne doğru itti de omuzlarını dönüşümlü olarak hareket ettirip, eline masaj yapıp, parmaklarını gıcırdatmaya başladı. “Gerçekten de soğukmuş. Sobaya yakın outran bizi bile üşütüyor. Hatta kızların şal giymeleri bile doğru olmuş. Delikanlılar biliyor onlar paltolarını da giymiş. Demin ne demişti onlar?...” Eleutayev arayı hatırladı. Delegeler lobiye girer girmez neredeyse pürüzsüzce dans ettiler. Kuroçkin, bölge parti komitesi sekreteri Asanov ve Eleutaev lobinin girişinde yan yana duruyorlardı. Yanlarında duran iki genç birbirlerine:

- Hadi dans edelim.

-Edelim, edelim yoksa Ayan'da donarız dediler.

-Niye öyle diyorsunuz, siz de Ayan'ınki değil misiniz? dedi Kuroçkin onlara.

-Ayan'dan olduğumuz doğru ama Ayan'ın kendisinden değiliz dedi diğeri bölge komitesi sekreterine dönerek. – Biz üretmeniniz. Düşünsenize, Yoldaş Kuroçkin yazın Ayan'ın çimlerini biçip, hasadını topladık. Bütün yaz boyunca kolhozda çalıştık diyebiliriz. Bilmiyorum, şimdi gelip kulübün yakıtını mı yakmalılar?.. "Yazın şarkı söylersen kışın dans et" diyen Krylov'un çekirgesi gibi kaynıyoruz.[5]

Asanov ona sıcak bir şekilde bakarak, "Oğlum, buraya gel," dedi, Ayan'ın çimlerini biçip, hasadını topladık diyorsun. Üretimin ilçedeki kolhozlara büyük katkı sağladığı doğrudur. O ot ve ekin sadece kolhoz için mi: Otsa halk hayvanlarının ihtiyacı, tahıl ise devletimizin gücü değil mi? Bir düşünün, hepimizin ortak işi değil mi? Üretim kolhoza yardımcı olmayıp da - kim yardım eder? Asanov elini adamın omzuna koydu, ona gülümsedi ve dosdoğru ona baktı.

-Ben öyle düşünmemiştim yoldaş Asanov dedi delikanlı kendi sözünden kendisi utanarak. -Ben kulübün sokuşluğunu kastetmiştim. Affedersiniz...

"Hayır, ben de öyle düşünmüyorum," dedi Asanov, elini adamın omzundan çekmeden gülümseyerek. Kulübün soğukluğu hakkında ise Eleutayev'i çok eleştirebilirsiniz. Şimdi dans et, - dedi Asanov, adamın sırtını okşayarak. –Hadi. Ama Krylov'un çekirgesi gibi değil, alev eden Sovyet gençleri gibi dans edin...

Eleutayev sözü bir sonraki konuşmacıya verdi ve yerine oturduğunda az önceki delikanlıları tekrar hatırladı. "Sözlerini bulmuş ya, Krylov'un çekirgesi gibi uçup..." diyor. Gerçekten de... Konuşmacıyı dikkatlice dinlemeye başladı.

-... sekreterleri Eleutaev, Yoldaş Molshin, birincil Komsomol örgütüne uygun yardımı sağlamıyor. –Sonra konuşmacı söylediklerini kanıtlayacak gerçekleri söyledi. Eleutayev, Voroshilov kolhozuna yaptığı üç aylık bir iş gezisi sırasında, Komsomol kolhoz örgütünün bir toplantısını yapmaya teşvik etmediğini söyledi.

"Ah be Abiyev yanlış yaptı, dedi Eleutayev kendi kendine. - İlçe kültür müdürlüğünün böyle eleştireceği kimin aklına gelmiş ki. Kışın iki ayda toplantı yapacak zamanımız

mı vardı? Hayvanları kurtarmak için çabalamadık mı? Abiyev de bir çiftliğin başındaydı o zaman. Bölge Komsomol komitesinin üyesi. Kendisi komsomol toplantısı yaptı mı ki? Tabii ki yapmadı. Yapacak zamanı olmadı. Bunun mümkün olmadığını bile bile[6] bazıları bu tür uygunsuz açıklamalar yapıyor. Ve geçen ay - hasat sırasında elbette toplantı yapılabilirdi. Ancak, tartışılacak özel bir şey olmadığı ve üretmenin iyi gittiği için Komsomol'un toplantısını yapmayı önermediğim doğru. Bunu itiraf ediyorum. Ama ilk iki ayda...”

Söz Yoldaş Budnikova'ya verilecek dedi de onun yaptığı görevi söyleyemedi... “kim biliyor” dercesine iki tarafa sırayla bakarak başkanlık üyelerinden yardım bekler gibiydi. Arkada oturan başkanlık üyelerinden biri, "Maykayın Lisesi'nde öğretmendir" dedi.

Kürsüye tombul ve gür, altın gibi saçları ve çilli yüzü olan genç bir kadın geldi. İlk önce Maykayın gençlerinin yaz aylarında çiftliğe ettiği yardımlardan bahsetti. Ardında kendi okulundaki çocukların performansı, öncü, Komsomol örgütlerinin çalışmaları hakkında konuştu ve eksikliklerinin de altını çizdi. Lisenin radyosu ve spor aleti olmadığını söyledi.

Budnikova, bu eksikliklerden öncelikli olarak Komsomol bölgesi komitesinin sorumlu olduğunu söyledi. (Bu sözü duyunca Eleutayev'in kulakları kıpkırmızı oldu). Onun sekreterleri, büro üyeleri üretim yerlerine gitmeyip kendilerini izole ediyorlar. Yoldaş Molşin Maykayın'a yılda bir kere geliyor, geldiği eve çabuk girip çıkıyor, okula da sadece beş dakikaya girip hemen kaçmaya çalışıyor. Ne hal hatrımızı sordu, ne bize durumumuzu anlatmaya izin verdi.

Yoldaş Eleutaev, dedi konuşmacı, başını başkanlık makamına çevirerek, az önce raporunda "Birlik" kolhozunun Komsomol örgütünün en iyi örgütlerden biri olduğunu söyledi. Biz yazın bu kolhozda çalıştık. Orada bulunduğumuz iki ay içinde Komsomol örgütünün varlığı bile fark edilmedi. Biz kolhozda komsomol örgütünün sekreterini de bulamadık. Komsomol örgütünün kültürel çalışmalar yürüttüğünü görmedik. Ve böyle bir örgütten raporda ne kadar bahsediliyor bilmiyorum. Sonuç olarak, Komsomol çalışanlarının[7] kendi rütbesinde en üstte olması gerektiğini söyleyebilirim. Tüm söyleyebileceğim bu kadar.

-Söz, Stalin kolhozu komsomol sekreteri yoldaş Sabdenbekov'a verilecek, - dedi Eleutaev, Budnikova'nın son sözlerini düşünerek. -"Bir Komsomol çalışanı, rütbesinin en üstünde olmalıdır. Demek biz kendi rütbemizin zirvesine çıkamamışız". - Sağa dönüp Molshin'e bakmıştı, omuzları düşkün, saçları gözlerine gelmiş defterine bir şeyler yazıyordu.

Herkes güldü. Salona baktığında demin haber verdiği Sabdenbekov hala kürsüye ulaşmamıştı. Kulübün tahta zemini arasına çatlıyor. "Belki çizmesi topukludur ve insanlar ona gülüyordur" dedi ve ilk düşüncesine geri döndü.

İnsanlar yine güldü. Şimdi de kürsüden inip uzaklaşan Sabdenbekov'un omzunu gördü. Yine yavaş adım atıyordu. "Çorabı ne kadar büyük bacağına kadar geliyor" dedi içinden. Öyle düşünse de, ona dikkat etmedi.

Hadi canım, atlasana dedi başkanlık üyelerinden biri, Sabdenbekov'un yavaş eylemlerine karşı sabırsız. İnsanlar yine güldüler, onlarla birlikte Eleutayev da güldü bir tek Asanov elini çenesinin altına koyarak iri bedeni ile öne doğru bükülüp oturmuşken azıcık düşüncelere dalmış...

Akşam saat dokuzda, sabah saat on'a kadar ara verildi. Delegeler konser, sonra da film izlemek için kulüpte kaldı. Eleutaev, bu filmi daha önce izlediğini söylediği gerekçesiyle konserden sonra sinemaya kalmadan eve döndü. Temiz havada dinlenmek ve bugün kendisine ve Komsomol bölge komitesine yöneltilen eleştirileri düşünüp, tartmak istedi.

Kulüp, köyün en yüksek noktasında bir tepedeydi. Bu yüzden kulüpten çıkan herkese Ayan avucumuzun içi gibi net görünüyor. Eleutayev avluya çıktığında, ay ışığı ile dağ zirvelerinin güzelliği köyü çevreleyen devasa yüksek bir duvar gibi görünüyordu. Taze ve soğuk havayı hevesle solarak yavaşça aşağıya iniyordu.

Her şeyden önce, sanki uzun bir iş gezisinden yeni dönmüş de [8] banyodan çıkmış gibi tüm vücudunda bir rahatlama hissetti: "Hepsi eleştirinin etkisidir" diye düşündü. - İlaç ağıza acı bir tat verirken onu yutmak ne kadar rahatsız edici! Ama acı olduğu için içmezseniz hastalık iyileşmez, acılığına rağmen içerseniz hastalığınıza şifa olur. Eleştiri de o acı ilaç gibidir. Eksiklerini derin gösterip, doğrudan yapılan eleştiri başta

kulaklarınızı yakan ve nefes darlığına neden olan sıcak banyo gibi yüzünüze çarpsa da, sonrasında omuzlarından ağır bir yük kalkmış gibi rahatlarsın. Maslyannikov'un az önceki söylediklerinin acı ilaçtan ya da sıcak buhardan ne farkı var?! Ekibastuz Kömür Tröstü Komsomol komitesinin sekreteri Alexander Maslyannikov'un kürsüde söyledikleri hemen Eleutayev'in gözünün önüne geldi. Kırmızı tenli, derin gözlü ve kartal burunlu, uzun boylu, zayıf bir adamdı. Önünde tek bir kağıt parçası yoktu, sol elini yumruğu ile göğüsüne bastırdı, sağ eli ile sol bileğindeki saatini hareket ettirdi ve şarkıcılar gibi dümdüz konuştu. Konuşurken her iki göz kapağı da aynı yönde hareket ediyordu. Bunların bir insan üzerinde ciddi bir etkisi vardır. "Nedenini bilmiyorum: bana öyle geliyor ki, kürsüye çıkıp biraz eleştiride bulunan herkesin yüz ifadesi değişiyor" dedi.

- "Şunu yapmak gerek, şu yapılmıyor ", diye sağ avucunun kenarı ile havayı kestiğinde tam bir baltalıyormuş gibi. Ah, Saşa, Saşa! Söylediğin her şey doğru! Ama neden bu kadar acımasız ve kabasın? Bunu sakince ve kaşlarını çatmadan söylersen anlamaz mıyım? Bu dördüncü konferans. Önceki üç konferansta beni seçtiniz, değil mi? Eleştiriyi anlamasaydım, ne dediğinizi anlamasaydım beni ikinci kez seçmezsiniz. Eleutayev Ekibastuz'a gelmedi diyorsun, doğru. Üretimin Komsomol örgütlerini sadece seçimler ve ekonomik kampanyalar sırasında hatırladığımı söylüyorsunuz, bu da doğrudur. Hatta dediklerinin hepsi doğru... Sadece Komsomol bölgesi komitesine yönelik sözleriniz değil, aynı zamanda bana da hitap eden sözleriniz, ayrıca ilçe gazetesinin, diğer ilçe ve bölge kurumlarına da söylediğiniz eleştirilerde haklısınız. İlçe gazetesi hakkında ne demiştiniz: evet üretim hakkında yazmıyor dedin. O vakitte ikinci [9] sırada oturan editör Seysenbekov'un kulakları kırmızıya döndü! Sadece ben ve Komsomol komitesi değil diğer ilçe teşkilatları da üretim ile iletişim halinde olamıyor değil mi?.. Sen şunu anlasana Saşa!

Sonra Maslyannikov'un son sözlerini hatırladı:

Sağ elinin işaret parmağını ovuşturup kıvrıkcık kafasını yana eğerek, "Eleştiri herkes için iyidir," dedi. - Ne eleştirisi? diye başını parmaklarından uzaklaştırdı. - Eleutayev yoldaş Ekibastuz'da olmadan, oradaki durumu bilmeden, Ekibastuz Komsomol Komitesi'ni eleştirdi. Bilmeden konuşmanın dışarıdan nasıl görüneceğini biliyor musun, yoldaş Eleutaev? diye o bana döndüğünde delegeler güldü. "Biliyorum," dedim kendim de

herkes ile birlikte gülerek. Biliyorsanız yaptığımız eleştiri saçma sapan oldu. Bizim saçma değil, tam teşekküllü, dostane bir eleştiriye ihtiyacımız var, - diye bitirdi. Kürsüden inerken kalabalık alkışladı. Ah, Maslyanikov!..

Eleutayev evinin önüne geldi ve dönüp arkasına baktı. Kulüp tarafından boğuk bir radyo sesi geliyordu. Sağdaki caddede iki kişi yürüyerek gidiyordu. Bölge parti komitesinin üç penceresinden mumun yandığı görünüyordu. "Asanov hala ofisinde oturuyormuş," diye düşündü kapıdan içeri girerken.

Onu yaşlı babası ve annesi onu bekliyormuş. Yaşlı adam, oğlunun yüzünün pek de mutlu olmadığını hemen anladı.

-Tileubek yavrum, seçimin bitti mi? dedi baba, oğul soyunup kıyafetlerini astıktan sonra.

- Daha bitmedi baba, devamı yarın olacak.

Oğlunun çok fazla konuşmak istemediğini fark eden yaşlı Eleutay:

-Hadi kadın, yemekleri getir dedi.

Tileubek, hâlâ bir şeyler hatırlamak istiyormuş gibi düşünerek yemeğe oturdu. Genelde "Annemin çayı en iyisidir" diye şaka yapardı. Aynı zamanda annesi de şöyle şaka yapardı: "Kimse benim gibi yemek yapamadığı için evlenmiyorsun demek oğlum. Annen ölünce ne yapacaksın?" diye düşüncelerini söylüyordu. Oğullarının[10] böyle neşeli bir karakterini göremeyen iki yaşlı adam çok üzüldü.

-Canım seni seçmediler mi? dedi babası sabırsızca.

-Dedim ya baba, konferans daha bitmedi, yarın devam edecek...

-Of, başlatma sen de, dedi annesi kocasına bakarak.

-Ne bileyim, onu öyle solgun görünce dedi babası.

-Muhtemelen, ayrıntılı olarak tartışmışlardır. Tartışmak güzel bir şey evladım. "Toprağın bir damlaya, adamın ise bir tartışmaya ihtiyacı var". Eleştiri görmeden büyüyemezsin. Tartışma seni kıvırır, eklemlerini güçlendirir, boynunu büktürmez.

-Ne demek tartışma, baba, eleştiri desenize. Konferansa "seçim", eleştiriye "tartışma" diyorsunuz, eski kelimeleri pek seviyorsunuz, neden yenilerini söylemiyorsunuz?

-Anlamı olan kelimenin ruhu da diri olacak oğlum. Eleştiri de denir. "Eleştiri düzeltilmeden, hatalar düzeltilmez"...

-Sadece seni mi yoksa Jumagali'yi de mi tartışıyorlar? dedi annesi araya girerek. – Söylesene Tileuciğim.

-İkimizi de anne, dedi Eleutayev gülümseyerek. Ekibastuz'dan gelen delege Moskalenko'nun Jumagali Molshin'e hitaben keskin bir sözünü hatırladı. O Molşin'in üretim yerine gittiğinde kimseyle konuşmadığını ve sustuğunu söylemişti ve "Bir çalışan için tipik değil" demişti. Evet, tartışılıyor, - dedi Tileubek yine annesine gülümseyerek.

"İnsanlar onu tartışırken gülmenin ne anlamı var?" diye düşündü annesi ve masayı toplamak için ayağa kalktı.

"Üretim gençleri neden ilçe gençlerinden aktif olmaya ve ayrılmaya devam ediyor. Maslyannikov, Moskalenko ve diğerlerinin bugünkü sözleri bunu gösteriyor. Neden böyle? " diye Tileubek yatmadan önce düşündü. "Molşin'e umursamaz adını taktı ama bana hiçbir isim verilmedi." Dudaklarında tekrar bir gülümseme belirdi ve uykuya daldı ...[11]

Ertesi gün ilk konuşan Asanov oldu. Eleutayev, Abay'ın gözleri gibi iri yapılı, sakın gözlü bir adamı her zaman kıskanarak ve merkakla bakıyordu... Neden Komsomol aktivistlerinin gözünde Asanov gibi itibarlı değilim? Neden gençleri yanımda tutamıyorum? Yoksa Asanov'un elinde insanların kalbini açabilecek başka bir anahtar mı var, öyle bir şey varsa neden benim böyle bir anahtarım yok?.. Bu "nedenlerin" tek bir cevabı vardı: Partinin adı partidir. Bu cevaba, tamamen ısındı, sadece ısınmakla kalmadı, tatmin oldu ve başka bir sırrı olmadığı için memnun oldu.

Eleutayev, Asanov'u bu bölgedeki yakını, öğretmeni olarak görüyordu. Bu yüzden ondan bir şeyler öğrenmeye ve onun gibi olmaya çalışırdı. Asanov'un büro

toplantılarından bireylerle olan iletişim ve anlayış tarzına kadar dikkat ederdi. Şaşırtıcı bir şekilde, Asanov'un sözlerinde bir farklılık bulamazdı. Onun söyleyeceği sözler herkesin, hatta Tileubek Eleutayev'in bile söyleyebileceği sıradan sözlerdi. Ama nedense bu basit kelimelerin etkisi diğerlerinden daha güçlüydü.

Bu sefer Asanov yine iyi. Düz bir avuç içi ile tribünün sol kemerini tutarak, sağ elini ise, ön sıradakilerden birini selamlamak istercesine uzatarak, iri vücuduyla podyumda asılı duruyor ve hafif eğimli bir pozisyonda konuşuyor. Asanov'un sözleri, bazı konuşmacıların söylediği gibi dolu gibi gelmiyor, sizi korkutmuyor ve hayal kırıklığına uğratmıyor; sanki insanın içinde titreşen genç bir kanat belirtip, o kanat ile şimdi sizi uzaklara götüreceği gibiydi.

...İşte yoldaşlar! – dedi Asanov, Eleutayev kürsüye baktığında, - bunlar bizim başarılarımız. Bütün bu işler kendi kendine yapıldı: ekin kendi kendine filizlendi, çimenler kendi kendine biçildi, yığınlar yığıldı mı sanıyorsunuz? Hayır, bu ekonomik başarıyı elde etmemize ilçemizin gençleri ve sizler yardımcı oldunuz. Şanlı ve namuslu gençlerimizden gelen bu yardımların[12] devam edeceğine inanıyorum. Öyle mi yoldaşlar?

- Öyle öyle! diye salon oybirliğiyle cevap verdi. Bundan memnun olmayan, başkanlıkta oturan Maslyannikov ayağa kalktı ve şöyle dedi:

- Elbette, yoldaş Asanov! diye bağırdı.

Ha şöyle dedi Asanov arkasına dönüp bakarak. - Hem salon hem de başkanlık oybirliğiyle destekliyor. Bu nedenle, bu tür yardımların gençler tarafından sağlanmaya devam edeceğinden şüphe yoktur. Bu hem gururlu hem de mutluluk verici bir iştir. Bilhassa üretim gençlerinin: Ekibastuz, Maykayın, Tortkuduk, Bozşakol, Josaly gençlerinin bu yıl tarıma katkısını vurgulamak istiyorum. Bildiğiniz gibi geçen kış çok şiddetli geçti ve üç ila yedi gün süren fırtınalarda hayvanlar ahırdan çıkamamıştı. 30-40 kilometre öteden traktörle toplu çiftliklere saman getirip hayvanları kazadan kim kurtarmıştı? Bunlar üretim insanlarıydı, üretim gençleriydi. Bazıları muhtemelen bu konferansta oturuyordur. Hadi hanginiz geçen kışın kolhozdaydınız ve fırtına ile savaştınız? ayağa kalkın lütfen!

Önce salonun önünde orta boylu, dolgun gövdeli, kıvrıkcık saçlı bir adam bir ileri bir geri bakarak ayağa kalktı.

- Utanma, utanma! dedi Asanov.

- Başka kim var?

Salonun orta kısmından bir adam daha kalktı, ondan sonra hemen arkasından kız ile genç birlikte kalktılar.

-Asanov salona bakarak, "Görüyor musunuz, içerisinde kızlar bile var." dedi. - Ve siz dördünüz şimdi kolhoza giderseniz, herhangi bir kolhoz sizi kendi oğulları ve kızları olarak kabul ederdi. Yakınlarından daha çok iyilik yaptınız çünkü, darda kaldığında sadece yardım eli uzatmadınız onu birlikte aştınız, o yüzden de onların gönlünde yer aldınız. "Oturun yoldaşlar," dedi ayakta duranlara bakarak, bu delege yoldaşlar bu senenin kahramanlarını kendi gözleriyle görsünler diye sizleri koltuklarınızdan kaldırdım...[13]

"Kahramanlar" kelimesi bazılarının gülmesine neden oldu. Ön sırada alay edercesine gülenler de oldu. Bunu farkedene Asanov salon sessizleşene kadar bir an duraksadı:

-Gülünecek bir şey yok, yoldaşlar! dedi. -Gençler, hatta partideki bazı büyük yoldaşlarımız, "kahraman", "kahramanlık" kelimesinin yalnızca özel durumlarda, örneğin Büyük Vatanseverlik Savaşı gibi önemli zamanlarda doğduğunu anlıyor. Ben öyle düşünmüyorum. Vatana ve millete özverili hizmetin olduğu yerde hem kahramanlık hem de kahraman olduğunu düşünüyorum. Neden onlar kışın fırtına ile savaştılar? Tabii ki halkın hayvanlarını, o "halkın" kelimesini uzatarak söyledi, hayatta tutmak için. Bu yüzden onlara kahraman demeye hakkım olduğunu düşünüyorum. İşte şu dördünü ve onlar gibilerin yaptıklarını değerlendirip başkalarına örnek edebilmelisiniz...

- Neden bu kadar kötü konuşuyor, -diye düşündü Eleutaev. -Genelde iyi konuşurdu. Şu an bir sistem ile değil, her şeyden konuşuyor. Kahramanlık hakkında konuşmanın ne gereği vardı? Kahraman diye havalı havalı gezeriz sonra. Zaten üretim gençleri havalarda uçmuyor mu? Asanov'un "kahraman" sözünü duyduktan sonra sol kanatta

oturan üretim gençlerinin omuzları yükseldi. Hatta Lenin gibi adamlar da alkışlamaya başladı.

Asanov'un sonraki sözleri Eleutayev'in sorularının cevabı gibi görünüyordu.

Benim hoşuma gitmeyen şey, yani büyük bir şey değil, yanlış anlaşılma dedi Asanov salona bakarak. –Konferansta konuştuklarına bakarsak üretim gençleri, özellikle Ekibastuz gençleri kendilerini izole ediyorlar, tüm ilçe gençlerinden ayırt ediyormuş gibi. Bence köyümüzün gençleri üretim gençlerinden örnek alması gerekiyor. Ancak o zaman üretim ve köydeki gençlerimiz yakından bağlantılı olacak, birbirinden örnek alacak, birinin kıvılcımı diğerini tutuşturan bütün bir Komsomol alevi oluşturacağız. Eğer bugüne kadar böyle olmadıysa, o zaman –Asanov dönüp başkanlık tarafa baktı, Eleutayev ve Molşin yoldaşlar gölde iyi yüzen ama nehre gidemeyen[14] kötü kaptan, hatta kaptan değil kayıkçılar, yoldaşlar. –Salondakiler onaylarcasına güldüler. - Ve eğer bunlara siz her biriniz bildiklerinizi onlara anlatır ve öğretirseniz - kaptan önce denizcinin bildiklerini bilmeli – işte o zaman bu yoldaşların iyi bir kaptan rütbesine yükselmeleri mümkündür. Eğer o yoldaşlar öğrenmek istemiyorlarsa tek yapmamız gereken onlara "köprüyü boşaltın ve gemiyi çökerteceksiniz" demek.

-Doğru mu, yoldaşlar?

-Doğru! dedi herkes oybirliği ile. Molshin kızardı, salona bakarak gülümsedi, Eleutaev ise dudağını ısırarak aşağı baktı.

-Dün birkaç yoldaş, Komsomol ilçe komitesi sekreterlerinin üretime gitmediğini söyledi. -Asanov'un kısık sesi Eleutayev'a tekrar duyuldu. –O doğru. Hatta onlar - yani Komsomol komitesinin diğer üyeleri - Yoldaş Konyrbayev ikimizden daha ağır hareket ediyorlar. Ben ise 45 yaşındayım. Yoldaş Konyrbayev de bana yakındır. Ekim MTİ'yi, Komsomol ilçe komitesine sadece yüz elli metre uzaklıktadır. Bu yıl oraya birçok genç tamirci geldi. MTİ, kolhoz üretiminin geliştirilmesinde temel dayanağımızdır. Ve o MTİ'ye Komsomol komitesi bürosunun hiçbir üyesi adım atmadı. O zaman onlar üretime nasıl gidecekler, çiftlikleri ziyaret edecekler? Dün bir yoldaş... –Asanov önündeki not defterine bakarak, -evet MTİ sürücüsü yoldaş Tomeltsev yoldaş Eleutayev raporunda, MTİ'nin en iyi takımının övülmediğini, ancak geride kalan bir takımın övüldüğünü söyledi. Bu ne anlama geliyor, yoldaşlar? Bu, komite bürosunun halkla

ilişkilerinin zayıf olduğu anlamına geliyor. Ve bu gerçekten tehlikeli bir hastalıktır. Bu hastalık, işimizi ve başarılarımızı yok edebilecek bir ateş gibidir. Neyse ki siz yangını söndürmeye çalışmadınız ama ben yangının nasıl söndürüleceğini daha önce gördüm. Bütün köy toplanıp, yaptığı işi bırakarak –biri battaniye alırdı, biri çatalını, diğerini tırmığını alıp, atı olanlar ata binip, yayalar da karıncalar gibi ateşin önüne çıkıyordu... Burada da aynısını yapmak[15] gerekiyor, halktan kopanlara Komsomol aktivistleri yangına koşan insanlar gibi zamanında yetişmeleri lazım. Yoldaş Budnikova dün şunu çok iyi söyledi: Bir Komsomol işçisi zirvede olmalı. Buna ekleyecek hiçbir şeyim yok. Parti ve Komsomol işçisinin yüksekliğinin derecesi - her şeyden önce halkla yakın temas halinde olmak demektir.

Asanov saatine baktı.

-Asıl demek istediğim bunlar idi, yoldaşlar. 2-3 dakika sabredebilerseniz, bazı kişisel açıklamalar yapmak istiyorum.

-Dün hepiniz gördünüz, kürsüye Stalin kolhoz Komsomol Sekreteri, konferans delegesi Sabdenbekov çıktı. Büyük bir çizme giymiş, adımları yetmişteki ihtiyardan da yavaş. Biz 2-3 yoldaş olarak üç gün boyunca kolhozları ziyaret ettik ve dün akşam Ayan'a geldik. Dönüşte Stalin kolhozunun "Şanırak Kemer" adlı arazisinde Rahım Boribayev denen yaşlı bir çobanla karşılaştık. Bu arada, bu yaşlı adam önceki sert kışta tek bir sığır bile kaybetmedi, anlıyor musunuz? O adam gece bize yol göstermek istedi. Biz arabaya binip, onu çalıştırıp evden çıkana kadar Rahan çok uzağa gitmiş. Zar zor yakaladık. "Arabalarınız ucuz mu?" diye güldü bize. Yirmi yaşındaki Komsomol Sabdenbekov ise yerinden kalkıp kürsüye varana kadar hepimiz patlamak üzereydik. Yoldaş Sabdenbekov konuşmasında ne dedi! Hiçbir şey! Onun sözünde eleştirinin gölgesi bile yoktu. İhtiyar Bōribayev ise Sabdenbekov'dan daha iyi eleştiriyor. Yaşlı adam orada kalmamızı istedi. Sabah ilçede Komsomol konferansı açılacağını, bu yüzden kalamayacağımı ve daha sonra geleceğimi söyledim. Benim dediklerime o "Siz beni şeytan diye mi düşünüyorsunuz?" diye soru ile cevap verdi. İhtiyarı çok üzdüğümüzü düşündüm de "neden öyle dediniz?" dedim. Yaşlı adam gülererek: sadece şeytan bin yıl yaşar, Bōribayev ise o kadar yaşamaz dedi. "Senin bana ilk geldiğinden beri kaç yıl geçti biliyor musun? Onu sen bilmezsin –tam üç yıl oldu. O vakitte ben altmış beşte idim, şimdi altmış sekizdeyim. Ve kim bilir daha kaç[16] yıl senin dönmeni beklemem

gerecek, yani bin yıl yaşamayacağım!" dedi o. İşte yaşlı adamın eleştirisi. Siz çobanların yanına nadir gidiyorsunuz, kolhoza gelerseniz merkezden dönüyorsunuz, bizim gibi dağdaki, uzak bölgelerdeki çobanlara hiç uğramadığımızı söylüyor. Gözümü açıp kapayana kadar gördüğüm şey hayvan, bu yüzden eve misafirin gelmesini bekliyorum, ilçeden ya da köyden birileri geliyor mu acaba diye gündüzleri koyunlara bakarken gözlerimi yoldan ayırmıyorum. Sorfa başındaki keskin şaka, iyi bir konuşmayı özlüyoruz diyor...

O sırada salonun diğer ucunda oturan, saçında mavi kurdeleli iki fiyonklu bir kız ayağa kalktı.

- Neden yaşlı adamın evinde kalmadınız? dedi sesi titreyerek.

Asanov güldü.

- Gerçekten kalmaya karar vermiştim ama yaşlı adam beni memnuniyetle serbest bıraktı. Öyle bir işleriniz varsa gidin, bu sefer bırakacağım. Ama unutma, ben seni yüze kadar bekleyeceğim, o vakite kadar da ölmek gibi bir planım yok. O zamana kadar sen de yetişirsin dedi. Onu yüz yıl değil, önümüzdeki elli beşinci yılın Ocak ayında tekrar ziyaret edeceğime söz verdim. Doğru mu kızım? dedi Asanov mavi kurdeleli kıza bakarak. Küçük kız, hem memnun hem de utanarak yere baktı. –Yaşlı Börıbayev’in eleştirisi sadece bana doğru mu söylendi? O sadece beni mi bekler? Bence, hayır, burada oturan hepimize söylenen eleştiridir. Burada oturan hepimizi halk arasında daha sık olmaya çağırıyor. Yaşlı Borıbayev’a yaklaşırsan kıvılcım parlıyor, Sabdenbekov’un ise sözü de, özü de su dökülen kül gibi. Yüreğinde neden alev yok, yoldaş Eleutayev, siz ne görüyorsunuz diyorum? –Asanov sol omzunu çevirdi ve başkanlığına baktı.

Eleutaev, Asanov'un yanaklarının biraz kırmızı olduğunu fark etti. Bu, Asanov'un yalnızca gerçek bir stres durumundaki görüntüsüydü. “Neden ben kendim fark etmedim” diye düşündü kendi kendine. Çizme ile yavaş yürüyen onu niye kürsüden kovmadım. Hayır, sorun sadece çizmelerde değil –dış görünüşünde değil biz komsomolcuların içine bakmadık. Bugünkü konferans birçok belirsizliği ortaya[17] çıkardı. Başarısız olduğum ve düşüncelerimin aşmadığı pek çok şey olduğunu gördüm ve şimdi bir çözüm bulmuş gibiyim. Eğer yeni kadroya seçilirsem, çalışmamı yeni bir şekilde oluşturacağım ve düzenleyeceğim. Belki beni seçmezler. Ona da üzülüyorum.

-Asanov biraz daha alçak bir sesle, "Sorun sadece Sabdenbekov'da değil, aynı zamanda kıyafetlerinde ve davranışlarında da değil" dedi. Sorun yukarıda, onların yöneticilerinde. Dün bir yoldaş Molshin'in çok umursamaz olduğunu söyledi. Bu tam olarak doğru söylenen sözdür ve bu hem Eleutaev'a hem de büro üyelerine verilen değerdir.

"Vay be!" dedi Eleutayev içinden hareketsiz oturamadan kıpırdayarak.

-Bence bu konferansta bahsedilen bazı eksikliklerden ilçe parti komitesi de sorumlu. İlçe parti komitesi bundan uygun sonuç çıkarır. –Ardından önündeki dosya ile not defterini eline aldı:

-Tüm geri dönülmezliklerden, umursamazlıktan kurtulmamız lazım, yoldaşlar! Alev çok olsun, ateş çok olsun, çok coşku olsun! İlçe komitesinin yeni üyelerinden istediğim şey bu, diyerek Asanov sözünü bitirdi.

Eleutaev'a, kulübün içi çok ısınmış gibi görünüyordu. Salona bakmıştı: kızların şalları başlarından omuzlarına düşmüş, erkekler ise hafif ceketlerinin ve paltolarının düğmesini açıp sırtlarına atmışlar. Herkesin yüzü kıpkırmızı olmuş ve gözleri ateş gibi parlıyordu. Yüzlerinden sıcaklık yayılıyordu ve dudaklarında, yüzlerinde, göz kapaklarında ve alınlarındaki ince çizgiler arasında gençlik ateşinden doğan mutlu bir gülümseme vardı. "İlginç" diye düşündü Eleutayev. –Kimse evin soğukluğu hakkında bir şey demedi. Ben de bunun için delegelerin biraz yükleneceğini sanıyordum. Cidden, ev nasıl ısındı ya da dün çok soğuk değil miydi ... "

Konferans sona ermek üzereydi. Yeni ilçe komitesi için adaylar belirlendi ve konferansta bunları ayrı ayrı tartışmaya başladı.

-Eleutayev yoldaşın adaylığı hakkında fikriniz nedir? – diye Bölgesel Komsomol komitesi sekreteri Kuroçkin izleyicilere sordu.[18]

-Listede kalsın, kalsın! dedi salondakilerin yarısından fazlası.

-Sadece işini iyi yapsın.

-Doğru eleştiri, dedi Kuroçkin. –O bundan uygun sonuçlar çıkaracak.

-Kesinlikle, - dedi Eleutayev ayağa kalkarak. Zayıf, kızıl tombul yüzünde büyük bir düşünce izi vardı. Küçük bedeni iyi durumda. Pek çok tartışmaya ve sert eleştiriye rağmen, görünüşe göre ezilmemiş, aksine yeniden güçlenmiş gibiydi. Kahverengi gözleri düşünceli olmasına rağmen yine de kıvılcım gözüküyordu gözlerinden. Kimseye kızmıyor, salona küçücük bir gülümseme ile bakıyordu. Sonra ağırlığıyla koltuğa oturdu. Onun hakkında “bir şey olmaz, sonra başkanım diye göğüs gelecek!” diye düşündü Asanov.

-Yoldaş Molşin hakkında? dedi Kuroçkin listeye bakarak.

-Kalsın! diyen iki-üç ses duyuldu salondan. O iki-üç ses etrafa saçıldı.

-Kendisi nasıl düşünüyor? dedi bir ses.

-Üretime sadece beş dakikalığına mı geliyor, yoksa uzun süre için mi? diye sordu kadın sesi ile.

-Uzun süreliğine, uzun süreliğine... –dedi Molşin gülererek, eğilirken gözlerine düşen saçlara başını sallayarak.

-Ayağa kalkın, dedi ona Asanov yavaş bir şekilde.

Molshin sanki bir şey ısırmış gibi yerinden fırlayarak ayağa kalktı ve salona bakarak:

-Uzun süreliğine, uzun süreliğine... –diye başını salladı.

Salondakiler güldü.

İlk organizasyon genel kurulunda, Komsomol bölge komitesinin ilk sekreteri olarak Eleutayev, ikinci ise Molşin seçildi. İlçe komitesinin oluşumunda bazı değişiklikler oldu. Ancak sekreterler yerlerinde kaldı. Dışarıdan bakınca hiçbir değişiklik yok gibi. Fakat Asanov’un kalbi bütün Komsomol aktivistlerinin, yeni seçilen eski sekreterlerin – herkesin iç dünyasında önemli bir değişiklik olduğunu hissetti. Bu, SBKP Merkez Komitesinin Eylül Plenumu kararının uygulanmasından bu yana ilk Komsomol konferansı. Bu konferansta görünen değişiklik, Plenum kararının gençlerin yüreklerine aşladığı[19] asil ruhun yalnızca ilk işaretiydi. Bu işareti iyice değerlendirmemiz lazım. Gençlerin değerini doğru değerlendirdik mi acaba? "Komsomol Komsomol'dur"

demedik mi? Sekreteri hakkında ara-sıra “Komsomol konuşsun”, “Komsomol ne diyor” dışında onu dikkate aldık mı? Komsomol ne düşünüyor, ruhu nasıl nefes alıyor, kalbi neden atıyor – bunları sormaya zaman bulduk mu? Hayır. Onlar kendi başlarına çalıştılar ve toplantılar yaptılar. Biz de bu durumdan memnun olduk. Sanki düşüncelerine bir son vermiş gibi oldu da, Asanov sağ elinin avucuyla masa üzerindeki kumaşı yavaşça koydu ve Molşin'e döndü.

- Nasılsın, yoldaş, hem yeni hem de eski sekreter? –dedi ona.

-Beni seçmeyeceksin diye düşünmüştüm dedi Molşin sırtarak.

- Kendimi banyodaymışım gibi hissettim Nureke.

-Ah... dedi Asanov, sol eliyle yana yaslanıp doğrudan ona bakarak. Onun bu bakışlarında “sen seçildiğin için mutlusun. Bense bunun senin için bir yük olup olmadığı, onu ileriye taşıyıp taşıyamayacağın, doğru yere götürüp götüremeyeceğin konusunda endişeliyim” sorusu vardı. "Sen kötü biri değilsin," diye düşündü Asanov daha çok gülümseyerek. Ama alevin az, gücün kısa, sessizsin. Haydi, yükünü çek, eğer becerirsen “aferin”, “erkeksin” deriz. Ama beceremezsen... Asanov sadece bir saat önce konferans delegelerinin oturduğu uzun, geniş salona baktı. O salondan neşeli ve cesur gençlerin yüzlerinde beliren ateşi hissediyor gibi oldu.[20]

4.2. Uzaktaki Semtte

Aralık ayı.

Bu ayın başlangıcı geçen Kasım kadar sıcak olmasına rağmen, adı sadece kış olmasına rağmen, hala bir kere olsa bile fırtına ya da dondurucu hava olmamasına rağmen - Asanov'un kalbinde huzur yok; aynı huzursuzluk, sorunlu bir savaşçının güneş batmadan ve hava değişmeden önceki eski yaraları gibi sızlamaya devam ediyor. Büyük bir tokatın ardından uzun süre ağlayan, nefesini tutamayıp içine çeken bir çocuk ara sıra gözlerinin önüne belirirdi. Bunu düşünen Asanov bu huzursuzlukta geçen kışın kendi yüreğine, kendi ruhuna tüm öfkesiyle yıpranmış bir iz olduğunu da biliyor.

Geçen kış başından farklıydı: Ekim ayının başlarında hava soğumaya başlamıştı. Ayın sonu gibi biraz ısınmıştı, 27 Ekim'de aniden yağmur yağdı. Hemen ardından don geldi

ve yerler donmaya başladı. Koyun ve inek ilk günden ahıra kilitlendi, at ise mavi buzun üzerinde kaldı. "Yetmez" dercesine üst üste üç kere ılık yağmur yağdı ve bozkır buzu kalınlaştı. Sonra altı ay boyunca insan ve doğa arasında şiddetli bir mücadele oldu. Fırtına bozkırdaki azıcık otları gömdü, her dağın çukurundaki bir çatlak, bitkin, ahırların kapılarını eşit şekilde kapatıp, üzerlerinde şeytan gibi oynayıp durdu. Adam bozkırı arayıp, karı kazıyıp, samanları topladı, fırtınadan sonra karla kaplanmış olan[21] ahırları kardan temizledi ve soğuktan dillerini ısırarak, dişlerini gıcırdatan hayvanların ağzına yem verdi. İlkbahar da tıpkı insana inat edermişçesine lastik ip gibi uzamıştı. İyilikten ümit kesmeyen semt insanları her güne umutla bakıp, sabırsızlıkla bekleyen, hasta çocuğunun kirpiklerini izleyen anne gibi bakıyordu. Asanov'un kalbindeki bu huzursuzluk, içinde bulunan kıştan gelen titreme gibi hissedildi.

Bu sene ise kış, geçen senedeki kış gibi değil, daha öncesindeki kış gibi geç geldi. Hemen üşütüp sıkılmıyor, sanki tüm hayvanları özgürleştiriyormuş gibi rahat bir halde. Hatta bazıları buna bakarak "Bu gerçek Sulu'nun kışı" demeye başladılar. "Sulu'nun kışı", "Sulu Dağın kışını bıraksana –yaz gibidir?", "Sulu'da kış için saman hazırlamaya ne gerek var –hayvanlar ayaklarının üzerinde otlatır ve şişmanlar". –Bu sözler ne kadar zararlı. Bunlar Sulu Dağın yerini övüp, dağın güzelleştirilmesi söz konusu olduğunda umursamayan kibirlilerin sözleri bunlar. "Yazın cennet, kışın güneşli" diye başlıyor onların iki kelimesinden biri. "Güneşli!" Geçen kışın ne kadar "güneşli" olduğunu hesaba katmıyorlar galiba. Hayır, bize bu düşüncüyü kökleriyle yok etmeden iyiye adım atmamız mümkün değil.

Asanov, bölge parti komitesi bürosunun son toplantısını hatırladı. Bundan beş gün önce "Birlik", Voroişilov kolhozlarının arazilerini ziyaret etmişti. Özellikle Voroişilov kolhozundaki korkunç durumu anlayıp, azimli olarak dönmüştü. Onu endişelendiren şey kolhoz yönetiminin kaygısız yavaşlığıydı. Bir çiftlikte saman yok, diğer çiftlikte ise büyük bir saman yığını hayvanlara yedirilmeden boşuna duruyor.

Neden çiftliğe saman getirmiyorsunuz? Neden elinizde olan samanları hayvanlara vermiyorsunuz? Diye sorduğunda biri diğerinin ağzına tükürür gibi çiftlik yöneticileri de, köy Konsey başkanı da bu soruya korkarak garip bir şekilde cevap verdiler.

-Bu yıl kış güzel, hayvanlar ayaklarının üzerinde otlatarak kıştan çıkarlar, dedi onlar.

-Peki, o zaman neden bu kadar saman topladınız?

-Geçen kıştan gibi olmasın diye korkarak topladığımız saman bunlar, yoksa bu sene bu kadar saman toplamanın gereği yokmuş,[22] dedi köy Konseyi başkanı Yermekbayev.

-Geçen senedeki kışla karşılaştırmayın, o Sulu Dağın kışı olmadı ki. Sulu Dağın kışı bu sene geri geldi ki, dedi koyun çiftliğinin yöneticisi Manabayev. İnek çiftliğinin yöneticisi Tusupov da aynı fikirde. Onların bu fikrini tereddüt ermeden parti sekreteri İztileuov de desteklemeye başladığında, Asanov çok üzülererek içine sığmayan öfkeli sözleri de söyledi.

-Hepiniz komunistsiniz, dedi o iri vücuduyla İztileuov'a ve Yermekbayev'e hızlı bir şekilde bakarak. –Partinin tüzüğü ne diyor biliyor musunuz? Bilmiyorsanız, komünistin yavaşlıkla savaşmakla yükümlü olduğu söylenir. Burada ise yavaşlığın kokusu uzaktan esiyor, gözlerine dokunuyor. “Sulu'nun kendi kışı geldi” bu ne biçim söz, Sulu Dağın kışı eski dünürün, eski dostun muydu –seni ne zaman kutsamıştı ki. Hayvanlarınız ölümden, halsizlikten bir kurtulamadı –bu mu “Sulu'nun kışından” her yılda bulduklarımız. Geçen kış da Sulu Dağın idi, buraya başka bir bölge kendi kışı ile taşınmadı. Öyle bir fırtına koparsa, ne yaparsınız –hayvanları öldürmüyor musunuz? O kadar saman niye toplandı, hayvanlara vermeyecekseniz? Neden hayvanları yorup, bütün gün otlağa gönderip duruyorsunuz? Neden çim biçmiyorsunuz? Yeterince söylemedik mi?..

Ertesi gün sıra dışı büro çağırıldı da, Voroşilov kolhozundaki bu olay acil bir durum olarak kabul edildi. Çünkü söylediklerini bazıları büroda da tekrarlayacaktı ama büro üyeleri şiddetle karşı çıktı, kolhoz yöneticileri bu tür propagandayı yaydıkları için ağır şekilde cezalandırıldı.

Asanov'un kendisi böyle sert bir cezanın savunucularından biriydi.

-Kolhozda herhangi bir eksiklik olursa, biz sadece başkanı suçlarız ve onu azarlarız. Bugüne kadar köy Konsey başkanları ile birincil parti örgüt sekreterleri görmezden gelindi, büroya davet edilmeden bırakıldılar. Sadece kolhoz başkanlarını zorlamaya devam etmemiz yeterli. Kolhoza birincil[23] parti örgütünün sekreteri, köy Konsey başkanı, çiftlik yöneticileri siz de cevap verin, siz de komunistsiniz. Kolhoz

başkanlarından nasıl soruluyorsa, şimdi sizden aynısı istenecek: partide lider komünistler için bir düzen, sıradan komünistler için ayrı bir düzen yok. Hepiniz kamu ekonomisinin yönetimine ve gelişmesine kendini adanmış komünistlersiniz ve o işin başarısızlıklarından ve kusursuzluklarından da eşit derecede sorumlusunuz!..

Asanov'un geçen yazdan bu yana en güçlü isteklerinden biri sadece kolhoz başkanlarını suçlayıp, cezalandırmak değil, özellikle köy Konsey başkanı, çiftlik yöneticileri gibi komünistleri de büronun tartışmasına sunup, onların sorumluluklarını artırmaktı. Sadece bu da değil, onun görüşüne göre özel, sıradan komünistler bile büroya rapor verecek. Örneğin, komünist bir çoban, gördüğü eksikliklere katlanır, göz ardı edermiş –bunun için bölge parti komite bürosunun önünde cevap vermesi gerekiyor. Ama onu nasıl organize edeceğini ve nasıl uygulayacağını bulması lazım.

Bu büro, onun yeni “Sulu Kış’a” karşı kaygısız, ölümcül önyargısına yönelik bir başka büyük saldırının yeri ve buna son düşüncesinin kısmen gerçekleşmesi eşlik ediyordu. Daha önce görmezden gelinen iki sıradan komünist – çiftlik yöneticisi ile köy Konsey başkanı ağır şekilde cezalandırıldı, ikisi de görevden alındı. Bu geçmişte nadir görülen bir durumdu. Artık çiftlik yöneticileri de, köy Konsey başkanları ile kolhoz parti örgütlerinin sekreterleri de ve hatta sıradan komünistler bile sorumluluklarının farkına varmaya başlamalıdır. Kolhoz için iki kişinin cezalandırılması ve görevlerinden uzaklaştırılması uygun değildir. Ama başka bir sağlıklı organizmayı kurtarmak için vücuttaki tehlikeli bir yarayı silip atmaz mıyız? Bunu yapmak sakıncalı olsa da, diğer vücut sağlıklı kalacak. Büro üyeleri bunu hissetti, anladı, herkes farklı bir şekilde ama aynı temelde düşündü ve bu kararı onayladılar.

Büro kararında, büyükbaş hayvanlara ev çerçevesinde bakım göstermek, koyunları dışarı çıkarmadan önce saman ile beslemek hakkında özel paragraf yer aldı. Bu büronun[24] kararı tüm kolhoz birincil parti örgütlerinde tartışmaya sunulmuştur.

İşte o bürodan sonra beş gün geçti. Asanov onun üç gününü Stalin adındaki, “Zarya” ve “Jana Tilek” kolhozunda geçirdi de, yönettiği yerde bölgesel parti komitesi bürosunun çözümünü gerçekleştirmeyi organize etti. Onun teklifiyle her kolhozun aktifleri hayvanların kışladığı her bir bölgeye sabitlenip onların her birinin arsalarındaki hayvanlar için uygun bakım organizasyon sorumluluğu verildi. Onun için büyükbaş

hayvanlara ahırda bakılıp koyunlara sabahları dışarı çıkartılacak vakitte saman verilmesi lazım. Yoksa koyun tezeği verimliliğini kaybeder, koyunun şişmanı kilo kaybeder. Gücünü kaybeden koyun 1-2 ayda tamamen halsizleşir, bu yüzden bu 2-3 ay boyunca koyunu iyice beslemek gerekir. Bu aralıktan şişman çıkan koyunlar için bundan sonrası hiçbir şey ifade etmez, yere ayak bastıktan sonra oynamaya da başlar. Büyükbaş hayvanları ise karlı yere kovmanın lüzumu yok, saman yeterli.

Bölgenin diğer semtlerindeki gibi değil bu semtin insanları hayvanları kışın dışarıda otlatmaya alışmışlar. Sulu, dağın rüzgar esmeyen tarafındadır ve kışın orada hayvanlar otuyor. Hayvanlar, sadece geceleri ahırda geçirir, gündüzleri ise koyunu, keçisi, ineği ve hatta atları da dışarıda otlatırlar. Her hayvan çeşidinden sadece zayıf ve halsiz olanlar gündüzleri evde kalır. Sulu dağının rüzgarsız tarafına güvenildiği için bu semtte her hayvana altı ayın kışına hesaplanıp saman hazırlanmamaktadır. Yazın her kolhoza çim biçme planı verilmesine rağmen onun ön sıralarda gelen kolхозlarda sadece hektarı yapılıp ve çoğu kolхозlarda hektar faizi de düşük kalırdı. Çim biçme planını ton hesaplanmasıyla gerçekleşmesi dediğimiz burada hiç görünmeyen bir durumdur. Biçilen azıcık samanların “Biçildi”, “Yığılaştırılmış” denilen adları olmasa onların tamamı ahıra götürülüyor: yığılmış toplanmış yerde, ahırlardan uzakta kalıyordu. Hayvanlar ayakları üzerinde otladıkları için o samanı kolhoz yöneticileri de, diğerleri de malım vardır diye düşünmüyordu: su ve rüzgarın etkisine bırakıyordu. Çürümeden, çok zarar görmeden saklanan azıcık saman önümüzdeki sene yeni planın ton hesabına katılıveriyordu... Burada beş senedir durum böyle, bundan on sene önce de böyleydi. Bu semtin hayvan otlatma sistemi günümüze kadar eski[25] atalar geleneğinin derecesinde kalakalmış. Şimdi çim biçecek makineler çoğaldı, çim ne kadar gerekiyorsa o kadar hazırlanabilir, ama o samanlar hayvanlara verilmeden boş kalır. Çünkü herkes dağa güveniyor, onun eteğine sığınarak “Sulu dağın kışı iyi” diyorlardı. Hazır samanı hayvanlara taşıyarak getirip vermeye zorlanırlar ve bunu fazla iş olarak görüyorlardı: “Tanrı’nın verdiği çimen varken insan kızakla çimen taşır mı ki?” diyorlardı. Bu fikir öncelikle bazı herkesi geri iten köy aktiflerinden çıkıyordu, onları semt memurları yasaklamıyordu. Bölgenin bazı yöneticileri ise bu semtte hayvanların kışlatılmasını en kolay iş sanıyorlardı. Bu yüzden bu alışkanlık burada sabitlenerek geleneğe dönüşmüştü. Ayrı olan yaşlı çobanların ahıra saman getirmek gibi ricalarını kolhoz yöneticileri dikkate bile almıyordu, “Sen iyice yaşlanmaya başlıyorsun galiba, Sulu’nun

hayvanları ne zaman biçilmiş çim yemişti? Başka işler bekliyor, otlatmaya devam et” deyip geçiyorlardı. Çoban hayvanların şişmanlaması için ona bazen saman verilmesi gerektiğini anlatmaya çalıştığında, atını kamçılıyıp uzaklaşıyorlardı. Böylece, birincisi, kış yürüyüşünün zirvesine çıkan hayvan, kış sonuna doğru ölüyordu, az olsa da her seneki bahar ölümü bundan ötürü oluyordu. İkincisi, yazın çim biçmek için harcanan tüm emek boşa çıkıyordu.

Bu durumu Asanov, geçen yaz semt konsey komitesinin başkanı Konırbayev ile büronun diğer üyeleriyle de çok danışarak azar işitmişti. Geçenki kışın zararından mı bu duruma önceleri boyun eğmeyen semt delikanlıların çoğu artık bu gerçeği içten onayladıklarını fark etmişti. Bunu dikkate alarak büro bu yazın her bir kolhozda çim biçme planını tamamen gerçekleştirmeyi sağlamaya karar verip bu devletin çok önemli işlerini yapmayı engellemek isteyenleri acımasızca cezalandırmayı onaylamıştı. Büro üyeleri, bölgesel parti komitesi ile bölgesel yönetim komitesinin, ve başka kurumların sorumlu personelleri her çiftlikte oturup bu kararı gerçekleştirdi. “Jana Tilek” gibi ayrı kolhozları bu seneki çim hazırlama planının iki katından fazlasını yaptı da, başka kolhozlarda de planın tamamen gerçekleşmesi[26] sağlandı. Bundan sonraki görev, yeterli olacak kadar saman toplanmayan hiçbir ev bırakmamak oldu. Çoğu kolhozlarda bu gerçekleşti de. Ama Voroshilov adındaki kolhoz gibi birkaç yerden sıkıntı çıkmadan da olmadı. Bölgesel parti komitesi ile Bölgesel Yönetim Komitesi sıradaki görev – o samanı tamamen hayvanlara yedirerek bitirmek diye biliyor. Görevi anlamak -başka da, onu gerçekleştirmek -bir başka. Bunun için tükenmez güç, kuvvetli el, yüksek güç lazım. İlk başta kışa güvenmek gibi can sıkıcı, eksik düşünceyi semt, köy aktiflerinin kafasından tamamen kovmak gerekiyor. Biçilmiş çimi hayvanlara yedirmek gerektiğini onların beynine iyice kondurmak lazım. Asıl mesele buradadır. Yoksa eski çobanlar bunu anlamıyor değil, tam tersi böyle yapılması gerektiğini onların kendileri öğütlüyor. Bunun için kendinin de bu kış boyunca arabadan inmemen, yapılanı kendi gözleriyle görüp eksiklik varsa düzeltip yapılmayanı yaptırman gerekiyor.

Bu sene semtin hayvanları 319 bölgede kışlayacak. Asanov’un hesabına göre o bu bölgelerin hepsini Aralık ayında tamamen gezecek. 3-4 gün bir kolhozu gezip bir gün semt merkezinde olursa, o bir ayda 13 kolhozun yerini tamamen gezmeyi başaracak.

Bölgesel Komsomol konferansı yüzünden iki gün kalan Asanov, işte, bugün yine kolhoza çıkacak. Bugünkü gezintisinde o “Bolşevik” kolhozunu gezecek.

Bu gezintisinde Bölgesel Komsomol konferansından sonra dönmeyi düşünen İl Komsomol Komitesinin sekreteri Kuroçkin, Asanov ile birlikte çıktı. Dün o konferansın sonunda “Sizinle birlikte yine bir kolhozu gezmek istiyorum” demişti. Asanov, bugün “Bolşevik” kolhozuna gideceğini söylemişti. Asanov gideceği zaman bölgesel gazete yayınevini arayıp editörü Seysenbekov’u arabasına bindirdi. Asanov’un kolhoza giderken yayınevi personellerinden birini arabasına almak gibi alışkanlığı vardı.

-Moldaş, - dedi Asanov editöre semt merkezi Ayan ilçesinden çıktuktan sonra sol yanına biraz dönerek, - bu kolhoza seni götürüyor olmam burada Japar adında bir yaşlı çoban var. Kendisi yetmiş yaşından[27] büyük, çok tecrübeli biri. Onunla sohbet edip gazeteye yazman lazım, dün benim söylediğim Rakım ihtiyar gibi.

-Ha, o zaman yazmak lazım... Rahım ihtiyar hakkında dün konferansta güzel konuştunuz.

-Rakım’ın kendisi benden daha iyi anlatır, ben ise onun tüm düşüncelerini iletemedim. Bu artada, o ihtiyar hakkında gazeteye yazdınız mı? Sekreterin de oradaydı benimle.

-Kısa bilgi verildi.

-Ne anlattınız orada?

-Geçen sene ne kadar koyun otlattığımı, ne kadarı sağ kaldığını, ondan kaç yavru aldığımı, bu seneki verdiği sözü anlatıldı.

-Sadece sayılar desene. Siz, gazete çalışanları, sayıları yerli yersiz dizmeyi ne zaman bırakacaksınız? Niye insanın gönlünü, kalbini, iç dünyasını göstermiyorsunuz? Senin gazetende insan gördüğümü hatırlamıyorum. Gördüğüm hep sayı.

-Orası doğru, Nureke, - diye Seysenbekov ne diyeceğini şaşırdı. – Önce insanın gösterilmesi lazım, sayı ise insanı tanıtmaktaki ek bilgi olması lazım ki.

-Öyleyse neden öyle yapmıyorsunuz? Şimdi dinle, ben Rakım ihtiyarın nasıl biri olduğunu anlatayım.

-Anlatın, Nureke, yol kısarır.

-Evet, “yol kısarsın”, - diye tekrarladı onun sözünü Asanov gülümseyerek. Ama başka hiçbir şey demedi. Seysenbekov kendisinin o hikayeyi yolu kısaltmak için istediğini anladı da, içinden bir hallere girip sustu.

Bundan üç gün önce çoban Boribayev ile buluştuğu gün Asanov’un gözünün önünde canlanmaya başladı...

Stalin adındaki kolhozunun Kızılasker bölgesinden çıktıklarında gün batıyordu. Bunlar yolu sordular da “Şanyrak kemer” bölgesine doğru ilerlediler. “Gaz-69” arabası bazen yana, bazen yukarıya doğru tavşan gibi ilerliyordu. Yolda iki defa tilkiye denk geldiler. Bir tanesi geniş bozkırda, yoldan elli metre yerde denk gelmişti. Onu gördüğünde Karatay direksiyonu kapsayarak oturup sürekli Asanov’a bakıyordu, arabanın arka tarafında oturan iri vücutlu, geniş omuzlu, orta yaşlardaki[28] yuvarlak yüzlü sarışın olan bölgesel savaş komiseri Krivenko ile bölgesel gazete sekreteri, dolgun dudaklı esmer delikanlı Asilbekov “orada tilki” diye çok heyecanlı seslendiler. Sadece Asanov Karatay’a “Merak etme” demiş gibi ima gösterdi de, Sulu dağının tükenmez kitlelerinden biri – öndeki “Şanyrak Kemer” adındaki tepeye daldığı halde hiç hareket etmeden oturakaldı.

-Kendisi çok yaklaştı ya, - dedi Asilbekov araba tilkinin yanından geçerken.

-Nesini anlatırsın, ezerek de geçebilirdik, - dedi Krivenko arabanın kapsını sert kapatarak. Kapının sert kapanması, Krivenko’nun konuşması Asanov’un düşüncesini bölüverdi.

-Nasıl, avcılığın mı tuttu, İvan Sergeyeviç? -dedi Asanov ona.

-Nureke, nasıl tutturmasın, yemin kendisi ayaklarıyla gelmişti, - dedi Krivenko ağzında şeker kalmış çocuk gibi hayran kalarak.

-Silahın yok onu nasıl atacaktın? Böyle alışkanlığın var silahını da getirseydin.

-Sizin silahtan nefret ettiğinizi biliyorum, o yüzden almamıştım. Yoksa Konyrbayev yoldaş ile birlikte çıkmış olsaydım, mutlaka alırdım. Ama az önceki tilki için silaha gerek yok, Karatay onu tekerlekle bile vururdu.

-Ben silahtan nefret etmiyorum komiser, - dedi Asanov önüne doğru bakarak sakın bir şekilde. – Ama böyle iş seyahatine çıktığımda silah taşımaktan nefret ettiğim gerçektir.

-Bu yaptığımız doğru değil, Nureke, - diye Krivenko kızarak konuştu. Sementin parti-sovyet aktifi bölgesel parti komitesinin sekreteri Nurtay Asanov'u resmi olmayan durumlarda böyle "Nureke" diyorlardı. Kazak delikanlıları büyüğe saygı, geleneğe bağlı olarak öyle diyorsa, Rus delikanlıları da onu bu anlamda yoldaş ağabeye olan saygıyı göstermek için, hem Asanov'un baba adını bilmedikleri için öyle diyorlardı. -Bir silah arabasının arkasında dursa olmaz mı, ağır da değil, engel de olmuyor.

-Engel oluyor, İvan Sergeyeviç, -dedi Asanov birazcık gülümseyerek. Onun gülümsediğini sadece aynı sırada oturan Karatay fark etti, arkadakiler görmedi. Asanov'un[29] gülümsemesi az önceki Krivenko'nun anlattığı Konyrbayev bahsinden çıktı. Konyrbayev'in arabasında kış-yaz demeden çift başlı ve "Osoaviahim" silahlarının taşındığını Asanov daha önceleri de duymuştu. Fakat o her zaman sakın davranmaya çalışan, çabuk sinirlenmeyen Konyrbayev'in avcılık tutkusu olabileceğini hiç düşünmemişti. Ama o Taken Konyrbayev'in avlığı hakkında bu sonbaharın başlarında herkese daha yayılmayan, çok güzel olmasa da anlamı güçlü böyle bir şiir yazmıştı:

Ayan'ın müdürüyüm, adım – Taken,

Burasının avları çok, dağı güzel.

Hızlandırıp arabayı geniş bozkırda

Yorulmadan kurt, tilki kovalasam...

"Vay hayaline bak sen" – dedi Asanov yine içinden gülererek. Bundan sonra onun başka ritimli ikinci kısmını hatırladı.

Ayaktaki avı nasıl olsa da düşürürüm,

Değmezse yine de vururum.

Saman taşınmadan kolhozda yatsa da

"Bir şey olmaz" diye kendimi avuturum...

Bu şiir önce Asanov'a ulaşmıştı da o Konyrbayev'in kendisine okumuştı. Konyrbayev, çok utanıp Asanov'tan Nureke diye yalvararak "artık elime silah almam" diye söz vermişti, o şiiri alıp yırtmıştı ve "artık bunu kimseye söylemeyin" diye yalvarmıştı.

-Konyrbayev şimdi de silah atıyor mu acaba? -dedi Asanov Krivenko'ya. Krivenko Konyrbayev'in yakın zamanda bir günde kurt, bir tilki, bir tavşan vurduğunu söyleyip bir günde böyle ganimete ulaşan şanslı kişi görmediğini, onun kaçmaktan yoran kurdu arabanın tam karşısına geçip oturduğunda nasıl vurduğunu büyük hayranlıkla anlatıverdi.

-Allah için, İvan Sergeyeviç, Konyrbayev ikinizin avcılar birliğine üye olmanız gerekiyormuş, - dedi Asanov. Onun bu sözleri dışarıdan bakınca bir şakaymış gibi görünse de içinde büyük bir protesto vardı. "Bunca av avlamak için gerçekten de bir gün boyunca durmadan av kovalamak lazım ki" diye düşündü. "O zaman iş ne olacak?.."

Bunlar "Şanyrak Kemer"e vardıklarında akşama yaklaşmıştı ve ayaz daha da kuvvetli[30] olmuştu. "Şanyrak kemer" bölgesinde iki ev kışlıyordu. Onun birinin penceresinden ateş çıkıyordu, yukarisından duman çıkıyordu, işte o ateş çıkan evin devamı olan büyük evde kısa taş ahır var; buradaki hayvanların yeri orası gibi. Bu ahırlı evin karşısındaki daha küçük, devamlı ahır olmayan ikinci evden ateş de, duman da görünmüyor, çerçevesini kar basmış her şeyden uzak kalmış bir eve benziyordu. Araba sesli gelip durmasına rağmen evden kimse çıkmadı. Evin giriş tarafında hayvanların uzun sırası görünüyor. Arabadan inenlerin içinde ilk olarak o uzun sıranın otlatmadan dönen hayvanlar olduğunu anlayan Asanov idi. Hayvanların sonunda atlı biri görüldü. Koyunun ilk sırası ahıra yaklaştığında atlı kişi avludaki arabaya doğru ilerledi.

Önce atından inip onu kapı önündeki ağaca bağladı da arabaya yürüyerek yaklaşıp herkesin yüzüne bakıp sırayla selamlaştı.

-Nureke misiniz? – dedi o Asanov'a elini uzatarak.

-Benim, Raka, sağsalim misiniz? – dedi sekreter ihtiyarın elini kısarak. Bundan iki-üç sene önce Asanov bu bölgede bir kez olmuştu. Ondan sonra Börıbayev ihtiyar ile

görüşmemiştir. Karanlıkta Börıbayev ihtiyarın kendisini, bir kere gördüğü kişiyi, yanılmadan tanıdığına içten hayran olarak.

Selamlaştıktan sonraki ihtiyarın ilk sözü “eve niye girmiyorsunuz?” oldu. Misafirlerle birlikte, hayvanları otlayıp eve giren ihtiyara genç çocuk sarılarak, sarışın hafif tombul kadın ise evi ikiye ayıran sobanın yanında durduğu halde karşıladı. Odanın yukarı tarafında sofra hazırlanıp onun üzerinde ise çok yakılan onluk mum koyulmuş.

İhtiyar, misafirlerini odanın yukarı tarafına çıkartıp kendisi hemen montunu çıkarıp “Nasiha adlı eşim” – diye eşini göstererek onun kucağındaki bebeğe elini uzattı. Eşinin “ihtiyar soğuksun ki” dediğine de bakmadan çocuğu öpüp göğsüne bastırıp sıkıca kucakladı. Geniş deri pantolon, büyük, uzun siyah çizme, üzerine dik yakalı beyaz gömleğinin üstüne nakışlı kıyafet giyen kısa sakallı, küçük, çekik göz, kalın saçlı kişi. Rüzgar etkileyip ayaz dokunan yüzü sarıdan esmere dönüşmüş. Sarışın kaş yukarı kabağın derinlerinde bulunan kahverengi göz[31] çocuğu her öptüğünde mutluluk dolarak canlanarak elektrik lambasını andırıyordu.

-Bu “Şanyrak kemer”de bu sene üç kişi kışlıyoruz, -diyor ihtiyar misafirleri yukarıdaki kalın halının üstüne rahat rahat oturduktan sonra. -Önce az önceki eşim ikimiz kışlıyorduk. Bu sene yazdan itibaren küçüğümüz eşlik oldu, onun adı Serik, - diye ihtiyar çocuğa sarıldı. İhtiyar, Asanov’un ricası üzerine geçen senedeki kışı anlattı.

- Geçen kışın neyini anlat diyorsunuz Nureke? Kışın adı kıştır, onun soğuğu, yumuşağı olmadan olmaz. İnsanın da morali hep aynı olamaz: bazen soğuk, bazen sıcak olur. Çok soğuk bir kışın olacağını hissediyordum. Anlayan boş durmaz, ben de bu kışın gidişatını Ekim ayında anlamıştım ve kendi başımın çaresine bakmaya başladım. Her sabah koyunlara bir kez saman vermeye başladım. Oradaki düşüncem ilk baştan koyunları şişmanlatıp bahara iyi bir şekilde girmelerini sağlamaktı. Gündüzleri çim görsem sabah onu alıp kızakla taşıyıp koyuna verirdim ve sonra onu otlatmaya götürüyordum. Çimi çok olsa da tepelere hayvanları göndermedim. Samanı az yese de soğuk algınlığı olmasın diye hayvanları rüzgarsız yere götürüyordum. Hayvanı sadece açlık değil soğuk da öldürür. Geçen kışın hayvan sadece saman yetmediği için öldü diyorsunuz. Ben anlatsam var ya çoğu hayvan soğuktan öldü. Dağın dibindeki bu ahır rüzgarsız olsa da ayaz olduğunda koruyamaz ki yavrularım. Kışın ılıkılığı ile bu ahırlarda kalıyorlar yoksa

burası hayvan için iyi bir ahır mı ki? Bu semtte hayvanı sadece Sulu'nun dağı yaşıyor dersem bana kızılıyorsunuz da. Ama gerçekten de öyle! Burada insanlar: "Sulu dağının kışı yok" diyorlar. Hayır Sulu dağının kışı değil, dağı güzel. Sulu'nun kışı dağısız, bozkırda olsaydı ne kadar üşüyeceklerdi. Bence, bizim hayvanları koruyan, bizi uğraştırmayan da, en önemlisi bizi geçen senedeki gibi zayiata çıkaracak olan da Sulu dağı. Çünkü biz sadece ona güvenmeye alışmışız. Geçen sene bunun büyük zararı gibi hissedilmedi mi?[32]

-Savaşan kişi zayıf düşmez, - diyor Rakım ihtiyar, - Burada o sert bir şekilde el hareketi yapıp sofraya başında oturanlara "Bunum doğru değil mi?" diyormuşçasına bakış atıyordu. -Zayıf düşmemediğimiz değil mi, geçen sene 500 koyundan eşim ikimiz altı ayın uzun, soğuk kışın sadece on iki koyunu kaybettik. Sakallı ben hiç kayıpsız çıkmam gerekiyordu kıştan ama yalnız olduğum için bu beni aştı. Boran ile ayaz benim beyaz sakalıma bakmadı. Ama geçen kışın bile 200-300 hayvan kaybı olan bölgeler de var. Sadece onlara bakarak şükür edebildiğim olmasa...

-Hanım, çayın iyice demlenmemiş, birazcık daha ekle. Var mıydı o? Ya bu ilçe de bize hiç çay yetiştiremiyor, - diye Rakan kelime arasında çok üzgün olduğunu belirtiyor. - İhtiyar ile sohbet ederek yemeğe kalırsanız güzel olurdu. -Ondan sonra o tekrar hikayesine devam etti. İhtiyarın konuşması da, el hareketleri de hızlı, hiç gecikmiyor. Başıyla hızlıca onaylayıp boynunu döndürüp konuşmasının temposuna göre bedeni de birlikte hareket ediyordu. Bu hareketlerinden ve yüzünden Rakan'ın bir konuşsa içten, hiçbir şey gizlemeden, durmadan anlatan iyi kalpli biri olduğu anlaşılıyor.

- Bu kışa verecek küçük hayvanım bile yok, diyor ihtiyar çocuk gibi sevine gülümseyerek. - Şu Serik ikimiz küçücük hayvan bile vermeyeceğiz. Dedesi bunu bir koklasa yorgunluğunu unutup kahraman da, güçlü de oluveriyor, -diye ihtiyar dizinde oturan bedeni iri, gözleri büyük, beyaz tenli çocuğu tekrar koklamaya devam ediyordu.

-Biz yalnızız, Nureke, - diyor ihtiyar kasedeki çayını yavaş yudumlayarak. -Bize kolhoz merkezinden yem, dışarıdan saman getirecek birini verirse iyi olurdu. Şu iki ayda hayvanı iyi beslemek lazım, saman tasarruf etmemek lazım... Köyde eşim ikimize eşlik edecek ihtiyarlar var. Onlardan birini kolhoz bizim yanımıza gönderse iyi olurdu.

Böribayev'in konuşması Asanov'un yarasına dokunmuş gibi, iç dünyasını çok etkilemişti. O fincandaki çayını sol eline alıp yukarıya kaldırdığı halde ihtiyarın konuşmasını dikkatlice dinliyordu. İhtiyar konuşması bittikten sonra şimdi hayvanlara samanın verilip verilmediğini sordu.[33]

-Bu sene, Allah'a şükürler olsun, saman yeterli, - dedi ihtiyar. – Hayvanın kendi besinini kendisinden tasarruf edecek kadar bana ne olabilir ki? Vereceğim. Nureke, sizden gizlemiyorum. Geçende çiftlik yöneticimiz gelip “Şimdi hava sıcak, hayvanları otlatmaya devam et, saman verme” diye durmadan söylemişti. Onun fikrince saman sadece kış sonu soğuk olursa verilmeli. Çok akıllı ya kendisi! Dediğimi dinlemiyor. Ondan sonra “Tamam” dedim de gönderdim. O uzaklaşınca samanı getirip verdim hayvanlara. Bazen ahır yanındaki samanı yedirmeden şu dışarıda olan çimleri biçip veriyorum. Hayvan samanı ise hayvan yesin işte! Bunun için çiftlik yöneticisi Böribayev'a dava açacaksa açsın! “Böribayev soğuk kışın bir hayvanı kaybetmedi” diye toplantıda konuşup diğerlerini azarlıyormuş; Böribayev'ın hayvanları nasıl sağsalim sakladığını dinlemek bile istemiyorlar kendileri. Onlar beni gez diye, peşlerinden bakarak yürüyeceksem, hayvanların ölmeyeceğini mi düşünüyorlar ya? Saman vereceğim, Nureke, bundan kötü zaman – geçen kışın da ben kış başından koyunlara saman veriyordum.

Bundan sonra Rakan hayvanın yerini temiz tutulması, yatacağı yerinin yumuşak olması hakkında anlatıp onu “yatacak yerin – yarım evin diyorlar yavrularım” diye bir cümleyle sonuç çıkarttı.

-Doğru, Raka, - dedi Asanov. – Saman vermeye devam edin, kimseden korkmayın.

-İşte, öyle konuşsana, cancağızım, Allah istediğini versin – diye buna ihtiyar çocukça sevinerek.

Böribayev'ın evinden Asanov, sevdiği profesörün anlattığı güzel dersten çıkmış öğrenci gibi iöten sevinerek memnun olarak çıktı. Gideceği zaman Böribayev'ın elini sıkıp kardeşin ağabeyine yapacağı büyük saygıyı gösterdi. Kendisinin biraz sonra tekrar gelip ihtiyar ile acelesiz sohbet edeceğini söyledi. İhtiyar da buna çok sevinip Ayan'a gideceği yolu gösterip evden uzaklaşana kadar eşlik etti...

-Evet, şimdi, senin bilgilerin nasıl, bu nasıl?

-Bu, çok güzel hikayeymiş, Nureke.

-Öyleyse bunu yazın. Ben sizi kendimle arabama alıp boşuna mı taşıyorum sanıyorsunuz? Böribayev'in tecrübesini paylaşmak lazım. Sadece Böribayev'in değil, başka çobanların, hayvan bakıcıların böyle güzel[34] tecrübelerini herkese örnek olarak göstermek sizin göreviniz. Küçük tecrübenin bile unutulmadan gazetede yer alması lazım. Gazetede böyle bir bölüm oluşturmanız lazım, not alsana defterine. "İhtiyar çobanlar ne diyor?" mu diyeceksiniz ya da onların vasiyeti mi diyeceksiniz, onu kendileriniz düşünürsünüz. Ondan sonra ara vermeden bu bölümde bilgiler paylaşın. Böribayev'in az önce adı geçen çiftlik yöneticisi hakkında anlattıklarını yayınlasanıza ilgi çekmez miymiş? Ya da onun "yatacak yerin – yarım evin" dediği atasözünü yayınlarsanız bunun kendisi bile sizin kuru bilgiden bin kat iyi...

Ayan'dan ayrıldığında bölgeyi avucunun içi gibi bilen Karatay öne çıkmıştı ve Kuroşkin'in arabası onu takip etmişti. Bir süre sonra Kuroşkin'in şoförü Vanya kendisinin bir şehir şoförü olduğunu, şehir şoförü olsa da, böyle engebeli bir yolda da köy sürücülerinden fena olmadığını göstermek istedi mi – bir noktada aniden Asanov'ların önüne çıktı.

-Seysenbekov, Karatay'ın omzunun üzerinden ileriye bakarken, "Ah, bu Komsomollar" dedi. Çünkü o arabada Kuroşkin'den başka Komsomol bölge komitesinin sekreteri Eleutayev de vardı.

-Komsomollar daha güçlü olmaya başladı, - dedi Asanov.

Öne çıktıktan sonra Vanya kapıyı açtı ve arka arkaya iki kez arkasına baktı. Bu Karatay'ın onuruna dokunan bir darbe olmuştu. Bütün bunları gören Seysenbekov:

-Karatay, Vanya seninle dalga geçiyor, dedi. -İlçede senden daha hızlı kimse yoktu, şehir sürücülerini rekabet etmekten korkuyorsun galiba...

Karatay'ın, Seysenbekov'un konuşmasını daha fazla dinleyecek gücü kalmamıştı, serçe gibi biraz eğildi de, sağ ayağıyla gaza bastı. Bunu gören öndeki araba sinek gibi kaçtı.

Yolun engebeli, arızalı olmasına bakmıyor, araba gitgide daha fazla zıplıyor, arkası çok bozuluyor...

-Kimseye bulaşma, Karatay, dedi Asanov. –Bunlar çocuk olmuşlar, sen onlara bakma, aynı şekilde sürmeye devam et.

Bundan Karatay da, Seysenbekov da memnun[35] olmadı. Arkadaki araba “yavaşladıktan” sonra, öndeki araba zaman zaman ondan uzaklaşıyor, onu tekrar karşılıyor, yanına yaklaşıncaya kadar tekrar hızlı sürüyordu. Kayınvalidesinin önünde yürüyen genç tay yolda oraya buraya gittikten sonra, tekrar kayınvalidesinin yanına gelirdi. Sonra tay hazırlanıp, tekrar koşturmaya başladılar. Öğleden sonra, iki “Gas-69”, “Bolşevik” kolhozuna girdi.

Kolhoz ofisi yeni inşa edilmişti. Koridor ile salon henüz tahtalanmamış. Bu nedenle, salona giren, salondan kolhoz başkanının ve muhasebecinin oturduğu odaya girecek kapıların eşiği yüksekti. İri vücudu olan Asanov ile bir yelken sütunu kadar ince ve uzun olan Kuroçkin için büyük bir engel gibi görünmese de, yanındakilere eşiği basmak – Sulu Dağının en yüksek zirvesi olan Aqbet’e tırmanmak gibiydi. Kuroçkin’in kısa boylu, kurnaz ve sarı gözlü şoförü Vanya ise:

- Kahretsin, ben bu kadar yükseklere tırmanabilecek turist değilim, diye ofise girmeden arabasına yöneldi. Onunla boyu hemen hemen aynı Karatay şehirden gelen arkadaşına iyi niyetini göstermiş olup Vanya ile birlikte geri döndü.

Asanov, odanın sağ köşesinde oturan sarı gözlü, kısa burunlu, orta boylu siyah bir adamı Kuroçkin ile tanıştırdı.

-Bu kolhozun başkanı Yoldaş Makenov, -dedi ve Makenov’a Kuroçkin’in kim olduğunu söyledi.

Makenov uzun siyah bir paltı giyen, onun dışından da paltodan kısa kanvas yağmurluk giyen, boynunda deve tüyünden yapılmış sıcacık bir el örgüsü atkı takan, hızlı ve durmadan konuşan otuzlu yaşlarında bir adamdı. Sakalları uzamış, güldüğünde burun delikleri hafifçe yukarı kalkıyor. Otururken ağzından kelime çıkmasın diye ince dudaklarını sıkı bir şekilde tutuyor.

Bunlar içeri girerken başkan karşısında duran uzun boylu, derin mavi gözlü adamla yüksek sesle tartışıyordu.

-Neden bağırsıyorsunuz? dedi Asanov onlara sırayla bakarak.

Başkanın karşısında duran adam yaz aylarında [36] kolhozunda olan MTİ çalışanı - traktör sürücüsüyümüş. O kolhozdaki çalışmalarım için bana yeterli tahıl verilmedi diyor, kolhoz başkanı biz istasyonla tamamen ödeştik, başka da yapacak bir şeyimiz yok diye parmak salladı. Tartışmanın sebebi buymuş. Sebebini dinledikten sonra Asanov Makenov'a: yarın bu yoldaş ile muhasebecini MTİ'ye gönder, iki muhasebeci muhasebe kitaplarını karşılaştırsın, ne siz ne MTİ yanlış hesapladıysanız, onu düzeltip, traktörcünün maaşını verin diye karar verdi. Sonra o Makenov'a:

-Neden bu kadar yüksek sesle bağırsın ki, önüne gelen bir traktörcünün şikayetini insanca dinleyip, onu bağına basarak çözemiyor musun? Yoksa yarın o traktörcüye ihtiyacın olmadığını mı düşünüyorsun. Ne de olsa bağırmaya ve tartışmaya alışkınsınız, dedi üzülenek. Bundan sonra o iş hakkında konuşmaya başladı.

-Parti örgütünün sekreteri nerede?

-Burada.

-Yardımcınız nerede?

-Burada.

O anda odaya uzun çizme giyen, başlarındaki şapkadan sadece gözleri görünen, orta yaşlı iki kişi girdi. Bunlar, kolhoz parti örgütü sekreteri Janibek Kanaşev ve başkan yardımcısı Mukan Orazbayev idi. Asanov halkı selamlamalarına izin verdi ve sonra dikkatini onlara çevirdi.

-Hepiniz evdesiniz, hayvanların yanında kim var, dedi o Kanaşev'a sakin bir sesle.

-Nureke, kimimiz yarın çıkacaktık, kimimiz şimdi çıkacaktık hayvanlara bakmaya dedi. Bölge parti komitesi bürosunun kararını tartışarak... Hayvanlara bakıp gelmiştik...

-Bir karar ne kadar tartışılabilir, hayvanlara saman veriliyor mu tartışınca?

-Şimdi vermeye başlayacağız.

-Niye şimdi başlıyorsunuz? Kış başından beri neden vermiyorsunuz?

-Daha önce söylenmiş olsaydı, dedi Kanaşev başkana bakarak.[37]

-Öyle talimat verilmedi ki, Nureke, dedi Makenov.

-Her zaman ne talimatı size. Hangimizin karısı tencerenin altına ateş yakmak veya evi temizlemek için bizden izin istiyor? Hiçbiri. Çünkü o kendi işi, kendi evi, Kazakça “sonunda kendisi yapacak işi”, bu yüzden kimse söylemeden kendi evini temiz ve düzenli tutar. Aktif yoldaşlar, neden işinize en azından o köylü kadın gibi bakmıyorsunuz? Hayvanlara ot, tuz ve su vermek için bölge parti komitesi ile yönetim komitesinin talimatına ne gerek var. İnsan kendi işini kendi bilip yapmaz mı? Yoksa kendi işiniz gibi görmüyor musunuz?

Asanov durdu ve kolhoz yöneticilerine baktı.

-Neden görmeyelim, dedi Orazbayev şapkasını sıkıp, aşağı bakarak.

-Madem kendi işiniz gibi görüyorsunuz, o zaman neden yapmıyorsunuz? Çiftlik yöneticisine başkan yardımcısı, yardımcıya başkan, başkana ise bölge parti komitesi ya da bölge yönetim komitesi söylemesi lazım. Birbirinize kulak verip, kablosuz telefon onuyorsunuz. Peki sadece talimatla yaşamak mümkün müdür? Böyle işte siz bizden, biz yoldaş Konyrbayev ikimiz il komitesi ile il yönetim komitesinden talimat bekleyip, boşuna oturursak nasıl hayatta kalacağız? Yoksa hayvanlara ot verme hakkında talimat bize ilden gelecek diye mi düşünüyorsunuz? Hayır, o “talimat” kendiniz gibi başkanların, hatta sıradan çobanların tecrübelerinden elde edilmiştir. O tecrübeyi bölge parti komite bürosu üyelerinin kolektif düşüncesi özetledi de, yukarıdan talimat beklemeden tüm kolhozlara sundu, çünkü sizin gibi başkanlar bunu göz ardı etmeye başladı. Yoksa bu sizin, hatta, burada oturan üç-dördünüz konuşup, halledebileceğiniz iş değil mi? Bir işte inisiyatif alırsanız birinin sizi döveceğini mi düşünüyorsunuz?

Asanov kendini uzun zamandan beri üzen durumdan bahsetti de, bir ah çekti.

-Stalin kolhozunda Rahım Boribayev adında bir çoban var, dedi Asanov. -Ve o yaşlı adam işini bizim bazı aktiflerimizden çok daha iyi düşünüyor ve anlıyor. Yaşlı adam bu

iki ayda hayvanlardan[38] saman esirgememek lazım diyor. Çiftlik başkanının hayvanlara saman verilmemesi gerektiğini söylemesine rağmen, bugüne kadar sabah koyunlara çok ot verdikten sonra tarlaya otlatırmış...

-Bizim Japar da öyle yapıyormuş ama kendi gözümüzle görmedik, dedi Kanaşev.

-Görmemek için bir sebep var, dedi Asanov, -görürseniz suçlarsınız, o yüzden göstermiyor onlar. Rahım, Japar ihtiyarlara kim talimat verdi sizce, Japar'a verdiniz mi siz? Neden böyle yapıyorlar, biliyor musunuz? Çünkü onlar işlerini dürüstçe yapıyorlar, yapacakları iş için sizin gibi emir beklemiyorlar. Bu yüzden onların hayvanları tüm kış boyunca iyi durumdalar.

Asanov durduktan sonra Makenov atını eyerleyip gideceğini söyledi ve gerçekten bölge parti komitesinin kararını aldıktan bu yana aktifin merkezde oyalandığını kabul etti. Bugün birkaç yoldaşın hayvanlara bakmaya gideceğini söyledi.

-Öyleyse, bizimle gel ve bazı noktaları ziyaret et, -dedi Asanov ona.

Ofisin kapısında çift namlulu bir tüfek vardı. Silahın namlusundan aşağıya bakan Asanov'un dikkati kuyruğunun ve zeminin birleştiği yerde saçılan çamura düştü. Zeminin boyasız beyaz tahtası o kadar kirli ki, insan bakamıyor bile. Asanov, odanın ikinci duvarında, başkanın karşısında, dolaplarla çevrili, abaküsler ve kalın dosyaların arkasında zar zor görünen ince bıyıklı, kalkık burunlu ve şiş yüzlü genç muhasebeci yardımcısına baktı.

-Canım Kumisbekov, sen Komsomol üyesi değil misin?

-Evet, dedi genç adam ayağa kalkarak.

-Komsomol üyesiysen bu kadar kirli bir yerde nasıl oturuyorsunuz? dedi Asanov işaret parmağıyla yeri göstererek. Adam kızardı ve aşağı baktı. Bunu gören Asanov ona başka hiçbir şey söylemedi...

Bölge parti komite bürosu kararının uygulanması için kolhoz partisi örgütünün ne gibi önlemler[39] aldığını Kanaşev'a sorup, Asanov bu konudaki görüşünü açıkladıktan sonra diğer yoldaşlarının konuşmasına izin verdi, onların sorularına kolhoz liderlerinin verdikleri cevapları sessizce dinledi. Kolhozun kış hazırlıkları ve diğer koşulları

hakkında soru sorup, Őu anki yerini dikkatli bir Őekilde inceledikten sonra arabalarına bindiler ve çobanları ve hayvanların durumunu kendi gözleriyle görmek için dađ içindeki hayvanların olduđu yere gittiler.

Köyden çıkarken iki sürücü patronlarına kolhoza gelirken Vanya'nın arabasının yaprak yayının kırıldığını söyledi. Tek fark Őuydu: Karatay sođuk ve kibirli bir tavırla böyle bir kaza benim yüzümden olamaz dedi, Asanov sessiz kaldı, Vanya ise "yapacak bir Őey yok" der gibi gözlerini kırıpŐırdı ve Kuroçkin "ah, sen ne yaptın?" diye onu suçlayarak bakakaldı.

Bunlar bazen dađ yakınında, bazen aŐađı inerek uzun süre yürüdüler. Önceleri çok sessizlik oldu ama sonra soru-cevaplar baŐladı ve ardından da kısa hikayeler geldi.

-Çobanların durumu -giysiler ve yiyecekleri nasıl? diye sordu Asanov, arkasında oturan Makenov'a.

Makenov, bu yıl çobanların öncekinden çok daha fazla tahıl aldıđını ve her evde bol bol tahıl olduđunu söyledi.

-Tahıl olduđunu biliyorum, bana bununla vnme. Sen Őunu söyle: Çobanların evinden ekmek ve piŐi bulunur mu? Yoksa evlerinde sadece çuval çuval buđday olduđu için mutlu musunuz?

-Bulunur, Nureke. Kendileri Őenmezlerse un olacak, neden olmasın?!

-Nasıl olacak?

-Her evin kendi el deđirmeni vardır, onunla her gün lazım unlarını đtyorlar.

Sanki Asanov'un görünmeyen i yaraları büyük bir acı içinde gibiydi. Bir an kaŐlarını çattı da, ardından büyük acılar içinde olmasına rađmen, güçlü bir adama dönüŐtü.[40]

-YoldaŐ Makenov, ben size ne zamandan beri kolhoz çalıŐanlarını el deđirmen emeđinden kurtarın diyorum. Neden hala elektrik santrali getirip kurmadınız?

"BolŐevik" kolhozu elektrik santrali bu yıl satın almıŐtı. Ancak bu güne kadar köye teslim edilmedi ve bölge merkezinde duruyordu. Kolhozun merkezi malikanesinde ayrıca bir elektrikli deđirmen de var. En baŐta Asanov'un giriŐimiyle satın alınan santral

bir türlü kolhoza getirilemedi. Sonbaharda, Ertis buzu donduktan sonra getireceklerini söylemişlerdi. Şimdi, buz donduktan sonra giderek daha fazla ihmal ediliyor. Bunu düşünen Makenov, yaklaşan mahkeme seçimlerinden sonra santrali getirmek için bölge merkezine bir araba gönderileceğini söyledi.

Ondan sonra kimse konuşmadı ve araba bir süre sessiz kaldı. Seçime daha dört gün vardı. Asanov'un Makenov'un bu görüşünü destekleyip desteklemediği belli değildi.

Bir süre sonra Asanov, Makenov'a yaşlı Japar'ı sordu.

-Japeke yaşlanıyor mu? dedi o pişmanlık duyuyormuş gibi.

Konuşma yaşlı Japar'a döndüğünde, Makenov ilk defadaki gibi tereddüt etmedi ve uzun uzun konuştu. Çünkü yaşlı Japar'ın hayatı, dinleyiciye gerçek şükran ve neşe getiren birçok şeye sahipti. Sırlarını saklamayan, düşüncelerini doğrudan anlatan, çocuksu karakterli, kibar, naif yaşlı bir adamın davranışları Hoca Nasreddin'in hikayesi gibi bu bölgede yayılmıştı ve gözlerinden yaşlar akana kadar güldürürdü. Bu tür hikayelerden biri yaşlı adam Japar'ın evlenen kızı hakkındaydı. Şöyle anlatılıyordu:

Japeken yakındaki madenlerden birinde şoför olarak çalışan, daha önce karısını terk etmiş bir adama kızını vermek üzeredir. Düğün bitip, herkes dışarı çıktığında, gelin damadın arabasına bindikten sonra damat, evdeki Japeke'ye veda etmek için koşarak gelir. "Baba, hoşçakal" diyerek elini yaşlı adama uzatmış. Japeke damadın elini çabucak tutup "hadi, söyle bana, eski karını niye bıraktın?" diye sorguya aldı. Damat utanıp söylemeden kaçmaya başlayınca[41] bağırarak kızını çağırması. Dışarıdakiler bağıran sesi duyunca koşarak eve girseler, Japeken damadın bileğinden tutmuş, kıpırdatmıyor.

-Ne oldu Japeke?

-Kızım, kıpırdamadan otur. Bu eski karısından neden ayrıldığını söylemiyor. Eğer söylemezse, gitmene izin vermeyeceğim dedi.

Çaresiz kalan utanan genç adam, eski karısından neden boşandığını herkesin önünde açıkladı. "Bir daha karını bırakacak mısın?" diyor Japeke. "Hayır" diyor damat. Japeken üç kez sordu ve damadı üç kez yanıtladıktan sonra, "o zaman gidin" dedi ve onları serbest bıraktı... Birkaç ay sonra kızı eve geldiğinde, Japeken arabanın üzerinde duran,

şehirdekiler gibi giyinen kendi kızını tanıyamayıp, damadına “bu kadın da kim?” demişmiş.

Japeken’in zengin ve güçlü olduğunu söyledikten sonra Makenov, Japeken hakkında ilginç bir hikaye daha anlattı.

-Japeken’in bana neden cimri dediğini biliyor musunuz? dedi Makenov öne doğru eğilerek.

-Hayır, dedi Asanov.

Sonra Makenov şöyle bir hikayeyi anlattı. Geçen sonbaharda kolhoz devlete teslim edilen tahıl için “Pobeda” arabasını almış da, bir gün Makenov, aynı arabayla Japar’ın oturduğu “Mergen” arazisine gelmiş. Geldiğinde orada yeni yapılan bir buçuk bin koyun ahırının çatısı kapatılıyormuş. İnşaatçılar kolhoza gelen yeni arabayı görmüşler. “Köyün yaşlısı sizsiniz, araba sizin, bir düğün yaparsınız artık” diye şaka yapmış Makenov Japar’a. “Hayır” dedi yaşlı adam başını sallayarak. “Araba güzel ama yapmayacağım. Yapmayacağım çünkü bu arabanın keyfini sadece sen çıkaracaksın. Eğer herkesin kullanabileceği, çevreye faydalı olacak büyük bir araba olsaydı yapardım. Buna kendin yap. Sana bir koyunumu vereyim, akşama inşaatçı çobanlarla birlikte düğünde yiyelim. Ama yarın koyunumu geri getireceksin”. Makenov sözünden dönmeye başladı. “Ben şaka yapmıştım ama siz ciddiye almışsınız” diyor. O zaman[42] “cimri olduğunu itiraf et” demiş yaşlı adam, o da “itiraf ediyorum” demiş.

Akşama doğru, o gün ilçe tüketici birliğinden alınan bu kolhoza ait ikinci araba –dört tonluk “ZİS-150” üzerinde çiftlik için hazırlanan iki kutu cam beklenmedik bir şekilde gelmişti. Bunu gören Japeken çok mutlu oldu ve Makenov’un “yapmayın” demesine rağmen bir koyunu aldı ve yeni ahırın başında onu kesti.

-Sen cimri olabilirsin ama ben öyle olamam, dedi yaşlı adam. -Evde cimri olan, dışarıda da cimri olur. Kendi paranla düğün yapmayı bırak da, kolhoz için bir şey almaya ellerin titriyor senin. Halkın gücü, ilçedekilerin söylemesi sayesinde almadın mı bu santrali. Onu Ertis üzerinden trenle geçirmeyi zarar olarak görüp, kışa bırakıyorsun...

Yaşlı Japar koyunu keserken böyle şeyler söyleyip, Makenov’u sert bir şekilde azarladı. Koyunun derisi alınıp, karnı yarıldıktan sonra, göğüsünden bir kıkırdak alır ve çatısı

yeni kapatılmış büyük bir ahırın önüne koyar. Eskiden Kazaklar evde hayvanlar kesilirken evin kapısına kıkırdak atardı ve inmeden kapıya yapışırsa evin adı yarıştan gelirdi. Diğerleri fark etmese de bu batıl inancı iyi bilen Japeken kıkırdak kapıya yapıştığında çok sevindi ve “benim evimdeki hızlı şey bu arabam” dedi mutlu olarak. İşte o günden beri Makenov’a “Şıgaybay” diyor.

Bu konuşma arabadakileri çok mutlu etti. Sonunda Karatay da gülümsedi, direksiyona yaslandı ve sağ ayağıyla gaza daha da sert bastı.

-O yalı adamdan beklenir, dedi Asanov gülererek. –Bu yıl yanına yardımcı verdin mi?

-Verdim, dedi Makenov.

Koyunların son noktası olan "Kara quis'a" ulaştıklarında güneş batı kıyısında batmıştı. Her evin yanında birer at bağlı olan üç veya dört evden oluşan küçük bir köy olduğu[43] ortaya çıktı. Çünkü koyun çiftliğinin yöneticisi de bu yıl kışı burada geçirmiş ve evindeki misafirleriyle birlikte bu nokta eskisinden çok daha canlı görünüyordu.

Çiftlik yöneticisi evinde yokmuş. Sabah “Kara Taş’a” gitti denen söylentiler var. Burada hayvanlar –çiftlik yöneticisinin oturduğu ahırda değil, çobanların yaşadığı evlerin ahırlarındaymış. Bunlar iki ahıra da girdiler: o ahırdaki hayvanlar şimdiden oraya hapsedilmişler. “Bütün hayvanlar alacakaranlıkta kilitlenmiş” diye kızıyor Makenov çobanlara. Asanov hayvanlara saman verilip verilmediğini sordu ve dünden beri saman verilmeye başladığını öğrendiler. Onlarla konuşan Ordabayev İsmail adlı hantalca yaşlı bir çobandı. Hayvanlara verecek saman ve tuzun var mı sorusuna cevap veremedi. “Umarım çiftlik yöneticisinin evinde vardır, yoksa bilmiyorum, benim elimde samandan başka hiçbir şey yok” dedi. Asanov, Eleutaev ve Seisenbekov’u çiftlik yöneticisinin evine gönderdi ve orada samanın dört ya da beş gündür teslim edilmediğini ve hayvanların kışın hiç tuz görmediklerini öğrendiler. Asanov yine yorulmadan İsmail’e hayvanlara samanı “bol bol” vermesi gerektiğini anlattı.

-“Şimdi saat dört”, dedi saatine bakarak. Koyunlarınız şimdiden sabah 8-9’a kadar kilitli kalacak. Demek onlar günde 16-17 saat aç kalacakmış, böylece hayvanlar zayıflıyorlar. Senin gibi Rahım denen yaşlı adam hayvanlara böyle bakıyormuş, diye Börıbayev’in yöntemlerinden bahsetti. –Umarım anladınız.

-Anladım, anladım, dedi çoban utanarak. –Eve gelen misafire çay vermek için erken kilitlemişim. Yoksa, her gün erken kilitlemiyoruz.

-Ha şöyle, dedi Asanov. -Ben de sizin gibi tecrübeli çobanlar her gün böyle yapmaz diye düşünmüştüm. Giderken Asanov, Smail'in evine geldi. Ortası duvar soba ile ayrılan evin iki tarafına iki aile yerleşmiş. İçeri girenlerin gözü girişte, hafifçe eğilen, orta yaşlı bir kadın el değirmeni ile un öğütüyordu.

-Şöyle yapın, dedi Asanov Makenov'a bakarak. -Elektrik santraliniz kolhoza seçimden sonra değil, seçime[44] kadar teslim edilsin, değirmenler seçimden sonra çalışmaya başlasın.

Makenov, arabanın boş olmadığını söyleyip, kıvranmaya başlıyordu:

-Tartışmayalım! –dedi Asanov. Komünistlerin kaçmaya başladığında tartışmayı durdurabilen konuşmasıydı bu. Bundan sonra Makenov yarın şehre gönderilecek arabayı ve ona gidecek insanın görevlerini düşünmeye başladı.

“Kara taş'a” çabuk geldiler. Koyun çiftliğinin yöneticisi Sadık Saqabekov gerçekten bu noktadaydı ve onu evden ahıra davet ettiler. O üstüne astarlı siyah ceket, ayağına büyük çizme giymiş, başına da kızıl tilkiden yapılmış yeni bir eşarp takmış, kendisi de kırmızı yüzlü, güzel tilki bıyıklı orta yaşlarındaki adammış. Kısık gözlerini bir şeyden kibirlenmiş gibi, birine bakınca daha çok kısık oluyordu. Alçak ahırın içinde boynunu azıcık çevirip, acele etmeden zarif bir şekilde hareket ediyormuş. Eskiden kolhoz yöneticisi olduğundan mı, kendisinin küçük çalışan olduğundan utanmıyor. Ellerini beline koymuş, tükürüyor.

Sıska kuzuların bakıcısı genç bir kadın olan Jamiyeva Malike'den Asanov kuzulara saman verilip verilmediğini sordu. İlk başta durmadan konuşan kadın, bu soruyu cevaplamaya geldiğinde tek kelime edemedi, tökezledi ve yavaşça çiftlik müdürüne baktı. O vakitte boğazını temizleyerek:

-Ha saman mı diyorsunuz, elbette verilecek, dedi ve sırtını dönüp tükürdü. Sonra kadın çabuk araya girdi ve:

-Yem veriyoruz, saman veriyoruz, dedi o.

-Tuz veriyor musunuz?

Bu soruya kadın hiç düşünmeden cevap verdi.

-Veriyoruz.

- Bana yemleri ve tuzları gösterin.

Kadın yine duraksadı.

Asanov, doğrudan kadının gözlerinin içine bakarak:

-Yalan söylüyorsunuz Malike yoldaş, -dedi. - Neden yalan[45] söyleyerek kendinizi zor duruma sokuyorsunuz? Neden artık ya yemin ya da tuzun olmadığını söylemiyorsunuz?

Saqabekov, yalan söyleyen ve utanan bir kolhoz kadına müdahale bile etmedi. Kadın buna kızgın olduğu için mi yoksa özür dilemek mi istedi:

-Burada yemin ya da tuzun olmadığı doğru, -dedi alçak bir sesle. - Üzgünüm Nureke, ben şu kişiyi düşünerek...

Asanov sıcak bir tavırla:

- Bir kereliğine affedeyim hızlı itirafınız için, dedi Asanov da iyi konuşarak. -Sonuçta, bu hayvanlara Saqabekov'tan daha çok acıdığınızı biliyorum. O yüzden unutmayın: siz yem isterseniz yem, tuz isterseniz tuz getirsinler. Anladınız mı?

- Anladım.

-Neden böyle? - dedi Asanov, Saqabekov'a bakarak .

- Yeterli bir miktarda ortada yem var,o yeterli, - diyor Saqabekov.

- Neden burada değil?

- Getireceğiz...

-Ne zaman?

- Getirilir, işte burası...

- Neden tuz yok?

- Elimde onu almak için bir emir de var...

Kurnazca bu şekilde, hiç zorlanmadan, tereddüt etmeden, nazik bir şekilde yanıt verdi. Onun bu cevapları, duruşu Asanov'un canına iğne gibi battı.

O sırada Kuroçkin, Eleutayev ve Seysenbekov'tan kolhoz kadının ilk başta çiftlik müdürünün lehine yalan söylediğini öğrenmiş, çiftlik müdürünün sakin cevaplarını duyup, ne dediğini anlamasa da ona kaşlarını çatarak bakakalmıştı.

-Bunu sen yaparsan başkadan ne bekleyebiliriz?- dedi Asanov, Makenov'a buradaki yem ve tuzun teslimini anlattıktan sonra, düşünceli bir şekilde arabaya yöneldi.

Arabaya yaklaşırken:

- Saqabekov, buraya gelir misin?- dedi. – Kanaşev'e yarın akşam sekizde parti toplantısı düzenlemesini söyle. Gündem: Çiftlikte koyunların kışlaması hakkında. Konuşmacı kendin olacaksın, ek konuşmacı ise... – Asanov[46] dikkatini başkana çevirdi ve dedi ki - Makenov olacak. Bu küçük olay Asanov'u bir kez daha rahatsız etti. Bir sonraki durağa kadar Karatay'a ve arkasındakilere bakmadı, sessiz kaldı...

Makenov da kendini rahatsız hissetti. "Asanov'un sözleri doğru, - diye düşündü kendi kendine. -Kendimiz emir ve talimat olmadan hareket etmediğimiz doğrudur. Ve bir talimat varsa, bu da "kabloşuz telefon" gibi, içimizdeki bir ses bunu reddeder - bir sonraki kişiye iletilmez ve her şey mahvolur. Aksi takdirde, bu Saqabekov'a her gün söylenen şey. Dün merkezden daha fazla yem ve tuzla ayrılmış olabilirdi. "Emir elimde, önce kontrol noktalarından geçeyim, sonra araba gönderirim" diye hızla gitmişti. Üstelik bugün, yarının yemi ve tuzunun her noktada mevcut olduğunu söyledi. Şimdi "emir elimde" diye asabileşiyor... Neden böyle devam ediyor? Yoksa başkan olmadığı düşümdüğü için mi? Böyle düşünüyorsan söyleseydin bana, merkeze bizzat gidip , kendi rızamla istifa edip, yerime Saqabekov'u tayin edelim derdim. Ama sen nasıl bir başkan olabilirsin?!.. Nureke üzölmüştü. Neden üzölmesin? Bu kişi bizi azarladığında kaygılanmış gibi görünürüz ama içimizden mutlu oluruz. Sonuçta, her azarladığında, göremediğin ve hissetmediğin kusurları açığa vuruyor ve kabahatını gösteriyor. Yoksa kör insanca eskisi gibi yürümeye devam edeceksin. Nureke bize ne zaman "Sulu dağın kışı diye kışa sıkı hazırlanlamayı unutmayın" demişti. Geçen yaz yaptığımız gibi her yıl

kışa hazırlansaydık, diğerlerini bilmiyorum geçen kış bu çiftlikte dört bin baş hayvan ölmeyecekti. Bütün bunlar emir olmadan hareket etmemek gibi huyumuzun bir sonucudur. Alınan, verilen emri yerine getirme konusunda hiçbir kontrolüm yok ve bir dizi çalışanlar da öyle. Bunu en azından içten olsun kabul etmeliyiz. Sonuçta, bu Nureka kış olsun, yaz olsun hep arabada. Ama yeni de ya bölge komitesi ya da ilçe parti komitesi ya da daha üst makamların kararının nasıl uygulandığını dikkatlice kontrol ediyor ve eksikliklerini belirtiyor. Ama biz kararımızın[47] uygulanmasını asla kontrol etmiyoruz: ne birincil parti örgütünün ne de yönetim kurulu kararı. Çünkü bu kararı çiftlik yöneticileri ve ustabaşılar tarafından uygulanması gerektiği için buna karışmamalıyız, görevimizin sadece bir ferman çıkarmak olduğunu düşünüyoruz! Ama bu kişi bugün, daha dün başkanlığını yaptığı ilçe parti komitesi bürosunun kararının uygulanmasını yönetiyor ve organize ediyor. Sekreter il merkezinde olsa bile bu işi yürüten ve organize eden bölge komitesinin bölüm başkanları, eğitmenleri ve diğer aktivistleri az mı? Buna rağmen, sekreter onları yönetir ve eksikliklerini ve ayrıca kontrol edilmiş ama bitmemiş işlerini ortaya çıkarır. Bize gelince, farkında olmadan bu tür eksikliklerin üzerinden geçiyoruz...”

“... Makenov böyle işlerin üzerinden gelebilen insan,” diye düşündü Asanov, “Sadece ne yapacağını bilmiyor, hissetmiyor. Her şeyi tahmin ediyor. Ama yine de Saqabekov gibi insanlara güvenip, tereddüt ediyor. İçinde ateş vardır ama gömülmüş gibi uzaktadır. Bu ateşi açıp üfleyerek yanmasını sağlamak gerekiyor... Ancak birincil parti teşkilatının rolünü henüz artıramadık, hatta bazen hafife aldık. Komünistlerin yalnızca bölge parti komitesi bürosu tarafından cezalandırılmasına alışkınız. Toplantılarda, birincil parti örgütü suçlu komünisti ağır şekilde cezalandırılması ve kararı büro tarafından onaylanması gibi durumlar çok nadir. Aksine, ilçe parti komitesi bürosu aracılığıyla ihraç, kınama ve daha düşük cezalar uygulanırdı. Ama parti, toplantılarında komünistlerin hatalarının tartışılmasını kapsamlı bir şekilde düzenlememizi, komünistlerin faaliyetlerini artırmamızı, böylece onları eksiksiz olmak ruhu içinde sürekli eğitmemizi istese bile, bu şeyi her yerde, her durumda yapamıyoruz. Bu görünmez ama önemli eksiklikleri ortadan kaldırmadan ve aşmadan, özel etkililerde bulunan yeni Saqabekov’un durumunda olduğu gibi ilçe parti komitesinin çalışmasındaki gerilimi tamamen ortadan kaldıramayacağız...”

Makenov yarınki parti toplantısı hakkında, “Kolhozdaki eksiklikleri sürekli büroya bildirmeden[48] olduğu yerde çözmek daha iyi”, diye düşündü. Bir yandan diğer aktivisitler ve komünistlerin sorumluluğunu artıracak. Başkan tek başına yalnız ne yapabilir ki? Hatta, sık sık ziyaretten sonra insan alışıyor. Son iki yılda bölge parti komitesinden ve bölge yürütme komitesinden dört kınama ve on üç uyarı aldıysanız nasıl alışmazsınız. Her kampanya sırasında uyarılar ve kınamalar çoğalıyor...”

Seysenbekov, “...Saqabekov hakkında bir feuilleton yazmak gerekiyor”, diye tehditle düşündü. Daha sonra gazetenin Yeni Yıl’dan itibaren Kazakça ve Rusça olarak iki dile yayınlanacağı hakkında, bölge komitesinin vekil adaylığı için seçtiği insanı onaylayıp onaylamadığını ve onaylamadıysa, bir vekili nereden arayacağını hakkında düşünmeye başladı.

Karatay’ın diğerleri kadar uzun süre düşünmeye fırsatı olmadı. Seyahat ederken üç şeye odaklanır: yol, fren ve direksiyon. Yol boyunca bu üçü hariç hepsini unutulur ve dış dünyanın olduğu aklına bile gelmez. Bugün de Karatay, her zaman olduğu gibi, şukurlara dikkatli olup, hızla fren yapmadan veya aniden dönmeden, yolcularına “acı” vermeden, onları beşikteki bir çocuk gibi salladığından mutluluk duyuyor. Karatay her zaman yüzünde bir gülümseme olan yakışıklı bir gençti. Arabanın içinde, bir güreşçi sıkı oturuyordu. Arabaya ilk kez binmesi özellikle ilginçti: omuzlarını dönüşümlü olarak hareket ettirir, diğerleri yerleşirken yüzü biraz kırmızılaşır ve bir geyiğin gözleri gibi görünen oyuncu siyah gözleriyle ileriye bakardı. Sanki bir kuşun havalanmadan önce kanatlarını çırpmasına benziyordu. Bu ilginçliği bilen tek kişi olan Asanov, keyfi yerinde olduğu anlarında “Haydi uç Karatay” derdi. Şoför ile sekreter arasındaki bu küçük şakanın anlamını diğerleri anlayana kadar Karatay minnet göstergesi olarak hafifçe gülümserdi ve hareket etmiş bile olurdu. Şimdi[49] küçük dudakları büzülmüş, tetikte ve hızlı, gözleri yola dikilmiş ve patronunun dediği gibi “uçuyor”.

-Bizim “Atey” dediğimiz durak işte burası, -Makenov’un sesi arabadakilerin düşüncelerini böldü. Yolun sağ tarafında uzun bir taş ahır vardı, yanında dumanı tüten tek ev, sol tarafında koyun kalabalığının olduğu bir ağıl ve sonunda kalın giysiler giymiş ve elinde tüfek olan bir çoban belirdi. İki araba koyunların önünden geçip çobana dönerken koyunlar paniğe kapılarak geri kaçtılar, bir süre sonra boynunu uzatıp arkaya dönüp, arabaların onları takip etmemesine şaşırmış gibi bir yere duraksadı.

Seysenbekov, başkana çobanın adını sordu.

- Burkitbayev Jake diyen yaşlı bir adam, - dedi Makenov. - O ve karısı bu bölgede yedi yüz koyuna çobanlık ediyor .

Karatay fren yapınca Vanya soluna geldi ve her zamanki gibi arabasını onun arabasının yanına durdurdu.

-Şehirli şoförler yan yana durmadan duramaz, - diye gülümseyip Karatay motoru kapattı.

Arabadan inenler çobanla selamlaşmaya elleri uzattı. Çoban utanmadı aksine şaka yaptı.

-Getirin, getirin ellerini, - dedi çoban ellerini at üzerinden uzatarak.- Ellerimi ısıtayım.

Yaşlı adam sonunda Makenov'u selamladı.

-Aaa, patronumuzun sıcağı nerede, eli bütün gün dışarıda olan benim elimden daha soğuk, -dedi çoban sırtarak. Akşamları dondurucu bir ayaz vardı. Bu ayaz, arabadan inen ince giyimli gençleri üşütmeye başlamıştı. Onlar yaşlı adamın soğuğu görmezden gelip, ateşin yanında oturuyormuş gibi güldüğünü görünce zevkle bakakalmışlardı.

-Sizin gibi iki kollu kürk manto giyseymdim ellerim sıcak olurdu, - dedi başkan yaşlı adamla tartışarak, "yakaladım mı" demiş gibi gülerek cevap verdi.[50]

Çobanın kürk mantosunun iki koluna yarım kollu eklemesi varmış. Makenov bunu kastetmişti.

-Coşku düzeyi düşük olan bir kişiye kürk manto ne sıcaklık verebilir ki? - diye çoban yeni güldü.

-Öyleyse sen benim kabanımı giy, ben de senin kürk mantonu giyip bir gün koyun otlatmaya gidelim...

Çoban cevap beklemeden çabucak kendini toparlayarak:

-Bizim şakalarımız bitmez, - dedi ziyaretçilere bakarak.- İyi bir mizah anlayışınız varsa, herkesle oynayabilirsin diye fırsat yakaladığınızda şakalaşmayı seviyoruz. Karşınızda

benim gibi Japar adında bir yaşlı adam daha var. O sizinle yaşlıları gibi şakalaşacaktır... Neyse yolların açık olsun.

-Sizin gibi hayvancılıktaki çalışanların durumunu, günlük hayatını görmeye gelmiştik, - dedi Asanov.

-Aferin, bu iyi olmuş. Durum fena değil. Ama bu yıl çok fazla kurt var. Az önce on kurt gördüm. Onları vurmak istedim ama bu ateş etmedi, - dedi sırtındaki tüfeğini işaret ederek. - Mühimmat ıslanmış olmalı. Geçende bir miktar mühimmat, bir miktar barut getirmesini istemiştım, hala getirmedi. Patron, sonbaharda kendime ait tahılımın bir kısmını alıp iyi bir tane çift namlulu av tüfeğini getirmeni kendine de söylemişim. - Sonra yaşlı Asanov'a baktı.

-Bu yıl çok şükür tahıl pek var, - dedi yaşlı adam ona. -Bu yıl, Allah'a şükür, bol tahıl var evladım, - dedi. - Bu bakir topraklar memnun etmemiş miydi? Kendime ait tahıla en iyi ve en pahalı çift namlulu av tüfeğini satın alıp söylemişim. Hem görünen dünya hem bu hayvanlarımın, -duraksayan hayvanları işaret ediyor, - koruyucusu olurdu.

- Neden hala getirmedi, -dedi Asanov başkana.

Makenov, tüketici birliğinin siparişi yerine getirmediğini söyledi.

- Bu kimin tüfeği?

- Benim, benim. Kötü, eski...

-Jake, döndüğümde silahınız için size bir kapsül ve barut göndereceğim, -dedi Makenov.[51]

-Sen gönderene kadar... Bir kurdun onu bekleyeceğini mi düşünüyorsun? Kendi tüfeğin var mı?

Başkan sorudan kaçmaya çalıştı ama çoban izin vermedi:

-Bunun bir tane çift namlulu tüfeği vardı, eğer elindeyse bana onu getirir misin?- dedi Asanov'a.

Asanov az önce kolhoz bürosunda gördüğü çift namlulu tüfeği hatırladı. Ama onun ofiste ya da arabada olduğunu bilmiyordu.

- Bizim arabada bir tane silah varmış, -dedi Seysenbekov, Makenov'un olduğunu bilmiyormuş gibi.

Asanov'un dediğini yaparak Karatay koşarak gidip, cephanesi dolu çift namlulu tüfeği getirdi ve çobana verdi.

-Şunu alın, - dedi Asanov, yaşlı adama ve Makenov'a gülerek bakıp. - Sekretere ve çobana dava açar diye düşünmiyorum.

-Gerekirse bedelini öderiz, - dedi çoban tereddüt etmeden. -Teşekkür ederim sekreter. Patron sana da teşekkürler...

Herkes güldü. Makenov'un kendisi de güldü...

Kısa bir süre sonra, belinde daha küçük namlulu bir tüfeği olan, kartuşu yanına asan ve ikinci tüfeği yatay olarak önüne atan çoban Burkitbayev, koyunlarını ahıra sürüyordu...

Akşam üstü bölgenin en yaşlı çobanlarından biri Japar Kadirov'un evinde çay içiyorlardı.

Japar, koyu renk kaşları, kara sakalı, koyu kahverengi gözleri ve kalkık bir burnu olan uzun boylu adamdı. Yetmiş beş yaşında olmasına rağmen hala güçlü: güzel konuşuyor ve iyi bir mizah anlayışı var. Aslında bu bölgenin gençleri ve yaşlıları arasında böyle olmayanı nadirdir. Ve Japar yaşlıların arasındaki en iyilerindedir. Üstelik net konuşuyor. Özellikle içine sakladığı pislik yoktur. Bu yüzden insanlar onun sözlerine Kojanasyr'ın sözleriymiş gibi gülerler ama bazıları kendisin çözülmemiş bir gizemini çözecekmiş gibi korkuyorlar. Özellikle bazı kolhoz etkilileri endişeleniyorlar. “Japeken tarafından eleştirilmeyelim”, diyorlar. Japar'ın söylediği[52] sözün sadece köyde değil, tüm ilçede yayılacağını biliyorlar.

Çobanların evi her zaman sıcaktır. Bunun nedeni, başkalarının erişemeyeceği çok fazla sarı tezeğe sahip olmalarıdır. Sürekli sarı tezek yanan evin içi, yemek odası, oturma odası sıcak olur.

Bu ev de sıcak. En içteki oda – Japar’ın kendi odasına iki yuvarlak masa kurulmuştu. Her iki masada da aynı renkte iki örtü serilmiş ve her iki masada da kandil lambası koyulmuştu. Temizlenmiş camlarından gelen ışık odayı aydınlatıyordu. Her iki masa da her biri sadece bu bölgede pişirilen büyük deve bursakları dökülmüş, üç yada dört yere taze tereyağı ile doldurulmuş derin tabaklar koyulmuştu. Küp şeker tereyağı dışa çıkmış, koyu renk kurtlarla saçılmış ve küçük üç tabağa kağıtla sarılmış şekerlemeler koyulmuştu. Odaya giriş tarafta şişman bir adamı andıran, üstünde parlak sarı bir demliği kral tacı gibi görünen ve masaya gururla bakan kocaman bir sarı semaver var. Genellikle cömert olarak adlandırılan Japeken’in masası hala bir bolluğun simgesi gibi görünüyor.

Japeken, bölge parti komitesi sekreterinin, özellikle itaatkar gençlerden oluşan bir grup insanla evine gelmesinden çok mutlu. Gençler arasında, bölgesel Komsomol komitesinin ikinci sekreteri Kuroçkin’e özel bir saygı gösterdi. “Şıgaybayım, sen de çekinme”, - diyerek ayrıca Makenov’a da dikkat ediyor.

Bugün çok neşeli olan Japeken konukları çay içtikten sonra omuzlarını gündekinden daha yüksek kaldırarak, onlarla son zamanlarda kendini rahatsız eden birçok şey hakkında anlatmayı başlamıştı.

Öncelikle yolda tanıştığı Jake hakkından başlayarak, sizin de kıyafetinizin kolları ekleme değil mi diye Makenov başlayan kıyafetlerle ilgili sohbet bayağı tartışıldı.

-Çubuk tutan elin uzun kollu olması daha iyi, - dedi[53] yaşlı adam Japar. Sonra durdu ve konuşmasına yeniden devam etti.

- Bu konuda size bir soru sormak istiyorum. - Çobanların kalın kıyafetlere ihtiyacı olduğunu söylemiştiniz, değil mi? Ve neden bu kıyafetlerin sıcak tutucu ve rahat olmasını düşünmüyorsunuz? Mesela benim keçe çizmelerimi düşünelim. - Arkadaki uzun konçlu, yeni bir siyah keçe çizmeyi aldı ve bacaklarına denedi.

- Konç uyluğa kadar geliyor, bu için teşekkürler, dizlerimiz sıcak tutulur. Bir de şu burnuna bakın, koç kafası kadar büyük değil mi? At üstüne binerken sıkıntılı olan şey budur. Çünkü üzengiye sığmaz. Soğukta bir insan her zaman ata üstünde oturabilir mi? Bütün gün atın üstünden inmemek- ata bile ayıp değil mi?

-O zaman keçe çizmenin burnunu küçülterek yapmamızı öneriyorsunuz? - dedi Seysenbekov, defterine bir şeyler yazarak.

-Bunu yapmanın doğru olduğunu düşünmüyorum. Konç çok geniş olduğu için burnu olması gerekir. Ve geniş bir koncun olmasında bir sakınca yoktur. Sonuçta dışarı çıktığımızda yumuşak deri pantolonlar giyiyoruz. Hatta bir yaya bile kafanın büyüklüğünden rahatsız olmaz, sarmayı kalın bir şekilde sararak yürebiliyorsun. Ayan'daki evde veya bölge merkezinde kasap veya tüccar olsam daha fazla ayakkabıya ihtiyacım olmazdı. Ben ata binidiğim içiv bu bir engel. Yarın ata binmek için nasıl bir eziyet çektiğimi gözlerinle görün. Üzengimizin her iki yanına bu keçe çizmenin burnu sığacak kadar geniş bir ip parçasından ek üzengi yaparız. Ayaklarımı ipe koyduktan sonra ata binebiliyorum. Ayrıca, ne kadar söylersen söyle, yaşlı bir insansın...

-Hayır, Japeke, başkanı kabul etsen bile yaşlılığını kabul etmeye çalışma, -dedi Makenov yalvarıyormuş gibi.

- Senin şimdi Japar'sız, Japar gibi yaşlı adamlar olmadan günün geçmez ki. Sonra söyleyeceksin şunu. - Sonra adam editöre döndü. - Benim fikrim keçe çizmenin burnunu küçültmek değil evladım. Demek istediğim, neden o fabrikalarında Kazak çizmelerini[54] dikmiyorsunuz? Sizin gibi çalışan beyler, gençler onları giymesin, biz giyeceğiz. Binicilik dışında uygun bir yeri daha var evlatlarım. Hayvan içerisinde olduğumuz için onların tezeğini, suyunu basıyorsunuz. Keçe çizme hala rahatsız. Ama çizme giyersen bunu fark etmezsiniz bile: hemen su geçmez ve ikincisi, kirlenirse burnunu veya tabanını karla temizlemeye çok uygun. Keçe bulursanız, çorabıyla yapın. Bunu yapamazsanız keçe çizmeyi kendimiz dikeriz,yeterince keçe de var. Bunu nasıl görüyorsunuz?- diye oturanlara baktı.

Asanov bu soruyu yanıtladı. Çobanlara çizme, kürklü kaban dikimi konusunu uzun süredir düşündüklerini, şimdi ise ilçe ve bölgedeki ilgililerle bu konuyu görüştiklerini söyledi.

-Eğer bölge merkezinden para ayarlanırsa , sanayi kompleksini genişletmeyi, iki yeni çizme ve kaban dikiş atölyesi eklemeyi ve bu kıyafetleri önümüzdeki kışta çobanlara sağlamayı planlıyoruz, - dedi Asanov.

-Hey, Nureke, - dedi yaşlı Japar, - bölge merkezinin parayı ayarlamasını mı istiyorsun? Bölgedeki bazı insanlar bizi tanımıyor. Çünkü onlar buraya gelmiyorlar, bu bölgeyi çok uzak bir yer olarak biliyorlar. İlçenin ekonomisiyle tanışmak yerine, sadece yaz aylarında arazinin güzelliğini görmek için gelip Sulu Göl ve Yeşil Göle uğradıktan sonra geri dönüyorlar. Çünkü Ayan Sulu Gölün kıyısında, Yeşil Göl kıyısında dinlenme evleri var. Ne zaman bu yaz mı Almatı'dan ya bir bakan, ya da bir şefin geldiğini duymuştum. Aynı insan Sulu Göle bir daldı, Yeşil Göle bir daldı ve arkasına dönmeden gitti.

- Japeke, öyle demeyin, - dedi Asanov - o başka bir sorun ile gelmişti...

- Hayvan dışında başka sorun var mıydı? - yaşlı adamın sesi yükseldi. Bunu bir çobanın evini bile ziyaret etmedikten sonra neden söyleyemiyim? Hayvancılık ilçemizin ana ekonomi dalı değil mi? Yani ana dal hakkında bilgi edinmeden diğer sorunları çözmeye kalkışma. Bir kusur görürsen, bunu not et ve ardından uzak bir bölgede bu tür kusurların olduğunu ilgili makamlara bildir. İşte böylelikle başkanlar bizim durumumuzu duymuş olurlar. Daha sonra hayvancılık[55] hakkında karar verilirken bölgemizdeki gerçek durumu göz önünde bulundurarak uygun önlemleri alacaklar, yeri geldiğinde para ayarlar ve diğer yardımları da yapacaklar. Bu yüzden söylüyorum.

Yoksa, her yıl bölgede hayvan sayısı artmaktadır. Şiddetli rüzgar durumunda onlar için barınaklarımız var mı? Atalar mezarları kadar eski ahırlar ne işimize yarar? Sulu Dağı'na sığınarak her kışı bir şekilde atlatıyoruz. Geçen yılki gibi fırtınalar olursa bütün hayvanların ölmesini istiyorsunuz? Kaç yıllık emeğimizi bir fırtınanın yok etmesini mi izleyeceğiz.

Neden bu konuyu değerleri kadar yüksek sesle dile getirmiyorsun? Neden bir uçağa binip Almatı'ya gitmiyorsun? Doğruca Merkez Komite'ye git ve "Ben uzak kıyıda ki bölgeden geldim. Hükümet ve parti adına çok hayvan yetiştiriyoruz. Eskiden Sulu Dağı'na sığınırdık. Şimdi dağa ve güzel kışa hayvanları güvenirse, bu kadar hayvanı sadece bir yılda öldürebiliriz. Geçen kış çok zorlandık. Bunun tekrar olmasını önlemek için neden kolhozda neler olduğunu nasıl bilebilir ki? Bölgenizdeki her evde ne tür sorun olduğunu ve kimin ailesinin nasıl geçindiğini biliyor musun? Elbette bilmiyorsun. Bu da aynı .

Böyle dolaysız bir biçimde doğruyu söylersen, Allah bilir, oradakiler sana teşekkür etmekten başka bir şey söylemezler. Bu bölgenin patronları, siz korkuyormuş gibisiniz. Eğer ben ya Konyrbayev ya da senin yerinde olsaydım, Nureke, Almatı'ya gidip bölge hakkında çoktan anlatmış olurum. İşi merkezin bu bölge durumuna dikkat etmediği gerçeğiyle başlardım. Söyleyin, merkez çalışanları bu bölgenin sorunlarını öğrendi mi?

- yaşlı adam Asanov'a bakıyor, bir cevap bekliyor.

-Geçen yıl bölge komitesi başkanı Yoldaş Mahambetov[56] kendisi gelmiş ve tüm kolhozları ziyaret etmişti, - dedi Asanov.

- Sonuç var mı?

Asanov sessiz.

- Aslında, Mahambetov'un nasıl ziyaret ettiğini görmedim, - dedi yaşlı adam tekrar konuşmasını başlayarak.

- Yani yalan söyleyip günahkar olamam. Bir de gördüğüm başkanlardan birinin bölgeyi nasıl ziyaret ettiğini anlatayım. - Sonra Makenov'a baktı.

- O kış uçakla gelen başkanın adı neydi?

- O bölge komitesinin sekreteri, yoldaş Eskinov'tu.

- Kaçınıcı sekreter idi?

- O zaman ikincisiydi.

- Şimdi?

- Şimdi sadece bir sekreter.

- Tamam sadece bir sekreterse, öyle olsun. Geçen kış bu çiftlikte hayvanların şiddetli bir şekilde öldüğü zaman, bir uçak köyün yakınındaki bir alana indi. Bu yamaçlarda koyunları otlatıyordum. Birisi uçaktan indi ve köye doğru yönelirken, uçak uçmayıp onu beklemişti. Bir baktığımda adamın tekrar uçağa bindiğini gördüm.Uçak hemen göğe yükseldi ve benim üzerimde iki kez döndü. Bana mı baktı koyunlara mı baktı bilemedim.

-Hey, her kimse isen buraya gel, -dedim şapkamı sallayarak, ama bana bakmadan bölge merkezine doğru gitti. Daha sonra sorduğumuzda sekreterin olduğunu öğrendik. Almatı'daki başkanlara bölgenin bazı yöneticileri ilçeyi nasıl ziyaret ediyor derdim.

Asanov, aynı yıl İskanov'un "Zarya" kolhozuna uğradığını ve "fırtına esecek" diyerek aceleyle şehre döndüğünü hatırladı.

- Tamam, başkanlara iletilecek diğer konular daha var. Örneğin gençleri ele alalım. Bizim bölge gençleri çalışmıyor. Bölgede nereye giderseniz gidin, sadece benim gibi yaşlıların iş başında olduğunu görürsünüz. Sadece bu yıl, gençler MTİ'nin yakınında[57] giderek daha fazla görünmeye başladı. Onlar da bakire yetiştirmeye gelen genç insanlardır. Hiçbiri bölgemizin yerleşik gençleri değil. Söylemeyin. Onuncu sınıfı bitirir ve bir bilim adamı, bir şair olacağız diye bölgeden ayrılıyorlar. Traktör sürücüsü veya çoban olmak isteyen birini görmüyorsunuz.

-Öyleyse, Ayan gençlerinin okumaması gerektiğini mi düşünüyorsunuz? - dedi Eleutayev, çünkü gençler hakkındaki konu onu da ilgilendiriyordu.

- Ben hiç okumasın demiyorum. Bırak okusun. Orta öğretimi tamamlasın. Ondan sonra sadece altın veya gümüş madalya kazananlar ve en yetenekli olanlar enstitüye gitsinler. Diğerleri için o bilgi yeterli, evde kalıp çiftçi olarak çalışmalarını istiyorum. Yarın, bizim gibi yaşlıların ölümünden sonra kim ekin ekecek, hayvan yetiştirecek? Bence, insanoğlunun, ne zaman olsa da ekin ve hayvanlırsız bir günü bile olmaz, evlatlarım. Bölgede şu anda hayvancılıkla ilgilenecek yeterli sayıda insanın olmadığı gerçeğini saklıyor musunuz? Buradaki bin beş yüz koyunla ben, orada oturan Bayaz ve Bayazıt - sadece üç yaşlı ilgileniyoruz. -O anda kapıda Bayazıt'ın yanında oturan çoban yardımcısı Bayaz Kuttybayev "doğru" diyerek başını salladı. - Yolda, Jake adında yaşlı bir adam tek başına yedi yüz baş hayvanla ilgilenmektedir. Biz zaten bunların koyun oldukları için ilgileniyoruz. Ya, bizim bölgemizde sadece koyun yetişmiyor, inekleri ve atları nereye koyacaksınız? Bütün bunlara gençlerin karışmaması mümkün mü evladım?! Bakir toprakları yetiştirmek için başka bölgelerden gençler buraya göç etmiyor mu? Aralarında Rus, Ukrayna, Moldova ve Belarus'lu çocuklar da var. Ayan'ın gençleri onlardan daha şerefli mi, neden babalarının çiftliklerine sahip çıkmıyorlar?

Yoksa bir kolhozda çalışsalar şair olamayacaklarını mı sanıyorlar? Ünlü Isa Baizakov bildiğimiz gibi bir çoban olarak şair olmuştu. Eğer o şair değilse nedir?

Kuroçkin, yaşlı adamın vurgulu sözlerini çok dikkat dinlemişti.

Yaşlı adamın Seysenbekov'dan söylediklerinin içeriğini anladıktan sonra:

-Yaşlı adam haklı. Biçerdöver sürücüsü olarak yazar haline gelen insanlarımız var, - dedi Japar yaşlının söylediklerini onaylayarak ve defterine[58] birkaç kelime yazarak.

- Yaşlı bize faydalı şeyler anlatıyor, yoldaş Eleutayev.

Eleutayev birazcık duraksadı. Kuroçkin defterine baktı ve Makenov'a yaşlı Japar'ın yeni bir tüccar hakkında ne söylediğini sordu. Makenov, Kuroçkin'in sorusunu tercüme etmeden yaşlı Japar'ın fikrini kendi düşüncesi ile açıklamaya başladı. -Yaşlı adama tüccar dediği, bölge merkezi, Ayan köyü gibi yerlerde yaşayan çalışanların babaları, - dedi Makenov,onların birçoğunun tüccar olduğunu da sözlerine ekledi. Sana bir örnek vereyim. Yakında ben bölge merkezinden geldim. Bir tanıdık öğretmenin evine gittim. Öğretmenin Japeken'den çok daha genç, muhtemelen 15-20 yaş küçük bir babası var. Geldiğim gün evde inek kesiyor ve et satıyordu. Ne kadara mal oldu, tam olarak beş bin som. Ve gerçekte o iki bin som değerinde bir inekti. Ne kadar kazandığını gördün mü? Elbette onun sizin gibi çalışan ve şehir işçilerinin ceplerinden çok fazla kâr elde ettiği belli. O adam bunu geçinemediği için yapmıyor: oğlu bir pedagoji okulunda, gelini bir Kazak lisesinde öğretmenlik yapıyor ve her iki tarafta da para kazanıyor. O adam işsizdir ve ticaret yapmayı seçer. Çocukları ona "Böyle pis işler yapma" demezler.

- Oh, bu da ne, ikiniz de öğretmensiniz, Komsomol üyelerisiniz ve babanızın ticaret yapmasına nasıl izin veriyorsunuz diye sorduğumda, onlar: "bu bir yaşlının kendine bulunduğu eğlencesi" diye garip bir şey olmamış gibi bana sakince güldüler. İşte yaşlı böyle tüccarlardan bahsediyor, -dedi Japar'a bakarak .

- Benim az önceki sözlerimi Rusça'ya çeviriyorsun gibi, - dedi Japar Makenov'a. - O zaman bunu da oğluma Rusça çevir. Yaşlı, ben böyle düşünüyorum de. Ben yetmiş beş yaşındayım. Ama yine de gönüllü olarak çalışıyorum. Kimse beni zorla çalıştırmıyor. Yarın işe gitmezsem bu Makenov bana bir şey yapamaz. Ama ben boş duramam. İşsiz olmayı hayatım olarak görmüyorum, çünkü gençliğinden beri[59] yapmayı öğrendiğim

şeyleri yapıyorum. Ve şimdi, bir yandan, bu toplumumuz için faydalı, değil mi, evlatlarım?

- Doğru diyorsunuz, Japeke.

- Peki kolхозlarda yetmiş beş yaşına gelene kadar biz çalışırken şehrin yaşlıları sokaklarda neden boş dolaşıyorlar? Ayrıca, birçoğu bu pis işlerle uğraşıyorlar. Neden onlar bizim gibi çalışmıyorlar? Şehirde işletme, fabrika ve dükkan çok değil mi? Neden şehir yaşlıları güvenlik gibi kolay işlerle ilgilenerek, bu işlerde çalışan gençleri bize, çiftliğe yardıma yollamıyorlar?

-Aksakal onlar partide değiller, - dedi Seysenbekov adamın sözlerini keserek - Onlar zorla çalıştırılmaz.

-Ah, oğlum Moldaş, sen ve Tleubek, - dedi yaşlı adam, Eleutayev'e bakarak, - kendi babalarınız Ayan'da evde oturup, çalışmadığı için öyle söylüyorsunuz. Söyle bana, hanginin baban benden daha büyük. Partide değil diyorsun, onlar değilse siz partidesiniz. Ve ben partide miyim? Partide çocukları olan Sovyet yaşlılarının ceplerinde parti biletleri olmasa da kalbi partili olmalıdır. Söyle bana, hangimizin kalbi ailemizden, çocuklarımızdan ayrı atıyor?.. Söyleyemiyor musun? Ben de diyorum ki: babalarımızın bilgisi yoktur. Bilgi ise uzun yıllara dayanan çalışma ile beraber gelir... Lütfen bunu Rusça iletin şu çocuğuma. Kadın, yemek hazır mı?.. İşte bu, evlatlarım, size söylemek istediğim.

Sonra konuşma ev, aile etrafında dolandı...

-Bizim koyun çiftliğimizde, - diye başladı Sakabekov, çantasının sağ tarafınan uzun katlanmış bir okul defteri çekerek, - on bin koyun var, yoldaşlar. Bu küçük bir miktar değil. Bu, çobanlarımızın sıkı çalışmasıyla yetiştirilen, büyüyen bir hayvanlardır. Bu hayvanlar daha da çoğalacak yoldaşlar. Tabii ki, insanlar gibi hayvanlar da yiyeceğe ihtiyaç duyar.[60] Bunu hepimiz biliyoruz. Bildiğimiz için de çok emek vererek yazın saman hazırlardık. Size söyleyeyim yoldaşlar, bu zamana kadar hiç bu kadar çok saman hazırlamamıştık.Tabii ki bu samanı ilçe parti komitesi öncülüğünde hazırladık. Bunu belirtmeliyiz, yoldaşlar. Yoldaşlar koyun sürümüz yani daha saydığım on binlerce koyun için hazırlanan saman ton olarak sayıldığı zaman...

“Geveze gevezeye benzer” diye düşündü Asanov onu dediğini dinleyerek. Oveçkin’in denemelerinde bir gevezenin sözlerini hatırladı: “İnek bir hayvandır, bize tereyağı ve süt verir”. Asanov’un en son okumalarından biri Oveçkinin denemeleriydi. Denemenin kahramanı Martynov’u çok beğeniyor ve düşüncelerine dikkat ediyor. “Bunlar da Oveçkin’in denemelerini okumaları ne güzel olurdu!” diyen düşünce geldi Asanov’a.

- Bütün bu samanları kendimiz kestik ve topladık, arkadaşlar. Diğerlerini söylemesem bile tam bu yaptığım çalışma hükümete ve partiye olan bağlılığımın bir kanıtıdır. - Hükümet ve parti sözlerini diğer sözlerden daha yüksek sesle söyledi. - Bütün bu komünistler işimi iyi yaptığımı biliyorlar. Kimse “Saqabekov kötü bir iş çıkardı” diyemez, yoldaşlar. - Bunu söylerken önündeki masa üzerinde, sağ elinin yanında duran abaküsün bir taşını vurdu. Sonra ikinci taşa vurdu ve yine gururlandı. - Son zamanlarda, MTİ muhasebecisi Kuzekov, hesaplamamın doğruluğu için yoldaşlar beni övdü. Yanlış bir şey yapmış olsaydım, böyle bir övgü almazdım. Öyle değil mi yoldaşlar?..

“Söyle, söyle, -diye düşündü toplantıya başkanlık eden kolhoz başkan yardımcısı Mukan Orazbayev , -böyle söylemeseydin adın Sadık olamazdı...”

-Oh, böyle bir insanı nasıl engellersin, -diye düşündü solundaki kolhoz partisi örgütünün sekreteri Alibek Kanaşev. -Nasıl bu adamın yalancı olduğunu, yalan söylediğini ispatlayabilirsin? Başka seçeneğin yok...[61]

Makenov, Saqabekov’un karşısında oturuyordu. Makenov, Saqabekov’un sığırların kışlatılmasının eksikliklerini kabul etmek ve onları ortadan kaldırmak için Komünistlerden yardım istemek yerine kendini övdüğünden hoşlanmadı. Ama o her zamanki gibi, diğerleriyle birlikte sessizce dinlemeye devam etti. Bir masal vardı, - diye düşündü, Saqabekov’un abaküsün taşlarını takip eden parmaklarına bakarak, bütün gün toprak işleyerek, akşam eve dönüş yolunda boğa boynuzunun üzerinde oturan sinek bir tanıdıkla karşılaştığı. Tanıdık tarafından “Nereden geliyorsun?” sorusuna boynuzunun üzerinde oturan sinek “toprak işlemeden” diye kibirli cevap verir. Bu da sinek gibi, bütün samanları kendimiz kesip, topladık diyor. Nasıl kesip topladığını biliyoruz. Tamircilere ve otçulara zamanında yemek bile teslim etmediniz, sadece at üzerinde boş boş dolaşırdın...”

Asanov, Saqabekov’un sözlerini dinlemeye daha fazla dayanamadı.

-Yoldaş Saqabekov, buradaki insanlar sizin övgülerinizi dinlemek için toplanmadı, - dedi. - Bu bir. İkincisi, sadakatin ölçüsü sadece geçmiş değil, aynı zamanda şimdiki zamandır. Üçüncüsü, başka bir kolhoz geçen yaz biçme işini iyi yaptığı için övünse bile siz övünemezsiniz. Kolhozun şu anki başkanı olan Yoldaş Makenov, kolhozda biçme zamanının servest yürütülmesine izin verdiği için ciddi bir şekilde azarlanmıştı. Kolhozdaki üç çiftlikten birini işleten siz iyi bir iş çıkarsaydınız Makenov böyle bir durumda olmazdı. Aslında o zaman bölge parti komitesi bir hata yaptı, büroya Makenov'u değil, sizi- çiftlik yöneticilerini davet edilmeliydi ... Şimdi bu hatayı dikkate alıyoruz. Dahası, bir parti toplantısında çiftlikte sığırların kışlamasını ve eksikliklerinizi anlatın.

“Doğru, çok haklısınız”, dermiş gibi Kanaşev kıpırdadı.

Makenov, sekreterin son sözlerini içten içe beğenmiş olsa da, dışa belli etmedi; sanki kelimenin kendisiyle hiçbir ilgisi yokmuş gibi, Saqabekov'un önündeki abaküsün köşesine baktı ve oturdu.[62] Sadece doğru, doğru dercesin uzun kirpiklerini iki üç kez okşadı...

Hiç susmayan Saqabekov, sekreter sözünü kesmesiyle bir yana doğru eğildi ve birazcık duraksadı. Onun bu duruşunda “ben haklıydım, sorun ne. Yoksa sekreter yanlış mı anlamış?” diye soru işareti vardı.

Asanov konuşmasını bitirdikten sonra da hiçbir şey söyleyemedi ve abaküs taşlarını yuvarlatmaya devam etti.

- Muhtemelen eksikliklerimiz de var yoldaşlar. Parti derse biz eksiklerimizi gideririz yoldaşlar, - diye sonunda yerine oturdu.

Makenov, koyun çiftliğinde dünkü durum ve diğer çiftliklerdeki durum hakkında ek rapor verdikten sonra toplantı başkanı “kimin sorusu var?” diye sordu. Kimse elini kaldırmadı. “Soru yoksa kim konuşacak?” diyen başkanın müteakip önerisi de uzun süre cevapsız kaldı.

Kolhoz ve okuldaki komünistler ve Komsomol üyeleri, kolhoz parti örgütünün bu açık toplantısında eşit olarak yer aldılar. Toplantı başkanı bir kez daha Komsomol üyelerinin ve kapının diğer tarafındaki komünistlerin yüzlerine baktı.

Bazı köy Komünistlerin faaliyetlerinin hala düşük olduğunu bilen Asanov, katıldığı birincil örgütlerin toplantılarını aktif olarak yürütmek için her türlü çabayı gösterirdi. Birine soruyu sorur, diğerine “bu hakkında ne düşündüğünü”, üçüncüsüne “ben sizin bu konudaki görüşünüzün farklı olduğunu düşünüyorum” diye her komüniste sorar ve onları konuyla ilgili tam bir tartışmaya iterdi.

Yorumlar yapıldıktan ve komünistlerin önerileri yapıldıktan sonra, Asanov nihayet özetledi ve sanki satıcı gibi her şeyi paketlemiş parti örgütü sekreterine “şunları yapın” diyerek[63] yerinden kalkardı. O aynısını bölge parti komitesinin diğer çalışanlarından da isterdi.

Asanov, başkanın soru sorma ve tartışma çağrısında bulunduğu Komünistlerin bir an için sessiz kalmasına şaşırmadı. “Sorun değil”, diye düşündü kendi kendine.

-Komünist düşüncenin sessizce uzaklardan, ruha daha yakın gelmesi iyi.

- Şimdi ne yapacağız, yoldaşlar ...

Asanov başkanın sözünü kesti.

-Merak etmeyin, -dedi o. - Toplantıda tartışılan konu çok önemli. Bunu doğru bir şekilde tartışmak için önce bir soru sorulmalı ve konu hakkında bazı şeyler öğrenilmeli. Yoldaşlar düşünene kadar biz bir soru soralım.

Asanov'un gözleri kolhozdaki yedi yıllık okulun parti organizasyonu sekreterine düştü.

- Yoldaş Joldin, - dedi o, - okul partisi organizasyonu sığırları kışlatmaya nasıl yardım ediyor?

- Geçen yıl ahırını temizledik, çok iş yaptık. Geçen kış öğretmenler tarladan saman topladı. Geçen sene öğretmenler ...

- Geçen seneyi bırak, bu sene ne yapınız? Hemen geçmişini anlatmaya başlıyorsunuz.

- Bu yıl hala yardım edemiyoruz ...

Eleutayev bir sonraki soruyu Joldin'e sordu.

-Bölge parti komitesi bürosunun, Vorosilov'un adını taşıyan kolhozda kışlama hayvancılığının durumu hakkındaki kararıyla tanıştınız mı, yoksa kolhoz partisi örgütü ile görüştünüz mü?

- Hayır, talimat almadık ...

Asanov soğuk bir şekilde Joldin'e baktı. Komünist parti kararlarını uygulaması için başka hangi talimatlar gerekiyor? Yoksa onlara böyle "talimat isteyen" olmasını sallayan biz mi? Dürüst olmak gerekirse, uzun zamandır, bölge komitesinin kararlarını tartışmak için bölge parti komitesinden alt örgütlere, toplantıda bölge parti komitesine, nihai kararın uygulanmasını organize etmek için talimat vermemiş miydik?

Eğer biz bu tür "talimatları" az gönderirsek ve bu kararnamelerin [64] uygulanmasını dikkatlice organize etseydik, bunlar bizden emziğe alışmış bir çocuk gibi talimat beklemeylerdi. Parti kararın nasıl uygulanacağı konusunda özel bir talimata ihtiyacı olmadığını bilse de, alışkanlıkları hala devam ediyor ve bu tür olaylar her yerde karşımıza çıkıyor. Daha sonra Asanov, Joldin'e bakarak, bu tür toplantılarda, bireysel olarak veya komünist gruplar halinde birçok etkinlikte konuştuğu gibi, komünistin partinin kararlarını uygulaması için özel bir talimata ihtiyaç duyulmadığını sakince tekrarladı.

Öğretmen bilimin doğrusunu bir öğretmenin itidal ve titizliği ile müfredata uygun olarak öğrencilere anlatır. Bir iki saat sonra bu gerçeği paralel olarak ikinci sınıfta öğrencilerine de anlatır. Ama az önce söylemişim gibi hafife almıyor. Yeni bir heves, yeni bir ilhamla anlatır. Seneye aynı sınıfa girecek olan yeni müritlerine anlatır ve gerçeği onlara da beynini kazır.

Parti çalışanlarını, yalnızca bir çocuğa öğretmekten asla bıkmayan öğretmenlerle karşılaştırılabiliriz. Bir öğretmen ile bir parti öğretmeni arasında önemli bir fark vardır. Bir öğretmen bir kolhozun çocuklarını birkaç sınıfa ayırırsa, bir parti işçisi bir kolhozun yetişkinlerini ve çocuklarını bir sınıfta yetiştirecektir. Bu yüzden bu kadar çok sınıfı ve pek çok farklı öğrencisi var: bir kolhoz, bir işçi, bir aydın, bir parti işçisi, bir Sovyet işçisi - hepsi ondan öğrenecek.

Asanov'un şu anki durumu, bütün bildiklerini öğrencilerine aktarmaya çalışan deneyimli bir öğretmeni andırıyordu...

Tartışmaya ilk katılan okul partisi organizasyonu sekreteri Joldin oldu. Konuşmasında, kolhozun bugüne kadar parti örgütü ile güçlü bir bağlantısı olmadığını söyleyerek talimatların yanlış anlaşıldığını kabul etti.

Artık okul parti örgütü haline geliriz ve bu merkezdeki çiftliğe sahip çıkacağız,[65] - dedi. Hafta sonları saman taşıyacağız, hafta içi hayvanlara saman ve yem tedarikini ve mevsimsel sulamasını kontrol edeceğiz. Geçen yıl yardım ettiğimizi söylemiştim. Aslında biz öğretmenler, komünist öğretmenler de dahil, bugüne kadar görevimizin sadece çocukları eğitmek olduğunu düşünüyorduk. Geçen yıl yardım etme nedenimiz kolhozdaki zor durumdu. Ve bu yıl hala yardım etmeme nedenimiz ise, parti sorumluluklarımızın okul bahçesinden hala aşamamış olmamızdır. Şu andan itibaren bu ortak açık toplantıda, okul komünistlerinin de toplu hayvan yetiştirmede kolhoz komünistleriyle bir dereceye kadar aynı göreve sahip olduğunu belirtmeliyiz. Bu amaçla merkezdeki çiftlikle parti olarak ilgileneceğiz. İlkbaharda koyun doğumuna yardım için çocukları organize edeceğiz...

Asanov, öğretmenin “merkezdeki çiftlikle parti olarak ilgileneceğiz” dediğini beğendi. “Genel bir ilgilenme değil, bu hocanın dediği gibi parti ilgilenmesi lazım. Bu bizim parti ve devlet işlerimizin her alanında gereklidir. Bu görüşü sadece komünistlere değil, partili olmayanları da öğretilmelidir”.

-Doğru mu öğretmenlerim, - dedi Asanov öğretmenlere bakarak. İçsel tatmini nazik bir ışıltı ve sıcak bir gülümsemeyle parladı.

-Doğru!..

- Bu doğru! ..

- Çok doğru ...

Öğretmenlerden biri, sarışın, ince bir adam, izin istemeden ayağa kalktı.

- Yoldaş Joldin haklı, yapacağız. Bizim ilgilendiğimiz çocuk, sizin ilgilendiğiniz hayvandır demeyi bırakmalıyız. İlgilenmemiz bir kenara, ortak bir çıkar için çalışmalıyız...

- İşte bunu söylesenize, dedi kolhoz partisi örgütünün sekreteri Kanaşev Joldin ve öğretmenlere gülümseyerek.

Öğretmenlerin sözleri bir bahar esintisi gibiydi ve o andan itibaren toplantının formalitesi ortadan koyularak, dostların yüreklerinin samimi bir sırrı gibi[66] masaya dökülen duygularıyla sohbet etmeye başladılar. Konuşan tüm kolhoz komünistleri, koyun çiftliğinde sığırların kışlatılmasının başarılı olmadığını söylediler. Diğer çiftliklerin eksikliklerine de dikkat çekti. MTİ'nin yardımının yetersiz olduğunu gösterdi.

-Hastalıktan ölen hayvanlarımız olduğu halde, -diyor Makenov, - şu Oktyabr MTİ hiç yardım etmiyor. Geçende “Üç Bulaq’dan” dört boğa bir günde öldü. Ot ve yem ağızlarında kalır. O zaman neden ölüyorlar? Böyle bir ölümü nasıl durdurulabiliriz? MTİ buna yardımcı olmuyor. MTİ'nin veterineri bile bu dört boğanın ölüm nedeni hakkında bir sonuca varamadı. MTİ'nin böyle bir yaklaşımıyla ekonomiyi geliştirmesi mümkün değil. SBKP Merkez Komitesinin Eylül Plenumunun kararı, MTİ'nin kolhoz üretiminin gelişmesinde kilit bir güç olduğunu belirtmemiş miydi? Dolayısıyla, bu bizim MTİ'miz için de geçerlidir. Bu bir.

- İkincisi ise, - Makenov kağıda baktı. - Yapabileceğimiz ve yapamayacağımız işlerimiz var. Örneğin yeni hayvana bakabilir, besleyebilir, tuz verebilir, hayvanın ahırını sıcak ve temiz tutabiliriz. Bunu Saqabekov yapmazsa biz yaparız. Aksi takdirde, Saqabekov bunu kamuoyunda tartıştıktan sonra kendisi de yapacak. Ve işte yapamayacağımız işlere gelince hayvan hastalıklarından kurtulmanın yolu. Bu günde koyun şu hastalığa yakalanır: Koyun iki veya üç gün bir yerde döner ve ölür. Bu hastalık bu bölgede neredeyse her yerdedir. Çobanlar hastalığı “dönme” olarak adlandırır. Kimse hastalığın ne olduğunu veya onunla nasıl savaşılabileceğini umursamıyor. Sonbaharın başında, bölge tarım departmanından bir veteriner ziyaret etti. Sadece gelmiş oldu ama hiçbir şey yapmadı. Ona bu “dönme”den bahsettim, başka bir bölgeye gidip böyle bir hastalığa yakalanan koyuna bakmayı zor gördü ve “hayvan hastalığı çok” diyerek boş verdi.

Halkla gerçekten ilgileniyorsa, bu kolhozda oturup hastalığı incelemesi gerekliydi. Kolhoz adına, Goryaçevsky[67] bölge tarım departmanı başkanına bütün bunları anlatan bir mektup yazdım ve hastalığı önlemek için uzmanlar göndermesini istedim. O zamandan beri iki ay geçti. Goryaçevsky'den gelen cevap da yok, uzman da yok ... Pekala yoldaşlar, hayvanlarımız bilmediğimiz bir çok hastalıktan ölüyor. Az önce öğretmenin dediği gibi, tarım bölge müdürlüğü partilik ilgiye sahip olmalıydılar. Ama bu ilgi hala hissedilmiyor...

-Ve şimdi sekreter yoldaş, sen konuş, - dedi Asanov Kanaşev'e Makenov konuşmasını bitirdikten sonra. - Bir toplantıda nasıl konuşulacağına dair bir örnek göster.

Aslında komünistlerin yüksek ve düşük faaliyet düzeyi, toplantıdaki parti örgütü sekreterinin faaliyetine bağlıdır Orada yoldaş Orazbayev, burada komsomol üyeleri sekreterden sonra konuşmaya hazır bekliyorlar. Şu yoldaş Orazbayev, bu Komsomol üyeleri sekreterden sonra konuşmaya hazırlar.

-O zaman azıcık konuşayım, diye Kanaşev yerinden sakızca uzanarak kalktı.

-Hayır, sadece konuşmayın, - dedi Asanov. -Sistemi şekilde konuşun. Yoldaş Makenov hayvanların zayıf zooteknik kapsamını haklı olarak hesaba katıyor. Hayvanı kıştan sağ salim çıkarmak için verilen mücadeleye ek olarak, çeşitli hastalıklardan ölmesini önlemek için de mücadele edilmesi gerektiğini söylüyor. Veteriner kontrolünün, çiftlik hayvanlarının sayısını ve verimliliğini artırma mücadelesinin bir parçası olacağını söylüyor. Bu doğru değil mi?

- Bu doğru, doğru, - diyor Kanaşev. – Makenov'un gerçekten haklı. Bir çok eksliğimizin olduğunu da kabul etmeliyiz. Neden şimdiye kadar Saqabekov'un çiftliğine saman teslim edilmedi? Oradaki traktörler neden her gün boş? Neden gece gündüz saman taşımıyorlar? Buna işyerinde organize etmediği için Saqabekov suçlu. Eski bir kolhoz başkanı olarak tecrübesine rağmen, Saqabekov işi iyi yönetmiyor. Bunu ona bugünkü parti toplantısında söylemeliyiz. Kusurları doğrudan söylemeliyiz.

Sonra Saqabekov'u nasıl cezalandıracağına karar verdi.

- Yeni toplu çiftlik başkanı Makenov yoldaş Saqabekov'un kınanması gerektiğini söyledi. Bence bu eksikliğin[68] sorumlusu biziz. O yüzden Saqabekov'u uyarmak yeterli bence...

Asanov, Kanaşev'e baktı.

Az önce konuştu ve eleştiriyi yapma gerektiğini vurgulayan o, Saqabekov'a ceza kesme vakti geldiğinde yumuşamaya başladı. Neden sözünde sabit kalmıyor? Eğer cezarlanırsa patlayacağını mı düşünüyorsun? Yoksa onunla arkadaşlığın mı engel oluyor? Arkadaşlık ve parti ilkelerinin arasına çizgi çekmenin zamanı gelmedi mi sence de? Sen, diğer toplu çiftlik partisi örgütlerinin sekreterlerinden farklı olarak, bu işe ilçe merkezinden taşındın, bu yüzden diğerlerinden daha üstün olmalıydın ...

Kanaşev yerini aldıktan sonra Asanov yüzünü bir sonraki konuşmacıya doğru çevirdi.

Öğrenci kıyafetleri üzerinde olan genç zooteknisyen ve bu yıl mezun olan bir Komsomol üyesi Keles Abişev, sığırlara bakmak için imkanın olmadığını söyledi. Asanov hızla döndü ve kolhozun başkanına bakarak kaşlarını çattı.

- Neden bir araç vermiyorsun?

Makenov:

- At vermiştik. Ama eyerimiz yok. MTİ'de kızak var, ama onu kendi çalışanlarına bile vermiyorlar.

Asanov:

- MTİ kızak vermiyor diye adama eyer vermiyor musun?

Makenov susuyor.

Abişev:

- Başlık bile vermedi, kendirle getirdi atı...

Asanov:

- Bir zooteknisyen sadece oturmalı mı?

Makenov:

- Kızağımı alabilir, bütün aletlerim var.Ben ata bineceğim.

Asanov:

- Neden ona daha önce söylemedin?

O anda Asanov, zooteknisyenin sözünü keserek, ‘‘Bir dakika, özür dilerim’’ diyerek Makenov’a döndü.

- Hayvan sayısını ve verimini artırmak için hayvan salgınıyla mücadele konusundaki[69] sözlerin içimi ısıtmıştı. Kamu yararının her şeyden önemli olması gerektiğini söylemiştin. Ama bu zooteknisyeni araçsız tutman beni hayal kırıklığına uğrattı. Biz komünistler, kamu çıkarını koruma gerektiğini sadece birini eleştirdiğimizde veya kelime olarak söylememeli, günlük işlerimizde de böyle olduğunu göstermeliyiz. Hayvancılığı geliştirmek ve verimliliğini artırmak için her türlü çabayı göstermezsek, Eylül Plenumu kararında belirtildiği gibi, ülkemiz insanların yararına yeterli gıda ve hammaddeye sahip değilsek, neden komünistiz, yoldaşlar? Bölgedeki komünistlerin bugün başka ne görevi var? Yok! Bu nedenle tüm enerjimizi, tüm çabamızı, tüm düşüncelerimizi, tüm fiili çalışmalarımızı bu hedefe adanmalıyız!..

Asanov durduktan sonra zooteknisyen konuşmasına devam etti.

Sekreterin son sözleri yüreğine dokundu mu, ilk baştaki gibi değil, sanki nefesi kontrolden çıkmış gibi coşkuyla konuştu. Başlangıçta genç zooteknisyen, kolhozun kendisine hayvanları bakmak için bir araç sağlamadığını ve başka söyleyecek bir şeyi yokmuş gibi konuşmasını bitiriyordu. Şimdi ise sanki kalbindeki en derin düşünceleri bile dışarı çıkmak istemiş gibiydi.

-Yoldaşlar, mezun olup bu bölgeye, sonra da bu kolhoza geldiğime iki ay oldu, -dedi o.

-Dürüst olmak gerekirse, kendi kendime düşünerek: ‘‘Gittiğim kolhozların çiftliklerinde zaten birçok çalışma yapılmış oldu. Keşke bu işin başından itibaren buralarda olsaydım’’ diye üzülmişim. Ama buraya geldikten sonra diğer şeye: SBKP Merkez Komitesi Eylül Plenum kararının yayınlanmasından bu yana bir yıldan fazla zaman geçmesine rağmen, toplu çiftlik bu kararı uygulamak için hiçbir şey yapmamasına

üzüldüm. Yoldaş Kruşçev, Eylül Plenumunda yaptığı konuşmada, ceketinin iç cebinden küçük bir kitapçık çıkardı ve hızla sayfaları çevirmeye başlayarak belirtti. - Gerçek şu ki, hayvancılıkta yem üretimi, ahır yapımı ve emeği çok işlerin mekanizasyonu, halk hayvancılığının büyümesinin çok gerisinde[70] kalıyor olması... “Gördünüz mü? Peki bu geri kalmışlığı ortadan kaldırmak için kolhozda neler yapıldı? Bir koyun ahır yapıldı. On binden fazla koyunun bulunduğu kolhozda sadece bir yeni koyun ahır var. Bu yıl yaklaşık bin koyundan başkası eski taş ahırlarda yatacaklar. Yazın koyun ölümlerinin, kuzu süreğeni, yavrularının ölmesi, kısırlığın sebeplerinden biri de budur... İkincisi, kolhozun yem stoğunda samandan başka bir şey yoktur. Bazı arazilerinde geç hasat nedeniyle doğurganlık oranını düşüren samanlar da var. Ve samanların kendisi hayvanlara zamanında verilmez. Burada oturan Yoldaş Saqabekov, çobanlara sürekli saman vermesini istediğim tavsiyeyi üç kere yerine getirtmedi:” İlçe parti komitelerinden veya bölge yürütme komitesinden birinin talimatı olmadan hayvanlara hazır saman vermeyeceğim” dedi. Dün bölge yürütme komitesinden Voroşilov adındaki kolhozun sığır beslemesine izin verilmesine dair bir kararı duyduğumda bile bana, “Kararname, Bolşevik kolhozunun sığırları tarlalara sürmemesi gerektiğini, sadece saman vermesi gerektiğini söylemedi” dedi. Daha önce de belirtildiği gibi, dün koyunların saat dörtten itibaren aç bırakılmasının nedeni de buydu. Partinin kararının uygulanabilmesi için, hayvancılığın yetiştirilmesini engelleyen böylesine bir inatçılıkla ilişkilendirilen eski tutumun ortadan kaldırılması gerekiyor.

-Üçüncü olarak, - dedi kaşlarını kaldırarak, -çiftliklerin hiçbirinde hâlâ mekanize edilen iş yok. Bu, kolhozlar veya MTİ tarafından dikkate alınmaz. Sonuç olarak, kolhozda çok sayıda hayvan var, ancak kalitesi yok. Kalite eksikliği dediğim mevcut hayvanlardan ilgili ürün elde edilmiyor. Aslında bu kolhozda bu yıl bir sentlik süt ve et, tereyağı ve yün israf edildi. Örneğin, bu yılın başından bu yılın Aralık ayına kadar, kolhozdaki her bir süt ineğinden sadece üç yüz litre süt üretildi. Ve ülkemizde her inekten üç yüz değil üç bin litre süt üreten birçok kolhoz var. Neden biz onlardan değiliz? Bunun için iyi bir ahır ve çok sayıda yem bitkisi gerekir. Yoldaş Kruşçev, yem yetiştirmenin güçlendirilmesi gereğini vurguladı. Ayrıca çiftlikleri[71] mekanize etmek, gerçek bir veterinerlik kapsamı oluşturmak gerekiyor! Komsomol üyeleri, neden bunun için mücadele etmiyoruz? Neden bu konuyu elimizden geldiğince gündeme getirmiyoruz? Neden bu tür düşünceleri açık parti toplantılarında dile getirmiyoruz? Niye ya?-

Heyecan duygusu eşlik etti mi ama zooteknisyen son “neden”den dolayı bir an oyuna devam edemedi ve konuşmasını bitirdi.- Söylemek istediğim bunlardı...

Abişev kapı tarafındaki koltuğuna gitti. İlk defa yerinden kalktığında o Asanov’a sarışın bir çocuk gibi görünüyordu. Zooteknisyen yerine oturduktan sonra tekrar baktığında önünde beyaz tenli çocuk değil, sarışın, ateş gibi enerjik bir genç adamı gördü.

Toplantının sonunda, bir gece bekçisi olan Koybagar Jylkaidarov, konuşmak istedi.

- Geçen kış hükümetten ne kadar yem aldığımızı biliyor musunuz?- diye kolhoz başkanına sordu.

- Çok aksakal...

- Ah ... ah ... çok mu diyorsun? Evet ... evet ... çok ... Ve bu yıl depomuzda biraz da olsa kendi yemimiz var mı? Ve? Çok toprak sürdük ve geçen yıldan fazla ektik değil mi? Öyle değil mi? Ve?

- Biraz bakir topraklarımız olduğu için aksakal...

- Ve az değil, çok, hem insanlara hem de hayvanlara yetecek kadar ekebilir miyiz?..

Asanov, Koybagar’a baktı. Kılıcı ve sakalı olan yaşlı bir adamdı, yüzü geçmişin izleri gibi kırışıklarla doluydu. Bir cevap bekler gibi sol eliyle bastonuna yaslandı ve sağ kulağını Makenov tarafına çevirdi.

- Bize bağlı değil, Aksakal, merkez tanır onu. Bölgede ne kadar bakir toprak sürüldüğüne bağlı olarak bölge bir plan yapacak.

-Eğer merkez biliyorsa, merkez temsilcisi burda değil mi? - yaşlı bölgenin parti komitesinin sekreterini göstererek. - O zaman neden ondan öğrenmiyorsunuz?[72]

Asanov gülümsedi ve ayağa kalktı.

-Doğru, aksakal, - dedi Koybagar’a, -bakir topraklar gelişmeden hayvancılığı geliştiremeyeceğimiz doğrudur. Bu yıl ilçenin ekili alanı ikiye katlanacak.

-Ah... Çok ekin ekilebilir mi?.. O zaman daha iyi!.. - Tekrar yerine oturdu. - Buna sözüm yok. - Sakalını tarayarak tekrar konuştu. - Tahıl her şeyin belkemiğidir; Tahıl

çoksa, insanlar da, atlar da iyi durumda olacaklar... Silahlı bir düşman bile seni alamaz... Hepsi bu.

Toplantı gece saat on ikide sona erdi.Dondurucu soğuk havada parti toplantısından ayrılan ve köyün dört bir yanına yayılan köylülerin ayak sesleri net bir şekilde duyuluyor. Ofise yakın olanların pencerelerinin ve kapılarının sesi duyuluyor.

Köyün başından:

-Hey Keles, sabah atını getir de kızağıma bin, - dedi bir ses. Ona:

- Kesinlikle! -Enerjik ve neşeli genç adam neşeli bir şekilde cevap verdi.

O sırada “Bolşevik” kolhozundan çıkan iki arabanın ışıkları Ayan köyüne doğru uzaklaşıyordu. Bir süre iki araba birbirinin gerisinde kalmadı ve köyden çıktıktan sonra Kuroçkin ve Eleutayev’in kullandığı ön araba hızla arabadan ayrıldı.

Özellikle geceleri hızlı araba kullanmayı sevmeyen Karatay, arabasını dengeli bir şekilde frenliyor ve önündeki tümseklere dikkatle bakıyor. Araba karanlık geceye direniyormuş gibi parlayan ışıkla ilerliyor. O ışık yoldan dikkati dağıtmadan, herhangi bir çarpmaya neden olmadan Karatay'ın düzgün sürmesini sağlıyor...

Asanov'un düşünceleri bu ışığın altında bir yol gibidir, birbirlerini takip ederler. Gördüklerini ve duyduklarını, Japar aksakalın dediklerini düşündü. Özellikle yaptığı işin eksikliklerini bildirme konusunda korkuyorsunuz dediği Asanov'un çok düşünmesine neden oldu.

Bundan üç dört yıl önce Asanov korkak mıydı, acaba? Asanov bu bölgeye 1951 yılı başlarında bölge parti komitesinin sekreteri olarak[73] gelmişti. Birkaç ay sonra dört yıl olacak. Bu dört yılın ilk iki yılında Asanov, bölge komitesine ve il yönetim komitesine bölgedeki hayvancılığın durumu hakkında soru sormaya devam etti. Asanov'un bölge komitesinin, bölgesel parti aktivistlerinin, bölge komitesinin oturumlarında konuşmadığı bir an bile olmadı. Bütün bunlarda, bölgedeki canlı hayvan üretiminin düşüklüğünün, hayvancılığın nitelik ve nicelik eksikliğinin gerçek örnekleriyle tartışılıyordu. “Atların kuyruklarını, ineklerin ve koyunların toynaklarını ve boynuzlarını saymak bize yeter. Artık onun ürünleri için mücadele etme zamanıdır yoldaşlar. Bazı

kolhozlar ve devlet çiftlikleri, sosyal olarak üretken hayvancılığın geliştirilmesi için üç yıllık planı henüz tam olarak uygulamamıştır. Üç yıllık plana göre, her kolhozun dört çiftliği olmalıdır, ancak birçok kolhozda hala domuz ve tavuk çiftliği bulunmamaktadır. Üç yıllık planın süresi dolmuş olsa da, birçok hükmünü yeniden uygulamamız gerekiyor. Bırakın sorumluluğu, kararın zamanı geçti dememeliyiz. Bu kararın uygulanmasındaki eksikliklerin farkındayız. Bu yüzden iyi çalışmaya devam etmeliyiz. Benim bahsettiğim şey, besi çiftliklerinin mekanizasyonu, ahırların inşası, hayvancılığın zooteknik ve veterinerlik ihtiyaçlarının yetiştirilmesi ve iyileştirilmesidir. Bu alanda yapılan çalışmalar, başkalarını bilmiyorum, bizim bölgemizde hala yetersiz. Bölge tarım departmanı, hayvancılık departmanı hala bu işle yeterince meşgul değil...”

O zaman, Asanov'un bu konudaki sözleri nadiren desteklendi. Bölgenin bazı liderleri, bölgedeki üç yıllık planın uygulanmasından memnun oldu ve bireysel ilçelerin, bireysel kolhozların eksikliklerine dikkat etmedi. Hatta bazıları Asanov'un bölgeye yeni geldiğinden böyle abartıyor diye mırıldandı. Özellikle daha önce aynı bölgeden il kurumlarına geçene onun sözleri çok kötü gözüküyor ve onları suçluyormuş gibi hissettiriyordu. Bu yüzden “Asanov yeni olduğu[74] için endişeleniyor. Yoksa bölgede durum fena değil: çok sayıda hayvan var ve dağların da olması iyi. Bu bölgenin sığırları altı ay boyunca Sulu dağının eteklerinde otlatılabilir. Bölgenin hangisinde böyle hayvanları kışın otlatmak mümkün...” diyen sözü yaydı ve bazı insanların fikirlerinin değişmesine neden oldu. Bütün bunlar Asanov'un sözlerinin göz ardı edilmesine izin verdi.

Asanov, kızına söylediği birçok samimi sözlerinin göz ardı edildiği için ilgisini kaybetmeye başladı. Artık daha az konuşuyor ve birçok toplantıda susuyordu. Kıştan çıkan hayvanlar sayısını takip ederek ellerinden geleni yaptı. Ve bölgedeki toplam hayvan sayısı artmaya devam ediyordu...

SBKP Merkez Komitesinin Eylül Plenumunun kararı, çiftlik hayvanlarının sayısını artırmanın yanı sıra üretkenliklerini artırma konusunu gündeme getirdi. Asanov'un bir yıl boyunca bu konudaki düşünceleri canlanmaya başladı. Ancak geçen kış hayvanları çok zorlamıştı. Yaşlı Japar'ın dediği gibi, yıllarca süren çalışmasının bir kısmı çılğın bir rüzgar tarafından sürüklendi...

Hayır, böyle hayvan yetiştiremeyiz, diye düşündü Asanov, bunları hatırlayarak. Bunlar, ilçe parti komitesi bürosu üyeleriyle tartıştığı zaman ortaya çıkardığı fikirlerdi. Ama merkez neden sessiz? Bölgemizde neden bakir toprakların, yatışmış toprakların gelişimini arttırmak, tahıl ekimi yapmak, bölgede bunun için MTİ'nin açılması, çim biçme çalışmalarının hem sorunsuz hem de saman otlatma ve kuyularının inşası, toplu çiftliklerde çiftlik ahır inşası için mekanizasyon yapılması konusundaki taleplerimiz neden bizim bölgemizde çözülmemektedir? Bölge komitesi, bölge tarım departmanı da hayvancılığın geliştirilmesi ile ilgili Eylül Plenumu kararının gerekliliklerinin uygulanmasından sorumludur. Peki neden sessizler? Başkanlar neden bölgeyi düzgün bir şekilde ziyaret etmiyor? Son dört yıldır ne bölge komitesi sekreterinin ne de bölge tarım dairesi başkanlarından birinin bu bölgeyi ziyaret etmediği nasıl karşılanmalı? Ancak, geçen kış bölge[75] komitesinin ikinci sekreteri Yeskanov bir kez uğramıştı. Ancak hayvanların ölmekte olduğu söylendikten sonra geldi. Onun gelişinden nasıl yararlandık? -Asanov bu arada istemsizce gülümsedi -Yaşlı Japar sert bir şekilde, “sadece bir sekreter olur olsun” demişti... Bölgenin hayvancılığının yaklaşık üçte birini yetiştiren bu alana neden yeterince ilgi gösterilmiyor? ..

Böylece çaresizlik içinde bu tarz şeyleri düşündü, biraz sakinleşti ve tekrar düşünmeye devam etti.

Sonra bu yıl gelen bölge komitesinin yeni sekreterini hayal etti. Bir ay önce, Asanov bölge komitesi sekreteriği, iri vücutlu, geniş alınlı, uyanık ve sakin bir adam olan bölge komitesi sekreterinin ziyaretindeydi. Asanov'a bölge hakkında detaylı bir soru sorduktan sonra, “Bölge komitesi sekreterinin ilçemize gelmemesine kırılmış olabilirsiniz. Kesinlikle gideceğim. Ve anlıyorsunuz ki bugüne kadar tarım sektörü ile ilgilendik” demişti.

“Nedenini anlamıyorum İlya İvanoviç. Bu yıl bölgede bakir topraklar geliştirildi. Sonuç olarak bölge önceki yıllara göre çok daha fazla tahıl verdi. Bölgede yapılan bu asil işlerden, ülkenin zenginliklerinin ve Anavatanın gücünün artması ile ilgili çalışmalardan dolayı sizlerle birlikte ben de mutluyum, İlya İvanoviç. Ben sadece kendime görünenden bahsediyorum. Size göre benim başardıklarım az olduğu doğru. Ama sizin bana göre geniş çaplı düşündüğünüzü de biliyorum. Ancak bazen sizin de göremediğiniz, dikkat etmediğiniz şeyler de var. Benim size bölgemdeki gerçekleri

açıkça göstermek istiyorum. Bu yüzden sürekli ‘‘Bölgenin ileri gelenleri tek tarımla uğraşiyor ve hayvancılığı geride bırakıyorlar. Sık sık bölgeye tarım için gidiyorlar, hayvancılık için gelmiyorlar’’ deme nedenim de budur. Vatan'a çok tahılın yanı sıra, Rahım ve Japar gibi bölgemizin eski çobanları da dahil olmak üzere daha[76] verimli olmak istiyoruz. Bu yılın bereketli tahıllar zamanında hasat edilip toplanmasaydı, sizin de kalbiniz sızlardı. Aynı şekilde et, süt ve yün kaybı yaşamak istemiyorum. Bu durum için ne kadar üzgün ve depresif olduğumu biliyor musunuz? Yenisiniz, bizimle henüz tanışmadınız, bu yüzden muhtemelen bilmiyorsunuzdur. Ayrıca bölgeye gelmeden kesin olarak bilemezsiniz. Bilmiyorsanız söyleyeyim: bu konuda çok endişeliyim, İlya İvanoviç. Ahıra yuva yapan kırlangıç gibi kanat çırpan huzursuzluk benim de göğsümde oturuyor. Bu kaygıyı hafifletmek için yardımınıza ihtiyacım var... Ne zaman geleceksiniz? Sizi bekliyorum İlya İvanoviç...”

Ertesi gün, Kuroçkin veda etmek için Asanov’un ofisine gitti. Odada Asanov ile birlikte Bölge yönetim komitesi başkanı Konyrbayev da oturuyordu.

-Dün olanlardan dolayı yorgun olmalısınız, - dedi Asanov.

Kuroçkin yorgun olmadığını ve çobanlar arasında geçen son iki günün çok mutlu bir şekilde geçirdiğini söyledi.

- Ne harika insanlar! -dedi, sanki görünmez bir şeyi okşuyormuş gibi. - Çobanlar harika insanlardır.

- Sadece çobanlar değil, bütün çalışanlarımız öyle, - diyor Asanov. Yüzüne bir anda sıcaklık yayılmaya başladı. Bu sözleri hem sevinç hem de gururla söyledi.

-Şehirde doğup büyüdüm, şehirde çalıştım, - diyor Kuroçkin.

- Dürüst olmak gerekirse, bu sefer çobanlar da dahil olmak üzere köylülerin arasındaydım ve onlara bir ömür yaşamış gibiyim. Ne kadar neşeli, kibar, açık fikirli insanlar!

Kuroçkin döneceğini söyledi ve ayağa kalktı ve ‘‘ne iletmek istiyorsunuz?’’ diye sordu.

-İyi yolculuklar, - dedi Asanov ayağa kalkarken. - Sizden tek bir dileğimiz var: bölgeye bu alanda gördüklerinizi ve çıkardığımız sonuçları anlatın ve yetkililerin dikkatine

sunun. Bölge komitesinin sekreterlerine, bölge tarım bakanlığının[77] hayvancılık gelişimine dahil olmak istemediğini söyleyin. Başka ne diyebiliriz ki...

El sıkıştılar.

Kuroçkin gittikten sonra, Konyrbayev ve Asanov'a ek olarak, iki ya da üç büro üyesi daha ofise girdi. Onlara eşlik eden bir yardımcı, davetlilerin kamış meselesinden dolayı eşit bir şekilde toplandıklarını söyledi.

-Hadi başlayalım, - dedi Asanov yerine otururken.

4.3. Köy Çocuğu

(Sürücünün hikayesinden)

Bana çocuğun el yazısıyla yazılmış üçgen bir mektup getirdi. Açıp baktığımda iki ay önce bir iş gezisindeyken, bir kolhozda tanıştığım bir çocuk yazdığını anladım. “Amca”, -demiş mektubunda, - artık dördüncü sınıftayım. Altı kere “beş” notunu aldım. Bir sürü tahılımız var. Köyümüzdeki çocukların hepsi şimdi okuldalar. Dün Omar Amca okulumuza geldi ve yaz aylarında iyi bir iş çıkardığımız için kolhozlar adına bize teşekkür etti. Çok mutluyduk. Daha demek istediğim, gönderdiğiniz fotoğrafımı aldım amca, çok teşekkür ederim. Ben size teşekkür etmek için bu mektubu yazıyorum. Fotoğrafla mektubunuzda, kışın kolhoza nasıl yardım etmeye karar verdiğimizizi sormuşsunuz. Boş zamanlarımızda kolhozun hayvanlarıyla ve çiftliğin genç yavrularıyla ilgileniyoruz. Böylece mektubumu bitiriyorum amca. Güle güle. “Jana Jol” kolhozunun öğrencisi Serkenbay. Bundan sonra mektubun yazıldığı tarihi belirtmiş.

Aklıma hemen Serkenbay, Serkenbay'ın köyü ve arkadaşları geldi...

Sıcak bir yaz günüydü. “Jana Jol” kolhozunun biçicileri arasındayız. Kolhoz parti örgütünün sekreteri [79] Omar Molşin ata binmiş ve en iyi saman yapımcılarının sıkı çalışmasını anlatıyordu. Yavaşlayan atını hızlandıran parti lideri tekrar bize katıldı ve bireysel çobanların ve saman üreticilerinin günlük normlarının ne kadar aştığını ayrıntılı olarak açıklamaya başladı...

Boğayla saman çeken bir grup çocuğa yaklaştığımızda, parti lideri onlardan sıcak bir şekilde bahsetti ve onları övdü.

- Bu öğrencilerin bu yılki yardımı özeldir, - dedi parti lideri. –Eğitim-öğretim yılının sonundan bu yana yaklaşık 30 öğrenci bizimle samanlıkta çalışıyor. Şu anda, hepsi çocuk olan çift için 8 araba direği saman taşıyor. Kolhozdaki 12 tırmığı da öğrenciler tarafından sürülmektedir.

Parti lideri, başında güneş etkisiyle eskirmiş askeri şapkalı bir çocuğu öküz arabasıyla yanımızdan geçerken işaret ediyor:

-Bu Tendikler tam bir yetişkin gibi çalışıyorlar, - dedi gülerken ve ona bakarak. Daha sonra parti lideri diğer çocukların isimlerini söyleyerek onları tanıtmaya başladı.

- Bu Qatay Esmaganov, şu Mübarek Qamzin, o ise Qara Bókeev, az önce yanımızdan geçen Tendik Tulepov - hepsi günde 1,5 norm performans sergiliyor. Normları yapmayan tek bir kişi bile yok.

O anda, bir şey hatırlamış gibi, parti lideri atın üstünden eğildi ve işaret parmağıyla defterimin beyaz kısmına dokundu:

-Bu arada buraya “küçük seyis” diye yazın. Kim olduğunu size sonra söylerim. Yazın, unutacaksınız, - dedi. Ben kalemimle yazmaya başlayana dek parmağımı çekmiyordu sonra ise at üzerinde düzeldi.

- Onunla sonra konuştururum. Daha onunla tanıştığınız için çok mutlu olacaksınız.[80]

Sekreterin sözleri ilgimizi çekti. Akşam, parti lideri tarafından övülen “küçük seyisi” gerçekten görmek istedik.

Samancı çocuklardan uzaklaşıp arabayla çim biçenlerin yanına geldiğimizde parti lideri hala çocuklardan bahsediyordu.

-Şimdi tırmık yapsalar bile, onları bu arabaya getirirseniz, herhangi biri eski sürücüler gibi arabayı rahat sürecektir, - dedi çocuklara bakarak. - Geçen, Tendik adlı çocuk en önde giden Akın Jami'nin arabasını hastalandığında iki gün boyunca kendisi kullandı. Araba hiç hasar görmedi veya bozulmadı ...

Bu arada sekreter sanki onunla biri tartışacakmış gibi, kendi sözünü kesiyor ve tartışmasız bir ses tonuyla hızla konuşuyor.

-Siz ne diyorsunuz, - dedi atında düzelerek, biz bir şey söylememize rağmen sırayla bize bakarak, -bunlar için araba sürmek bir şey değil. Kendinden tahrikli bir çim biçme makinesinde ustalaştıklarını söyleyin. Sadece biz yetişkinler onları arabanın yanına yaklaştırmıyoruz. Eğer izin verirsen, kendileri bir bir tane çim biçme makinesi sürerler.

Parti liderinin sözlerinde, çocuklar için büyük bir memnuniyet ve böylesine harika bir iş yapmalarına ve harika vatandaşlar olarak yetişmekte oldukları için büyük bir gurur duygusu vardı.

Köye vardığımızda ve kolhoz ofisinin yakınında durduğumuzda güneş yeni batmıştı. Güneş hala parlıyor ve ışığı hala etrafı aydınlatıyordu.

Hiçbirinin çatısı olmadığı için küçük görünen evler üç sıra olarak dizilmiş. Kolhoz köyünün yakınlarda boş dolaşan hiç kimse görünmüyordu. Köyün başında 3-4 tuğla yapan kişi işini bitirmiş, banyo yapmış ve evlerine gidiyordu. Gün boyunca, soğuk bir ahırda duran, henüz çözülmüş birkaç küçük tay, [81] küçük başlarını sallıyor, kuyruklarını dikiyor ve yayılırken etrafta çırpınıyordu.

Köyün ortasında, elinde tasmaları olan bir çocuk, tayını güzelce sürerek, usta seyis gibi heybetli bir şekilde onlara doğru yürüdü. Bizimle birlikte arabadan inerken onu gören parti üyesi:

- İşte küçük seyis, -dedi, sert adımlarla yürüyerek, başka bir evin köşesinden şapkasını çıkarıp sallayarak ona bağırdı.

- Hey... hey... Serkenbay! Serkenbay, hey... hey... hey! Buraya gel, buraya gel!

Serkenbay parti liderini fazla bağırtmadı, arkasından bir ses duyunca, tayının başını çekti ve durdu, hızla döndü ve bize doğru yürüdü. Arabayı gördüğü için ve etrafındakilerin kendisini beklediğini hissedince, çocuğun bize doğru atını hızlı süreceğini düşündük. Ama Serkenbay hızlı sürmedi bile. Bir masaldaki taya benzeyen tayıyla yavaş yavaş bize yaklaştı. Serkenbay başına büyük bir topçu şapkası giymiş. Parlak güneşliği çocuğun gözlerini tamamen kapatmıştı. İnmek üzereyken Serkenbay küçük yumruğuyla tuttuğu dizgini çekti ve bileğinde asılı duran bir kamçıyla şapkasını sağ eliyle çıkardı.

- Merhaba, ağabeyler, -diyerek bizi selamladı.

- Merhaba Serkenbay.

Parti lideri, sıradan bir büyük adamla selamlaşır gibi ona bir el teklif etti. Parti liderine elini serbestçe vermesine rağmen, Serkenbay bizim elimizi utanarak sıktı, küçük eli elimize dokunur dokunmaz tekrar geri çekti.

Serkenbay Altynbekov, iki gözü ateş gibi parlayan küçük burun, sarışın bir çocukmuş. Üzerine kendisine uygun olarak küçültülmüş mavi askeri tunik giyiyordu. Dar paçalı pantolonu ata bindiği için kısaca görünüyordu. Beline geniş bir askeri[82] kemer takmış. Küçük olmasına rağmen, atın üzerinde güçlü ve diri oturuyordu. Kendine göre kısaltılan üzeni biraz kibirli hareket ettiriyordu.

Serkenbay'ın sağ ayağındaki botunun bağıcığı kendirden yapılmıştır. Onu fark eden biri şunları söyledi:

-Oh, kahraman, bu kendir ip nedir? - demişti, Serkenbay bu sefer tereddüt etmeden cevap verdi.

-İş botlarım, amca. Ben uyurken küçük çocuklar ipi almışlar ve kaybetmişler. Yeni atlar kaçarken, elime ilk geçen bu kendiri almıştım.

- Başka ayakkabın var mı?

-Evet, - dedi gülümseyerek ve yere bakarak. O gülümsemenin altında bebeklik ile birleşen şirin bir çocuğun gururunu hissedebilirsiniz.

- Neden olmasın, - diyor parti lideri Serkenbay'ın yerine cevap vererek. - Serkenbay, kolhozda çok para kazananlardan biridir. Eğitimin sonundan beri - O okul bittikten sonra haziran ayının ilk gününden itibaren - at yetiştirmekdir. Her gün önünde 200'den fazla at var. Öyle de mi Serkenbay?

- Geçende sağım kırsağıyla hesaplarsan 210'u vardı.

- Sadece birkaç gün oldu. Ortalama iki yüz diyelim. Bir seyise her at için üç ar ödenir. İki yüzü üçle çarpın. Altı iş günü mü? Serkenbay bir gün içinde kazandığı. Ve onu üç ayda doksan günle çarpın. O zaman Serkenbay eğitim öğretim yılının başına kadar çok

para kazanacak! Ve tahılın bu yıl nasıl yetiştiğini biliyorsunuz. Ortalama olarak, hektar başına 13-14 kental almayı bekliyoruz. O zaman kolhoz çalışanlarına iş günü başına iki buçuk kilo tahıl verirsek, Serkenbay bu iş için 70 puttan fazla tahıl alacak. Ayrıca günde 5 som ödeme yapmayı da planlıyoruz. O zaman iki buçuk bin som mal olacak. Böyle bir çocuğun yeni ayakkabısı olmaz mı ağabeyleri?

- Bu kadar tahılı nereye koyacaksın? -diye Serkenbay'a soruyoruz.

-Dedem buğdayı alacak, - dedi kendinden emin ve sakin bir biçimde. - Dedem seneye yeni bir[83] ev yapacağımızı söylüyor. Muhtemelen tahıl bunun için kullanılacaktır.

- Parayı ne yapacaksın?

- Bir sürü kitap alırım ve onlar için bir dolap yaptırırım. Ya da dedem Pavlodar'dan satın alıp getirir. Aksi takdirde burada bir tahta bulmak zor.Az önce çalışan bütün çocuklar bu Serkenbay gibi para kazanıyor mu? -diye parti liderine sorduk.

Parti lideri başını salladı.

-Onlar her gün ve daha fazla çalışıyorlar. Ancak böyle işlerde Serkenbay'ın üstüne yoktur.

O anda Serkenbay kalkık burnunu birazcık kaldırdı ve bize gülümseyerek baktı.

- Geceleri bir atlarla ilgilenmek, onu köpeklerden ve kuşlardan korumak ve kurtarmak kolay bir iş değildir. Geçmişte, en güçlü adam bir seyis olabilirdi. Biçme başlayınca, eski seyisi arabaya koyduk ve atlara kimin bakacağını düşünüyorduk. O zamanlar bazı kişiler Serkenbay'ın buradaki en tutkulu ve dikkatli çocuk olduğunu söylüyorlardı. Serkenbay'ı ofise çağırdık ve geceleri atlara bakıp bakamayacağını sorduğumuzda, bakacağını söyledi. Bir okul çocuğunun atlara bakabileceğine inanmayarak ilk günlerde geceleri gidip kontrol ediyorduk. Seyis olacaksa Serkenbay olsun. Ay olmadan karanlıkta bile korkmayan bir kahraman, uyanık, yorulmaz, güçlü biri olduğu ortaya çıktı. İşte o zamandan itibaren Serkenbay seyis oldu.

-Ve oradaki çocuklar arasında Serkenbay'dan büyükler de var. Öyle mi Serkenbay?

-Tendik, Qatay ve Mübarek - hepsi benden büyük, - diyor Serkenbay.

-Gördünüz mü? Onların hiçbiri birine at ehlileşirmeyi bırak, sakın ata zor biniyorlar. Ve Serkenbay kolhozda hiç binilmemiş atları tek başına ehlileştiriyor. Bu yıl kaçtane tay ehlileştirdin Serkenbay?

- Dört tay. Bununla beşinci.[84]

-Ağabeylerine tayları nasıl ehlileştirdiğini söyler misin?

- Binerek ehlileştiriyorum.

- Hayır, detaylı anlat. Bir tayı nasıl yakalıyorsun, ona nasıl binersin, - hepsi doğrudan anlat.- Ehlileştirilecek tayın kırsağı varsa kırsağıyla, yoksa diğer atlarla birlikte ahıra kapatıyorum, - dedi Serkenbay tayının dizginin çekerek. - Sonra taya bir uzun ip takıyorum ardından yular takıyorum. Önce ensesinden, gırtlğından ve sırtından biraz okşuyorum, sonra eyer takıyorum.

- Eyeri nasıl koyuyorsun?

- Önce içlik koyuyorum. Sonra başka bir hafif örtü örtüyorum ve üzerine eyeri koyuyorum. Sonra tayı eyerle dışarı çıkarırım ve onu biraz vurarak zıplatırım.

- Neden vurarak zıplatırsın ?

- Böyle yapınca tayın gıdğı gidecek.

- Sonra ne yapıyorsun?

- Sonra binerim. Eğer tay zıplarsa, başımı yukarı çekerim ve yukarı kaldırım. Başını dik tuttuktan sonra ne kadar zıplasa zıplasin boynunu tutamaz. Sonra koşturuyorum, biraz sonra dinlendiriyorum ve eğer şişman bir tay ise sabah bırakıyorum. Böylece tay ehlileşir.

-İki ya da üç gün önce gece yağın şiddetli yağmuru hatırlıyorsunuzdur, -dedi parti lideri, - bütün gece gök gürültüsü, şimşek vardı. O gece çalışan kadınların çoğu gök gürültüsünden korktukları için uyuyamadılar. Serkenbay o gece atıyla bozkırdıydı. Ne kadar güçlü olursan ol, o gece korkacağını düşündük...

- Hayır korkmadım, - diyor Serkenbay burada araya girerek. - Ama çok ıslandım. Zaman zaman şimşek çaktığında atları görüyorum ve yalnız olanları alıp diğer atların yanına getiriyorum. Sabah çok ıslanınca bütün atları mayaya getirdim, atımı ağaca bağladım, bir mayayı kazdım ve çukuruna girdim.

- Neden atını beline bağlamadın?[85]

- At bir şeyden korkarsa başıma kötü bir şey gelebilirdi.

-Bunu bilmiyorsa, seyis olacak mı? - diyor parti lideri, söylediklerinden memnun olarak.- Ve şimdi size onun kitaplara olan tutkusundan bahsedeyim. Muhtemelen bu kolhozda Serkenbay'ın okumadığı kitap yoktur. Öyle değil mi Serkenbay?

- Bütün çocuk kitaplarını okudum.

- Kaçınıcı sınıftasın?

- Üçüncü sınıfı onurla bitirdim, amca.

- Geceleri kurt gelirse ne yapacaksın?

- Kovalayacağım. Yakaladıktan sonra ağaçla vurucağım.

- Tayın kurda yakalayabilir mi?

- Hayır, şimdi büyük bir ata bineceğim. Aksi takdirde, insan bir tayla atları otlatılır mi?

-Sözlere bak, -diyor parti lideri gülümseyerek. - bizim küçük seyis nasıl konuşuyor.

Serkenbay'ın sözlerine sadece parti lideri değil hepimiz güldük. O anda Serkenbay kamçısını ayarladı ve parti liderine baktı:

- Gidebilir miyim, amca?- dedi.

İzin aldıktan sonra tayının başını çevirdi ve azıcık tayına vurduğunda, tayı geyik gibi göğe atlayarak koştu.

-Hey dikkat et, düşme, - dediğimiz anda o bizden uzaklaşarak atlara doğru gidiyordu. Onu yolunu engellediğimiz için mi yoksa büyüklere sohbetinden sıkıldı mı Serkenbay tayını başını köyden çıktuktan sonra çekmeden hızla yok olup gitti...

-Aslan! -diye ona baktık.

-Onu görürseniz memnun kalacaksınız dememiş miydim?

...Ertesi gün gün doğarken köye atlar geldi. Bunlar köylülerin sağın kısırakları ve birkaç biniş atları idi. Diğer at muhtemelen çalışmanın başında - kolhozun Akbaz arsasında bırakılmış olmalı. Köye[86] gelen bir grup atın sonunda Serkenbay elinde uzun bir dizginle geliyordu.

Dün bindiği tayın kuyruğu sallanarak atların en sonunda geliyordu. Onu ilk fark eden kolhoz ustası Temirgali Iskakov idi:

-Şu Serkenbay'ın en sevdiği atı, -diye güldü. - Bu atı çok seviyor ve hızlı olduğu için övüyor. Atları seven bir çocuk, hızlı derse hızlıdır.

-Evet, doğru diyor, - dedi usta yardımcısı Kamza Omarov, - tay yürüşü bile, onun ne kadar akıllı, hızlı bir at olduğu anlamına gelir.

Usta dükkanından çıkıp ve atların geldiği kuyuya doğru yürüdük. S Serkenbay'ı dizgin ve yular tutan bir iki çocuk ve iki üç yaşlı kadın bekliyordu. Serkenbay yaklaşırken seyise seslenmeye başladılar.

-Serkenbay, annem senden mavi kırsağı tutup vermeni istedi, - dedi Serkenbay'ın yaşatı gibi ama ona göre daha zayıf kısık gözlü, sarışın çocuk herkesten önce ricada bulunup.

Serkenbay ona:

-Sen bekle, - dedi dikkatle etrafa bakarak, başını sallayarak gelen atın dizginini tutmadan, sağ elinde bir çubuk ve bir yular tutarak uzaktan gelen yaşlı kadının yayına yaklaşarak durdu.

- Nine, evinize gidebilirsiniz. Şimdi sizin kırsağınızı kendim getireceğim.

-Çok yaşa evladım, Serkenbay, - dedi yaşlı kadın tekrar evine dönerken.

-İyi bir çocuk, - dedi usta kısırağı yaşlı kadının evine götüren Serkenbay'a bakarak.

Serkenbay yaşlı kadının evine gidip yaramaz sarı çocuğun kısırağını teslim ettikten sonra bize döndü.

- Merhaba Serkenbay?

- Merhaba ağabeyler!?

- Çalışma nasıldı?

- İyi! dedi inci gibi dizilen dişlerini [87] göstererek gülümsedi. Bu gülüş, bütün gece ata binen ve bitkin düşen genç seyisin sevimli bebek yüzünü daha da aydınlatıyor gibiydi.

Ben Serkenbay'ı ata bindirip fotoğrafını çektim. Şehre gittiğimde fotoğrafın bir kopyasını göndereceğime söz verdim.

Giderken Serkenbay adımı sordu.

- Nurjan Adilkhanov, - diye adımı söyledim ve adresimi yazdım.

Mektup Serkenbay'dan gelmişti. O mektubu ben tüm tanıdıklarına okudum. Bunu herkese büyük bir zevkle anlatmak istiyorum.

4.4. Biçerdöver Şoförü

-Elbette benim hakkımda azıcık yazacaksınız, - dedi sigarasını içtikten sonra. - Ben ünlü biri değilim hakkımda çok yazı yazılacak kadar. Ben sadece sıradan bir biçerdöver şoförüyum . Bu nedenle lütfen çok kısa yazın. Bunu yapmak için ben de kısa keseceğim.

Biz böyle sıradan biçerdöver şoförü hakkında daha fazla yazmalıyız, çünkü MTİ'nin ana işi bireysel rekor sahipleri olmadığını, sıradan insanların yaptığını dile getirmek olduğunu söyleyerek, kendisi hakkınada “kısa keserek” değil ayrıntılı anlatmasını isteriz. Durum buysa, Arynov mümkün olduğunca ayrıntı anlatmaya çalışacağını söyledi.

-Benim doğduğum yer de, şimdi çalıştığım yer de Kuibyşev semtindeki bildiğiniz ünlü “Leninşil” kolhozu. Makine ve traktör istasyonumuzun adı Komintern...

1928'de "Leninşil" kolhoz kurulduğunda, Arynov artele katılan ilk üyelere biriydi. Kolhozun sadece ilk üyelere birisi değil, aynı zamanda oradaki ilk traktör sürücülerinden birisi olmuştu. Otuzlu yılların sonlarında bir biçerdöver sürücüsü oldu. Artık "Pobeda" ve "Moskviç'i" kolayca sürebilirim dedi o. II.Dünya Savaşı sırasında Kozybek ağır topçu birliğinde görev yapmıştır. Ertis kıyısından Elbe kenarına kadar gitmiştir.

-Pavlodar -Berlin -Pavlodar - II.Dünya Savaşı sırasındaki rotam, - diyor Arynov gururlu bir gülümsemeyle. [89]

Askerden döndükten sonra doğrudan MTİ'ye gidip hemen onarım çalışmalarına başlıyor (1945 kışında askerden döndü). Savaş vaktinde hasret kaldığı makineleri, traktörleri, biçerdöverleri onarmaya yadırımcı olmuştur. Seneye yine biçerdövere binecek. O zamandan beri, gemisini hiç bırakmayan Ertis nehrinin eski kaptanları gibi, biçerdöverin direksiyonunu hiç bırakmadı.

-Bir Rus atasözü "Civcivini sonbaharda say" diyor. Görünüşe göre bu atasözü tam bizim için söylenmiş. Demek istediğim, ilkbahar ve yaz çalışmalarımızın ve hatta tüm çalışma yılımızın sonuçlarını ancak sonbahar gösterecek. Bu bağlamda, sonbahar ancak gerçekten dikkatli ve titiz bir muhasebeci ile karşılaştırılabilir. Muhasebeci - sonbahara bu yıl için de minnettarım.

Arynov bu yıl 375 hektar yerine 586 hektar arazi hasat etmiş, bunun için ayda 2.800 som, 72 put tahıl ve hediye olarak 25 put daha tahıl alması gerektiğini söyledi. Geçen yıl 620 hektar hasat ettiğini, bu yıl hektar sayısının geçen yıla göre neden daha az olduğunu açıkladı.

-Bir bakımdan bu az değil, -dedi o. izce Rusya Çarlığının çiftçisi böyle bir mahsulü ne kadar sürede hasat edebilirdi? İşte bunu MTİ'de bunu hesapladık. Bir çiftçinin karısı ikisine bütün hayat boyunca hasat etmesi için yeterlidir. Gördünüz mü? Biz bunu bir sezonda topluyoruz.

- Anlaşıldı , teknoloji sayesinde demek istiyorsunuz. Tabii ki bir traktör ve bir biçerdöver! Ama aynı zamanda ekipmanı kullanan kişilerin mesleğine de bağlıdır. Bazı makine ve traktör istasyonlarının hala bir sezonda 150-200 hektarlık bir alanı zar zor

hasat edebilen biçerdöver şoförlerine sahip olduğunu unutmayın. Yoldaş Kruşçev'in MTİ'nin çalışmasını geliştirmek için yetenekli mekaniklere ihtiyacımız olduğunu söylemesi tesadüf değil. Muhtemelen teknoloji olmadan hiçbir şeyin yürümeyeceğini söylersiniz. Bu doğru. Bu yüzden her zaman biçerdöverlerden ve traktörlerden bahsediyorum. Bir çiftliğin arabasız yaşayamadığını söylemeliyim!

-Bu yıl geçen yıla göre daha az hasat etmemizin nedenlerinden biri[90] de bu, - dedi o. - Geçen yılki hasat daha inceydi. Bu yıl hektar başına ortalama 13 kental hasat ettim. Hektar az olmasına rağmen, verim açısından bu yıl geçen yıla göre çok daha fazla.

Biçerdöver şoförü, bu farkı fark etmediğimiz için mutlu.

-Siz sadece sayılara bakıyorsunuz, - diyor gülümseyerek. - Biz mekanikçiler hem niceliğe hem de niteliğe bakıyoruz.

Toplam ekilen alanın hektar başına ortalama 13 kental verim elde etmek, bölgemizde mevcut durumda önemli bir gelirdir. Şüphesiz bu, makine operatörlerinin, ziraatçıların ve kolhoz çalışanların sıkı çalışmasını gerektiriyor. Arynov, az ya da çok, kolhozun başarısına doğrudan katkıda bulundu. Çünkü o sadece orakçı değil, aynı zamanda tohumu da kendisi ekmişti . Burada biraz gülümsedi ve aşağıdaki olayı hatırladı.

Kolhozda traktör şoförü eksik olması nedeniyle, Arynov ilkbaharda bir traktör sürdü. İlk gün, Kozybek "orkestraya" katıldı ve şarkı söyledi (bazen traktörünü "orkestra" olarak adlandırır). Traktörünüz sürekli hareket ediyor ve kara toprağı belirli bir derinliğe kadar sürüyorsa, arkanızda bir buzkıran kaptanı gibi sabanın dişlerini kaldırıp indirerek ve yere bir bakan bağlayıcınız varsa, şarkı söylememek elde değildir. Çatlamış toprak! Bazen bozuk bir plakta gramofon iğnesinin bir çatlaktan çıkamaması, şarkının sözleri ve melodisinin tekrar etmesi gibi, traktör şoförü de sevdiği bir şarkıyı bütün gün söyler. Aynı şarkı sözlerini hep dile getirmekten bıkmayacaksınız. Böylece o gün Arynov:

Bana yüzüğünü ver, bakır da, olsa-a-a-au,

Hadi gülelim ve oynayalım, oh-ho-ho, kış da olsa

diye tekrarlıyordu. Bazen dönüp bağlayıcıya dişlerini göstererek:

- Nasıl, buzkıran kaptan? -diye o sorardı.

Bağlayıcı:[91]

-Teşekkür ederim!

- Henüz bırakmıyoruz!

-Seni sürücülükten boşaltmayacağım! -diye kısa bir cevap verdi.

“Boşaltmayacakmış! Neden olduğundan emin değilim” - diye Arynov azıcık gülümser ve hala aynı ritimde ama farklı şarkı söylemeye devam eder.

Kara toprak ölürsem çamur ol-u-u-u-r

Keskin dil utangaç bir o-o-ho-ho kız ol-u-u-u-r.....

Arynov’un normalde neşesi uzun sürmedi. Dünün gülümseme parlayan koyunl gözlerinden ertesi gün öfke ve küskünlük ateşi parlıyor. Hiç gülümsememiş bir adama benzemiyor ve hatta ara sıra beyaz dişleri göstermiyor: sadece nadir sarı kaşlar sürekli soğuk şekilde çatılıyor. Bugün dünkü gibi arkasındaki bağlayıcı memura da “Nasılsın buz kıran kaptan?” diye sık bakmıyor. Arynov’u rahatsız eden bağlayıcı memurun sorunuydu.

İşte yaşananlar: Ertesi gün Kozybek sırayı değiştirmek için tahtaya geldiğinde, traktörden kalkık burunlu, büyük gözlü genç bir adam indi, Arynov’a yaklaştı ve sağ elini alnına koydu:

-Yoldaş Kaptan, “C-80’in” kusuru yok. İzinizle çiftliğe gideyim! dedi.

Arynov ilk başta genç traktör sürücüsünün neşesini beğendi. “Adam, -diye düşündü, - kaşlarını çatmıyor”. Sonra traktöre, pulluğa baktı ve dedi ki:

- Ah, bağlayıcı memurun nerede? - dedi Arynov.

- A, o bende yoktu! - dedi genç traktör sürücüsü eskisi gibi tuhaf bir şekilde cevap verdi. - Her şeyi kendim hallettim.

-Kendim, kendim!.. bağlayıcı memurun olmadan saban sürmeye ne hakkın var?

- Olmazsa, kilden mi yapacağım?!

Genç traktörcü darılmaya başladı. İlk düz kalıbını bırakarak ellerini[92] sırtına yaslayarak, başını hafifçe sağa yatırdı, burnunu kaldırarak gökyüzüne baktı. Bunun duruşundan Arynov'un kendisini ısırabilecek zehirli bir kelime aradığı görülüyordu. Ama bu sözler ağzına hemen gelmedi.

- Haydi buraya gel!- dedi Arynov ona sert bir sesle. Arynov'un çatılan kaşlarını gören genç traktör sürücüsü sessizce onu takip etti. Arynov cebinden tam sarı bir “metre”yi (katlama metrenin yarısı) çıkardı ve sabanın derinliğini ölçmek için eğildi. - Ne kadar sığ olduğunu gördün mü?

- Agronomist!- dedi genç traktör sürücüsü, dönüp onunla alay ederek.

- Bir ziraat mühendisi dışında kimse yarın için endişelenmemesi mi gerekiyor sence?

- Yarın için eşek üzölsün! dedi ve oradan genç horoz gibi kibirlene uzaklaştı.

- Ne diyorsun?

- Sağırsanız kulak doktoruna gidin!..

Sinirlenen Arynov kaplan gibi atlayarak, kollarıyla onu omuzlarından yakaladı ve vücudunu kedi gibi yerden kaldırdı.

- “Eşek yarına üzölsün” mü diyorsun? Böyle geri, zararlı bir atasözünü nereden öğreniyorsun? Bunu sana kim öğretti? Bu sözün için seni yok etmemi ister misin? Yarın için verilen mücadelenin komünizm için mücadele olduğunu anlamıyor musun?

Ne kadar uğraşırsa uğraşsın ayaklarını yere yetmeyen ve ne yapacağını bilemeyen genci yere indirdi:

-Vurmaya bile gerek yok, - diye içini çekti Kozybek ve traktöre gitti. - Bırak eşek yarına üzölsün - uh,sözlerine bak. Sen bir traktör sürücüsü değilsin - sen bir köpeksin!...

Sinirlenen Arynov, bağlayıcı memurunun geldiğini ve sabanın etrafında kıpırdandığını yeni fark etmişti. Arynov ona yaklaştığında, bağlayıcı memuru ayağa kalktı ve şöyle dedi:

-Sürücüm, haklısın. Onlara öğretmelisin! Tamam gidelim, - dedi.

Arynov sessizce traktörünü çalıştırdı ve tahta boyunca yürüdü. Uzun süre öfkesi[93] dinmedi. Ne kadar unutmaya çalışsa da, onu hatırlamayıp durdu ve her hatırladığında, “Ah, köpeğin sözleri”, “yarın için nasıl üzülmen gerektiğini öğretirim sana” diye mırıldandı...

Arynov'un bağlayıcı memuru için tartışmaya girerek gergin olduğu tek durum bu değil. Kolhozun bağlayıcı memuruna gönderdiği kişileri iki gün içinde başka bir işe göndermesi ya da bağlayıcı memurunu gece çalışmalarından uzak tutması alışılmadık bir durum değildi. Bağlayıcı memur göndermediği için, ustabaşı ve en iyi traktör sürücüleri her zaman hemfikir değillerdi ve bazı inatçı traktör sürücüleri, “Eğer bana bağlayıcı memur vermezseniz, toprağı sürmem” bile derlerdi.

Bir akşam Arynov'un bağlayıcı memuru gelmedi. Bunun yerine, kolhozun ustabaşı Tüsip geliyordu. Kozybek'in bağlayıcı memurunu beklediğini fark etti ve kamçısını traktöre doğru iki üç kez salladı. Bağlayıcı memuru olmayacağını belirten simgeydi. Ancak ustabaşı kamçısı, şapkasıyla ne kadar el hareketi yapsa da traktör yerinden hareket etmedi. Ustabaşı atını kamçılıdı.

-Ah, Kozybek, çalışmaya devam et. Bugün bağlayıcı memurunu başka bir işe gönderdik, -dedi traktöre ulaşıncaya gülümseyerek.

-Çalışmayacağım, - dedi Arynov, -traktöre bağlı olan bağlayıcı memurunu başka işler için kullanma hakkınız yoktur.

-Ah, Kozybek, neden böyle yapıyorsun? Her neyse, bu bir kolhoz işi, benim evimin işini yapmaya gitmedi. Diğer kişi olmayınca...

-Hiçbir şey bilmiyorum, - dedi Arynov soğuk bir sesle. - Bağlayıcı memur gelene kadar burayı terk edeceğimi sanma. Bu bir. İkinci olarak, kaç saat boş durursam ustabaşı senin adına yazdıracağım. Anladın mı?

Tüsip endişelenmeye başladı. Kozybek ikisinin akran olduğunu söyleyerek, bir kere anlamasını istedi ve gecenin bu saatinde birini nerede bulacağını söyleyip ona yalvardı. Ama Arynov dediğinden pes etmedi.

-Ben hiçbir şey bilmiyorum! Bir bağlayıcı memura ihtiyacım var!

-Kozybek ne yapmamı istiyorsun, ölmemi mi istiyorsun?

-Hayır ölme, birini bulamazsan, bir gece kendin bağlayıcı memur ol.[94]

-Ne demek istiyorsun? - Tüsip Kozybek şaka yaptığını düşünerek güldü.

-Düşünecek bir şey yok. Şimdi gidip MTİ'ye bir bağlayıcı memurunun olmaması nedeniyle traktörün çalışmadığına dair bir mesaj göndereceğim. Cevabı kendin ver.

Bunu söyledikten sonra, Arynov ters yöne doğru gitti. Bunun bir oyun olmadığını anlayan Tüsip atından indi, atın dizginlerini zaten sessiz idi, onu sıkıca çekti ve bacağına sağ üzengiden zorla çıkardı.

-Ah, Kozybek, dur, gel buraya...

Tüsip, Arynov'un dediğinden pes etmeyeceğini iyi biliyordu. O "eşek yarına üzülün" dediği için nasıl bir gürültü yapacağını tahmin edebiliyordu. İlçe gazetesinin "Emeğe Sosyalist Yaklaşım Üzerine" yazısı Kozybek'in görüşünün çok doğru olduğunu gösterildi. Sadece iki gün önce, makale kolhozun birincil parti örgütünün açık bir toplantısında tartışılmıştı ve bireysel komünistlerin eksiklikleri ciddi şekilde eleştirilmişti. Tabii toplantıda ustabaşı Tüsip'in de adı geçti. Ve çok uygun bir şekilde adlandırıldı, bu da Tüsip'in kendisi tarafından kabul edildi. Ve daha dün, bölge parti komitesinin sekreteri "Komünizmin görünür işaretleri" konusunda bir konuşma yaptı. Sonra Birinci Sekreteri kolhozumuzda ve halkında komünizmin belirtilerinin mevcut olduğunu söyleyerek, Arynov'un yaklaşan bakım konusundaki görüşü bu önemli biri olduğunu belirtti. Ayrıca Kozybek sıradan bir tamircidir olmasına rağmen bölge parti komitesinin bir üyesidir. Yani... Dostluk başlı başnadır ama önerisi göz ardı edilemez... Böylece kolhozun ustabaşı bir gece bağlayıcı memur olmak zorunda kaldı. Ama sonra traktör bağlayıcı memurlarını başka bir işe göndermeyi bıraktı.

O gece kolhoz yönetim kurulu olağanüstü bir toplantı yapıldı. Bir toplantı olsun, meclis olsun ustabaşı gereksiz zaman var mı? Hemen Tüsip'i arıyor. Biri evine gönderilir. Yok. Çiftlikten arıyor. Yok. İş yerine atlı insan aramaya geliyor. Orada da Tüsip yok. Artık evdekilerin endişeleneceği belli.[95] Sabaha kadar karısı sorar ve çocukları gece boyunca uyumazlar. Güneş doğar doğmaz, çok yorulmuş, toz içinde ata binmiş Tüsip geliyordu. Atından iner inmez karısı onu sıkıştırdı. "Neredeydin?", "Nerede geledin?" -

bir kadının bundan başlayacağı belli. Atından indi ve “İş yerinde geceledim” dedi. “Hayır, bu bir yalan”, dedi karısı, “gece seni oradan bulamadık”. Şimdi bütün gece bir traktörde bağlayıcı memur olarak çalıştığını söyledi. “Ah, Jamila’yı düşünmüşsün” dedi karısı daha çok öfkelenerek. Kozybek’in bağlayıcı memuru kolhozda başka bir işe gönderildiğini, bu yüzden onun yerine bağlayıcı memuru olduğu, Jamila’nın traktörün yanına bile yaklaşmadığını söylüyerek Tüsip sokakta yemin ediyordu. Karısı ancak kocasının tozlu çizmelerinin her bir tarafındaki yağı gördükten sonra ona inanarak gülümsedi.

- Bütün gece ortadan kaybolunca ne bileyim ...

-Bensiz uyuyamadığımı kabul ediyor musun? -diye Tüsip karısına şaka yaptı.

-Çocuklar seni arıyor, yönetim seni bulamıyorlar yoksa kurt yer seni diye mi korkayım?
- diyor karısı, - ama dikkat et, Kozybek'le birlikte değilsen, yine de seni dışarı atarım!-
Tüsip bu korkunç bir uyarıyla eve alınır. Bunu sabahları inek sağan mahalledeki bütün kadınlar duyar.

-Bu az bile, -dedi Arynov bir gülümsemeyle. - O gün yayınlanan “Savaş Bildirileri’nin” kahramanı tekrar Tüsip oluyor. “Geçici kayıt memuru” başlığı altındaki “Kayıt memurunun rolü hakkında” ana makalesinden sonra iki özdeş sütünde resim vardır. Resimde toprağı süren bir paletli traktörü göstermektedir. Traktör sürücüsü arkasını dönmüş ve “Hey” diye bağırmış. Ve pulluğa at gibi binen Tüsip kadar uzun bir bıyıklı, o kadar iri vücutlu biri, başını göğüsüne dayamış ve horlayarak uyuyormuş (ağzından duman gibi horlamasını simgeleyen “uh-h-h-h” harfleri çıkıyor). At ipi pullukta uyuyan adamın beline bağlanmış,yorgun atın yelesi diken gibi olmuş,ağzını açarak boynunu uzatarak ilerliyordu. Fotoğrafın alt kısmına, “Bağlayıcı memuru başka bir önemsiz işe[96] gönderen Tüsip ustabaşı, onun görevini böyle yerine getiriyor” diyen kelimeler yazılıyordu.

-Maalesef, Tüsip bu meydan okumadan payını böyle aldı, -diyor Arynov, hikayesini bitirirken. - Özellikle kadın kolhoz çalışanlarına alay konusu olmasından kendi ayakları üzerinde duramıyordu. Bugüne kadar kolhoz kadınları kocaları biraz geç kalırlarsa “Geçici bağlayıcı memur olarak mı çalıştın?” diye sorarlar.

-Siz kavga ettiğiniz traktör sürücüsünün adını söylemediniz, - dedik güldükten sonra Arynov'a.- Bana ondan bahsetin.

-İlk olarak, ben onunla kavga etmedim, -dedi şakalaşmayı bırakıp sakinleşerek. - Onunla kavga etmek istediğim doğrudur, daha sonra bunun için bir uyarı aldım. Ama ona dokunmadım. İkincisi, onun bilerek ismini vermedim. Ondan sonra, yıllık planını bir buçuk kat aşarak yapan gerçek bir tamirci oldu. Eğer itiraz etmezseniz, böyle bir akrabayı alenen aşağılamak istemem. Eğer o düzelmeseydi,iş farklı olurdu. Ve eski şeyleri tekrar anmanın ne anlamı var. Ve bu bir bağlayıcı memurun olmamasından kaynaklanmıştır. Bu aralar bağlayıcı memur için gelirmiyoruz. Ne de olsa, bu bağlayıcı memurlar, Eylül Plenumu kararından sonra MTİ'nin mevsimlik çalışanları olarak kabul ediliyor. - Sesi burada daha ciddileşti.

-Görüyorsunuz, - dedi o başparmağını kaldırarak, -parti, verimi artırmak için buradaki kayıt memurları için ne kadar mücadele ettiğimizi nereden biliyor?

Sovyetler Birliği Komünist Partisi üyesi ve sıradan bir tamirci olan Kozybek Arynov için bundan daha değerli ad, parti işinden daha değerli iş yoktur. Bir askerin savaştan önce hayatındaki en değerli ve onurlu şeyi hatırlaması gibi, hasattan önce Arynov sadece bu duygulara kapılıyor.

-Hasat sırasında hiç biçerdövere bindiniz mi bilmiyorum, -dedi Arynov[97] gözlerini bir noktaya dikerek bir şeyler hatırlamaya çalışıyor gibi. - Biçerdöver şoförü için direksiyon köprüsünden daha keyfli bir yer var mı? Yerden yaklaşık üç metre yükseklikte, tatlı sabah havasını içinize çekiyor ve tahta boyunca yürüyorsunuz. Traktörün hızıyla önünüzden esen rüzgar, sanki sana özel olarak esiyormuş gibi. Eğer biçerdöver şoförü gençse, dağınık saçlarını sallayarak, genç bir kızın vücudunu onarmaya çok uğraşan anne gibi o; eğer bizim gibi yetişkin ise, rüzgar da onu şımartabilir, esinti nazik avuçlarıyla alınlarımızı okşuyor ve sanki bir çocuğun şişmiş bir yüz sıkılmış gibi, bıyıklarımızı çeker, o zaman bir general gibi hissedersin. Önünüze baktığınızda, sarı altında uzun ve yoğun bir hasatın nasıl yayıldığını görürsünüz. Eğildiğinde bir güzelin küpesi gibi titreyen sapın başı üst üste uzar, yaz aylarında, nehirde aşağı akan bir kaynağı andırır, harmanlar biçerdövere akar. Geriye baktığınızda, yerde gördüğünüz sayısız küpeler, deniz tabanından yeni filtrelenmiş mercanlar gibi ıslık çalarak hazneye

giriyor. İlk yağmurda elini tutan bir çocuk gibi mutlu olarak ellerinizi musluğun altına sokarsınız. Avucunuzun içi anında doluyor ve sürekli dökülen altın tanesi başparmağınızın ve elinizin kenarlarını dövüyor ve haznenin dibine dökülüyor. Bu noktada, sadece ellerinize tahıl dökülmüyor, bileklerinize güç, vücudunuza enerji, kalbinize neşe katıyormuş gibi hissediyorsunuz kendizi. Avucunuzdan dökülen bu tahıl gibi, aynı sevinç tükenmez görünüyor. Bu altın tanesinin ülkemizin zenginliği, halkımızın varlığı olduğunu hatırladığımızda moraliniz yükselecek ve neşeniz artacaktır. O anda bile, gökyüzünde süzülen bir uçakta oturuyormuş gibi hissediyorsun kendini.

Yaklaşık iki metreküp kapasiteli bunkerin, bir ucundan diğer ucuna ulaşana kadar tahıl dolup taşar. O anda, harman yerine bakacaksın. Uzakta, yoğun hasatlar arasında[98] gevşek bir yolda iki at ile atlı araba sürücüsünü görüyorsun. Biçerdövere ulaştığına kadar sabırsızlana bekliyorsun. Traktör sürücüsüne sinyal veriyorsunuz ve “demir atıp” durmak zorunda kalıyorsunuz. Aksi takdirde, tahıl hazneden taşacaktır.

Böyle bir durumda, bazı biçerdöverler şoförü, araba biraz geç kalsa haznenin içindeki tahılları tahtaya dökerek devam ediyor. Tabii bu biçerdöver şoförü için bir kayıp değil, yapacak çok işi var. Çünkü hektar sayısını artırmasıyla günlük rekoru kırmanıza olanak var. Bir kişinin bu alışkanlıktan kurtulması zordur. Hasat edilen hektar ve hasat dışında hiçbir şey bilmek istemiyor. Yani 5-10 dakika bekleyemez.

Biçerdöver sorunsuz çalışırken 5-10 dakika durmak kolay değildir. Bu demektir ki, burunları üzerinde nefes nefese kalan yüz aygırın, tarlalardan gelen iki atın yolunu boş boş beklemesine benziyor. Eğer yüz aygır bırakırsanız, 10 dakika içinde bir sürü uçuruma küfreder ve bir sürü yoldan geçerler! Bu da aynı durum.

Şu anlama gelmektedir. Traktör motorunda 60 aygırın gücüne biçerdöver motorundan 40 aygır gücü ekleyin. İşte dediğim yüz aygır.

İster sabit biçerdöverin ister traktörün kükremesi olsun, işin yoğunluğu içinizi ısıttığı için mi, yoksa araba sürücüsünün motor gücü için yakın olan yer için bu kadar uzun süre yürümek zorunda kalması can sıkıcı mı, ne de traktör şoförü traktörün bir parçasını yağlarken, harman yerine bakmaya ve endişelenmeye başlıyorsunuz. Şoför biçerdöverin durdurduğunu görünce atlarını çeker, kamçılar ve size yaklaşır. Ne kadar uğraşırsa uğraşsın, ama yine de ona kocaman yumruğunu göstermeden rahat edemeyeceksin. At

araba sürücüsü suçlu gibi size cevap vermiyor, atına bağırıyor ve biçerdövere yaklaşıyor. Sen onun “Hazır!” diyen önceki kadar yüksek olmayan alçak bir sesini duyduğunuzda, hızlıca düğmeye basıyorsun. Haznedeki tahıl, içine yem yükleyip, atın başına[99] asılan bir attorba gibi, biçerdöverin kafasındaki açık bir torbadan aşağıdaki araba kutusuna dökülür..

10-15 dakika arabayı beklersiniz, ancak tüm tahılları arabaya yükledikten sonra kendinizi sakin ve rahat hissedersiniz. Bazıların altın tanesini tahtaya nasıl dökemediğini anlayamıyorsun. Hangi kadın kaseye sığmadığı için ayrı döker? Bu imkansız! Sen de bunların aynı şey olduğunu düşünüyorsun.

Hazneyi boşaltıp ilerlediğinizde sürücüye olan öfkenizin nereye gittiğini bile anlamıyorsun. Bir traktörün ve biçerdöverin çığlığını duyar, gözlerin altın tarlalarda gezinir, zihnin o mahsulün saplarını sallar ve rüzgar onların kafalarını “aferin, aferin” diye sallamalarına yardım ediyormuş gibi olur. Birden göğsünü bir şarkı doldurur. O zaman Jusupbek de, Roza da unutulacak ve Kazakistan’da benden daha iyi hiçbir şarkıcı yok gibi, şarkılarımızı hiçbir insan, hiçbir dudak söyleyemez gibi gelir size...

İkizler gibi, bu sevinç duygusu, kolhozların başkanlarıyla dürüst çalışmasından ayırmaz veya saha ustalarıyla tartışmalarını durduracak neden değildir. Yine böyle bir “tartışmadan” sonra biçerdöverin kalbindeki duygunun tatlılığı artar ve bağlılık daha da güçlenir. Geçen hasat sezonunda Arynov ile de aynısı olmuştu.

Organizasyon nedenlerle, biçerdöverler tahtada durmaya devam etmesi - bu, biçerdöver şoförleri ve başkanlar arasındaki ana anlaşmazlıktır. Bu mücadele bölgeye ilk biçerdöverin gelip hasada başlamasından bu yana her yıl tekrarlanıyor. Biçerdöver şoförleri, bu hakkında MTİ yöneticisine, bölge parti komitesinin sekreterine biçerdöverler bir kereden fazla araba beklediklerini, sığınağın buğdayla dolu olduğunu, tahtada en az on dakika, hatta saatlerce beklediğini defalarca[100] söyledi. Yaptığı çabalarına rağmen bu konu her yıl yenilenmiş ve bitmeyen bir sorun haline gelmiştir. Biçerdöver şoförleri panik yapmış, araba sürücülerini “yumruk” göstermiş, başkanlarla tartışmış ve tahılı tahtaya dökmekle tehdit etmiş olsalar bile istediklerine hala ulaşmamıştı. Tertemiz bir mekanizmanın üzerindeki pas, saf bir kalbin üzerindeki leke gibi Arynov'un huzurunu birden fazla kez kaçırmıştı.

Bu yılın hasadının ilk gününden itibaren her saat başı “demir bırakmak” zorunda kalan Arynov, akşam saatlerinde biçerdöverin durmasının ardından gece eve döndü. Oğlu, altıncı sınıf öğrencisi Zaiken’i yanına alarak, her gün bir araba için kaç saat beklemesi gerektiğini, sezon boyunca kaç gün boş yere gideceğini ve kendisi çalışmaya başladığından beri böyle bir nedenlerle tahtada kaç gün boş durduğunu hesapladı. Sonra Zaiken’in kareli defterinden bir sayfa kopardı ve bölge komitesinin sekreterine tüm detayları anlatan bir mektup yazmaya çalıştı. Biraz düşündükten sonra, mektubun şehre ve sekretere ulaşmasının birkaç gün süreceğini düşünerek, bu olayı bildiren bir telgraf göndermeye karar verdi. Telgraf yazıldığında tekrar okudu ve tekrar düşündü.

“Bölge komitesinin sekreterine bildirmeye değer bir şey mi bu? - diye merak etti. -Eğer buna değerse, bölge parti komitesini ayıplıyor muyum?” Bu fikrine bilinçli olarak bakarak şu sonuca vardı. Öncelikle bu sorun sadece onu ilgilendirmez, tüm biçerdöver şoförlerin gördüğü bir sorun, ortak bir eksiklik. Bu nedenle, bölge komitesi sekreterinin dikkatini çekmeye değer. İkincisi, o, komünist Arynov, anayasal görevi olan bu tür eksiklikleri görmezden gelmemelidir. Bölge parti komitesine gelince, Arynov onlara bunu defalarca anlatmıştı.

Yaklaşık iki saat uyuyan Arynov, şafakta yataktan kalktı, Zaiken’i uyandırdı, eline bir telgraf[101] verdi ve cebine para koydu. Açık beyaz bisikletini evden çıkardı ve kapıya yaklaşıp:

-200 soma mal olsa bile postanenin açılışıyla hemen gönder, - dedi oğlunu ilçe merkezine giden yola uğurladı da, kendisi işe doğru gitti.

Ertesi sabah, kolhoz başkanının bölgeye çağrıldığını duydu. Öğleye doğru Arynov, harman yerinden biçerdövere doğru hareket eden kolhozun “ZİS’ini” gördü. Arınov'un biçerdöverine bağlı olduğunu açıklayan şoför, “hasat dönemi bitene kadar emrinizdeyim” dedi ve şapkasını kaldırdı, kutuyu tahılla doldurdu ve harman yerine koştu. Arynov, harman yeri ile biçerdöver arasında bir arabanın kullanılabileceğini söyleyen başkanın bu beyefendiliğine biraz şaşırıldı ve bir telgraf gönderdiğini duyup duymadığını merak etti. Duysa da duymasa da ihtiyacım olan bu, dedi heyecanla.

Arabanın kendisine verilme nedenini sonra öğrendi. Bölge komitesi sekreteri o sabah işe geldiğinde, komünist bir biçerdöver olan Arynov'dan bir hızlı telgrafı ile karşılandı.

Çantasını masanın üzerine bırakıp çekmeceyi açmadan eski sekreter telgrafa baktı ve cephede ölen tek oğlunun savaştan önce enstitüde yazdığı bir mektup gibi okudu...

Kolhoz başkanı Kabykeev, bölge parti komitesinin bürosuna, biçerdöverleri tahtada boş bırakmaması talimatını aldı, “ZİS’I” Arynov’a, diğer iki “gazik” ise diğer biçerdöverlere verildi, ilçe merkezine sadece atla gitmesi gerektiği için mi, yoksa kolhozun başka işlerinin duraksadığını mı düşündü, nedeni ise de başkan ilk başta içten içe üzgündü. Ancak iki veya üç gün sonra, biçerdöverlerin sürekli olarak harman yerinde tahıl yığıldığını görünce, ilk kırgınlığını tamamen unuttu. Şimdi, sürücüler harman yerinden biraz uzaklaştığında, “Hey, neden buradasın, biçerdöver tarafa git” diyordu. Bazen o[102] arabalardan birinin kabinine oturur ve kendisi de biçerdöver tarafa giderdi...

Biçerdöverin kontrolünü yardımcıya bırakarak Arynov yere indi, yavaşça yürüdü ve her zamanki gibi yakındaki saman yığının birinin dibinde durdu. Saman yığının dibinden Arynov onu avuç çekti ve onu üflemeğe başladı. Avucunun alt kısmındaki kumdan çakıl gibi düşen iki tane tahıllı gördü. Arynov gözlerine inanamıyormuş gibi aceleyle ikinci ve ardından üçüncü saman yığının dibine baktı. Bir saat önce kontrol ettiğinde böyle bir kayıp yoktu. Şimdi biçerdöver, tarlada biraz tahıl bıraktığını fark etti. Sonra biçerdöveri takip etti. Yardımcı arkasını dönünce şapkasını salladı ve biçerdöveri durdurdu.

Motor kapatıldıktan sonra Arynov, yardımcıya tahılın boşa gittiğini söyledi ve çekiç ızgaralarının kontrol edilmesi gerektiğini bildirdi. Yardımcı, daha önce herhangi bir kayıp olmadığını, ancak kendilerinin sadece üç saat önce geldikleri bu bölgede kayıp olabildiğini söyledi. Sonuçta, herhangi bir kayıp olup olmadığını görmek için sırayla kontrol ediyordu.

-Sanırım öyle, - dedi Arynov. -sanki bu bölgede saman yığı çok fazla.Diğer biçerdöver şoförleri de pes etmedi.

-Tabii, - dedi yardımcı Janiya Abdrakhmanova. - size yeni zor işi vermiş. Yerinizde olsaydım, bana en uygun bölgeyi vermelerini isterdim.

Böyle sözleri sevmeyen Arynov, yardımcıya sert sözler söylemek istedi ama kendini tuttu:

- Başkalarını üzmemek için olgunlaşmış tahılı israf etmeye izin verilmez, çünkü bu tahılın suçu değil, dedi o ve işini başlamaya karar verdi. Artık fazla konuşmaya ihtiyacı olmadığını anlayan yardımcı, anahtarları kutudan çıkardı, Arynov'u takip etti ve biçerdöverin çekicini tamir etmeye başladı.[103]

Çekiç temizleme ızgarasının gözlerinin kapalı olduğunu gördüler. Izgaranın gözleri kapalı olduğu için samanla tahıl birlikte gidiyordu. Izgarayı çıkarmak, bir tel ile temizlemek en az bir buçuk saat sürer. Bu arada, Arynov'un temkinli olmasının başka bir faydası daha oldu. Biçerdöveri tamir ederken MTİ'den eski bir biçerdöverin ızgarasını aldı, her yerini tamir etti, çerçevelerini yeniden yaptı ve kendine ek ızgara olarak aldı. Arkadaşları, "biçerdöverini yeniden yapıp çift ızgara mı kuracaksın?" -diye şaka yapmıştı, "lazım olacak şeyin fazlası olmaz" diye düşünmüştü. Arynov'un yedek parçalara olan ilgisi nedeniyle, diğer biçerdöver şoförleri ona şunları söyledi:

-Arynov, sen kendine yedek biçerdöver alsana, - derdi alaylı bir şekilde. O tek kelime etmeden giderdi .

Ve şimdi bu ek ızgaranın faydasını görecektik. Departmanda dün bu bölge hakkında konuşulduğunda, ziraat mühendisi bu bölgede saman çok olduğunu söyledi. Ziraat mühendisinin kendisi bunu söyledikten sonra, diğer iki biçerdöver şoförü burasını biçmek istemedi. Sonra Arynov ayağa kalktı:

-Benden uzak olsa da o bölgeyi biçeyim. Çünkü yedek bir ızgaram var. Bu biçerdöver şoförleri, ziraat mühendisi ve diğerleri tarafından memnuniyetle karşılandı.

Arynov en baştan biçerdöveri bu bölgede durmadan sürmenin imkansız olduğunu biliyordu. Fakat, Arynov durursa, sadece ızgarayı değiştirmek için duracaktır. Bu iş sadece birkaç dakika sürer. Ama biçerdöver ızgarayı temizlemek için saatlerce durabilir. Ancak Arynov, alanı boşaltmadan önce muhtemelen üç veya dört saat işsiz kalacak. Olsun! Yedek ızgara olmadan bir biçerdöveri yaklaşık on saat boşta bırakmak ne işe yarar? Bölgenin karmaşıklığını bilerek bu gelmişti buraya.

Izgarayı değiştirdikten sonra, Arynov yardımcıyı eski ızgarayı temizlemesi için görevlendirdi, biçerdöveri çalıştırdı ve tekrar ileri[104] gitti. Tahtada sürekli hareket eden çalışan uzaktaki iki biçerdöverine baktı.

Savaş alanında, taarruz sırasında, iki tarafın orduları karşı karşıya geldiğinde, bir düşmanın aniden mızrak fırlattığını gören başka bir asker, kuş gibi uçarak düşmana yaklaşır onu mızrağıyla yok ederdi. Ya da saldırı sırasında, düşman siperinin üzerinde duran askeri düşmanı vurmaya çalışırken ikinci bir asker tarafından kurtarılırdı. O vakitte arkadaşını ölümden kurtaran askerin sevinci sonsuz olurdu.

O anda Arynov kendini aynı şekilde hissetti.

-Kolay gelsin, - dedi meslektaşlarına neşeyle gülümseyerek.

Kabykeev, Arynov'un biçerdöverine vardığında vakit geç olmuştu. Biçerdöverin durdurulduğunu gören başkan, “hava kararmadan tahtayı bir kez daha dolaşabildi, neden bu kadar erken durdular veya bir şey mi bozuldu?” diye düşündü. Biçerdöverin yanında traktör sürücüsünden başka üç kişinin daha olduğunu fark etti ve üçüncü kişinin kim olduğunu yine bulamadı. Sadece yanındaki şoföre “bu üçü kim?” diye sorduğunda, şoför ona üçüncü kişinin kim olduğunu söyledi.

Arynov'un on yaşındaki en büyük oğlu Zaiken'di. Zaiken babasına yiyecek getirmek için her gün köyden bisikletle gelirdi ve akşama kadar biçerdöverin etrafında kalırdı. Bazen biçerdöverin tepesine tırmanırdı ve birkaç dönüş için yardımcı olurdu. Biçerdöver, biçilmiş tarlada yüzen saman yığının yanından geçerken, biçerdöverin merdiveninin üzerinde duran Zaiken, biçerdöver yardımcının kulübesine uzanan kalın bir kenevir ipi çekiyordu. Biçerdöver 5-10 metre ileri gittiğinde, az önceki yerde yatan saman yığını görebiliyordu. Mutlu bir çocuk, kendi elleriyle inşa ettiği ilk yığa bakar ve bir sonraki için acele ederdi. Bazen, babasının talimatıyla, tahılın saman yığıyla birlikte gidip gitmediğini görmek için samanı kontrol[105] ederdi. Bu çalışmaların herhangi birinde Zaiken gerçek bir titizlik ve coşkuyla çalışırdı...

Bir veya iki kez, başkanın kendisi Arynov'un oğlunun biçerdöverde bir yardımcı olduğunu görmüştü. Onun göz önüne gözleri babasına benzeyen koyun gözlü, acımasızca küçük burnu olan sarı çocuk geldi. “Adam!” dedi Kabykeev kendi kendine.

Araba biçerdöverin yakınında durduğunda, küçük Arynov tahtada oturuyordu ve “yarasa” adı verilen iki feneri açıyordu. Sağ tarafında gazyağından boşaltılmış bir

litrelik şişe var. Oralarda parlak beyaz bir bisiklet var. Arynov'un kendisi ellerini havluyla silip biçerdöverin diğer tarafından geliyordu.

-Selamaleyküm, aksakal! - dedi arabadan inen başkanın önünden gelerek.

-Aleykümselam! Vay, neden duruyorsunuz?

-Önemli bir şey değil, aksakal, şimdi gideceğiz. Bu gece çalışmaya karar verdim ve köyden fener ve gaz yağı aldım. Ayrıca az önce tamirini yaptığımız traktör lamba kablosunda da sorun vardı.

O anda Zaiken ayağa kalktı ve babasına her iki fenerin de iyi yandığını gösterdi ve ona bilerek evden yeni bir lamba getirdiğini söyledi. Arynov fenerleri aldı ve sırayla baktı:

-Ellerini sil, - dedi havluyu uzatarak.

Zaiken mutlu bir şekilde babasının elinden havluyu aldı. Neden öyle yapmasın: babasının ellerini biçerdöverin üzerine havluya sildiğini görünce, birçok kez “Ben de babam gibi olup, biçerdöverin üzerinde durup, bu yumşacık havluya ellerimi silersen” diye hayal kurmuştu. Ve şimdi o havlu ellerine düştü. Tıpkı babası gibi, o da elini aceleyle sildi ve sonra kenara attı. O sırada biçerdöverin üzerinde, direksiyonun yanında değil, aşağıda, buğdayın hasat edildiği çorak bir tarlada durması ve akranlarının hiçbirinin görmemesi üzücüydü.

Başkan, büyük Arynov'un geceleri tahıl toplamasından ve küçük Arynov'un babasına gaz yağı ve bir el feneri getirmesinden ve “bilerek evden yeni[106] bir lamba getirmesinden” memnundu. Kolhozun başka bir çiftliğini ziyaret ettiğinde, kimseyi uyardıysa tatmin olmayan o Arynov'un biçerdöveri etrafında kusur bulamadı. Bu yüzden onun azından “böyle yapılmalı”, “şöyle yapılmalı” gibi suçlayıcı ifadeler duyulmadı. Durumdan hayal kırıklığına uğrayan başkan, diğer biçerdöverlere baktı. O anda Arynov bir fikrini hatırladı ve biçerdöver hareket etmeden bunu başkana bildirmek için acele etti.

-Aksakal, - dedi tahtadaki samanları işaret ederek, -bu hazineyi böyle çarçur edecek misiniz? - neden onu toplamaya başlamıyorsun? Kış geçen seneki kadar sert geçse ne

yapacaksınız? Bütün bunları bir araya getirirseniz kış aylarında hayvancılık için vazgeçilmez bir yem olacaktır.

Geçen kış yem sıkıntısına kapılan Kabykeev, bu yıl saman toplamaya karar vermişti. Ama tahılı toplamaya o kadar kapılmıştı ki, önce onu hasat etmeye koyuldu ve saman toplamayı erteledi. Biçerdöver şoförünün teklifi ona unuttuğunu hatırlattı.

-Haklısın Arynov, - dedi. - Geçen kışın derslerini unutmamalıyız. Daha çok zamanımız var düşünüp, yanılmışım. Geçen sene de aynısını yapmadık mı? Bu işi yarın başlayalım!

O anda dümenci tahılı kamyona yükledi ve kamyon biçerdöverin yaklaşık 50-60 metre uzağında durdu ve sürücü “gidelim” diye bağırarak başkanı çağırdı. Kabykeev kendisine bakan şoföre “git” diye elini salladı ve geceleri çalışan biçerdöveri izlemek için kaldı.

Arynov, bu ikinci arsanın tahılı olgunlaştığı için, tahıl israfını önlemek için üç gün üç gece tahıl topladı. Tahtaya tek bir tane bile saçılmadan, hububat düz şekide devlet deposuna, toplu çiftlik deposuna gönderildi. Bundan sonra yardımcı ile sırayla[107] biçerdöveri sürmeye ve biçerdöveri sezon sonuna kadar gece gündüz çalıştırmaya karar verdi. Ancak aniden meydana gelen bir olay ona bu planı engelledi.

“Leninşil” kolhozda bir biçerdöver şoförü apandisit hastalığa yakalandı ve ameliyat için ilçe merkezindeki bir hastaneye gönderildi. Hasatın en yoğun zamanında biçerdöver böyle durmasına özellikle, kolhozda başkanının üzgün olduğuna şüphe yok. Hastayı arabaya bindirip, hemen hastaneye gönderdikten sonra MTİ’yi aradı. Ancak makine ve traktör istasyonundakiler ona yardım edemedi. MTİ’de daha fazla biçerdöver şoförünün olmadığını, ilçe merkezindeki bazı işletmelerin üç dört çalışanı eski biçerdöver şoförü olduğunu, müdürü ikna ederse birini göndereceğini söylüyorlar. Bu inanılmaz, çünkü eski biçerdöver şoförü ikna olabilir ama çalıştığı şirketin başkanını ikna etmek zordur. MTİ’den gelen bu yanıt Kabykeev’e destek yerine onu hayal kırıklığına uğrattı. Hasattan önce, kolhozdan iki eski tamirciyi yardımcı olmaya ikna ettiğinde, onlar reddettiler. Bu yüzden bu yılki iki yardımcıları daha önce biçerdöverin yanından hiç geçmemiş genç insanlardı. Bunlardan biri biçerdöver şoförünsüz kaldı. Arabayı ona emanet edemezsin. Bu sorunun tek bir çözümü var. Arynov’un yardımcısını hasta

biçerdöver şoförünün yerine geçirmek. Ama Arynov bunu kabul eder mi, etmez mi, eğer kabul ederse onun için nerede bir yardımcı bulacaksınız?

Arynov, kendisinden yaklaşık iki kilometre uzakta olan biçerdöverin durduğunu görmüştü. O zaman, buna fazla dikkat etmedi. Ancak biçerdöverin yaklaşık bir saat durması onu şüphelendirdi ve hemen Zaiken'i ne olduğunu öğrenmek için gönderdi. Hızla biçerdövere giden Zaiken olayı anlattı.

-Başkan'ın Janiya Teyzeyi biçerdöver şoförü yapmaya çalıştığını duydum, -dedi babasının yardımcısına bakarak.

Küçük bir vücudu, keskin bir dili olan ama yine de[108] çok kibar, tembel olmayı bilmeyen Janiya, Zaiken'in kendisi hakkında dediğini duymadın mı,yoksa Arynov'un kendisinden bir cevap mı bekledi, nedense tek kelime etmedi. Arynov biraz düşündükten sonra Janiya'ya döndü ve dedi ki:

-Janiya, arabayı boş bırakamazsın, biçerdöveri sürmelisin, gidip orada çalış, - dedi.

Janiya:

- Siz ne yapacaksınız? - dedi.

- Benim için endişelenme, sağlıklıyım!

Janiya koltuk altına bir torba ekmek torbasını sıkarak eski yağlı ceketini omuzlarına geçirdi ve asker gibi yürüyerek, bataklığa düşmüş bir gemi gibi hareketsiz bir şekilde duran, bu yüzden üzgün görünen biçerdövere yöneldi.

-Ve Zaiken, şimdi benim yardımcım olacaksın! -dedi babası ona gülümseyerek.

Zaiken, babasının şakasını samimiyet ve sevinçle karşıladı. Başlangıçta Arynov, kolhoz yeni bir yardımcı gönderene kadar oğlunun çalışacağını düşündü. Ancak MTİ kolhozda bir biçerdöver şoförü bulamadı ve Janiya, sezon sonuna kadar bir biçerdöver şoförü olarak kaldı. Öte yandan zeki ve hevesli olan Zaiken, sadece geçici değil, aynı zamanda tam bir yardımcı olduğunu da kanıtladı. Sonra babası onu “okula başlamadan önce ne yapacak? Bu yüzden yeni okul yılı başlamadan önce babasıyla birlikte çalışsın” - diyerek yardımcı olarak bıraktı. Böylelikle o yeni okul yılı başlayana dek babasıyla

birlikte biçerdöver sürdü. Böylece, bir okul çocuğu olan Zaiken Arynov, yaz aylarında 32 gün boyunca bir kolhozda çalıştı ve 8 kilogramdan 15 put tahıl aldı. Arynov'a göre bu, zengin Rus kulaklarında bir yıl geçiren eski çarlık döneminden bir gencin gelirine eşdeğerdir. Zaiken, yalnızca eve dört torba tahıl getirmesinden değil, aynı zamanda bir biçerdöver "sürmeyi öğrenmesinden" de memnundu. Ve aile ikisi için de çok mutluydu.

-Ve bu sezon da geçti, - dedi Arynov konuşmayı sonlandırarak. - Görüyorsunuz, bu sezon zorsuz geçmedi. Örneğin, yeni biçerdöver şoförünün[109] sağlığı ile ilgili sorunu ele alalım. Janiya'nın bir yıl boyunca yardımcı olarak çalışması hem kolhozu hem de MTİ beladan kurtardı. Aksi takdirde, biçerdöver sadece o sezon çalışmaya başlayan gençte teslim ediliyor ve bir veya iki gün içinde arızalanacaktı. Bölge parti konferansı ile ilgili rapor yayınlandığında bile gazete, "Erik" kolhozumuza gönderilen bir biçerdöverin sezon boyunca sadece 30 hektarlık bir alan hasat ettiğini bildirdi. Bu biçerdöver şoförünün kim olduğunu bilmiyorum ama teknolojinin "dilinden" anlamayan gençlerden biri olduğundan şüphem yok. Anlamayan insan için zor bir iş. Bu hakkında yoldaş Kruşçev kendi raporunda çok güzel söylemiş.

"Kursa gelen genç adam burada iki veya üç ay olduktan sonra, -dedi, Yoldaş Kruşçev, - onu birkaç kez arabanın etrafında döndürür, eline direksiyonu verir ve traktör sürücüsü hazırdır. İlkbaharda bu traktör şoförü tarlalara çıkar ve araba durduğunda traktörün yanına oturur ve tamircinin gelmesini bekler çünkü ne yapacağını bilemez..."

Bu sadece traktör sürücüleri için değil, aynı zamanda biçerdöver sürücüleri için de geçerlidir. Ve kayıt memuru her sezon değil, her gün değiştirilir. Bütün bunlar, ekipmanın tekniği iyi bilmemesi, verimsiz kullanımına yol açar. Buna ek olarak, yaz aylarında, kışın MTİ bahçesinde, kar altında durur. Demir paslanıp ,ahşap çürümüyor mu?

MTİ parti örgütünün bir toplantısında bunu kaç kez konuştuk? Çünkü bu durum öncelikle biçerdöver şoförlerimizi ve traktör şoförlerimizi etkiliyor. Sebebi ise, ateşe yakın olanların ellerinin yanacak olması, - yazın "araba kazasının" sonuçlarına katlanacağız. Ve yönetmenler (şu anki yönetmenimiz bilinen altıncı veya yedinci yönetmen):

-Haklısınız komünist yoldaşlar, bir arabanın kar altında yatması elbette yanlış. Ama yok deyip geçemeyiz, diye bir iri yapılı, biri zayıf olan avuçlarını göstererek. Yoldaşlar, garaj yapımı için ödenecek para yok, - dedi.

-Bölgenin önüne koyun, Tarım Bakanlığı'na yazın.

-Orada bulunan yoldaşlar zaten biliyor, -dedi elini sallayarak.

Aslında bölümdeki yoldaşlar MTİ'de nerler olduğunu bilmiyorlar. Arabanın sıcak bir yere, bir garaja park etmenin daha iyi olduğunu biliyorlar. İşte küçük bir örnek, öğretici bir örnek vereyim. Geçen kış, MTİ beni yedek parça getirmem için şehre bir iş gezisine gönderdi. Tabii ki, MTİ'den bir kişi bölgesel tarım departmanını ziyaret edecek. Ofis bahçesine girdikten sonra, arabalarının nerede olduğunu merak ederek kasıtlı olarak garajlarına baktım. Nasıl diyorsunuz? Mükemmel. Kapısının büyüklüğü olmasaydı, evin kendisidir. Büyük pencereli sıcak mekandır. Su dolu bir kazanın altında ateş yanıyor.

-Tencere ne için, yemek mi yapıyorsunuz? - diye sordum şoföre.

-Hayır, radyatör için su ısıtıyoruz, - dediler.

Garajın sol tarafında 2-3 kamyon var, sağda sanki özel bir ofiste oturuyormuş gibi diğerlerinden izole edilmiş yalnız bir "Pobeda" var. İşte bakım!

Burayı kendi gözlerimle gördükten sonra MTİ'ye ulaşana kadar şaşkınlıkla düşündüm. Nasıl şaşırmazsın! Daire başkanlarının garajı mülk kokuyor. Evlerinden çıkıp ofislerine gitmeleri için kullanan arabalarına bu kadar bakım yapıyorlar. Bazı insanlar böyle bir bakımda olan arabayı günde bir kilometreden daha az kullanır. İşte sadece bunun için kullanılır. Bunu yaptığı için ayrı bir "ofise" koydular, ama hem kendilerini hem de sahiplerini besleyen onlarca biçerdöver, traktör ve diğer yüzlerce tarım makinesi dahil kar altında duruyor. Yeni yoldaşlar onlarla ilgilenmiyor, onlara garaj yapımı için para ayırmıyor, sorun çıkarmıyor. Bizim gibi mekanikler için nasıl bir acıtıcı olay?![111]

Önümüzdeki üç yıl içinde her MTİ'nin bir tamirhanesi, traktör garajları, biçerdöverler için arabalık ve tarım makinelerini depolamak için yeterli hangarları olacağına dair Eylül Plenum karar maddesini okuduğumuzda ne kadar mutluyduk? Birçok tamirci "işte babalık özen göstermek budur" diye duygulanmıştı...

-Ama, -dedi, kaşlarını biraz çatarak, gözlerini kısarak, -her şey düzelecek diye boş durmak yok. Geçmişte kök salmış kusurlar kolay kolay giderilmeyecektir. Biz kırsal komünistler, eksiklikleri gidermek için mücadele ediyoruz. Yorulmadan savaşaacağız!

Sanki konuşmayı bitirmiştik. Ancak üçüncü gün Arynov ile tekrar görüştük ve şimdi ona küçük tamirci Zaiken Arynov'un şu anki durumunu sorduk.

-O şimdi, - dedi Arynov, - okulda okuyor. İlk çeyreği iyi bitirdi. Şimdi 6-7 yıl sonra makine mühendisi olacak.

-Belki olmak istemiyordur?- dedik Arynov ile tekrar konuşmak isteyerek:

-Neden? O istemiyorsa babası ister! Donbass ve Karaganda'da eskiden madencilik alanında çalışanlar var! Dolayısıyla tarımda da ailece mekanik olan insanlar olmalı! Şimdi bazı uzmanlar şehirden köye gelmek istemediklerini söylüyorlar. Ailece çiftçi, ziraatçı olan çok sayıda insanımız olsaydı (elbette ziraat mühendisleri ve zooteknisyenler dahil), böyle bir mesleğe ihtiyacımız olmazdı. Birkaç yıl sonra da aynısını yapacağımızdan kimsenin şüphesi olmasın. Şu anda, sadece bizim kolhozda birkaç kişi Omsk, Novosibirsk ve Almatı'da tarım bilimi, zooteknik ve tıp bölümlerinde okuyorlar. Anlıyor musun?- dedi o çenesini öne doğru uzatıp bir süre bize bakarak, sonra:

-Kesinlikle öyle olacak!- diyerek avucuyla masanın kenarını itti ve ayağa kalktı.

4.5. Sorun Nerede

Böylece ben bir deneme yazdım.

Yazıya ne kadar emek harcadım-sorma! Genellikle bölgesel gazetemizde bir veya iki deneme bir hafta içinde çıkar. Ama Yermekbayev gibi çalışkan işçiler bir gün yeni devlet çiftliğine gidip gelirse, ertesi gün konuyu gündeme getirecek ve editöre yeni bir deneme sunacaklar; denemesi, devlet çiftliğine getirilen prefabrik evlerin montajından daha hızlı bitiyor.

Gerçekten, Yermekbayev'in denemelerinde kelimedenden daha çok sayı vardır. Ama o utanmıyor. Ne de olsa buradaki çoğu insan, hatta başkentteki bazı gazetelerin sayfalarında isimleri daha sık geçen Erkebayev ve Joldin bile sayıları çok yazıyor. Bu

arada, yoldaşları şaka olarak onlara Procentbayev ve Tsifrkin diyorlarmış. Bir sonraki sayıda yeni yazıları çıksa onu okumayacaklarını, sadece içindeki sayıları sayacaklarını da duyduk. Boyunuzdaki bir kusur, tanıdığınız bir veya iki kişinin boyunda da varsa, bu size kusur gibi gelmemesi bir alışkanlık değil mi? Bu da onun aynısı ...

Basımevindeki geleneğe rağmen, benim bu makaleyi yazmam uzun sürdü. Hatta bazı yoldaşlarıma uzun görüldüğünü için “Eleusizov’un deneme değil, roman yazıyormuş” diye dalga geçmeye başladılar. Buna çok üzüldüm. Her şeyden önce, roman yazmadığımı biliyorum, bu yüzden böyle bir takma isme sahip olmak istemiyorum ve ikincisi, “Eleusizov uzun zamandır bir deneme yazıyorsa, boşuna yapamayacağı bir şeyle uğraşmasın” diyen Yermekbayev[113] gibi bazı yoldaşların sözleri çok üzücüydü.

Bu arada biçerdöver şoförü kahramanıma geri dönmek zorunda kaldım. Yazı işleri ekibinin kendi arabası olmuş muydu? Her kavşakta elinizi kaldırır ve araba durdurursunuz. Böyle iki yüz kilometre uzaklıktaki MTİ’ye ulaşmayı deneyin. Oraya gittikten sonra beş gün boyunca kahramanımın yanında: iş başında, evde birlikteydim. Onunla birlikte biçerdövere bindim ve iş yerinde birlikte geceledim. Üç gün boyunca yazı işleri müdürlüğünün başka bir görevini yaptım. Buna on iki gün mü harcadım?

Ve geldiğinizde bir düşünme, yazdığınız ilk sayfaları tekrar tekrar atma var. Yeni fikirler yazarken gelir. Örneğin, bir biçerdöver şoförü olan kahramanımın sözlerinden ikisinden biri, “Kolhozdakilerin makinesiz yaşaması zor” demesi. Bu kelime bir deneme yazarını düşündürür. Bunlar modern, yeni bir çiftçinin sözleri. Modern çiftçi traktörler, biçerdöverler ve arabalar olmadan nasıl yaşayacaklarını merak ediyor. Ve devrimden önce çalışan çiftçi neyi düşündüğü ve hayal etti. İşte buna cevap arıyorsun. Cevabı kendi düşüncenden değil, okuyucunu inandırmak için orijinalinden alınmalıdır. Bir hikaye ararken her zaman kafanızda hazır durur. Yine Korolenko, Çehov, Uspensky’ye baksınız. Böylece üç dört gün Uspensky’i yeniden okumayla geçti. Ayrıca klasikleri okurken kendinizi unutuyorsunuz ve büyük yazarları okuduktan sonra kendiniz adına hayal kırıklığına uğrar ve elinize kalem almak istemezsiniz .

Aradığım orijinal, bu yazarın “Atın dörtte biri” adlı bir denemesi olduğu ortaya çıktı. Orada at yapacak işleri kendisi yapan köylü kadın, “Ah, keşke bir atım olsa” demiş. Ve köylü ona “atsız hayatın ne olacak” der...

Kısacası çok çalıştım: Denememi iki ayda bitirdim. Yazım yaklaşık 20 sayfa uzunluğundaydı. Daha önce hiç bu kadar büyük bir eser yazmamıştım. Yazımı bitirdikten sonra arkadaşlarıma okudum. Onlar beğendi. Bazıları, “Yermekbayev’den [114] farkın ne biliyor musun? Rakamlarla ilgilenmediğin” diye, bazıları “biçerdöver şoförü gözümün önümde canlanıyor” diyorlardı. Üçüncüsü ise “bu makaleyi bir edebiyat dergisine göndermelisiniz” önerisinde bulundu.

Denememin bir edebiyat dergisinde yayınlanıp yayınlanmadığını görmek istedim. Bu yüzden onu gazeteye sunmadım, güzel bir kuşe kağıda bastırdım ve uçakla başkentteki bir dergiye gönderdim.

Telaş şimdi başladı. Boş zamanlarda makalemi düşünüyorum. “Muhtemelen şimdi ulaşmıştır” diyorum, “Muhtemelen okumuştur” diyorum yaklaşık on gün sonra. Pencereden dışarı bakarak postacıyı editörün ofisine kadar takip ediyorum. Yardımcı kız gazeteleri ayırırken, kalbim hızlı çarparak mektuplara bakıyorum. Mektubum olmadığında, sessizce geri dönüyorum.

Benimle birlikte arkadaşlarım da huzursuzlanmaya başladı. “Yayınlanacak bir makale gibiydi”, “yayınlanmadıysa bildirilmelidir” diyorlar. Sonra yazı işleri ofisimizin kurallarını hatırlarlar.

-Bizde on günden fazla mektup cevapsız kalmıyor, onaylanırsa gazetede yayınlanacak, aksi takdirde yazara bildirilecektir. Dergide aynı kurallar olmalıdır.

- Kural varsa, neden üç aydır cevap vermiyor?

-Muhtemelen, deneme herhangi cevaplar olmadan derginin bir sonraki sayısında yayınlanacak ...

Yeni derginin içeriğine aylardır bakıyorum. Yermekbayev süreki beni takip eder gibi, ne zaman dergiye bakmaya başlarsam yanıma gelir: “ne oldu, Eleusizov, dergin ne diyor, edebiyat semalarında yeni bir yazarın adı geçmiyor mu?” diye birçok kere alay etmişti.

Yedi derginin içeriğinden N. Eleusizov diyen soyadımı göremeyince, “yazım muhtemelen cevaplanmayacak kadar kötüydü” diyerek tamamen hayal kırıklığına uğradım.

Hiç ummadığım bir gün bir iş gezisine gittim. Başkentteki Abay festivaline katılmam gerekiyordu. Çabuk hazırlanıp yola çıktım.[115]

...Büyük bir derginin kapısını utanarak zor çaldım. “Roman, hikaye olsaydı tamamdır, ama uzun zaman önce gönderdiğim deneme hakkında sormalı mıyım?” diye düşündüm. Ya da yazıhaneye gidip dedim ki, “Canım, yazı yazmak senin işin değil, zahmet etme derse ne diyebilirim ki... Hayır, öyle derse desin, vaktimi boşa harcamam, deneme yazmayı gerçekten sonsuza dek terk edeceğim”.

Direkt yazı işleri müdürüne götürüldüm. Onunla daha önce tanışmıştım ve bir gazete çalışanı olduğumu biliyordu.

-Bölgenizin bu yıl büyük bir hasat aldığı söyleniyor, - dedi. - Bir sürü toprak işlediniz değil mi?

-Çok...

- Onu neden yazmıyorsunuz ?

Bu soruyla bağlantılı olarak, denemem hakkında sordum. Yazı işleri müdürü bir süre düşündü.

-Ah, sen gazeteciydin, -dedi bana gülümseyerek ve sanki zor bir durumdan çıkmış gibi mutlu bir şekilde bana bakarak. - Biliyorsun, bu senin makalen, bu bir gazete makalesi ... Ama bizim edebi makaleye ihtiyacımız var. Anlıyor musun? Biraz hayal gücü ve insan imajı olmalı... genel olarak edebiyat kokmalı, anlarsın. Ama gazetecilik yapıp sayılardan bahsetmişsin... Denemen neyle ilgiliydi? .. Biçerdöver şoföründen mi bahsediyorsun?.. Ha... evet... evet... sen Protsentbayev ve Tsifrkin gibi, bir biçerdöver şoförünün ne kadar hektar ekin biçtiğini ve ne kadar kental tahıl hasat ettiğini yazmışsın. Çok sıkıcı kardeşim. Biz bir kişinin iç dünyasını göstermemiz gerekiyor, muhtemelen edebiyat okuyorsundur, bu hakkında biraz bilgin vardır ...

Sonra kürkü dıřa dönük kuzu derisinden yapılıř bir řapkaya benzeyen, kulaklarını belli etmeden kapatan kıvrıcık saçlı başını salladı ve dudaklarına yapıřtırdığı sigaranın dumanını içine çeke çeke kokladı:

-Sana bir tavsiyede bulunacađım, -dedi dostça bir tavırla sırtını sıvazlayarak, - gazetelerden birine ver. Onlar sayı olmasını seviyorlar ve sen de bir gazetecisin, birbirinizin dilinden anlıyorsunuz.[116]

Sonra telefon aldı ve yazı iřleri müdürü uzun uzun konuřtu. řimdi gitmekten bařka çarem yoktu.

Buraya geldikten sonra arkadařlarım arasında denemem hakkında ilginç bir konuřma geçti:

- Sen korkaksın !?

-Neden aslını bař editörün önüne koyup, ondan sayı bulmasını istemedin?

-Ne rakamlar ne de yazı iřleri müdürü suçlu, -dedi biri. -Deneme bunun için suçlanacak. Konu denemelere gelince, denemeye karřı genel kayıtsızlıđımızdan biz sorumluyuz. İřte sorun burada. Deneme bizim için deđersiz. Cumhuriyet yayınevi pek çok řey yayınlıyor -bir roman, bir hikaye. Aralarında hiçbir yazarın denemelerinden oluřan bir koleksiyon var mı? Bu buradan anlařılabilir, sorunun bulunduđu yer burası. Bař editör, denemeni okumaya zahmet etmeyecek. İřte sorun burada ...

- Bekle Ařım, sence neden bař editörün suçu yok? O okumalı ,iyi bir makale ise yayınlamalıdır. Bař editörler çalıřmalarına bu řekilde devam ederse, denemeye yönelik yeni kayıtsızlık uzun süre ortadan kalkmayacaktır.

-Bilmiyorum, -dedi Ařım.

-Gerçekten neden öyle? -diye daktilocu Kulziya ellerini açar.

Bana bakıyorlar. Ben pencereye, pencereden dıřarıya bakıyorum. Pencerenin önünden geçen maviye boyanmıř yepyeni DT-54 traktörlerini görüyorum. Bakir topraklarda örgütlenen yeni devlet çiftlikleri için mal tařıyorlar. Yeni bir devlet iftliđinin arazisine

ilk kez çadırların dikildiğini hayal ediyorum. Yavaş yavaş çadırlar yaklaşıyor ve oraya yeni bir hayat getiren gençlerin ateşli yüzlerini görmeye başlıyorum...

-Bir deneme yazmam gerekiyor, -dedim.

-Doğru, -dedi yoldaşlarım, hemen eğlenerek. Aşım tekrar konuştu ve felsefe yapmaya başladı.

- Yeter Aşım!

-İşte sorun burada , - dedi tekrar işaret parmağını göstererek.[117]

4.6. Hatip

Çocukluğumdan beri alnımın bir tarafı oval, dişlerim seyrek ve ayaklarım eğri idi. Bu yüzden bazı yaramaz çocuklar benimle dalga geçer, bana “eğri kafa”, “çapık bacak” derdi.

Büyürken, jiletle kestirmeden, makasla kestiğim uzun saçlarım kafamın oval şeklini, kalın kumaştan dikilmiş pantolonum bacaklarımın kıvrımını göstermeden “düzleştirdi”. Dişlerimin nadirliğine gelince, artık onları bir kusur olarak görmüyordum, hatta zamanla gururum oldu. Bu böyle oldu.

Çocukluğumdan beri şiire ilgim vardı. Önce işittiğim şiirleri ezbere söylüyordum, sonra ezberlediğim şiirlere benzer şekilde kendim yazmaya başladım. İlk şiirimi nasıl yazdığımı hala hatırlıyorum.

O zamanlar bildiğim şiirlerin biri şöyle başlardı:

Elime tuttuğum gümüş kalem;

Hayalim düşüne düşüne yıkıldı ...

Tabii ben o şiirin çerçevesinde kalmadım, çok daha başarılı oldum. Ben böyle yazdım:

Elimde bir demir kalem,

Edebiyatla ilgileniyorum.

Şiir yazmaya devam edersem,

SSCB'nin ihtiyaç duyduğu bir şair olacağım!

O andan itibaren köyde bir “şair çocuk” oldum.

Bir yaz, nehrin diğer yakasındaki komşu bir köyden posta almaya giderken, tahıl yüklü at arabası [118] suya batan uzun, gür sakallı yaşlı bir adama rastladım. Ona yardım edip, yoluma devam ederken, yaşlı adam arkamdan bağırdı.

- Oğlum, dur. Adını söyle, - dedi bana. - Allah dilediğini versin, iyi bir çocukmuşsun.

Geri döndüm ve gülümseyerek yaşlı adamın yanına geldim. “Ak buzau” kolhozundan Nurjan'ın oğlu olduğumu ve ismimin Adilhan olduğunu söyledim.

-Oğlum, hatip olacaktıydın, - dedi yaşlı adam, gözlerini yüzümden ayırmadan. Bunu söyledikten sonra yüzünü nehrin karşı yakasındaki köyümüze çevirdi. Bana yaşlı adamın küçük burnunun her iki yanında bulunan derin gözleri uzaklara bakan bir kartalın gözleri gibi geldi.

- Bunu nereden biliyorsunuz, ihtiyar? - dedim yaşlı adama yaklaşarak.

-Genellikle nadir dişleri olan kimse hatip olur, -dedi yaşlı adam, sakalını hafifçe sallayarak, başını dik tutup uzaklara bakarak. - Bizim ülkemizde Malta adlı hatip vardı, sizin köyünüzde de Eleuke idi. Düzgün, açık ve etkili konuşabilmek ne güzel... İyi yolculuklar, evladım.

İçim ısınmaya başladı. Yaşlı adamın “İyi yolculuklar” diyen son sözleri beni hatiplik yoluna uğurlayan lütuf gibiydi. Sıcak yüzlü, derin gözlü, kabarık sakallı uzun boylu yaşlı adamı yıllardır hatırlıyorum.

Ondan sonra çok şiir yazdım. Şiir kitapları gündüzleri elimde, geceleyin ise yastığımın altındaydı. Yaşlı adam hatip olacağımı söyledi. Sadece bir şair hatip olmalıdır. Bu yüzden şair olmam gerektiğini düşündüm. Daha sonra ilçe, bölge ve cumhuriyet gazetelerine şiirlerimi göndermeye devam ettim. Gazete çalışanlarının şair olamayacağımı yazdıkları bazen ince bazen direkt mektuplarına dikkat etmiyorum. Nasıl?! Ben hatip olmalıyım. Hatip olmak, şair olmak demektir! Yani beni anlamıyorlar ve değerimi bilmiyorlar...[119]

Bazen yalnız kaldığımda cebimden küçük bir ayna çıkarırım (bu aynayı ihtiyarla tanıştıgımda bir köy dükkânından almıştım), açık ağzımın önünde onu tutar, ince ve nadir dişlerime bakarım. O zaman şair olacağıma dair şüphem olmuyor. Sonra Almatı'daki bütün şairlerin dişleri benimki gibi seyrek gibi gelirdi bana. O an ‘‘Belki benim dişlerim hepsinden daha nadir ve incedir’’ diye düşünüyorum, gözlerim gülümsemeye, dudaklarım titremeye başlıyor ve kalbim hızla atıyordu...

Geçen yıl ilçemizdeki on yıllık bir ortaokuldan mezun oldum ve Almatı'daki üniversitelerden birine geldim. Şair olmak istediğim için Filoloji Fakültesine başvurdum.

Çok okuduğum ve çok hazırlandığım edebiyat dersi idi. Şair olmak isteyen bir insanın başka bir şey bilmesine ne gerek var ki?.. Ama sınav komisyonu üyeleri bunu anlamadı: Edebiyat bölümüne diğer iki dersten başarısız olduğum için kabul edilmedim. Neyse, benim gibi başka fakültelere kazanamayanlar ile birlikte tekrar sınava girdim ve zar zor gazetecilik bölümünü kazandım.

Her şeyden önce, uzun yıllar bana ders veren eski hocamı ve yaşlı babamı hatırladım.

-Adilkhan, - demişti hocam, - iyi bir öğrenciydin, şimdi iyi bir insan ol. Ziraat Enstitüsüne git. Artık tarımın birçok uzmana ihtiyacı var...

-Onuncu sınıfı bitirdin, yeter, evde kal, -demişti babam, -ve ben yaşlandım. Kolhozda bir sürü koyunum var. Şimdi onları sen sahiplen. Veya MTİ'nin arabalarından birine bin. Babanın gönlü çocuğunda, çocuğun gönlü bozkırda demişler, hepiniz mezun olduktan sonra sonbaharda giden kazlar gibi uzaklara gidiyorsunuz... Hayır, hiçbir yere gitme, köyün senin gibi seyrek dişlere ihtiyacı var.

Ama babam son sözlerinin bana kamçı olacağını bilmiyordu. Babamın ağzından çıkan nadir diş diyen bu iki kelime, kendimi annesinin sesiyle oynayan genç bir tay gibi hissettirdi. Nehir kenarındaki yaşlı adamı hatırladım. Okulda yazdığım bütün şiirlerimi [120] aldım ve Almatı neredesin diye yola çıktım.

Üniversite başladı...

Bir gün bir grup şair ve yazar fakültemize geldi ve eserlerini okudu. Neden bilmiyorum, ben onların şiirlerine değil de dişlerine odaklanmışım. Şaşırtıcı bir şekilde, hiçbirinin ağzında benimki kadar nadir bir diş bulamadım. Çoğunun güzel dişleri vardı. Sadece bir şairin kesici dişinin olmadığını farkettim.

-Eğer öyleyse, muhtemelen içindeki en iyisi budur, - diye düşündüm kendi kendime. Bu yüzden öncelikle onun şiirlerini okumak istedim.

O gün sadece o şairin şiirlerini okudum. Daha sonra yayınlanan şiirlerini okudum ve eskiden yazdıklarına da baktım. Ama ne önce ne de sonra yayınlanan şiirlerinden iyisini bulamadım. Sonunda onları kütüphaneciye verdim ve onun önünde “Rabotnitsa” dergisinin bir sayısını gördüm. Öğle yemeğinden önce çok zamanım olduğu için dergiye bakmaya karar verdim.

Bir şekilde dergiyi ortasından açtım ve eğlenmek için “tıbbi tavsiye” başlığı altındaki bir makaleyi okumaya başladım.

Yazının ortasında, sanki güneş altında oturuyormuş gibi bolca terliyordum. O dergide erken yaşta raşitizmle büyüyen bir çocuğun büyük bir kafası, seyrek dişleri, ince ve çarpık bacakları olacağını yazıyordu.

Biri izliyor mu diye etrafıma bakındım, derginin kapağını kapattım, onu gizlemek için kitapların arasına koydum ve kütüphaneden çıktım.

En üst kattan merdivenlerden inerken nehir kıyısında gördüğü yaşlı adamı hayal ettim. Bu sefer uçurumdan aşağı bakan bir kartal gibi değil, uçuruma tünemiş yaşlı bir baykuş gibi görünüyordu.

Benim hitabet hikayem böyle dostum.

Bir haber daha vereyim: bu yıl başka bir enstitüye geçtim.

4.7. Söz

(Gazeteci notları)

Bölgesel yürütme komitesi başkanı Rakmet İsmailoviç Makhambetov, uzun bir ofisin ortasında büyük bir masada oturan parlak yüzlü, esmer adam. Yürütme kurulu üyeleri,

başkanın solundaki duvara yakın, mavi kumaşla kaplı uzun bir masanın etrafında oturmuşlar; karşı duvardaki sandalyelerde birbirini sıkışarak toplantıda dikkat edilecek konular hakkında davet edilen ilçe çalışanları oturmuşlar; duvarın sağ tarafında Bölge Komitesinin icracı olmayan departmanlarının çalışanları ve biz - gazete çalışanları oturduk.

Toplantı başladı. Kalinin ilçesi yürütme kurulu başkanı Ahmet Dairbayev, bölgedeki konut inşaatlarının ilerleyişini raporlamaya başladı.

Rakmet İsmailoviç (bazı adamlar ona Raka diyordu) ondan çok uzakta - ofis kapısında tribün önünde sadece vücudun üst kısmı görünen inşaat çalışmalarının durumu hakkında rapor veren komite başkanına zaman zaman bakıyor. Sözlerinin bitmediğini gören Rakmet İsmailoviç, önündeki kalem kutusundan farklı renklerde üç kalem çıkardı ve avuçlarının arasında yuvarlatmaya başladı. Kalem sıkıştırılmış avuçlarını sıkar ve kalem kutusundan avucuna iki kalem daha alarak [122] yuvarlatır ve başkan tekrar kutuya uzanır.

Böylece, her gün kutuda duran, birkaç ay önce bilenmiş altı kurşun kalem, sahibinin pürüzsüz avucunun içine geçer ve her zamanki gibi yuvarlanmaya başlardı.

Rakmet İsmailoviç, kalemlerinin uçlarına hayranlıkla baktı. Sonra sağ eline tüm kalemleri aldı ve masayı altı kurşun kalemin başlarıyla vurdu.

Rakmet İsmailoviç'in konuşmadan önce ağzı kapalı şekilde ağzını kıpırdatma alışkanlığı vardı. Bu sefer aynı alışkanlığı yaptıktan sonra, hedefini bulamayan gökyüzünde dolaşan bir projektörü anımsar, gözlerini rapor veren kişinin başının üstünden geçire, karşı duvarın ve evin çatısının birleştiği yerdeki üçgen kenara baktı.

-Şunu söyle Dairbayev, - dedi, biraz kaşlarını çatarak, gözlerini kenardan ayırmadan, sanki yüksekte hiçbir şey göremiyormuş gibi, -kaç ev inşa etmeliydiniz?

-Kolhozlarda yüz ev inşa etmeliyiz. Ayrıca inşaat tröstü yüz ev inşa etmesi gerekiyor.

-Yani, iki yüz ev. İnsanların o evlere girmesine ne zaman izin vereceksiniz - sadece bu soruya cevap ver.

-Onları nereye sokacaklar, Rakmet İsmailoviç, -dedi, o sırada komite üyelerinden biri, - henüz bir ev bile inşa edilmedi.

-Kolhozların çoğunun inşaat çalışmalarına başlamadığını belirtmekte fayda var, - dedi ikinci üye.

-Evet, -diyor Dairbayev, komite üyelerine ve başkana dönerek, ancak kolhozların inşası ve inşaat tröstünün çalışması için gerekli malzemeler sağlanırsa...

-Hayır, sen onu bırak, - dedi başkan, onun sözünü keserek ve Makhambetov'un gözleri kürsünün arkasındaki şişman genç adama takıldı. - Tröstle hiçbir ilgimiz yok; yönetim komite [123] toplantısında konuşma yapan inşaat tröstü başkanı değil, Dairbayev. Öyleyse yeni soruya cevap ver: insanları bu iki yüz eve ne zaman sokacaksın? Sorumu anladın mı?

Makhambetov yine kalemlerini yuvarlattı. Bu sefer ilk yaptığı gibi yavaş değil. Sanki Dairbayev'in böylesine açık bir soruyu yanıtlayamaması uzun sürdüğüne kızmış gibi sesli ve hızlı yuvarlatıyordu.

-Tam olarak söylemek zor Rakmet İsmailoviç. Ancak ...

-Ne diyorsunuz? başkan kalem dolu elinin yumruğuyla masaya vurdu ve öfkeyle ayağa kalktı. - Bu siyasi bir mesele, yoldaş Dairbayev. Bölge komitesi sekreteri Yoldaş Afonin'in tarım işçileri son toplantısında ne dediğini hatırlıyor musunuz? İlya İvanoviç, yeni yerleşimcilerle ilgilenmeyenlerin ağır bir şekilde cezalandırılacağını ve bunun siyasi bir mesele olduğunu söyledi. Yoldaş Dairbayev, önderlik ettiğiniz bölgede bu siyasi meseleye hala yeterince ilgi gösterilmiyor. Bunu yapmadığınız için şimdi parti biletinizi buraya bırakıp gitmelisiniz. Burada (uzun bir masada oturan komite başkan yardımcısı Yaroşkin'e baktı) bölgesel komite bürosundan iki üye varız... Yerleşimcilerin yeni evlerine ne zaman taşınacağını bile söyleyemiyorsunuz. Bu mu düzen? Bir tarih bile veremiyorsunuz. İnsanlar sizi ilçe yürütme komite başkanı olduğunuzu söylüyor. - Burada çok sinirlendi ve sesini yükseltti.

-İlya İvanoviç'in dediği gibi, bu konuda kimseye acımak yok, yoldaş Dairbayev... Olmaz. Bu yüzden bu meseleye diğer ilçe yürütme komitelerinin başkanları Artemov,

Kabilgazin ve diğeryoldaşlar katılmaktadır. Bu konuyla boşuna ilgilenmiyoruz. Anlıyormusunuz?

Daha sonra yürütme kurulu üyelerine döndü.

-Sanırım, - dedi Mahmabetov, her kelimeyi vurgulayarak, - görünüşe göre Dairbayev yoldaş bu [124] siyasi meselenin özünü hala anlamıyor. İlçe yürütme komitesinin bu toplantısında Dairbayev sorumluluğunu tam olarak yerine getirmeye ve eksiklikleri gidermeye söz vermezse, ona en ağır cezayı vermeliyiz. Tekrar ediyorum - eğer söz vermezse...

Bunu söyledikten sonra, başkan ciddi bir yüz ifadesi ile yerine oturdu. Yüzü karardı ve kalemlerini koyacak bir yer bulamıyormuş gibi ilk sol sonra sağ elinin avucuna koydu.

Dairbayev, başkanın konuşmasını sessizce dinledi ve durduğunda kağıtlara baktı ve şöyle dedi:

-Haklısın Raka, - dedi alçak bir sesle. - Bu kusuru kabul ediyoruz ve düzeltereğiz. 15 Ağustos'a kadar kolhozlara yapılacak yüz evi bitirip insanlara barınma sağlayacağız.

- Yani söz veriyor musunuz?

- Söz veriyorum, Raka!

Başkanın kızgın yüzü bir anda gülümsemeye başladı.

- İlk baştan böyle demeliydin! - dedi Mahambetov nazikçe, kolunu kanadını açmış büyük bir kuş gibi. Gerçekten de, söz verdikten sonra çok sevindi. - Senin gibi genç başkan böyle demeli ki. İlk adım, söz vermeyi öğrenmektir. Daha sonra durum kendi kendine düzelecektir. Sözümden sonra ben de rahatlayacağım. Siz daraldığınızda, ben de daralıyorum. Öyle kardeşlerim!..- Başkan işaret parmağını sağ gözünün önünde salladı ve şimdi sert bir bakış attı.

-Rakmet İsmailoviç, - dedi bizim oturduğumuz sırada oturan ilçe yürütme komite yeni yerleşimciler bölümünün başkanı Kondratyev. - Ben bu bölgeyi ziyaret ettim ve inşaatı inceledim. Hiçbir iş yapılmamış. Ancak Dairbayev yoldaşın neden bütün evlerin 15 Ağustos'a kadar inşa edileceğini söylediğini anlamıyorum.

-Siz geldiniz ve gittiniz, - dedi Dairbayev hızla cevap[125] vererek. - Elimizde ne gibi fırsatlar olduğunu bilmiyorsunuz. Rapor ne olursa olsun, 15 Ağustos'a kadar bitirmemiz gerekiyor, öyle mi?

-Doğru! - dedi Mahambetov.

-Sanırım buna anlaştık, - dedi Mahambetov, kalemlerini bir kutuya koyarak. - Dairbayev'in tüm evlerin 15 Ağustos'ta inşa edileceğine ilişkin açıklamasını hatırlayın. Dairbayev 20 Ağustos'taki bölge komitesi toplantısında bu kararın uygulanması hakkında rapor verecek. Başka bir görüş yok. O zaman 10 dakika ara verilecektir. - Başkan son kalemi kutuya koydu, çiziklerini düzeltti ve ayağa kalktı ...

Dairbayev söz vermiş olsa da, bana Kondratyev'in şüphesi doğru gibi geldi. Önceki iki ayda hiç ev yapılmayan bir bölgede önümüzdeki bir buçuk ayda iki yüz ev yapılacağını söylemek mantıklı mı?

Mola sırasında Dairbayev'e bu soruyu sordum.

Otuzlu yaşlarının başında, bir yıldan daha az bir süredir bölge yürütme kurulu başkanı olan genç bir adam olan Dairbayev (Mahambetov'un ona genç başkan demesinin nedeni de bu) açık sözlü bir adamdı.

-Gerçeği öğrenmek mi istiyorsunuz, -dedi Dairbayev, gözlerimin içine bakarak ve sorumu soruyla yanıtlayarak. Sonra koridorun sonundaki kanepeye geldik.

-Sözümden şüphe ediyorsunuz, - dedi o geniş avuçlarıyla dizlerini kapatarak, - inanmak zorunda değilsiniz. - ben yalan söyledim. Yalan söylemenin kötü olduğunu bilmediğim için ya da cezadan korktuğum için söylemedim ve ceza da ekşi kremalı koyu bir çay değil ki. Öte yandan Raka'nın kendisi bizi yalan söylemeye zorluyor. Bazen söz vermediğiniz için cezalandırılacaksınız. Bölge komitesinin son toplantısında yalan söylemediğim için azarlandım. Dürüst olmak gerekirse,az öncekiden daha az kınanmazdım.[126]

Daha sonra, altı ay önce nasıl azarlandığımı anlattı.

-Bu sefer aynı ofiste benden ve komşu Besterek ilçe yönetim kurulu başkanı Bakenov'dan hayvancılık ürünlerinin teslimatının ilerlemesi hakkında bir rapor gözden

geçiriliyordu. O zaman, bölgemizde hayvancılık ürünlerinin teslimine yönelik plan yüzde 35 ve Besterek ilçesinde - sadece yüzde 30 oranında gerçekleşti. Rakan bana: “Planı ne zaman gerçekleştireceksin?” diye aynı soruyu sordu. Tüm gerçek hesaplarımı verdim ve 1 Ekim’den itibaren yapamayacağımızı söyledim.

-1 Eylül’de yapacağına söz ver, - dedi Rakan, masayı bir avuç kalemle vurarak.

Bu süreye yetişemeyeceğimize dair şüphelerimi dile getirdim.

Ondan sonra Rakan ayağa kalktı ve bir şaman gibi bağırmaya başladı.

-Dairbayev’in söz vermeye cesareti yok. Bunun anlamı, yaptığı şeye inancının olmadığıdır. Söz vermeyen hiçbir şey yapmaz. Eğer dürüst bir komünistsen söz ver bana, o zaman gönlüm huzur bulacak. Söz vermiyorsan - o zaman tembelsin, fakirsin, korkaksın. Bu nedenle Dairbayev ağır bir şekilde cezalandırılmalıdır.

Başkan bunu söyledikten sonra diğer yürütme kurulu üyeleri, ilçeyi ziyaret eden diğer çalışanlar hepsi beni azarlama başladı... Azarlandım. Ve Bakenov ne yaptı diyorsun? Sana söyleyeyim. İlk başta, sert sözler kafasına döküldü ve “şimdi cezalandırılmalı” gibi keskin sözler saldıran süvarilerin kılıçları gibi parladı. Ama Bakenov “yapacağız, yapacağız” deyip kurtuldu. Ya da hiç bahar buzu düştüğünde Ertiş kıyılarında buza binen bir balıkçı gördünüz mü? Buzlara dikkat etmeyen bir balıkçı, yakalanınca kıyıya çıkmaya yardım edecek şey arar ve yardım bekler. Onu gören köylüler, balıkçıyı atla kovalar ve onu ip atarak kurtarır. Bakenov[127] ayrıca başkana, yürütme kurulu üyelerine ve diğerlerine de bakıyor. Bölge komitesinin alt çalışanlarından birinin onu azarlamasına rağmen, kafasına sallayarak dinliyor.

Bir ara Rakan ona, “Planı ne zaman uygulayacaksın?” diye sordu. Bu soru sorulunca Bakenov, kıyıda atılan bir ipin ucunu yakalayabilen bir balıkçı gibi:

-Bir Ekim bitireceğiz, Raka, dedi hızlı bir şekilde. Ondan sonra bu kurtarıcı ipten ayrılmadı –bir Ekim bitireceğiz sözünden dönmedi. Onların bir Ekim’e bitirecek hesabı, delili, durumu olmamasına rağmen kıyıya çıkmıştı.

-Bir Ekim’e kadar diye nasıl söyledin, yetişmeye imkanınız yok ki, - dedim mola sırasında Bakenov’a.

Gülüyor ve diyor ki:

-Bilmiyorsun, sen genç patronsun, dedi bana. -Azarlanmak üzere olduğumu fark ettin mi? Ama be ne azarlandım ne de uyarıldım. Uzun süredir kovalanan bir tilkinin ne yapacağını biliyor musunuz?

Tehlikedeysen kuyruğuyla aldatır. Düşman geldiğinde kuyruğunu bir yana sallar, peşinden koşan köpek rahat bir nefes alarak sallanan kuyruğa doğru hareket eder. Döndüğünde, tilki ya tepeyi geçecek ya da uçuruma tırmanacaktır. Başka hiçbir şeyden korkmuyor. Bu da aynısı. Bir tilki kuyruğunun onu koruduğu gibi, bir söz de beni korur. Tilkinin kuyruğu ne kadar büyükse, sözüm de o kadar büyük olur. Buna ek olarak, Rakan'ın kendisi söz vermeye , mide ağrısı, baş ağrısı veya ateşi olsa bile penisiline kadar tutkuluysa ona da o kadar tutkulu. Sonuçta, bir söz bir kişi için bir güç ve rahatlık kaynağıdır. En azından toplantıda konu ele alındı...

Bakenov işte böyle diye güler.

-Bakenov'un 1 Ekim'de hayvancılık ürünlerinin teslimatını tamamlama sözü verdiği kararnamede yazıyor, - dedim. -Zamanında [128] yapmazsanız kovulacağınız ve ağır cezalandırılacağınız söyleniyor, onu ne yapacaksınız?

-Yazılma olması iyi, - diyor Bakenov. Bu yazılma bizi kurtaracak. O yazılmanın "Zamanında yapmazsan..." diyen şimşekli yerleri çok olsun. Şimşek çakıntısı, sağanak yağıştan sonra gök gürültüsü olmayacak. Şimşekli yazının bizi kurtarması - o bundan sonra hiç kontrol edilmeyecek. Şimdi Temmuz başı ve Ekim'e koca dört ay var. Buradaki insanlar bugünün kararını yarın bile hatırlamayacaklar. Ve dört ay önceki problem, dört yıl önceki problemle aynıdır. O zamana kadar ben teslimatı Ekim'de olmasa da Kasım veya Aralık'ta tamamlayacağım. Ekim ayında yürütme kurulu kararının uygulanmasını kontrol ettiğini varsayalım. Bakalım, o zaman faiz oranı önemli ölçüde artacak; şimdi 30, sonra 80 veya 85. Kalan yüzde 10-15 için ise beni ağır bir şekilde cezalandıramazlar. O zaman bile yürütme kurulu toplantısına davet edilmeyeceğim. Çünkü yüzde olarak bizden daha düşük olanlar var olacak. Sorun gelecekte değil, şu anda cezalandırılmamak. Bunu bir kontrol olacak gibi söylüyorum, sanki durum zormuş gibi. Aslında denetim olmayacağına eminim. Beş yıl boyunca ben ve diğerleri bu ofiste birçok söz verdik. Onun yaptığını yaptık, yaptığını yapmadık.

Ama bu kararlardan herhangi birinin uygulanmasını kontrol eden yürütme kurulunu görmedim. Rakan'ın toplantı sırasında bağırıp çağırdığı doğrudur. Ama sadece toplantı sırasında...

O sırada resepsiyon odasından bir yardımcı kız çıktı ve salondaki herkesi ofise davet etti. Dairbayev benimle vedalaştı ve hesap vermiş olduğu için bölgeye gitmek için evin alt katına çıkan merdivenlere yöneldi.

-Bundan sonra ne yapmam gerektiğini bir düşünün, -dedi merdivenlerin ilk basamağını inip tüm vücuduyla bana dönerken,yeni raporda, tribünde yatan büyük bir siyah klasör sol eliyle göğsüne bastırdı.[129] -Rakan'ın dileğini yerine getirdim: söz verdim. Belki de öyle yapmamalı mıydım?..

Dairbayev sağ eliyle boynunu sıktı.

-Herkes yapar, - dedi elini sallayarak ve merdivenlerden inerken. -Şimdi duyacaksınız birçok sözleri.

Bu notları defterime, bu sene Haziran ayında bölge yürütme kurulunun bir toplantısında yazmıştım. Bu tür vaatleri defalarca duymak zorunda kaldım. Kolhoz, köy konseyi, işletme başkanları, bölge parti komitesi ve ilçe yürütme komitesi toplantılarında verilir; İlçe başkanları, yürütme kurulu toplantısına ve bölge komitesi bürosuna vaat verir. Hepsi defalarca “durumu düzelteceklerine” ve “zamanında planı uygulayacaklarına” söz verdiler. Ve bu çalışmaya yardımcı olmaz: çalışma kusurlu kalır, iş tamamlanmaz, plan yerine getirilmez. Ne kadar emse de süt çıkmayan emziğe alışmış bir çocuk gibi, Mahambetov gibi liderler kuru vaatler ve sorumsuz açıklamalarla teselli ediliyor.

Geçtiğimiz günlerde, yürütme kurulunun yukarıda bahsedilen toplantısından üç ay sonra, aynı alanda büyük bir toplantı daha yapıldı. Toplantıda, yukarıda adı geçen Kalinin ilçesi yönetim kurulu başkanı Dairbayev'e, geçen Haziran ayında bölge komitesinin toplantısında ele alınan yeni yerleşimciler için konut yapımını sordum.

-Vaatlerimi soruyorsunuz, - dedi. - Kolhozlarda yapılacak 100 evden 22'si yapıldı, İnşaat tresi tarafından yapılacak 100 evden sadece 14'ü yapıldı.

Bölge komitesinin kararının uygulanmasını kontrol edip etmediği sorusuna:

-Bakenov dediđi geldi, -diye cevap verdi. - Bölge komitesinden kimse bize uğramadı.

Daha sonra yarın bölge komitesinin ofisinde kendisi ve ilçe yürütme komite sekreteri Salmenov'un bu konuda raporlarının dinleneceđini söyledi.

- Ofiste ne diyeceksiniz?- diye sordum.

Biraz düşündü ve dedi ki:

-Söz vereceđiz, - dedi bir şeye sinirlenmiş gibi. [130] - Bu toplantıda çok kuru vaatler olduđunu duyuyorsunuzdur.

Tekrar kaşlarını çattı.

-Neden bu hastalık hakkında gazetelere yazmıyorsunuz? - dedi. – Neden beni eleştirmiyorsunuz, benim gibi kuru söz verenleri?

O sırada Rakmet İsmailoviç yanımızdan geçiyordu. Dairbayev, başkanı görmemiş gibi arkasını döndü. Bana başka bir şey söylemedi. Çünkü her şeyi söylemişti: sesinde suçlama da, sadık çalışanın acıması da vardı.

BÖLÜM 5: ALISTAĞI AUDANDA BAŞLIKLİ ESERİN KİRİL HARFLİ METNİ

5.1. Талқы

Елеутаев аудандық комсомол комитетінің есепті баяндамасын жасап болғаннан кейін аудандық клубтың биік сахнасына шығып, президиум столының жанындағы өз орнына келіп отырды. Конференция алғаш басталып, оның ұйымдастыру жұмыстары аяқталғанға дейін Елеутаевтың көңіліне бір тынышсыздық еніп, ол терезе шынысын қанатымен сабалап маза кетіретін үлкен жасыл шыбындай тынышын ала берген болатын. Бұл тынышсыздық залдағы делегаттардың бір қатарының қалың сырт киімдерімен отырғандығынан туды ма, әлде олардың, әсіресе, қыздардың "енді қайтейік" дегендей президиум столының жанына жалғыз шыққан Елеутаевқа алғашқы бір сәтте жалт ете салқын қарасынан басталды ма – оны өзі де аңғарған жоқ. Сахнадан түсіп трибунаға барғанға дейін осы күйде болған ол, баяндамаға кірісіп, оның екі-үш бетін аударып тастағаннан кейін бар көңілі соған бөлінді де, алғашқы іштей мазасыздықты ұмытып кеткен болатын. Енді міне сахнаға қайта шығып, залға жаңадан көз жүгірткен кезде ғана оның есіне бағанағы сезім қайта оралды, оралғанда алғашқыдай өткір де күйдіргі қалыпта емес, буалдыр да күңгірт күйде елестеді. Бір сәт оған тіпті өзінде ондай сезім болмаған да сияқтанып көрінді.

Ол орнына отырғаннан кейін тексеру комиссиясының председателі Сүлейменовқа сөз берілді. Елеутаев Сүлейменовтың залдың сол жақ қанатының алдыңғы қатарларының бірінен көтерілгенін де айқын көрді. Талдырмаш денелі, аққұба өңді келген ол балдырақ көзін жалт еткізіп, президиум жаққа бір қарады да, жіті басып трибунаға шықты. Сүлейменов көпшілікке қарай бұрылып кеткеннен кейін Елеутаев та залға көз салды.

Зал ішіндегі адамдардың үрпиісіп, тоңып отырғандарын көргенде оның екі беті тағы да ду ете қалды. "Отты үсті-үстіне жақса да, жылынбайтын неғылған үй еді" – деді Елеутаев ішінен. Осы кезде оның есіне бағана, конференция басталардан бұрын аудандық партия комитеті секретарының "Үйлерің жылы ма?" – деп сұрағаны, оған өзінің "кешеден жағып жатырмыз, бірақ әлі салқындау" – деп

жауап бергені, бұған орай қазір осы конференцияның президиумында отырған облыстық комсомол комитетінің секретары Курочкин жолдастың "өзі тас үй болса, оның үстіне онда ешбір жұмыс жүргізілмей келсе, қайдан жылынсын" – дегені түсті. Обком секретарының не үйді кінәлағаны, не клубта мәдени-ағарту жұмысын жүргізбейсіңдер деп аудандық комсомол комитетін кінәлағаны белгісіз еді...

Тексеру комиссиясының есебінен кейін үзіліс жарияланды.

-Енді жарыссөзге кірісеміз, -деді Елеутаев үзілістен кейін. Ол залға қарап, "тынышталыңдар" дегендей ишарат жасады. Бірінші сөз Майқайың руднигі комсомол комитетінің секретары Машкин жолдасқа берілді. Келесі сөз... Келесі сөзге Ахметов жолдастың даярлануы керек. Жарыссөзге жазылыңыздар, жолдастар. Жазылушылардың саны әлі аз.

-Бізге саны емес, сапасы керек қой, Елеутаев жолдас, -деп дауыстады делегаттардың бірі.

-А, ол рас, -деді Елеутаев залға күле қарап. – Сапаны көбірек екшеп алуымыз үшін жарыссөзге жазылайық деймін...

-Дұрыс сөз, -деген дауыс шықты залдан. Залдың алдыңғы жағында отырғандардың иықтары бұл екі сөзді де мақұлдай қозғалып қойды. Осы кезде шешен трибунаға жетіп, көпшілікке қарай бетін бұрды да, "ал мен дайынмын" дегендей залға қарады.

Елеутаев орнына отыра бергенде өзінің сол жағында отырған обком секретары, оның алдына бүктеуі жазылған бір жапырақ қағаз тастады. Бұл Елеутаевтың баяндамасы бойынша делегаттардан түскен бірінші сұрақ еді. Онда: "Бірлік" колхозында комсомол ұйымы бар ма, болса ол егін жинау кезінде қандай роль атқарады?" деп жазылған. Аяғына "Будникова" деп қол қойылған.

Сұрақты блокнотына көшіріп жатып Елеутаев Будникованың кім екенін ойлады. "Будникова... Будникова... Бұл Екібастұздан ба екен, әлде Майқайыңнан ба екен? Жазда сол колхозда қайсысының адамдары жұмыс істеп еді?" Өзінің оң жағында отырған аудандық комсомол комитетінің екінші секретары Молшиннен Будникованың қай жерден екенін сұрап еді, ол өз өзінен ыржия күліп, басын

шайқады. Жайшылықта қызыл шырайлы оның өңі одан сайын албыртып қызарып кетіпті. Басын шайқағанда көзіне түскен ұзын шашы "енді жығыламын-ау, енді жығыламын-ау" деп аттың тізгінін қоя беріп, жалына жармасып келе жатқан баланың үрейлі жүзін елестетті. "Әлден бүйткені несі, -деп ойлады Елеутаев ішінен. – Жарыссөз жаңа басталды, әлі сын болған жоқ..."

Ол Будникованың жазған қағазын алдына қарай сырып қойды да, екі жауырынын кезек қозғап, қолын уқалап, саусақтарын сытырлата бастады. "Расында да суық екен-ау. Пешке жақын отырған бізді бүрістіріп барады. Тіпті қыздардың шәлілерін жамылып алғандары да дұрыс болған. Жігіттер біледі олар пальтоларын да киіп алыпты. Жаңа не деп еді олар?..." Елеутаев үзіліс кезін есіне алды. Делегаттар фойеге шыға салысымен тегіс дерлік билеп кеткен болатын. Залдан фойеге шығатын есік жақта Курочкин, аудандық партия комитетінің секретары Асанов және Елеутаев үшеуі қатар тұр еді. Бұлардың жанында тұрған екі жігіт біріне бірі:

-Жүр билейік.

-Билесек билейік, әйтпесе Аянда үсіп қалармыз, -деп ортаға қарай шыға беріскен еді.

-Неге олай дейсіңдер, өздерің де Аяндікі емессіңдер ме? -деді оларға Курочкин.

-Біздің жалпы Аяндікі екеніміз рас, бірақ Аянның өзінікі емеспіз, -деді олардың екіншісі обком секретарына қарай бұрылып келіп. -Біз өндірістікіміз. Ойлаңызшы, Курочкин жолдас, жазда шөбін шауып, егінін жинап бердік Аянның. Ала жаздай колхозда жұмыс істедік десек болады. Білмеймін, енді келіп, өндіріс клубтың отын жағып беруі керек пе?.. "Ала жаздай ән салсаң, селкілде де билей бер" деген Крыловтың шегірткесінше ыршып жүргеніміз мынау.

-Жігітім, бері таман келші, -деді Асанов оған жылы қарап, -Сен айтасың, Аянның шөбін шауып, егінін жинап бердік деп. Оның рас, өндіріс аудан колхоздарына ұшан теңіз көмек көрсетіп отыр. Сол шөп пен егін жалғыз колхоздікі ғана ма: шөп болса, қоғамдық малға керек, астық болса, мемлекетіміздің күші емес пе, а? Сонда ол бәріміздің ортақ ісіміз емес пе, ойлап қарашы өзің? Колхозға өндіріс көмектеспегенде -кім көмектеседі? -деп Асанов өзінің жалпақ алақанын жігіттің иығына салып, оның жүзіне салмақпен жымия, тура қарады.

-Мен олай ойламап едім, Асанов жолдас, -деді жігіт өз сөзінен өзі ұялыс тауып. - Мен клубтың суықтығын айтайын деп едім. Сіз ғафу етіңіз...

-А жоқ, мен де олай ойламаймын, -деді Асанов жігіттің иығынан қолын алмастан, күлімсірей тұрып. -Ал клубтың суықтығы жөнінде мына Елеутаевты қатты сынап алуларыңа болады. Енді билей бер, -деді Асанов жігітті арқасынан қағып. -Бар. Бірақ Крыловтың шегірткесінше емес, жалынды совет жастарынша билеңдер...

Елеутаев кезектегі шешенге сөз беріп, орнына отырғаннан кейін қайтадан жаңағы жігіттерді есіне алды. "Сөздерін тауып алған, Крыловтың шегірткесінше ыршып..." дейді. Шынында да... Ол шешеннің сөзіне құлағын тіге қалды.

... оның секретарьлары Елеутаев, Молшин жолдастар бастауыш комсомол ұйымдарына тиісті көмек көрсетпейді. -Бұдан кейін шешен сөзін дәлелдейтін фактілер келтірді. Елеутаевтың Ворошилов атындағы колхозда үш ай бойы командировкада болған кезінде бір рет колхоз комсомол ұйымының жиналысын өткізуге ұйытқы болмағанын айтты.

"Мына Әбиев оңдырмады-ау, -деді Елеутаев ішінен. -Аудандық мәдениет бөлімінің менгерушісі дәл осылай сынады деген кімнің ойына келген. Қыстыкүнгі екі айда жиналыс өткізетін уақыт болды ма? Малды аман алып қаламыз деп жанталастық емес пе? Сонда Әбиевтің өзі де отырды бір колхозда. Аудандық комсомол комитетінің мүшесі. Өзі өткізді ме екен комсомол жиналысын? Әрине, өткізген жоқ. Өткізетін уақыт болған жоқ онда. Мүмкіншілік болмағанын біле тұра кейбір жігіттердің осылай орынсыз шешенсіп кететіні бар. Ал соңғы бір айда -егін жинау кезінде, әрине, өткізуге болатын еді. Бірақ талқылай қоятын ерекше нәрсе болмағаннан және өндіріс жұмысы ойдағыдай жүріп бара жатқаннан кейін комсомол жиналысын өткізуді ұсынбағаным рас. Мұны мойындауға болады. Ал алғашқы екі айда..."

-Сөз Будникова жолдасқа беріледі, -деді де Елеутаев оның істейтін қызметін айта алмай... "қайсының білесің" дегендей екі жағына кезек қарап, президиум мүшелерінен көмек күтті. Президиум мүшелерінің арт жақта отырған біреуі "Майқайың орта мектебінің мұғалимасы" -деді.

Толықша келген, қалың, алтындай сары шашты, секпіл бет жас келіншек трибунаға шықты. Ол алдымен Майқайың өндірісі жастарының жазда колхозға

көрсеткен көмегін баяндады. Одан кейін өз мектебіндегі балалардың үлгеруі, пионер, комсомол ұйымдарының жұмысына тоқтап, ондағы кемшіліктерді көрсетті. Мектепте радио, спорт құралдары жоқтығын айтты.

-Осы кемшіліктердің орын алуына ең алдымен аудандық комсомол комитеті кінәлі, -деді Будникова. (Бұл сөзді естігенде Елеутаевтың екі құлағы қызарып кетті.) -Оның секретарьлары, бюро мүшелері өндіріс орындарына бармайды, өздерін оқшау ұстайды. Молшин жолдас бір жылда бір-ақ рет Майқайыңға келді де, кірген үйіне тізе бүгіп қана шығатын ауыл қыдырмашыларындай, бес минутке, тура ғана бес минутке, мектепке басын сұғып, зытып отырды. Не хал-жағдайымызды сұраған жоқ, не бір ауыз сөзге келіп, біздің жайымызды айтуымызға мұрша берген жоқ.

-Елеутаев жолдас, -деді шешен президиум жаққа қарай мойнын бір бұрып тастап, -жаңа өзінің баяндамасында "Бірлік" колхозының комсомол ұйымын жақсы ұйымдардың қатарында атап кетті. Біз жазда осы колхозда жұмыс істедік. Біз болған екі айдай уақыт ішінде мұнда бір де рет комсомол ұйымы бар екендігі сезілген жоқ. Біз колхозда комсомол ұйымының секретарын да іздеп таба алмадық. Комсомол ұйымының ешбір мәдени жұмыс жүргізгенін көргеніміз жоқ. Ал ондай ұйымның баяндамада қалайша жақсы аталатынын мен білмеймін. Қорыта келгенде менің айтарым: комсомол қызметкерлері өз дәрежесінің биігінде болуы керек. Менің айтатыным осы ғана.

-Сөз Сталин атындағы колхоз комсомол ұйымының секретары Сабденбеков жолдасқа беріледі, -деді де, Елеутаев Будникованың жаңағы соңғы сөзінің жайын ойлап кетті. -"Комсомол қызметкері өз дәрежесінің биігінде болуы керек. Сонда біздің өз дәрежеміздің биігіне өрмелей алмай келе жатқанымыз ғой". -Ол оң жағына бұрылып Молшинге қарап еді, екі иығы салбырап, шашы көзіне түсіп, бірдеңені блокнотына жазып жатыр екен. Жұрт ду күліп жіберді. Залға қараса, бағана хабарлаған Сабденбеков ырғаң-ырғаң басып әлі трибунаға жете алмай келеді екен. Клубтың тақтай едені анда-санда бір тарс-тарс етеді. "Етігінің нәлі бар шығар, жұрт соған күлген болар" деді де, ол алғашқы ойына қайта оралды.

Жұрт тағы да күлді. Енді қарағанда трибунада түсіп, орнына қарай кетіп бара жатқан Сабденбековтың жауырынын көрді. Тағы да ол малмаң басып барады

екен. "Байпағының қонышы қара санына келеді, етігі не деген үлкен" деді ішінен. Бұлай ойлауын ойласа да, оған ешбір мән берген жоқ.

-Шырағым-ау, аттасаңшы, -деді президиумда отырғандардың біреуі Сабденбековтың жай қимылына шыдамай. Жұрт бұған тағы бір ду күлісті, олармен қосыла Елеутаевтың өзі де күлді, тек Асанов қана алақанымен жағын таянып, мол денесімен алға ұмтыла отырған күйі сәл ойланып қалған екен...

Кешкі сағат тоғызда, ертең таңертеңгі онға дейін үзіліс жарияланды. Делегаттар клубта концерт, одан кейін кино көруге қалды. Елеутаев бұл фильмді бұрын көргендігін сылтау етіп, концерттен кейін киноға қалмастан үйіне қайтты. Оның таза ауамен демалғысы, бүгінгі өз атына, аудандық комсомол комитетінің адресіне айтылған сындарды терең ойлап, салмақтап өлшегісі келді.

Клуб селоның ең биік жерінде -дөң үстінде еді. Сондықтан клубтан шыққан кісіге Аян алақандағыдай айқын көрінетін. Елеутаев есік алдына шыққанда ай жарығымен сұлу таудың сілемі селоны қоршап тұрған үлкен биік қорғандай болып айқын көрінді. Кеудесін кере аязды ауаны еркінше мол жұтқан ол, ақырын аяндап етекке қарай түсе берді.

Ең алдымен ол ұзақ командировкадан оралып, моншадан шыққандағыдай бүкіл денесіне бір жеңілдік пайда болғанын сезді: "Мұның бәрі сынның әсері, -деп ойлады ол. -Дәрі ауызға ащы дәм таратып, жұтуыңа қандай қолайсыз десеңші! Бірақ оны ащы деп ішпей қойсаң дертің жазылмайды, ащылығына қарамай ішетін болсаң -сырқатына шипа болады. Сын да сол ащы дәрі сияқты. Кемшілігіңді неғұрлым қазып айтып, тура көрсеткен сын, алғашында құлағыңды күйдіріп, тынысыңды тарылтатын моншаның ыстық буындай болып бетке соққанымен, артынан иығыңнан бір ауыр жүк түскендей болып жеңілдеп қаласың. Маслянниковтың бағанағы сөзінің ащы дәріден немесе ыстық будан несі кем?! Екібастұз көмір тресі комсомол комитетінің секретары Александр Маслянниковтың трибунадағы келбеті Елеутаевтың бірден көз алдына келді. Қызыл шырайлы, шүңірек көз, бүркіттің тұмсығындай имек мұрын келген ұзын бойлы, арықша жігіт. Алдында бір жапырақ қағазы жоқ, сол қолын жұдырығын түйе кеудесіне қысып, оң қолымен сол қолының білегіндегі сағатты қозғап қойып, тіп-тік сөйледі -энге шыққан артист дерсің. Сөйлегенде екі жақ қабағы бірдей

қозғалып, түйіліп тұрады. Сонысының өзі-ақ кісіге ауыр әсер етеді. -Неге екенін білмеймін: трибунаға шығып, азын-аулақ сын айтқан адамның бәрінің де түсі суықтанып кететін сияқты боп көрінеді маған".

- "Мынаны істеу керек, мынауы істелінбей жатыр" -деп оң жақ алақанының қырымен ауаны кескілегенде тура балта шауып тұрған тәрізді. Әй, Саша, Саша! Айтқандарыңның бәрі жөн! Бірақ неге сонша қатігезденіп, қатты айтасың? Сабырмен, қабағыңды түймей-ақ айтсаң да түсінбеймін бе мен? Осы міне төртінші конференция. Осының алдындағы үш конференция бойына мені сайлап келдіңдер емес пе? Егер мен сынды түсінбесем, айтқанды ұқпасам, екінші жолы-ақ сайламай тастар едіңдер ғой. Екібастұзға келмеді Елеутаев дейсің, оның рас. Өндіріс комсомол ұйымдарын сайлау кездері мен шаруашылық науқан тұстарында ғана еске алады дейсің, оның да рас. Тіпті бәрі рас сөзіңнің... Жалғыз сенің аудандық комсомол комитетінің адресіне, менің атыма айтылған сөздерің ғана емес, аудандық газеттің адресіне, басқа аудандық, облыстық мекемелер атына айтқан сының да жөн. Не деп едің сен аудандық газет жайында: я өндіріс өмірін жазбайды дедің. Сол кезде екінші қатарда отырған редактор Сейсенбековтың құлағы қып-қызыл болып кетті емес пе! Міне, жалғыз мен емес, комсомол комитеті ғана емес, аудандық басқа ұйымдар да өндіріспен тығыз байланыса алмай келе жатқан жоқ па?.. Сен осыны түсінсеңші, Саша!

Бұдан кейін ол Маслянниковтың соңғы сөзін есіне алды:

-Сын жұрттың бәріне пайдалы, -деді-ау ол оң қолының сұқ саусағын шошайтып, бұйра басын соған қарай еңкейте тұрып. -А, қандай сын? -деп басын тіке саусағынан алыстатып шалқайтып әкетті. -Елеутаев жолдас Екібастұзда болмастан, ондағы жағдайды айқын білместен Екібастұз комсомол комитетінің атына сырттан сын айтты. Сырттан пішкен тонның қандай болатынын білесіз бе, Елеутаев жолдас? -деп ол маған бұрылғанда, делегаттар мырс етіп күліп те жіберді. "Білемін" дедім өзім де жұртпен бірге қоса күліп. -Білсеңіз сіздің сырттай айтқан сыныңыз қуқыл болып шықты. Ал бізге қуқыл сын емес, толыққанды, шырайлы сын керек, -деп ол сөзін бітірді. Ол трибунадан түсе бергенде жұрт ду қол шапалақтады. Эх, Маслянников!..

Елеутаев өз үйінің алдына келіп, артына бұрылып қарады. Клуб жақтан саңғырлаған радио үні естіледі. Оң жақтағы көшемен екі жаяу кетіп барады. Аудандық партия комитетінің үш терезесінен шам жарқырайды. "Асанов әлі кабинетінде отыр екен" деп ойлады ол қақпадан кіре беріп.

Оны қарт әкесі мен шешесі күтіп отыр екен. Қарттар баласының жүзі онша жайдары емес екенін бірден ұқты.

-Тілеубек шырағым, сайлауларың бітті ме? -деді әкесі, баласы шешініп, киімін ілгеннен кейін.

-Біткен жоқ, әке, жалғасы ертеңге қалды.

Баласының артық сөзге зауқы жоқ екенін аңғарған Елеутай қарт:

-Әй, кемпір, тамағыңды түсір, -деді.

Әлсін-әлі әлде бірдеңені есіне түсіргісі келгендей ойланып қалып, Тілеубек тамақ үстінде де сұлық отырды. Әншейінде ол "апамның шайының жақсысы-ай" деп әзілдеп отыратын еді. Мұндай орайда шешесі де әзілдеген болып: "апаңдай қып тамақ пісіре алмайтын болғасын келіншек алмай жүр екенсің ғой, балам. Апаң өлгенде қайтесің?" деп ойындағысын айтып қалатын. Баласының ондай көңілді мінезін көре алмаған екі қарт іштерінен едәуір абыржып отырды.

-Шырағым, сені сайламай тастаған ба? -деді әкесі шыдамай.

-Айттым ғой, әке, конференция әлі біткен жоқ, жалғасы ертең болады деп...

-Е, бәсе, жоқ ырымды бастамай отыршы, -деді шешесі шалына қарап.

-Қайдан білейін, өңі сынық болғанға айтамын, -деді қарт.

-Онда мықтап талқыға салған болар. Талқыға түскенің жақсы, ұлым. "Тамшы жерге керек, талқы ерге керек" деген. Талқы көрмей өспейсің. Талқы сені ширатып, буыныңды бекітеді, бұғананды қатырады.

-Талқың не, әке, сын десеңізші. Конференцияны -"сайлау", сынды -"талқы" дейсің, ескі сөзге әуессің, жаңаша неге айтпайсың?

-Мәні тірі сөздің, жаны да тірі болады, балам. Сын деп те айтады. "Сын түзелмей, мін түзелмейді" дейді...

-Жалғыз сені ғана ма, әлде Жұмағалиды да талқылап жатыр ма? -деді шешесі шалының сөзін бөліп. -Айтшы, Тілеужан?

-Екеумізді де, апа, -деді де Елеутаев мырс етіп күліп жіберді. Оның есіне Екібастұздан келген делегат Москаленконың Жұмағали Молшиннің атына айтқан бір өткір сөзі түсіп кеткен еді. Ол Молшиннің өндіріске барғанда ешкіммен сөйлеспей, сомпып тұра беретінін, адамға жұғысып, жанаса алмайтынын айтып, "Мұндай қызметкеріне тән емес" деген болатын. -Я, оны да талқылап жатыр, -деді Тілеубек шешесіне қайтадан, ерніндегі күлкісін жиып.

"Жұрт өзін талқылап жатса, мұның күлетіні несі екен" деп ойлады да, шешесі дастарқан жиюға орнынан тұрды.

"Неге өндіріс жастары белсенділік көрсетіп, аудан жастарынан бөлектене береді. Бүгінгі Масляниковтың, Москаленконың, тағы басқалардың сөзінен осы аңғарылды-ау. Неліктен екен бұл" деп ойлады Тілеубек төсекте жатып, ұйқыға кетер алдында. "Молшинді бозөкпе деді, маған ондай ат тағылған жоқ". Оның ерніне тағы да күлкі пайда болды, сөйтіп жатып ол ұйықтап кетті...

Ертеңінде бірінші болып Асанов сөйледі. Осынау мол денелі, сабырлы келген, Абайдың көзі сияқты шошақ көзді адамға Елеутаев әрқашанда қызғана да, қызыға да қарайтын... Неге мен комсомол активі алдында Асановтай беделді емеспін? Неге мен жастарды үйіріп әкете алмаймын? Әлде Асановтың қолында адамдардың жүрегін аша білетін өзгеше бір кілт бар ма, болса ондай кілт менде неге жоқ?.. Осы "негелерге" оның тапқан жауабы біреу-ақ болды: партияның аты партия ғой. Бұл жауабына ол толық жүгініп, тек жүгініп қана емес, іштей қанаттанып қалды, оның басқаша сырының болмағанына қуанды.

Елеутаев Асановты осы аудандағы өзінің ең жақыны, ұстазы ретінде санайтын. Сондықтан одан үйренуге ұмтылып, соған ұқсауға тырысатын. Асановтың бюро мәжілісін басқаруынан бастап, ең аяғы жеке адамдармен сөйлесу, ұғынысу мәнеріне дейін зер салатын. Бір ғажабы қанша үңілсе де, ол Асановтың сөзінен төтенше бір өзгешелік таба алмайтын. Оның сөздері: кім де болса, тіпті Тілеубек Елеутаевтың өзі де айта алатын кәдуескі қарапайым сөздер болып шыға беретін.

Бірақ, неге екені белгісіз, оның сол қарапайым сөзінің әсері басқалардікінен күштірек болатын.

Міне, Асанов бұл жолы да қалыбында. Жалпақ алақанымен трибунаның сол жақ кемерін қысып ұстап, оң алақанымен алдыңғы қатарда отырғандардың біріне сәлемдесуге ұсынып тұрғандай алға қарай созып, мол денесімен трибуна үстіне асыла, сәл еңкіш күйде сөйлеп тұр. Асанов сөзі, кейбір шешендердің сөзіндей, төбеңнен бұршақ жауғандай тасыр-тұсыр болып, үрейінді алып, құтыңды қашыра келмейді; адамның ішкі сезіміне діріл қаққан жас қанат бітіргендей, сол қанат сізді енді жоғары көтеріп, шарықтатып әкететіндей болып келеді.

-...Мінеки, жолдастар! -деді Асанов, Елеутаев трибунаға қараған кезде, -біздің жетістіктеріміз қысқаша осылар. Осы жұмыстардың бәрі өздігінен істелді: егін өздігінен жайқалып шығып, шөп өздігінен шабылып, маяға үйіле қалды дейсіздер ме? Жоқ, бұл шаруашылық табыстарға жетуімізге аудан жастарының, осы отырған сендердің елеулі көмектерің болды. Біздің даңқты, сонымен бірге, әдепті жастарымыздың тарапынан ондай көмек бұдан былай да бола береді деп есептеймін. Солай ма, жолдастар?

-Солай, солай! -деп зал бірауыздан жауап берді. Оған да қанағаттанбағандай президиумда отырған Маслянников орнына ұшып тұрып:

-Сөзсіз болады, жолдас Асанов! -деп дауыстап жіберді.

Бәсе, айттым ғой, -деді Асанов артына бұрылып бір қарап алып. -Зал да, президиум да бірауыздан қостап отыр. Демек, жастар тарапынан ондай көмектің бола беретініне күмәндануға болмайды. Бұл мақтанарлық та, қуанарлық та іс. Әсіресе, өндіріс жастарының: Екібастұз, Майқайың, Төртқұдық, Бозшакөл, Жосалы жастарының ауыл шаруашылығына дәл биылға сіңірген еңбегін ерекше атап айтқым келеді. Өздеріңізге белгілі, өткен қыс сұрапыл қатты болып, үш күннен жеті күнге дейін үдере соққан борандарда мал қорадан шыға алмай, тілін тістеп қарап қалды. Кім сонда колхозшыларға мая-мая шөпті 30-40 километр жерден трактормен тасып әкеп беріп, малды апаттан аман алысып қалған? Ол өндіріс адамдары, өндіріс жастары болатын. Солардың бірқатарлары осы конференцияда да отырған болар. Қане, қайсының өткен қыста колхоздарда болып, боранға қарсы күрестіндер? -орындарыңнан тұрындаршы!

Алдымен залдың алдыңғы жағынан орта бойлы, толық денелі бұйра бас сары жігіт алды-артына жалтақтай қарап орынан көтерілді.

-Ұялма, ұялма! -деді Асанов оған.

-Қане, тағы кім бар?

Залдың орта тұсынан тағы бір адам тұрды да, олардан кейін арт жақтан қыз бен жігіт бірден қатар көтерілді.

-Міне, көрдіңіздер ме, тіпті қыздар да бар іштерінде, -деді Асанов залға қарап. -Ал сендерді, осы төртеуінді қазір колхозға барсаңдар кез келген колхозшы өздерінің туған ұлдары мен қыздарындай құшақтап қарсы алар еді. Өйткені сендер жақыннан артық жақсылық жасадыңдар, қысылған кезде қол ұшын ғана емес, білектеріңді бердіңдер, сол үшін сендер олардың жүректерінен орын алғансыңдар. Отырыңдар жолдастар, -деді ол түрегеп тұрғандарға қарап, - мен сіздерді орындарыңнан тұғызғаным мына делегат жолдастар биылға жылдың батырларын өз көздерімен көрсін деп тұрмын...

"Батырлар" деген сөз кейбіреулердің күлкісін келтірді. Алдыңғы қатардан мырс етіп қалғандар да болды. Осыны аңғарған Асанов зал тынышталғанша аз кідіріп тұрды да:

-Оның күлкісі жоқ, жолдастар! -деді. -Жастар -сендер тұрғай, партия активіндегі біздің кейбір сақа жолдастардың өздері де "батыр", "батырлық" деген сөз тек ерекше жағдайларда, айтайық, Отан соғысы сияқты елеулі уақыттарда ғана туады деп ұғынады. Мен олай деп есептемеймін. Меніңше қай жерде Отан үшін, халық үшін жан аямай қызмет ету болса, сол жерде батырлық та, батыр да бар. Қыста бұлар не үшін арпалысып боранмен күресіпті? Әрине, қоғамдық малды, -ол "қоғамдық" деген сөзді соза айтты, -аман сақтап қалу үшін. Міне, сондықтан да мен оларды батыр деп айтуға праволымын ғой деймін. Мінеки, сендер жаңағы төртеуін, солар сияқты тағы басқаларды осылай бағалап олардың бұл істерін басқаларға өнеге ете білулерің керек...

-Неге бұлай нашар сөйлеп тұр, - деп ойлады Елеутаев. -Әшейінде жақсы сөйлейтін еді. Қазір бір жүйемен емес, әр нәрсеге бір соғып тұр. Батырлық туралы айтудың қажеті не еді? Батыр деп дандайсытып алып жүреміз оларды. Онсыз да

өндіріс жастары осындай кеудемен соғып отырған жоқ па? Асановтың "батыр" деген сөзін естігеннен кейін жаңа сол жақ қанатта отырған өндіріс жастарының иықтары қарсы көтеріліп кетті. Тіпті, анау Ленин сияқты жігіттер қол да соғып жіберді.

Асановтың ендігі сөзі Елеутаевтың осы ойын дәл тауып, оған берген жауап сияқты көрінді.

-Маған бір ұнамайтын, ұнамайтын болғанда, үлкен нәрсе емес, сәл ғана түсінбестіктен туған бір жай аңғарылады, -деді Асанов залға қарап. - Конференцияда сөйлеген сөздеріне қарағанда осындағы өндіріс жастары, әсіресе Екібастұз жастары өздерін оқшауырақ, бүкіл аудан жастарынан бөлегірек ұстайтын сияқты. Меніңше село жастары өндіріс жастарынан үлгі алып, өнеге үйреніп отыруы қажет. Сол жағдайда ғана біздің өндіріс жастары мен ауыл жастары тығыз байланысатын, бірінен бірі өнеге алатын, бірінің ұшқыны екіншісін тұтататын, тұтас комсомолдық жалынға ие болатын боламыз. Ал бүгінгі дейін бұлай болмаса, онда, - Асанов бұрылып президиум жаққа қарады, -онда Елеутаев пен Молшин жолдастардың көлде жақсы жүзіп, өзенге беттей алмайтын нашар капитан, тіпті капитан емес, қайықшы болып келгендігі, жолдастар. -Зал тұтас мақұлдап, ду күліп жіберді. -Ал бұларға сіздер әрқайсыларыңыз білгендеріңізді айтып, үйретіп отырсаңыздар -капитан алдымен матростың білгенін білуі тиіс қой -сонда бұл жолдастардың жақсы капитан дәрежесіне көтерілуі ықтимал. Ол жолдастардың үйренгісі келмесе, онда бұларға "мостикті босат, кемені апатқа ұшыратасың" деуіміз ғана қалады.

-Дұрыс па, жолдастар?

-Дұрыс! -деген үн тағы да бірауыздан шықты. Молшин қып-қызыл болып, залға қарап ыржия күлді де, Елеутаев ернін тістеген күйі төмен қарап отырып қалды.

-Кеше жолдастардың бірсыпырасы аудандық комсомол комитетінің секретарьлары өндіріске бармайды дегенді айтты. -Асановтың қоңыр үні Елеутаевқа қайта естілді. -Ол рас. Тіпті олар -комсомол комитетінің басқа мүшелерін де айтамын, -біз Қоңырбаев жолдас екеумізден ауыр қозғалады. Ал мен 45 жастамын. Қоңырбаев жолдас та маған таяу. Октябрь МТС-і аудандық комсомол комитетінен жүз елу метр ғана жерде. Оған биыл көптеген жас

механизаторлар келді. МТС колхоз өндірісін өркендетудегі тіректі пунктiмiз болып отыр. Ал сол МТС-ке қарай комсомол комитетiнiң бiрде-бiр бюро мүшесi аяғын қия басқан емес. Ендеше олар қай жерде жүрiп өндiрiске бармақ, колхоздарды араламақ? Кеше бiр жолдас осында... -Асанов алдында жатқан блокнотына еңкейдi, -я, МТС-тiң машинисi Томельцев жолдас Елеутаев жолдастың баяндамасында бiздiң МТС-тiң озат бригадасы мақталмай, мақтауға тұрмайтын артта қалған бригадасы мақталды дедi. Бұл не деген сөз, жолдастар? Бұл комитет бюросының бұқарамен байланысы нашар деген сөз. Ал, бұл нағыз қауiптi, барып тұрған қатерлi ауру. Бұл ауру бiздiң жұмысымызға залал келтiретiн, қол жеткен табыстарымызды жойып жiберетiн өртпен тең. Бақыттарыңа қарай сендер өртке шауып көрген жоқсыңдар, ал мен ертеректе өрттi қалай сөндiргендi көрдiм. Бүкiл ауыл болып жиналып, iстеп жатқан жұмысын тастай берiп - бiреу құрым киiз алып, бiреу ашасын, бiреу тырнауышын ұстап, атқа тайға мiнiп, жайдағы жайдақ, жаяуы жаяу шұбырып құмырсқадай қаптап өрттiң алдынан шығатын... Мұнда да солай ету керек, бұқарадан қол үзушiлiкке комсомол активi жаңағы өртке шапқан адамдардай дер кезiнде қарсы көтерiлуi керек. Бұл жөнiнде кеше Будникова жолдас жақсы айтты: комсомол қызметкерi өз биiгiнiң дәрежесiнде болуы керек дедi. Бұған менiң қосарым жоқ. Партия мен комсомол қызметкерiнiң өз биiгiнiң дәрежесi дегенiмiз -ең алдымен бұқарамен тығыз байланыста болуы.

Асанов сағатына қарады.

-Менiң негiзгi айтайын дегенiм осылар едi, жолдастар. Егер 2-3 минут сабыр етсеңiздер, жеке ескертпелер айтпақпын.

-Кеше бәрлерiңiз де көрдiңiздер, осы трибунаға Сталин атындағы колхоз комсомол ұйымының секретары, конференция делегаты Сабденбеков жолдас шықты. Кигенi үлкен саптама, жүрiсi жетпiстегi шалдан да шабан. Бiз, 2-3 жолдас, үш күн колхоздарда болып кеше түнде Аянға келдiк. Қайтарымызда Сталин атындағы колхоздың "Шаңырақ кемер" деген участогiнде Бөрiбаев Рақым деген қарт шопанмен кездестiк. Айта кетейiн, бұл қарт өткен сұрапыл қыста алдындағы малдан бiр де бас мал шығын бермеген, ұғасыңдар ма? Сол кiсi бiзге түнде жол көрсетпек болды. Бiз машинаға отырып, машинаны оталдырып үйдiң алдынан

шыққанымызша Рақаң айдалаға кетіп қалыпты. Өрең қуып жеттік. "Машиналарың нашарход па, қалай?" деп күлді бізге. Ал жиырма жастағы комсомолец Сабденбеков орнынан тұрып трибунаға жеткенше бәріміздің ішіміз жарыла жаздады. Не айтты Сабденбеков жолдас өз сөзінде! Ештеңе де! Оның сөзінен сынның көлеңкесі де көрінген жоқ. А Бөрібаев қарт Сабденбековтан әлдеқайда артық сынайды. Қарт бізге қонындар деп өтінді. Мен ауданда таңертең комсомол конференциясы ашылатынын, сондықтан қона алмайтындығымызды айтып, кейін келіп бір қонармын дедім. Менің бұл сөзіме ол "Сіз мені шайтан деп ойлайсыз ба?" деп сұрақпен жауап берді. Мен қартты ренжітіп алған екенбіз деп қатты сасып қалдым да, "неге олай дейсіз" дедім. Қарт күлді де: шайтан ғана мың жыл жасайды дейді, Бөрібаев мың жыл жасамас деймін. "Сенің маған бірінші рет келіп кеткеніңе неше жыл болды? Оны сен білмейсің -міне аттай үш жыл болды. Онда мен алпыс бесте едім, қазір алпыс сегіздемін. Ал сенің енді айналып соғуыңды күту үшін менің тағы неше жыл күтуіме тура келетінін кім білсін, мың жасамаспын дегенім осы ғой!" -деді ол. Мінеки, қарт қалай сынайды. Сендер малшылар арасында сирек боласындар, колхозға келсеңдер орталығынан қайтасындар, біз сияқты тау ішіндегі, алыс участоктегі малшыларға ат ізін салмайсындар дейді. Біздің өңімізде де, түсімізде де көретініміз мал, сондықтан үйге қонақ келсе екен деп күтемін, ауданнан не ауылдан біреулер келе жатқан жоқ па екен деп күндіз қой жайып жүріп көзімді жол жаққа сала жүремін дейді. Дастарқан үстіндегі өткір әзіл, жақсы әңгімені аңсаймыз дейді ол...

Осы кезде залдың төр жақ шетінде отырған, шашына көк лентадан екі бантик байлаған қыз орнынан атып тұрды.

-Сіз неге қонбадыңыз ол қарттың үйіне? -деді ол дауысы дірілдеп.

Асанов күлді.

-Мен расында да қонуға бел байлап едім, қарттың өзі ризалықпен босатты. Ондай жұмыстарың болса қалмаңдар, бұл жолы босатайын. Бірақ есінде болсын, мен сені жүзге дейін күтемін, одан бері өлу ойымда жоқ. Соған дейін сен де үлгерерсің деді. Міне оған жүз емес, осы алдағы елу бесінші жылдың январында тағы да келуге уәде бердім. Дұрыс па, қызым? -деді Асанов жаңағы көк ленталы қызға қарап. Кішкене қыз әрі риза болып, әрі ұялып төмен қарады. -Бөрібаев

қарттың сыны жалғыз маған ғана айтылған сын ба? Ол жалғыз мені ғана күте ме? Жоқ, меніңше, ол осы отырған бәрімізге айтылған сын. Ол осы отырған бәрімізді адамдар арасында жиі болуға шақырады. Бәрібаев қарттан сүйкенсең ұшқын ұшқалы тұр, Сабденбековтың сөзі де, өзі де су сепкен қоламтадай. Оның жүрегінде неге жалын жоқ, жолдас Елеутаев, сіз не көріп отырсыз, не көріп келдіңіз, деймін? -Асанов сол жақ иығынан бұрылып президиумға қарады.

Елеутаев Асановтың екі бетінің сәл қызара бастағанын аңғарып қалды. Бұл Асановтың шын жан күйзеліс жағдайда ғана түсетін кейпі еді. "Осыны мен өзім неге аңғармадым", деп ойлады ол ішінен. Саптамамен салпандап келе жатқан оны трибунадан неге қуып түспедім. Жоқ, мәселе жалғыз саптамада ғана емес - сыртында емес, біз комсомолдеріміздің ішіне үңілмей келдік. Бүгінгі конференция менің көп көмескі нәрсемді айқындап берді. Өрем жетпеген, ойым аспаған нәрселерім де көп екенін көрдім, соның шешуін де енді тапқан сияқтымын. Егер жана құрамға сайлансам жұмысты жанаша құрып, жанаша ұйымдастырамын. Бәлкім, мені сайламай да тастар. Онда да өкпем жоқ...

-Мәселе жалғыз Сабденбековте, оның киімі мен жүріс-тұрысында ғана емес, -деді Асанов жаңағыдан гөрі сәл төменірек дауыспен. -Мәселе одан жоғарырақта, оларды басқарушыларда. Кеше бір жолдас Молшинде бозөкпелік күшті деді. Дәл айтылған сөз және бұл Елеутаевқа да, басқа бюро мүшелеріне де берілген баға.

"Мәссаған!" деді Елеутаев ішінен тыныш отыра алмай қозғалақтап кетіп.

-Осы конференцияда айтылған кемшіліктердің бірсыпырасына аудандық партия комитеті де кінәлі деп есептеймін. Аудандық партия комитеті бұдан тиісті қорытынды шығарады. -Бұдан кейін алдындағы папкасы мен блокнотын жинап алып:

-Барлық оралымсыздықтан, бозөкпеліктен арылу керек, жолдастар! Жалын көп болсын, от көп болсын, инициатива көп болсын! Менің аудандық комитеттің жаңа құрамынан тілейтінім осы, -деп Асанов сөзін бітірді.

Елеутаевқа клуб іші қатты ысып кеткен сияқты боп көрінді. Залға қарап еді: қыздардың түбіт шәлілері бастарынан иықтарына түсіпті де, жігіттер жеңіл бушлаттары мен фуфайкаларының түймелерін ағытып, арқаларына желбегей тастай салыпты. Бәрінің өндері қызара бөртіп, бал-бұл жанады, көздерінен

шапақтан шашылған ұшқындай от шашырайды. Жүздерінен жылу төгіліп, еріндерінде, беттерінде, қабақтарында, маңдайларындағы жіңішке сызықтар арасында жастық жалыннан туған жайдары күлкі ойнайды. "Қызық, -деп ойлады Елеутаев. -Ешкім де үйдің суықтығы туралы дәнеңе айтпады. Ал, мен осы үшін де делегаттар біраз төмпештейтін шығар деп ойлап едім. Шынында да, үй қалай жылып кеткен, әлде кеше де онша суық болмады ма екен..."

Конференция аяқталып келе жатты. Аудандық комитеттің жаңа құрамына кандидаттар ұсынылып, оларды конференция жеке-жеке талқылай бастады.

-Елеутаев жолдастың кандидатурасы туралы кімде қандай пікір бар? -деді облыстық комсомол комитетінің секретары Курочкин залда отырғандарға.

-Қалдырылсын тізімде, қалдырылсын! -деді залдағының жартысынан көбі.

-Тек жұмысты жақсы істесін.

-Дұрыс сын, -деді Курочкин. -Ол бұдан тиісті қорытынды шығарады.

-Міндетті түрде, -деді Елеутаев орнынан тұрып. Арықша келген, қызыл шырайлы жүзінде үлкен ойдың ізі бар. Шағын денесі шып-шымыр қалыбында. Көп талқыға түсіп, ауыр сындар естігенімен оның салмағын көтере алмай жыншылып қалмаған, қайта шыңдала түскен сияқты. Қоңыр қой көзі ойлы қалыпта болса да, жанарында ұшқын аңғарылады. Ешкімге деген ыза-кегі жоқ, залға сәл күлімсірей қарайды. Содан кейін ол салмақпен орнына отырды. "Оқасы жоқ, бастығып кетеді!" деп ойлады Асанов ол туралы.

-Молшин жолдас туралы? -деді Курочкин тізімге қарап.

-Қалсын! -деген екі-үш дауыс естілді залдан. Ол екі-үш дауыстың өзі де шашыранды шықты.

-Өзі қалай ойлайды екен? -деді бір дауыс.

-Өндіріске келгенде бес минутке ғана келе ме, әлде одан көпке келе ме? -деп сұрады әйел дауысы.

-Көпке, көпке... -дейді Молшин тағы да ыржия күліп, еңкейіп отырғанда көзіне түсіп тұрған шашын басын сілкіп қалып кейін жиып.

-Орныңыздан тұрыңыз, -деді оған Асанов ақырын ғана.

Молшин бірдеңе шағып алғандай орнынан сасқалақтап атып тұрды да, қолма-қол залға қарап:

-Көпке, көпке... -деп басын шұлғып қалды.

Зал ду күлді.

Бірінші ұйымдастыру пленумында аудандық комсомол комитетінің бірінші секретары болып Елеутаев, екінші болып Молшин сайланды. Аудандық комитеттің құрамында біраз өзгерістер болды. Бірақ секретарьлары бұрынғы орындарында қалды. Сырт көзге ешбір өзгеріс болмаған сияқты. Бірақ Асановтың жүрегі барлық комсомол активінің, жаңа боп сайланған ескі секретарьлардың - бәрінің ішкі дүниесінде елеулі өзгеріс болғандығын сезді. Бұл КПСС Орталық комитеті сентябрь Пленумының қаулысы жүзеге асырыла бастағаннан бергі бірінші комсомол конференциясы. Осы конференцияда көрінген өзгеріс Пленум қаулысы жастардың жүрегіне сепкен асыл рухтың қылтиып шыққан алғашқы көгі ғана. Сол көкті жақсылап мәпелеп, жайқалтып өсіре беру керек. Ал біз жастардың маңызын дұрыс бағалап келдік пе, сірә? "Комсомол дегеніміз комсомол" деп жүре бердік емес пе? Оның секретары жөнінде анда-санда "комсомол айтсын", "комсомол не дейді екен" дегеннен басқа оны елеп ескеріппіз бе? Комсомол не ойлайды, оның жаны немен тыныстайды, оның жүрегі неге соғады -мұны сұрап білуге уақыт таптық па? Жоқ. Олар өз беттерімен жұмысын істеп, жиналыстарын өткізіп жатты. Біз соны қанағат тұтып жүре бердік.

Өз ойына осымен нүкте қойғандай болды да, Асанов оң қолының алақанымен стол үстіндегі шұғаны ақырын ғана бір салып қалып, Молшинге қарай бұрылды.

-Қалай, жолдас, әрі жаңа, әрі ескі секретарь? -деді оған.

-Мен сені сайламай тастар деп едім, -деді Молшин күрек тісі ақсып. -Мөншаға түсіп шыққандай болдым, Нүреке.

- Ә... -деді Асанов сол жақ алақанымен жағын таянып отырған күйі оған тіке қарап. Оның бұл қарасында "сен сайланғаныңа мәзсің. Ал мен бұл сенің бойыңа шақ жүк пе, сен оны алға апара аласың ба, тиісті жерге жеткізе аласың ба, деп мазасызданамын", - дегендей сұрау бар еді. "Сен жаман жігіт емессің, -деп

ойлады Асанов одан әрі, ыржия күліп тұрған қалпың. Бірақ жалының аз, қарымың қысқа, боссың. Ал, тарт жүгінді, алып кетсең "жарайсың", "жігіт екенсің" дерміз. Алып кете алмасаң...

Асанов осыдан бір сағат бұрын ғана конференция делегаттары отырған ұзын кең залға көз жіберді. Ол залдан көңілді, өжет жастардың жүзінен шалқып тұрған жалынды тағы да сезінгендей болды.

5.2. Алыстағы ауданда

Декабрь туды.

Бұл айдың басы да өткен ноябрь айындай жайлы да жылы болып келгенімен, қыс деген аты болмаса, әлі бір рет те боран соғып, не аяз тұрып көрмегенімен -күн асқан сайын Асановтың жүрегінде тыныштық жоқ; сол бір тынышсыздық күн бұлттанар, ауа райы өзгерер алдында маза кетіретін жауынгердің ескі жарасындай ауық-ауық сыздап, алабұрта береді. Қатты шапалақтан кейін ұзақ жылап, солығын баса алмай анда-санда өксіп-өксіп алатын бала жайы көз алдына келеді. Соны ойлап отырып Асанов бұл беймазальқта өткен қыстың өз жүрегіне, өз жанына барлық қаһарымен қарып басып кеткен таңбасы да бар деп біледі.

Өткен қыс әуелден-ақ өзгеше болып келді: октябрьдің басында-ақ күн суытып кетті. Ал оның аяқ жағында жылымық болып, 27октябрьде кенеттен жаңбыр жауды. Артынан іле-шала аяз тұрып, жер көкпеңбек мұздақ болып сіресіп қалды. Қой мен сиыр алғашқы күні-ақ қораға қамалды да, жылқы көк мұздың үстінде қалды. "Бұл аз" деп ерегіскендей жылы жауын жүремете-жүремете үш рет жауып, дала мұзы үсті-үстіне қалыңдай түсті. Содан табандатқан алты ай бойы адам мен табиғаттың дүлей күші арасында қиян-кескі күрес болды. Боран даладағы азын-аулақ шөпті көміп тастап, әр таудың қуысындағы жыртық, жүдеу, мыжырайған мал қораларының есік-тесігін бірдей бітеп, олардың үстіне мыстан кемпірдей ойнақтап, отырып алды. Адам дала қойнын тінтіп, қарды қазып уыстап, ашалап шөп жинады, ол шөпті боран соңынан жып-жылмағай болып қалған қар астындағы қораларды аршып, солардың ішінде азынап, тілін тістеп, тісін шықырлатып тұрған малдың аузына тосты. Дәл бір адамға ерегіскендей көктем де, резинка арқандай созылып, ұзалаңдай берді. Әр күнге сығырая қарап, жылу

күтіп, жақсылық дәметкен аудан адамдары ауру баласының кірпігін баққан анадай сарғайды. Асанов жүрегіндегі осы бір мазасыздық сол зәтте қылған қыстан безен болып безіне шыққан діріл тәрізді сезіледі.

Ал биылғы қыс болса, ол өткен қыстай емес, оның ар жағындағы қыстардай кеш келді. Бірден бүрістіріп қысып та бара жатқан жоқ, барлық мал мен жанды еркінсіткендей жайма-шуақ күйде. Осыған қарап кейбіреулер әлден-ақ "Бұл нағыз Сұлудың қысы" деп жайбарақаттана бастаған. "Сұлудың қысы", "Сұлу таудың қысын қойсаңшы - жазбен тең ғой?", "Сұлуда қысқа шөп дайындап керегі не - мал аяғымен жайылып-ақ семіз шығады". -Осы бір сөздер қандай зиянды десеңші. Сұлу таудың жерін мақтап, тауын көркейтуге келгенде алдарына жан салмайтын күпілдектердің сөзі бұл. "Жазда жәннат, қыста күңгей ғой бұл жер" деп басталады олардың екі сөзінің бірі. "Күңгей!" Өткен қыстың қандай "күңгей" болғанын есепке де алмайды-ау олар. Жоқ, дәл осы пиғылды түп тамырымен құрытпай бізге жақсылықтың шетін басу жоқ.

Асанов аудандық партия комитетінің өткен жолғы бюро мәжілісін есіне алды. Соның алдында ғана ол бес күн жүріп, "Бірлік", Ворошилов атындағы колхоздардың участоктерін аралап келген болатын. Әсіресе Ворошилов атындағы колхоздан жан түршігерлік жай аңғарып, қатты ширығып қайтқан еді. Оны қобалжытқан колхоз басшыларының қаперсіз жайбарақаттығы болды. Бір фермада шөп тасылмай жатыр да, бір фермада мол үйілген шөп малға берілмей босқа тұр.

Фермаға неге шөп тасымайсыңдар? Неге бар шөпті малға бермейсіңдер? десе фермалардың меңгерушілері де, селолық Советтің председателі де, бірінің аузына бірі түкіріп қойғандай, бұл сұрақтан үрке, үдірейісе жауап береді.

-Биыл қыс жақсы ғой, мал аяғымен жайылып-ақ қыстан шығады, -дейді олар.

-Ендеше осыншама шөпті неге шаптыңдар?

-Өткен қыстан жүрек шайлығып қалып шабылған шөп қой бұл, әйтпесе мұнша шөп шабудың керегі де жоқ екен биыл, -дейді селолық Совет председателі Ермекбаев.

-Өткен қыс өлшесе өзімен кетсін, ол Сұлу таудың қысы болмады ғой. Сұлу таудың өз қысы биыл қайта келді ғой, -деп қутың қағады қой фермасының меңгерушісі Манабаев. Бұл пікірді сиыр фермасының меңгерушісі Түсіпов қостайды. Олардың осы пікірін аузы-мұрны қисаймастан партия ұйымының секретары Ізтілеуов те қуаттай бастаған кезде Асанов қатты кейіп, ішіне сыймаған ызалы сөздерін де ақтарып салды.

-Сендер бәрің де коммунисттер ғой, -деді ол мол денесімен Ізтілеуовке бір, Ермекбаевқа бір шұғыл бұрылыс жасап. -Партияның Уставында не айтылғанын білесіңдер ме? Білмесеңдер, онда коммунист даурықпалы жайбарақаттыққа қарсы күресіп отыруға міндетті делінген. Ал мұнда жайбарақаттықтың иісі алыстан мұрныңды жарады,көзіңе түртеді. "Сұлудың өз қысы келді ғой" -бұл не деген сөз, Сұлу таудың қысы ескі құдан, ежелгі досың ба еді -қашан жарылқап еді ол сені. Малдарың өлімнен, көтеремнен шықпайды -осы ма "Сұлудың қысынан" жылда тауып келе жатқандарың. Өткен қыс та Сұлу таудікі болатын, мұнда басқа бір атрап өз қысымен көшіп келген жоқ. Сондай боран соғып кетсе, қайтесіңдер - қырдыңдар емес пе малды? Қыруар шөп несіне шабылды, егер малға берілмесе? Неге малды тұяғынан тоздырып, ертеңді-кеш шұбыртып айдай бересіңдер? Шөп неге шашпайсыңдар? Айту жетті емес пе осы?..

Ертеңінде кезексіз бюро шақырылды да, Ворошилов атындағы колхоздағы осы жай төтенше уақиға ретінде қаралды. Кешегі әндерін олардың кейбіреулері бюрода да қайталамақшы еді, оған бюро мүшелері қатты тойтарыс беріп, ондай пиғыл таратқандары үшін колхоз басшыларын қатты жазалап тастады.

Оларды осылай қатаң жазалауды жақтаушылардың бірі Асановтың өзі болды.

-Колхозда не кемшілік болса да, біз бас салып председателді ғана түйгіштеп, соны ғана сөгіп жатамыз. Күні бүгінге дейін селолық Совет председателдері мен бастауыш партия ұйымдарының секретарьлары ескерілмей келді, олар бюроға да шақырылмастан тасада қалып отырды. Біздің тек колхоз председателдерін төмпештей беруіміз жетті. Колхоз шаруашылығына бастауыш партия ұйымының секретары, селолық совет председателі, ферма меңгерушілері сендер де жауап беріңдер, сендер де коммунисттер. Колхоз председателдерінен қандай сұралса, енді сендерден де сондай сұралады: партияда басшы коммунистер үшін бір

тәртіп, қатардағы коммунистер үшін бір тәртіп жоқ. Бәрің де сол қоғамдық шаруашылықты басқаруға, өркендетуге қойылған коммунист екенсіңдер, сол жұмыстағы олқылық пен сәтсіздікке бірдей жауап бересіңдер!..

Тек колхоз председателдерін ғана жазалап, кінәлай бермей, әсіресе селолық совет председателі, ферма меңгерушілері сияқты коммунистерді де бюроның талқысына салып, сөйтіп олардың жауапкершілігін арттыру Асановтың өткен жаздан бері жасаған іштей берік байламдарының бірі еді. Жалғыз бұлар ғана емес, ол өз ойынша, тіпті жеке, қатардағы коммунистердің де бюроға есебін қоймақ. Мысалы, коммунист -малшы көзі көрген кемшілікке төзіп отыра береді екен, оны елемейді екен -сол үшін ол аудандық партия комитетінің бюросы алдында жауап беруге тиіс. Бірақ оны қалай ұйымдастыруды кеңінен ойлап, соны жүзеге асырудың формасын таппақ.

Осы бюро оның жаңағы "Сұлу қысы" деген жайбарақаттыққа тартатын, мерт ететін кертартпа пікірге қарсы тағы бір мықты шабуыл жасаған жері болып, ол өзінің соңғы ойының да жартылай жүзеге асуымен ұштасты. Бұрын еленіп, ескерілмей келген қатардағы екі коммунист -ферма меңгерушісі мен селолық совет председателі қатаң жазаланып қалды, олардың екеуі де орнынан алынды. Бұл бұрын сирек кездесетін жағдай еді. Енді ферма меңгерушілері де, селолық совет председателдері мен колхоз партия ұйымдарының секретарьлары да, тіпті қатардағы коммунистердің өздері де өз жауапкершіліктерін сезіне бастауға тиіс. Бір колхоз үшін екі бірдей адамның жазаға ұшырап, орындарынан алынуы қолайсыз да жай. Бірақ басқа сау организмді сақтап қалу үшін денедегі қауіпті жараны сылып та тастамай ма? Бұлай ету қолайсыз болғанымен басқа тұтас дене сау күйінде сақталады. Бюро мүшелері мұны сезіне, түсіне, әркім әртүрлі жолымен, бірақ бір негізбен ойлай отырып, осы байламды кесті де, бекітті.

Бюро қаулысында қара малды қолдан шығармай күту, ал қойға далаға шығарар алдында шөп шашып, жегізіп алу туралы арнаулы пункт алынды. Осы бюроның қаулысы барлық колхоз бастауыш партия ұйымдарында талқылануға ұсынылды.

Міне, сол бюродан бері бес күн өтті. Асанов оның үш күнін Сталин атындағы, "Заря" және "Жаңа тілек" колхоздарында өткізді де, өзі бас болып жүрген жерінде аудандық партия комитеті бюросының қарарын жүзеге асыруды ұйымдастыра

отырды. Оның ұсынысы бойынша колхоз-колхоздың активі мал қыстайтын әрбір участоктерге бекітіліп, олардың әрқайсысының жеке басына өз участогіндегі малдың күтімін дұрыс ұйымдастыру жүктелді. Ол үшін қара мал қорада күтіліп, қойға таңертең далаға шығарда шөп шашылуы керек. Әйтпесе, қойдың қоңылтағы күйінен айрылып, күйлісі арықтап кетеді. Әлден күйінен айрылған қой енді бір-екі айда көтеремболып қалады, сондықтан осы екі-үш ай бойына қойды жем аямай қатты күту керек. Бұл аралықта күйлі шыққан қой аржағын елең де қылмайды -қара жер басқаннан кейін ойнақтап шыға келеді. Ал қара малды енді қарға қуа берудің қажеті жоқ, шөп жетеді.

Облыстың басқа аудандарындай емес бұл ауданның халқы малды қыста далада бағып әдеттеніп кеткен. Сұлу таудың ығы, күнгейіне қыстай мал жайылып шығады. Мал тек түнде ғана қорада түнейді де, күндіз қойы, ешкісі, сиыры, жылқысына дейін далада жайылады. Тек әр түліктің іріктелген арық-тұрағы ғана күндіз қолда болады. Сұлу таудың ығына сенгендіктен бұл ауданда мал басына алты айдың қысына есептеп шөп даярланылмай келді. Жазда әр колхозға шөп шабу жоспары берілгенімен оның ең озат деген колхоздарда тек гектары орындалады да, көпшілік колхоздарда гектар проценті де төмен болып қала беретін. Ал шөп шабу жоспарын тонна есебі мен орындау деген мұнда өмірі болып көрмеген уақиға. Сол азын-аулақ шабылған шөптің өзі: "Шабылды", "Маяланды" деген аты болмаса, ол түгелдей мал қораларына жеткізілмейді: үйілген жиналған жерінде, қоралардан аулақта қала береді. Мал аяғынан жайылатын болғандықтан ол шөпті колхоздың басшылары да, басқалар да дүнием бар деп ойламайды: су мен желдің иелігіне қалдырады. Шірімей, көп рәсуа болмай сақталып қалған азын-аулақ шөп ендігі жылы жаңа жоспардың тонна есебіне енгізіле салады... Мұнда бұдан бес жыл бұрын осылай боп келген, одан он жыл бұрын да солай болған. Бұл ауданның мал бағу системасы әлі күнге дейін бұрынғы аталар әдісінің дәрежесінде қалған. Қазір шөп шабатын техника көбейді, шөпті қанша керек болса, сонша дайындауға болады, бірақ ол шөп малға жегізілмей босқа қалады. Өйткені жұрт тауға сенеді, соның етегін ықтап: "Сұлу таудың қысы жақсы" деп жүре береді. Дайын шөпті малға тасып әкеп шашып беруді қиынсынады, артық жұмыс көреді: "құдайдың иен шөбі тұрғанда, шаналап кісі шөп тасушы ма еді" деседі. Бұл пікір алдымен кейбір кертартпа ауыл

активтерінен шығады, оған аудан қызметкерлері де тыйым салмайды. Ал облыстың кейбір басшыларының өздері де бұл ауданда мал қыстатуды өткізу -ең оңай жұмыс деп есептеп келді. Сондықтан да бұл дағды мұнда берік орнығып, әдетке айналып кеткен. Жеке қарт шопандардың қораға шөп тасытып бер деген сөзін колхоздардың басшылары елең де қылмайды, "өзің алжығалы жүрмісің, қашан Сұлудың малы шабылма шөп жеуші еді. Онсыз да шаруа жетеді, жайып-баға бер" -деп қолды бір сілтеп жүре береді. Шопан малды күйлі ұстау үшін оған ара-арасында шөп беріп отырудың қажет екендігін айтып түсіндірмек болса, оны тыңдағысы да келмейді, атын бір қамшылап кете барады. Сонымен, біріншіден, қысқы жүріс шыңына жеткен мал қыс аяғына таяп келгенде шетінеп, өлім-жітімге ұшырайды, аз да болса, жыл сайынғы көктем кезіндегі өлім осыдан болып келеді. Екіншіден, жазда шөп шабуға жұмсалған қыруар еңбек босқа қалады.

Осы жайды Асанов өткен жазда аудандық совет атқару комитетінің председателі Қоңырбаев пен бюроның басқа мүшелерімен де көп кеңесіп, көп сөз етіскен болатын. Өткен қыстың зардабынан ба, әйтеуір, бұрын осы мәселеде бой бермейтін көптеген аудан жігіттерінің бұл ақиқатты іштей мойындағандығын да аңғарған. Осыны есепке ала отырып, бюро биылғы жазда әрбір колхозда шөп шабу жоспарын толық орындауды қамтамасыз етуге ұйғарып, бұл мемлекеттік аса маңызды жұмысты орындауға титтей де бөгет келтірушілерді аяусыз жазалауға келіскен еді. Бюро мүшелері, аудандық партия комитеті мен аудандық атқару комитетінің, тағы басқа мекемелердің жауапты қызметкерлері колхоз-колхозда отырып, бұл қаулыны жүзеге асырды. "Жаңа тілек" сияқты жеке колхоздар биылғы жылғы шөп дайындау жоспарын екі есеге дейін асыра орындады да, басқа колхоздарда да жоспардың толық орындалуы қамтамасыз етілді. Бұдан кейінгі міндет -жеткілікті етіліп шөп үйілмеген бір де бір мал қорасын қалдырмау болды. Көпшілік колхоздарда бұл да орындалды. Бірақ Ворошилов атындағы колхоз сияқты бірен-саран жерден жәрікшек те шықпай қалған жоқ. Аудандық партия комитеті мен аудандық атқару комитеті ендігі міндет -сол шөпті малға тегіс жегізіп шығаруда деп біледі. Міндетті түсіну -бір басқа да, оны жүзеге асыру - екінші мәселе. Бұл үшін қажымайтын қайрат, қатал қол, қатты дауыс керек. Ең алдымен қысқа сену сияқты мүсәпір, мүгедек ойды аудан, ауыл активтерінің басынан тегіс қуып шығу қажет. Шабылған шөпті малға жегізудің керектігін

олардың миына терең сіңіру керек. Негізгі гәп осында жатыр. Әйтпесе, байырғы малшылар мұны түсінбейді, ұқпайды емес, қайта осылай істеуге олардың өздері ақыл беріп отыр. Бұл үшін өзіңнің де осы қыс бойы машинадан түспеуін, істелгенді көзіңмен көріп, кемшілігі болса түзетіп, істелмегенді істеттіріп отыруың керек.

Биыл ауданның малы 319 пунктте қыстайды. Асановтың есебі бойынша ол осы пункттердің барлығын декабрь ішінде тегіс бір рет аралап өтпекші. Үш-төрт күн бір колхозды аралап шығып, бір күн аудан орталығында болып отырса, ол бір айда 13 колхоздың жерін толық аралап үлгіреді.

аудандық комсомол конференциясында екі күн бөгеліп қалған Асанов, мәне, бүгін тағы да колхозға шыққалы отыр. Бүгінгі сапарында ол "Большевик" колхозын аралап қайтпақ.

Бұл жолғы сапарында аудандық комсомол конференциясын өткізіп, енді қайтқалы жүрген облыстық комсомол комитетінің секретары Курочкин Асановпен бірге ере шықты. Ол кеше конференцияның аяғында "Сізбен бірге тағы бір колхозды аралап қайтқым келеді" деген еді. Асанов бүгін "Большевик" колхозына жүретінін айтқан. Асанов жүрерінде аудандқ газеттің редакциясына телефон соғып, оның редакторы Сейсенбековты машинасына отырғызып алды. Асановтың колхозға шығарда редакция қызметкерлерінің бірін машинасына салып ала кететін әдеті болатын.

-Молдаш, -бдеді Асанов редакторға аудан орталығы Аян селосынан шыққаннан кейін сол жақ иығына сәл бұрылып, -бұл колхозға сенің өзіңді алып келе жатқаным осында Жапар деген қарт шопан бар. Жасы жетпістен асқан, тәжірибесі мол адам. Сол кісімен әңгімелесіп, газетке жазуың керек, кешегі мен айтқан Рақым қарт сияқты.

-О, онда жазу керек екен... Рақым қарт туралы кеше конференцияда әдемі айттыңыз.

-Рақымның өзі менен әлдеқайда жақсы айтады, қайта мен оның барлық ойын айтып жеткізе алмадым. Айтпақшы ол қарт туралы газетке жаздыңдар ма, секретарың болып еді ғой менімен бірге.

-Бір кішкентай информация берілді.

-Не айттыңдар онда?

-Өткен жылы қанша қой бағып, аман алып қалғаны, одан қанша төл алғаны, биылғы уәдесі айтылды.

-Ылғи ғана цифр десеңші. Сендер осы, газет қызметкерлері, цифрды орынды-орынсызмұрнынан тізе беруді қашан қоясыңдар? Адамның жанын, жүрегін, ішкі дүниесін неге көрсетпейсіңдер? Сенің газетіңнен адам көрсем бұйырмасын осы. Ылғи көретінім цифр.

-Ол рас қой, Нұреке, -деп Сейсенбеков күмілжіп қалды. -Алдымен адам көрсетілуі, цифр сол адамды көрсету жолындағы қосымша материал болуы керек қой.

-Ендеше, неге солай істемейсіңдер. Ал тыңда, мен Рақым қарттың қандай адам екенін баяндап берейін.

Айтыңыз, Нұреке, жол қысқарсын.

-Я, "жол қысқарсын", -деп қайталады оның сөзін Асанов миығынан күліп. Бірақ басқа ешнәрсе демеді. Сейсенбеков өзінің ол әңгімені жол қысқартуға ермек ретінде сұрағандай болғанын артынан сезді де, іштей ұялыс тауып, о да үндемей қалды.

Осыдан үш күн бұрынғы шопан Бөрібаевпен кездескен картина біртіндеп Асановтың көз алдына келе бастады...

Сталин атындағы колхоздың Қызыләскер участогінен шыққанда күн батып бара жатыр еді. Бұлар жолды сұрап алды да, "Шыңырақ кемер" пунктіне қарай тартты. "Газ -69" машинасы біресе ылдиға қарай құлдилап, біресе өрге қарай шапшып, қоянша бұлтақтай зымырап келеді. Жолда екі рет түлкі кездесті. Біреуі үлкен жазықта, жолдан елу метрдей жерде ғана ұшыраса кетіп еді. Оны көргенде Қаратай рульге ентелей отырып, жалтақтап Асановқа қарай берді де, машинаның арт жағында отырған толық денелі, төртпақ келген кең иықты, орта жастан ауыңқырап бара жатқан жалпақ бетті сары кісі аудандық соғыс комиссары Кривенко мен аудандық газеттің секретары, дүрдік ерін келген қара жігіт Асылбеков "әне түлкі" деп қатты дүрлігісіп қалды. Тек Асанов қана Қаратайға

"алаңдама" дегендей ыңғай білдірді де, Сұлу таудың таусылмас сілемдерінің бірі - алдағы "Шаңырақ кемер" аталатын шоқыға ойлана қараған күйі селт етпестен отырып қалды.

-Тіпті жақын келді-ау өзі, -деді Асылбеков машина түлкінің тұсынан өте берген кезде.

-Несін айтасың, бастырып-ақ кетуге болатын еді, -деді Кривенко машинаның есігін қатты жауып қалып. Есіктің қатты жабылуы, Кривенконың сөзі Асановтың ойын бөліп жіберді.

-Қалай, аңшылығың ұстап кетті ме, Иван Сергеевич? -деді Асанов оған.

-Қалайша, Нұреке, қызбассың, тура қарауылға өзі келіп ілініп еді, -деді Кривенко аузында конфет дәмі қалған баладай тамсанып.

-Мылтығың жоқ, қалай ол қарауылға ілінеді? Мұндайың бар, мылтығыңды ала шықпайтын ба едің.

-Сіздің мылтықты жек көретініңізді білемін, сондықтан алмап едім. Әйтпесе, Қоңырбаев жолдаспен бірге шыққан болсам, міндетті түрде алатын едім. Ал жаңағы түлкіге мылтықтың керегі жоқ, Қаратай оны доңғалақпен-ақ қаға салатын еді.

-Мен мылтықты жек көрмеймін, жолдас военком, -деді Асанов алдына тура қарап отырған күйі байсалды қалыппен. -А осындай командировкаға шыққанда мылтық алып жүруді жек көретінім рас.

-Оныңыз жөн емес, Нұреке, -деді Кривенко қызулана сөйлеп. Ауданның партия-совет активі аудандық партия комитетінің секретары Нұртай Асановты ресми емес жағдайда осылай "Нұреке" деп атайтын. Қазақ жігіттері үлкенге көрсететін құрмет ретіндегі дәстүр бойынша атаса, орыс жігіттері де оны сол мағынада -аға жолдасқа деген ізгілік білдіру ретінде, әрі Асановтың отчествосы жоқ болғандықтан осылай атайтын. -Бір мылтық машинаның артында жатса болмас па, ауыр емес, ешбір бөгеті де жоқ.

-Бөгеті болады, Иван Сергеевич, -деді Асанов сәл жымышп. Оның жымығанын тек қатар отырған Қаратай ғана аңғарды, арттағылар көрген жоқ еді. Асановтың жымыятыны жаңағы Кривенко айтқан Қоңырбаев жайынан шықты.

Қоңырбаевтың машинасынан қысы-жазы бір қосауыз мылтық пен бір кішкене оқты "осоавиахим" мылтығы үзілмейді дегенді Асанов баяғыдан еститін. Бірақ ол өзін әрқашан да сабырлы ұстауға тырысатын, қызулық мінез көрсетпейтін Қоңырбаевтан аң құмарлық шыға қояды деп ойламайтын. Бірақ сол Тәкен Қоңырбаевтың аңшылығы туралы осы күздің басында көпке әлі жария болмаған, көркемдігі төмен болса да, зілі күшті мынадай бір өлең шығып қалған болатын:

Аянның бастығымын, атым -Тәкен,

Бұл жердің аңдары көп, тауы көркем.

Зырлатып машинамен кең жазықта

Далақтап қасқыр, түлкі қуа берсем...

"Па, шіркіннің арманын" -деді Асанов тағы ішінен күле отырып. Бұдан кейін оның басқа ырғақпен келетін екінші шумағын есіне алды.

Тұрған аңды қайтсе де құлатамые,

Тимей кетсе, тағы да бір атамьн.

Шөп тасылмай колхозда жатса Адағы

" Нешауа" деп өзімді жұбатамын...

Бұл өлең алдымен Асановтың қолына тиген де, ол Қоңырбаевтың өзіне оқып берген болатын. Қоңырбаев қатты ұялып, асановтан Нүрекелеп жалынып отырып, "енді мылтық алмайын" деп ант-су ішіп, ол өлеңді сұрап алып, жыртып тастаған да, "енді мұны ешкімге айта көрмеңіз" деп жалынған болатын.

-Қоңырбаев қазір де мылтық ата ма екен? -деді Асанов Кривенкоға. Кривенко Қоңырбаевтың таяу арада бір күнде бір қасқыр, бір түлкі, бір қоян атып алғанын айтып, бір күнде мұндай олжа ілген жолды кісіні көрмегенін, оның қаша-қаша сілесі қатып болдырған қасқырды машинаға қарсы қарап шоқиып отыра қалған кезде, қалай атып жыққанын ұзаққа созып, сүйсіне, лепіре баяндап шықты.

Құдай ақына, Иван Сергеевич, Қоңырбаев екеуіңнің аңшылар одағына мүше болуларың керек екен, -деді Асанов. Оның бұл сөзі сырт қарағанда қуақы әзіл сияқты көрінгенімен, ішінде едәуір наразылық жатыр еді. "Мұншама аң атып алу

үшін, шынында да бір күн бойы далақтап аң қуу керек қой, деп ойлады ішінен ол. Ал сонда жұмыс қайда қалмақ?.."

Бұлар "Шаңырақ кемерге" келіп жеткенде, іңір қараңғысы түсіп, аяз бұрынғысынан едәуір күшейіп кеткен еді. "Шаңырақ кемер" пунктінде екі үй қыстау ғана болатын. Оның бірінің терезесінен от шығады, төбесінен түтін будақтайды, сол от шыққан үйге жалғас тартылған үлкен де аласа тас қора бар; осы жердегі малдың жататын орны сол болса керек. Бұл қоралы үйдің қарсысындағы кішірек, жалғама қорасы жоқ екінші үйден от та, түтін де көрінбейді, айналасын қар басып қалған -иен үйге ұқсайды. Машина дүрілдеп келіп тоқтағанымен үйден ешкім шыға қоймады. Үйдің беталыс жағынан қарайған бір ұзын жал көрінеді. Машинадан түскендердің ішінде ол жалдың өрістен қайтып келе жатқан мал екенін алдымен аңғарған Асанов болды. Мал соңында салт атты адам көрінді. Қойдың алды қораға тірелген кезде, салт атты есік алдында тұрған машинаға қарай тартты.

Алдымен ол атынан түсіп, оны есік алдындағы бағанға байлады да, машина жанына жаяулап келіп, әркімнің бетіне бір қарап, кезек қол беріп, тегіс амандасып шықты.

-Нүрекеңсіз бе? -деді ол Асановқа қолын ұсына беріп.

-Мен ғой, Рақа, күйлі-қуатты жүрсіз бе? -деді секретарь қарттың қолын қысып жатып. Бұдан екі-үш жыл бұрын Асанов осы пунктте бір рет болған еді. Одан кейін Бөрібаев қартпен кездеспеген болатын. Қараңғыда Бөрібаев қарттың өзін, бір көрген кісісін, жазбай танығанына іштей қайран болды.

Амандықтан кейінгі қарттың бірінші сөзі "үйге неге кірмей тұрсыздар?" болды. Қонақтарымен бірге мал жайласып, қоса үйге кірген қартты жас бала құшақтаған, сары кідір тартқан толық әйел үйді екіге бөлген жарма пеш -қабырғаның жанында түрегеп тұрып қарсы алды. Төр алдына дөңгелек стол жайылып, оның үстіне маздата жағылған ондық шам қойылыпты.

Қарт қонақтарын төрге шығарып, өзі дереу шешініп жіберді де, "біздің бәйбіше, Насиха деген кісі" -деп әйелді нұсқап, оның құшағындағы нәрестеге қолын соза бастады. Әйелінің "ақсақал суықсың ғой" дегеніне де қараған жоқ, баланы емірене сүйіп, көкірегіне қатты қысып, құшақтап қалды. Кең тері шалбар, үлкен, ұзын

қонышты қара пима, үстіне тік жағалы ақ көйлектің сыртынан сырмалы жылы сертекше киген шокша сақал, шүңірек, сығыр көз, буырыл бас кісі. Жел қағып, аяз қарыған өңі сарыдан қара күреңге айналған. Сарғыш қасты биік қабақтың астында тереңде жатқан қой көз кішкене баланы сүйген сайын нұрланып, электр сымының екі ұшын жақындатқанда шашырап шығатын от ұшқынын елестетеді.

-Осы "Шаңырақ кемерді" биыл үш адам қыстап отырмыз, -дейді қарт қонақтары төрдегі қалың текемет киіздің үстіне жайласып отырғаннан кейін. -Бұрын жаңағы кемпіріміз екеуміз ғана қыстап шығатын едік. Биыл жаздан бері осы бір кенжеміз серік болып отыр, аты да Серік өзінің, -деп қарт баланы тағы да аймалап кетті... Қарт Асановтың сұрауы бойынша шай үстінде өткен қыс жайын баяндады.

-Өткен қыстың несін айт дейсіз, Нүреке? Қыстың аты қыс, оның қаттысы, жұмсағы болмай тұрмайды. Адам екеш адамның қабағы да бірқалыпта болмайды ғой: бірде ызғарлы, бірде жылы келеді. Қайырып соғар қатты қыстың бір болатынын одан бұрын-ақ ішім сезетін еді. Қарманған қарап қалмайды дегендей, қыс қабағын октябрьдегі жаңбырда анық аңғардым да, өзімше айла-шарық жасадым. Күн сайын таңертең қойға бір мезгіл шөп шашып қикымдатуға кірістім. Ондағы ойым қойларды басынан күйлі ұстап, көктемге жілік майын азайтпай жеткізу еді. Күндіз отау түбін көрсем, таңертең алағарақтан бұрын соны аршып, шанаға тасып әкеп қойға шашамын да, содан соң өріске айдап шығып кетемін. Шөбі көп болса да, теріскейге мал салмадым. Шөпті аз жесе де, өкпесінен суық өтпесін деп малды ыққа қайырып отырдым. Малды өлтіретін тек аштық қана емес, сонымен бірге суық өлтіреді. Өткен қыста мал тек шөп жетпегендіктен өлді дейсіңдер ғой. Мен айтсам бар ғой, көп мал суықтан өлді. Тау-таудың түбіндегі мына тас қора желде ық болғанымен, аязда сор ғой, шырақтарым-ау. Қыстың жылылығымен, әйтеуір, осы тас қораларды пана етіп келеміз ғой, әйтпесе бұл мал ұстайтын қора ма тегі... Бұл ауданда малды тек Сұлудың тауы ғана өсіріп отыр десем, сендер ұрсарсыңдар да. Шынында да солай-ау! Осында жұрт: "Сұлу таудың қысы жақсы" деседі. Жоқ сұлу таудың қысы жақсы емес, тауы жақсы. Сұлудың қысы таусыз, жазық жерде болсыншы -қандай бүрсендетер екен. Менің ойымша: біздің малды сақтап келе жатқан да, бізді қамсыз етіп келе жатқан да, ең аяғы бізді былтырғыдай шығынға ұшырататын да осы Сұлудың тауы. Өйткені біз

тек соған арқа сүйеп кеткенбіз. Өткен қыс осының ауыр зардабындай сезілмеді ме?

-Күрескен адам жүдемейді, -дейді Рақым қарт. -Бұл жерде ол қолын қатты сермеп қалып, стол айналасындағы отырғандарға "осыным рас емес пе?" дегендей сығырая қарап қояды. -Жүдемегеніміз емес пе, өткен қыста бес жүз бас қойдан осы отырған кемпіріміз екеуміз алты айдың ұзақ, қатты қысында он екі бас қана қой шығын бердік. Мына сақалды басыммен менің бер де бас шығын бермеуім керек еді, бірақ жалғыз ілікті болып, шамамнан асып кетті. Боран мен аяз менің сақалыма қарамады. Ал өткен қыстың өзінде 200-300 бас мал шығын берген де пункттер болды. Соған қарап қана шүкірлік еткенім болмаса...

-Бәйбіше, шайың жөнді шықпапты ғой, шал сал үстемелеп. Бар ма еді оның? Япыр-ай, осы сельпо бізді шайға жарытпай-ақ қойды-ау, -деп Рақан сөз арасында қатты өкініш білдіреді. -Қартпен әңгімелесіп отырып тамақ ішіп кеткендерің жақсы болатын еді. -Содан кейін ол қайтадан әңгімесін жалғап кетеді. Қарттың сөзі де, қол сермесі де -бәрі тез, мүдіріссіз. Басын жылдам изеп қалып, мойнын бұрып, сөзінің ырғақ, екпініне қарай бар денесі қосыла қозғалып отырады. Осы қимыл, кескінінен Рақанның бір сөйлесе беріле, бүкпесіз тура айтып, тоқтаусыз ақтарыла баяндайтын ақкөңіл жан екендігі ұғылады.

-Енді биыл қысыңа берер тышқақ лағым да жоқ, -дейді қарт балаша қуана күліп. -Мына Серік екеуміз тышқақ лақ та бермейміз. Атасы осыны бір иіскесе шаршағанын ұмытып, батыр да, мықты да боп кетеді, -деп қарт тізесінде отырған балпанақтай, бадырақ көз, ақ жүзді баланы тағы да иіскеп-иіскеп қояды.

-Біз жалғызбыз, Нүреке, -дейді қарт кеседегі шайын ұрттап қойып. -Бізге колхоз орталықтан жем, даладан шөп әкеп отыратын кісі қосса жарар еді. Осы екі айда малды өте қатты күту керек, шөп аямау керек... Ауылда кемпір екеумізге серік боларлық мендей шалдар жоқ емес, бар. Солардың бірін колхоз біздің қасымызға жіберсе жарар еді.

Берібаевтың сөзі Асановтың қышыған жерін қасығандай, ішкі дүниесін тегіс билеп қатты әсерлендірген еді. Ол кеседегі шайын сол қолына көтеріп жоғары ұстаған күйі қарт сөзіне ентелей беріліп, ұйып тыңдап қалыпты. Қарт сөзі аяқталған кезде барып қазір малға шөп берілетін-берілмейтінін сұрады.

-Биыл, құдайға шүкір, шөп жетеді, -деді қарт. -Малдың өз ризығын өзінен аяп не боп кетіпті маған. Беремін, Нүреке, сізден жасырмайын. Аанада завфермамыз келіп, "Қазір күн жылы, малды жая бер, шөп берме" деп шегірткеше шырылдап кеткен. Оның ойынша, шөп қыс аяғы қатты боп бара жатса, сонда ғана берілуі керек. Ақылын шіркіннің! Айтқанымды тыңдамайды. Соңсоң "жарайды" дедім де, қоя бердім. Ол қыр асып кеткеннен кейін шөпті әкеп шаштым да тастадым малға. Кейде қора маңындағы шөптен жегізбей анау далада тұрған маяның шөбін шашып беремін. Малға арналған шөп пе -жесін ендеше мал! Ол үшін завферма Бөрібаевты соттаса, соттатып-ақ алсын! "Бөрібаев қатты қыста бір малды шығын еткен жоқ" деп жиналыста дәуірігіп, басқаларға ұрысып жатады дейді өздері: Бөрібаевтың малды қалай аман алып қалғанына құлақ та салғысы келмейді өздерінің. Олар мені қыдыр деп, соңынан қарайып жүре берсе болды, мал өлмейді деп ойлайды ма екен, түге!?! Шөп беремін, Нүреке, бұдан жаман шақ -өткен қыста да мен қыс басынан қойға шөп шашып отырғанмын.

Бұдан әрі Рақаң малдың астын таза ұстау, оның жатар жері жұмсақ болуы туралы айтып, оны "жатар орын -жарым құрсақ деген, шырақтарым" -деп бір ауыз сөзбен түйді.

-Дұрыс, Рақа, -дейді Асанов. -Шөп бере беріңіз, ол үшін ешкімнен қорықпаңыз.

-Е, бәсе, солай деп кетші, тілеуінді бергір, -деп бұған қарт балаша қуанып қалды.

Бөрібаевтың үйінен Асанов сүйікті профессор оқыған жақсы лекциядан шыққан студенттей, іштей қатты қуанып, риза болып шықты. Аттанарда Бөрібаевтың қолын қысып, інінің ағаға жасайтын зор құрметін білдірді. Өзінің біраздан кейін тағы бір келіп, қартпен қона жатып, кең әңгімелесетінін айтты. Қарт та бұған аса риза болып, Аянға асатын жолды көрсетіп, үй сыртына шығарып салды...

-Ал кәне, сенің информацияң қалай, бұл қалай?

-Мынауыңыз ғажап әңгіме екен, Нүреке.

-Ендеше осыны жазыңдар. Мен сендерді машинаға салып алып босқа тасып жүр дейсіңдер ме осы? Тарату керек Бөрібаевтың тәжірибесін. Жалғыз Бөрібаевтың ғана емес, басқа шопандардың, малшылардың осындай жақсы тәжірибелерін көпке үлгі етіп отыру сендердің міндеттерің. Тарыдай тәжірибе жерде қалмауы,

газет бетінен орын алып отыруы керек. Газетте мынанда бөлім ұйымдастыруларың керек, жазып алшы блокнотыңа, "Қарт шопандар не дейді?" дейсіңдер ме, әлде олардың өсиеті дейсіңдер ме -оны ойланарсыңдар. Содан кейін үзбей осы бөлімге жаңағыдай қызықты-қызықты материалдарды беріңдер де отырыңдар. Бөрібаевтың жаңағы ферма меңгерушісі жайында айтқанын жазыңдаршы, қалай қызық болып шықпас екен?! Немесе оның "жатар орын - жарым кұрсақ" деген мақалын ғана беріп қойшы, соның өзі сенің кұрғақ информацияңнан артық...

Аяннан аттанғанда бұл төңіректі өзінің бес саусағындай білетін Қаратай алға шығып, Курочкиннің машинасы оның артынан түскен еді. Біраз жүргеннен кейін Курочкиннің шофері Ваня өзінің қала шофері екендігін, қала шофері болса да, мұндай кедір-бұдыр жолмен де село шоферларынан кем жүрмейтіндігін көрсеткісі келді ме -бір кезде зу етіп Асановтардың алдына шығып кетті.

-Апырай, мына комсомолдарды-ай, -деді Сейсенбеков Қаратайдың иығынан алға қарай үңіле қарап. Өйткені ол машинада Курочкиннен басқа аудандық комсомол комитетінің секретары Елеутаев та бар еді.

-Комсомолдар қызайын деді, -деді Асанов.

Алға шығып алғаннан кейін Ваня есігін ашып қалып, артына жүремете-жүремете екі рет қарап та жіберді. Мұнысы Қаратайдың намысына қамшы үйіргені еді. Соның бәрін көріп отырған Сейсенбеков:

-Қаратай, Ваня сені мазақтап барады, -деді. -Ауданда өзіңнен жүйрік жоқ сияқты еді, тегі қала шоферларымен жарысуға қорқасың ба деймін...

Қаратайдың Сейсенбековтың сөзін одан әрі тыңдауға тағаты жетпеді, қырғидан бұққан торғайдай боп сәл бүкіштене түсті де, оң аяғымен газды басып-басып жіберді. Мұны көрген алдыңғы машина шыбын-шіркей боп қаша жөнелді. Жолдың кедір-бұдыр, оқап-ойпаңына қарар емес, машинаның секіруі көбейіп, арты қатты қопаңдап барады...

-Жөніңе жүр, Қаратай, -деді Асанов. -Бұлардың балалығы ұстап келеді, сен оларды еліктірме, бір қалыппен айда.

Бұған Қаратай да, Сейсенбеков та разы болмай қалды. Бұдан әрі артқы машина "желікпеген" соң, алдыңғы машина одан ауық-ауық қара үзіп заулатып кетіп, қайтадан оны тосып алып, ол жете бергенде қайтадан шапқылап кетіп отырды. Енесінің алдында келе жатқан жас құлын жолды қуалай бұлталақтап шауып-шауып алып, айналып енесінің қасына келетін. Содан кейін құйрығын тігіп алып, тағы да қайтадан алға қарай шаба жөнелетін. Дәл сондай болып, түс ауа екі "Газ - 69" "Большевик" колхозына келіп кірді.

Колхоз конторы жаңадан салынған еді. Коридор мен залдың асты әлі тақтайланып үлгермепті. Сондықтан ба, залға кірер, залдан колхоз председателі мен бухгалтері отырған бөлмеге енер есіктердің табалдырығы аласа адамның аяғы жетпес биік екен. Толық зор денелі Асанов пен желкен бағанындай жіңішке де ұзын бойлы келген Курочкинге оншама кедергі болып көрінбегенімен, бұлардың қасындағыларға ол табалдырыққа шығу -Сұлу тауларының Ақбет деген ең биік шоқысына көтерілуден кем болған жоқ. Ал Курочкиннің шофері жатаған келген, қу тілді, шегір көз жігіт Ваня:

-Шайтан алсын, мен мұндай биікке көтерілетін турист емеспін, -деп конторға кірместен машинасына қарай кейін бұрылып кетті. Одан бойы бір елі аспайтын Қаратай өзінің қалалық жолдасына ілтипат білдірген болып, Ванямен бірге о да кейін шегінді.

Асанов бөлменің оң жақ төрінде отырған шегір көз, шолақ мұрын, орта бойлы кара жігітпен амандасқаннан кейін оны Курочкинге таныстырды.

-Осы колхоздың председателі Макенов жолдас, -деді де, Макеновке Курочкиннің кім екенін айтты.

Макенов үстіне ұзын қара тон киген, оның сыртында етегі тоннан қысқалау брезент сулығы бар, мойнына түйе жүнінен қолдан тоқылған жылы шарф ораған, жылдам, мүдіріссіз сөйлейтін, отыздың ішіндегі кісі екен. Сақалы өсіңкіреп кетіпті, күлсе танауы сәл делдие түседі. Жай отырған кезде аузынан сөз шығып кетпесін дегендей жұқа еріндері қатты жымырулы тұрады.

Бұлар кіре бергенде председатель қарсы алдында тұрған ұзын бойлы, шүңірек көкшіл көзді жігітпен дауыстары қатты шығып айтысып жатыр еді.

-Неге айғайлап жатырсыңдар, -деді Асанов екеуіне кезек қарап.

Председательдің қарсысында тұрған жігіт жазда осы колхозда болған МТС жұмысшысы -тракторшы екен. Ол осы колхозда істеген еңбегіме тиісті астық түгел берілмеді дейді де, колхоз председателі біз станциямен толық есептестік, одан басқа да шаруамыз жоқ деп қолын сілтейді. Дау түйіні осы екен. Осы жайды естігеннен кейін Асанов Макеновке: ертең осы жолдаспен бірге бухгалтеріңді МТС-ке жібер, сол жерде екі бухгалтер өздерінің есеп книгаларын салыстырсын, не сендер, не МТС жаңылыс есептеп жүрген болса түзетіп, тракторшының еңбегін дұрыстап беріңдер деген кесім айтты. Содан кейін ол Макеновке:

-Несіне сонша көзің шатынап айғайлап жатырсың, алдыңа келген бір тракторшының дауын адамша жылы сөйлеп, соны баурыңа тарта отырып шеше алмайсың ба? Әлде ертең керегі жоқ деп ойлайсың ба, сол тракторшының. Әйтеуір, бір айғай мен дауға үйреніп кеткен жансыңдар ғой, -деп қатты кейіп қалды. Бұдан кейін ол шаруа жайына көшті.

-Партия ұйымының секретары қайда?

-Осында.

-Орынбасарың қайда?

-Осында.

Осы кезде бөлмеге қонышы қара сандарынан келетін үлкен саптама киген, бастарындағы екі құлағы салбыраңқы тігілген түлкі тымақтан көздері ғана жылтырап көрініп, орта жастағы екі адам келіп кірді. Бұлар колхоз партия ұйымының секретары Жаныбек Қанашев пен председателің орынбасары Мұқан Оразбаев еді. Асанов олардың жұртпен амандасуына мүмкіндік берді де, ендігі назарын соларға аударды.

-Бәрлерің де үйлерінде отырсың, малда кімдерің бар, -деді ол Қанашевқа өзінің сабырлы қоңыр үнімен.

-Нұреке, біздің кейбіреулеріміз ертең, кейбіреуіміз қазір малға шығайық деп жатыр едік. Аудандық партия комитеті бюросының қаулысын талқылап... Малды бір айналып келгенбіз...

-Қанша талқылауға болады бір қаулыны, малға шөп беріле ме, талқыласаңдар?

-Енді бере бастаймыз.

-Неге енді бере бастайсыңдар? Неге қыс басынан бері бермей келесіңдер?

-Бұрын айтылса бір сәрі ғой, -деп Қанашев күмілжіп председателге қарайды.

-Оған нұсқау болған жоқ қой, Нүреке-ау, -дейді Макенов.

-Неғылған нұсқау сендерге өне бойы. Қайсынымыздың әйеліміз қазан астына от жағу үшін, үйдің ішін сыпыру үшін бізден рұқсат сұрап отырады? Ешқайсысы да. Өйткені ол -өз шаруасы, өз үйінің ісі, қазақша айтқанда "өзі уқалайтын терінің пұшпағы", сондықтан да ол біреу айтпай-ақ, өз үйін тап-тұйнақтай, тап-таза етіп ұстайды. Актив жолдастар, неге сіздер өз істеріңізге, тым болмаса, сол шаруакер әйелдей қарамайсыңдар? Малға шөп, тұз, су беруге аупартком мен атқару комитеті нұсқауының қажеті қанша. Адам өз шаруасын өзі біліп істеу қайда? Әлде өз шаруаларыңдай көрмейсіңдер ме?

Асанов бөгеліп колхоз басшыларына қарады.

-Неге көрмейік, -дейді Оразбаев төмен қараған күйі, түлкі тымағын қолтығына қыса түсіп.

-Ал көрсеңдер неге істемейсіңдер? Ферма меңгерушісіне председателдің орынбасары айту керек, орынбасарға председател, председателге аупартком мен ауаткомның бірі айтуы керек. Біріңе-бірің құлағыңды тосып, сымсыз телефон ойнайсыңдар. Ал тек нұсқаумен ғана күн көруге бола ма? Мұндай іске сендер бізден, біз Қоңырбаев жолдас екеуіміз обком мен облыстық атқару комитетінен нұсқау күтіп, қол қусырып отырсақ -қалай күн көрмекшіміз, а? Әлде малға шөп беру туралы нұсқау бізге облыстан келеді ғой деп ойлайсыңдар ма? Жоқ, ол "нұсқау" өздерің сияқты басшылардың, тіпті қатардағы қарапайым малшылардың тәжірибесінен алынған. Ол тәжірибені аупартком бюросы мүшелерінің коллективтік ойы қорытты да, жоғарыдан нұсқау күтпей-ақ, барлық колхоздарға ұсынды, өйткені сендер сияқты басшылар бұл жайды мүлде елемей кетіп барады. Әйтпесе, осы сендердің, тіпті, осы отырған үшеу-төртеуіңнің ақылдасып жіберіп-ақ, істеп қоятын істерің емес пе? Сендер бір жұмыста өздерің инициатива көтерсеңдер біреу дүре соғады деп ойлайсыңдар ма?

Асанов өзін көптен ішқұса етіп келе жатқан осы бір жайды ақтара айтып тастады да, дыбысын шығара қатты бір күрсініп қалды.

-Мына Сталин атындағы колхозда Бөрібаев Рақым деген шопан бар, -деді Асанов.
-Ал сол қарт өз шаруасын біздің кейбір активтерімізден әлдеқайда жақсы ойлап, жақсы түсінеді. Сол қарт осы бергі екі айда малдан шөп аямау керек дейді. Өзі ферма меңгерушісінің малға шөп бермеңдер дегеніне қарамастан күні бүгінге дейін қойға таңертең көпіртіп шөп шашып, содан кейін өріске айдап шығып отырған...

-Біздің Жапар да сөйтеді деседі, бірақ өзіміз көрген жоқпыз, -деді Қанашев.

-Көрмейтін жөндерің бар, -дейді Асанов, -көрсендер оны жазғырасындар, сондықтан көрсетпейді олар. Сол Рақым, Жапар қарттарға кім нұсқау берді дейсіңдер, бердіңдер ме өздерің Жапарға? Неге ендеше олар бұлай етеді, білесіңдер ме? Өйткені олар өз істерін ақтарыла адал істейді, өздері істейтін жұмысқа олар сендер сияқты құлақтарын тосып, бұйрық күтіп отырмайды. Сондықтан да олардың малдары қандай қыстан болса да түгел де күйлі шығады.

Асанов тоқтағаннан кейін Макенов өзінің атын ерттеп қойып қазір жүргелі отырғанын айтып, шынында аупартком бюросы қаулысын алғаннан бері активтің орталықта бөгелеңдеп қалғанын мойындады. Осы бүгін бірсыпыра жолдастардың мал ішіне шыққалы отырғанын баяндады.

-Ендеше, өзің бізбен жүріп, бірсыпыра пунктінді аралап қал, -деді оған Асанов.

Контордың босағасында қос ауыз мылтық сүйеулі тұр еді. Мылтықты стволынан төмен қарай шолып өткен Асановтың назары оның дүмі мен еденнің түйіскен жеріндегі шашылып жатқан балшыққа түсті. Еденнің сырланбаған ақ тақтайы сарала-сарала кір, кісі қарағысыз жайда болатын. Асанов бөлменің председателге карама-қарсы екінші қабырға жағында, шкафтардың қоршауында, есеп шоттар мен қалың-қалың папкалардың тасасында әрең көрініп отырған қырбық мұрт, шолақ танау, бүйрек бет жас жігіт бухгалтердің көмекшісіне көз тастады.

-Шырағым Күмісбеков, сен комсомолец емессің бе осы? -деді.

-Ия, -деп жігіт орнынан тұрды.

-Комсомолец болсаң, мынадай кірде былығып отырғандарың қалай? -деді Асанов сұқ саусағымен еденді нұсқап. Жігіт қызарып төмен қарады. Мұны көрген Асанов оған басқа ештеңе айтқан жоқ...

Аупартком бюросы қаулысын орындау жөнінде колхоз партия ұйымының нендей шаралар істеп жатқанын Қанашевтан сұрап біліп, соған байланысты өз пікірін айтқаннан кейін Асанов қасындағы басқа жолдастарының сөйлеуіне мұрсат беріп, олардың сұрақтарына колхоз басшыларының берген жауаптарын үнсіз, зер сала тыңдап отырып қалды. Қыс қамы, колхоз шаруашылығының басқа да жайларына байланысты сұрақтар берісіп, оның дәл қазіргі кездегі тұрғы-тұрғы жерлерін абайлап біліскеннен кейін бұлар малшылар жайын, мал күйін өз көздерімен көріп білу үшін машиналарына отырып, ары, тау ішіндегі мал пункттеріне қарай жүріп кетті.

Ауылдан шыға бере екі шофер да өз бастықтарына жаңа осы колхозға келе жатқанда, Ваня машинасының рессоры сынғандығын айтысты. Айырмашылық мынада ғана болды: Қаратай мұндай авария менің тарапымнан ешқашан да болуға тиісті емес дегендей суық, маңғаз күйде айтты да, Асанов үндемей отыра берді, ал Ваня "амал не" дегендей екі көзі жыпықтап, жасқана айтып, Курочкин "эй, сен не істедің?" дегендей оған кінәлай, бажырая қарап қалды.

Бұлар біресе тауды бөктерлеп, біресе ылдифа қарай түсіп, ұзақ жүрді. Алғашында біраз үндеспей қалғанымен алдымен сұрақ, жауап түрінде басталып, артынан шолақ-шолақ әңгімелер туып кетті.

-Малшылардың күйі -киім, тамағы қалай? -деді Асанов өзінің артында отырған Макеновке.

Макенов малшылардың биыл астықты бұрынғыдан әлдеқайда көп алғандығын, әр үйде тіреліп тұрған астық бар екендігін айтты.

-Астық бар екенін білемін, маған онымен мақтанба. А, сен мынаны айтшы: малшылардың үйінен нан мен бауырсақ табыла ма? Әлде олардың үйлерінде қап-қап бидай тұрғанына ғана мәнсің бе?

-Табылады, Нұреке. Өздері ерінбесе ұн болады ғой, неге болмасын?!

-Қалай болады?

-Әр үйдің өзінің қол диірмені бар, соған өздері күн сайын ішерлік ұндарын тартып алып отырады.

Асановтың сырт көзге көрінбейтін әлдебір ішкі жарасы қатты сыздап ауырып кеткендей болды. Соған орай қабағын бір сәт оқыс шытып қалды да, артынан қатты ауырса да, ыңкыл шығармайтын берік адамның қалыбына ауысты.

-Макенов жолдас, мен сізге қашаннан айтып келемін, колхозшыларды қол диірмен бейнетінен құтқарыңдар деп. Неге электр станцияны әкеліп орнатпай жүрсіндер осы күнге дейін?

"Большевик" колхозы биыл электр станциясын сатып алған болатын. Бірақ ол күні бүгінге дейін ауылға жеткізілмей, облыс орталығында жатқан еді. Колхоздың орталық усадьбасында электр күшімен жүретін диірмен де дайын тұр. Шу басында осы Асановтың түрткісімен сатылып алынған сол электр станциясын колхозға алып келуге бір сәті түспей-ақ қойды. Күзді күні Ертістің мұзы қатқан соң әкелеміз дескен еді. Енді мұз қатқаннан кейін тағы құнттамай бара жатыр. Осыны іштей ойлаған Макенов алдағы сот сайлауы өткеннен кейін облыс орталығына электр станциясын әкелуге машина жібергелі отырғанын айтты.

Бұдан кейін ешкім үндеспей, машина ішін біраз тыныштық басты. Сот сайлауына дейін әлі де төрт күн бар болатын. Макеновтың бұл пікірін Асановтың құптағаны не құптамағаны белгісіз еді.

Біраздан кейін Асанов Макеновтен Жапар қарттың жайын сұрады.

-Жапекең қартайып бара жатқан жоқ па? -деді ол әлденеге өкініш білдіргендей.

Әңгіме Жапар қарт жайына көшкенде Макенов алғашқыдай бүгежектемей, кең сөйлеп кетті. Өйткені Жапар басында тындаушыға шынайы ризалық, қуаныш әкелетін жайлар көп кездесетін. Ішіне қулық сақтамай, өз ойындағысын тура айтып салатын, сәби мінезді ақкөңіл, аңқау қарттың қылықтары осы өңірде Қожанасыр әңгімесіндей таралып, көзден жас ағыза күлгізетін. Сондай әңгімелердің бірі Жапар қарттың өзінің ұзатқан қызымен байланысты болып келетін. Ол былай баяндалатын:

Жапекең сол маңайдағы рудниктердің бірінде шофер болып істейтін, бұрын әйел тастаған жігітке қызын ұзатқалы жатады. Той өтіп, жұрттың бәрі далаға шығып,

қалыңдық күйеудің машинасына отырғаннан кейін күйеу бала қоштасып шығу үшін жүгіріп үйде қалған Жапекеңе келеді. Ол: "ата, қош тұрыңыз" -деп қартқа қолын ұсынады. Сол кезде Жапекең күйеу баласының қолын шап беріп ұстай алып: "әй, сен айтшы кәне, бұрынғы қатыныңды неге тастадың?" -деп жігітті жан алқымға алады. Жігіт ұялып айтпай, тайсақтай бастаған соң ол сыртқа айғай салып қызын шақырады. Даладағы жұрт айғай шыққан соң дүрлігіп үйге кірсе, Жапекең күйеу баласының білегінен мықтап ұстап алып, оны тырп еткізбей тұр дейді.

-О, не боп қалды, Жапеке?

-Әй қызым, отыр қозғалмай. Мынауың бұрынғы қатынын неге тастағанын айтпайды. Бұл онысын айтпаса, мен сені жібермеймін, -дейді.

Жігіт амалсыздан ұяла тұрып көптің алдында бұрынғы әйелінен неге ажырасқанын айтады. "Енді қатын тастаймысың?" -дейді Жапекең. "Жоқ" дейді күйеу баласы. Жапекең осылай үш қайырып сұрап, күйеу баласы үш қайырып жауап бергеннен соң, "ал ендеше барыңдар" -деп оларды босатады... Артынан бірнеше айдан кейін қызы төркіндеп үйіне келгенде, Жапекең машина үстінде тұрған қалаша киінген өз қызын танымай қалып, күйеуіне "әй, мынау селтиіп тұрған қаратаяқ қатының кім?" депті деседі.

Жапекеңнің күйлі, қуатты екенін білдіргеннен кейін Макенов Жапекең туралы тағы бір қызықты әңгіме айтты.

-Жапекеңнің мені қалай сараң атап кеткенін білесіз бе? -деді Макенов алдына қарай сәл еңкейіп.

-Жоқ, -деді Асанов.

Бұдан кейін Макенов мынандай уақиғаны баяндады. Өткен күзде колхоз мемлекетке тапсырылған астық үшін "Победа" жеңіл машинасын алады да, бір күні Макенов сол машинамен Жапар қарт отырған "Мерген" участогіне келе қалады. Келсе, мұнда жаңадан салынған мың жарым қойлық қораның төбесі жабылып жатады. Құрылысшылар колхозға келген жаңа машинаны тамашалай көріседі. "Ауылдың ақсақалы өзіңізсіз, машина сіздердікі, ал той жасаңыз" дейді Макенов қалжыңдап Жапар қартқа. "Жасамаймын" деп қарт басын шайқайды.

"Машина әдемі, бірақ жасамаймын. Жасамайтыным мұның қызығын жалғыз сен ғана көресің. Егер қызығын көп көретін, ортаға пайдасы тиетін үлкен машина әкелсең жасар едім. Бұған өзің жаса. Мен саған бір қойымды берейін, кешке осы құрылысшы малшылар қосылып тойға жейік. Бірақ ертең қойымды әкеп бересің". Макенов қашқалақтап, бұл сөзді маңына дарытпайды. "Мен қалжыңдап айтып едім, сіз шындап барасыз ғой" дейді. Ендеше "сараң екеніңді мойында" дейді қарт, ол "мойындадым" дейді.

Кешке таман аудандық тұтынушылар одағынан сол күні ғана алынған осы колхозға тиісті екінші машина -төрт тонналық "ЗИС -150" үстінде осы пунктке арналған екі жәшік шынысымен ойда жоқта жетіп келе қалады. Мұны көрген Жапекең қатты қуанып, Макеновтың "қойыңыз" дегенін тыңдамастан бір қойын алып ұрып жаңа қораның басында сойып тастады.

-Сен Шығайбай болғаныңмен мен сараң бола алмаймын, -дейді қарт. -Тегі үйде сараң адам түзде де сараң болмақ. Өз жаныңнан той жасамақ тұрғай, колхозға бірдеңе алуға қолың қалтырап тұрады сенің. Көпшіліктің күші, ауданның дүмпуімен әрең алған жоқсың ба электр станциясын. Оны да Ертіс үстінен поездбен өткізуді шығын көріп, қысқа қалдырып отырсың...

Жапар қарт қойды сойып жатып, осындай жайларды айтып Макеновты қалжыңшыны аралас қатты мінеп тастайды. Қойдың терісін сыпырып, ішін жарғаннан кейін, төстің айшық шеміршегін алып, оны төбесі жаңа жабылып біткен үлкен қораның маңдайшасына сарт еткізеді. Бұрын қазақтар үйде мал сойылғанда сол шеміршекті есігінің маңдайшасына лақтырып, егер ол жерге түспей есіктің жоғарғы жағына айдай боп жабыса қалса, сол үйдің аты бәйгеден келеді деп ырым ететін. Басқа жұрт аңғармағанымен бұл ырымды өзі жақсы білетін Жапекең шеміршек есік маңдайшасына сақ етіп жабыса қалғанда оған өзі іштей разы болып, "менің босағамдағы жүйрігім осы машина" деп жайраңдап қалады. Сол күннен бастап ол Макеновты "Шығайбай" атап кетеді.

Бұл әңгіме машина ішіндегілерді едәуір көңілдендіріп тастады. Ең аяғы Қаратай да жымыып, рульге еңкейе түсіп, оң жақ табанымен газ рычагін қаттырақ басып қалды.

-Бәсе, ол қарттан шығады, -деді Асанов күле отырып. -Биыл көмекші қостың ба өзінің қасына?

-Қосылды, -деді Макенов.

Бұлар қойдың шеткі пункті "Қара қуысқа" келіп жеткенде күн батыс жақ жиекті жағалап қалған еді. Бұл бір басқа пункттерге қарағанда үш-төрт үйден құралған, ер үйдің жанында ат байланып, нешана доғарылған, қара-құрасы көп пункт, тіпті кішігірім ауыл болып шықты. Өйткені қой фермасы меңгерушісінің өзі де биыл осында қыстаған екен де, соның үй іші қонақ-қопсысымен бұл пункттің басы бұрынғыдан әлдеқайда малды да жанды көрініп қалса керек.

Ферма меңгерушісі үйінде жоқ болып шықты. Ол таңертең мына алдағы "Қаратас" жағына кеткен десті. Бұл жердегі мал -ферма меңгерушісі отырған қораға емес, соның алдындағы, малшылар тұратын үйлердің қораларына орналасқан екен. Бұлар сол екі қораның екеуіне де кіріп көрді: ол қорадағы малдар әлден жататын орынға қамалып қалған екен. "Бар малды қызыл іңірден қамап қойып" деп Макенов малшыларға шыжалақтай бастады. Асанов олардан малға шөп берілетін-берілмейтінін сұрап, кешеден бері мұнда шөп беріле бастағанын білді. Бұлармен тілдескен Ордабаев Смаил деген жібі бостау келген қарт малшы еді. Одан малға беретін жемің мен тұзың бар ма дегенге ашып жауап айта алмады. "Ферма бастығының үйінде болса болғаны, әйтпесе білмеймін, менің қолымда шөптен басқа дәнеңе жоқ" деді. Асанов Елеутаев пен Сейсенбековты ферма бастығының үйіне жіберіп еді, олар жемнің төрт-бес күннен бері әкелінбегенін, ал тұзды бұл жердегі малдың қыс түскелі көрмегенін біліп келді. Асанов тағы да жалықпастан Смаилға малға шөпті "аямай" беру керектігін түсіндірді.

-Міне қазір сағат төрт, -деді сағатына қарап. -Сіздің қойыңыз осыдан таңертеңгі 8-9-ға дейін қамаулы жатады. Сонда бұлар тәулігіне 16-17 сағат аш болады екен, көтерем содан шығады. Өзіңіз сияқты Рақым деген қарт малды былай күтеді екен, -деп Бөрібаевтың малсақтығын қысқаша баяндап өтті. -Ұқтыңыз ғой.

-Ұқтым, ұқтым, -деді малшы қызараңдап. -Үйге келген қонаққа шай берейін деп жаңа ғана қамай салып едім. Әйтпесе, күнде бұлай ерте қамамаймыз.

-Ә, сөйтіңіздер, -деді Асанов. -Мен де сіз сияқты тәжірибелі қарт малшылар күнде бүйтпейтін болар деп ойлаған едім.

Жүрерде Асанов Смаилдың үйіне бас сұқты. Ортасы қабырға пешпен бөлінген бір үйдің екі жағына екі семья орналасқан екен. Кіргендердің көзі ең алдымен кіреберісте, сәл бүкіш күйде, алға қарай ырғала түсіп қол диірменмен ұн тартып отырған орта жастағы әйелге түсті.

-Былай етіңіз, -деді Асанов Макеновке қарап. -Сіздің электр станцияңыз сайлаудан кейін емес, сайлауға дейін колхозға әкелінетін болсын да, сайлаудан кейін диірмендер жұмыс істейтін болсын.

Макенов машина бос еместігін айтып, сыйпалаңдай бастап еді:

-Сауда құрмайық! -деді Асанов. Бұл оның коммунист бұлтаңдай бастағанда осылай деп тік қайырып, дауды кілт доғаратын белгілі әдеті болатын. Макенов бұдан әрі ертең қалаға жіберілетін машина, оған жөнелтілетін адамға тапсырылатын қосымша жұмыстар жайын ойлап кетті.

"Қара тасқа" бұлар лезде келді. Қой фермасының меңгерушісі Садық Сақабеков шынында осы пунктте екен, бұлар оны үйден мал қораға шақыртып алды. Ол үстіне бешпет қара тон, аяғына саптама етік, басына қызыл түлкіден істелген жаңа тымақ киген, өзі де қызыл жүзді, сұлу түлкі мұртты орта жастағы кісі екен. Қысықтау көзін әлденеге паңсынып, бәлсінгендей, біреуге қарағанда одан сайын сығырайта түседі. Аласа қораның ішінде мойнын сәл бұрып, асықпай, кербез қозғалады. Бұрын өзінің колхоз председателі болғандығын ескерек ме, әйтеуір, кіші қызметкермін деп қымсынғысы келмейді. Екі қолын беліне айқастыра ұстап, шырт түкіреді.

Осында бағылатын арық тоқтылардың күтушісі Жамиев Мәлике деген жастау әйелден Асанов бұл тоқтыларға жем беріле ме деп сұрады. Алғашында өз төтесінен сайрап сөйлеп тұрған әйел, бұл сұраққа жауап берерге келгенде үндеңкіремей, мүдіріп қалды да, ақырын ғана ферма меңгерушісіне көз тастады. Осы кезде түлкі мұрт тамағын кенеп қалып:

-Ә, жем дейсіздер ме, әлбетте, беріледі, -деп теріс айналып бір шырт түкіріп тастады. Бұдан кейін әйел тез іліп әкетті:

-Жем береміз, шөп береміз, -деді ол үсті-үстіне шұбыртып.

-Тұз бересіздер ме?

Бұл сұраққа әйел алғашқыдай ойланбастан жауап берді.

-Береміз.

-Кәне көрсетіңдерші жемдерің мен тұздарыңды.

Әйел тағы бөгеліп қалды.

-Өтірік айтып тұрсыз ғой, Мәлике жолдас, -деді Асанов әйел көзіне салмақпен тіке қарап. -Несіне өтірік айтып қиналасыз. Одан да жем де, тұз да жоқ деп турасын неге айтпайсыз?

Өтірігі шығып, қысыылып қалған колхозшы әйелге Сақабеков арашаға да келмеді, мұртын шыйратқан күйі міз бақпастан тұрып қалды. Әйел әлде соған ыза болды ма, әлде айыбын жуып-шайғысы келді ме:

-Осында жем де, тұз да жоқ екені рас, -деді дауысын бәсеңдеп. -Ғафу етіңіз, Нүреке, мен ана кісінің ыңғайына қарап...

-Бір жолға кешірейін шынды тез мойындағаныңыз үшін, -деді Асанов та әйелге жылы сөйлеп. -Сайып келгенде, осы малға Сақабековтен гөрі сіздің жаныңыз қатты ашитынын білемін мен. Сондықтан есіңізде болсын: сіз оның ыңғайына қарайтын, сіз жем талап етсеңіз жем, тұз талап етсеңіз тұз жеткізіп беріп отыратын болсын. Ұқтыңыз ба?

-Ұқтым.

-Неге бұлай? -дейді Асанов Сақабековке қарап.

-Жем бар ортада, жетеді, -дейді Сақабеков.

-Неге мұнда жоқ?

-Әкелеміз ғой...

-Қашан?

-Әкелінеді де, мына тұрған жер ғой...

-Тұз неге жоқ?

-Оны алуға да бұйрық бар қалтада...

Түлкі мұрт осылай ешбір күйзеліссіз, қаперсіз, мүләйім күйде жауап береді. Оның осы жауаптары, тұрысы Асановтың жүрегін инедей шаншады.

Бұл кезде Курочкин Елеутаев пен Сейсенбековтан алғашында колхозшы әйелдің ферма меңгерушісінің ыңғайына қарап өтірік айтып қалғанын біліп, ферма меңгерушісінің жайбарақат жауаптарын естіп, сөзін түсінбесе де, оған қабағын түйе қарап қалған еді.

-Сен осыны істесең басқадан не күтуге болады, -деді де, Асанов мұнда жем, тұз жеткізу туралы Макеновке айтып болғаннан кейін ойлы пішінде машинаға қарай аяңдады.

-Сақабеков, бері таман келші, -деді ол машина жанына барған соң. -Қанашевқа айта бар: ертең кешкі сағат сегізге партия жиналысын шақырсын. Күн тәртібі: қой фермасында мал қыстатудың барысы туралы. Баяндамашы өзің, қосымша баяндамашы... -Асанов назарын председателге аударып тұрды да, -Макенов болады, -деді. Осы бір кішкентай ғана уақиға Асановты тағы да қатты мазалап кетті. Ол келесі пунктке жеткенше Қаратайға, артында отырғандарға да бұрылып карамай, тіс жарып үндеместен бірқалыпта отырып қалды...

Макенов те өзін ыңғайсыз қалыпта сезініп келе жатты. "Асановтың бағанағы айтқан сөзі рас-ау, -деп ойлады ол ішінен. -Бұйрық, нұсқау болмаса, тұяғымыз қимылдамайтыны рас. Ал нұсқау бола қалған күнде, оны "сымсыз телефон" дегендей, ішіміздегі бір ақпа құлағымыз жоққа саяды -өзінен кейінгі екінші адамға жеткізбейді де, бүкіл істі бүліншілікке ұшыратады. Әйтпесе, осы Сақабеков айтылудан кенде емес. Кеше ол орталықтан жемін, тұзын арттырып бірақ шығатын кісі еді. "Бұйрық қалтамда ғой, алдымен пункттерді аралап шығайын, содан соң көлік жіберейін" деп қолды-аяққа тұрмай кетіп қалды. Оның үстіне бүгін, ертеңдік жем, тұз барлық пункттерде бар деп сендірді. Енді мынау, "бұйрық қалтада" деп қыл шылбырдай ширатылып тұрғаны... Осы неменеге ширатыла береді екен? Әлде председатель болмадым дей ме екен? Айналайын әке-ау, ондайың болса ашып айтсаңшы, ауданға өзім барып, өз ризалығыммен мені босатындар, Сақабековты сайлайық дейін. Бірақ сенен не председатель шығады дейсің мына түріңмен!.. Нүрекең ренжіп қалды. Ренжімей қайтсын. Өзіміз бұл кісі ұрысса сырт пішініміз үрпие қалғанымен ар жағымыз қуанып

отырады. Өйткені ұрысқан сайын сенің көрмей, сезбей жүрген кемшілігіңді терең ашып, айқын көрсетіп береді. Әйтпесе, соқыр кісідей сипалап, бұрынғыша жүре бересің. "Сұлу таудың қысы дегенді қойыңдар, қысқа қатты дайындалыңдар" деп Нұрекең айтқалы қашан бізге. Егер біз жыл сайын қысқа осы өткен жаздағыдай дайындалсақ, өзгені білмеймін дәл осы колхозда өткен қыста төрт мың бас мал өлмеген болар еді. Соның бәрі өзіміздің осындай бұйрық-құмар, ширатылмалығымыздың салдары. Алған, берген бұйрықтың орындалуын қадағалау жоқ менде, мен сиқты бірсыпыра активтер де сөйтеді. Мұны, тіпті, іштей болса да мойындауымыз керек қой. Әйтпесе, осы Нұрекең қысы-жазы машинадан түспейді. Сонда не обком, не аупартком, не жоғары жақтың қаулысы қалай орындалып жатыр -соған зер сала тексере, кемшілігіңді көрсете жүреді. Ал біз өз қаулымыздың: не бастауыш партия ұйымының, не басқарманың қаулысының орындалуынөзіміз ешқашан да тексермейміз. Өйткені оны төменгі адамдар, ферма меңгерушілері мен бригадирлер орындайды, біз оған араласпауымыз керек, біздің міндетіміз -қаулы шығарып беру деп ойлаймыз! Ал бұл кісі кеше ғана өзі басқарған аупартком бюросы қаулысының орындалуын бүгін бір жағынан өзі қолға алып, ұйымдастырып келеді. Тіпті, секретарь ауданда отырса, аупарткомның бұл істі жүргізетін, ұйымдастыратын бөлім меңгерушілері, нұсқаушылары, басқа активтері аз ба? Соған қарамастан секретарь олардың үстінен қарап: олардың кемшілігін де аша, олар тексере келген төменнің істелмей жатқан істерін де көрсете жүреді. Өзіміз болсақ жаңағы сияқты кемшіліктердің үстінен оны аңғармай, білмей сырғанап өтіп келеміз..."

"...Макенов талқы көріп, терісі кеңіген жігіт, -деп ойлады Асанов ол туралы ойын жинақтап келіп. -Мұның не істеу керектігін іші білмейді, өзі сезбейді емес. Бәрін де болжайды. Бірақ жаңағы Сақабеков сияқтыларға сеніп, етек басты болып отырып қала береді. Мұның ішінде от бар, бірақ ол көмулі қоламтадай боп алыста жатады. Сол қоламтаның көзін ашып, ерінбей үрлей беру керек... Рас, біз бастауыш партия ұйымының рөлін әлі арттыра алмай, тіпті, соны кейде жете бағалай алмай келеміз. Біз коммунистерді тек аупартком бюросы ғана жазалайды деп жаман үйреніп алғанбыз. Бастауыш партия ұйымының өз жиналыстарында кінәлі коммунисті қатты жазалап, оның қаулысы бюрода бекітілуі сияқты жағдай некен-саяқ болып келді. Оның керісінше, партиядан шығару да, сөгіс те, одан

төменгі жаза да аупартком бюросы арқылы қолданылып отырды. Ал партия бізден коммунистердің кінә-кемшілігін олардың өз жиналыстарында талқылауды тыңғылықты ұйымдастырып, коммунистердің белсенділігін арттырып отыруды, сөйтіп оларды кемшілікке төзбеу рухында тәрбиелей беруді үздіксіз талап етіп келе жатса да, осы ақиқатты барлық жерде, барлық жағдайда бірдей жүзеге асыра алмай келеміз. Аупартком жұмысындағы осы бір сырт көзге көрінбейтін, бірақ елеулі кемшілікті жоймай, жеңіп алмай жеке активтерде кездесетін жаңағы Сақабеков басындағыдай керенаулықтың түп-тамырына толық балта шаба алмаймыз..."

"...Колхоздағы кемшілікті үнемі бюроға таси бермей, оны жергілікті жердің өзінде шешіп кету дұрыс, -деп ойлады Макенов ертең өздерінде өтетін партия жиналысы жайында. -Бұл бір жағынан басқа активтердің, коммунистердің де жауапкершілігін арттырады. Жалғыз председатель сорлыларды бюроға сүйрей бергеннен не шығады. Тіпті, қайта-қайта бара бергеннен кейін адамның беті үйреніп кетеді екен. Қалайша үйренбессің, егер тек соңғы екі жылдың ішінде аупартком мен аудандық атқару комитетінің өзінен ғана төрт сөгіс, он үш ескерту алсаң. Әр науқанның тұсында ескерту мен сөгіс председательдің көзіне көк шыбындай үймелейді де жатады..."

"...Сақабеков туралы міндетті түрде фельетон жазу керек" деп қорқытты ішінен Сейсенбеков. Бұдан кейін ол газетінің жаңа жылдан бастап қазақша, орысша болып екі тілде шығатындығының жайын, өзіне орынбасарлыққа ұсынылған кандидатураны обкомның бекіткен-бекітпегенін, егер бекітпесе орынбасарды қайдан іздеуі керектігін ойлап кетті.

Қаратайдың басқалардай ұзақ сонар ойға түсуге мүмкіндігі жоқ еді. Ол сапарға шыққанда бар зейінін үш-ақ нәрсеге: жолға, тормозға, ирульге ғана бөледі. Жол үстінде оған осы үшеуінен басқаның бәрі де ұмытылады, сыртқы дүниенің бар-жоғы оның есіне де келмейді. Сол әдетінше Қаратай бүгін де алдынан кездесер оқап, оқыс жерлерді алыстан шолып, машинасын тез тежеп немесе жылдам бұрып, жолаушыларына "жол азабын" шеккізбей, оларды үнемі бірқалыпта - бесіктегі баладай етіп, жұмсақ қана шайқалтып келе жатқанына өзінен-өзі іштей риза, көңілді күйде. Қаратай жайшылықтың өзінде де жымия күліп тұратын биязы

да сүйкімді жігіт болатын. Машина ішінде ол өзін күреске түсер балуандай ықшамды ұстайды. Әсіресе оның машинаға алғаш отырған шағы қызық: басқалар жайласып отырғанша жиегі сәл қызарыңқы көрінетін, еліктің көзінде ойнақы мөлдір қара көздерін алға қадап жіберіп екі иығын кезек-кезек қозғап-қозғап қалады. Мұнысы әлде бір құстың ұшар алдында қанатын қомдағанына ұқсайтын. Оның бойындағы осы бір қызық жайды өзі ғана білетін Асанов кейде өзінің аса бір көңілді кездерінде "ал ұш, Қаратай" деп қоятын. Шофер мен секретарь арасындағы бұл кішкентай әзілдің астарын аттағылар түсінгенше Қаратай ризалық ишаратындай ғана сәл жымысып, машинаны алға қарай лып еткізіп қозғап та жіберетін. Міне ол қазір кішкентай ерні қатты жымырылып, сақ та шапшаң күйде, екі көзі жолға қаршығадай қадалып, өзінің бастығы айтқандай, "ұшып" келеді.

-Біздің "Өтей" деген пунктіміз осы болады, -деген Макеновтың даусы машина ішіндегілердің ойын өрмектей бұзып, ыдыратып жіберді. Жолдың оң жағында ұзын тас қора, оған жалғас түтіні будақтаған жалғыз үй, сол жағында қаптай жайылып төніп келген бір қора қой, соңында қалың киініп, арқасына мылтық асынған салт атты қойшы көрінді. Екі машина қойдың алдын жанай өтіп, қойшыға қарай бұрылғанда қой дүрліге үркіп кейін қарай жапырылды да, аздан кейін машиналардың өздерінің соңынан түсіп қуып келе жатпағанына таңданғандай мойындарын соза қарасып, иіріліп тұрып қалды.

Сейсенбеков председателден қойшының аты-жөнін сұрады.

-Бүркітбаев Жәке деген қарт, -деді Макенов. -Бәйбішесімен екеуі осы учаскедегі жеті жүз қойға ие.

Қаратай машинасының тормозын басқанда, оның сол жағынан Ваня келіп, қала дағдысы бойынша, машинасын қанаттастыра қатар тоқтады.

-Қала шоферлері өстіп сүйкенбесе тұра алмайды, -деп мырс етіп күлді де, Қаратай машинасын өшірді.

Машинадан түскендер қойшыға жапырлай қол ұсынды. Бұған қойшы қысылған жоқ, қайта орайлы әзіл айтты.

-Әкеліңдер, әкеліңдер қолдарыңды, -деді ол ат үстінен келгендерге қолын кезек ұсынып. -Қолымды жылытып алайын.

Қарт ең соңында Макеновпен амандасқан еді.

-Ой, біздің бастықтың қызуы қайда кеткен, қолы күні бойы далада жүрген менің қолымнан да суық, -деп шопан үзеңгісін шірей, шалқалап қарқ-қарқ күлді. Кеш түсе аяқ астынан бір тымырсық аяз көтерілген еді. Сол аяз машинадан түскен жеңіл киінген жас жігіттердің берекесін қашыра бастаған болатын. Олар қарттың осы аязды елең қылмай, от басында отырғандай қарқылдап күлуіне сүйсіне де қызыға қарасып қалды.

-Сіз сияқты бір қолыма екі жең киіп алсам, менің де қолым қыз-қыз қайнар еді, - деп председатель қартқа қарсы дау айтып, "ұстадым ба, бәлем" дегендей қулана күліп жауап қатты.

Шопанның үстіндегі жылы сенсең ішігінің екі жеңіне жарты жеңдей жалғама қойылған екен. Макенов соны меңзеген еді.

-Жан қызуы аз кісіге тон қызуы не береке таптырар дейсің, -деп шопан тағы да сылқ-сылқ күлді. -Олай болса, сен менің ішігімді ки, мен сенің тоныңды киіп екеуіміз бір күн қой бағуға шығып сынасып байқайық...

Шопан бұл ұсынысына жауап күтпестен, тез күлкісін жиып:

-Біздің әзіліміз таусылмас, -деді келгендерге қарап.-Әзілің жарасса, атаңмен ойна деп, анда-санда қолға түскенде өзін осылай әзілмен түрткілеп аламыз. Алдарыңда тағы да Жапар деген шал бар мен сияқты.Ол мұнымен құрдасындай қалжыңдасады... Ал жолдарың болсын, шырақтарым.

-Малдағы өзіңіз сияқты адамдардың хал-жайын біліп, тұрмыс күйін көріп қайтайық деп келген едік, -деді Асанов.

-Ә, оларың жөн, шырақтарым. Жай жаман емес. Бірақ, биыл қасқыр көп, шырақтарым. Жаңа он қасқыр көрдім. Атып үркітіп жіберейін деп едім, мына біреудің тарс от алмай қойғаны, -деп арқасындағы мылтығын нұсқайды. -Пестоны дым тартып қалған болу керек. Әнеукүні айтып жіберіп едім жаңа пестон, біраз оқ-дәрі жеткізіп берсін деп, әлі әкелінген жоқ. Бастық, күзде сенің өзіңе айтқаным

қайда, менің аласы астығымнан лайықтап закупке өткізіп, бір жақсы қосауыз әпер деп. -Бұдан кейін қарт Асановқа қарайды.

-Биыл, құдайға шүкір, астық мол ғой, шырағым, -дейді қарт оған. -Мына тың жерлеріңкөсегімізді көгертті емес пе? Өзіме тиісті астыққа ең жақсысы, ең қымбатынанбір қосауыз мылтық әпер деп едім. Әрі көзге көрінетін дүние, әрі мына малыма, -ол иіріліп қалған малды нұсқайды, - ит-құстан қоруыш болар еді.

-Енді неге әпермедің, -дейді Асанов председателге.

Макенов тұтынушылар одағының заказды орындамай отырғанын айтты.

-Мына мылтығыңыз кімдікі?

-Өзімдікі, өзімдікі. Жаман, ескі...

-Жәке, қайтып оралғаннан кейін мылтығыңызға капсюль мен оқ-дәрі жібертейін, - деді Макенов.

-Сен жіберткенше не заман. Оған қасқыр қарап тұрады дейсің бе? Өзіңнің мылтығың бар ма бойыңда?

Председатель бұл сұрақтан жылыстап, алысырақ кетуге тырысып еді, шопан оны ерік алдына қоймай:

-Шырағым, осының бір қосауызы болушы еді, бойында болса, соны маған әперіп кетші, -деді Асановқа.

Асановтың есіне бағана колхоз конторында көрген қосауыз мылтық түсті. Бірақ оның конторда қалғанын немесе машинада екенін білмейтін еді.

-Біздің машинада бір қосауыз жатыр ғой, -деді Сейсенбеков, оның Макеновтікі екенін білмеген болып.

Асановтың жұмсауымен Қаратай жүгіріп барып, самсыған оққа толы патронташын салақтатып қосауыз мылтықты алып келіп шопанға ұсынды.

-Алып алыңыз, -деді Асанов қарт пен Макеновке кезек күле қарап. -Секретарь мен шопан екеумізді сотқа берер дейсіз бе.

-Е, азар болса, құнын алар, -деді шопан мылтықты қымсынбай алып. -Рақмет, шырағым. Бастығым, саған да рақмет...

Жұрт ду күліп жіберді. Қолын бір сермеп қалып, Макеновтың өзі де күлді...

Аздан кейін арқасында бір мылтық, белінде кішірек оқсалғышы бар, үлкен патронташы ердің қасына іліп қойып, екінші мылтықты алдына көлденең тастай салған шопан Бүркітбаев қойларын қораға қарай айдап бара жатты...

Іңірде бұлар аудандағы ең қарт шопандардың бірі Жапар Қадыровтың үйінде шай ішіп отырды.

Жапар биік қабақ, қара сақал, төкір қоңыр көзді, орақ мұрын кісі еді. Жасы жетпістің бесеуіне келсе де, әлі мықты: сөзге де жүйрік, шаруаның да түбін түсіреді. Тегі бұл өңірдің қарт, жастарының ішінде сөзге ұтымсызы болмайды. Ал Жапар қарт кәрілердің ішіндегі сұңғыласы есепті. Оның үстіне ойындағысын бүкпей, тайсақтамай тура айтады. Бірақ арт жағында тыққан зілі, арамдығы болмайды. Сол үшін жұрт оның сөзін Қожанасыр сөзіндей деп күле тыңдасқанымен, кейбіреулер одан әлде бір ашылмас сырымды ақтарып тастай ма деп қыпындап та отырады. Жапекеңнен, әсіресе, кейбір колхоз активтері сақтана да жасқана жүреді. "Жапекеңнің сынына ілініп қалмайық" деседі. Олар Жапар айтты деген сөз тек ауыл ішіне ғана емес, бүкіл аудан жүзіне жайылып кететінін жақсы біледі.

Шопандардың үйі әрқашан да жылы болады. Өйткені басқаның қолы жетпейтін сары қый оларда жал-жалымен үюлі жатады. Үнемі сары қый жағылатын жармапеш-қабырға ертенді-кеш үй ішіне, ауыз бөлме, төргі үйге қызуын мол таратып тұрады.

Бұл үй де жылы екен. Төргі үй -Жапардың өз бөлмесіне екі дөңгелек стол қатар жасалыпты. Екі столға да түсі-түгі бірдей көлдей екі дастарқан жайылған, екі столға маздата жағылған екі ондық шам қатар қойылған. Олардың таза сүртілген шыныларынан тараған жарық бөлме ішін жарқырата көрсетіп тұр. Екі дастарқанға да тек осы өңірде ғана пісірілетін бір-біреуі жас баланың қос жұдырығындай келген үлкен түйе бауырсақтар мол төгіліп, үш-төрт жерден қарыннан кесек-кесегімен омырылып әкелген сары майға толы шұңғыл тарелкалар қойылған. Шақпақ қант сыртына майы шауып, түсі қарақошқыл тартқан сықпа құртпен аралас шашылып, тағы да кішірек үш тарелкаға қағазға оралған конфеттер салынған. Босаға жақтан келіп орын алған әлде бір мес қарын, жуан адамды көзге

елестететін бүйірлі үлкен сары самауыр, басындағы жалтыраған сары камфоркасын патшаның тәжіндей көріп, дастарқан дүниесіне тәкаппарлана қарайды. Әншейінде мырза аталатын Жапекеңнің дастарқаны бүгін де молшылық тасқынындай көпіреді.

Жапекең өз үйіне аупартком секретарының осындай бір топ адаммен, әсіресе сөз құлақ салғыш жастармен келіп қонғанына іштей қатты риза күйде. Жастар ішінен облыстық комсомол комитетінің екінші секретары Курочкинге "іш қарағым, же қарағым" деп өзгеше ілтипат білдіреді. "Шығайбайым, сен дее қалма" -деп Макеновке де назар салып қояды.

Бүгін аса бір шабытты күйге келген Жапекең, қонақтары шайға қанғаннан кейін иығы күндегісінен қарыс көтеріле отырып, олармен өз көңіліне күйдіргі болып жүрген көп жайларды ашып, әңгімелесіп кетті.

Ең алдымен, жолда кездескен Жәке қарт жайынан шығарып, сіздің де жеңіңіз жалғама ұзын емес пе, деп Макенов бастаған киім жайындағы әңгіме өзінің әр-алуан қырымен ортаға түсіп, біраз сөз болды.

-Таяқ ұстаған жеңнің ұзын болғаны абзал, -деді бұған Жапар қарт. Осыдан соң кідіріп қалды да, қайтадан сөзін жалғады.

-Осыған байланысты орталарыңа бір сұрақ тастағым келеді. Осы ғой, малшыларға жылы киім керек дейсіңдер, ия? Ал соның жылы болуы мен қолайлы болу жағын неге бірдей ойластырмайсыңдар. Мысалға, мына менің пимамды алайық. -Ол арт жағында жатқан ұзын қонышты, дотбиған бұзаубас жаңа қара пиманы қолына алып, аяғына өлшеді. -Қонышы қара саннан келеді, бұларыңа рақмет, тіземізге жылы. Ал мына басына қараңдаршы, қошқардың басындай ерепейсіз емес пе? Осы міне бізді атқа мінерде қинайды. Өйткені бұл бар болғырың үзеңгіге сыймайды. Аязда жүрген кісі үнемі ат үстінде отыра ала ма. Тіпті күні бойы қайыстырып үстінен түспеу -атқа да обал емес пе?

-Сонда пиманың басын кішірек етіп жасау керек дейсіз бе? -деді Сейсенбеков блокнотына бірдеңелерді жазып тастап.

-Олай етудің жөні келмес деп ойлаймын. Себебі қонышы мынадай кең, соған орай басы болуы керек қой. Ал кең қоныштан біздің табар зиянымыз жоқ. Өйткені

қойға шығарда жұмсақ тері шалбар киіп аламыз ғой. Тіпті жаяу кісіге осының басының үлкендігінен келер бөгет жоқ, шұлғауды қалың орап алып жүре бересің. Егер Аян басындағы немесе облыс орталығындағы үйде отырып қасап жасайтын саудагер шалдардай болсам, осыдан артық аяқ киім керек етпес едім. Мен атқа мінемін, бұл соған бөгет. Ертең көріңдерші өздерің менің атқа мінерде қанша бейнеттенетінімді. Үзеңгінің екі жақ таралғысына қыл шылбырдың үзігінен мына пиманың басы сыятындай кең етіп қосшыма үзеңгі жасап қоямын. Аяғымды жіпке салып, содан кейін барып ерге шығамын. Оның үстіне, қанша айтқанмен, ұлғайып қалған кісісің...

-Жо-жоқ, Жапеке, өзгені мойындасаңыз да кәрілікті мойындай көрмеңіз, -деп Макенов жалынғандай болады.

-Сенің Жапарсыз, Жапар сияқты шалдарсыз күнің жоқ боп тұр ғой қазір. Сонсоң айтасың ғой мұны. -Бұдан кейін қарт редакторға қарай бұрылды. -Менің ойым пиманың басын кішірейту емес, балам. Айтайын дегенім, сол әлгі бромкомбинаттарыңа қазақтың саптамасын неге тіктіріп шығармайсыңдар. Өздерің сияқты стол басында отыратын жігіттер, жастар оны кимей-ақ қойсын, біз киейік. Оның атқа мінуден басқа екінші бір қолайлы жері бар, шырақтарым. Мал іші болғаннан кейін біз оның қый, суын басамыз. Пима тағы жайсыз. Ал саптама кесең оны елең де қылмайсың: бірден су өтпейді, екіншіден былғаныш боп қалса, оның тұмсығын не табанын қарға үйкей сал. Киіз тапсаңдар байпағымен шығарыңдар. Оған шамаларың келмесе, байпақты өзіміз-ақ тігіп аламыз, киіз жетеді. Осыны қалай көресіңдер, -деп ол отырғандарға қарады.

Бұл сұраққа жауапты Асанов берді. Ол өздерінің малшыларға саптама, сенсең ішіктер тіктіру мәселесін бірсыпырадан бері ойлап келгендіктерін, қазір осы мәселе жайында аудандағы, облыстағы тиісті адамдармен ақылдасып жүргендерін айтты.

-Егер облыс қаржы босатса, промкомбинатты ұлғайтып, оған жаңадан саптама және ішік тігетін екі цех қосу, сөйтіп алдағы қыста малшыларды осы киіммен қамтамасыз ету ойымызда бар, -деп тоқтады Асанов.

-Е, ей, Нүреке-ай, -деді Жапар қарт, -облыс ақша босатса дейсің-ау. Облыстағылардың кейбіреулері біздің жайымызды білмейді. Өйткені олар мұнда

келмейді, бұл ауданды жердің түбі көреді. Келгендері болса, ауданның шаруашылығымен танысудан гөрі, оның жерінің сұлулығын көру үшін жазда ғана келіп, онда да Сұлу көл мен Жасыл көлдің айналасынан қайтады. Өйткені Сұлу көл Аяанның іргесінде, Жасыл көлдің жағасында демалыс үйлері бар. Қашан, осы жазда ма, Алматыдан министр ме, бір бастық келіпті деп естідім. Ал сол бастық Сұлу көлге бір шомылып, Жасыл көлге бір сүңгіп алып құйындатып өте шығыпты.

-Жапеке, олай деменіз, -деді Асанов -ол кісі басқа шаурамен келген...

-Малдан басқа шаруа болушы ма еді. Қарттың даусы қаттырақ шығып кетті. -Неге олай демейін, бір малшының үйіне бас сұқпай кеткеннен кейін. Біздің ауданның өзекті шаруашылығы мал ма? Ендеше не шаруамен келсең де мұндағы басты шаруаның жайын біле кет. Көрген кемшілігің болса, қағазға жазып ал да, алыстағы пәлен ауданда мынадай кемшіліктер бар екен деп жоғарыға баяндап бар. Міне, сонда біздің жайымыз үлкен басшылардың есінде отырады. Кейін олар мал шаруашылығы жөнінде қаулы алса, біздің ауданның нақты жағдайын есепке алып, тиісті шаралар қолданады, жаңағыдайына ақша босатады, басқадай көмек көрсетеді. Міне, мен сондықтан айтамын.

Әйтпесе жыл сайын ауданда мал қаулап өсіп барады. Қатты жел соқса, соларды паналатар қора бар ма бізде? Аталардың бейітіндей, мынау сол аталар заманынан қалған тас қоралар кімнің көсегесін көгертпек?! Әйтеуір бір Сұлудың тауын ықтап, жыл сайын, шықпа жаным, шықпамен келе жатырмыз. Былтырғыдай қатты борандар соқса, барлық малды қырып алып қарап отырамыз ба? Неше жылғы табан ақы маңдай терімізді бір жынды желдің алдына салып ұшырып қоя бермекпіз бе?

Осы мәселені ердің құнындай қатты шу қылып неге көтермейсіңдер? Неге сәмәләтке отырып алып, Алматыға бармайсың. Барып тұрып тура Орталық Комитетке кіріп, "мен алыста жатқан малды ауданнан келдім. Үкімет пен партияның тапсыруы бойынша малды көп етіп өсіріп жатырмыз. Бұрын Сұлудың тауына сеніп келіп едік. Енді тау мен жақсы қысқа сенсек малды, соншама малды, бір жылдың ішінде-ақ жұтатып алатын түріміз бар. Өткен қыс басымызға таяқ болып тиді. Біздің енді ондай күйге ұшырамауымыз үшін мынадай-мынадай

көмек керек" деп секретарьларға ауызба-ауыз айтып, керегінді, жоғынды саусағыңмен санап неге бермейсің. Ол кісілер әр колхозда нендей жай бар екенін қайдан білсін. Осы өзің ауданыңдағы әр үйде қандай жай барын, кімнің семьясы қалай тұратынын білесің бе? Білмейсің әрине. Бұл да сол сияқты.

Шындықты осындай тыр жалаңаш қалпында баяндап берсең, құдай біледі бар ғой, саған ондағылар алғыстан басқаны айтпас еді.

Осы ауданның бастықтары сендер қорқасыңдар ма деймін. Егер мен Қоңырбаев екеуіңнің біріңнің орнында болсам, Нұреке, аудан жайын Алматының құлағына әлдеқашан жеткізген болар едім. Мен тура мынадан, облыстың бұл ауданның жайына назар аудармай келе жатқандығынан бастар едім. Айтшы өзің, облыс қызметкерінің осы ауданның егжей-тегжейімен жете танысқаны болды ма, сірә? - Жапар қарт жауап күтіп Асановқа қарайды.

-Былыр облатком председателі Махамбетов жолдастың өзі келіп, барлық колхоздарды тегіс аралап кетті ғой, -дейді Асанов.

-А із бар ма?

Асанов үндемейді.

-Расында, мен Махамбетовтың қалай аралағанын көргенім жоқ, -деді қарт сөзін қайтадан бастап. -Сондықтан өтірік айтып, күнәһар бола алмаймын. Ал өзім көрген бір бастықтың ауданды қалай аралағанын айтып берейін мен сендерге. - Содан кейін ол Макеновке қарады.

-Өлгі қысты күнгі сәмәләтпен келетін бастықтың аты-жөні кім еді осы?

-А, ол обком секретары Есқанов жолдас қой.

-Қай секретары еді?

-Ол кезде екіншісі болатын.

-Қазір ше?

-Қазір жай секретарь.

-Ал жай секретарь болса, бола-ақ қойсын. Өткен қыстың осы колхозда мал қатты өліп жатқан кезінде, бір ашық күні ауыл жанындағы анау ойпаңға бір сәмәләт келіп қона қалды. Мен осы бөктерде қой жайып тұрған болатынмын. Сәмәләттен

түскен біреу қорбандап ауылға қарай жөнелді де, сәмәләт тұсап қойған тырнадай болып, қанаты ербендеп сол жерде қалып қойды. Енді бір қарасам, әлгі адам қайтадан сәмәләтке мініп жатыр екен. Лезде атқан оқтай аспанға көтерілді де, сәмәләт айналып келіп менің төбемнен үңіліп-үңіліп екі рет қарады. Маған қарады ма, ол арасын аңғара алмадым.

-Әй, кім де болсаң бері келе кет, -деп тымағымды бұлғап едім, қайрылмастан облыс орталығына қарай тартып отырды. Артынан сұрастырсақ, ол жанағы жай секретарың екен. Міне, облыстың кейбір басшылары ауданды қалай аралайды дер едім мен Алматыдағы басшыларға.

Асанов Есқановтың сол жылы "Заря" колхозына соғып, "боран соғып кетеді" деп одан да асығыс қалаға ұшып кеткенін есіне алды.

-Айтарлық кісіге жеткізерлік жағдай тағы да бар емес пе, сірә. Мәселен, жастардың жайын алайық. Біздің ауданның жастары жұмыс істемейді. Ауданның қай жеріне барсаңдар да жұмыстан тек мен сияқты құртандарды ғана көресің. Осы биыл ғана МТС маңдарында жастардың төбелері көбірек көріне бастады. Олардың өздері де тың көтеруге келген жастар. Олардың ішінде өзіміздің ауданның байырғы жастарының бірі де жоқ. Атамаңыз. Оныншы класты бітіріп алады да, ғалым боламыз, ақын боламыз деп бет-бетімен тайып отырады. Тракторшы боламын, қойшы боламын деген біреуін көрмейсің.

-Сонда сізше біздің Аянның жастары оқымауы керек пе? -деді Елеутаев жастар туралы әңгіменің бір ұшығы өзіне тіреліп жатқандықтан.

-Мен мүлде оқымасын демеймін. Оқысын. Орта білімді тауыссын. Содан кейін алтын ба, күміс па медаль алғандары, сол сияқты ең қабілеттілері ғана институтқа барсын. Қалғандарына сол білім де жетеді, үйде отырсын, шаруа бақсын деймін. Ертең мына біз сияқты кәрілер өлген күні кім егін салып, мал бақпақ. Меніңше адам баласының қай уақытта болса да егін мен малсыз күні болмас деймін, шырақтарым. Қазір ауданда мал күтуге адамның жетпей отырғанын жасырамысың? Осы пункттегі мың жарым қойға мен, ана отырған Баяз, Баязит - осы үш шал ғана ие болып отырмыз. -Осы кезде "онысы рас" дегендей, шопанның көмекшісі есік жақта Баязитпен қатар отырған Баяз Құттыбаев басын бір изеп қалды. -Жолыңда жеті жүз бас малды Жәке деген шал жалғыз бағып жүр. Онда да

біз қой малы болғандықтан ғана ие болып келеміз. Ал біздің аудан жалғыз ғана қой өсіре ме екен, сиыр мен жылқыны қайда қоясындар? Соның бәріне жастардың қолы араласып, күші сіңбесе бола ма, шырақтарым-ау?! Тың көтеруге өзге облыстардың жастары да ағылып келіп жатқан жоқ па осында? Олардың ішінде орыс, украин, молдаван, белорус балалары да бар. Солардан ардақты ма Аянның жастары, неге олар өз әкелерінің шаруаларына ие болмайды. Әлде колхозда жүрсе, ақын бола алмаймын деп ойлай ма олар. Өзіміз білетін атақты Иса Байзақов қойшыдан-ақ ақын болып өскен. Ақын болмаса ол не?

Қарттың Елеутаевты бастырмалата, екпіндей айтқан сөзіне Курочкин қатты зейін салып қалған еді. Қарт сөзінің мазмұнын Сейсенбековтен түсінгеннен кейін:

-Ақсақал дұрыс айтады. Бізде комбайншы боп жүріп, жазушы болып кеткен де адамдар бар, -деп Жапар қартты беріле құптап бірер сөзді блокнотына жазып та қойды. -Ақсақал бізге пайдалы әңгіме айтып отыр, Елеутаев жолдас.

Елеутаев бөгеліп қалды. Курочкин блокнотына қарап алып, Макеновтан Жапар қарттың жаңағы бір саудагер шалдар деген сөзінің жайын сұрады. Макенов Курочкиннің сұрағын аудармай-ақ, ол жайындағы Жапар қарттың пікірін өз төтесінен айтып ұғындыра бастады.

-Қарттың саудагер шалдар деп отырғаны облыс орталығы, Аян селосы сияқты жерлерде тұратын қызметкерлердің әкелері, -деді Макенов, солардың көбінің сауда жасайтындары рас. Оған мынандай бір мысал келтірейін. Таяуда мен облыс орталығынан келдім. Бір таныс мұғалімнің үйіне түстім. Мұғалімнің осы Жапекеннен әлдеқайда жас, дәл бір 15-20 жылы кем болар, әкесі бар. Сол шал мен барған күні бір ту сиырды қасап жасап, үйінде етін сатып жатыр екен. Қанша шығарды десеңізші, тура бес мың сом. Ал енді сол шындап келгенде екі-ақ мың сомның сиыры. Көрдіңіз бе, қанша пайда тапқанын. Әрине ол шалдың соншама пайданы сіз сияқты қызметкерлер мен қала жұмысшыларының қалтасы есебінен жинап алғанында дау жоқ. Ол шал күнін көре алмағандықтан сауда істеп отырған жоқ: баласы педучилищеде, келіні қазақ орта мектебінде сабақ береді, ақшаны екі жақтап күреп табады деуге болады. Ал шал үйде жұмыссыз отырып еріккендіктен саудаға араласады. Оған балалары "қой, мұндай арам жұмыспен шұғылданба" демейді.

-Ау, бұларың не, шырақтарым-ау, екеуің де мұғалімсіңдер, комсомолецсіңдер, әкелеріңнің сауда істегеніне жол болсын десем, олар: "шалдың істеп жүрген кәсібі ғой" деп оғаш ешнәрсе болмағандай, жайбарақат күле қарайды өзіме. Міне, қарт осы саудагер шалдар жайын айтып отыр, -деп ол Жапар қартқа қарады.

-Сен менің бағанағы бір сөзімді орысшалап отырсың ғой, тәрізді, -деді Жапар Макеновке. -Онда мынаны да ол балама орысшалап бер. Мен былай ойлаймын деп айтады шал де. Мен жетпіс бес жастамын. Бірақ өз ықтыярыммен әлі күнге дейін еңбек етіп келемін. Мені ешкім сен жұмысты істесең де істейсің, істемесең де істейсің деп зорлап отырған жоқ. Ертең жұмысқа шықпай қойсам, мына Макенов маған ештеңе де істей алмайды. А, бірақ мен жұмыссыз отыра алмаймын. Жасыңнан істеп үйреніп қалған ісің болғандықтан ба әйтеуір, өзім жұмыссыз қарап отыруды өмір деп есептемеймін. Ал енді менің осыным бір жағынан өзіміздің қоғамымызға да пайдалы емес пе, солай ғой, шырақтарым, ә?

-Оныңыз рас, Жапеке.

-Ендеше деймін-ау, біз колхоз шалдары алдымыз жетпіс беске келгенге дейін еңбек етіп келе жатқанда қаланың шалдары неге шалжиып бос жүреді? Оның үстіне жаңағыдай арамтамақтық іспен шұғылданатындары да көп олардың. Неге солардың біз сияқты жұмыс істеулеріне болмайды? Қалада не көп мекеме, завод магазиндер көп емес пе? Қала шалдары солардың күзетшілігіне, сондай жеңіл-желпі жұмыстарына өздері неге ие болмайды да, сол жұмыста жүрген жасырақ адамдарды бізге, мал ішіне неге босатып бермейді, а?..

-Ақсақал-ау, шалдар деген партияда жоқ халық қой, -дейді Сейсенбеков қарттың сөзін бөліп. -Оларды жұмыс істе деп зорлауға болмайды ғой.

-Әй, Молдаш қарағым-ай, сендер мына Тілеубек екеуің, -дейді қарт Елеутаевқа бір қарап, -өз әкелерің көде түбіне бұққан бөденедей болып Аянда тығылып отырғаннан кейін сөйдейсіңдер ғой. Айтыңдаршы кәне, екеуіңнің қайсыңның әкең менен кәрі. Партияда жоқ дейсіңдер, олар жоқ болса, сендер барсыңдар партияда. А, мен партияда бармын ба? Бала-шағалары партияда бар совет шалдарының өздерінің қалталарында партия билеттері болмағанмен, олардың жүректері партиялық болуы керек. Өйткені үй-іші, бала-шағадан бөтен соғатын жүрек қайсынымызда бар, айтшы?.. Айта алмайсың ба? Ендеше мен айтайын: білім жоқ

сендердің әкелерінде. Ал білім-сана деген көп жылдық еңбекпен бірге ілесе келеді... Осыны орысшалап беріңдерші, ана балама. Әй, кемпір, тамағың пісті ме?.. Міне осы еді, шырақтарым, менің сендерге айтайын дегенім.

Бұдан кейінгі әңгіме үй іші, от басының жайына ауысты...

Біздің қой фермамызда, -деп бастады баяндамасын Сақабеков ыңранған қоңыр үнмен ұзыннан бүктелген оқушы дәптерін оң жақ саптамасының қонышынан суырып алып, -он мың бас қой бар, жолдастар. Бұл аз мал емес. Малшыларымыздың қажырлы еңбегімен өсірілген, өсіп келе жатқан мал бұл. Бұл мал бұдан да көбеймек, жолдастар. Әрине, адам сияқты малға да азық керек. Оны білмейді емеспіз біз, білеміз. Білгендіктен де маңдай терімізді сыпырып жүріп, жазда шөп дайындадық. Мен айтсам бар ғой, жолдастар, ешқашан да біз биылғыдай көп шөп дайындаған емеспіз. Әрине, біз бұл шөпті аупарткомның басшылығымен дайындадық. Бұл арасын атап айтуымыз керек, жолдастар. Жолдастар, біздің қой отарына, яғни жаңағы мен айтқан он мың басқа дайындаған шөбіміз тонна есебіне шаққанда...

"Мылжыңға мылжың ұқсай береді екен-ау" деп ойлады ішінен Асанов оның сөзін тыңдай отырып. Асановтың есіне Овечкин очерктерінде айтылатын "сиыр дегеніміз -мал, ол бізге май мен сүт береді" деп көкитін бір мылжыңның сөзі түскен еді. Асановтың соңғы кезде көп зер салып, құнттап оқып жүргендерінің бірі осы Овечкин очерктері болатын. Очерк геройы Мартынов бұған қатты ұнайтын да, өзі оның ой-қимылына ынталана назар аударатын. Асановқа "осылар Овечкин очерктерін оқыса ғой шіркін!" деген ой келді.

-Осы шөптің бәрін өзіміз шауып, өзіміз үйдік, жолдастар. Өңгесін айтып мақтанбай-ақ қояйын, дәл осы шөп шабуда істеген еңбегімнің өзі-ақ менің үкімет пен партияға адал берілгендігімнің куәсі бола алады. -Ол үкімет пен партияға деген сөздерді өзге сөздерден қаттырақ, даусын көтере айтты. -Менің жұмысты жақсы істейтінімді осы коммунистердің бәрі де біледі. "Сақабеков жұмысты жаман істейді" деп ешкім айта алмас деймін, жолдастар. -Ол осы жерде алдындағы стол үстінде, оң қолының тұсында жатқан есепшоттың бір тасын тарс еткізіп қағып қалды. Содан кейін екінші тасты қағып жіберіп, қайтадан тағы да

мақтанып кетті. -Таяуда малыңның есебі дұрыс екен деп МТС бухгалтері Күзеков те мақтап кетті мені, жолдастар. Мен жаман істесем, осындай мақтаулар болмас еді ғой. Рас емес пе, жолдастар?..

"Соқ, соқ қыйсындырып, -деп ойлады ішінен стол төрінде жиналысқа председательлік етіп отырған колхоз председателінің орынбасары Мұқан Оразбаев қарт, -әйтпесе, сен су жұқпас Садық атанамысың..."

"Япыр-ай, сенің осындай кісінің алдын бөгеп тастайтының-ай, -деп ойлады оның сол жағында отырған колхоз партия ұйымының секретары Әлібек Қанашев. - Қалай енді қып-қызыл жігітті өтірікші, ол жалған айтып тұр дей аларсың. Амалың жоқ..."

Макенов Сақабековтың қарсысында отыр еді. Сақабековтың мал қыстатудағы кемшіліктерді мойындап, ол кемшіліктерді, жою үшін коммунистерден көмек сұрау орнына шіміркенбестен өзін-өзі мақтап тұрып алуын Макенов іштей ұнатқан жоқ. Бірақ ол, әдет бойынша, басқалармен бірге үнсіз тыңдап отыра берді. Бір мысал бар еді, -деп ойлады ол ішінен Сақабековтың есепшот тастарын қуалап жүрген саусақтарына қарай отырып, плугпен күні бойы жер жыртып, кешке қайтып келе жатқан өгіздің мүйізінде отырған шыбынға жолда танысы кездесетін. Танысының "қайдан келесің" деген сұрағына мүйізде отырған шыбын "жер жыртып келеміз" деп маңыздана жауап береді. Сол шыбынға ұқсауын мұның, бар шөпті өзіміз шауып, өзіміз үйдік деп. Білеміз сенің қалай шауып, қалай үйгеніңді. Механизаторлар мен шөпшілердің уақытында тамағын да жеткіздіріп бермей, айылыңды алты қарыс етіп тағып, ат үстінде бос шіренумен ғана жүретінсің..."

Сақабековтың сөзін бұдан әрі тыңдауға Асановтың шыдамы жетпеді.

-Сақабеков жолдас, мұндағы жұрт сенің мақтаныңды тыңдауға жиналған жоқ, - деді ол. -Бұл бір. Екіншіден, адалдықтың өлшеуіші тек өткен күн ғана емес, оған белгілі дәрежеде осы шақтың да қатысы болады. Үшіншіден, өткен жазда, шөп шабуда жақсы жұмыс істедім деп, өзге колхоз мақтанса да, сендер мақтанбандар. Колхозда шөп шабудың бетімен жіберілгендігі үшін осы отырған колхоз председателі Макенов жолдас қатаң сөгіс алған болатын. Колхоздағы үш ферманың бірін басқарып отырған сен жұмысты жақсы істеген болсаң, Макенов

ондай күйге ұшырамас еді ғой. Тегі, сонда аупартком қате жасаған, әйтпесе сол бюроға Макенов емес, сендерді -ферма меңгерушілерін шақыру керек еді... Ол қатемізді қазір ескеріп жүрміз біз. Одан да партия жиналысында фермада мал қыстатудың жайын баяндап, кемшілігіңді айт.

"Дұрыс, дәл айттыңыз" дегендей Қанашев қозғалып қойды.

Макенов Секретарьдың соңғы сөзін іштей ұнатса да, онысын сыртына шығарған жоқ; ол сөздің өзіне қатысы болмағандай, Сақабековтың алдындағы есепшоттың бұрышына қараған күйі тапжылмастан отыра берді. Тек ол рас, рас, рас, -деп бас изеген сияқты ұзын кірпіктерін екі-үш рет қағып-қағып жіберді...

Бағанадан бері бұлбұлдай сайрап тұрған Сақабеков секретарь өз сөзін бөліп жібергеннен кейін бір жағына қарай сәл қисая аңырып, біраз бөгеліп қалды. Оның бұл тұрысында "менің сөзім дұрыс еді ғой, несі қате. Әлде секретарь түсінбей қалды ма" деген аңыру бар еді.

Асанов сөзін бітіргеннен кейін де ол ештеңе айта алмай, есепшоттың бір тасын қайта-қайта дөңгелете берді.

-Кемшілігіміз болса, болған шығар, жолдастар. Партия айтса, ол кемшіліктерімізді де түзейміз, түзетеміз жолдастар, -деп ол ақыры орнына отырды.

Макенов қосымша баяндама жасап, қой фермасындағы кешегі жайды, басқа фермалардың жағдайын айтып шыққаннан кейін жиналыс председателі "кәне, кімде сұрақ бар?" деді. Ешкімнің қолы көтерілмеді. "Сұрақ жоқ болса, кім сөйлейді?" деген председательдің одан біраз кейінгі ұсынысы да көпке дейін жауапсыз қалды.

Колхоз партия ұйымының бұл ашық жиналысына колхоздың, мектептің коммунистері мен комсомолецтері тегіс қатыстырылған еді. Жиналыс председателі есік жақтағы қабырғаны жағалай, шоқтана отырған комсомолецтер мен төр жаққа жайғасқан коммунистердің беттеріне тағы да бір қарап өтті.

Бірсыпыра ауыл коммунистерінің белсенділігі әлі де төмен екендігін білетін Асанов өзі қатысқан бастауыш ұйымдардың жиналыстарын қызу өткізуге бар күшін салатын. Ол талқыланып отырған мәселеден бірде-бір коммунисті тысқары

қалдырмайтын. Біріне сұрақ беріп, екіншісіне -"пәленше жолдас қалай ойлайды екен" деп, үшіншісіне "меніңше бұл мәселе жайлы, түгенше жолдастың пікірі сіздердікінен өзгешерек пе деймін" деп, әр коммунисті бір қозғап, ақыры оларды тегіс мәселені қызу талқылауға жұмылдыратын.

Пікір ұшығы табылып, ой шүйкесі тарқатылғаннан, коммунистердің ұсыныстары айтылғаннан кейін Асанов ең соңында өзі қорытатын да, магазин сатушысының қажет бұлын өлшеп, орап, сыртынан жіппен байлап, алушының қолына ұстатқанындай етіп, партия ұйымының секретарына "ал, осыларды жүзеге асыр" деп орнынан көтерілетін. Ол аупарткомның өзге қызметкерлерінен де осыны талап ететін.

Председательдің сұраққа, жарыссөзге шақырғанына коммунистердің бір сәт үнсіз қалғандығына Асанов сасқан жоқ. "Оқасы жоқ, -деп ойлады ол ішінен. - Коммунист пікірінің осылай біраз үнсіз отырып алыстан, жанға жақын жерден шығып келгені жақсы."

-Енді не істейміз, жолдастар...

Председательдік етушінің сөзін Асанов бөліп жіберді.

-Сіз дағдармаңыз, -деді ол. -Жиналыста талқыланып отырған мәселенің маңызы аса зор. Оны жақсылап талқылау үшін алдымен сұрақ қойып сол мәселенің бетін ашып алу керек. Жолдастар ойлана тұрсын, оған дейін сұрақ қоя берейік.

Асановтың көзі колхоздағы жеті жылдық мектеп партия ұйымының секретарына түсті.

-Жолдин жолдас, -деді ол, -мал қыстату ісіне мектеп партия ұйымы не көмек көрсетіп жатыр.

-Өткен жылы баз тазаладық, көп жұмыстар істедік. Өткен қыста мұғалімдер даладан шөп тасысты. Мұғалімдердің күшімен өткен жылы...

-Өткен жылыңды қоя тұршы, биылғыңды айт. Сендердің өткендеріңді айтып шыға келетіндерің бар осы.

-Биыл әлі көмек көрсете алмай жатырмыз...

Жолдинге ендігі сұрақты Елеутаев қойды.

-Аудандық партия комитеті бюросының Ворошилов атындағы колхозда мал қыстатудың жайы туралы қаулысымен таныстыңыздар ма немесе оны колхоз партия ұйымымен бірлесіп талқылаған боларсыздар?

-Жоқ, бізге нұсқау келген жоқ...

Асанов Жолдин жаққа қабақ шыта бір қарап қалды. Партия қарарларын орындау үшін коммунистке тағы қандай нұсқау болмақ? Әлде бұларды осындай "нұсқаушыл" етіп жаман үйретіп алған өзіміз бе екен. Көпке дейін, шынын айтсақ, осы соңғы кезге дейін, біз аупарткомнен төменгі ұйымдарға обкомның, аупарткомның пәлен қаулысын жиналыста талқылаңдар, түген қаулысын орындауды ұйымдастырыңдар деп үсті-үстіне қатынас жазып, "нұсқау" беріп келдік емес пе?

Егер біз ондай "нұсқауларды" аз жіберіп, сол қаулылардың нұсқаусыз орындалуын жергілікті жерлерде тыңғылықты ұйымдастырып отырған болсақ, бұлар бос емізкке үйренген балаға ұқсап бізден нұсқау да күтпеген болар еді. Партия қарарын алғаннан кейін оны жүзеге асыру жайында ерекше нұсқаудың қажет еместігін біле тұрса да, "ауру қалса да әдет қалмайдының" кебіндей болып, әр жерден осындай бір оқыс жайлар бой көрсетіп қалады. Бұдан кейін Асанов партия қарарларын жүзеге асыру үшін коммунистке ешбір ерекше нұсқаудың қажетсіз екендігі жөніндегі өзінің талай активте, осындай жиналыстарда, жеке немесе топтаған коммунистер арасында айтып келе жатқан пікірін Жолдинге қарай отырып, тағы да тәптіштеп, сабырлы түрде баяндап өтті.

Мұғалім шәкірттеріне оқу программасына сәйкес ғылым ақиқатын тек педагогке ғана тән ұстамдылық, ыждағатпен салалап, тарата айтып кең түсіндіреді. Содан бір немесе екі сағаттан кейін ол осы ақиқатты параллель екінші класс шәкірттеріне де айтады. Бірақ ол мұны жаңа ғана айтып едім деп бұл жерде жеңіл-желпі қарап, үстірт кетпейді. Жаңа ыждағат, жаңа шабыт табады. Ол келесі жылы сол класқа келетін жаңа шәкірттерге де осыны баяндап, олардың сана-сезіміне осы ақиқатты құяды.

Партия қызметкерлерін тек осындай, балаға үйретуден жалықпай ұстаздық қылатын мұғалімдермен ғана салыстыруға болар еді. Ұстаз-мұғалім мен ұстаз-партия қызметкерлерінің арасындағы айырмашылық та едәуір. Мұғалім бір

колхоздың балаларын бірнеше класқа бөліп оқытса, партия қызметкері бір колхоздың үлкенді-кішілі адамдарын бір класс есебінде тәрбиелемек. Сол себепті оның класы да көп, шәкірттері де алуан түрлі: колхозшы, жұмысшы, интеллигент, партия, совет қызметкерлері -осының бәрі одан үйренбек, тәлім алмақ.

Асановтың қазіргі жайы шәкіртіне бар білгенін бүкпей, тартпай молынан беруге тырысатын, көп істеп әдістенген тәжірибелі мұғалімді көзге елестететін еді...

Жарыссөзге бірінші болып мектеп партия ұйымының секретары Жолдин шықты. Ол сөзінде осы күнге дейін колхоз партия ұйымы мен өздерінің арқасында берік байланыс болмай келгендігін айтып, нұсқау жөніндегі қате түсінігін мойындады.

Енді біз бүгіннен бастап, -деді ол, -мектеп партия ұйымы болып, осы орталықтағы ферманы қамқорлыққа аламыз. Демалыс күндері шөп тасысамыз, жай күндері малға шөп, жем берілуін, мезгілінде суарылуын бақылаймыз. Өткен жылы көмектескенімізді айттым ғой. Шынында да біз, мұғалімдер, оның ішінде коммунист мұғалімдер, біздің міндетіміз бала оқыту деп қана келдік осы күнге дейін. Өткен жылы көмектессек, оның өзі де колхоз басына келген ауыр жағдайға байланысты болды. Ал биыл әлі көмектеспей отырсақ, ол біздің өзіміздің партиялық міндетімізді әлі күнге дейін мектеп ауласынан асыра алмай отырғандығымыздан. Енді бұдан былай осы біріккен ашық жиналыста біз мектеп коммунистері қоғамдық малды өсіруде колхоз коммунистерімен белгілі дәрежеде біз де бірдей міндетіміз деп қаулыға жаздыруымыз керек. Осы мақсатпен орталықтағы ферманы қамқорлыққа аламыз, оған партиялық көз қырымызды саламыз. Көктемде балалардың төл күтуін ұйымдастырамыз...

Асанов мұғалімнің "партиялық көз қырын саламыз" дегенін қатты ұнатып қалды. "Жалпы қарау емес, осы мұғалім айтқандай партиялық көз қырын сала қарау керек. Бұл біздің партиялық, мемлекеттік ісіміздің барлық салаларында бірдей қажет. Тек коммунистерді ғана емес, партия жоқтарды да осы көзқарасқа үйрету керек".

-Дұрыс па, мұғалімдер, -деді Асанов мұғалімдер жаққа қарап. Оның ішкі ырзалығы көзінен мейірімді ұшқын болып шашырай еркіне жайдары да жылы күлкі болып жинала қалды.

-Дұрыс!..

-Дұрыс қой!..

-Өте дұрыс...

Мұғалімдердің бірі, аққұбаша, нәзік денелі жігіт рұқсат сұрамастан орнынан тұрды.

-Жолдин жолдастың пікірі өте дұрыс, біз солай істейміз де. Біздің баққанымыз бала, сенің баққаның мал дегенді қоюымыз керек. Баққанымыз өз алдына, бірақ ортақ мүдде ажырамауы керек...

-Бәсе, соларыңды айтыңдаршы, -деді колхоз партия ұйымының секретары Қанашев Жолдин мен мұғалімдерге күлімдей кезек қарап.

Мұғалімдер сөзі көктемнің өкпек желіндей әсер етті ме, әйтеуір, осы тұстан бастап жиналыс ресмилігі дос адамдардың дастарқан үстінде айтылатын адал сырындай болып төгілген жүрек сезімімен астасып кетті. Шығып сөйлеген колхоз коммунистерінің барлығы да қой фермасындағы мал қыстату ісінің ойдағыдай емес екендігін айтысты. Басқа фермалардағы кемшіліктерді де ортаға салды. МТС-тің көмегі нашар екендігін көрсетті.

Бізде аурудан мал өліп жатса, -дейді Макенов, -мына Октябрь МТС-нің ешбір басы ауырып, балтыры сыздамайды. Жақында "Үш бұлақта" тұрған төрт өгіз бір күнде өліп қалды. Шөп пен жем ауыздарынан қалып отырады олардың. А неге өледі олар? Ондай өлімді қалай тоқтату керек? Бұған МТС көмектеспейді. Тіпті МТС-тің мал дәрігері сол төрт өгіздің неден өлгендігі туралы қорытынды да шығарған жоқ. МТС тарапынан мұндай көзқараспен шаруашылықты алға бастыруға болмайды. КПСС Орталық Комитетінің сентябрь Пленумының қаулысында МТС-тер колхоз өндірісін өркендетудегі шешуші күш деп атап көрсетілді емес пе? Ендеше бұл біздің МТС-ке де айтылған сөз. Бұл бір.

-Екінші сөз мынау, -Макенов қағазына қарап алды. -Бізде өзіміздің қолымыздан келетін жұмыс та, келмейтін жұмыс та бар. Мәселен, жаңағы малды күту, азықтандыру, оған тұз беру, малдың жатар орнын жылы, таза етіп ұстау -бұл өз қолымыздан келеді. Оны Сақабеков істемесе басқаға істеттіреміз. Әйтпесе көпшілік талқысына түскеннен кейін Сақабековтың өзі де істейді. А міне, өз қолымыздан келмейтін жаңағы мал ауруы сияқты кеселді қалай жоймақпыз. Осы

күні қойда мынадай бір ауру бар: қой екі күн, үш күн бір орында шыр айналып жүреді де өліп қалады. Мұндай ауру осы ауданда тегіс бар десе де болады. Малшылар ол ауруды "айналма" деп айтады. Бұл не ауру, оған қарсы күрестің жолы қандай -осыны ешкім елеп ескермейді. Күз басында облыстық ауыл шаруашылық басқармасынан бір мал дәрігері келіп кетті. Оның келді деген аты ғана, әйтпесе түк те бітірген жоқ. Мен оған осы "айналма" жайын айтып едім, ол ондай аурумен ауырған қойды көру үшін екінші бір участокке жетуді қиынсынып, "малдың ауруы көп қой" деп қолын бір-ақ сермеп кетіп қалды. Оның, егер қоғамдық іске шын жаны ашитын болса, осы колхозда отыруы керек еді де, сол аурудың жайын зерттеуі керек еді. Мен колхоз басқармасы атынан облыстық ауыл шаруашылық басқармасының бастығы Горячовскийдің өзіне осы жайды айтып хат та жазып жібердім, мамандар жіберіп, осы ауруды тексеруді өтіндім. Одан бері екі айдың жүзі болды. Горячовскийден келген жауап та, маман да жоқ... Мінеки, жолдастар, жырық аяқтан аққан астай болып, біздің едәуір малымыз осы әртүрлі аурудан да өліп жатыр. Облыстық ауыл шаруашылық басқармасы тарапынан, жаңағы мұғалім айтқандай, партиялық көзқарас болуы керек еді. Бірақ бұл көзқарас әлі күнге дейін сезілмей келеді...

-Ал енді, секретарь жолдас, өзің сөйле, -деді Асанов Макенов сөзін бітіргеннен кейін Қанашевқа. -Жиналыста қалай сөйлеудің үлгісін көрсет. Тегі коммунистердің белсенділігінің жоғары, төмен болуы жиналыста партия ұйымы секретарының өзінің қандай белсенділік көрсетуіне байланысты болмақ. Ана Оразбаев жолдас, мына комсомолецтер секретарьдан кейін сөйлеуге әзір отыр.

-Ендеше бір-екі ауыз біз де сөйлейік, -дейді Қанашев орнынан сағыздау көтеріліп.

-Жоқ, сіз тек сөйлеу үшін сөйлемеңіз, -деді Асанов. -Жүйесін тауып сөйлеңіз. А, Макенов жолдас малды зоотехникалық жағынан қамту ісінің нашар екендігін орынды ескеріп отыр. Малды қыстан аман да күйлі алып шығару үшін күресумен бірге оның түрлі аурулардан өлімін тоқтату үшін де күресу керек дейді. Малдың санын артырып, өнімділігін молайту үшін күрес дегеніміздің бір тарауы осы мал дәрігерлік бақылау болады дейді ол. Дұрыс емес пе, а?

-Дұрысы, дұрыс қой, -дейді Қанашев. -Расында Макенов сөзінің жаны бар. Оның үстіне көп кемшілік өз басымызда екенін де мойындауымыз керек. Неге осы күнге

дейін Сақабеков фермасына тегіс шөп тасылып болған жоқ? Неге ондағы тракторлар күнде бос қарап тұрады? Неге күндіз-түні шөп тасымайды? Оған жұмыста осылай ұйымдастырмаған Сақабеков кінәлі. Сақабеков бұрын колхоз председателі болған тәжірибелігіне қарамастан, бұл жұмысты жақсылап басқармай отыр. Оған бүгінгі партия жиналысында осылай деп қатты айтуға тиістіміз. Кемшіліктерді қатты сынауымыз керек.

Бұдан кейін ол Сақабеков басына қандай жаза беру керектігіне тоқтады.

-Жаңа колхоз председателі Макенов жолдас Сақабековке сөгіс берілсін деді. Менің осы кемшілікке біздің өзіміз де кінәліміз ғой деймін. Сондықтан Сақабековке ескерту берсек те жетеді ғой деймін...

Асанов Қанашевқа қарады.

Жаңа ғана екпінді сөйлеп, сынды өрістету қажеттігін айтып тұрған ол, Сақабековке жаза берер жерге келгенде жасық темірдей майрыла қалды. Неге тайсақтайсың. Сөгіс берілсе оның өті жарылып кетеді деймісің. Әлде онымен жолдастығыңды қимаймысың. Жолдастық пен партиялық принциптің арасын межелейтін уақытың жетті емес пе сенің. Сен басқа колхоз партия ұйымдарының секретарьларындай емес, бұл жұмысқа аудандық қызметтен ауыстың, сондықтан сенің басқалардан шоқтығың биік болуы керек еді ғой...

Қанашев орнына отырғаннан кейін Асанов жүзін келесі шешен жаққа қарай бұрды.

Биыл ғана оқу бітіріп келген, студент киіміндегі жас зоотехник, комсомолец Келес Әбішев өзінің мал аралауға жағдайы жоқ екендігін айтып тұрды. Асанов шапшаң бұрылып, қабағы түйіле колхоз председателіне қарады.

-Көлік неге бермейсің?

Макенов:

-Ат бергеміз. Бірақ бізде ер-тоқым жоқ. МТС-те шана бар, бар тұра олар соны бермейді өздерінің мамандарына.

Асанов:

-МТС шана бермегендіктен сен ер-тоқым бермейсің бе?

Макенов үндемейді.

Әбішев:

-Тіпті жүген де берген жоқ, кендірмен ноқталап әкеп берді атты...

Асанов:

-Сонда зоотехник қарап отыруы керек пе?

Макенов:

-Менің шанамды жегуіне болады, сайманым бәрі бос. Мен бәрібір салт жүрмін.

Асанов:

-Осыны бұрын неге айтпадың оған?

Асанов осы тұста "ғафу етіңіз бір минутке" деп зоотехниктің сөзін бөліп, Макеновке қарай отырып ширыға сөйлеп кетті.

-Жаңағы, мал санын көбейту, оның өнімділігін арттыру үшін мал індетіне қарсы күресу жөнінде айтқан сөздерің ішімді қатты жылытып еді. Қоғамдық мүдде бәрінен жоғары болуы керектігін айттың онда сен. Ал мына зоотехникті жаяу ұстап отырғаның көңілімді мұздатып отыр менің. Біз, коммунистер, қоғамдық мүддені жоғары ұстау керектігін біреуді сынағанда, сөз жүзінде ғана айтпай, соны өзіміздің күнделікті ісімізде көрсетіп отыруымыз керек емес пе? Мал шаруашылығын өркендетіп, оның өнімділігін арттыру ісіне бар күш-жігерімізді жұмсақ, сентябрь Пленумы қаулысында көрсетілгендей еліміздің адамдарының игілігі үшін тәтті тамақ, жақсы киімдік шикізаттарды мол беру дәрежесінде болмасақ, біз несіне коммунистпіз, жолдастар, а? Аудан коммунистерінің бүгінгі таңда осыдан артық қандай міндеті бар? Жоқ! Ендеше бар күшімізді, бар жігерімізді, өрелі ой, өзекті ісіміздің барлығын да осы мақсатқа тұтас та толығынан арнауымыз керек қой!..

Асанов тоқталып қалғаннан кейін зоотехник қайтадан сөзіне кірісті. Секретарьдың соңғы сөздері оның жүрегін қозғап кетті ме, әйтеуір, ол бұл тұста алғашқы бұйығы қалыптан шығып, жастық жалынын төккендей жігерлене сөйледі. Тіпті алғашында жас зоотехник өзінің сөзін мал аралауға колхоздың көлік бермей отырғандығын айтумен бітіретін сияқты, оның одан басқа айтатын

ешнәрсесі жоқтай еді. Енді ол жүрегінің түкпірінде жатқан үлкен ойларына жаңа арна тапқандай болды.

-Жолдастар, менің оқу бітіріп, осы облысқа, одан осы колхозға келгеніме екі айдай ғана болды, -деді ол.

-Шынымды айтсам, мен ішімнен: "мен баратын колхоздың фермаларында ендігі бірсыпыра жұмыстар істеліп те қойды-ау. "Өттең шүү дегеннен, басы-қасында болмағаным-ай" деп өкіне келген едім. Мұнда келгеннен кейін мен оған емес, басқаға: КПСС Орталық Комитеті сентябрь Пленумының қаулысы шыққаннан бергі жылдан аса уақыт ішінде колхозда сол қаулыны жүзеге асыруға бағытталған ешнәрсе істелмей отырғанына өкіндім. Хрущев жолдас сентябрь Пленумында жасаған баяндамасында былай деп көрсетті, -ол пиджагінің ішкі қалтасынан бір кішірек кітапшаны суырып алып, оның беттерін тез ақтара бастады. -Әңгіме жем-шөп өндірілуінің, қора салудың және мал шаруашылығындағы еңбекті көп керек ететін жұмыстарды механикаландырудың қоғамдық мал саны өсуінің қарқынынан мықтап артта қалғандығында болып отыр..." Мінеки, көрдіңіздер ме? Ал осы артта қалушылықты жою үшін колхозда не істелген? Бір қой қора салынған. Он мыңнан аса қойы бар колхозда бір ғана жаңа қой қора. Биыл оған қамалатын мыңға таяу бастан өзге қойлар сызды, ескі тас қораларда жатпақ. Ала жаздай қойдан өлім, қозыдан көксау үзілмеуінің, малдың іш тастау, қысыр қалуының бір себебі осында жатыр... Екіншіден, колхоздың жем-шөп қорында тек шөптен басқа ешнәрсе жоқ. Оның да кейбір участоктегілері кеш жиналғандықтан құнарлылық процентін азайтқан шөптер. Ал сол шөптің өзі малға уақытында берілмейді. Мына отырған Сақабеков жолдастың өзі менің малшыларға қойға ертелі-кеш шөп шашып отыру жөнінде берген кеңесімді үш рет іске асыртпай тастады: "аупартком мен ауаткомның бірінен нұсқау болмай малға дайын шөп бергізбеймін" дейді. Кеше аупарткомнен қаулы келіпті, онда Ворошилов атындағы колхозда малға шөп берілмейтіндігі теріс деп табылыпты деп естігеннің өзінде де ол маған "қаулыда тап "Большевик" колхозы аяқты малды айдап далаға шығармасын, тек шөп беріп күтсін деген жоқ" деп қырыс жауап беріп кетті. Жаңағы айтылғандай кеше қойдың сағат төрттен аш қамалып қалуы Сақабековтың осы пиғылының ұшығы. Партия қаулысын жүзеге асыру үшін мал

өсіруге кедергі келтіретін осындай қыңырлықпен астасқан ескі көзқарасты жою керек.

-Үшіншіден, -деді ол ажарлы қабағын жоғары қарай бір көтеріп қалып, -осы күнге дейін фермалардың бірінде механикаландырылған жұмыс жоқ. Мұны колхоздағылар да ойламайды, МТС-тегілер де ескермейді. Міне осылардың салдарынан колхозда малдың саны бар да, сапасы жоқ. Сапасы жоқтығы емей немене: бар малдан тиісті өнім алынбағаннан кейін. Турасын айтсақ, дәл осы колхозда биыл малдан алынуға тиіс центнерлеген сүт пен ет, пұттаған май мен жүн босқа ысырап болды. Мәселен, колхоздағы әрбір сауын сиырдан биылғы жылдың басынан осы декабрге дейін есептегенде үш жүз литрдан ғана сүт алынған. Ал елімізде әр сиырдан үш жүз емес үш мың литрдан сүт сауатын колхоздар әлденешеу. Неге біз солардың қатарына жетпейміз! Бұл үшін жақсы қора керек, жем-шөптік дақылдарды көп егу қажет. Хрущев жолдастың өзі жем-шөп базасын нығайтуды қатты атап көрсеткен болатын. Оның үстіне фермаларды механикаландыру, мал дәрігерлік қамтуды нақты жолға қою керек!

Комсомолец жолдастар, неге біз осы үшін күреспейміз? Неге біз осы мәселені даусымыз, үніміз, күшіміз жеткенінше қатты көтермейміз? Неге партияның ашық жиналыстарында осындай ойларымызды ортаға салмаймыз? Неге... -Қатты толқыған көңіл сезіміне ауыздан шығар сөз серік болып ілесе алмай қалды ма, әйтеуір, зоотехник соңғы "негесіне" байланысты ойын бір сәт жалғастыра алмай қалады да, сөзін одан ары созбайды. -Менің айтайын дегенім осы ғана...

Әбішев есік жақтағы өз орнына барып отырды. Алғаш орынан тұрған кезде ол Асановтың көзіне таңқы танау келген аққұба бала тәрізді аңғарылған еді. Зоотехник орнына отырғаннан кейін қайта көз тастаған ол енді қарсы алдынан аққұба бала емес, қызыл шырайлы келген, өрттей жалыны бар, жігерлі балғын жігітті көрді.

Жиналыстың ең соңында босағада таяғына сүйеніп, жүресінен отырған түнгі күзетші Қойбағар Жылқайдаров қарт сөз сұрады.

-Осы біз өткен қыста үкіметтен қанша жем алдық, білесіңдер ме? -деп сұрады ол колхоз председателінен.

-Көп қой, ақсақал...

-А... а... көп дейсің бе? Ия... ия... көп... А биыл біздің қоймамызда аз да болса, өз жеміміз бар? А? Жерді көп жырттық, егінді жылдағыдан көбірек салдық қой? Содан емес пе? А?

-Аздап тың жер игергендігіміздің арқасы да, ақсақал-ау...

-А соны аздап емес, көптесе қайтеді, адамға да, малға да мол жететін ғып?..

Асанов Қойбағар жаққа жалт қарады. Бұл бетімен маңдайы өткен күндердің жосыған жол, соқпақ іздеріндей болып мол түскен әжімге бай, көзін сығырайта қарайтын, қылыш сақал көне қария еді. Ол жауап күткендей сол қолымен таяғына сүйене түрегеп тұрған күйі оң жақ құлағын қалқалай Макенов жаққа тосты.

-Ол бізге байланысты емес, ақсақал, оны аудан біледі. Ауданға облыс қанша тың жер жыртылатынын көрсетіп жоспар түсіреді, бұл соған байланысты.

-Аудан білсе аудан әне отырған жоқ па? -деді қарт аупартком секретарын нұсқап.

-Содан біліп неге қалмайсындар?

Асанов езу тарта күліп орнынан тұрды.

-Сөзіңіз жөн, ақсақал, -деді ол Қойбағар қартқа, -тың жерді мол игермей мал өсіруді өрістетте алмайтынымыз рас. Биыл ауданның егіс көлемі екі есе көбейеді.

-А... Егін көп егіледі дей ме?.. Онда жөн!.. -деп қарт орнына қайта отырды. -Онда сөзім жоқ. -Ол қылыш сақалын тарамдай отырып, қайтадан сөйлеп кетті. -Астық бәрінің де арқауы; астық мол болса, аяқ толы, ат күйлі... Жарақты жау да ала алмайды онда сені... Осыны ұқсаңдар болды.

Түнгі сағат он екіге таяу жиналыс бітті. Шыңылтыр аязды тынық ауада партия жиналысынан шығып, селоның әр жағына қарай тараған ауыл адамдарының аяқ шықыры айқын естіледі. Үйлері конторға жақындардың лезде-ақ терезелері шертіліп, қақпалары қағыла бастады.

Селоның бас жағынан:

-Әй Келес, таңертең атыңды алып келіп менің шанамды жегіп кет, -деген дауыс естілді. Оған:

-Міндетті түрде! -деген жігерлі де көңілді жас дауыс саңқ етіп жауап береді.

Бұл кезде "Большевик" колхозынан шыққан екі машинаның оттары Аян селосы жаққа қарай алыстап бара жатты. Екі машина біразға дейін бірінен-бірі қалыспай іркес-тіркес келе жатты да, ауылдан былай шығыңқырағаннан кейін Курочкин мен Елеутаев мінген алдыңғы машина қатты жүріп, артқы машинадан қара үзіп кетті.

Әсіресе түн баласында қатты жүрісті жаны жаратпайтын Қаратай өз машинасын біркелкі тежеп ұстап, алдынан кездесер ойлы-шұңқыр, кедір-бұдырға сақ қарап келе жатыр. Машина, қараңғы түнге қарсыласқандай, алдына қарай үздіксіз сәуле шашады. Сол сәуле, жолдан адастырмай, кедір-бұдырға соқтырмай Қаратайға машинаны дұрыс басқартып келеді...

Асановтың ойы да осы сәуле астынан көтерілген жолдай болып, біріне бірі сабақталып, ұзара түседі. Кешелі-бүгінді көргендерін шумақтай келіп, ол Жапар қарттың сөзіне көп бөгеліп ой жүгіртеді. Әсіресе оның жұмыстағы кемшіліктерді жоғарыға айтып жеткізуге тәуекелдерің жетпейді, қорқақсыңдар деген сөздерді Асановқа жараның аузына себілген тұздай әсер етеді.

Бұдан үш-төрт жыл бұрын Асанов қорқақ па еді, сірә? Бұл ауданға Асанов аупартком секретары болып, 1951 жылдың басында келді. Енді бірер айдан кейін оған төрт жыл болмақ. Сол төрт жылдың алғашқы екі жылында Асанов обком мен облатком алдына осы ауданның мал шаруашылығының жайы туралы мәселені қатты қойып жүрді. Обком пленумы, облыстық партия активі, облатком сессияларында Асановтың сөйлемей қалған кезі болған емес. Соның бәрінде де ол ауданда мал өнімінің төмен екендігін, малдың саны бар, сапасы жоқ екендігін нақты мысалдармен айқын дәлелдеп, қатты дау көтеріп жүрді. "Жылқының жал-құйрығын, сиыр мен қойдың тұяғы мен мүйізін санауымыз жетеді біздің. Енді соның өнімі үшін күресетін уақыт жетті, жолдастар. Колхоздар мен совхоздарды қоғамдық өнімді мал шаруашылығын өркендетудің үшжылдық жоспарын бірсыпыра колхоздар әлі де толық орындаған жоқ. Үшжылдық жоспар бойынша әрбір колхозда төрт ферма болуы керек болса, көптеген колхоздарда шошқа, құс фермалары әлі де ұйымдастырылмай отыр. Үшжылдық жоспардың уақыты біткенімен оның көптеген пункттерін толықтыра қайтадан жүзеге асыра беруіміз керек. Қаулының уақыты өтті, иықтан жауапкершілік түсті деу болмасын. Сол

қаулыны жүзеге асыруда жіберген шалалық, кемшіліктеріміз өзімізге аян. Ендеше сол кем-кетігімізді бүтіндей беруіміз керек. Менің шала қалған іс деп айтып отырғандарым мал фермаларын механикаландыру, мал қораларын салу, мал тұқымын асылдандыру және мал шаруашылығының зоотехникалық және мал дәрігерлік қажетін өтеуді жақсарту мәселелері. Бұл салада істелген жұмыстар, өңгені білмеймін, дәл біздің ауданда әлі де қанағаттанғысыз. Облыстық ауыл шаруашылық басқармасы, оның мал шаруашылығы басқармасы бұл жұмыспен әлі де нашар шұғылданып отыр..."

Асановтың осы тұрғыда айтқан сөздерін ол кезде қолдаушылар сирек болды. Облыстың кейбір басшыларын үшжылдық жоспардың облыс көлемінде орындалуы тоқмейілсітіп тастады да, жеке аудан, жеке колхоздардағы кемшіліктерге назар аударылмады. Тіпті кейбіреулер "Асанов ол ауданға жаңадан барғандықтан байбалам салып жүр" деген күңкіл де шығарды. Әсіресе бұрын сол ауданнан облыстық мекемелерге қызметке ауысқан адамдарға оның бұл сөзі түрпідей тиіп, оларға тағылған кінәдай сезілетін болды. Сондықтан олар реті келген жерде "Асановтікі жаңа сыпырғыш таза сыпырадының кері ғой. Әйтпесе ол ауданның жайы жаман емес: малы көп, тауы ық. Ол ауданның малын Сұлу таудың бөктеріне алты ай қыс жайып шығуға болады. Облыстың қай ауданында ондай малды қыс бойы жайып шығуға мүмкіндік бар..." деген сөздерді мол таратып, оны өздерімен жаһаттас кейбір басшы қызметкерлердің құлақтарына да салып жүрді. Осылардың бәрі Асанов сөздерінің ескерусіз қалуына жағдай туғыза берді.

Қамқоршы көңіл, қалтқысыз ниетпен қызына айтқан талай сөздерінің елеусіз қала беруі Асановты да бірте-бірте суындыра бастады. Ол енді аз сөйлейтін, көп жиналыстарда үндемей қалатын күйге түсті. Қыстан шыққан мал, алынған төлдің санын қуалап, бар күшін соған жұмсап жүріп жатты. Ал ауданда малдың жалпы саны қатты қаулап өсе берді...

КПСС Орталық комитетінің сентябрь Пленумының қаулысы малдың санын көбейтумен бірге, оның өнімділігін арттыру мәселесін қойды. Бұл жөніндегі Асановтың ана бір жылғы ойлары қайта жаңғырып, жандана бастаған еді. Бірақ өткен қыс шонданайдан тиген шоқпардай болып малға қатты соққы салды да,

жанды қинап кетті. Жапар қарт айтқандай талай жылғы еңбектің бір бөлігін жынды жел алдына салып айдады да әкетті...

Жоқ, біз малды бұлай өсіре алмаймыз, деп ойлады Асанов осы жайларды есіне ала отырып. Бұл оның талай ойлап, жүгінген аупарткомның бюро мүшелерімен бірге талай талқылап, тоқтасқан пікірлері. Бірақ неге ендеше облыс үндемейді? Біздің ауданда тың, тыңайған жерлерді игеруді арттыру, астықты көп егу, ол үшін ауданда МТС ашу, шөп жинау жұмысын тегіс, сол сияқты шабындықты жайып суару жөніндегі құрылыстардың жұмысын және шыңырау құдықтар құрылысын механикаландыру, колхоздарда мал қораларын көптеп салу жөніндегі талап-тілектерімізді неге шешпейді? Сентябрь Пленумы қаулысының мал шаруашылығын өркендету жөніндегі талаптарын жүзеге асыру ісіне обком, облатком, облыстық ауыл шаруашылық басқармасы да міндетті емес пе. Ендеше неге олар үндемейді? Олардың басшылары ауданды тегіс неге аралап көрмейді? Мал шаруашылықты деп аталатын осы ауданға соңғы төрт жыл бойына не обком секретарының, не облыстық ауыл шаруашылық басқармасы басшыларының бірінің бас сұқпауын қалай деп түсінуге болады? Рас, өткен қыста обкомның ол кездегі екінші секретары Есқанов самолетпен бір рет келіп кетті. Онда да мал қырылып жатыр деген соң ғана келді. Ол келісінен не пайда көрдік? -Асанов бұл арада еріксіз күлімсіреді -Жапар қарт өткір айтты-ау ол туралы "жай секретарь болса бола-ақ қойсын" деп... Бүкіл облыс малының үштен біріне жуығын өсіріп отырған бұл ауданға неге жеткілікті көңіл бөлінбейді?..

Бебеу қақтырып, безілдете, қыса келетін қатты толғақтың бір сәт толастана қалуындай, өз жүрегін сыздатқан осы бір жайды ашына, күйіне, толғана келіп, ол аз тынышталады да, қайтадан ойланып кетеді.

Бұдан кейін ол обкомның биыл келген жаңа секретарын көз алдына елестетті. Асанов осыдан бір ай бұрын обкомда мол денелі келген, кең маңдайлы, сергек те сабырлы кісінің -обком секретарының қабылдауында отырған еді. Ауданның жайын, егжей-тегжейіне дейін сұрай келіп ол Асановқа: "обком секретары ауданымызға келмеді деп іштей өкпелейтін де боларсындар. Міндетті түрде барамын. Ал осы күнге дейін астық ананың аясынан шыға алмай келгенімізді өзің түсінесің ғой" деген болатын.

"Неге түсінбейін, түсінемін ғой, Илья Иванович. Биыл тың, тыңайған жерлер облыста мол игеріліп, мол өнім алынды. Соның нәтижесінде облыс Отанға өткен жылдардағыдан әлдеқайда көп астық тапсырды. Ел байлығын молайту, Отан қуатын арттыру қамында облыста істелген бұл игілікті іске сізбен бірге мен де қуанбайды дейсіз бе, шексіз қуанамын, Илья Иванович. Мен тек өзім шыққан төбеден ғана қарауыл қарайтын да шығармын. Сізге қарағанда мен шыққан төбенің аласа екені де рас. Сізге биіктен барлығы да жақсы көрінетініне шек келтірмеймін. Бірақ кейде сол аяқ астында көрінетін төбенің ойлы-шұқыры тау басындағы адамның көзіне тегіс шалынбай қалатыны да болушы еді ғой. Менің сізге өз ауданымыздағы ой-шұқырды аралатып жүріп айқын көрсеткім келеді. Менің "облыс басшылары бірыңғай егін шаруашылығымен шұғылданып, мал шаруашылығын тасада қалдырады. Олар егін шаруашылықты ауданға жиі барып, мал шаруашылықты ауданға бас сұқпайды" -дей беретінімнің де мәнісі осында. Біздің -малшылардың да, олардың ішінде, біздің ауданның Рақым, Жапар сияқты қарт шопандарының да Отанға облыс еңбекшілерінің астықты мол бергені сияқты, мал өнімдерін де көп бергіміз келеді. Биылғы шыққан мол астық жиналып алынбай, ысырап болып босқа қалған болса, сіздің де ішіңіз күйіп, жаныңыз қиналмас па еді. Сол сияқты бітік өскен егіндей мол дүниенің -еттің, сүттің, жүннің ысырап болуына мен қалай қиналмай отырмақпын. Осы жай үшін менің қалай қайғырып, күйзелетінімді білесіз бе сіз? Жаңа келген адамсыз ғой, әлі жайымызбен танысқан жоқсыз, сондықтан білмейтін де боларсыз. Оның үстіне ауданға келмей айқын біле алмайсыз да ғой. Білмесеңіз айтайын: бұл жай үшін қатты мазасызданамын мен, Илья Иванович. Қораға ұя салған қарлығаштай қанаты дірілдеген сол бір мазасыздық менің кеудемде отыр. Ол мазасыздықты сейілту үшін маған сіздің көмегіңіз керек... Қашан келесіз. Мен сізді күтудемін, Илья Иванович..."

Ертеңінде Курочкин облысқа қайтпақ болып, қоштасу үшін Асановтың кабинетіне кірді. Кабинетте Асановпен бірге ауатком председателі Қоңырбаев отыр еді.

-Түнде шаршап келген боларсыз, -деп сұрады одан Асанов.

Курочкин шаршамағанын айтып, малшылар арасында болған соңғы екі күнді қуана есіне түсірді.

-Қандай тамаша адамдар! -деді ол екі қолының алақанымен көзге көрінбейтін әлде бір нәрсені салмақтай отырғандай. -Керемет адамдар екен шопандар.

-Жалғыз шопандар ғана емес, барлық малшыларымыз солардай, -дейді Асанов. Оның да өңіне лезде жылылық жүгіре бастайды. Бұл сөздерді ол әрі қуаныш, әрі мақтаныш ретінде айтады.

-Мен қалада туып, сонда өстім, қалада қызмет істедім, -дейді Курочкин. - Шынымды айтсам, шаруалар ортасында, оның ішінде малшылар арасында болып, оларға зер сала қарағаным да осы жолы еді. Қандай жайдары, ақкөңіл, ашық жанды адамдар десеңізші!

Курочкин қайтуға жиналғанын айтып, орнынан тұрып "не сәлеміңіз" бар деп сұрады.

-Жолыңыз болсын, -деді Асанов та орнына көтеріліп. -Бір ғана тілегіміз бар сізден: осы ауданда көргендеріңіз бен одан шығарған қорытындыңызды облысқа айта барыңыз, басшылардың құлағына салыңыз. Обком секретарьларына облыстық ауыл шаруашылық басқармасының мал шаруашылығын өркендетумен шұғылданғысы келмейтінін айтыңыз. Осыдан басқа не айтамыз біз...

Олар қол алысты.

Курочкин шығып кеткеннен кейін кабинетке Қоңырбаев пен Асановтан басқа тағы екі-үш бюро мүшелері келіп кірді. Солармен ілесе кірген көмекші қамыс мәселесіне байланысты шақырылғандардың тегіс жиналғандығын хабарлады.

-Кірсін, ендеше бастайық, -деп Асанов орнына отырды.

5.3. Ауыл Баласы

(Шофердің әңгімесінен)

Маған адресі бала қолымен жазылған үшкіл хат әкеліп берді. Ішін ашып қарасам, осыдан екі ай бұрынырақ, командировкада болған шағымда, бір колхозда кездескен бала жазыпты. "Ағай, -депті ол хатында, -мен қазір 4-класста оқып жүрмін. Алты рет "бестік" баға алдым. Астығымыз өте көп. Өзіңіз көрген біздің

ауылдың балалары қазір тегіс оқуда. Кеше Омар ағай біздің мектепке келіп, жазда жұмысты жақсы істегеніміз үшін бізге колхозшылар атынан алғыс айтты. Біз қатты қуандық. Тағы да айтатыным, сіз жіберген суретімді алдым, ағай, оныңызға көп рақмет. Мен сізге сол үшін рақмет айтайын деп хат жазып отырмын. Сіз суретпен қоса жіберген хатыңызда қыста колхозға қандай көмек көрсетуге ұйғардыңдар деп сұрапсыз. Оқудан бос кездерімізде колхоздың малын күтісеміз, ферманың жас төлдерін қамқорлығымызға аламыз. Осымен хатымды бітірдім, ағай. Қош болыңыз. "Жаңа жол" колхозының оқушы баласы Серкенбай деп біліңіз". Бұдан кейін хат жазылған дата қойылыпты.

Серкенбай, оның ауылы, оның құрбылары бірден көз алдыма келді...

Ол жаздың бір ыстық күні еді. Біз "Жаңа жол" колхозының шөп шауып, жинап, маялап жатқан пішеншілері арасындамыз. Колхоз партия ұйымының секретары Омар Молшин шөбі шабылған жермен жаяу жүрген бізбен қатарласа, ат үстінде келе жатып, озат пішеншілердің қажырлы еңбегі туралы баяндап келеді. Баурын талауға жабыса қалған бүгелекті артқы аяғымен серпіп жіберу үшін сәл бөгелген атын қамшылап қалып, парторг бізбен қайта қатарласты да, жеке малшылардың, шөп машинистерінің күндік нормаларын қанша асыра орындап келе жатқандығын тәптіштеп түсіндіре бастады...

Көпе салып, өгіз сырғысымен шөп тартып жүрген бір топ балаларға таяп келгенімізде, парторг олар туралы да жылы сөйлеп, жақсы мақтау айтты.

-Осы оқушылардың биылғы көмегі ерекше болып тұр, -деді парторг. -Оқу жылы аяқталғаннан бастап 30 шақты оқушы табан аудармастан шөпте жұмыс істеп келеді. Қазір 8 көлік сырғысы отау салушыларға шөп тасып жүр, соның бәрінде де балалар. Колхоздағы 12 көлік тырнауышын түгелдей оқушылар жүргізеді.

Парторг өгіз сырғысына мініп жанымыздан өтіп бара жатқан, басына күнқағары мыжырайып қалған ескі әскери фуражка киген баланы нұсқап:

-Мына жүрген Теңдіктер жұмысты тіпті үлкен кісіден кем істемейді, -деді де, оны күле қарап, көзімен шығарып салды. Содан кейін парторг қолымен нұсқап басқа балалардың аттарын атап, таныстыра бастады.

-Анау жүрген Қатай Есмақанов, мынау жүгіріп бара жатқан Мүбәрәк Қамзин, анау тұрған Қара Бөкеев, жаңағы Теңдік Төлепов -осылардың бәрі күн сайын 1,5 нормадан орындап келеді. Тіпті бұлардың ішінде норма орындамайтын біреуі жоқ.

Осы кезде парторг есіне әлде бірдене түскендей, ат үстінен еңкейіп, сұқ саусағымен менің блокнотымның ақ жерін түртіп тұрды да:

-Айтпақшы, тап осы жерге жазып қойыңызшы: "кішкене жылқышы" деп. Оның кім екенін соңыра айтамын. Жазып қойыңызшы, ұмытып кетіп жүрерсіз, -деп өтінді. Мен қарындашымды алып жазуға ыңғайлана бастағанда ғана ол саусағын тартып алып, атқа түзеліп отырды.

-Соңыра онымен өзіңізді сөйлестіремін де. Дәл сонымен кездескенімізге өзіңіз бар ғой, разы боласыз әлі.

Секретарьдың бұл сөзі бізді қызықтыра түсті. Кешке расында да парторг мақтаған "кішкене жылқышыны" көрмек болдық.

Біз пішенші балалардан ұзап шығып, көлік машинасымен шөп шауып жүргендерге келгенімізде де парторг балалар туралы айтумен болды.

-Олар қазір сырғы тартып жүргенімен, мына машинаға әкеліп мінгізсеңіз соның қайсысы болса да байырғы машинистерше жұмыс істеп кетеді, -деді ол балалар жаққа қарап қойып. -Анау күндері жаңағы Теңдік деген бала анау алдыңғы кетіп бара жатқан Акин Жәмидің машинасын, ол сырқаттаныпқалғанда, екі күн өзі айдады. Не машинаға ақау түсірген жоқ, не көлікті қажытқан жоқ...

Секретарь осы арада онымен біреу дауласқалы тұрғандай, өз сөзін өзі бөліп жіберіп, дау айтуға болмайтын әуенмен тез сөйлеп кетті.

-Сіздер оны айтасыздар-ау, -деді ол атын тебіне түсіп, бізге кезек қарап, біз дәнеңе айтпасақ та, -бұларға көлік машинасын жүргізу дегеніңіз ештеңе де емес. Олардың өздігінен жүретін шөп машинасын меңгеріп алғандықтарын айтсаңызшы. Тек біз, үлкендер, оларды машина маңына көп жуытпаймыз. Егер еркіне жіберсең, олар өздігінен жүретін бір-бір машинаға ие болып шығатын.

Парторгтың бұл сөздерінен балаларға деген аса зор разылық та, олардың осындай үлкен іске қолқабыс жасап, тамаша азамат болып өсіп келе жатқандығын шын сүйсіне мақтан етушілік те аңғарылды.

Біз ауылға келіп, колхоз конторының жанына тоқтағанымызда, күн жаңа ғана ұясына қонған кез еді. Күн батқан, жерде қалған қызыл шұғыла әлі де болса алаулап, жалын ата нұр төгеді.

Бірде-бірінің шатыры жоқ болғандықтан аласа да жатаған көрінетін балшықтан салынған тоқал үйлер үш қатар болып тізілген. Колхоз поселкесінің маңында бейсауат ешкім көрінбейді. Ауылдың бас жағында кірпіш құйып жатқан 3-4 адам бүгінгі жұмыстарын аяқтап, жуынып, үйлеріне қарай беттеп барады. Күндіз салқын қорада тұрып жаңа ғана ағытылған бірнеше жас құлын сыртқа қарай жайыла беттеп бара жатқан өнерлерінің маңында кішкентай бастарын кекжірейте, шашақ құйрықтарын тігіп алып, шырқ айнала шапқылап жүр.

Ауылдың орта тұсынан қолына құрық ілген бір бала астындағы тайын алшандата аяндатып, кәдуескі сақа жылқышылардай маңғаз қалыппен сол жылқыға қарай шыға берді. Бізбен бірге машинадан түсе беріп, оны көзі шалып қалған парторг:

-Кішкентай жылқышы міне кетіп барады, -деді де жіті басып барып, екінші бір үйдің бұрышынан басындағы бөркін қолына алып бұлғап, айқайлап оны шақыра бастады.

-А... а... ай... Серкенбай! Серкенбай, а... а... ай! Бері кел, бері кел!

Серкенбай парторгты көп айқайлауға мәжбүр еткен жоқ, артынан шыққан дауысты естіп, тайының басын кілт тартып тоқтай қалды да, тез бұрылып бізге қарай аяндады. Машинаны көргеннен және оның жанындағы адамдар өзін күтіп тұрғанын сезгеннен кейін бала егіліп бізге қарай құйындатып шаба жөнелер деп ойлап едік. Серкенбай шаппақ түгіл бүлік етіп желген де жоқ. Астындағы жал-құйрығы күзелген, сондықтан да ертегінің кішкентай қотыр тайына ұқсай түсетін бурыл тайды жайтаңдата аяндатып, бізге жақындай түсті. Серкенбайдың басына кигені үлкен артиллерист фуражкасы екен. Оның жылтыр күнқағары баланың екі көзін мүлде жауып кетіпті. Серкенбай бізге құрық бойындай жер қалғанда сол

жақ қолының кішкентай жұдырығына қысып ұстаған тізгінді шірей тартып тайын тоқтатты да, бүлдіргесін білегіне іліп алған қамшылы оң қолымен басындағы фуражкасын жұлып алып:

-Сәлеметсіздер ме, ағайлар, -деп бізге сәлем берді.

-Сәлемет пе, Серкенбай?

Парторг оған кәдуілгі үлкен кісіден қолын ұсынды Парторгке қолын еркін бергенімен, Серкенбай одан кейін ұсынған біздің қолымызды ұяла алды да, кішкентай алақаны біздің алақанымызға тиер-тиместен қолын қайтадан тартып әкетті.

Серкенбай Алтынбеков екі көзі отша жайнап тұрған келте танау, қағылез келген жұқа өңді сары бала екен. Үстіне көк түсті, өзіне шақ етіп кішірейтілген әскери гимнастерка киіпті. Тар балақты шалбары ат үстінде отырғандықтан да келтелеу көрінеді. Беліне жалпақ әскери белбеу буынған да, бурыл тайдың шылбырын беліне шалып алыпты. Өзінің кіп-кішкентайлығына қарамай, атқа отырысы тұғырдағы қаршығадай ойнақы да нық. Таралғысын өзіне лайықтап қысқартып алған үзеңгісін сәл шірене қозғап қояды.

Серкенбайдың оң аяғындағы ботинкасының бауы кендір екен. Соны көзі шалғандардың біреуі:

-Ой, батыр-ау, мына кендір бауың не? -деп еді, Серкенбай бұл жолы оған қысылмай жауап берді.

-Бұл жұмыс ботинкам, ағай. Бағана ұйықтап жатқанымда кішкентай балалар оның бауын шешіп әкетіп, жоғалтып тастапты. Жаңа жылқы өріп бара жатқан соң, мына бір қолыма түскен кендірді таға салғаным ғой.

-Басқа да ботинкаң бар ма?

-Бар, -деді де ол жымыып төмен қарады. Оның сол күлімсіреген жұқа ернінде сәбилікпен астасқан сүйкімді бала мақтанышы сезіледі.

-Неге жоқ болсын, -дейді парторг, Серкенбай үшін жауап бере. -Колхоздағы мол еңбеккүн табатындардың бірі осы Серкенбай. Ол оқу аяқталғаннан бері -бірінші

июньнен бастап жылқы бағады. Күн сайын оның алдында 200-ден жылқы болады. Солай ғой, Серкенбай?

-Әнеу күндері ана бригадаға бөлініп кеткен сауын биелерімен 210 болып еді.

-Ол біраз күн ғана ғой. Орта есеппен екі жүз дейік. Ал жылқышыға жылқыны аман баққаны үшін әр жылқы басына үш сотыхтан еңбек жазылады. Екі жүзді үшке көбейтіңіз. Алты еңбеккүн бе? Серкенбайдың бір күнде табатыны. Ал оны үш айдың тоқсан күніне көбейтіңіз. Сонда оқу жылы басталғанша Серкенбай бір өзі қаншама еңбеккүн табады! Ал, биыл астықтың қандай шыққанын өздеріңіз көріп отырсыздар. Орта есеппен гектарынан 13-14 центнерді қайтсек те аламыз деп тұрмыз. Сонда колхозшыларға әр еңбеккүнге екі жарым килограмнан астық берсек, Серкенбайға осы еңбегі үшін 70 пұттан аса астық тиеді. Оның үстіне еңбеккүнге ақшалай 5 сомнан айналады деп отырмыз. Сонда бұл екі жарым мың сом ақша да алады. Мұндай баланың жаңа ботинкасы болмайтын ба еді, ағалары-ау?

-Оншама астықты қайда қоясың? -дейміз Серкенбайға.

-Астыққа атам ие болады ғой, -дейді ол сенімді де байсалды жауап беріп. -Атам ендігі жылы асты-үстін тақтайлап жаңадан үй саламыз дейді. Астықты соған жұмсайтын шығар.

-Ал ақшаны қайтесің?

-Көп етіп кітап сатып аламын, оларды салып қоятын шкаф жасаттырамын. Немесе, атам Павлодардан сатып әкеп береді. Әйтпесе мұнда тақтай табу қиын.

Бағана жұмыс істеп жүрген балалардың бәрі де осы Серкенбайдай еңбек таба ма?

-деп сұрадық біз парторгтен.

Парторг басын шайқады.

-Олар да күніне күн, кейдеодан асыра қаратады. Бірақ олардың ешқайсысы да Серкенбайға жете алмайды.

Осы кезде Серкенбай шолақ танауын жоғары көтеріңкіреп қалып, бізге қарап сәл жымығандай болды.

-Түнде жылқы бағу, оны ит-құстан қорып, аман алып шығу -оңай жұмыс емес. Бұрын да жігіттің жігі-ақ жылқышы бола алатын. Шөп шабу басталып, байырғы жылқышыны машинаға алып қойдық та, жылқы бағуды кімге тапсырарды білмедік. Сол кезде біреулер осындағы ең атқа үйір де, тиянақты да бала, бір бақса, осы Серкенбай бағады дегенді айтты. Серкенбайды конторға шақырып алып, "түнде жылқы баға аласың ба" деп сұрағанымызды, "бағамын" деп құлшынып шыға келмесі бар ма, мұның. Оған сенбедік те, мектеп баласы жылқы баға алады деген кімнің ойына келсін, алғашқы күндері түнде барып қайтып, бақылап жүрдік. Жоқ, жылқышы болса, Серкенбай болсын. Ұйқыға сергек, қажымайтын мықты, тіпті айсыз қараңғыда да қорықпайтын батыр болып шықты бұл. Міне, содан Серкенбай жылқышы болып кетті.

-Ал енді бағанағы балалардың ншңнде Серкенбайдан әлдеқайда үлкендері толып жатыр. Солай ғой, Серкенбай?

-Теңдік те, Қатай да, Мүбәрак та -бәрі де менен үлкен, -дейді Серкенбай.

-Әне көрдіңіз бе? Ал, Серкенбай колхоздың нелер асау тайларын жалғыз үйретеді. Биыл қанша тай үйреттің, Серкенбай?

-Төрт тай. Осы бурылмен бесінші.

-Мына ағаларыңа тайды қалай үйрететініңді айтшы.

-Мініп үйретем.

-Жоқ, сен толықтап айт. Асау тайды қалай ұстайсың, қалай мінісін, -соның бәрін дұрыстап айтсаңшы. -Үйрететін тайды енесі болса енесімен, енесі болмаса басқа жылқылармен қоса айдап әкеліп қораға қамаймын, -деді Серкенбай тайының тізгінін қозғап қойып. -Содан соң тайға бұғалық саламын да, жүгендеймін. Алдымен тайды желкесінен, тамағынан, арқасынан біраз сипап-сипап аламын да, оған ер саламын.

-Ерді қалай саласың?

-Алдымен ішпекті саламын. Содан кейін тағы бір жеңіл тоқым салып, үстінен ердің өзін саламын. Содан кейін тайды ерімен далаға жетелеп алып шығамын да, оны біраз шаптап ұрып тулатамын.

-Неге тулатасың?

-Сонда тайдың қытығы басылады.

-Содан соң қайтесің?

-Содан соң мініп аламын. Егер тай мөңкісе басын тартып, жоғары қарай көтере беремін. Басын көтеріп ұстағаннан кейін тай қанша мөңкігенімен мойнын ішіне ала алмайды. Содан кейін шауып-шауып келемін де, тайды суытамын, егер ол семіз тай болса, таң асырып қоя беремін. Сонымен тай бас біліп, үйретіліп кетеді.

-Осыдан екі-үш күн бұрын түнде болған қатты жауын естеріңізде болар, -деді парторг, -түні бойы найзағай жарқылдап, күн ауық-ауық, шатыр-шұтыр күркіреді де тұрды. Сол түнде шөп басындағы әйелдердің көпшілігі күннің күркірегенінен қорқып ұйықтай алмай шықты. Серкенбай осы түнде далада жылқы ішінде болды. Қанша мықты болсаң да осы түнде қорыққан шығарсың деп ойлап едік біз мұны...

-Жоқ, қорыққаным жоқ, -дейді Серкенбай бұл жерде тез сөзге араласып. –Бірақ, су жаман өтті үстімнен. Жылқыны анда-санда күн жарқ еткенде бір-ақ көріп қаламын да, оқшау жүргендерін күннің жарқылымен қайтарып әкеліп қалың жылқыға қосамын. Таң ата әбден су өткеннен кейін бар жылқыны маяның ішіне әкеп иірдім де, атымды құрығыма байлап, бір маяны үңгіп, соның қуысына кіріп кеттім.

-Атыңды беліңе неге байламадың?

-Ат бірдемеден үркісе, онда өзімді жазым етеді ғой.

-Ондайды білмесе, жылқышы бола ма, -дейді парторг оның тауып айтқан сөздеріне разы болып. –Ал енді оның кітап құмарлығын айтсаңыздаршы. Осы колхозда Серкенбай оқымаған кітап кемде-кем шығар. Солай емес пе, Серкенбай?

-Балаларға арналған кітаптың бәрін де оқыдым.

-Нешінші класта оқисың?

-Үшінші класты отлично бітірдім, ағай.

-Түнде, жылқы бағып жүргенде, қасқыр келсе қайтесің?

-Тұра қуамын. Қуып жетіп құрықпен басқа бір саламын.

-Сенің астыңдағы тайың қасқырға жете ала ма?

-Жоқ, қазір жылқыға барған соң үлкен ат ұстап мінімін. Әйтпесе кісі таймен жылқы бағушы ма еді?

-Қара сөзін, -дейді парторг сүйсіне күліп. –Сөйлесіп көр, біздің кішкентай жылқышымен.

Серкенбайдың бұл сөздеріне жалғыз парторг қана емес, бәріміз де мәз бола күлістік. Серкенбай осы кезде қамшысын ыңғайлап алды да, парторгке қарап:

-Мен жүре берейін бе, ағатай? –деді.

Бізден рұқсат алғаннан кейін ол тайының басын бұрып алып, екі тақымын қысып кеп қалып еді, бурыл тай аспанға тіке шапшып, киікше бір рет орғып түсті.

-Өй, ақырын, жығылып қалма, -дегенімізше болған жоқ, ол бурыл тайды бұлтаңдатып жылқыға қарай желе жөнелді. Бағанадан бері біздің оны бөгеп тұрғанымыз әлде ішін пыстырды ма, әлде үлкендермен әңгіме оның бала көңілін шарықтатып жіберді ме, әйтеуір, Серкенбай бурыл тайдың басын ауылдан шыға қоя берді де, топылдата шауып, лезде ұзап кетті.

-Жігіт! –дедік оның артынан қарап қалған біз.

-Айтпадым ба, бағана сіздерге, оны көрсеңіздер разы боласыздар деп. Айтқаным келді емес пе, ә?

...Ертеңінде күн шыға ауылға жылқы келді. Бұл келген ауыл адамдарының сауын биелері мен бірен-саран мініс аттары екен. Өзге жылқы тегіс жұмыс басында – колхоздың Ақбаз участогінде қалдырылса керек. Ауылға келген бір топ жылқының шет жағында ұзын құрығының бауын салбырата көлденең ұстап Серкенбай келе жатты.

Кешегі бурыл тай құйрығы шолтиып, жылқының ең соңында келе жатыр екен. Оны алдымен көзі шалған колхоз ұстасы Темірғали Ысқақов:

-Әне, Серкенбайдың төл аты, -деді күліп. –Өзі осы тайды тым жақсы көреді, жүйрік болады деп мақтайды. Жылқыға үйір бала ғой, білсе біле ме деймін.

-Жоқ, онысы рас, -дейді оның сөзін қостап, ұстаның көмекшісі Қамза Омаров та, -
бурыл тайдың аяқ тастасының өзі-ақ оның пысық, шымыр жылқы болмағын
аңғартады.

Біз ұста дүкенінен шығып, жылқы беттеп келе жатқан құдық басына қарай
жүрдік. Нокта, жүген ұстаған бір-екі бала мен екі-үш кемпір Серкенбайдың
жолын тосып тұр екен. Серкенбай жақындай бере олар жылқышыға өтініш айта
бастады.

-Серкенбай, апам саған көк биені маған ұстап берсін деді, -деп Серкенбай
шамалас, бірақ одан гөрі бостау келген шегір көз сары бала елден бұрын өз
өтінішін айтып қалды.

Серкенбай оған ат үстінен:

-Сен тұра тұр, -деп үлкен кісіше бір маңыздана қарады да, басын шұлғып тастап,
елпек аяндап келе жатқан астындағы торы аттың тізгінін ірікпестен, оң қолына
таяқ пен ноктаны қоса ұстап, анадай жерде ілби басып келе жатқан бүкір
кемпірдің қасына барып бір-ақ тоқтады.

-Әже, үйіңізге жүре беріңіз. Қазір биенізді айдап барып беремін.

-Өркенің өссін шырағым Серкенбай, -деп кемпір бүкендеп қайтадан үйіне қарай
жөнелді.

-Қапысыз пысық, қалтықсыз инабатты бала, -дейді ұста ала аяқ торы құлыны бар
жалпақ торы биені кемпірдің үйіне қарай айдап бара жатқан Серкенбайға қарап.

Кемпірдің үйіне қайта оралып, бозөкпе сары баланың биесін ұстап бергеннен
кейін, Серкенбай бізге қарай аяндады.

-Сәлемет пе, Серкенбай?

-Сәлеметсіздер ме, ағайлар!?

-Күзет қалай өтті?

-Жақсы! –деп ол маржандай тізілген қой тістерін жарқырата күлді. Осы бір күлкі
түні бойы ат соғып, ұйқы қалжыратқан жас жылқышының сүйкімді сәби жүзін
онан әрі нұрландыра түскен тәрізденді.

Мен Серкенбайды тайына мінгізіп, суретке түсіріп алдым. Қалаға барғаннан кейін суретін жасап, бір данасын өзіне жіберуге уәде еттім.

Кетерімізде Серкенбай менің атымды сұрады.

-Нұржан Әділханов, -деп аты-жөнімді айтып, адресімді жазып бердім.

Хат сол Серкенбайдан келген еді. Мен ол хатты барлық таныстарыма оқып бердім. Ол туралы барлық адамға осындай сүйсіне баяндағым келеді.

5.4. Комбайншы

-Әрине сіз мен туралы қысқаша ғана жазатын боларсыз, -деді ол темекісін тартып болғаннан кейін, отын өшіріп жатып. –Мен бір атақты, белгілі адам емеспін ғой көп етіп жазатын. Мен бар болғаны орта ғана комбайншымын. Сондықтан өте қысқа жазуыңызды өтінемін. Ол үшін мен де қысқа қайырып отырайын.

Біз сол орта комбайншы туралы көбірек жазу керектігін, өйткені МТС-тің негізгі жұмысын жеке рекордшы адамдар емес, сол орта адамдар атқаратындығын айтып, одан өзі туралы «қысқа қайырмай», толық етіп баяндауын өтінеміз. Мәселе олай болатын болса, Арынов мүмкіндігінше толығырақ баяндауға тырысатындығын айтып, әңгімеге кірісті.

-Менің туып өскен жерім де, қазіргі жұмыс істейтін жерім де Куйбышев ауданындағы өздеріңіз білетін атақты «Лениншіл» колхозы. МТС-іміз Коминтерн деп аталады...

1928 жылы «Лениншіл» колхозы ұйымдасқанда, Арынов соның алғашқы мүшелерінің бірі боп артельге кіреді. Ол колхоздың алғашқы мүшелерінің бірі ғана емес, оған келген алғашқы тракторларды жүргізушілердің де бірі болады. Отызыншы жылдардың аяқ кезінде комбайн жүргізеді. «Қазір «Победа», «Москвичтеріңізді» де зырылдатып кете аламыз» деп қояды ол. Отан соғысы кезінде Қозыбек ауыр артиллерияда қызмет істейді. Ертіс жағасынан Эльба жиегіне дейін барады.

-Павлодар –Берлин –Павлодар –менің Отан соғысы кезіндегі маршрутым осы, - дейді Арынов мақтана күлімсіреп.

Армиядан қайтқаннан кейін ол тура МТС-ке келіп, бірден жөндеу жұмысына (армиядан 1945 жылдың қысында қайтқан) кіріседі. Соғыс кезінде өзі аңсап сағынған машиналарын –тракторларды, комбайндарды жөндеседі. Келесі жылы тағы да комбайнға мінеді. Міне, содан бері ол, пароходын ешқашан да қайырлатып көрмеген Ертіс өзенінің қарт капитандарындай, комбайн штурвалын берік ұстап келе жатыр.

-«Балапаныңды күзде сана» -дейді орыс мақалы. Осы мақал бейне біздің механизатор туысқандарға арнап шығарылған сияқты. Олай дейтінім: біздің көктемгі, жазғы еңбегіміздің, тіпті бүкіл бір жылдық жұмысымыздың қорытындысын тек қана күз көрсетеді. Бұл жөнінен келгенде күзді нағыз ұқыпты, тиянақты бухгалтермен ғана теңестіруге болады. Бухгалтер –күзге биыл да менің өкпе-назым жоқ.

Осылай дейді де Арынов биыл 375 гектардың орнына 586 гектар жердің егінін жинағандығын, сол үшін бір айлық еңбегіне 2800 сом ақша, 72 пұт астық тигендігін, ал шабылған егіннің түсіміне сыйлық ретінде тағы да 25 пұттай астық алуға тиіс екендігін баяндайды. Бұдан кейін ол өткен жылы 620 гектардың егінін жинағандығын айтып, биыл былтырғыға қарағанда гектар санының неге аз боп шыққандығын түсіндіреді.

-Бұл бір есептен аз да емес, -дейді ол. –Патшалық Россияның шаруасы осындай егінді қанша уақытта жинап үлгірген болар еді деп ойлайсыз , а? Міне біз мұны МТС-те есептедік. Бұл бір шаруаның әйелі мен екеуінің өмір бойына жинауына жетеді екен. Көрдіңіз бе? А біз мұны бір маусымда жинап кете береміз.

-Түсінікті, түсінікті: техника демексіз ғой. Әрине трактор мен комбайн! Бірақ оның үстіне сол техниканы жүргізуші адамдардың мамандығына да байланысты. Кейбір МТС-терде бір маусымда 150-200 гектар жердің астығын әрең жинап үлгіретін комбайншылар да әлі де бар екендігін ескеріңіз. Хрущев жолдастың МТС-тердің жұмысын жақсарту үшін маман механизатор кадрлар керек деуі тегін айтылған сөз емес. Сіз бәрібір техникасыз ештеңе өнбес еді дейтін шығарсыз. Оныңыз да дұрыс. Екі айтып, бір айтып менің комбайн мен тракторды сөз ете беретінім де сол ғой. Айтқаным айтқан: шаруаның машинасыз күн көруі мүмкін емес!

-Биыл былтырғыдан егінді аз жинауымыздың бір себебі мынау, -дейді ол. – Былтырғы егін сұйығырақ болатын. Ал биыл орта есеппен гектарынан 13 центнерден өнім жинадым. Гектар саны аз болғанымен, түсім жағынан биыл былтырғыдан әлдеқайда артық.

Біздің бұл айырмашылықты аңғара алмағанымызға комбайншы масаттанып қояды.

-Сіздер цифрға ғана қарайсыздар ғой, -дейді ол жымыңдап. –Біз, механизаторлар цифр мен сапаға бірдей қараймыз.

Барлық егіс көлемінің гектарынан орта есеппен 13 центнерден өнім алу –біздің облыстың қазіргі жағдайында елеулі табыс болып есептеледі. Мұның өзі механизаторлардың да, агрономдардың да, колхозшылардың да қажырлы еңбегін талапеткендігі сөзсіз. Колхозда егіннің бітік шығуына Арыновтың азды-көпті болсын тікелей қосқан үлесі бар. Өйткені ол дайын егінді шабушы ғана емес, сол егінді салушы да өзі болды. Бұл жерде ол сәл күлімсіреді де, мынадай бір уақиғаны есіне алды.

Колхозда тракторшылар жетіспегендіктен көктемде Арынов тракторға мініп жер жыртты. Алғашқы күні Қозыбек «оркестрге» қосылып, ыңыылдап ән салумен болды (ол кейде тракторын «оркестр» деп те атайды). Тракторың тоқтаусыз жүріп, қара жерді белгілі тереңдікте қайыстай тіліп келе жатса, ең бастысы артында мұз жарғыш кемеңің капитанындай боп, плугтің тістерін бірде сәл жоғары көтеріп, бірде төмен түсіріп, қопарылған жер қыртысына маңыздана қарап отырған тіркеушің болса –несіне ән салмасқа! Кейде бір, патефон инесінің сынық пластинканың жарықшағынан шыға алмай, әннің сол жеріндегі сөзі мен әуенінің қайталана беретіні сияқты, тракторшының да күні бойы өзі сүйген бір әнді қайта-қайта ыңырсып айта беретіні болады. Ол ырғақ айтушының аузына дамылсыз келіп орала береді, бірақ айтушы оған шамданбайды да, таңданбайды да. Сөйтіп ол күні Арынов:

Беріп кет сақинаңды мыс та бол-са-а-а-ау,

Жүрейік күліп-ойнап о-һо-һоу, қыс та бол-са-а-а

деп ыңырсумен болады. Кейде ол артына бұрылып, тістері ақсия тіркеушіден:

-Қалай, мұз жарғыш капитан? –деп сұрап та қояды.

Ондайда тіркеуші:

-Рақмет!

-Өзірге қоятын кінәміз жоқ!

-Сені делбешіліктен түсірмеймін!.. –деп қысқа-қысқа жауап қайырады.

«Делбеші! Неғылғанмен делбешімін. Тапқан тенеуін!» -деп мырс етіп күледі де, Арынов бұрынғысынша, сол ырғақпен бірақ басқа өлеңдерді айтып ыңырсиді береді.

Қара жер өлсем орным сиз болмай ма-а-а-ау,

Өткір тіл бір ұялшақ о-oho-hoу қыз болмай ма-а-а...

Арыновтың жайшылықта нұр көңілділігі ұзаққа созылмады. Кешегі күлімсірегенде нұр шашатын қой көзінен, ертеңінде ашу мен ызаның оты жалтылдайды. Ол өмірі бір күлмеген адам сияқты, анда-санда болса да ақ тістері жалт етіп те көрінбейді: тек сирек біткен сарғыш қастары үнемі жан-жағына суық ызғар шашып тұрған тәрізденеді. Бүгін ол кешегісіндей «Қалай, мұз жарғыш капитан?» деп артындағы тіркеушіге де жиі бұрылып қарамайды. Арыновтың көңілділігін бұзған да сол тіркеуші мәселесі болатын.

Уақиға былай болды: Ертеңінде Қозыбек кезек ауыстыруға тақта басына келгенде, оның кезектесі таңқы мұрын, бадырақ көз қаңылтақ келген жас жігіт трактордан қарғып түсіп, Арыновтың алдына келді де, оң қолын шекесіне таяп:

-Жолдас капитан, «С -80-нің» ешбір ақауы жоқ Қосқа қарай кетуіме рұқсат етіңіз! –деді.

Жас тракторшының бұл қылығымен мұндай көңілділігі алғашында Арыновқа ұнап та қалған еді. «Жігіт, -деп ойлады ол, -қабағын да шытпайды». Бұдан кейін тракторға, плугке көз жүгіртті де:

-Ау, тіркеушің қайда? –деді Арынов.

-А, ол менде болған да жоқ! –деп жас тракторшы бұрынғысындай тақ етіп жауап берді. –Бәрін де өзім реттеп отырдым.

-Өзім, өзім!.. Қандай правоң бар өзіңнің тіркеушісіз жер жыртуға, а?

-Егер жібермесе, -мен оны топырақтан жасайын ба?!

Жас тракторшы томырықтана бастады. Ол алғашқыдағы сымдай түзу қалпын тастап, екі қолын артына айқастыра ұстады да, басын оңға қарай сәл қисайтып, таңқы мұрнын көтере көкке қарады. Мұның бұл тұрысынан Арыновтың жанын шағып аларлық бір улы сөз іздеп тұрғандығы аңғарылғандай еді. Бірақ оның аузына ондай сөз тезірек келіп түсе қоймады.

-Жүр бері! –деді Арынов оған өктем дауыспен. Арыновтың қарс жабылып кеткен қабағына көзі түскен жас тракторшы, одан жасқанды да, үндеместен соңынан ерді. Арынов қоншынан тұтамдай сары «кездігін» (бүктемелі метрлік өлшеуіштің жартысы) суырып алды да, еңкейіп тұрып жыртылған жердің тереңдігін өлшеді. – Көрдің бе, қанша таяз жыртықаныңды?

-Агроном!.. –деді жас тракторшы теріс айнала беріп, оны кекете мысқылдап.

-Агрономнан басқа кісі ертеңгі күннің қамын ойламау керек пе, сенше?

-Ертеңгіге есек қайғырсын! –деді де ол жас қоразша тәкаппар аяндап жөнеле берді.

-Әй, не дейсің?

-Саңырау болсаңыз, құлақ дәрігеріне барыңыз!..

Кеудесін ыза кернеген Арынов жолбарысша атылып барып, қарулы қолдарымен иығынан бүре түсті де, оның қаңылтақ денесін жерден мысықша көтеріп алды.

-«Ертеңгіге есек қайғырсын» дейсің бе? Мұндай кері кеткен, зиянды мақалды қайдан үйреніп жүрсің? Кім үйретті деймін оны саған, ә? Дәл осы сөзің үшін мұрныңды бет қылып жіберейін бе? Ертең үшін күрес –коммунизм үшін күрес екенін түсінесің бе сен өзің?

Қанша тырбаңдаса да аяғын жерге жеткізе алмай, не істерін білмей қатты сасып, көзі апалақтап кеткен жігітті жерге түсірді де:

-Қол бұлғауға да тұрмайсың сен, -деп Қозыбек ентіге басып, тракторға қарай жөнелді. –Ертеңгіге есек қайғырсын –тьфу, сөзінің түрін. Сен бар ғой тракторшы емессің –күшіксің!..

Ашуға булығып, адымдай басқан Арынов өз тіркеушісінің келіп, плугті айнала күйбеңдеп жүргенін жаңа ғана аңғарған еді. Арынов жанына таман келген кезде тіркеуші белін жазып түрегелді де:

-Делбешім, сенікі дұрыс. Үйрету керек ондайларды! Ал кеттік, -деді.

Арынов үндеместен тракторын оталдырды да, тақтаны бойлай жүріп кетті. Көпке дейін оның ашуы тарқамады. Бұл уақиға қанша ұмытайын десе де, қайта-қайта есіне түсе берді, ол есіне түскен сайын «ә, күшіктің сөзін», «үйретермін мен саған ертең үшін қалай қайғыруды» деп тістене күбірлеумен болды...

Арыновтың тіркеуші үшін айтысып, нерві бұзғаны бір ғана бұл емес. Колхоздың тіркеушіге берген адамдарын екі күннен кейін басқа жұмысқа қайтып алуы немесе түнгі кезекке тіркеуші жібермеу сияқты уақиғалар мұнда жиі кездесетін. Тіркеуші жібермегені үшін егіс бригадирі мен озат тракторшылар үнемі сөзге келісіп, тіпті кейбір қайсар тракторшылар «тіркеуші бермесен жерді жыртпаймын» деп тұрып та алатын.

Бір күні кешке Арыновтың тіркеушісі келмей қалды. Оның орнына анадайда торқасқа атты бүлкектетіп колхоз бригадирі Түсіп келе жатты. Түсіп Қозыбектің тіркеуші күтіп тұрғанын аңғарды да, трактордың бағытына қарай екі-үш рет камшысын сілтеді. Оның мұнысы «тіркеуші болмайды, жүре бер» дегені еді. Бірақ, бригадир камшысы, баскиімімен қанша ишарат берсе де, трактор орнына тапжылмады. Бригадир атын тебіне түсті.

-Әй, Қозыбек, жүре бер. Бүгін сенің тіркеушіңді басқа жұмысқа жіберіп қойдық, -деді ол тракторға жетер-жетпестен тісі ақсия күліп.

-Жүрмеймін, -деді Арынов, -тракторға бекітілген тіркеушіні басқа жұмысқа жегуге қақың жоқ.

-Әй, Қозыбек-ай, сенің бір өстетінің бар. Бәрібір колхоз жұмысы ғой, ол менің үйімнің шаруасын істеуге кеткен жоқ. Басқа адамның реті болмай қалып...

-Ештеңені де білмеймін, -деді Арынов түсін суыққа салып. –Қашан тіркеуші келгенше мен осы орыннан қозғалады деп ойлама. Бір де. Екіншіден, қанша сағат бос тұрсам, соны бригадир сенің мойныға жаздырамын. Білдің бе?

Түсіп сасқалақтай бастады. Ол Қозыбекке құрдастығын базына қалып, енді жеті түнде адамды қайдан табамын деп, жалынып та көрді. Бірақ оған Арынов селт етпеді.

-Ештеңені де білмеймін? Маған тіркеуші керек!

-Апыр-ау, енді қайт дейсің, өл дейсің бе, Қозыбек-ау?

-Жоқ, өлме, адам таба алмасаң, бір түнге ештеңең де кетпейді, өзің тіркеуші бол.

-Қой, о не дегенің? –деді Түсіп Қозыбек қалжыңдап тұрған шығар деп ойлап.

-Түкте қоятыны жоқ. Трактордың тіркеуші жоқтықтан бос қарап тұрғандығы туралы қазір барамын да МТС-ке хабар жібертемін. Жауабын өзің бер.

Осыны айтты да, Арынов шынымен қосқа қарай беттеді. Мұның ойын емес екенін түсінген. Түсіп, онсыз да тыныш тұрған торқасқа аттың тізгінін қатты бір тартып, шаужайлап қалды да, амалсыздан оң жақ үзеңгіден аяғын босатты.

-Әй, Қозыбек, тоқтай тұр, бері кел...

Түсіп Арыновтың бір «қисайса» айтқанына жетпей тынбайтынын білетін. Ол «ертеңіне есек қайғырсын» деген бір ауыз сөз үшін қаншама «шу» көтерді десеңші. Аудандық газеттің «Еңбекке социалистік көзқарас туралы» деген мақаласында бұл жөніндегі Қозыбектің пікірі өте дұрыс екендігі көрсетілді. Осыдан екі күн бұрын ғана ол мақала колхоз бастауыш партия ұйымының ашық жиналысында талқыланып, соған байланысты жеке коммунисттердің басындағы кемшіліктер қатты сыналды. Әрине, ол жиналыста егіс бригадирі Түсіптің де аты аталмай қалған жоқ. Және өте орынды аталды, оны Түсіптің өзі де мойындаған болатын. Ал кеше ғана аудандық партия комитеті секретарының өзі қос басында «Коммунизмнің көз көріп отырған белгілері» деген тақырыпта баяндама жасады емес пе? Сонда бірінші секретарьдің өзі коммунизмнің белгілері біздің колхозда да, оның адамдарында да бар екендігін айта келіп, Арыновтың алдағы іске күні бұрын қамқорлық жасау жөніндегі пікірін сол қасиетті белгілердің бірі ретінде атап айтты. Оның үстіне Қозыбек қатардағы механизатор болғанымен аудандық партия комитетінің мүшесі. Ендеше... Жолдастық, құрбылық өз алдына, бірақ оның ұсынысымен есептеспей болмайды... Сөйтіп, колхоздың егіс бригадирі бір

түн амалсыздан тіркеуші болады. Бірақ бұдан кейін ол трактор тіркеушілерін басқа жұмысқа жіберу дегеннен мүлде тыйылады.

Сол түнде колхоз басқармасының кезексіз мәжілісі болады. Жиналыс болсын, мәжіліс болсын бригадирдің қажет емес уақыты бола ма? Салған жерден-ақ Түсіпті іздейді. Үйіне кісі жіберіледі. Жоқ. Фермадан іздестіреді. Жоқ. Қос басына кісі шауып барып келеді. Онда да Түсіп жоқ. Енді оның үй ішінің мазасы кететіндігі айқын іс қой. Таң атқанша әйелі сұрау салады, түні бойы балалары ұйықтамайды. Тек күн шыға ғана тор қасқа аттың үстінде екі аяғы салақтап, үсті басын шаң басқан Түсіп келе жатады. Аттан түсер-түспестен-ақ әйелі оны қыспаққа алады. «Қайда жүрдің?», «Қайда қондың?» - белгілі ғой әйелдің осыдан бастайтыны. Түсіп «қоста қонып қалдым» дейді. «Жоқ өтірік мұның», дейді әйелі, «түнде сені қостан таба алмай келген». Енді ол көп бұлталақтамай түні бойы тракторда тіркеуші болғанын айтады. «Ә, Жәмилаға жаның ашыған екен ғой" деп әйелі одан сайын бұлан-талан болады. Қозыбектің тіркеушісі колхоздың басқа жұмысына жіберілгендіктен, соның орнына тіркеуші болғандығын, Жәмиланың тракторының маңайына да бармағандығын айтып, Түсіп көшеде тұрып әйелінің алдында ант-су ішеді. Күйеуінің үстіндегі шаңды етігінің әр жеріндегі баттасқан майды көргеннен кейін ғана әйелі оған жылы шырай білдіреді.

-Қайдан білейін, түні бойы жоғалып кеткен соң...

-Одан да сенсіз жата алмаймын десесңші, -деп енді Түсіп әйеліне әзілдемек болады.

-Балалар іздейді, басқарма таппайды, әйтпесе сені қасқыр жейді деп қорқамын ба? –дейді де әйелі, -сонда да байқа, Қозыбекпен бірге болмаған болсаң, бәрібір қуып шығамын! –деген қорқынышты ескертумен Түсіпті үйге кіргізеді. Мұны таңертең сиыр сауып жатқан көрші әйелдердің бәрі де естиді.

-Бұл да аз, -дейді Арынов тағы бір мырс етіп күліп. –Сол күні шыққан «Жауынгерлік листоктардың» бас геройы тағы да Түсіп болады. «Тіркеушінің рөлі туралы» деген бас мақаладан соң «Уақытша тіркеуші» деген тақырыптың астына екі бағанаға бірдей сурет салынған. Суретте жер жыртып келе жатқан шынжыр табан трактор көрсетілген. Тракторшы артына қарай бұрылып «Е-ей» деп айғайлап келеді. Ал плугке аттай мінген Түсіп сияқты ұзын мұртты, дәл

сондай зор денелі біреу басы кеудесіне салбырап, қорылдап ұйықтап келеді (оның аузынан «ұх-х-х-х» деген, қорылдағанын бейнелейтін әріптер түгін сияқты атқып шығып жатыр). Шылбыры плуг үстінде ұйықтап келе жатқан адамның беліне байланған, бүйірі солықты тартқан ат жалын тікелейтін, аузын арандай ашып оған мойнын соза ұмтылып келеді. Бұл суреттің ең астына «Тіркеушіні басқа бір ұсақ-түйек жұмысқа орынсыз жұмсаған Түсіп бригадир, оның міндетін осылай атқарды» деген сөздер жазылған.

-Түсіп байғұс бұл сыннан сыбағасын армансыз-ақ алды, -дейді Арынов ол туралы әңгімесін аяқтай келіп. –Әсіресе колхозшы әйелдердің мысқылынан-ақ ол аяғын кесе-көлденең баса алмайтын болды. Күні бүгінге дейін колхозшы әйелдер күйеулері сәл кешіксе-ақ оны «уақытша тіркеуші болып келген жоқпысың» деген сұраумен қарсы алады.

-Сіз жаңағы өзіңіз жағадан алып сілкілейтін тракторшының аты-жөнін айтпадыңыз ғой, -дейміз біз Арыновқа, күлкімізді тиып болғаннан кейін. –Соны айтыңыз.

-Біріншіден, мен оны сілкілеген жоқпын, -дейді ол әзілден байсалды күйге көшіп. –Оны жағадан алып көтергенім рас, ол үшін кейін тиісті ескертпе алдым. Бірақ оған қолым тиген жоқ. Екіншіден, оның атын әдейі атамадым. Өйткені ол сол уақиғадан кейін нағыз механизатор боп кетті, жылдық жоспарын бір жарым есе асыра орындады. Сіздер қарсылық етпесеңіздер, ондай туысқанды менің тағы да жұрт алдында масқаралағым келмейді. Егер ол сол күйінде түзелмей кетсе, онда іс басқаша болар еді. Ал ескі сүйелдің орнын босқа күйдірудің не қажеті бар. Және мұның өзі тіркеушінің жетіспеуінен туған кірбің ғой. Бұдан былай біз тіркеуші үшін өйтіп нервімізді бұзбаймыз. Өйткені олар –тіркеушілер сентябрь Пленумының қаулысынан кейін МТС-тің маусымды жұмысшылары болып есептеледі. –Бұл жерде оның дауысы салтанаттырақ естіледі.

-Міне, көрдіңіз бе, -дейді ол содан кейін бас бармағын жоғары көтеріп, -егіннің шығымдылығын арттыру жолында мұнда біздің тіркеушілер үшін қаншалықты шайқасып жататынымызды партия қалай білген десеңізші?!

Совет Одағының Коммунистік партиясының мүшесі, қатардағы механизатор Қозыбек Арыновқа да бұдан ардақты ат, ол партияның ісінен қымбатты іс жоқ.

Шабуылға шығар алдында солдаттың өз өміріндегі ең қымбатты, ең ардақтысын есіне алатындығы сияқты, егін орағына кірісер алдында Арыновты тек осы сезім ғана билейді.

-Сіздің егін орағы кезінде комбайнның үстіне шығып көрген-көрмегеніңізді білмеймін, -деді Арынов әлденені ойына түсірмек болып бір нүктеген қадалған көзін сығырайта қысыңқырап. –Комбайншы үшін штурвал мостигінен рахат жер бар ма екен, сірә!?! Жерден үш метрге жуық биіктікте таңертеңгі тәтті ауаны сіміре жұтып, тақтаны бойлай сілтей жөнелесің. Трактордың екпінімен алдан соққан самал жел өз еншіңе жалғыз тигендей, бір сені ғана аймалап, аясынан босатпайды. Егер комбайншы жас болса, оның ұйпаланған шашын үлпілдете артына қарай тарап беріп, жасөспірім қызының бойын түзеп анадай әбігер болады ол; ал біз сияқты мосқал болса, оны да ебін тауып еркелете алады самал жел – жұмсақ алақанымен қасқа маңдайымыздан сипап, томпақ бет баланың ұртынан қысқандай, мұртымызды тартып-тартып едірейтіңкіреп қояды, бұл кезде сен өзінді генералдан бір де кем сезбейсің. Алдына қарасаң, сары алтындай жайқалған бойшаң, қалың егінді көріп мейірің қанады. Еңкейген кездегі сұлудың қоза сырғасындай дірілдеп ораққа түскен торсық басты сабақтар үсті-үстіне молайып, жазғытұры өзекті бойлап, өзенге қарай сарқырай аққан бұлақты еске түсіре, хедер арқылы комбайнның ішіне молотилкаға қарай тасқындап құйылады. Артыңызға бұрылып қарасаңыз, әлгінде жерде көрген сансыз сырғаларыңыз шүмектен бункерге келіп, теңіз түбінен жаңа ғана сүзіліп алынған маржандай сауылдап, сыбдырай төгіледі. Алғашқы жауынға алақанын тосқан жас баладай қуанғансыз шүмектің астына қос қолыңызды қатарлай әкеп жая қоясыз. Астаушалай тосқан алақаныңыз әп сәтте толып, толассыз төгіліп тұрған алтын дән бас бармағыңыз бен қолыңыздың қырын үсті-үстіне сабалап, бункердің түбіне құйыла түседі. Осы кезде сен өзінді тек қолыңа дән құйылып тұрғандай емес, білегіңе қайрат, бойыңа қуат еніп, жүрегіңе қуаныш құйылып жатқандай сезесің. Алақаныңнан аса төгілген осы дәндей, сол бір қуаныштың да шегі таусылмайтын, сабасы ортаймайтын тәрізденеді. Бұл алтын дән еліміздің ырысы, халқымыздың дәулеті екені еске түскенде, көңіл шоқтығы биіктеп, мәртебең өсіп жоғарылай түседі. Тіпті осы кезде сен өзінді биік аспанда құлашын кең жая қалықтап келе жатқан самолет үстінде отырғандай сезесің.

Іштілігі екі текше метрге таяу бункер тақтаның бір басынан екінші басына жеткенше-ақ, астыққа шүпілдей толып шыға келеді. Осы кезде сен күн салып қырман жаққа көз тігесің. Көз ұшында, қалың егін арасындағы борпылдақ жолмен шұлғи желген екі аттың басы қылт етіп кезек көрініп арбакеш келе жатады. Ол комбайнға жетіп, қабырғаласқанша сенің әбден тағатың таусылып, сабырың сарқылады. Тракторшыға белгі бересің де, амалсыздан «якорь тастап», тоқтап қаласың. Өйтпесіңе болмайды, астық бункерден асып барады.

Мұндай жерде кейбір комбайншылар, көлік сәл кешіксе-ақ, бункер ішіндегі астықты тақтаға ақтарып тастап жүре береді. Әрине бұл комбайншы үшін зиян да емес, оның есебі түгел, еңбегі толық. Өйткені ол гектар санын арттырып, күндік рекорд жасауға мүмкіндік алады. Мұндайға бір дәнігіп алған адамға, ол әдеттен құтылу қиынға түседі. Оның шабылған гектар, алынған түсімнен басқа еш нәрсені білгісі де келмейді. Сондықтан ол 5-10 минут көлік күтіп тұра алмайды.

Комбайн ақаусыз жүріп тұрғанда 5-10 минут тоқтап қалу дегеніңіз оңай да емес. Бұл –танауларынан еңтіге дем алып, елегізе ойқастап, тұяқтарымен тықырши жер тарпыған жүз сәйгүліктің егін арасында келе жатқан екі атты күтіп, жүрер жолынан қалып бос қарап тұруы деген сөз. Егер тізгінін тежемей жүз сәйгүліктің басын еркін қоя берсеңіз, 10 минуттың ішінде олар талай жардан қарғып, талай жолдан өтпес пе еді! Бұл да сондай.

Мұның мәнісі мынау. Трактордың моторындағы 60 аттың күшіне комбайн моторының 40 аттық күшін қосыңыз. Міне жүз сәйгүлік дегеніміз осы.

Тоқтап тұрған комбайн мен трактордың дүрілі, жұмыстың екпіні бойынды қыздырғандықтан ба, әлде арбакештің мотор күшіне қарыстай ғана жер болып табылатын қырман мен екі араға тепеңдеп сонша ұзақ жүруі ызанды келтіргендіктен бе, әйтеуір, тракторшы трактордың бір жерін майлап жатқанда, қырман жаққа ала көзбен қарап күйгелектене бастайсың. Комбайнның тоқтап қалғанын көргеннен кейін арбакеш те аттарын шапқылата айдап, қамшыны үсті-үстіне үйіріп саған жақындай түседі. Ол қанша тырбанып елгезектік көрсеткенімен, бәрібір сенің оған майға былғанған үлкен жұдырығыңды бір көрсетпей көңілің көншімейді. Арбакеш айыпты пішін көрсетіп, саған үн қатпастан, атын «шу-шулеп», комбайнмен қабырғаласа береді. Сен оның

«Дайын!» деген, өткен жолдардағыдай көтеріңкі емес, төменшік шыққан дауысын естігеннен кейін, тез рубильникті басып қаласың. Бункердегі астық, ішіне жем салып, арғымақ басына ілінген атдорба тәрізденіп комбайн элеваторының басында салақтап тұрған түбі ашық қапшық арқылы, төмендегі арба жәшігіне келіп құйылады.

Көлік күтіп, 10-15 минут бөгеліп қалғаныңмен, бар астықты арбаға төкпей-шашпай қотарып бергеннен соң, жаның жай, көңілің тиянақ тауып, жадырай түсесің. Кей туысқандардың алтын астықты рәсуа қылып қалай тақтаға төгіп кетуге дәттері жететінін білмейсің. Қай әйел ыдысқа сыймайды деп шарадағы қаймағын далаға төкпекші, а? Мүмкін емес қой! Сен де бұл да сонымен парпар деп есептейсің.

Бункерді босатып алып, алға қарай саулап жүріп берген кезде, арбакешке деген жаңағы ашуыңның қайда кетіп қалғанын сезбей де қаласың. Сар желіп келе жатқан трактор мен мүлтіксіз сайрап тұрған комбайн моторының үнін естіп, көзінің сары алтындай жайқалған егін даласын кезіп, көңілдің сол егіннің сабағын шайқап, оларды «жарайсың, жарайсың» дегендей бас изетіп тұрған самал желдей шарықтайды. Жүрек сандығының түкпірінде ораулы жатқан асыл жиһазы ақтарылғандай, кеуденді кенет ән кернеп, көмекейіңнен ағыл-тегіл жыр төгіледі. Сол кезде Жүсіпбек те, Роза да ұмытылып, Қазақстанда өзімнен асқан әнші жоқтай, сенің әндеріңді ешбір ерін нақасына келтіріп айта алмайтын, ешбір көмей түрлендіре құбылтып шырқай алмайтын тәрізді боп кетеді...

Егіздің сыңары тәріздес, адал еңбектен екі елі ажырамайтын бұл қуаныш сезімі комбайншылардың колхоз председательдерімен немесе егіс бригадирлерімен іс үстінде шекісіп, қатты сөзге дейін барысуларына титтей де бөгет болмайды. Қайта мұндай «шекістен» кейін комбайншының жүрегіндегі ол сезімнің тәттілігі артып, ыстықтығы бұрынғыдан да күшейе түседі. Өткен егін орағы маусымында Арыновпен де дәл осылай болды.

Ұйымдастыру себептерімен комбайндардың тақтада тұрып қала беретіндігі – комбайншылар мен председательдер арасындағы негізгі тартыс осы болып келеді. Бұл тартыс осы өңірге алғаш комбайн келіп егінге түскеннен бастап, күні бүгінге дейін, жыл сайын орақ үстінде қайталайды да отырады. Комбайншылар бұл

туралы МТС директорына, аудандық партия комитетінің секретарына талай рет айтып, комбайндардың көлік күтіп, бункер толы бидаймен тақтада ең азы ондаған минут, әйтпесе сағаттап тұрып қалатындығын талай рет мәлімдеген де болатын. Олар өз тарапынан тығыз-таяң шаралар қолданғандарымен, осы бір мәселе жыл сайын жанарып, бітпейтін бір бітеу жара тәрізденіп алған. Комбайншылар қаншама күйгелектеніп, арбакештерге «жұдырық көрсетіп», председательдермен қызыл кеңірдек болып айтысып, «астықты тақтаға төгіп кетемін» деп қорқытқандарымен өз дегендеріне бір жете алмай-ақ келе жатқан болатын. Бұл ақаусыз тетікке түскен дат, кіршіксіз көңілге түскен дақтай болып Арыновтың тынышын да талай рет кетірген болатын.

Биылғы егін орағына кірісімен алғашқы күннен бастап сағат сайын «якорь тастауға» мәжбүр болған Арынов, кешке комбайн тоқтағаннан кейін, түнделетіп үйіне келді. Алтыншы класс бітірген баласы Зайкенді қасына ала отырып, ол өзінің күн сайын көлік күтіп қанша сағат бос тұратындығын, оны маусымға шаққанда тек осы себептен ғана неше күн босқа өлетіндігін, өзі комбайншы болғаннан бері осындай себептермен пәлен жұмыс күнін тақтада тұрып өткізгенін есептеп шығарды. Содан кейін қолына Зайкеннің шақпақ жолды дәптерінен бір қос бет жыртып алды да, обком секретарының өз атына барлық егжей-тегжейді айтып, толық етіп хат жазбақшы болды. Сәл ойланғаннан кейін ол, хат қалаға жетіп, секретарьдің қолына тигенше бірнеше күн өтіп кететіндігін ескеріп, осы жайды мәлімдеп телеграмма беруге ұйғарды. Телеграмма жазылып болғаннан кейін, оны қайтадан бір оқып шықты да, тағы да ойлана түсті.

«Осыным обком секретарына хабарлауға тұрарлық іс пе, -деп ойлады ол. –Егер тұрарлық болса, аудандық партия комитетін баса көктеп отырғаным жоқ па?» Осы ойдың арғы бергі жағына саналы түрде көз жүгірте отырып, ол мынадай қорытындыға келді. Біріншіден, бұл жалғыз өз басындағы қасірет емес, барлық комбайншылар көріп жүрген қасірет, жалпыға бірдей тамыр жайып кеткен кемшілік. Сондықтан бұл обком секретарының назарын аударуға әбден тұратын іс. Екіншіден, ол, коммунист Арынов, мұндай кемшіліктердің қасынан үн-түнсіз өте бермеуге тиіс, бұл оның Уставтық міндеті. Ал аудандық партия комитеті дейтін болсақ, оған бұл жайды Арынов әлде неше рет айтқан болатын.

Осы айға берік табан тіреп, содан кейін жатып екі сағаттай мызғып алған Арынов, таң ағарып келе жатқан кезде төсектен тұрды да, Зайкенді оятып, қолына телеграмманы ұстатып, қалтасына ақша салып берді. Оның жеңіл ақ велосипедін үйден өзі есік алдына көтеріп алып шықты да:

-Почта ашылысымен дереу жөнел, 200 сом шықса да молния етіп жібер, -деп ұлын аудан орталығына апаратын жолға шығарып салып, өзі сол жерден комбайн басына қарай тартты.

Ертеңінде таңертең ол колхоз председателі тығыз түрде ауданға шақырылыпты деп естіген еді. Түске таман Арынов қырманнан комбайнға қарай ызғытып келе жатқан колхоз «ЗИС» -ін көрді. Шофер өзінің Арыновтың комбайнына бекітілгендігін мәлімдеп, «егін жиналып болғанша сіздің әміріңіздемін» деп, қалпағын бір көтеріп қойды да, қорабына астық толтырып алып, қырманға қарай зырғыта жөнелді. Қырман мен комбайн арасына қатынап тұруға көлік те жарайды деп, машинаға келгенде беттетпейтін колхоз председателінің бұл мырзалығына сәл таңданған Арынов, әлде ол менің телеграмма жібергенімді естіп қалды ма екен деп шүбәләнді. Естісін-естімесін –маған керегіңнің өзі де осы ғой, деп ол іштей бір масаттанып қойды.

Өзіне машинаның неліктен тиюінің нақты себебін ол артынан барып білді. Обком секретары сол күні таңертең қызметке келгенде оның алдында комбайншы коммунист Арыновтан келген молния телеграмма жатқан еді. Папкасын столға қоя салып, тартпасын да ашпастан, телеграммаға үңілген қарт секретарь оны майданда қаза тапқан жалғыз ұлының соғыстан бұрын институттан жазған катындай қадала оқыды...

Аудандық партия комитетінің бюросынан комбайндарды тақтада көлік күтіп бос тұрғызбау туралы тиісті нұсқау алған колхоз председателі Қабыкеев «ЗИС» -ті Арыновқа, қалған екі «газикті» басқа комбайндарға бөліп бергенімен, енді аудан орталығына бару үшін де салт атқа мініп салпақтауға тура келетіндіктен бе, әлде колхоздың басқа шаруасы жүрмей қалады деп есептегендіктен бе, әйтеуір, алғашында іштей қынжылыста болды. Бірақ екі-үш күн өтіп, комбайндардың тоқтаусыз зырлап, қырманға астық тау-тау боп үйіле бастағанын көрген ол алғашқы ренішін мүлде ұмытып кетті. Енді шоферлар қырманда сәл бөгеліңкіреп

қалса, «өй, неге күйбендеп жүрсің мұнда, тарт комбайнға» дейтін болды. Кейде ол сол машиналардың бірінің кабинасына отырып, өзі де тартып кетеді...

Комбайнды басқаруды штурвалшыға тапсырып, жерге түскен Арынов жай басып барып, өзінің үйреншікті әдеті бойынша жақын көпелердің бірінің түбіне келіп тоқтай қалды. Үйеме көпе сабанның бір шетін қопарып жіберіп, түбінен бір уыс мекен алып шықты да, Арынов оны желге алақанымен ұшыра бастады. Оның көзіне құм арасынан шыққан асылдың қиыршығындай болып төменгі алақанына түскен екі дән көріне кетті. Арынов өз көзіне сенер-сенбесін білмегендей, жылдамырақ барып екінші, содан кейін үшінші көпелердің түбін ақтарып көрді. Ол осыдан бір сағат бұрын тексергенде мұндай ысырап жоқ еді. Қазір комбайншы мекенмен бірге аздап та болса дән қалып бара жатқандығын аңғарды. Бұдан кейін ол комбайнның соңынан жөнелді. Штурвалшы артына бұрылып қараған кезде, оған қалпағын бұлғап, комбайнды тоқтаттырды.

Мотор өшірілгеннен соң Арынов штурвалшыға астық ысырап боп келе жатқандығын хабарлап, молотилканың решеткаларын тексеру керектігін айтты. Штурвалшы да бұған дейін ысырап болмағандығын, болса өздері үш сағат бұрын ғана келіп түскен осы учасокте ғана шығып отырғандығын білдірді. Өйткені бұлар ысырап бар-жоқтығын комбайннан кезек түсіп бақылап келе жатқан болатын.

-Мен де солай ойлаймын, -деді Арынов, -осы учасок астығы тым мекенді сияқты. Басқа комбайншылар бұдан тегіс бас тартпаған болды.

-Бәсе, -деді штурвалшы Жания Абдрахманова. –Сізге тағы да бәр әурені ұсына салған екен ғой. Егер мен сіздің орныңызда болсам, ең қолайлы учасокты бермесе шаппас едім.

Мұндай қажама сөзді жаны сүймейтін Арыновтың штурвалшыға қатты сөздер айтып тастағысы келіп еді, бірақ ол өзін тежеді де:

-Басқаларға ерегесемін деп, пісіп тұрған астықты ысырап етуге болмайды ғой, бұған астық кінәлі емес қой, деп кесіп айтып, іске кірісуге ыңғайланды. Оның ыңғайынан енді артық сөйлеудің қажеті жоқ екенін түсінген штурвалшы да, жәшіктен керекті кілттерін алып, Арыновтың соңынан келіп комбайн молотилкасының ішін ақтарыса бастады.

Бұлар шынында да астық тазалағыш решетоның көздерін мекен бітеп тастағанын көрді. Решетоның көзі бітіп қалғандықтан мекенмен бірге дән кетіп отырған. Решетоны алып, сыммен оның көзін аршып, тазарту үшін кемі бір жарым сағаттай уақыт жұмсау керек еді. Бұл арада Арыновтың сақтығының тағы бір пайдасы тиді. Ол комбайн жөндеу кезінде МТС паркіндегі қатардан шыққан ескі комбайнның решетосын алып, оның әр жерін жөндеп, рамасын қайтадан жасап, өзіне запасқа алған болатын. Жолдастары, «комбайнына реконструкция жасап, қос решето орнатпақсың ба?» -деп әзілдегенде, ол «керек тастың ауырлығы бар ма» деген де қойған. Арыновтың ұсақ-түйек аталатын запас бөлшектерге әуестігіне орай басқа комбайншылар оған:

-Арынов, сен запасқа бір комбайн алсаңшы, -деп мысқыл да айтатын. Бұлардың бәрінен ол үндемей құтылатын.

Міне, енді ол сол решетоның пайдасын көргелі де отыр. Кеше басқармада осы участок туралы сөз болғанда, агроном бұл участоктің мекенді екендігін де айтқан. Агрономның өзі осылай деп отырғаннан кейін, басқа екі комбайншы оны шабуға ыңғай білдіре қоймаған еді. Сол кезде Арынов тұрып:

-Маған алысырақтау да болса, ол участокты мен-ақ шабайын. Өйткені менің запас решето бар, -деген болатын. Мұны комбайншылар да, агроном да, басқалар да қуана қарсы алған.

Бұл участке комбайнды тоқтаусыз жүргізуге мүмкіншілік жоқ екендігін Арынов шу дегенде-ақ білген еді. Алайда, Арынов тоқтаса решето ауыстыру үшін ғана тоқтайды. Оған бірнеше минут қана кетеді. Ал решетоны тазалау үшін тоқтаған комбайн сағаттап тұрып қалады. Бірақ минуттен құралғанда ол участокты жинап алғанша Арыновтың да үш-төрт сағатты жұмыссыз өткізуі ықтимал. Болса ше! Запас решетосыз комбайнды он шақты сағат бос тұрғызғаннан не пайда, қайта екі есе зиян емес пе? Осы қорытындыға келген ол бұл участоктың қиындығын түсіне тұра, біле тұра алған болатын.

Решетоны ауыстырып салғаннан кейін Арынов штурвалшыны көзі бітелген решетоны тазалауға отырғызды да, комбайнын оталдырып, тағы да алға қарай жүріп кетті. Ол өзінен алысырақта тақтаны тынбастан шыр айналып жүрген екі комбайнға кезек көз тастады.

Майданда, атака үстінде, екі жақтың әскері бетпе-бет ұшырасқан кезде, бір жауынгерге қапылыста найза сұққалы тұрған жауды көрген таяудағы екінші бір жауынгер құстай ұшып келіп жауды найза-майзасымен қалпақтай ұшыратын. Немесе атака қызуымен айналасын барламай жау окобына төніп келген жауынгерді атқалы кезеніп тұрған дұшпанды екінші бір солдат қолма-қол атып түсіріп, жолдасын құтқарып қалатын. Жолдасын өлімнен құтқарған солдаттың ол сағаттағы қуанышында шек болмайтын.

Осы минутте Арыновта да дәл осындай сезім пайда болған еді.

-Зырғытыңдар, -деді ол ішінен өзінің әріптестерінің жүрегін қуаныш керней, жымия күліп.

Қабыкеев Арыновтың комбайнына келген кезде күн кешкіріп қалған еді. Комбайнның тоқтап тұрғанын сонадайдан көрген председател «қас қарайғанша әлі де бір рет тақтаны айналып шығуға болатын еді ғой. Бұлар неге ерте тоқтады екен, әлде бірдеңесі сынып қалды ма» деп іштей мазасызданды. Комбайнның жанында тракторшыдан басқа үш адамның жүргенін аңғарған ол, үшінші адамның кім екенін тағы да біле алмады. Тек қасындағы шоферға «мыналар қайдан үшеу болып кеткен?» дегенде, шофер үшінші адамның кім екенін айтып берді.

Ол Арыновтың он жастағы үлкен баласы Зайкен еді. Зайкен күн сайын ауылдан велосипедпен келіп, әкесіне тамақ әкеп беретін, содан ол кешке дейін қайтпай комбайнды төңіректеп қалатын. Кейде ол комбайнның үстіне шығып, бірер айналым жерге көпеші болатын. Комбайн шабылған жерде сап жүзеп жатқан сабан көпелері қатарларының тұсынан өте берген кезде, комбайн баспалдағының үстінде тұрған Зайкен комбайн көпесалшығына қарай созылған жуан кендір арқанды шірене тартып қалатын. Комбайн 5-10 метр алға жылжып кеткен кезде, ол жаңағы жерде кішігірім отаудай болып дік етіп үйіле қалған көпені көретін. Өз қолымен салынған алғашқы көпеге қызықтай, қуана қарайтын бала комбайн көпелердің келесі қатарына жеткенше асығатын. кейде ол әкесінің тапсыруы бойынша көпелердің түбін ақтарып, мекенмен бірге дән кеткен-кетпегенін анықтап беретін. Бұл жұмыстың қайсысын болса да Зайкен шын ыждағатпен, ынталана істейтін...

Арыновтың баласының комбайнда көпеші боп жүргенін бір-екі рет председательдің өзі де көрген еді. Оның көз алдына қазір әкесіне тартқан қой көзді, қатігездеу келген таңқы мұрын сары бала елестеді. «Жігіт!» деді Қабыкеев ішінен.

Машина комбайн жанына келіп тоқтағанда кіші Арынов тақтада жүресінен отырған күйі «жарғанат» аталатын екі фонарьды жағып жатыр екен. Оның оң жағында керосиннен босаған литрлік бутылка тұр. Анадай жерде көпеді сүйеулі жалтырауық ақ велосипед жатыр. Арыновтың өзі қолын паклямен сүртіп, комбайнның екінші жағынан келе жатты.

-Сәлем, ақсақал! –деді ол машина кабинетінен түсіп, шапшаң аяңдап келе жатқан председателдің алдынан шыға.

-Сәлем! Уау, жай тұрсыңдар ма?

-Жай, жай, ақсақал, қазір жүреміз. Бүгін түнде де жұмыс істеуге бел байлап, ауылдан шам, керосин алдырып едім. Оның үстіне трактор шамының сымында бір ақау бар екен, жаңа ғана соны жөндеп алдық.

Осы кезде Зайкен орнынан тұрып, әкесіне, екі фонарьдың да жақсы жанатынын көрсетіп, оған өзінің үйден әдейі жаңа білте салып әкелгендігін айтты. Арынов фонарьларды алып, кезек қарады да:

-Мә, қолыңды сүрт, -деп қолындағы паклясін ұсынды.

Зайкен әкесінің қолынан пакляні зор қуанышпен алды. Қалайша өйтпеске: әкесінің комбайн үстінде қолын паклямен сүртіп жатқан кездерін көргенде ол «шіркін мен де папамдай болып, комбайн үстінде тұрып, ана жұп-жұмсақ паклямен қолымды сүртсем-ау» деп талай рет арман еткен болатын. Енді міне, сол пакля өзінің де қолына тиді. Әкесіне ұқсап, ол да паклямен қолын қалай болса солай сүйкей-сүйкей салып, артынан оны жұмарлақтап лақтырып жіберді. Бар өкініші оның бұл кезде комбайн үстінде, штурвалдың жанында емес, төменде, бидайы орылып алынған қылтанақты жерде тұрғандығы, мұны өз құрбыларынан ешкімнің көрмегендігі болды.

Председатель үлкен Арыновтың астықты түнде шаппақ болғанына да, кішкене Арыновтың әкесіне керосин мен фонарь әкеп бергеніне, тіпті оның оларға «әдейі

жаңа білте салып әкелгеніне» де разы болды. Колхоздың басқа шаруашылығын аралағанда біреулерге ескертпе жасамаса көңілі көншімейтін ол, Арынов комбайнның айналасынан мін таба алмады. Сондықтан ба, әйтеуір, оның аузынан «сөйту керек», «бүйту керек» деген сияқты кінәмшіл ұсыныстар да естілмеді. Мұндай жағдайды өзіне көңілсіз санайтын председатель жыпырлап жатқан сабан көпелерінен асыра, басқа комбайндар жүрген жаққа көз тастады. Дәл осы кезде Арыновтың есіне өзі комбайн үстінде келе жатқандағы бір ойы түсе кетті де, онысын комбайн жүргенше председателге хабарлауға асықты.

-Ақсақал, -деді ол тақтада жатқан көпелерді иегімен нұсқап, -мына қазынаны осылай жайратып тастамақсыз ба –неге мұны жинатуға кіріспейсіз? Былтырғыдай қыс қатты болса қайтпексіз? Осының бәрін жинатып, үйдіріп қойсаңыз, бұл – қыста малға ұқсатып беруге таптырмайтын тамақ қой.

Өткен қыста жем-шөп тапшылығын көріп, қысылып шыққан Қабыкеев биыл сабан, мекенді тегіс жинатып үйдіріп алуды өзі де ойлаған болатын. Бірақ қызыл дәннің қызығына түсіп кеткен ол, алдымен егінді ордырып алуды мақсат етті де, сабан, мекен жинауды кейінге қалдырып келе жатқан еді. Комбайншының бұл ұсынысы оның ұмытқанын еске салды.

-Дұрыс айтасың, Арынов, -деді ол. –Өткен қыстың сабағын ұмытуға болмайды. Мен әлі уақыт көп қой деп арқаны кеңге салып жүр едім, оным дұрыс емес екен. Былтыр да сөйтіп қапы қалмадық па. Ертеңнен бастап бұл жұмысты қолға алайық!

Осы кезде штурвалшы бункердегі астықты машинаға қотарып беріп болды да, автомашина комбайн жанынан 50-60 метрдей жерге барып тоқтап, шофер «ал кеттік» дегендей гудок беріп председателді шақырды. Қабыкеев кабинадан басын сұғып, өзіне қараған шоферға «жүре бер» деп қолын бір сермеді де, комбайнның түнгі жүрісін бақылау үшін қалып қойды.

Арынов өзіне тиген бұл екінші участоктің астығы қауырт піскендіктен, астықты ысырап етпеу үшін үш күн, үш түн астық шапты. Сөйтіп тақтаға бір дән шашылмастан астық тегіс қырманға үйіліп, одан әрі мемлекет қоймасына, колхоз қамбасына қарай жөнелтіп жатты. Бұдан кейін де ол штурвалшымен кезектесе

отыры, маусым біткенге дейін комбайнды күні-түні жүргізуге бел байлаған еді. Бірақ кездейсоқ болған бір уақиға оның бұл жоспарын іске асыртпады.

«Лениншіл» колхозындағы комбайнның соқыр ішек боп ауырып, ол операция жасауға аудан орталығындағы ауруханаға жөнелтілді. Егін орағының нағыз қызу кезінде комбайнның бұлай тоқтап қалуы, әсіресе колхоз председателінің қабырғасына қатты батқандығында дау жоқ. Ол ауруды машинаға отырғызып, дереу ауруханаға жөнелткеннен кейін, МТС-ке телефон соқты. Бірақ МТС-тегілер оған жартымды жауап бере алмады. Олардың бар айтқаны МТС-те артық комбайншы жоқ, аудан орталығындағы кәсіпорындардың кейбіреулерінде бұрын комбайншы болған үш-төрт жұмысшы бар екен, егер директор үгіттеп көндіре алса, солардың бірін жібермек. Бұған да сенуге болмайды, өйткені ескі комбайншы көнгенімен, ол жұмыс істеп отырған мекеменің басшысы көнбеуі мүмкін деу ғана болды. МТС-тен алынған бұл жауап Қабыкеевтің көңіліне тиянақ болу орнына, керісінше, оны үмітсіздендіре түсті. Өйткені егін орағы басталар алдында ол осы колхоздың өзіндегі ескі механизаторлар саналатын екі адамды штурвалшы болуға үгіттегенде, олар қолды бір-ақ сілтеп, бас тартқан болатын. Сондықтан да биылғы екі штурвалшы бұрын комбайнның маңын баспаған жастардан қойылды. Соның бірі қазіргі комбайншысыз қалған жігіт. Оған машинаны сеніп тапсыра салуға болмайды. Бұл тұңғыықтан шығатын жалғыз ғана саңылау бар. Ол Арыновтың штурвалшысын ауру комбайншының орнына көшіру. Бірақ бұған Арынов көне ме, жоқ па, көне қалған күнде оған көмекшіні қайдан табарсың?

Өзінен екі километрдей оқшауырақ жүрген комбайнның алғаш тоқтағанын Арынов көрген еді. Ол кезде жай тоқтаған болар деп, оған оншалықты назар аудармаған. Бірақ комбайнның бір сағаттай тұрып қалуы оның көңіліне күдік туғызып, ол дереу барып біліп келуге Зайкенді жұмсады. Комбайнға тез барып қайтқан Зайкен болған уақиғаны айтып келді.

-Председатель ол комбайнға Жания апайды қойсақ деп жатқанын естідім, -деді де, ол әкесінің штурвалшысына қарады.

Шағын денелі келген, өткір тілді, сонысына қарамай ерекше елгезек, ақкөңіл, ерінуді білмейтін Жания Зайкеннің өзі туралы айтқан сөзін естімеді ме, әлде

естісе де Арыновтың өзінен жауап күтті ме, әйтеуір үндемеді. Арынов сәл ойланғаннан кейін Жанияға бұрылды да:

-Ал, Жания, машинаны бос қаратып қоюға болмайды, ана комбайнды сенің жүргізуің керек, барып кемеңді қабылда, -деді.

Бұған Жанияның бар айтқаны:

-Сіз қайтесіз? –болды.

-Мен үшін алаң болма, менің денім сау ғой!

Жания қолтығынан нан салатын дорбасын қысып, май сіңген ескі пиджагін иығына жамыла салды да, солдатша адымдап, қайырлап қалған кемедей болып, қозғалмастан жым-жырт тұрған, сондықтан ол жақ көңілсіз сияқты боп көрінген комбайнға қарай бет алды.

-Ал, Зайкен, енді менің штурвалшым сен боласың! –деді әкесі оған күлімсірей қарап.

Зайкен әкесінің бұл әзілін шын ықыласымен, қуана қарсы алды. Алғашында Арынов ұлын колхоз жаңа штурвалшы жібергенше өзіне қолқабысшысы бола тұрар деп есептеген еді. Бірақ МТС колхозға комбайншы тауып жібере алмады да, Жания маусым біткенше комбайншы болып қалып қойды. Оның есесіне ұғымтал, ынталы Зайкен қолқабысшы ғана емес, өзінің штурвалшының міндетін атқаруға жарайтындығын аңғартты. Содан кейін әкесі «оқу басталғанша бос жүріп не бітіреді, одан да техникаға бойын үйретіп, аз да болса еңбек тапсын» деген оймен оны, шынында да, өзіне штурвалшы етіп қалдырды. Сонымен ол жаңа оқу жылы басталғанға дейін әкесімен бірге комбайн айдады. Сөйтіп мектеп оқушысы Зайкен Арынов жазда колхозда жұмыс істеп 32 еңбеккүн тапты да, оған 8 килодан 15 пұт астық алды. Бұл, Арыновтың айтуынша, бұрынғы патша заманы кездегі дыңдай бір жігіттің ішкі жақтағы бай орыс кулактарында бір жыл жүріп табатын табысымен парапар. Зайкенді қуантқан оның үйіне төрт қап астық табыс кіргізгендігі ғана емес, оны өте-мөте қуантқан жай өзінің комбайн жүргізуді «жақсы үйреніп шыққандығы» болды. Ал үй іші мұның екеуіне де шексіз қуанған еді.

-Сөйтіп бұл маусым да өтті, -деді Арынов әңгімесін аяқтай келіп. –Көріп отырсыз ба, бұл маусымның да қиыншылықсыз өтпегенін. Мысалға, жаңағы комбайншының ауырып қалуына байланысты туған қиыншылықты алайық. Жанияның бұрын бір жыл штурвалшы болып істегендігі ғана абырой болып, колхозды да, МТС-ті де қиыншылықтан құтқарып қалды. Әйтпегенде, комбайн сол маусымда ғана комбайнға отырған жас штурвалшының басқаруына берілетін еді де, бір-екі күннен кейін істен шығатын еді. Тіпті аудандық партия конференциясы туралы есеп жариялағанда газетте біздің «Ерік» колхозына жіберілген бір комбайнның бүкіл маусым бойына 30 гектар ғана жердің астығын жинағандығы жазылды емес пе? Ол комбайншының кім екенін мен білмеймін, бірақ соның техника «тілін» түсініп жетпеген жастардың бірі екеніне менің күмәнім жоқ. Бабын білмей барқырата беруге техника көнбейді. Бұл туралы Хрущев жолдас өз баяндамасында өте әдемі айтқан.

«Курсқа келген жас жігіт мұнда екі-үш ай болғаннан кейін, -деді Хрущев жолдас, -оны машинаның төңірегінде бірнеше айналдырып шығарады да, тұтқаны қолына ұстата салады, сөйтіп тракторшы даяр болады. Көктемде бұл тракторшы ептеп-септеп егін даласына шығады, ал машина тоқтап қалса, ол трактордың жанына отыра қалып механиктің келуін күтеді, өйткені ол не істеуін білмейді...»

Бұл жалғыз тракторшылар жөнінде ғана айтылған сөз емес, комбайншылар жөнінде де осылай болды. Ал тіркеуші дегендеріңіз маусым сайын емес, күн сайын алмастырылып келеді. Міне осының бәрі техникаға белгілі күтім болып, оны бабына келтіріп ұстай білмеушілік –оның өнімсіз пайдалануына әкеп соқты. Оның үстіне жаздай «күйсіз күдік» болып колхоздардан келген техника қыста МТС ауласында, қар астында жатады. темірі таттанып, ағашы шірімей ме оның?

Бұл туралы біз қаншама рет МТС партия ұйымының жиналысындайтық десеңізші. Өйткені бұл жағдай ең алдымен біздің –комбайншылар мен тракторшылардың шынбайына батады. Себебі –отқа жақынның қолы күйеді емес пе, -жазда «машинаның желқұзының» сазайын біз тартамыз. Ал директорлар (қазіргі директорымыз мен білгелі алтыншы яки жетінші директор):

-Дұрыс айтасыздар, жолдас коммунистер, машинаның қар астында жатуы әрине дұрыс емес. Бірақ жоққа жүйрік жете ме, жолдастар-ау, -деп бірі семізше, бірі тарамысты алақандарын тайқитады. –Сарай салуға қаражат босатылмайды, -дейді.

-Облыстың алдына қойыңыз, ауыл шаруашылық басқармасына жазыңыз.

-Ондағы жолдастар біледі, -дейді ол қолын бір-ақ сілтеп.

Расында басқармадағы жолдастар МТС-тегі жайды білмейді емес. Олар машинаның жылы жерде, гараждарда тұруының жақсы екенін әбден білетін еді. Осы жерде бір кішкентай мысал айта кетейін сізге, ғибрат аларлық мысал. Өткен қыста МТС мені запас бөлшектер әкелуге қалаға, командировкаға жіберді. Әрине МТС-тен келген адам облыстық ауыл шаруашылық басқармасына соқпай кетпейді. Басқарма ауласының ішіне кіргеннен кейін мен осылардың машиналары қайда тұрады екен деген оймен, әдейі солардың гаражына көз жібердім. Қандай екен дейсіз ғой? Рахат Есігінің үлкендігі болмаса тура үйдің өзі. Іші жып-жылы, үлкен-үлкен терезелері бар. Ішіне су толтырылған тайқазанның астында от лаулап жанып жатыр.

-Қазандарың не, тамақ істеп ішесіңдер ме? –деймін мен шоферларға.

-Жоқ, радиаторға құйылатын суды жылытамыз, -дейді олар.

Гараждың сол жағында 2-3 жүк машинасы, оң жақта басқалардан оқшау, жеке кабинетте отырған сияқтанып жалғыз «Победа» тұр. Міне қандай күтім!

Осы жайды өз көзіммен көргеннен кейін МТС-ке жеткенше ойланып, ғажаптанумен болдым. Қалайша ғажаптанбасқа! Басқарма басышларының гаражынан жекеменшіктің иісі аңқиды. Олар үйлерінен шығып, кеңселеріне дейін мініп баратын машиналарын соншама мәпелеп күтеді. Кейбіреулер бар болғаны сондай күтімде тұрған машинамен күніне бір километрден аз-ақ асатын жер жүреді. Оның бар көретін пайдасы осы. Сол үшін оны жеке «кабинетке» енгізіп қояды, соның ішінде жаңағы машиналардың өздерін де, иелерін де асырайтын ондаған комбайн, тракторларымыз, жүздеген басқа ауыл шаруашылық машиналарымыз қар астында жатады. Бұлар туралы жаңағы жолдастар қамқорлық жасамайды, бұларға арнап сарайлар, гараждар салуға ақша бөлмейді,

мәселе көтермейді. Бұл біздер, механизаторлар үшін қандай өкінішті, қасіретті жай еді!

Сентябрь Пленумының қаулысындағы таяудағы үш жылдың ішінде әрбір МТС-те белгілі үлгімен салынған жөндеу мастерскойы, тракторларды қоятын гараждары, комбайндар қоятын сарайлары, ауыл шаруашылық машиналарын сақтайтын қажетті мөлшерде жаппалары болуы жөніндегі пунктті оқығандағы біздің қуанышымыздың шегі болды дейсіз бе? «Міне әкелік қамқорлық деген осы» деп талай механизаторлар сүсінгенінен көздеріне жас та алған болатын...

-Бірақ, деді ол қабағын сәл шытыңқырап қойып, көзін шүйіре қарап, -енді бәрі де жөнделеді деп қол қусырып отыру керек емес. Бұрын орын теуіп, тамыр жайып қалған кемшіліктер оп-оңай жойыла қалмайды. Кемшіліктерді жою үшін біз село коммунистері күресіп те жатырмыз. Қажымастан күресе беремі!

Біз осымен әңгімені біржола бітірген де сияқты едік. Бірақ үшінші күні Арыновпен тағы да кездестік те, одан енді кішкентай механизатордың –Зайкен Арыновтың қазіргі жайын сұрадық.

-Оған не жай керек, -деді Арынов, -мектебінде оқып жатыр. Бірінші тоқсанды жақсы бітірді. Енді 6-7 жылдан кейін инженер-механик болады.

-Бәлкім оның болғысы келмейтін шығар? –дейміз біз Арыновты тағы да сөйлеткіміз келіп:

-Неге болғысы келмесін! Егер оның болғысы келмесе –әкесі болдырады! Донбасс пен Қарағандыда үрім бұтағымен шахтер боп келе жатқандар да бар! Ендеше ауыл шаруашылығында да үрім бұтағымен механизатор адамдар болуы керек! Ал қазір кейбір мамандардың қаладан шығып селоға барғысы келмейді деседі. Егер үрім бұтағымен егінші малшы (әрине агроном, зоотехниктер де соның ішінде) боп келе жатқан адамдарымыз көп болса, біз ондай мамансымақтың бетіне қарамас та едік. Енді біраз жылдан кейін сөйтетініміз де даусыз. Қазір біздің өзіміздің колхоздан ғана бірнеше адам Омскіде, Новосибирскіде және Алматыда агрономдық, зоотехниктік, дәрігерлік мамандықтарда оқып жатыр. Түсінікті ме сізге? –деп ол иегін алға қарай созып, бізге тесіле қарап сәл отырды да:

-Ол сөзсіз болады! –деп алақанымен стол шетін бір салды да, орнынан тұрды.

5.5. Мәселе Қайда Жатыр

Сөйтіп мен очерк жаздым.

Қанша еңбек сіңірдім десеңші ол очеркке –сұрама! Әдетте біздің облыстық газетте бір аптада очерктің бір екі «подвалы» жарқ етіп шыға келеді. Ал Ермекбаев сияқты сақа қызметкерлер жаңа совхозда бір күн болып келсе, ертеңіне тақырыпшаларын қоздатып, жаңа очеркті редактордың алдына жайып тастайды; оның очеркі совхозға әкелінген құрастырмалы үйлердің жинауынан да тез бітеді.

Рас, Ермекбаевтың очерктерінде сөзден цифры көбірек болады. Бірақ бұған ол қымсынбайды. Өйткені мұндағы жұрттың көпшілігі, тіпті, астананың кейбір газеттерінің беттерінде аттары көбірек шығатын Еркебаев, Жолдиннің өздері де осылай, цифрды мұрнынан тізіп жазады. Айта берсеңіз, ол екеуін жолдастары әзілдеп Процентбаев, Цифркин деп атайды екен. Кезекті номерде олардың жаңа очерктері шықса, оны оқымайды, тек ішіндегі цифрын ғана санап шығады екен деп те еститінбіз. Өз басындағы кемшіліктің өзің білетін тағы бір-екі адамның басында болса, ол саған кемшілік сияқты боп көрінбейтін әдеті емес пе? Бұл да сондай ғой...

Редакцияға орнығып қалған осы салтқа қарамастан мен бұл очеркімді ұзақ жаздым. Тіпті кейбір жолдастарыма оның ұзақ көрінетіндігі сондай, олар «Елеусізов очерк емес, роман жазып жатыр екен» деген лақап та таратып жіберіпті. Бұған мен қатты қысылдым да. Өйткені біріншіден роман жазып жатпағаным өзіме аян, сондықтан ондай жалған атқа ие болғым келмейді, екіншіден: «егер Елеусізовтың баяғыдан бері жазып келе жатқаны бір очерк болса, өйтіп құр бекер қолдан келмейтін іспен әуре болмау керек қой» деген Ермекбаев сияқты кейбір жолдастардың сөздері шымбайыма қатты батады.

Бұл екі арада менің комбайншы геройыма тағы да бір рет барып қайтуыма тура келді. Редакция қызметкерлерінің көлікке жарыған күні болған ба? Жол түйіскен жердің бәрінде қол көтеріп «дауыс бересің». Сөйтіп екі жүз километр жердегі МТС-ке жетіп көр. Онда барған соң бес күн геройымның қасында: жұмыс басында, үйінде болдым. Онымен бірге комбайн мостигіне шығып, түнде қоста бірге қондым. Үш күн редакцияның басқа тапсырмасын орындадым. Он екі күнім бұған кетті ме менің?

Ал келген соң ойлану-толғану, алғашқы жазған беттеріңді қайта-қайта уқалап лақтырып тастау бар. Жазу үстінде жаңа ойлар келеді. Мәселен, менің геройымның, комбайншының, екі сөзінің бірі «колхозшы шаруалардың техникасыз өмір сүруі қиын ғой», деп келеді. Бұл сөз сені –очерк жазушыны ойландырмай тұрмайды. Бұл қазіргі, жаңа шаруаның сөзі. Қазіргі шаруа тракторсыз, комбайнсыз, автомашинасыз қалай күн көруге болады, деп таңданады. Ал бұрынғы, революцияға дейін ескі шаруа не ойлап, нені арман еткен еді. Міне соған жауап іздейсің. Ол жауап өз жаныңнан айтыла салмауы, оқушыңды иландыратын түпнұсқадан алынуы керек. Қай уақиға іздеген кезінде басыңда даяр тұрады. Тағы да Короленко, Чехов, Успенскийге кезек жалтақтап қарайсың. Сөйтіп үш-төрт күн Успенскийді қайта оқумен өтті. Мұның үстіне классиктерді оқып отырғанда өзінді өзің ұмытып кететіндігің оның бер жағында, ұлы жазушыларды оқып шыққаннан кейін өзің өзің көңілің көншімей, қолыңа қалам алғың келмей қалатыны тағы да бар емес пе?..

Іздеген түпнұсқам осы жазушының «Аттың төрттен бірі» дейтін очеркі болып шықты. Онда ат істейтін жұмысты өзі атқарып жүрген шаруа әйелі «әттең шіркін, ат болсашы» деп қамығады. Ал оған шаруа «атсыз күн қараң ғой» дейді...

Қысқасын айтқанда, көп еңбектендім: екі айда очеркім бітті. Очеркім 20 бетке таяу болып шықты. Бұрын ешқашан да мұндай көлемді еңбек жазып көрген жоқ болатынмын. Очеркімді бітірген соң жолдастарыма оқып бердім. Олар ұнатты. Біреулері «Сенің Ермекбаевтан түбірлі айырмашылығың не, білесің бе, ол сенің цифр құмар еместігің екен» деп, біреулері «комбайншың менің көз алдымда тұр» деп шулап жатты. Үшінші біреулер «сен бұл очеркіңді міндетті түрде әдебиет журналына бер» деп ақыл айтты.

Жолдастарымның осы ақылы себеп болды ма, әйтеуір, очеркімнің қайтсе де әдебиет журналының бетінде шыққанын көргім келді де тұрды. Сондықтан оны газетке ұсынбадым да, әдемі жылтыр қағазға бастырып, авиапочтамен астанадағы бір журналдың адресіне жөнелттім де жібердім.

Әуренің әкесі енді басталды. Қызметтен қолым босап кетсе-ақ, очеркімді ойлаймын. «Ендігі алған шығар» деймін ішімнен, «Оқыған болар» деймін он шақты күннен кейін. Терезеден қарап отырып, почтаның соңынан

редактордың қабылдау бөлмесіне ере барамын. Көмекші қыз газеттерді бөліп жатқанда, мен жүрегім лүпілдеп хаттарды қарап шығамын. Өзіме хат болмаған соң, үндемей кейін қайтып отырамын.

Менімен бірге жолдастарымның да мазасы кетті. «Басылатын-ақ очерк сияқты еді», «басылмаса хабарын беруге тиіс қой» деседі олар. Содан кейін олар өзіміздің редакциядағы тәртіпті еске алысады.

-Бізде он күннен артық хат жатпайды, басылса газетте шығады, басылмаса авторға жауап қайтарылады. Журналда да сондай тәртіп болуға тиіс қой.

-Тәртіп болса, үш айдан бері жауап бермей ме?

-Мүмкін, ешбір жауап бермей, журналдың кезекті номерінде очерктің өзі басылып келер...

Жаңа келген журналдың мазмұнына көз қиығымды салып жүргеніме де көп айлар өтті. Ермекбаев та, бейне бір аңдып жүргендей, дәл мен жаңа журналды ақтара бастаған кезде үстімнен шығып: «немене, Елеусізов, журналың не айтады, әдебиет көгінде жаңа очеркистің аты көрінбей ме?» деп, талай рет мысқылдың улы оқтарын да атты...

Жеті журналдың мазмұнынан Н.Елеусізов деген өз фамилиямды көре алмаған соң, біржолата үміт үзіп, «очеркім жауап беруге де тұрмайтын нашар болған шығар» деп түңілгенмін де қойғанмын.

Ойда жоқта бір күні маған командировка тиді. Мен астанада өткізілетін Абай мерекесіне қатысуға ұйғарылыппын. Аяқ астынан қамданып жүріп кеттім.

...Қымсына-қымсына үлкен журналдың табалдырығын әрең аттадым. «Роман, повесть болса бір сәрі, ал баяғыда бір очерк жіберіп едім деп, соны сұрап тұруымның жөні келе ме?» деп ойлаймын. Немесе «шырағым, очерк сенің қолың емес екен, әуре болма десе не деймін... Жоқ, десе десін олай десе өзімді босқа әурелемей, шынында да очеркті біржолата тастайын», деп редакцияға кірдім.

Мені тура бас редактордың өзіне алып барды. Онымен бұрын жүз таныстығым да болатын, ол менің газет қызметкері екенімді де білетін.

-Сендердің облыстарың биыл астықтан керемет өнім алып жатыр дейді ғой, -деді ол салған жерден. –Тыңды көп жырттыңдар ғой, ә?

-Көп...

-Соны жазбайсыңдар ма?

Оның осы сұрағына байланыстырып очеркімнің жайын сұрадым. Бас редактор біраз ойланып отырып қалды.

-Ах, сен журналист едің ғой, -деді ол маған күлімсірей, әлде бір қиын жағдайдан шыққандай қуана қарап. –Білесің бе, сенің очеркің, газет очеркі екен... Ал бізге көркем очерк керек қой. Ұғасың ба? Онда ептеген қиял да, адамдардың образы да болуы... жалпы әдебиет иісі шығып тұруы керек, түсінесің ғой өзің. Ал сен газетшілігіңді істеп цифрды тізе беріпсің... Не туралы еді сенің ол очеркің?.. Комбайншы дейсің бе?.. Е... ия... ия... сен онда, Процентбаев пен Цифркинге ұқсап пәлен деген комбайншы пәлен гектар егін орды, пәлен центнер астық бастырды дей бергенсің. Тым көңілсіз, туысқан. Ал бізге адамның ішкі дүниесін көрсету керек, өзің әдебиет оқып жүретін шығарсың, бұл жағынан ептеп хабарың бар болар...

Бұдан кейін ол қаракөл қозының елтірісінен жүнін сыртына қаратып жасалған малақайға ұқсайтын, екі құлағын көрсетпей жауап кеткен ұйыспа бұйра шаш бүркеген басын бір шұлғып қалып, дүрдік ерніне қыстырған папиросының түтінін дөңес мұрнын шүйіре, бір бұрқ еткізді де:

-Мен саған ақыл айтайын, -деп, достық шырай білдірген болып арқамнан қақты, - осыныңды газеттердің біріне берсеңші. Олар ана... цифр жағын тәуір көреді, оның үстіне сен де газетшісің, біріңнің-бірің тілінді білесің ғой...

Бұдан әрі телефон шылдыр етіп, бас редактор біреумен ұзақ сөйлесіп кетті. Енді маған шығып жүре беруден басқа жол қалмады.

Мұнда келгеннен кейін менің очеркім жайында жолдастар арасында мынадай қызық әңгіме болды:

-Сен өзің жасық екенсің!?

-Оригиналды бас редактордың алдына жайып тастап, кәне цифр тауып берші осыдан, деп неге отырып алмадың.

-Бұған цифр да, бас редактор да кінәлі емес, -деді біреуі білгіштік айтып. –Бұған очерктің өзі кінәлі. Очерк болғанда, сен саспа, жалғыз сенікі ғана емес, біздегі жалпы очеркке деген немқұрайлы көзқарас кінәлі. Міне мәселе қайда жатыр. Очеркті бізде бағаламайды. Республикалық баспа талай нәрселерді шығарып жатыр –роман да, повесть те, пьеса да бар. Ал солардың ішінде бір де бір автордың очерктер жинағы бар ма? Мұны осыдан-ақ түсінуге болады, міне, мәселе қайда жатыр. Сенің очеркінді бас редактор оқып та әуре болмайды. Міне, мәселе қайда жатыр...

-Тоқта, Әшім, сонда, сеніңше бас редактор неге кінәлі емес? Ол оқуға, жақсы очерк болса жариялауға міндетті. Егер бас редакторлар өз ісіне осылай қарамайтын болса, онда бар ғой, очеркке деген жаңағы сен айтқан немқұрайлы көзқарас көпке дейін жойылмайды.

-Ол арасын білмеймін, -деді Әшім.

-Расында неге бұлай екен? –деп машинистка Күлзия алақанын жаяды.

Олар маған қарайды. Мен терезеге, терезеден далаға қараймын. Терезе алдынан өтіп бара жатқан көк сырмен боялған су жаңа «ДТ-54» тракторларына көзім түседі. Олар тың жерлерде ұйымдасып жатқан жаңа совхоздарға арналған жүктерді әкетіп барады. Менің көзіме жаңа совхоз орнайтын жерге алғаш тігілген алыстағы шатырлар елестейді. Шатырлар бірте-бірте жақындай түсіп, сол жерге жаңа өмір әкелген жастардың жалынды жүздерін көре бастаймын...

-Очерк жазу керек, -дедім мен.

-Дұрыс, -деп, жолдастарым бірден көңілденіп қалды. Әшім тағы да сөйлеп, философия айтып кетті.

-Жетті, Әшім, ділмәрсуің!

-Міне, мәселе қайда жатыр, -деп ол тағы да сұқ саусағын шошайтады.

5.6. Шешен

Менің бала күнімнен-ақ бір жақ шекем сопақ, тісім сирек, аяқтарым қисық еді. Сондықтан да кейбір содыр балалар мені кемітерге келгенде «қисық бас», «кетік-кетік кекшебай»... «қамыт аяқ» деп мазақтап шыға келетін.

Үлкейе келе ұстарамен алдырмай, шетін қайшымен қырықтырып қоя берген ұзын шашым шекемнің сопақтығын, мәліскеннен тігілген тар балақты қысқа шалбарым аяғымның қисықтығын білдірмей, «түзетіп» жіберді. Ал тісімнің сиректігіне келетін болсақ, ол бойыма мін болудан қалып, тіпті кйіннен менің мақтанышыма айналып кетті. Ол былай болды.

Мен кішкентай кезімнен-ақ өлеңге әуес едім. Алғашында естіген өлеңдерімді жаттап айтып жүріп, артынан сол жаттама өлеңдеріме ұқсас етіп өзім де өлең құрастыра бастадым. Ең алғашқы бір шумақ өлеңді қалай шығарғаным әлі күнге дейін есімде.

Ол кездегі мен білетін өлеңдердің біі былай басталатын еді:

Қолыма ұстағаным күміс қалам;

Көңілім ойлай-ойлай болды алаң...

Әрине мен ол өлеңнің шеңберінде қалып қойғамын жоқ, одан әлдеқайда асырып жібердім. Мен былай деп жаздым:

Қолыма ұстағаным темір қалам,

Көңілім әдебиетке болар алаң.

Өлеңді бұрқыратып жаза берсем,

СССР-ға керекті бір ақын болам!

Осыдан бастап мен ауылда «өлеңші бала» атандым.

Бір жазда, өзеннің ар жағындағы көрші селодан почта әкелуге бара жатқанымда, астық тиеген арбасы суға отырып қалған ұзын бойлы, селдір сақал қара шұбар қарияға кездестім. Оған болысып, арбасын шығарысып беріп, енді кетіп бара жатқанымда қария артымнан айғай салды.

-Әй, балам, тоқтап аты-жөніңді айта кет, -деді ол маған. –Тілеуіңді бергір өзің бір көргенді бала екенсің.

Мен бұрылып, ыржия күліп қарияның қасына келдім. Өзімнің мына тұрған «Ақбұзау» колхозындағы Нұржан дегеннің баласы екенімді, атымның Әділхан екенін айттым.

-Балам, шешен болады екенсің, -деді қария жөн айтып тұрған менің жүзімнен көзін айырмай. Соны айтты да ол бетін өзеннің арғы жағындағы біздің ауыл жаққа қарай бұрды. Маған қарияның орақ мұрнының екі жағында тереңде жатқан шүңірек шегір көздері әлде бір қыранның алысты шолып тұрғанындай болып көрінді.

-Оны қайдан білдіңіз, ата? –дедім қарияға жақындай түсіп.

-Әдетте тісі сирек адам суырылған шешен болмақ, -деді қария селдір сақалы сәл желкілдеп, басын тік ұстап, көзін алысқа қадаған күйі. –Біздің елде Малта деген шешен болды, сенің ауылыңнан Елеуке шықты. Тілі сүрінбейтін, тынысы тарылмайтын шешендікке не жетсін, шіркін!.. Жолың болсын, бара бер, балам.

Ішім бірден жылып кетті. Қарияның «жолың болсын» деген соңғы сөзі мені шешендік жолына шығарып салған батадай болып көрінді. Жылы жүзді, шүңірек көзін алысқа қадай, басын тік ұстап, селдір сақалы желкілдей сөйлеп тұрған ұзын бойлы қария менің есімде көп жыл бойы сақталып қалды.

Одан кейін де мен көп өлеңдер шығардым. Өлең кітаптар күндіз менің қолымнан түспейтін, түнде жастығымның астынан кетпейтін болды. Қария шешен болады екенсің деді. Тек ақын кісі ғана шешен болуы керек. Ендеше мен ақын болуға тиістімін деп есептедім. Содан кейін үсті-үстіне төпеп аудандық, облыстық, республикалық газеттерге өлеңдерімді жібере бердім. Газет қызметкерлерінің кейде жұқалап, кейде тікелеп менен ақындық шықпайтынын айтып жазған хаттарына көңіл де бөлмедім. А қалайша! Мен шешен болуым керек. Шешен болу деген сөз –ақын болу деген сөз! Ендеше олар мені түсінбей, бағаламай жүр...

Кейде, оңашалау кезде, қалтамдағы кішкентай айнамды алып жіберіп, (бұл айнаны баяғы қариямен кездескен жолы селолық магазиннен сатып алған болатынымын), оны екі езуім кере ашылған аузымның тұсына тосамын да, қиқы-

жиқы, жіңішке де сойдақ өскен сирек тістерімді қараймын. Ол кезде менің ақын болатындығыма ешбір шүбәм болмайды. Содан кейін маған Алматыдағы барлық ақындардың тістері өзімдікі сияқты сирек болып елестейді. Осы кезде басыма «бәлкім менің тістерім олардікінің бәрінен де сирек шығар» деген ой келеді де, әлденеден үміт еткендей көзім күліп, еріндерім дірілдеп, жүрегім өрепкіп кетеді...

Өткен жылы өзіміздің ауданда он жылдық мектепті бітіріп Алматыдағы жоғарғы оқу орындарының біріне келдім. Мақсатым ақын болу болғандықтан арызды филология факультетіне бердім.

Менің көп оқып, көп дайындалғаным да әдебиет пәні еді. Ақын болатын кісіге басқаны білудің қажеті не?.. Бірақ менің бұл жайымды емтихан комиссиясындағылар түсінбеді: басқа екі пәннен сүрінгенім үшін әдебиет бөліміне алынбай қалдым. Әйтеуір қойшы, басқа факультеттерге түсе алмай қалған өзім сияқтылармен бірге қайта емтихан тапсырып, ес кетті, жан шықты дегенде журналистика бөліміне іліндім...

Елдегілерден ең алдымен өзімді көп жыл оқытқан қарт мұғалімім мен қарт әкем есіме түсті.

-Әділхан, -деген еді мұғалімім, -жақсы шәкіртім болып едің, енді жақсы азамат бол. Сен ауыл шаруашылық институтына түс. Қазір ауыл шаруашылығына көптеген мамандар керек...

-Он класс бітірдің, жетеді, үйде қал, -деген еді әкем, -мен болсам қартайдым. Колхоздың қыруар қойы бар алдымда. Осыған енді сен ие бол. Немесе МТС-тің бір машинасына мін. Әкенің көңілі балада, баланың көңілі далада дегендей, бәрің бірдей оқу бітіріп алып, күзде қайтқан қаздай тізіліп алысқа тартасындар... Жок, ешқайда барма, сендей сирек тістер ауылға да керек.

Бірақ әкем өзінің соңғы сөзінің маған қамшы боларын білген жоқ. Әке аузынан шыққан сирек тіс деген бұл екі сөз мені енесінің дүбірін естіп ойнақтай жөнелетін жас құлындай желіктіріп жіберді. Көз алдыма өзен жағасындағы қария елестеді. Мен мектепте шығарған барлық өлеңдерімді алып, Алматы қайдасың деп тартып отырдым.

Оқу басталды...

Бір күні біздің факультетке бір топ ақын-жазушылар келіп, өздерінің шығармаларын оқыды. Неге екенін білмеймін, менің назарым олардың өлеңдерінде емес, тістерінде болып отырды. Бір ғажабы –менікі сияқты арасынан ел көшетіндей сирек тісті олардың ешқайсысының аузынан таппадым. Көпшілігінікі жиі біткен, әдемі қой тістер. Тек бір ғана ақынның күрек тісі кетік болып шықты.

«Дәуде болса бұлардың ең мықтысы осы кетік тіс ақын болар» деп ойладым ішімнен. Сондықтан ең алдымен соның жинақтарын оқып шығуға құмарттым.

Менің сол күнгі айландырғаным кетік ақынның өлеңдері болды. Оның кейін шыққандарын да оқыдым, ертеректегілеріне де көз жібердім. Бірақ бұрынғысынан да, соңғысынан да ешбір мықтылық көре алмадым. Ақыры оларды кітапханашыға тапсырып тұр едім, оның алдында жатқан «Работница» журналының бір номеріне көзім түсе кетті. Түскі асқа дейін едәуір уақытым болғандықтан, журналды қарай тұруға ұйғардым.

Журналды орта тұсынан қалай болса солай аша салып, «дәрігерлік кеңес» деген рубрика астында берілген әлдебір мақаланы ермек үшін оқи бастадым.

Мақаланың орта тұсына келгенде иегімді ұстара тіліп кеткендей, маңдайымнан тер бұрқ ете түсті. Онда жасында рахитпен ауырып, мешел болып өскен баланың басы үлкен, тістері сирек, аяқтары жіңішке, қисық болады делініпті.

Мәссаған керек болса!..

Біреу көріп отырған жоқ па екен дегендей жан-жағыма жалтақтай қарап, журнал бетін жаптым да, оны тасалау жерге ысырып тастап, кітапханадан шыға жөнелдім.

Баспалдақпен жоғары этаждан төмен қарай түсіп келе жатып, менің көзіме баяғы өзен жағасында кездесетін шал елестеді. Бұл жолы ол қиядан қиырға көз тастап отырған қырандай емес, жар басында жарбайып отырған кәрі жапалақ сияқты ғана болып көрінді.

Менің шешендік тарихым осы, досым.

Тағы бір жаңалық айтайын: мен биыл басқа институтқа ауыстым.

5.7. Уәде

(Журналистің заметкалары)

Рақмет Исмаилович Махамбетов облыстық атқару комитетінің председателі, жылтыр өңді, қара сұр кісі, ұзын кабинет төрінің қақ ортасындағы үлкен столдың басында отыр. Председательдің сол қол жағындағы қабырғаға таяу қойылған, үстіне көк шұға жабылған ұзын столдың айналасына атком мүшелері жайғасқан; қарсысындағы қабырғаға жағалата қойылған орындықтарда біріне-бірі сығылыса, шәкірттей монтайысып мәжілісте қаралатын мәселелерге байланысты шақыртылған аудан адамдары отыр; оң қол жағындағы қабырғаны жағалай облаткомның атком мүшесі емес бөлімдерінің қызметкерлері және біз –газет қызметкерлері орналастық.

Мәжіліс басталды. Калинин аудандық атқару комитетінің председателі Ахмет Дайырбаев ауданда жаңадан қоныстанушыларға үй салудың барысы туралы есеп бере бастады.

Рақмет Исмаилович (оны кей жігіттер тек Рақа деп те айтатын) өзінен арқан бойы алыста –кабинеттің есік жағындағы трибуна қарсысында кеудеден жоғары жағы ғана көрініп, құрылыс жұмысының жайы туралы баяндап тұрған ауатком председателіне анда-санда сүзе қарап қояды. Оның сөзі әлі бітпейтінін көргеннен кейін, Рақмет Исмаилович алдындағы қарындаш сауытында ұштары найзадай сорайып, сіресіп тұрған алуан түсті қарындаштардың үшеуін алып, оларды екі алақанының арасына салып ширатуға кіріседі. Қарындаш қысқан алақандарын ерсілі-қарсылы бір жүргізіп өтеді де, сауыттан алақанына тағы екі қарындаш алып қосады, оларды бір ширатып жіберіп, председатель сауытқа тағы да қолын созады.

Сөйтіп, сауыттағы күн сайын ешбір мұқалмай бұдан бірнеше ай бұрын ұшталған қалпында тұратын алты қарындаш тегіс қожасының алақанына көшіп, күндегісіндей ұршықша зырылдай бастайды.

Осыдан бір рақат тапқандай Рақмет Исмаилович ширатып отырған қарындаштарының ұштарына біраз сүйсіне қарап отырды. Содан кейін ол барлық

қарындаштарды оң қолына жиып уыстап алып, алты қарындаштың мұқыл жақ бастарымен столды бір тық еткізді.

Рақмет Исмаиловичтің сөйлер алдында аузы жұмулы тұрған күйінде екі езуін ерсілі-қарсылы қайшылап алатын әдеті болатұғын. бұл жолы да сол әдетін істегеннен кейін ол, нысанасын таба алмай аспанды кезіп жүрген прожектор сәулесін еске түсіре, көзін есеп беруші адамның басынан асыра, қарсыдағы қабырға мен үй төбесінің түйіскен жеріндегі үш қырлы жиекке қадай қалды.

-Сен мынаны айтшы, Дайырбаев, -деді ол жиектен көзін алмастан сәл қабағын шыта, биіктегі әлденеге көзі еркін жетіңкіремей тұрғандай, -неше үй салуға тиісті едіңдер?

-Колхоздарда жүз үй салуға тиістіміз. Оның үстіне құрылыс тресі жүз үй салып беруі керек.

-Демек, екі жүз үй ғой. Сол үйлерге адамдарды қашан енгізесіңдер –сен тек осы сұраққа ғана жауап берші.

-Үйге кіргізу қайда оларға, Рақмет Исмаилович, -дейді осы кезде облатком мүшелерінің бірі, -әлі бір де үй салынбаған.

-Салынбақ тұрғай, айтысына қарағанда, көпшілік колхоздарда құрылыс жұмысы басталмаған да, -дейді екінші мүше.

-Рас, -дейді Дайырбаев облатком мүшелері мен председателге кезек қарап, -бірақ колхоздардағы құрылысқа қажетті материалдармен қамтамасыз етілсек және құрылыс тресінің жұмысы тәртіпке келтірілетін болса...

-Жоқ, сен оны қой, -дейді председатель оның сөзін бөліп, Махамбетовтың көзі енді ғана жиекті тастап, трибунаның ар жағында тұрған толық денелі, жас жігітке ауды. –Тресте біздің шаруамыз жоқ; атком мәжілісінде баяндама жасап тұрған құрылыс тресінің бастығы емес, Дайырбаев. Сондықтан сен жаңағы сұраққа жауап берші: адамдарды қашан кіргізесіңдер сол екі жүз үйге? Ұқтың ба өзін, менің сұрағымды?

Махамбетов тағы да қарындаштарын ширатып кетті. Бұл жолы алғашқыдай самарқау күйде емес. Дайырбаевтың соншама айқын сұраққа қолма-қол жауап

бермей, созалаңдатып тұрғанына наразылық білдіргендей, қарындаштардың дыбысын шығара, жылдамдата ширатты.

-Осыны дәл айту қиын боп тұр, Рақмет Исмаилович. Бірақ...

-Не дейсіз? –председатель қарындаш толы қолының жұдырығымен столды қойып қалып, қаһарлана орнынан көтерілді. –Бұл саяси мәселе, жолдас Дайырбаев. Бұл мәселе үшін баспен жауап беру керек. Таяуда ғана өткен ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің кеңесінде обком секретары Афонин жолдастың не айтқаны естеріңнен шығып кетті ме? Илья Иванович жаңадан қоныстанушыларға кімде-кім қамқорлық жасамайтын болса, сол –аяусыз жаза көреді, бұл барып тұрған саяси мәселе деді. Бұл саяси мәселеге сіз басқарып отырған ауданда әлі күнге дейін жеткілікті мән берілмеген, жолдас Дайырбаев. Бұл үшін сіз қазір осы арада партия билетіңізді тастап шығуға тиіссіз. Біз осында (ол сәл бөгеліп ұзын стол жанында отырған облатком председателінің орынбасары Ярошкинге бір қарап алды) обком бюросының екі мүшесі отырмыз... Міне, тіпті сіз жаңадан қоныстанушылардың жаңа үйге қашан кіретінін де айта алмайсыз. Осы тәртіп пе, сірә? Мерзім екеш мерзімін де айта алмайсыз. Ал сізді жұрт ауатком председателі, дейді. –Бұл жерде ол қатты қаһарланып, дауысынодан сайын жоғарылата түсті.

-Илья Иванович айтқандай, бұл мәселеде ешкімге аяушылық болмайды, Дайырбаев жолдас... Болмайды. Сондықтан да бұл мәселеге басқа аудандық атқару комитеттерінің председательдері Артемов, Қабылғазин, тағы басқа жолдастар қатыстырылып отыр. Біз бұл мәселені текке қарап отырғанымыз жоқ. Түсінікті ме сізге?

Бұдан кейін ол атком мүшелері жаққа қарай бұрылды.

-Меніңше, -деді Махмабетов енді әр сөзіне ауыр салмақ сала нығарлай айтып, - Дайырбаев жолдас бұл саяси мәселенің мәнін әлі жете түсінбеген сияқты. Егер ауаткомның осы мәжілісінде Дайырбаев өзінің жауапкершілігін толық сезініп, кемшілікті жоюға уәде бермесе, онда оған ең ауыр жаза қолдануымыз керек. Қайталап айтамын –егер уәде бермейтін болса...

Осыны айтты да, председатель бар екпінімен шауып келе жатқан атты кенет қатты-қатты шаужайлап қалып тіке тоқтатқандай, езуін екі рет қайшылап алып, басын кекжите орнына отырды. Өңі күңіренітіп, қоярға жер таппағандай

қолындағы қарындаштарын біресе сол қолының, біресе оң қолының уысына тықпалай берді.

Председательдің сөзін мойнын салбыратып жіберіп үнсіз тыңдап қалған Дайырбаев, ол тоқтағаннан кейін алдындағы қағаздарын төмен қараған күйі жинап алды да:

-Дұрыс айтасыз, Рақа, -деді бәсең үнмен. –Біз бұл кемшілігімізді мойындаймыз және оны түзетеміз. Августың 15 не дейін колхоздарда салынуға тиісті жүз үйді тегіс бітіріп, адамдарды үймен қамтамасыз етеміз.

-Демек, уәде бересіз ғой?

-Уәде, Рақа!

Председательдің қаһарлы жүзі бірден жыли бастады.

-Е, бәсе, бағанадан солай десеңші! –деп Махамбетов мейірбан күйге түсіп, қанатын қомдаған үлкен құстай алақандарын жая екі қолын екі жағына созды. Расында да осы уәде деген сөзден кейін ол өзіне бейне бір қанат біткендей жайраңдап қалды. –Сен сияқты жас председатель осылай деуі керек қой. Ең алдымен уәде беріп үйрену керек. Одан кейін іс өзінен-өзі жөнделе береді. Сендер уәде бергеннен кейін менің де жаным жай табады. Қалай өйтпеске, сендер қысылғанда мен қысылмайды ғой дейсіңдер ме? Солай, туыскандар!.. – Председатель сұқ саусағын оң көзінің алдында шолтандатып, енді зілсіз айбат көрсетті.

-Рақмет Исмаилович, -деді осы кезде біз жақ қатарда отырған облаткомның жаңадан қоныстанушылар бөлімінің меңгерушісі. Кондратьев. –Мен осы ауданда болып, осы құрылыстың жайын тексеріп келдім. Ешбір жұмыс жоқ істелген. Соған қарамастан Дайырбаев жолдастың августың 15 не дейін барлық үйді салып бітіреміз дейтініне ақылым жетпейді.

-Сіз келдіңіз де кеттіңіз, -деді бұған іле жауап беріп Дайырбаев. –Біздің нендей мүмкіншілігіміз бар екенін білмейсіз. Қандай есеп болса, сондай есеп болсын, әйтеуір 15 августта орындасақ бола ма, бізге?

-Дұрыс! –деді Махамбетов.

-Меніңше осыған келісеміз ғой деймін, -деді Махамбетов қарындаштарын сауытқа сала бастап. –Дайырбаевтың барлық үй 15 августта салынып болады деген мәлімдемесі еске алынсын. Бұл қаулының қалай орындалғандығы жөнінде 20 августта облатком мәжілісінде Дайырбаев есеп беретін болсын. Басқа пікір жоқ қой. Ендеше 10 минутқа үзіліс жарияланады. –Председатель ақырғы қарындашты сауытқа салып, олардың қиқы-жиқысын түзетіп болды да, орнынан тұрды...

Дайырбаев уәде бергенімен, маған Кондратьев күдігінің жаны бар сияқты болып көрінді. Бұған дейінгі екі ай бойында бір де үй салынбаған ауданда, енді қалған бір жарым ай ішінде екі жүз үй салына қояды деудің қисыны келе ме?

Бұл сұрақты мен үзіліс кезінде Дайырбаевтың өзіне қойдым.

Дайырбаев, отыздың ішіне жаңа ғана енген, аудандық атқару комитетінің председателі болғанына әлі жыл тола қоймаған (Махамбетовтың оны жас председатель дейтіні сондықтан), ойындағысын тік айтып, тура сөйлейтін бірбеткей адам болатын.

-Сізге шыны керек қой, -деді Дайырбаев менің көзіме тіке қарап, сұрағыма сұрақпен жауап беріп. Содан кейін біз коридор түкпіріндегі диванға келіп отырдық.

-Сіз менің уәдеме шүбәланасыз ғой, -деді ол жалпақ та қарулы алақандарымен екі тізесінің үстін жаба беріп. –сенуіңіздің қажеті де жоқ. –А, мен өтірік айттым. Өтірік айтқанда өтірік айтудың жаман екендігін білмегендіктен немесе жазадан қорыққандықтан айтқаным жоқ, ал жаза шіркіннің өзі де құмарлана ішетін қаймақ қосқан қою шай емес қой. Екінші жағынан бізді осыған, өтірік айтуға Рақанның өзі мәжбүр етеді. Уәде бермегенің үшін кейде жазаланып та қаласың. Облаткомның өткен жолғы мәжілісінде мен өтірік айтпағаным үшін сөгіс алдым. Шынымды айтсам, жаңа тағы да сөгістен кем арқаламайтын едім.

Содан кейін ол бұдан жарты ай бұрын өзінің қалай сөгіс алғанын айтты.

-Ол жолы жаңағы кабинетте менің және бізге көрші Бестерек аудандық атқару комитетінің председателі Бәкеновтің мал өнімдерін тапсырудың барысы жөнінде есебіміз тыңдалды. Ол кезде біздің ауданда мал өнімдерін өткізу жоспары 35 процент те Бестерек ауданында 30 процент қана орындалған болатын. Рақан

маған жаңағысындай «жоспарды қашан орындайсың» деген сұрақ берді. Мен барлық реальды есебімді келтіріп, 1 октябрьден бері орындай алмайтынымызды айттым.

-1 сентябрьде орындауға уәде бер, -деді Рақаң бір уыс қарындашпен столды толқылдатып.

Мен бұл мерзімге үлгіре алмаймыз ба деп шүбәланатынымызды білдірдім.

Осыдан кейін Рақаң орнынан тұрып алып, зікір салған бақсыдай болып, кабинетті басына көтере айғайлап кетті.

-Дайырбаевтың уәде беруге батылы жетпейді. Бұл не деген сөз, бұл –оның өзі істеп отырған іске сенімі жоқ деген сөз. Уәде бермеген адам –ешбір жұмыс та істемейді. Егер сен адал коммунист болсаң –уәдеңді бер маған, сонда менің жаным тыныштық табады. Уәде бермейді екенсің –онда сен барып тұрған жалқаусың, саботажниксың, бейшарасың, қорқақсың. Міне сондықтан да Дайырбаевқа ең ауыр жаза қолданылуы керек.

Председательдің өзі бұлай дегеннен кейін аткомның өзге мүшелері, ауданға өкіл болып барып қайтқан басқа қызметкерлері бірінен соң бірі шығып сөйлеп, мені тулаққа түскен жүндей сабап өтті... Сөйтіп маған сөгіс жарияланды. Ал Бәкенов қайтты дейсіз ғой. Айтайын. Алғашында оның да басына қаһарлы сөздер бұршақша төгіліп, «қазір жазалау керек» деген өткір ұсыныстар шабуылға шыққан атты әскерлердің қылышындай жалтылдап кетті. Бірақ, Бәкенов «істейміз», «орындаймыз» деп желді күнгі жусандай жапырыла береді. Немесе көктемгі мұз түскен кезде, Ертіс бетінде сеңге мініп ағып бара жатқан балықшыны көргеніңіз бар ма? Абайсызда астындағы мұзы жүріп кеткен балықшы екі жағаға кезек қарап, қарманатын нәрсе іздеп, көмек күтетін. Оны көрген ауыл адамдары сорлы балықшыны артынан атпен қуып, арқан тастап құтқарып алатын. Бәкенов те сол сияқты председателге, атком мүшелеріне, басқаларға жалақтап әлсін-әлсін қарайды. Облаткомның төменгі қызметкерлерінің бірі сөгіп жатса да, шыбындаған аттай басын изей береді.

Бір кезде одан Рақаң «жоспарды қашан орындайсың?» деп сұрады. Осы сұрақтың берілуі-ақ мұң екен, Бәкенов жағадан лақтырылған арқан ұшын шап беріп ұстай алатын балықшыдай:

-Бірінші октябрьге деп қалай айттың, оған сендердің он екіде бір ұсқаларың келмейді ғой, -деймін мен Бәкеновке үзіліс кезінде.

Ол ыржиып күледі де:

-Әй сен білмейсің, жас бастықсың ғой, дейді маған. –Байқадың ба, жаңа маған ең кемі сөгіс жарияланғалы тұр еді. Ал мен сөгіс тұрғай ескерту де алғаным жоқ. Көп қуылып, әккі болған түлкінің қайтетінін білесің бе сен?

Өзіне қауіп төнген кезде ол құйрығымен де алдап кетеді. Жауы жете бергенде ол құйрығын бір жағына қарай былғаң еткізе түседі, қуып жетіп ауызды енді сала берген тазы бар екпінімен құйрық бұрылған жаққа қарай беталды лаға жөнеледі. Ол енді бұрылып жеткенше түлкі не қыр асып кетеді, не қия тасқа өрлеп кетеді. Бұдан арғысы оған қорқынышты емес. Міне, бұ да сол сияқты. Түлкіні құйрығы қандай сақтаса, мені уәде де сондай сақтайды. Түлкінің құйрығы қандай үлкен болса, менің уәдем де сондай мол болады. Оның үстіне Рақанның өзі де уәдеге ішің ауырса да, басың ауырса да, қызуың көтерілсе де шипа бола беретін пенициллин дәрісіндей ынтығып отырады. Қайтесің, дәтке қуат, жыртыққа жамау дегендей, уәде оған да жұбаныш. Тым болмаса пәлен мәжілісте бұл туралы мәселе қаралған болып артта із қалады...

Міне, осылай деп Бәкенов қарқ-жүрқ күледі.

-Бәкенов бірінші октябрьде мал өнімдерін тапсыруды аяқтауға уәде берді деп қаулыда жазылып қалды ғой, -деймін мен оған. –Көрсетілген мерзімде орындалмаса орнынан алынып, қатаң жазаға тартылады делінді ғой, оны қайтесің?

-Е, сол жазылғаны керек қой, -дейді Бәкенов. Сол жазылу дегенің бізді құтқарады өзі. Тіпті ол жазудың «егер сол мерзімде орындамаса...» деген сияқты найзағайы көп болсын. Найзағай ойнап, жауын жауып өткеннен кейін күн күркіремейді. Есінде болсын. Ал сол найзағайлы жазудың бізді құтқаратыны –ол бұдан кейін еш уақытта тексерілмейді. Қазір июльдің басы, ал октябрьге дейін табаны күректей төрт ай бар. Мұндағылар бүгін алынған қаулыны ертеңнің өзінде де еске алмайды. Ал төрт ай өткен мәселе төрт жылғы ескілікпен тең. Оған дейін мен де есімді жинаймын, өнім тапсыруды октябрьде болмағанмен, ноябрь ішінде не декабрьде аяқтаймын. «Жаман айтпай жақсы жоқ» дегендей, облатком сол октябрьде

тексерді дейік өзінің қаулысының орындалуын. Тексере берсін, ол кезде процент едәуір көтеріліп қалады; қазір 30 болса, онда 80 ге не 85 ке жетеді. Ал қалған 10-15 процент үшін онда мені қатты жазалай алмайды. Тіпті ол кезде мен облатком мәжілісіне де шақырылмаймын. Өйткені ол кезде процент жағынан бізден төмен жүргендер де табылады. Мәселе болашақта емес, қазіргі моментте жазадан аман құтылуда ғой. Мұны мен тексеру болып, іс қиынға айналғандай жағдай болса деп айтып отырмын. Өйтпесе тексеру дегеннің болмайтынына иманым кәміл. Бес жылдан бері мен де, басқалар да осы кабинетте талай уәде берген шығармыз. Соның орындағанын орындап үлгеріп, орындамағанын үлгермей де жүрміз. Бірақ, сол қаулылардың бірде-бірінің орындалуын тексерген облатком көрсем көзім шықсын. Рақанның мәжіліс үстінде жаңағыдай зіркілдеп, айқайлап кететіні рас. Бірақ ол мәжіліс үстінде ғана...

Осы кезде қабылдау бөлмесінен көмекші қыз шығып, залдағы жұртты кабинетке кіруге шақырды. Дайырбаев менімен қош айтысып, өзі есеп беріп болғандықтан қазір ауданына жүріп кету үшін үйдің төменгі этажына шығаратын баспалдаққа қарай беттеді.

-Бұдан кейін менің не істеуім керек, ойлаңызшы өзіңіз, -деді ол баспалдақтың бірінші басқышына түсіп, толық денесімен маған қарай бұрыла, жаңа есеп бергенде трибуна үстінде жатқан үлкен қара папкасын сол қолымен кеудесіне орашалақтау қысып тұрған күйі. –Рақанның тілегін орындадым: уәде бердім. Бәлкім өйтпеуім де керек пе еді?..

Дайырбаев оң қолымен желкесін қасып сәл тұрды.

-Қайтесің, жұрттың бәрі сөйтеді, -деді де ол қолын бір сермеп, баспалдақпен төмен түсе бастады. –Қазір тағы естірсіз талай уәдені.

Бұл заметкаларды мен блокнотыма бір облыстық атқару комитетінің осы жылғы июньде болған бір мәжілісінен жасаған едім. Мұндай уәделерді менің бұдан кейін де көп естуіме тура келді. Оны колхоз, селолық совет, кәсіпорын басшылары, аудандық партия комитеті мен ауаткомда болған мәжілістерде береді; аудан басшылары облатком мәжілісі мен обком бюросында береді. Олардың барлығы да «жағдайды түзетеміз», «жоспарды пәлен мерзімде қайтсек те орындаймыз» деп уәдені үсті-үстіне төгеді. Ал одан жұмысқа келер титтей де пайда жоқ: кемшілік-

кемшілік күйінде қала береді, іс бітпейді, жоспар орындалмайды. Қанша емсе де сүт шықпайтын бос еміздікке үйренген жас баладай, Махамбетов сияқты басшылар құрғақ уәде мен жауапсыз мәлімдемеге жұбанып отыра береді.

Таяуда, облаткомның жоғарыда суреттелген мәжілісінен үш ай кейін сол облыста кезекті бір үлкен жиналыс болып өтті. Жиналыс кезінде мен жоғарыда келтірілген Калинин аудандық атқару комитетінің председателі Дайырбаевтан өткен июнь айында облатком мәжілісінде қаралған жаңадан қоныстанушыларға үй салу жайының қалай екенін сұрадым.

-Біздің уәде жайын сұрайсыз ғой, -деді ол. –Колхоздарда салынуға тиісті 100 үйдің 22-сі салынып болды, құрылыс тресі салуға тиісті 100 үйдің тек 14 ғана салына бастады.

Облатком өз қаулысының орындалуын тексерді ме деген сұрағыма:

-Бәкеновтың айтқаны келді, -деп жауап берді ол. –Ешкім облаткомнан бізге бас сұққан жоқ.

Бұдан кейін ол ертең обком бюросында өздерінің, аупартком секретары Сәлменов екеуінің нақ осы мәселе туралы есептері тыңдалатынын айтты.

-Бюрода не айтасыздар? –деп сұрадым мен.

Ол тұрды-тұрды да:

-Уәде береміз, -деді әлденеге ашуы келгендей. –Естіп отырған жоқсыз ба, осы жиналыста да құрғақ уәденің аз берілмей жатқанын.

Ол қабағын тағы бір шытып алды да:

-Осы кесел жайында сіздер неге жазбайсыздар газеттерде, -деді. –Неге тас-талқан етіп сынамайсыздар мені, мен сияқты құрғақ уәде бергіштерді, а?..

Осы кезде біздің қасымыздан Рақмет Исмаилович өтіп бара жатты. Дайырбаев, председателді аңғармағандай, теріс айнала бұрылып кетті. Бұдан басқа ол маған ештеңе демеді. Өйткені ол барлығын да айтқан еді:оның үнінен кінәлау да, адал қызметкердің ашынуы да аңғарылып тұрған болатын.

SONUÇ

Azilhan Nurşayıhov'un içinde yedi farklı metin bulunan Alistağı Audanda adlı eserinin Türkçeye tercümesi, transkripsiyonlu ve Kiril harfli metni ile eserdeki hâl kategorisinin incelendiği bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Eserin transkripsiyonlu metni verilirken moda mod bir aktarım yerine fonetik temelli bir yaklaşım gösterilmiştir. Bu yol, farklı alfabelerde yazılan Türkçe metinlerin hedeflenen yazı sisteminde telaffuz bakımından bir eşleştirme yapmak için gereklidir. Bundan sonraki çalışmalarda da kullanılması yararlı olacaktır.

Türkçeye Uzaktaki Semtte şeklinde aktardığımız eserde fonksiyon odaklı hâl eki incelemesi yapılmıştır. Toplamda 48 alt fonksiyon tespit edilmiştir. Bunlar; *açıklama hâli*, *aitlik hâli*, *alışkanlık hâli*, *amaç hâli*, *aracılık hâli*, *ardışıklık hâli*, *asgarilik hâli*, *ayrılma hâli*, *bağlama hâli*, *başlatma hâli*, *belirsizlik hâli*, *benzerlik hâli*, *belirten hâli*, *belirtilen hâli*, *bulunma hâli*, *devamlılık hâli*, *hitap hâli*, *ihtimal hâli*, *ilavelik hâli*, *işaretleme hâli*, *kararsızlık hâli*, *karşılaştırma hâli*, *karşınlık hâli*, *karşıtlık hâli*, *katma hâli*, *kerelik hâli*, *kesinlik hâli*, *koşul hâli*, *kuvvetlendirme hâli*, *küçümseme hâli*, *mesafe hâli*, *miktar hâli*, *özne hâli*, *pekiştirme hâli*, *sebeup hâli*, *seçenek hâli*, *sonuç hâli*, *sorgulama hâli*, *süreç hâli*, *tahmin hâli*, *tekrarlama hâli*, *üsteleme hâli*, *vasıta hâli*, *yoksunluk hâli*, *yükleme hâli*, *yönelme hâli*, *zaman hâli* şeklinde tespit edilmiştir.

Yukarda belirtilen üst fonksiyonların hepsinden olmamak kaydıyla bazılarının alt fonksiyonları da şu şekilde tespit edilmiştir; *bulunma (zamanda) hâli*, *bulunma (mekanda) hâli*, *işaretleme (belirtme) hâli*, *işaretleme (tasvir) hâli*, *miktar (nicelik) hâli*, *miktar (izah) hâli*, *sorgulama (nasıllık) hâli*, *sorgulama (nesne) hâli*, *süreç (başlama) hâli*, *süreç (bitiş) hâli*, *zaman (kısmi) hâli*, *zaman (mevsim) hâli*, *zaman (başlama) hâli*. Toplamda 13 alt fonksiyon tespit edilmiştir.

Çalışmada belirlenen hal eklerinin sayısı alt fonksiyonlarla birlikte 61'e ulaşmıştır.

Çalışmanın sonucunda hal eklerinin üst ve alt fonksiyon açısından zengin olduğu anlaşılmaktadır.

Amacı hal eklerinin hangi konumda olduğu, nasıl bir ek sınıflanmasında yer aldığı, tayin edilen eserdeki üst ve alt fonksiyonlarının yapıldığı bu çalışmada bu kadar alt ve üst fonksiyon tespit edilmişken, başka eserler incelenince daha fazla üst ve alt

fonksiyona ulařılabilir ve örnek sayısı artırılabilir. Ne kadar çok eser incelenip cümle ekleřme bilgisi bakımından tahlil edilirse o kadar çok fonksiyon tespiti yapılabilir. Bu alıřma da ona örnektir. Çalıřmanın sonucunda hâl eklerinin st ve alt fonksiyon açısından zengin olduėu anlařılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, Ö. (1999), Fiil Tamlayıcı İlişkisi Ve Fiillerin İstem Değiřtirmesi, Arayışlar-İnsan Bilimleri Arařtırmaları, Isparta, S. 1.
- Ahmet, B. (1996), Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri, TDK Yay., Ankara, s. 20.
- Aksan, D. (1998), Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Banguođlu, T. (1990), Türkçenin Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguođlu, T. (1995), Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, K. (1984), Türkçe Dilbilgisi, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Bisenđali, Z. (1989), XX. ğasır basındađı kazađ Prozası, Almatı: Mektep Yayınları.
- Bozkurt, F. (2005), Türklerin Dili, İstanbul: Kapı Yay.
- Buran, A. (1989), Anadolu Ağızlarında İsim Çekim Ekleri, Elazığ.
- Cořkun, V. (2000), Özbek Türkçesi Grameri, Ankara: TDK Yay.
- Dallı, H. (1991), Kuzeydođu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Arařtırmalar, Ankara: TDK Yay.
- Delice, H.İ. (2000), “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi” Cumhuriyet Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 24.
- Demir, T. (2004), Türkçe Dilbilgisi, Kurmay Yayınları, Ankara.
- Demiray, K. (1991), Temel Dilbilgisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Durmuş, M. (2010), Üniversiteler İçin Türk Dili El Kitabı. Grafiker Yayınları, Ankara.
- Ediskun, H. (1999), Türk Dilbilgisi, İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş.
- Eker, S. (2002), Çađdař Türk Dili, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eker, S. (2006), Çađdař Türk Dili, Ankara: Grafiker Yay.
- Ergin, M. (2003), Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ergin, M. (1986), Türk Dili, İstanbul: Bođaziçi Yay.
- Ertem, R. (1981), Hal Ekleri, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul: Dergâh Yay.

- Gabain, V. (1988), Eski Türkçenin Grameri, Ankara: Türk Tarih kurumu Basımevi.
- Gencan, T.N. (2001). Dilbilgisi, İstanbul: Ayraç Yayınevi.
- Gözütok, A. (2008) Haydar Tilbe Mahzenü'l-Esrâr (Gramer-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Fenomen Yay., Erzurum, s. 22-23.
- Gülensoy, T. (2000). Türkçe El Kitabı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülsevin, G. (2004). “Türkçede Sıra Dışı Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine”. V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı. I. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ğabdullin, B. (1988), Şoqan İbray jáne Abay din turalı, Almatı: Qazaqstan Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1997), Harezmi Türkçesi ve Grameri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2000), Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri, Ankara: TDK Yay.
- Hengirmen, M. (1999), Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi, Ankara: Engin Yay.
- Hatipoğlu, V. (1972), Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2.b.
- İsqaqov, A. (1991), Qazirgi Qazaq Tili, Almatı: Ana tili Yayınları.
- İsaev, S. (2010), Qazirgi qazaq tilindegi negizgi gramatikalyq uğymdar, Pavlodar: Toraiğyrov Pavlodar memlekettik ýniversiteti Yayınları.
- Kahraman, T. (1999), Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekim Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Karaağaç, Günay. (2013). Türkçenin Dil Bilgisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koç, N. (1992), Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Koç, N. (1996), Yeni Dilbilgisi, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kononov, A. (1941), Grammatika Tureskovo Yazıka, Moskova: Akademiya Naýk SSSR Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2014), Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK Yay.
- Lübimov, K. (1959). “Türkçede Kaç İsim Hali Var?”, Ankara: Türk Dili.

- Mamanov, Y. (2007), Qazaq Til Biliminiń Máseleleri, Almaty: Arys Yayınları.
- Mamanov, Y. (2014), Qazaq Til Biliminiń Máseleleri, Almaty: Abzal-Aı Yayınları.
- Mehmet, K. (2005), Türkmen Türkçesi Grameri, Ankara: Gazi Kitabevi Yay.
- Mert, O. (2003), “Türkçede Hal Kategorisi ve Öğretimi”, Atatürk Üniversitesi, Erzurum: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 21.
- Mordkovich, Zh.V. (2011), Nekotorye aspekty prepodavaniya russkih padezhei v turetskoi auditorii, N.Novgorod: NNGASU.
- Nurğali, R. (2000), Qazaq ádebiyetiniń altın ǵasırı. Zertteu. Astana: Kúltegin Yayınları.
- Nurşayıhov, A. (1956), Alıstaǵı Audanda, Almatı: Qazaqtıń Mémlekettik Kórkem Edebiyet Yayınları.
- Nurşayıhov, A. (1987), Ómir Órnekteri, Almatı: Jazuşı Yay.
- Nurşayıhov, A. (2010), Áskerı Kúndelik, Almatı: Óner Yay.
- Olçay, S. (1995), Doǵu Trakya Yerli Aǵzı (İnceleme-Derleme-Dizin), Ankara: TDK Yay.
- Özkan, N. (2001), Hal Ekleri Kalıplaşmaları ve Sebepleri Üzerinde Bir Değerlendirme, İstanbul: İlmî Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, S.12.
- Özkan, N. (1996), Gagavuz Türkçesi Grameri, Ankara: TDK Yay.
- Qazaq gramatikasy. (2002), Fonetika, sózjasam, morfologıa, sintaksıs, Astana.
- Qalqabaeva, S. (2019), Kórkem Şıǵarma Poetikası, Almatı: Kazak Üniversitesi Yay.
- Qaysar, Á. (2007), Mahabbat jırşısı (Ázilhan Nurşayıhovpen hattasular), Almatı: Foliant Yay.
- Qaysar, Á. (2012), Quday-au, qayda sol jıldar? Estelikter, esseler, Astana: Foliant Yay.
- Quantayulı, N. (2012), Áz-aǵa, Óskemen: Şıǵıs Aqparat Yay.
- Salqınbay, A. Abaqan, E. (2002). Lingvistilalıq túsindirme sózdik, Almatı: Sórdik-Slovar Yayınları.
- Sev, G. (2007), Tarihi Türk Lehçelerinde Hal Ekleri, Ankara: Akça Yayınları.
- Süyinşialiev, H. (2006), Qazaq ádebiyetiniń tarihi, Almatı: Sanat Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1985), Osmanlı Türkçesi Grameri, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakóltesi Yay.
- Tomanov, M. (1988), Qazaq tiliniń tarihi gramatikasy, Almaty: Mektep Yayınları.

- Topalođlu, A. (1989), Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Toparlı, R. (1998), Hârezmlî Hâfız'ın Divanı (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım), Ankara: TDK Yay.
- Toptağazın, M. (2012), Derektilik pen Kórkemdik, Almatı: Arna Yay.
- Turan, Z. (2018), Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları, Türkbilig.
- Turysbek, R. (2008), Tarih. Tany. Tağylym., Astana: Astana Biling Yay.
- Turysbek, R. (2008), Ult Muraty jáne Rýhanat, Astana: Aray Yay.
- Üçok, N. (2004), Genel Dilbilim (Lingüistik), İstanbul: Multilingual Yay.
- Vardar, B. (2002). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Multilingual Kitabevi.
- Vogelin, C. F., Ellinghausen, M. E. (1945), Türkçenin Yapısı, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Dergisi.
- Zükenulı, M. (2011), Surapıl Soğıs Sarbazdarı, Semey: Üş Biyik Yay.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Gulnar BAZARBAY	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	El Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Fakülte	Şarkiyat Fakültesi
Bölümü	Türkoloji
Makale ve Bildiriler	
1. Bazarbay, G (2022). Kazak Yazar Azilhan Nurşayihov ve Uzaktaki Semtte Adlı Eseri. Türkoloji Dergisi, Issue 112, 259 - 275.	